

FRANJO BAVEC - BRANKO

BAZOVIŠKA BRIGADA

KNJIŽNICA
NOV IN POS

FRANJO BAVEC-BRANKO

BAZOVIŠKA BRIGADA

LJUBLJANA 1970

... in maščevana bo Bazovica,
ob zori krvavi nebo zažari.
(Bazovica)

UVODNA BESEDA

Pobuda za kroniko 18. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade »Bazoviške« je nastala sredi 1953. leta ob pripravah za proslavo desete obletnice ustanovitve 9. korpusa NOV in POJ. Takrat so se zbrali bivši poveljniki in politični komisarji, da bi v najkrajših črtah orisali zgodovino brigad 9. korpusa.

Brošura »Primorske brigade«, ki so jo razdelili vsem borcem na tej proslavi, je bila le skromen poskus orisa njene bojne poti, saj so arhivsko gradivo tedaj šele zbirali in urejevali. Knjiga Stanka Petelina-Vojka o bojih 31. divizije »Od Triglava do Trsta« je bila že med tistimi resnejšimi deli iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne v Slovenskem primorju in na Gorenjskem, ki so dokazovala, da je že mogoče pristopiti k tako zahtevnim in težavnim nalogam.

Ko je komisija za razvijanje tradicij pri republiškem odboru Zveze združenj borcev NOV Slovenije podprla že dosežene uspehe na področju poljudne vojaško-zgodovinske publicistike in ustanovila knjižno zbirko »Knjižnica NOV in POS«, je zbiranje gradiva o bojni poti »Bazoviške« že izpolnjen evalo ves moj prosti čas.

Kmalu se je na pobudo komisije ustanovil odbor 18. brigade, dne 5. maja 1967 pa je občinska skupščina brigadnemu odboru v Ajdovščini svečano izročila listino o podelitvi domicila. Odbor, ki so ga sestavljali Anton Bavec-Cene kot predsednik, Miloš Mavrin kot tajnik, Dušan Mihelič kot blagajnik in Emil Bukovec-Mile, Dušan Ferjančič, Miloš Hočevar, Zdravko Klanjšček, Jože Klun-Pavle, Janko Kodeli, Tonček Kosovel, Radoje Perović, Ivan Travnik, Mirko Zlatnar, Slavko Zore-Griša in avtor kot člani, je na seji 19. maja 1967 sklenil,

naj pod vodstvom posebne odborove komisije za zgodovino nadaljujem in pripravim rokopis brigadne kronike.

Brigadni odbor mi je ves čas nastajanja rokopisa nesebično in stvarno pomagal. Reševal je nešteto vprašanj finančne narave in na številnih sestankih koristno razpravljal o vsebinskih vprašanjih in načinu obdelave gradiva. Zlasti mi je veliko pomagala komisija za zgodovino, ki jo je vodil polkovnik Zdravko Klanjšček iz skupine Vojaškega zgodovinskega instituta v Ljubljani. Spremljal je nastajanje sleherne strani rokopisa in me usmerjal k objektivni in vsestranski strokovni obdelavi, hkrati pa me je s svojo prizadevnostjo vzpodbujal. Kot nekdanji pripadnik brigade je dal tudi svoj prispevek brigadni kroniki zlasti za čas, iz katerega gradivo ni ohranjeno.

Veliko mi je pomagal tudi dr. Tone Ferenc, ki je bil drugi recezent. Njegovi številni nasveti so mi močno olajšali delo, opozoril pa me je tudi na številne vire in spodrseljaje, do katerih je prišlo v rokopisu.

Kroniko sem pripravil na podlagi vseh partizanskih in okupatorjevih virov, ki so mi bili dostopni. Izkoristil sem podatke iz ohranjenih dnevnikov, med katerimi je tudi moj lastni partizanski dnevnik. Upošteval sem osebne spomine in pripovedovanja bivših borcev in starešin brigade ter se posluževal že objavljenih del s področja zgodovine NOV v Slovenskem primorju.

Zahvaljujem se vsem bivšim borcem in oficirjem brigade, ki so mi dali številne dokumente, fotografije in informacije. Ob njihovih pričakovanjih pa moram reči, da se kljub moji prizadevnosti, da bi prikazal čim resničnejšo podobo dogodkov in dejavnosti brigade, zavedam dejstva, da mi je to le delno uspelo. Podoba njenega trpljenja in bojev se mi zdi zdaj, ko je delo končano, še vedno podobna porcelanasti posodi, zlepljeni iz razbitin, ki jo je bilo moč le grobo sestaviti in ki ji še vedno manjkajo mnogi fragmenti. Marsikateri dogodek je ostal pozabljen, ker o njem ni ostalo sledu, nekatere podrobnosti pa sem moral izpuščati.

Zlasti je bilo težavno zbiranje podatkov o sovražniku. Tudi če so ohranjeni, nemški arhivski fondi še niso povsod dostopni in jih ni v Jugoslaviji, kaj več pa mi možnosti niso dopuščale. Zato sem se moral pogosto posluževati virov iz druge roke ter ocen in podatkov partizanskih štabov. Prav zato

je treba s pridržkom presojuditi podatke o sovražnih izgubah, ki jih navajam po partizanskih virih, saj jih nisem mogel primerjati s podobnimi podatki nasprotne strani.

Hkrati se najlepše zahvaljujem za ljubeznivo pomoč pri delu osebju Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu in v Ljubljani, Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani ter krajevnima muzejama v Tolminu in Kromberku, zlasti pa še »Partizanski knjigi«, ki je omogočila pravočasen izid knjige.

Zahvaljujem se tudi tovarišem in tovarišicam, ki so mi dali svoje dnevnike, razne dokumente, fotografije in slike ter razne ustne in pismene podatke, Tonetu Bavcu-Cenetu, Olgi Bavčevi, Francu Božiču-Frandi, Alojzu Bukavcu-Naniju, Emilu Bukovcu-Miletu, Francu Crnuglju-Zorku, Duški Ferjančičevi, Silvestru Gianfrateju-Srečku, Albertu Gorenjščku, Slavku Gruntarju-Pepiju, Milošu Hočevanju, Antonu Kebetu, Zdravku Klanjščku, Jožetu Klunu-Pavlu, Janku Kodeliju, pok. Janku Kofolu-Tinetu, Slavku Konavcu-Vanji, Tončku Kosovelu, Leopoldu Koširju-Zmagu, Dragu Košmrlju, Francu Jordanu, Radu Isakoviću, Ivanu Likarju-Sočanu, Marici Kranjčevi, Antonu Kručilu, Andreju Kavčiču-Kovaču, Mariji Manfredi, Milošu Mavrinu, Dušanu Miheliču, Maksu Miklaviču, Stanku Muzloviču, Jošku Ožnjaku, Velisavu Pavloviču, Alfonzu Peratu, Ljubu Podlipcu, Giovanniju Podreki, Zvonetu Raku, Gliši Raci, Franju Rustji-Cančiju, Janku Rutarju, Ivu Travniku, Ančki Verdijeви, Leopoldu Cahariji-Pepiju, Marjanu Zdravliču, Mirku Zlatnarju, Slavku Zoretu-Griši in Pavlini Zagarjevi.

Avtor

NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE NA TOLMINSKEM
IN V ZGORNJEM POSOCJU PRED KAPITULACIJO
FAŠISTIČNE ITALIJE

Ob koncu prve svetovne vojne je Italija zasedla vso Julijsko krajino, ki je bila velik del slovenskega narodnostnega ozemlja. Italijanske oblasti niso spoštovale enakopravnosti raznih narodnosti, ki so bile v mejah italijanske države. Po prihodu fašistov na oblast pa se je začel pravi teror in preganjanje Slovencev. Fašistične oblasti so hotele izkoreniniti vse tišče, ki se niso hoteli poitalijaniti in se odpovedati svojega rodnega jezika in imena, spremenili pa so tudi nazive vasi in mest.

Podivjanost fašistov je terjala mnogo žrtev. Med njimi so bili tudi junaki iz Bazovice, po katerih je 18. brigada dobila svoje ime. Mnogo protifašističnih borcev je bilo v zaporih in v internaciji po vsej Italiji, precej pa se jih je umaknilo čez mejo v Jugoslavijo. Tam so nadaljevali boj za svoj obstanek. Razkropili so se po raznih krajih Jugoslavije in se vključili tudi v boj proti tedanjemu nenarodnemu režimu.

Ko so bivšo Jugoslavijo zasedle 1941. leta sile fašistične osi Rim—Berlin, so se v večini priključili narodnoosvobodilnemu gibanju.¹

Zaradi fašističnega terorja na Primorskem 1941. leta ni bilo še močne organizacije komunistične partije, ki naj bi kot jedro narodnoosvobodilnega gibanja povedla tamkajšnje ljudstvo v boj proti fašizmu. Zato je centralni komite Komunistične partije Slovenije sklenil poslati čimveč borcev in političnih delavcev, ki so bili doma s Primorskega, nazaj v domače kraje, da bi organizirali in vodili boj proti fašizmu. Ze 1941. leta je prišlo na Primorsko več aktivistov, ki so postali

organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja. Njihovo delo je padlo na plodna tla, saj je zatirano primorsko ljudstvo v narodnoosvobodilnem gibanju videlo edino možnost, da se osvobodi fašizma in se priključi Sloveniji. Z vso odločnostjo so se oklenili narodnoosvobodilnega gibanja in začeli boj za osvoboditev in priključitev k Jugoslaviji.

Tudi v zgornjem Posočju in na Tolminskem je bilo več takšnih protifašističnih borcev. Na Kobarškem je deloval znani protifašist Andrej Manfreda, ki je večji del svojega življenja prebil po fašističnih zaporih in v čudnih okoliščinah

Andrej Manfreda, revolucionar iz Kobarida, po katerem je dobil ime partizanski bataljon, ustanovljen septembra 1943 v Kobaridu, ki je postal jedro 2. »Soške« oziroma 18. brigade

7. julija 1943 nenadno umri v jetnišnici Saluzzo. Bil je obsojen skupaj z junaki Bazovice na časovno kazen. Na sodišču je polni dve uri govoril o trpinčenju slovenskega naroda. Ko so mu pošle moči, je padel v nezavest. Njegovo delo na Kobarškem pa je ostalo in se je odražalo v močni organizaciji narodnoosvobodilnega gibanja.

Na Bovškem je deloval Ferdo Kravanja — Peter Skalar, ki se je umaknil čez mejo v Jugoslavijo. 2e 1941. leta se je po nalogu vodstva narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije vrnil v domače kraje. Takoj je pričel organizirati odbore Osvobodilne fronte in partijske celice. Njegovo delovanje

je bilo uspešno. Hitro so zrasli številni odbori OF in celice Komunistične partije Slovenije z novimi domačimi aktivisti. Vse področje Bovškega z Bovcem vred je bilo potem ves čas močno oporišče gibanja, kar je nedvomno v veliki meri tudi zasluga Skalarja in njegovih sodelavcev.

Na Kobariškem je deloval Lojze Rukli-Kmetič, ki je bil že novembra 1942. leta sekretar okrajnega komiteja KPS za Kobariško. Na Livku je uspešno deloval predvojni član Komunistične partije Anton Sturm, doma z Livka. Vsi ti prvoborci so uspeli razširiti narodnoosvobodilno gibanje po vsem Kobariškem in Breginjskem območju, tako da je v novembru 1942 imela že sleherna vas odbor OF.²

Na Tolminskem je aktivno razširil svoje delovanje Franc Savli — Tone Medved, ki je kasneje vodil organizacijo odborov OF in zbiral prve partizane. Postal je tudi prvi sekretar okrožnega komiteja KPS za Tolminsko, organizacijski sekretar pa je postal Ferdo Kravanja-Skalar.

Na področju Baške grape in Sentviške pianote je prišel 1941. leta iz Slovenije Andrej Brovč — Janko Baški, z njim pa je deloval tudi Albin Kovač-Jaka. Postala sta glavna organizatorja narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju, slednji pa avgusta 1943 celo sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko primorje.

Tudi v goriških Brdih niso zaostajali. Tam so leta 1942 deiovali Andrej Kumar — Stric Marko, Ivan Gravnar-Zapad, Anton Reya-Sever in drugi, ki so po briških vaseh organizirali odbore OF in partijske celice, razen v Medani, kjer je bila sovražnikova postojanka.⁸

Na Tolminskem in v Brdih je v drugi polovici 1942. leta že delovala Tolminska četa. Pripadala je partizanskemu bataljonu na Primorskem, ki je nosil ime velikega primorskega pesnika in rodoljuba »Simona Gregorčiča«. Akcije in napadi na sovražnika so se začeli tudi na tem območju.⁴

Ko je konec oktobra 1942 prišel Loški partizanski odred na Primorsko in se preimenoval v Soški odred, so vanj vključili tudi vse borce partizanskih enot na Primorskem. Drugi bataljon Soškega odreda na Tolminskem so ustanovili prav iz borcev bivšega 2. bataljona Loškega odreda in vseh borcev s tega področja.

Tedaj je narodnoosvobodilno gibanje dobilo nov polet, partizanske vrste pa so se hitro množile. Pokazala se je potre-

ba, da bi ustanovili nove partizanske čete. Na področju zgor-njega Posočja, Tolminskega in Cerkljanskega so februarja 1943 ustanovili Severnoprimorski odred, ki je imel tri bataljo-ne. Prvi je deloval na Tolminskem in v okolici Bovca, drugi na Cerkljanskem in tretji v goriških Brdih. Na ostalem Primor-skem so tedaj ustanovili Južnoprimorski odred, oba pa sta bila podrejena poveljstvu Primorske operativne cone.⁵

Novih borcev je na pomlad 1943 prišlo mnogo več, kot so jih mogle sprejeti in oborožiti tedanje partizanske enote. Po-veljstvo je sklenilo, naj večina teh neoboroženih borcev krene čez staro mejo v Slovenijo, kjer naj bi se v tamkajšnjih bri-gadah oborožili in izurili v borce, večče partizanskega načina bojevanja proti okupatorju.⁶

Italijanski fašisti so bili zelo občutljivi ob širjenju narod-noosvobodilnega gibanja na Primorskem, kaj ti ta del ozemlja so steli za sestavni del nacionalnega ozemlja Italije. Zato so hoteli z močnimi vojaškimi silami v kali zatreti gibanje. Stalno so krepili svoje vojaške sile, vsak kraj ali večje središče pa so zasedle njihove čete.⁷

Organizirali so pogone ali »rastrellamente«, kot so jih imenovali, če so le kaj zvedeli o partizanskih četah. Toda partizani so se pod spretnim vodstvom ponavadi izmuznili iz njihovih obročev. Da bi preprečili odhod novih borcev v par-tizanske vrste, so po vaseh lovili fante mlajših letnikov, ki še niso bili vojaški obvezniki, in jih odvedli v vojaške delavske bataljone, imenovane »bataglioni speciali«. Tudi v tem niso vselej uspeli. Če so le mogli, so mladi fantje raje odšli v par-tizane. Zaradi tega je bilo pred kapitulacijo fašistične Italije na Primorskem zelo malo moških, sposobnih za boj, bili so bodisi v partizanih, bodisi v Italiji v delavskih bataljonih, nekaj pa jih je bilo v enotah italijanske vojske.

Na Tolminskem in v zgornjem Posočju je bilo nekaj večjih bitk in uspešnih akcij. Takšna uspela akcija je bila napad in uničenje protiletalske postojanke nad vasjo Drežnico pri Ko-baridu, kjer so poleg drugega orožja partizani uplenili tudi težko protiletalsko strojnico.

Prava bitka je bila 22. februarja 1943 med partizansko četo Severnoprimorskega odreda, ki je štela 30 partizanov in stokrat močnejšimi oddelki 3. alpinske brigade iz Tolmina. Italijani so obkolili partizane, ki so bili na položajih v strel-skih jarkih iz prve svetovne vojne pri Fonih na Kolovratu.

Napadali so z velikimi silami, partizani pa so jih pustili, da so se približali na razdaljo 50 metrov in jih potem obsuli s smrtonosnimi krogli. Sovražnik je imel velike izgube. Napadali so v valovih, ki so se ponovili nekajkrat. Vselej so jih odbili z velikimi izgubami, proti večeru pa so se morali umakniti v Tolmin, ne da bi zavzeli položaje partizanov. Partizani so utrpeli največ izgub od sovražnih minometov.⁸

Ta bitka je imela velik odmev po vsem Primorskem, celo v Benečiji se je govorilo o hrabrosti partizanske čete.

Kljub veliki premoči sovražnega vojaštva so se partizanske vrste na Primorskem še naprej krepile in večale. Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS) je menil, da je tudi na Primorskem dozorel položaj za ustanovitev prvih partizanskih brigad. Na podlagi takšne presoje je štab operativne cone 10. aprila 1943 ustanovil 5. brigado »Simona Gregorčiča« in 6. brigado »Ivana Gradnika«.⁹

Brigadi sta se zbrali na Tolminskem iz raznih krajev Primorske. Sovražnik je 26. aprila 1943 presenetil del borcev 6. brigade, ki so utrujeni prispeli z nočnega pohoda na planino Golobar. Z močnejšim sovražnikom se je vnela srdita bitka, ki je trajala do noči. Bilo je precej izgub tudi na partizanski strani. Bile so najhujše v času pred kapitulacijo Italije na Primorskem.¹⁰

Brigadi pa sta kljub sovražnikovi akciji uspešno prodrli čez Sočo proti Slovenski Benečiji in dalje proti Režiji. Vsa prizadevanja italijanskega poveljstva, da bi preprečilo ta pohod, so bila zaman. Brigade so šle med stalnimi boji s sovražnikom naprej v Slovensko Benečijo in Režijo.¹¹

Beneško in furlansko ljudstvo je videlo nemoč italijanskih fašistov, ko so se enote borile s sovražnikom in junaško prebijale njegove obroke, kjub veliki tehnični in številčni premoči. Na mitingih so enote seznanjale prebivalstvo s cilji narodnoosvobodilnega gibanja. Začelo je razumevati, kdo so pravzaprav »ribelli«, uporniki, o katerih je sovražna propaganda širila vse, samo tisto ne, kar je bilo resnično.

Akcije brigad so močno vzburkale fašistično oblast, hkrati pa so zasejale seme odpora, ki je začelo kliti med ljudmi Benečije in Furlanije, sitih fašističnega pritiska. Ob kapitulaciji Italije se je ta klica razvila v mogočno vstajo proti nacizmu in fašizmu.

Brigadi sta imeli nekaj zelo uspešnih bojev. Prva takšna bitka je bila 10. maja 1943 na Kolovratu, kjer so Italijani napadli glavnino 5. brigade »Simona Gregorčiča« s kakima dvema bataljonoma vojske. V celodnevem boju je brigada odbila napad, pri čemer je bilo precej mrtvih sovražnikovih vojakov. V tem boju se je posebno izkazal mitraljezec Leopold Košir-Zmago, ki je s svojo strojnico zadrževal sovražnika, ko so se drugi premikali na nove položaje. Ko je reševal svojega ranjenega pomočnika, je bil tudi sam ranjen.¹² Istega dne je 6. brigada podnevi napadla sovražnika v Livku, da bi olajšala pritisk na 5. brigado na Kolovratu. Z bojišča je uspela odtegniti 648. četo alpincev, ki se je vrnila v Livek, čim se je začel napad.¹³

Gregorčičeva brigada je prodrla do Drnohle v zahodni Benečiji, pri tem pa je imela pogoste spopade s sovražnikom. Spopadi so jo precej oslabili. Njen uspeh, kakor tudi uspeh 6. brigade, je bil mnogo večji v političnem kot v vojaškem smislu. Brigada »Simona Gregorčiča« se je po tem pohodu vrnila v Trnovski gozd in Vipavsko dolino.

Brigada »Ivana Gradnika« je ostala dalj časa v zahodni Benečiji. Imela je več zelo uspešnih bojev, kot na primer na Stolu. Porušila je železniški most pri Kneži v Baški grapi in se potem boj evala še na Krnu. Posebno ta boj je bil zelo težak. Ceprav je bila obkoljena ves dan 17. julija, se je uspešno ubranila.¹⁴

Po boju na Krnu je 6. brigada »Ivana Gradnika« odšla s tega področja. Do kapitulacije Italije ni bilo nobene večje partizanske enote na Tolminskem in v zgornjem Posočju.

Brigade so odšle, za njimi pa je ostalo njihovo delo na terenu. To je močno pobudilo razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenski Benečiji, Režiji in Furlaniji. Res je, da ljudje niso bili trdno povezani v organizacijo OF kot v drugih krajih Primorske, vendar je bilo dosti simpatizerjev, ki so ob kapitulaciji Italije to tudi pokazali, prijeli za orožje ter se priključili partizanskim vrstam.

Tudi med Italijani so se tedaj pojavili prvi borci proti fašizmu in se začeli bojevati skupaj s slovenskimi partizani. V Furlaniji je že pred kapitulacijo Italije delovala skupina, ki je štela okoli 20 partizanov italijanske narodnosti. Ti so tesno sodelovali z našimi organizacijami OF in s partizani v goriških Brdih.¹⁵

Tudi na ozemlju bivše Jugoslavije je bilo nekaj borcev Italijanov, ki so pristopili k partizanom. Partizansko vodstvo jih je poslalo v Italijo, da bi tam organizirali boj proti fašizmu. Med njimi je bil tudi Pietro Marcandelli, doma iz Milj pri Trstu, ki je vstopil 1941. v partizane iz italijanske vojske.

Vse te partizanske enote v zgornjem Posočju so imele navodila, naj jim v vsem pomagajo pri njihovem delu.

Tik pred kapitulacijo fašistične Italije je zgornje Posočje in Tolminsko v celoti spadalo pod briško in tolminsko okrožje.

Ferdo Kravanja-Skalar s komandantom Severnoprimskega odreda Antonom Bavecem-Cenetom in pomočnikom političnega komisarja bataljona tega odreda Marijo Pervanjo-Anamarijo na Polovniku marca 1943

Okrožja so se delila na rajone. Podoben sestav je imela tudi organizacija KPS. Tolminsko okrožje je imelo tolminski, bovški, kobariški in baški rajon. Podobno je bilo razdeljeno tudi briško okrožje. Dne 2. septembra sta se se briško in beneško okrožje združila v okrožje zahodna Primorska.

Ker je bila Slovenska Benečija tedaj še neobdelana, so po odhodu brigad organizirali Beneško četo, ki je imela nekaj čez 30 borcev, izkušenih partizanov in političnih delavcev.

Prejeli so nalogo, da tudi v tem najzahodnejšem predelu Slovenije organizirajo narodnoosvobodilno gibanje. Ceta se je delila v tri vode, ki so jih zadolžili za posamezna področja.¹⁶

Prvi vod je bil na področju Matajurja z nalogo, da širi narodnoosvobodilno gibanje v vsej vzhodni Benečiji. Na čelu tega voda je bil Franc Crnugelj-Zorko, ki je bil obenem tudi član okrožnega komiteja KPS.

Drugi vod se je nastanil na Miji. Njegovo področje je obsegalo breginjski kot in zahodno Benečijo. Vodila sta ga Janko Kofol-Tine in Franc Perovšek.

Na čelu voda, ki je imel nalogo prodreti v Režijo, sta bila Ivan Varšek in Miloš Mavrin. Vod ni mogel dolgo obstati. Ko je v neprestanih bojih s sovražnikom padlo nekaj tovarišev, so se preostali vrnili in se priključili drugima skupinama. Nekaj časa je četo vodil Franc Perovšek-Krčan, ki pa je moral 30. julija 1943 na novo dolžnost v pokrajinski komite KPS za Slovensko primorje. Tedaj je vso odgovornost za četo prevzel Franc Crnugelj-Zorko.¹⁷ Za svoje delo je bila četa odgovorna okrožnemu komiteju KPS za zahodno Primorsko. Poleg te čete je bilo na Tolminskem, v Benečiji in v zgornjem Posočju še nekaj kurirskih postaj, ki so povezovale vojaška in civilna vodstva tega območja z drugimi na Primorskem.

Na pobočjih planine Svina je bila partizanska bolnišnica, v kateri so se zdravili ranjenci obeh brigad. Vodil jo je Franc Uršič-Joško, domačin iz Kobarida. V njej se je zdravilo okoli 30 ranjencev. Ko je borec ozdravel, se je vrnil v enoto, ali pa ostal na terenu za politično delo. Ob kapitulaciji Italije je bilo v njej še nekaj borcev, ki so okrevali. Takoj so krenili v razne strani z nalogo, naj organizirajo in vodijo nove partizanske enote. Bolnišnico so tedaj razpustili, njen komandir Joško pa je odšel v svobodni Kobarid.¹⁸

Padec Mussolinija in z njim fašistične oblasti v Italiji 25. julija 1943 so bili prvi znaki, da se fašistična stavba zanesljivo maje in podira. Ta sprememba ni prinesla nič novega v odnosih do okupiranih krajev Jugoslavije in Primorske. Badoglijeva vlada je nadaljevala boj proti zaveznikom na vseh bojiščih, posebno pa še boj proti narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije. Badoglio si je z vsemi silami prizadeval, da bi nekako rešil razmajano italijansko stavbo nasilja, toda čutilo se je, da ni več daleč dan, ko se bo fašistična Italija zrušila na kolena.

Zavezniki so 17. avgusta zavzeli Sicilijo in se 3. septembra izkrkali na celinski Italiji, na okupiranih ozemljih v Jugoslaviji pa je NOV in POJ fašističnim divizijam vsak dan zadajala čedalje hujše udarce. Italijansko ljudstvo je bilo sito fašistične vladavine in vojne ter se je začelo s stavkami in odporom boriti proti Badoglijevi vojaški diktaturi, za demokratične svoboščine, mir in prekinitev zavezništva s Hitlerjevo Nemčijo. Nasledniki Mussolinija so se začeli tajno dogovarjati z zavezniki o premirju. Osmega septembra 1943 je Italija dokončno kapitulirala.

USTANOVITEV BRIGADE

KAPITULACIJA ITALIJE V ZGORNJEM POSOČJU IN NA TOLMINSKEM

Ceprav so vodstva gibanja pričakovala, da bo v Italiji prišlo do sprememb, je vest o kapitulaciji fašistične Italije

8. septembra 1943 vendarle presenetila prebivalstvo Slovenske Primorske. Ker ni bilo marsikje na Primorskem nobenih večjih partizanskih enot, ki bi se lahko postavile po robu demoralizirani italijanski vojski in jo razorožile, je prišla do polnega izraza partizanska iznajdljivost. To nalogo so bolj ali manj uspešno opravili terenski aktivisti, male skupine partizanov, zlasti iz kurirskih postaj ter ljudstvo.

Tak položaj je bil tudi v zgornjem Posočju in na Tolminskem, kjer ni bilo prav nobene partizanske enote. Le v Slovenski Benečiji je bila Beneška četa, razdeljena na več skupin in tudi nekaj aktivistov. Ražen tega je bilo nekaj kurirskih postaj, ki so skupaj s političnimi delavci že združenega Bliškega in Tolminskega okrožja prevzele nase razoroževanje italijanske vojske in organizacijo novih partizanskih čet.

V tolminskem okrožnem komiteju je bil sekretar Albin Kovač, člani pa Brovč Andrej-Janko Baški, Ferdo Kravanja-Peter Skalar, Drago Rebec-Kovač, Franc Copi-Borutin, Franc Crnugelj-Zorko in Andrej Kavčič-Kovač.¹⁹

Oboroženih partizanov in aktivistov je bilo na zgornjem Posočju in Tolminskem le okoli sto, raztresenih po vsem ozemlju.

Tik pred kapitulacijo je imel sovražnik na tem področju močne sile. V Tolminskem je bilo poveljstvo 3. alpinske brigade, ki je imela po dolini Soče razporejen 103., 104. in 105.

polk. Ob meji so bili oddelki graničarjev, finančne straže in karabinjerjev. Na ozemlju Beneške Slovenije je imel 24. armadni korpus alpinsko divizijo »Julio« z 8. in 9. alpinskim in 3. topniškim polkom ter nekaj samostojnih bataljonov (»Tolmezzo«, »Cividale«, »Aquila« in »Vicenza«).²⁰

Na Kobarškem so bili oddelki 8. alpinskega in 11. bersaljerskega polka, ki so bili nastanjeni v Kobaridu in v okoliških vaseh.

V goriških Brdih so bile močne posadke v Kojskem in Vipolzah in še nekaj karabinjerskih postaj. Mogle so se nemoteno umakniti, ker ni bilo nikogar, ki bi jih ustavil. Komandant 24. armadnega korpusa v Vidmu general Zannini je še 8. septembra 1943 zvečer ob 10. uri izdal ukaz, naj bodo italijanske enote v vojašnicah, naj mirno pričakajo nemško vojsko in naj se ji ne upirajo z orožjem. Enotam na Kobarškem, v Beneški Sloveniji in na Tolminskem pa je isti poveljnik izdal povelje, naj se umaknejo v Čedad.²¹ Ta ukaz je imel očitno namen preprečiti, da bi partizani dobili orožje, partizanov in oboroženih aktivistov pa je vsekakor bilo premalo, da bi se mogli upreti takšni vojaški sili.

General Luigi Massini, komandant 3. alpinske brigade, je imel svoj sedež v Tolminu, kjer je bil ražen štaba brigade tudi en brigadni polk in poveljstvo zaščitnega sektorja obmejne straže. Massini je bil tih nasprotnik fašizma. 2e pred kapitulacijo Italije je imel zvezo s partizanskimi voditelji na Tolminskem. Zveze s partizani je vzdrževala lika Devetak.²²

Z njenim posredovanjem je general Massini dobil zvezo z okrožnim komitejem že 5. septembra 1943. Obvestila je namreč člana komiteja Andreja Kavčiča-Kovača, ta pa je po posvetu z drugimi člani komiteja odšel v Tolmin na razgovore. Kovač se teh dogodkov spominja takole:

»V civilni obleki ter s pištolo in ročno bombo v žepu sem se 6. septembra zjutraj napotil v Tolmin na razgovore z generalom Massinijem. Še vedno sem mislil, da gre za ukano, s katero bi me na lahek način dobili v roke. Brez ovir sem prišel v Tolmin in šel naravnost v središče trga, kjer je bilo brigadna poveljstvo. Ustavil me je stražar in zahteval, naj se oddaljim. Tedaj sem zaigral na vse ali nič in rekel, da me kliče njihov general. Stražar je pozvonil in prišel je dežurni oficir. Vprašal me je, kaj želim. Zahteval sem, naj me pelje h generalu, ki me kliče k sebi. Malo sem počakal. Oficir se je kmalu vrnil

in me odpeljal naravnost h generalu Massiniju. Pričakoval me je v svoji sobi. Ponudil mi je stol in še sam sedel nasproti, nakar me je vprašal, kaj želim. Dejal sem mu, da bo Italija kmalu na kolenih. Skočil je pokonci in sprva zanikal takšno možnost. Vztrajal sem pri svoji trditvi in ga vprašal, ali se bodo borili proti zaveznikom še naprej na strani Nemcev in proti narodnoosvobodilni vojski, ali bodo prešli na stran zaveznikov in se z nami vred borili proti Nemcem. Ko se je prepričal, da govori s partizanskim predstavnikom, mi je čestitil, da razpolagamo s točnimi informacijami, in priznal, da se Italija res ne bo mogla dolgo upirati zaveznikom in da bo zato kmalu konec bojev. Zatrdil je, da je bil osebno vedno protifašist. Dotlej ni bilo mogoče ničesar storiti. Sedaj pa je fašizma konec, toda Nemci so že v Italiji. Treba se bo boriti proti njim in jih vreči iz Italije. Tukaj na Slovenskem primorju se ne bo mogel boriti skupno s partizani, ker ne pozna jezika in zato tudi partizanom ne bi bil korišten, vendar bo šel v Italijo, kjer se bo boril do zloma Nemčije.²⁵

Odvrnil sem mu, da je njegovo mnenje pravilno, toda orožje njegovih čet bodo morali izročiti partizanom. General je povedal, da so Nemci že v Baški grapi na železniški progi in da lahko pridejo v Tolmin, kar jim ne bodo mogli braniti. Povedal je, da je v njegovih enotah precej mladih oficirjev, zagrizenih fašistov, ki bi ga izdali Nemcem, če bi napravil karkoli, kar bi bilo proti njim, nakar bi ga ustrelili. Vse bi bilo zaman.

Nisva se mogla nič drugega točno dogovoriti kot to, da bo v primeru, če se bodo morali umakniti iz Tolmina, dal povelje, naj gredo njegove čete čez Zatolmin in tam pustijo del svojega orožja. Z druge strani pa sem mu dal zagotovilo, da jih partizani ne bodo napadali in da jim bodo pomagali pri vrnitvi v Italijo. Svobodno sem odšel iz Tolmina in prinesel to neverjetno novico o bližnjem zlomu Italije v naš komite. Na seji komiteja smo potem sklenili, da bomo poskušali še govoriti z njim in ukreniti vse, da bi na vsak način prišli do številnega orožja italijanske vojske, ki ga je imela tedaj v Tolminu.²⁶

Dogodki so se potem razvijali z bliskovito naglico. Okrožni komite KPS je na osnovi te informacije organiziral priprave na terenu, da bi ob pravem času izkoristili položaj in dobili od Italijanov čimveč orožja. Na seji komiteja so sklenili, da

se bosta v bodoče pogovarjala z Massinijem Ferdo Kravanja-Skalar in Frane Crnugelj-Zorko. Do ponovnih razgovorov pa je prišlo šele na dan, ko je bila razglašena kapitulacija Italije in ko so se Italijani že začeli umikati iz Tolmina. Večinoma so šli skozi Tolmin proti Zatolminu in tam odlagali del orožja, vendar se je že čutilo razsulo vojske. Nekateri oddelki in posamezniki niso ubogali povelj. Udarili so jo proti Italiji kar čez Volče in Kolovrat.

Iz okoliških vasi so prišli pod vodstvom aktivistov vaščani z vozmi. V tolminskih kasarnah so naložili orožje, strelivo, živež in vojaško opremo, da bi jo čimprej odpeljali na varno.

V Tolmin je tišči dan prišel tudi majhen oddelek Nemcev, kakih 30 mož. Niso šli v kasarne, da bi preprečevali razpad italijanske vojske, general Massini pa je odšel s skupino oficirjev svojega štaba proti Zatolminu, kjer se je ponovno sestel s Ferdodom Kravanjo-Skalarjem in Francem Crnugljem-Zorkom.

Predlagala sta mu, da skupno organiziraj o obrambo proti Nemcem in jim preprečijo prodor proti Gorici, Bovcu in Čedadu, ter postavila zahtevo, naj predajo orožje partizanom za oborožitev novih borcev. Predlagala sta, da bi organizirali tudi skupni štab za vodenje bojev. General naj bi izdal v tem smislu proglas in ob vestii italijanske enote, predvsem tiške v Čedadu, kajti med njimi je bilo mnogo Benečanov, ki so bili naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju.

Massini ni takoj odgovoril na ta vprašanja in zahteve. To je storil neki polkovnik iz njegovega štaba, ki je bil, sodeč po naglasu, iz južne Italije. Dejal je, da je absurd, kar predlagata partizanska odposlanca, češ, partizani niso večji takega načina vojskovanja. V njegovih besedah je bilo precej ironije, nek drug oficir pa ga je zavrnil, da ni res, kar govori, in da svoje trditve ne more dokazati. Na koncu sta zaključila, da je osnovni problem v njihovi vojski njena huda demoralizacija in da je zato ni mogoče peljati v nove boje.

General Massini je ob koncu dejal, da predlog partizanskega vodstva ni nerealen. Bil bi uresničljiv celo na širšem področju, tja do Karnije, vendar je sedaj že prepozno. Povedal je, da je izdal povelje, naj čimveč orožja prepustijo partizanom in vržejo v zrak italijanska vojaška skladišča v Poljubinu, da se Nemci z njimi ne bi mogli okoriščati. Vojaki se lahko borijo s partizani proti Nemcem, če želijo.

S tem so bili razgovori končani. Vsak je šel na svojo stran. Massini se je še malo zadržal, se pozdravil s Skalarjem in mu zašepetal, da se bosta srečala še v Kobaridu. Očitno je spoznal, da je najbolje, če zapusti svoje enote, ki ga niso več ubogale, in da omogoči, da bi čimveč orožja ostalo partizanom.²⁵

V Zatolminu so medtem organizirali odvoz orožja in streliva v dolino Tolminke, da bi bilo na varnem v primeru nenadnega vdora Nemcev. Odpeljali so okoli 300 pušk, 30 strojnic, štiri težke minomete, mnogo ročnih bomb, veliko količino streliva in razstreliva ter drugo vojaško opremo. Alpinska brigada je pustila tudi osem topov, ki pa jih do prihoda Nemcev ni bilo moči odpeljati na varno. Pobrli so le zapirake.²⁶

S tem orožjem se je oborožil z Zatolminu ustanovljen partizanski odred, ki so ga imenovali »Šavlijev bataljon«. Štel je okoli 250 mož. Bataljon je takoj odšel v vas Cadrug, ki je bila nekakšno središče novih partizanskih enot in kjer se je organizirala tudi »Tolminska brigada«. Njen komandant je postal Franc Čopi-Borutin, politični komisar pa Drago Rebec-Kovač, oba člana bivšega okrožnega komiteja KPS za Tolminsko. Kmalu je brigada dobila povelje, naj gre na Cerkljansko v sestav »Triglavske divizije«.²⁷

Iz Kobarida so na dan kapitulacije Italije enote 8. alpinskega in 11. bersaljerskega polka odšle v Cedad. Pustile so le tisto orožje in strelivo, ki ga niso mogle odpeljati. Kobariški aktivisti so poskrbeli, da so ga odpeljali v vas Svine.²⁸

Tudi iz Brd se je večji del italijanske vojske umaknil v Furlanijo, vendar so aktivisti KPS in partizani tamkajšnje kurirske postaje v Vipolžah razorožili bataljon italijanske vojske in zaplenili njegovo orožje.²⁹

Opisali smo le pomembnejše uspehe v razoroževanju večjih italijanskih enot. Moramo poudariti, da so jih razoroževali tudi drugod, kjerkoli so bile karabinjerske, financarske in druge manjše postojanke, oziroma kjer so se umikali italijanski vojaki v manjših skupinah proti Italiji. Točnega števila razoroženih vojakov ni mogoče ugotoviti. Mnogi novinci so prinesli orožje v enoto od doma, ker so si ga sami nekje na neki način priskrbeli. Skratka, v zgornjem Posočju in na Tolminskem sta se potem dve partizanski brigadi oborožili pretežno z orožjem bivše italijanske vojske.

Janko Kofol-Tine iz
Volč pri Tolminu
je bil med prvimi
tolminskimi partizani
in komandant
2. bataljona ob usta-
novitvi 18. brigade

Zelo uspešna je bila tište dni Beneška četa, ki se je, čim je bila objavljena kapitulacija Italije, spustila v večje nižinske kraje, razorožila tamkajšnje postojanke in začela organizirati nove partizanske čete. Vod, ki je bil v okolici Breginja, je takoj krenil v Breginj in razorožil postojanko karabinjerjev in vojakov.

Komandir tega voda, že pokojni Janko Kofol-Tine, se je spominjal:

»Ko smo zjutraj 9. septembra 1943 zvedeli za kapitulacijo Italije, smo bili v blizini Breginja. S svojimi tovariši sem zdirjal proti Breginju, drugi pa za menoj. Ljudje so nas spotoma veselo pozdravljali, kajti vsi so že vedeli, kaj se je zgodilo v

Italiji. Ko sem prišel pred karabinjersko kasarno, je tam še vedno stal italijanski stražar. Presenečeno me je gledal, vendar se ni premaknil z mesta. Vzel sem mu puško iz rok in ga pahnil proč z besedami: ‚Domov pojdü! S puškinim kopitom sem razbil italijanski napis in fašistični grb na steni ob vhodu, nakar sem zagledal nad vrati napis ‚UFFICCIO‘. Bila je pisarna. Vstopil sem. Za mizo so sedeli karabinjerski poročnik, njegov podoficir in še drugi karabinjerji, vseh je bilo osem. ‚Che cosa c’è?‘, je preplašeno vprašal podoficir. ‚Tako oddajte orožje in odite proč od tod.‘ Med njimi je bil tudi nek Benečan, ki je razumel slovensko. Ta mu je prevajal, kaj sem rekel. Ceravno sem znal italijansko, nisem hotel govoriti v italijanščini. Italijani so zahtevali, naj napravimo zapisnik o predaji inventarja in orožja, vendar se s tem nisem strinjal. Začel sem enega za drugim razoroževati in jih spuščati ven. Medtem so drugi partizani že razorožili vojake in karabinjer je po vasi, navdušeni domačini pa so se oboroževali. Ko smo karabinjerje še enkrat pregledali, smo v njihovih kovčkih našli skrite pištole.

Kmalu se je v Breginju ustanovila četa, ki je imela okoli 70 mož. Razglasili smo mobilizacijo. Ko so ljudje slišali, da smo razorožili Italijane in da je naša oblast v Breginju, so se množično pridružili partizanski četi. Takoj smo porušili ceste iz Čedad in Tarčenta ter postavili stalne zasede.«³⁰

Ljudje so tudi na lastno pobudo razoroževali posamezne skupine umikajočih se italijanskih vojakov, zlasti v vaseh po dolini Soče, kjer ni bilo še nobenega partizana. Z zaplenjenim orožjem so se oboroževali in odhajali v središča, kjer so se zbirale nove partizanske čete.

V vasi Kamno ob reki Soči pri Kobaridu je mlada neoborožena terenska kurirka sama razorožila skupino italijanskih alpincev. O tem je pripovedovala :

»Na dan kapitulacije Italije je prišla čez most na Soči iz vasi Kamno skupina italijanskih alpincev do naše hiše. Vprašali so za pot čez Kolovrat proti Italiji. Jaz sem jim tedaj rekla: ‚Italija je kapitulirala, vi pa morate takoj odložiti orožje! Če ne ubogate, bom poklicala partizansko zasedo, ki je gori nad hišo in potem vam ne bo šlo lepo.‘ Začudili so se in se začeli pogovarjati, kaj na storijo.

Približala sem se prvemu in mu vzela puško. Dal jo je brez upiranja. Ko so to videli drugi, so sami brez obotavljanja odložili orožje in strelivo. Ko so orožje oddali, so spet prosili, naj jim pokažem pot in naj rečem zasedi, da jih pusti domov v Italijo. Ko so zvedeli za pot, so vsi veseli odšli v hrib, kakor bi se resili vojne s tem, ko so oddali orožje partizanom.

*Vsi smo se oddahnili, saj v blizini ni bilo partizanov. Orožje smo odpeljali čez most v vas, kjer so se z njim oborožili domačini, ki so odhajali v partizane.*³¹

V teh dneh so se takšni primeri dogajali v sleherni vasi ob Soči, ob kateri so šli italijanski vojaki iz raznih krajev proti Italiji. Vojaki so svoje orožje prodajali tudi za hrano ali za civilno obleko. Na Volarjih je neka stara ženica kupila od italijanskega vojaka puško za 20 lir, skodelico mleka in kos kruha, da bi jo potem oddala partizanom.³²

LJUDSKA VSTAJA V ZGORNJEM POSOCJU IN NA TOLMINSKEM

Vest o kapitulaciji fašistične Italije se je širila kot blisk. Ljudje so bili navdušeni, svobodno so zadihali v pričakovanju, da se bodo vrnili domači fantje in možje iz vojske v Italiji ter iz zaporov in taborišč. Sleherni se je zavedal, da je treba iti v boj proti novemu okupatorju.

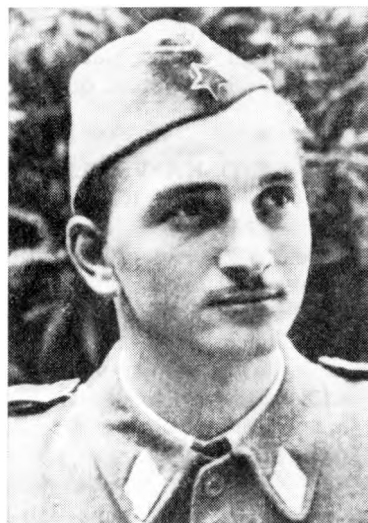
Okrožni komite KPS za Tolminsko, ki se je, kot smo videli, dobro pripravil na te dogodke na podlagi dragocenih podatkov generala Massinija, je na seji v Poljubinskih Ravnah sklenil, naj člani komiteja takoj odidejo na teren in vodijo razoroževanje italijanske vojske, izvedejo splošno mobilizacijo ter ustanovijo nove partizanske čete. Na razpolago so imeli še partizane kurirskih postaj, Beneško četo, člane KPS in aktiviste rajonskih in vaških odborov Osvobodilne fronte.

Ko sta Ferdo Kravanja-Skalar in Franc Crnugelj-Zorko zaključila razgovore z generalom Massinijem, sta se s kolesi odpeljala proti Kobaridu. Ze pri Volarjih sta srečala nekaj oboroženih novih partizanov-domačinov, ki so se jima pridružili. Do Kobarida sta nabrala že čez 20 partizanskih kolesarjev. Spotoma so se ustavljali v vaseh in na kratkih sestankih z vaškimi aktivisti dali navodila za delo ter povedali, da bo drugi dan v Kobaridu množično zborovanje. V vasi

Ladri je kolesarska skupina prenočila, še prej pa so sklicali sestanek aktivistov iz okolice Kobarida.

Drugi dan zjutraj 10. septembra 1943 je bil ves Kobarid v slovenskih zastavah s peterokrako rdečo zvezdo. Iz okoliških vasi se je v mesto zlila množica, da bi si prvič po odhodu italijanskih okupatorjev dala duška svoji želji po svobodi. Na mestnem trgu se je zbralo več tisoč ljudi med plapolanjem zastav, ki so jih prinesli s seboj. Klicev novi oblasti in partizanski vojski ni bilo kraja.

Na govornico se je povzpел Skalar, ki je v imenu okrožnega komiteja KPS za Tolminsko spregovoril zbranim. Ob-

Franc Črnugelj-Zorko, prvi politični komisar 18. brigade

jasnil je politični položaj, ki je nastal po kapitulaciji Italije, in poudaril, katere naloge še čakajo ljudi, ker vojne še ni konec in ker nacistični okupator še prihaja. Rekel je, da bo potrebno še mnogo naporov, da bomo izvojevali končno zmago.

Nato je govoril Zorko, ki je na svoj temperamentni način obrazložil vojaški položaj v svetu, Jugoslaviji in na Primorskem. Dejal je, da je treba hiteti, ker je sovražnik samo trenutno slab. Hitro naj se organizirajo partizanske enote, ki bodo tolkle sovražnika do končne zmage in osvoboditve, kar pa bo terjalo še mnogo žrtev in naporov.

Po zborovanju so se začeli javljati prostovoljci, ki so jih poslali v bližnje Idrsko, kjer so se oborožili in oblikovali četo.

Organizirali so tudi partizanske kuhinje, kjer so se hranili tisti, ki so se vračali iz raznih taborišč in zaporov v Italiji. V Kobaridu je kuhinjo vodila mati znanega partizana Franca Uršiča-Joška, v vasi Svine mati partizana Slavka Konavca-Vanje, tretja kuhinja pa je bila na Idrskem.³³

Skalar in Zorko sta ostala v Kobaridu, da bi nadaljevala z mobilizacijo in vodila vstajo na vsem Kobariškem in v Benečiji. Povezala sta se z Breginjem, kjer je deloval vod Beneške čete z Jankom Kofolom-Tinetom, Leopold om Koširjem-Zmagom, Antonom Kebetom, Milošem Mavrinom in drugimi, ki so že oblikovali četo v Breginju. Miloša Mavrina, Antona Kebeta in Leopolda Koširja so poklicali, naj vodijo novo partizansko četo v Idrskem.

V Kobaridu so se člani komiteja še istega dne sestali s partizani bolnišnice v Svinem, s skupino z Matajurja in vodstvom čete v Breginju, med katerimi so bili tudi partizani domačini Ignac Manfreda-Simon, Ivan Likar-Sočan, Franc Uršič-Joško, Slavko Konavec-Vanja, Rudi Volarič-Stojan, Vlado Uršič-Nikolaj, Slavko Sovdat-Sužid in še drugi. Vsem so dali naloge za nadaljevanje mobilizacije.

Na Bovško so poslali Ivana Likarja-Sočana, naj tam zbere oborožene domačine in oblikuje partizansko četo. Ceta naj bi poskušala zavzeti Bovec, v katerega je prišla že neka manjša nemška enota. Zasesti bi morala še prelaz Predii in zapreti prehod iz Rabija. Toda Nemci so medtem svojo garnizijo v Bovcu že okrepili. Čez Rabelj je prišla neka nova enota, zato novooblikovana četa ni več mogla zavzeti Bovca.

Breginjski četi so ukazali, naj svoje delo usmeri proti Nadiži in zahodni Benečiji, kamor so poslali tudi Benečana Marka Redelonghija s skupino partizanov in mu dali nalogo, naj na tem območju organizira partizansko četo.

V dolino Nadiže je krenil v pomoč domačim partizanom stari partizan in miner domačin iz Kreda Ivan Leban-Brada in še neki partizan. Imela sta nalogo povezati oborožene beneške borce in oblikovati partizansko četo, ki naj bi takoj zaprla dolino Nadiže proti Čedadu.

V Klodič je kmalu odšel mlad, vendar že izkušen partizan Slavko Konavec-Vanja.

Za povezavo in nadzor teh novih mobilizacijskih središč je skrbel Franc Uršič-Joško, ki je z motornim kolesom švigal po vsem ozemlju in hitro prenašal povelja novim enotam. Kobarid je postal središče vstaje za območje Bovca, Kobarida, Breginja, doline Nadiže in Slovenske Benečije.³⁴

Ciani okrožnega komiteja KPS Ferdo Kravanja-Skalar in Franc Črnugelj-Zorko ter komandir partizanske bolnišnice v Svinem Franc Uršič-Joško pa so tako postali nekakšen vojaško-politični štab, ki je vodil vstajo na tem območju.

Nemci niso imeli na voljo dovolj sii, da bi vojaško zasedli to ozemlje. V Bovec so iz Rablja poslali majhno enoto, ki so jo potem še okrepili. Skozi Kobarid je šla le ena motorizirana patrulja, ki se ni niti ustavila.

S hitro mobilizacijo in oblikovanjem novih partizanskih čet, ki so zasedle naselja in postavile zasede na osnovnih cestah, ki vodijo v Kobarid, se je oblikovalo precejšnje svobodno ozemlje, ki so ga kasneje imenovali »kobariška republika«. Nove partizanske čete so Nemcem preprečile, da bi z majhnimi močmi zavzeli Kobarid.

V prvih dneh vstaje je nastalo več čet. Breginjska četa, ki je štela čez 70 mož, je imela sedež v Breginju in je zavarovala svobodno ozemlje proti Tarčentu in planini Stol. Nadaljevala je mobilizacijo v Breginjskem kotu in zahodni Benečiji.

Nimiško četo je organiziral v zahodni Benečiji Marko Redelonghi s skupino borcev iz Breginjske čete. Četa je imela tudi vod Italijanov pod vodstvom hrabrega borca Alpina.³⁵

Ceta se je mobilizirala v zahodni Benečiji, pravzaprav je zbirala prostovoljce, ker za mobilizacijo v pravem smislu še ni bil čas. Imela je nalogo, da zavaruje svobodno ozemlje v smeri pontebške železniške proge.

Nadiško četo so ustanovili iz domačinov Benečanov v vasi Stupica ob pomoči starih partizanov, ki so jih poslali iz Kobarida. Imela je nalogo zapreti dolino Nadiže proti Cedadu.

Idrsko četo, ki je štela okoli 100 mož, sta vodila Miloš Mavrin in Leopold Košir. Postavila je zasede proti Tolminu.

V Bovški četi je bilo okoli 90 dobro oboroženih borcev, ki jih je vodil Ivan Likar-Sočan. Ta četa je blokirala Nemce v Bovcu in zaprla pot čez Predil na Mangartu.

To so bile čete, ki so prve dni branile osvobojeno ozemlje in so bile kasneje jedro bataljonov 2. soške brigade.³⁶

BRDA IN BENECIJA

Medtem se je tudi v goriških Brdih razširila vstaja. Cela Brda so bila na nogah. Okrožni komite KPS je zelo hitro deloval. Pod vodstvom sekretarja Jožeta Krajca-Zaklja so vsi ciani komiteja odšli na teren, da bi vodili razoroževanje italijanske vojske in organizacijo novih partizanskih čet. Morali so hiteti, kaj ti v Gorici je že bil nemški bataljon 194. grenadirskega polka 71. divizije, ki bi lahko vsak čas vdrl v Brda. Nove partizanske čete so najprej zasedle položaje na cestah, ki vodijo v Brda. Nato so pristopili k oblikovanju bataljonov. Ustanovili so najprej partizanski odred s stirimi bataljoni, da bi potem ustanovili »Soško« brigado. Ves čas organiziranja teh enot so bili boji z nemškimi enotami, ki so hotele zasesti Brda. Soška brigada je takoj začela napadati sovražnika v Soški dolini, potem pa je odšla na pohod proti vzhodni Benečiji. Tam se je uspešno bojevala okoli Sankvirinskega mostu in St. Petra Slovenov, kjer je uničila sovražno postojanko in tako povečala svobodno ozemlje. K naglemu razvoju partizanskih enot v Brdih je ugodno vplivala bližina Furlanije, od koder je prišlo mnogo internirancev.

V Benečiji ni bilo močnih organizacij na terenu, kot so bile drugje v zgornjem Posočju, ki bi ob kapitulaciji Italije prevzele vlogo vodstva vstaje. Pohod omenjenih brigad pred kapitulacijo Italije je mnogim odprl oči. Spoznali so, zakaj se bojujejo partizani. To širjenje gibanja je nadaljevala Beneška četa, ki je s svojim političnim delom pridobila nove privržence narodnoosvobodilnega gibanja. Bilo je nekaj odborov OF na obronkih Benečije, posamični simpatizerji pa v mnogih vaseh v notranjosti.

Ob kapitulaciji Italije se je večina beneškega ljudstva prebudila. Pod vodstvom protifašistov domačinov so začeli razoroževati italijanske karabinjerske in druge postojanke in se oboroževati. Začeli so oblikovati partizanske čete in ustanavljati odbore OF, komite za zahodno Primorsko in za Tolminsko pa sta hitro poslala pomoč in nekaj izkušenih partizanov in aktivistov, da bi pospešila mobilizacijo v partizanske vrste.

V St. Lenartu so 9. septembra 1943 domači fantje, ki jih je vodil Jože Durli-Beput, razorožili karabinjersko postajo. Oborožili so se in 14. septembra oblikovali partizansko četo,

ki so jo imenovali Šentlenartska četa. Stela je okoli 60 mož. Zavzela je položaje pri Dolenji Mirsi, da bi preprečila prodor Nemcev iz Cedada. Ognjeni krst je ta mlada četa doživela takoj drugi dan po ustanovitvi. Nemci so prodrli iz Čedada do Srednje Mirse, kjer jih je četa napadla in jih pognala nazaj proti Cedadu. Ta prvi uspeh je vlil še večji pogum borcem in domačinom, ki so bili ponosni na svojo hrabro četo.

Okrožni komite KPS za zahodno Primorsko jim je poslal v pomoč starega partizana Franca Blažiča-Toma, doma iz Brd, ki je postal komandir čete.

Beneški borci so ga radi sprejeli za svojega komandir ja. Kmalu je postal zelo priljubljen, zlasti zaradi dobrega poveljevanja v kasnejših bojih z Nemci.

Poslali so tudi nekaj aktivistov, ki so na terenu skupaj z naprednimi domačini začeli ustanavljati odbore Osvobodilne fronte. Ta četa je ščitila svobodno ozemlje v vzhodni Benečiji pred vdorom Nemcev iz Cedada in je to nalogo zelo dobro izpolnila.³⁷

V Klodiču so se fantje oboroževali in zbirali okoli naprednega studenta medicine Marjana Zdravliča. Za orožje so se sami znašli. Nekateri so ga prinesli kot italijanski vojaki domov, drugi pa so razoroževali skupine italijanskih vojakov, ki so se po klodiški dolini vračale proti Italiji. Ko je prišel na pomoč še izkušeni partizan Slavko Konavec-Vanja, so okoli 16. septembra 1943 ustanovili partizansko četo 70 mož, ki so jo imenovali Klodiška četa. Komandir je postal Marjan Zdravlič, politični komisar pa Slavko Konavec-Vanja. Četa je sodelovala s Šentlenartsko četo v bojih za ohranitev svobodnega ozemlja v vzhodni Benečiji. Ob ustanovitvi 2. soške brigade pa je postala jedro bataljona, ki je bil ustanovljen v Klodiču.³⁸

V dolini Nadiže sta delovala Avgust Čedrmac-Kališ in učitelj Anton Kručil iz Loga pri Podbonescu, ki sta že 9. septembra 1943 s skupino petih fantov energično razorožila vojaško posadko v Logu. Italijanske vojake so poslali domov v Italijo. Imeli so precejšnjo količino orožja in začeli oboroževati domačine iz vasi in okolice Stupice. Ustanovili so partizansko četo, ki je potem razorožila še postojanko karabinerjev v St. Petru na Nadiži.

V pomoč ji je okrožni komite KPS za Tolminsko poslal iz Kobarida starega partizana miner ja Ivana Lebana-Brado in še nekega partizana.

Ko sta 12. septembra 1943 prišla v Stupico, kjer je bil sedež te čete, je četa štela že 42 borcev. Imela je nalogo zapreti dolino Nadiže in preprečiti prodor Nemcev iz Cedada. Zato so pod vodstvom komandir ja Ivana Lebana-Brade razrušili cesto in postavili zasede blizu St. Petra na Nadiži. Namestnik komandir ja je postal Avgust Cedrmac-Kališ, politični komisar pa Anton Kručil, četo pa so imenovali Nadiška četa. To četo so kasneje vključili v 4. bataljon 2. soške brigade.³⁹

Te dogodke je opisal v svojem dnevniku beneški župnik Tone Tinčel-Cuffola takole: »Na Stupici je Kališ sam nastopil proti močni italijanski posadki in jo razorožil ter zapodil v Italijo. Oborožil je še pet fantov in z njimi pobral vse orožje vojakom, ki so bili prestrašeni in se niso branili. Odšli so v Čedad Nemcem v roke. Kališeva četa je napadla v Št. Petru še kasarno karabinerjev. Ljudstvo je navdušeno nad svojimi partizani v Nadiški dolini.«⁴⁰

V zahodni Benečiji je šlo bolj počasi. Tam se je čutilo, da je bil vpliv narodnoosvobodilnega gibanja manjši kot v vzhodnem delu Benečije. Vseeno so se tudi tam že zbirali napredni domačini in poskušali organizirati partizanske čete.

Na območju Platišče—Tipana je pod vodstvom Alojza Mavriča-Otona zrasla partizanska četa z okoli 30 partizani-domačini, ki so se sami oborožili.

Imela je nekaj spopadov z Nemci, ki so prišli od Tarčenta in šli proti Viskorši, kjer je padel prvi partizan, domačin Sturm iz Platišča. Bil je mitraljezec.⁴¹

V okolici Nem (Nimis) je delovala že omenjena četa, ki jo je vodil Marko Redelonghi. Kasneje so te čete postale del 4. bataljona 2. soške brigade in tudi jedro drugega 5. bataljona 2. soške brigade.

Beneški Slovenci so torej v dneh vstaje po kapitulaciji Italije ustanovili štiri partizanske čete, poleg tega pa je bilo precej beneških borcev v raznih drugih enotah. Pristopili so k partizanom tam, kjer jih je zatekla kapitulacija Italije. Resnici na ljubo moramo poudariti, da so bili Benečani hrabri in dobri borci, ki so zategadelj tudi v bivši italijanski vojski služili v elitni italijanski diviziji »Juliji«.

INTERNIRANO IZ ITALIJANSKIH TABORIŠC PRIHAJAJO V PARTIZANE

Po vsej Italiji so bila posejana koncentracijska taborišča, v katerih je bilo zaprtih na tisoče naših ljudi iz raznih krajev Jugoslavije. Največ je bilo Slovencev. Okoli 2000 jih je bilo v taborišču Gonars pri Palmanovi, večina iz Ljubljane in takšnih, ki so tja prispeli že sredi leta 1942, ko so italijanske oblasti ob raznih racijah, ki so bile tedaj na dnevnem redu, »čistile« neuklonljivo Ljubljano. Veliko so jih pobrali tudi po Dolenjskem med roško ofenzivo. Med njimi je bilo mnogo članov KPS in OF. Nadaljevali so revolucionarno delo v taborišču, organizirali celico KPS in odbore OF po barakah. Partijska in skojevska organizacija v taborišču sta bili šola za mnoge mlade internirance. Mnogi med njimi so kmalu postali dobri partizanski vojaški in politični funkcionarji.

Med interniranci so bili tudi pristaši reakcionarnih političnih skupin, ki so prišli prostovoljno pod italijansko »zaščito«. Zato se je v taboriščih nadaljeval politični boj med pristaši OF in njenimi nasprotniki. Ti so bili v manjšini tudi zato, ker so jih Italijani puščali domov pod pogojem, da se vključijo v aktivni boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju v formacijah MVAC (Milizia volontaria anticomunista — prostovoljna protikomunistična milica) ali bele garde.

Ražen partijske celice in organizacije SKOJ je v taborišču obstajal taboriščni odbor OF. Organizirali so tudi samopomoč, imeli vrsto tečajev in predavanj ter dober pevski zbor. Organizacija v taborišču je dobivala poročila iz Ljubljane v paketih, vesti pa so nato razširjali po vsem taborišču. Taboriščna osvobodilna organizacija je vodila boj za pravice in pravičen postopek z interniranci, ki so bili tako dobro organizirani, da je uprava taborišča večkrat morala upoštevati njihove zahteve. V avgustu so ustanovili bojne skupine, desetine in vode ter vzpostavili pravo vojaško organizacijo, da bi vse za boj sposobne taboriščnike po osvoboditvi iz taborišča organizirano povedli v partizanska Brda.

Po padu fašizma je taboriščni odbor postal javen in je stopil v neposredne stike z italijanskim poveljstvom, da bi dosegel spoštovanje mednarodnih konvencij o taboriščnikih, vojaško pa so se tedaj še bolj organizirali. Tako so kapitulacijo Italije dočakali organizirani. Poprej sestavljene bojne skupine

so imele nalogo razorožiti stražo in prevzeti oblast v taborišču. Z energičnim nastopom so to tudi uspele in so vzpostavile v taborišču oblast internirancev. Ker je bilo v taborišču mnogo mladih fantov, ki dotlej niso služili nobene vojske, so organizirali pouk z zaplenjenim orožjem, da bi ga ob prihodu v partizane ali pa pri srečanju z Nemci lahko tudi uporabili.

Ker je pretila nevarnost, da bodo Nemci množico internirancev na furlanijskih cestah zopet zajeli in ponovno odvedli v taborišča, so napravili načrt odhoda proti Brdom po skupinah in objasnili na plakatih, kod vodijo odročne in najkrajše poti do goriških Brd, kjer so bile partizanske enote, ki naj se jim priključijo.

Odhod v partizane ni bila lahka zadeva, saj je pot vodila mimo velikih mest kot so Palmanova, Krmin in Gorica, ki so jih Nemci že držali v svojih rokah. Njihove kolone so že križarile po glavnih cestah. Pot, ki jo je bilo treba prekoračiti v enem dnevu, je bila dolga, saj je po zračni črti od Gonarsa do Brd 35—40 km. Ta pot pa je bila za internirance še daljša, ker so se morali izogibati selišč, mest, cest in drugih vojaških objektov. V enem dnevu, od zgodnjega jutra do noči, so prehodili 56—60 km. Na tej poti so bili lačni. Imeli so sicer slabo fizično kondicijo, kar je bila posledica dolgega stradanja v taborišču, vendar so jim odločnost, požrtvovalnost in želja, da bi čimprej prišli do partizanov in slovenske grude, dale moči, da so zdržali te napore.

Odlična organizacija odhoda je rodila uspeh. V nekaj dneh so vse skupine, ki so se držale navodil taboriščnega odbora, srečno prispele v Brda.

Interniranci so se takoj vključili v partizanske enote, taboriščni odbor pa je začel sodelovati z briškimi voditelji KPS in OF in jim pomagati pri organizaciji partizanskih enot.

Med interniranci, ki so prihajali tudi iz drugih taborišč, je bilo tudi nekaj oficirjev bivše jugoslovanske vojske, ki so imeli v tej množični vstaji ljudstva na zgornjem Posočju priložnost, da pokažejo svoje vojaško znanje mladim borcem in jih pripravijo za boj proti Nemcem. Z vključevanjem bivših taboriščnikov v partizanske enote se je prej velika potreba po kadrih, posebno političnih, precej zmanjšala.

V kasnejši 30. diviziji je bilo največ starešin iz vrst bivših internirancev. Lahko trdimo, da je bila velika zasluga internirancev, posebno tistih iz Gonarsa, da so v Brdih in zgornjem

Posočju tako kmalu nastale večje partizanske enote, ki so se morale že med nastankom boriti s sovražnikom, ki je silil iz Gorice, Tolmina, Čedad, Bovca in Tarčenta na veliko svobodno ozemlje novih partizanskih čet.⁴²

USTANOVITEV BATALJONA »ANDREJA MANFREDE« IN NJEGOVI BOJI

Nagel razvoj novih partizanskih čet v zgornjem Posočju in veliko svobodno ozemlje, ki so ga branile partizanske čete od Bovca do Sankvirinskih mostov, Tolmina in Tarčenta, sta nedvomno zahtevala višjo obliko organizacije partizanskih enot na Kobarškem. To je ugotovil tudi okrožni komite KPS za Tolminsko, ki je 14. septembra 1943 v vasi Svino pripravil sejo vojaških voditeljev in terenskih delavcev. Na seji so proučili položaj, ki je nastal po kapitulaciji Italije in uspeli množični ljudski vstaji. Ugotovili so, da je izvojevano veliko svobodno ozemlje okoli Kobarida, ki je važno cestno križišče. Tedaj so vse ključne ceste proti Avstriji čez Gorenjsko in Kanalsko dolino imele na tem območju v svojih rokah partizanske čete. Sklenili so, naj se ustanovi partizanski bataljon, ki bi povezal čete pod enim poveljstvom. Bataljon naj bi sestavljale Idrska, Klodiška, Nadiška, Breginjska, Nimiška in Bovška četa. Za komandanta bataljona so imenovali Franca Uršiča-Joška, za političnega komisarja pa Franca Črnuglja-Zorka, nekaj dni kasneje pa za načelnika štaba kapetana I. razreda bivše jugoslovanske vojske Radojico Ignjatovića-Grujico. Bataljon so imenovali po znanem kobarškem protifašistu Andreji Manfredi.⁴³

Bataljon si je zadal nalogo zaščititi svobodno ozemlje in onemogočiti sovražniku uporabo teh važnih cest skozi križišče v Kobaridu, izvršiti do kraja mobilizacijo in omogočiti svobodne volitve v organe ljudske oblasti.

Bataljon je bil še vedno razporejen na širokem ozemlju do črte Bovec, Tarcent, Fojda, Sankvirin, Tolmin, na jugu pa se je oslanjal na svobodno ozemlje Brd in vzhodne Benečije. Dne 18. septembra 1943 je štel že 645 mož.⁴⁴

Sovražnik, ki je v severni Italiji čedalje bolj jemal v svoje roke kontrolo nad ozemljem, je stalno poskušal vpadati proti Kobaridu, zdaj z ene, zdaj z druge, večkrat pa tudi iz različnih strani hkrati.

Dne 15. septembra je prišlo do prvih spopadov. V zasedo breginjske čete v dolini Nadiže, postavljena je bila ob porušeni cesti pri koti 215, med vasjo Robič in Stupica, je iznenada pripeljal avtomobil, v katerem je bilo pet nemških oficirjev in šofer. Rafal našega mitraljezca je zgrešil avto. Oficirji so ustavili vozilo, poskakali v zaklone in se začeli bojevati. Borci so se jim iz več strani počasi približevali, da

Franc Uršič-Joško, komandant 3. bataljona in namestnik komandanta 18. brigade

bi jih obkolili. Nemci so začeli bežati, vendar so jih pobili, ražen enega, ki je skočil v Nadižo. Tudi njega so obkolili in začeli stiskati obroč. Izpod neke vrbe je še streljal na partizane, ko so se mu približali in mu rekli, naj se preda. Ustrelil je v bližnjega partizana in ga smrtno ranil. Nemec je bil ujet, hudo ranjeni partizan pa je umrl. Zaplenili so avtomobil z orožjem oficirjev in šoferja.⁴⁵

Istega dne je doživela Bovška četa pod poveljstvom komandirja Ivana Likarja-Sočana pri vasi Strmec hud spopad z nemško kolono, ki je prodirala iz Rablja čez Predil proti Bovcu.

Četa je zasedla utrdbe bivše italijanske vojske v blizini vasi Strmec in popolnoma zaprla pot nemški koloni, ki je prišla do zasede 15. septembra 1943 okoli 16. ure. Sestavljalo jo je več kamionov, osebni avtomobil in topništvo.

Ko so prišli blizu utrdbe, je četa nenadno odprla nanje močan mitralješki ogenj, ki jih je zelo presenetil.

Kmalu pa so se znašli in se začeli bojevati. Postavili so tudi topove in začeli obstreljevati četne položaje. Nemci so poskušali zavzeti utrdbe. Ko so bili krvavo odbiti, jim je bilo jasno, da jih s frontalnim napadom ne bodo mogli zavzeti. Zato so poslali neko manjšo enoto čez hrib, da bi partizanske položaje napadla v hrbet. Ta manever je opazil tudi komandir čete, ki je takoj poklical svojo desetino s strojnico, da bi napadla ta nemški oddelek. Desetina je uspela zasesti ugodne položaje pred Nemci in jih je pustila v bližino. Napadla jih je z močnim ognjem. Nemški oddelek je bil popolnoma razbit ter se je hitro umaknil. Boji so se nadaljevali do noči in so trajali še ponoči. To je izkoristilo vodstvo čete. Njen vod se je tiho približal nemškemu položajem za hrbet in napadel kamione in osebni avtomobil. Vod je uničil nekaj kamionov in osebni avtomobil z oficirji vred. Četa je ostala na položajih do 22. ure, ko se je umaknila in odšla proti jugu. Sovražnik je imel zelo hude izgube, okoli 40 mrtvih in ranjenih, uničeni so bili trije kamioni in osebni avtomobil. Med mrtvimi je bil tudi nemški komandant kolone.

Nemci so naslednjega dne s topovi tolkli in potem tudi zažgali vas Strmec, ki je imela 35 hiš, in postrelili 16 moških, kolikor so jih našli v vasi. Četa je imela enega hudo ranjenega. Odnegli so ga v partizansko bolnišnico.⁴⁶

Drugi dan, 16. septembra 1943, sta iz Tolmina pripeljala dva avtomobila do zasede Idrske čete, ki je bila kakih 500 m zahodno od vasi Idrsko. Ko so odprli ogenj, so točni rafali v prvem avtomobilu pobili tri oficirje in šoferja. Sofer drugega avtomobila, ki je vozil za njim, je uspel vozilo obrniti in se umakniti v Tolmin.

Ker so pričakovali sovražno intervencijo, je takoj šla na položaje cela Idrska četa. Vodil jo je komandant bataljona

Franc Uršič-Joško. Dobro so se pripravili in zasedli položaje okoli kote 210, kak kilometer od Idrskega, kjer so porušili cestni most čez hudournik.

Sovražnik se tega dne ni več pojavil, pač pa je prišel drugi dan, 17. septembra. Iz Tolmina so okoli 10. ure krenili trije kamioni, polni vojaštva. Ko so prišli do zasede, je ta na njih odprla ogenj iz vsega orožja. Čeprav so bili Nemci presenečeni, so tišči, ki niso bili zadeti, skočili s kamionov v zaklone in se začeli braniti. Ko so se uredili, so poskušali s protinapadom pregnati partizane. Komandant Joško je tedaj poslal Nemcem v bok vod partizanov, obenem pa ukazal še naskok. V tem, za Nemce kritičnem trenutku, sta prišla v pomoč iz Tolmina še dva oklepna avtomobila in napadla partizanske položaje. Pod zaščito njihovega ognja so Nemci umaknili kamione, okoli 20 mrtvih in ranjenih ter se umaknili v Tolmin.

Ceta je v tem boju imela enega mrtvega in enega ranjenega borca. Zaplenila je strojnico »šarec«, ki je bila prva v bataljonu.⁴⁷

Ko je 19. septembra 1943 politični komisar bataljona z dvema minerjema Nadiške čete in terenskimi delavci odšel na Sankvirinske mostove pogledat, ali so dovolj porušeni, je ugotovil, da je en most le napol porušen in da bi pehota lahko šla čezenj.

Slučajno so prav tedaj mostove pregledovali tudi Nemci, ki so se pripeljali z avtomobilom. Avtomobil so začeli porivati čez delno porušeni most, ne da bi vedeli za partizane.

Domačini, ki so jih videli, so takoj povedali partizanom, kaj se dogaja. Partizani so se Nemcem skrivaj priplazili za hrbet.

Komisar bataljona, ki je edini imel brzostrelko, jih je napadel. Trije so obležali, eden pa je skočil v Nadižo. Tudi ta je padel. Zaplenili so avto in orožje, prečej čokolade, bonbonov in nekaj bal blaga za obleke. Most so potem ponovno minirali in ga do kraja porušili.⁴⁸

Tega dne so Nemci poskušali prodreti tudi iz Bovca. Do Zage so pripeljali celo topove, po čemer se da sklepati, da je bila to ista enota, ki se je 15. septembra bojevala z Bovško četo pri vasi Strmec. Borci Bovške čete so nanje odprli ogenj, nakar so oni s topovi začeli obstreljevati položaje partizanov. Ko so poskušali prodreti s pehoto, jih je četa odbila. Boj je

trajal še okoli dve uri. Nemci so nekajkrat poskušali, toda vsakokrat so jih odbili. Ko so uvideli, da s svojimi močmi ne bodo mogli prebiti obrambe partizanov, so se umaknili.⁴⁹

Dne 20. septembra 1943 se je nemški kamion vojske uspel pri Barnasu prebiti v dolino Nadiže, za kar je bila kriva nepažljiva partizanska zaseda na Nadiži. Pred vasjo Stupica je Nadiška četa zasedla položaje. Pričakala je kamion in ga z močnim ognjem napadla. Po kratkem boju sta bila kamion in večina posadke uničena, nekaj pa so jih ujeli. Zaplenili so tudi orožje in drugo opremo s strelivom. To je bil največji uspeh te čete.⁵⁰

POGAJANJA Z NEMSKIM POVELJNIKOM V BOVCU

Ko so bili dotedanji poskusi Nemcev, da bi prodrli v Kobarid zaman, je začel nemški poveljnik SS bataljona kraških lovcev polkovnik Brandt v Bovcu pogajanja s partizanskim vodstvom v Kobaridu. Posredoval je tolminski sodnik, ki je prenašal pisma iz Bovca v Kobarid in narobe. Vodstvo v Kobaridu je najprej prejelo pismo, v katerem je ta izjavil, da bi se želei pogajati s partizani o svobodnem prehodu njegovih čet skozi Kobarid.

Sodnik je odnesel v Bovec odgovor, ki so ga pripravili na skupnem sestanku štab bataljona in član okrožnega komiteja KPS za Tolminsko Ferdo Kravanja-Skalar, ki so sklenili, da bodo skušali razgovore izkoristiti za osvoboditev naših ljudi iz videmskih zaporov, ki so bili tam še iz časa pred kapitulacijo Italije. Pogajanja naj vodita politični komisar bataljona Franc Crnugelj-Zorko in predstavnik narodno-osvobodilnega odbora za Kobarid Maks Miklavič, ki je tudi dobro govoril nemško.

Bataljon je tedaj imel deset nemških ujetnikov, od katerih so bili trije ranjeni. Zdravili so jih skupaj s partizani v Kobaridu. Ti naj bodo talci za tovariše, ki bodo šli na pogajanja v Bovec. Odhod v Bovec naj bi izkoristili tudi v propagandne namene, zato so prek organizacije OF javili v Bovec točen čas prihoda partizanov, da bi jih ljudje mogli pričakati.

Ko so odposlanci določenega dne, 15. septembra, prišli z avtomobilom v Bovec, jih je dočakala množica, ki je napolnila ves glavni trg. Vzklikala je OF ob prisotnosti Nemcev,

ki niso mogli reagirati na ljudsko navdušenje in javne izraze svoje pripadnosti. Nemci so jih pričakali v gostilni. Predstavniki NOO za Kobarid je bil brez orožja, politični komisar bataljona pa je imel brzostrelko in štiri ročne bombe.

Nemci so zahtevali, naj odloži orožje, ko pa na to ni pristal in ko so videli, da bo nasprotna stran odšla, ne da bi se pogajala, so pristali, da lahko vstopi z orožjem.

Polkovnik se je prvi predstavil. Dejal je, da je Avstrijec, ki se je bojeval v prvi svetovni vojni skupaj s Slovenci proti Italiji. Razume naše gibanje in ne zanika stremljenja Slovencev za osvoboditvijo. Pripravljen je pustiti jih pri miru, vendar jim morajo partizani dovoliti svoboden prehod čez Kobarid in zagotoviti, da se ne bodo borili proti njim. Partizanska stran jim je odgovorila, da tem besedam ne morejo verjeti, ker se njihove čete povsod bojujejo proti partizanom, kar pa je še najhuje, še vedno so v zaporu ljudje, ki so jih zaprli italijanski fašisti. Niso pooblaščen, da se z njimi pogajajo, temveč le, da jih poslušajo in njihove pogoje javijo glavnemu štabu. Obljubili so jim, da bodo njihove pogoje javili glavnemu štabu čimprej, do tedaj pa ni mogoč prehod čez Kobana. Nemški poveljnik je dejal, naj partizanska stran pripravi spisek zapornikov v Vidmu. Do naslednjega dne bo poskušal napraviti vse, da bi dokazal resnost svojih namenov. Drugi dan je obvestil partizane v Kobaridu, da bo poslal svojega oficirja, ki mu je treba dovoliti svoboden prehod v Kobarid, in naj se pripravijo za prevoz zapornikov iz Vidma, kamor bodo šli z nemškim oficirjem.⁵¹

Pripravili so dva avtobusa. Pot v Videm je bila nevarna, toda vse je veljalo tvegati za rešitev 56 ljudi, ki so bili v zaporih.

Naslednjega dne se je čudna kolona pomikala po dolini Nadiže. Na čelu so bila štiri motorna kolesa s partizani in komandantom Joškom na čelu.

Za njimi je šel nemški avtomobil z nemškim oficirjem in še dva avtobusa, v katerih so sedeli politični komisar bataljona in nekateri svojci zaprtih ljudi.

Oprezno so šli čez Nadižo. Nemci so ustavili kolono in jo po obrazložitvi nemškega oficirja takoj spustili naprej. Do Vidma so srečno prišli. Šli so naravnost v upravo zapora. Nemec je takoj zahteval ujetnike po danem spisku. Tedaj se je zgodilo nekaj nepredvidenega. Mislili so, da so jih prevarili,

ko so vdrli v poslopje gestapovci, aretirali nemškega oficirja in ga odvedli. Partizane so pustili pri miru, toda rekli so jim, naj počakajo v sobi uprave zapora. Pravzaprav so bili tudi oni zaprti, le da je bil komisar Zorko oborožen in pripravljen na vse. Kasneje so jim celo prinesli kosilo. Čakali so dve dolgi uri. Končno je prišel nemški oficir in rekel, da je vse v redu. Predali so zapornike po spisku, vseh 56 srečnih ljudi pa se je hitro znašlo v pripravljenih avtobusih.

Po isti poti je kolona krenila nazaj, spredaj nemški avtomobil z oficirjem, za njimi pa dva polna avtobusa veselih ljudi, ki so prepevali partizanske pesmi. Od Nadiže dalje pa je na avtobusih zaplapolala še slovenska zastava.

Ob sankvirinskih mostovih je poveljnik Joško nestrpno pričakoval vrnitev kolone. Ko se je prikazala, je bilo jasno, da je akcija reševanja ujetnikov uspela. Spet so kolono od Nadiže dalje vodili partizani z motornimi kolesi.

Ko je kolona prišla v Kobarid, jo je dočakalo ljudstvo iz vse okolice, ki je hotelo videti tište, ki so uspeli priti iz zaporov na svobodo.

Nemškemu oficirju so dovolili srečanje z nemškimi ujetniki, ki so bili v Kobaridu, in z ranjenci v bolnišnici. Z ravnanjem z ujetniki je bil zadovoljen. Spremljali so ga do Zage in ga pustili, da se je vrnil v Bovec.

Nemci so te dogodke takoj izkoristili v propagandne namene. Natisnili so letake, katerih vsebina je govorila, da so prijatelji Slovencev, da so izpustili iz zaporov 56 ujetnikov, ter pozivali prebivalce, naj sodelujejo z njihovo oblastjo. Letake so razpečevali z motorno trikolico po Bovcu, ob cesti proti Zagi in Srpenici, kjer pa so prišli do zasede. Ta je odprla ogenj. Pri tem je bil en vojak ranjen, drugi pa so se obrnili in pobegnili v Bovec. Zasede so branile svobodno ozemlje.

Na Zagi so partizani takoj po tem napadu minirali most čez Učejo in ga vrgli v zrak, da bi preprečili nagel prodor v Kobarid.

Razgovori so se prek pišem z nemškim poveljnikom nadaljevali še nekaj dni, nakar je bilo vse končano. Kljub tem dogodkom so enote bataljona imele stalne spopade z Nemci, ki so pritiskali v Kobarid. Odbijale so njihove napade od Sankvirina, Tolmina in Bovca. Nemci so celo poskušali prodreti čez Zago že dan potem, ko je bil most porušen. Bovška četa je zasedla položaje okoli njega in pri Cezsoškem Logu.

Nemci so govorili, da so jih partizani prelisičili in da so razdrli pogajanja, češ da so imeli dobre namene. S takimi trditvami niso uspeli nikogar prepričati, ker so bili jasni njihovi nameni že od začetka pogajanj. Ker so prav tedaj popolnoma uničili vas Strmec in pobili vse njene moške prebivalce, je bilo vsem jasno, kakšni prijatelji Slovencev so.

Partizanska stran je dosegla uspeh v tem, da je resila iz videmskih zaporov 56 zapornikov, ki so bili doma s kobariškega območja in tako pravzaprav izkoristila slabost in pomanjkanje sii.

Med izpuščenimi je bilo več aktivistov narodnoosvobodilnega gibanja. Bili so v zaporih že od začetka 1943. Večina osvobodencev se je takoj javila v vrste bataljona »Andreja Manfrede«.⁵²

REŠITEV TISOC TON PŠENICE IN MOKE

Sele 19. septembra 1943 so v štabu bataljona »Andreja Manfrede« zvedeli, da je v mlinu pri Ajžli čez tisoč ton pšenice in več deset ton pšenične moke, ki je bila last bivše italijanske vojske. Tolikšno količino blaga je bilo treba čimprej spraviti na varno, da je ne bi sovražnik našel in zasegel. Prevoznih sredstev je bilo malo, časa pa še manj.

Zato so se poveljstvo bataljona in odborniki narodnoosvobodilnih odborov dogovorili, da bodo poklicali v pomoč civilno prebivalstvo Benečije in Kobariškega. Vsakdo je smel vzeti nekaj stotov pšenice pod pogojem, da jo bo 80 odstotkov shranil za partizane, 20 odstotkov pa je lahko uporabi zase. Na ta način so skladišče hitro izpraznili, pšenica pa je bila na varnem.

Nemci, ki so kasneje zvedeli za te zaloge in prišli po žito, niso našli ničesar več. Ta akcija je bila zelo pomembna za prehrano partizanov in civilnega prebivalstva, kajti Benečija in Kobariško sta dokaj pasivna. Ne pridelajo hrane niti za domače prebivalstvo, kaj šele za tolikšno vojsko. S to akcijo je bilo rešeno vprašanje prehrane za ves čas, dokler so bile enote v Benečiji in na Kobariškem.

Gospodarske komisije NOO so imele točen popis žita, ki so ga ljudje dobili v shrambo. Po potrebi so žito poiskale pri kmetih in ga pripravile za partizane.⁵³

Dne 21. septembra 1943 je močna nemška kolona krenila iz Cedada proti Sankvirinu. Po kratkem spopadu z zasedami bataljona so mostove zavzeli. Potem so nadaljevali prodor čez Nadižo in še isti dan zavzeli Št. Peter Slovenov. Tam so ustanovili postoj anko z okoli 100 vojaki, ki so prišli iz Cedada. S tem so se vklinili v svobodno ozemlje.⁵⁴

Štab bataljona »Andreja Manfrede« je spoznal, da sam ne bo kos obrambi svobodnega ozemlja in da je nujna povezava vseh enot na desnem bregu Soče v enotno organizacijo. Umaknil je svoje čete iz vasi, da bi jih vojaško utrdil in jih pripravil, da bi bile sposobne v čim krajšem času stopiti v boj.

Štab bataljona se je iz Kobarida premestil na Livek, komandant bataljona pa je odšel 22. septembra v Brda, da bi se povezal s tamkajšnjimi enotami ter se dogovoril o bodoči organizaciji in sodelovanju vseh enot v zgornjem Posočju. Bil je prijetno presenečen. Prišel je prav na ustanovitev Soške brigade v Brdih. Prav tako so vesti, ki jih je prinesel Joško o uspehih vstaje na Kobariškem in v severni Benečiji, štab Soške brigade prijetno presenetile.

Z istim ciljem sta odšla 24. septembra 1943 namestnik komandanta Soške brigade Anton Bavec-Cene in pomočnik političnega komisarja brigade Mirko Zlatnar na Kobariško, da bi ugotovila, kakšen je tam položaj in kaj bi bilo storiti.

Na Livku sta naletela na poveljstvo bataljona »Andreja Manfrede«, v katerem je bil le politični komisar, ki jima je objasnil položaj in tudi to, da je komandant bataljona z isto nalogo odšel v Brda. Sklenili so, da je najbolje vrniti se v štab Soške brigade, ki je medtem že pripeljal brigado v Benečijo.

Tako so se sestali vsi voditelji vojaških enot zgornjega Posočja in še predstavnik italijanskih enot, da bi se dogovorili o organizaciji partizanskih čet na tem območju.⁵⁵

USTANOVITEV 2. SOŠKE BRIGADE (BODOCE »BAZOVIŠKE«)

Dne 29. septembra 1943 so se v štabu Soške brigade v vasi Srednje v vzhodni Benečiji sestali vsi dosegljivi partizanski voditelji zgornjega Posočja. Poleg štaba brigade in poveljnikov njenih bataljonov so na sestanku bili še komandant in politični komisar bataljona »Andreja Manfrede«, predstavniki okrožnih komitejev za Brda in Tolminsko ter predstavniki italijanskih enot »Garibaldi«.

Po podrobni presoji položaja in doseženega razvoja partizanskih čet zgornjega Posočja in Furlanije so sklenili reorganizirati partizanske čete in ustanoviti več brigad in odredov.

Prvo soško brigado naj bi tvorila dotedanja Soška brigada brez 1. bataljona, 2. soško brigado bataljon »Andreja Manfrede« in 1. bataljon dotedanje Soške brigade, Briško-beneški odred pa enote, ki so ostale v Brdih in beneške čete.

Italijansko brigado »Garibaldi« naj bi sestavljali bataljoni »Garibaldi«, »Friuli« in »Pisacane«. Oblikovanje italijanske brigade so sklenili najprej predložiti v odobritev vodstvu Nacionalne osvobodilne fronte (Fronte Liberazione Nazionale — FLN) za Furlanijo.⁵⁶

Ozemlje zgornjega Posočja so razdelili med nove brigade. Prva soška brigada je bila odgovorna za Brda in vzhodno Benečijo, 2. soška brigada za ozemlje dotedanjega bataljona »Andreja Manfrede«, brigada »Garibaldi« naj bi se razporedila na obronkih zahodne Benečije in Furlanije, njena dejavnost pa naj bi bila usmerjena proti Italiji v bližnjo Karnijo. Briško-beneški odred naj bi deloval na ozemlju obeh soških brigad.

Hkrati so oblikovali tudi operativni štab soških brigad, ki naj bi usklajeval akcije in delovanje vseh enot. Sestavljal ga je štab Soške brigade in je imel začasen značaj.

Dei ovai naj bi dotlej, dokler ne bo operativni štab za zahodno Slovenijo uredil vprašanja poveljevanja. S tem je bilo začasno rešeno že zelo pereče vprašanje organizacije partizanskih enot in poveljevanja na vsem ozemlju zgornjega Posočja.⁵⁷

Ko so po sestanku pristopili k uresničitvi sklepov, se je pokazalo, da je huda težava pomanjkanje komandirjev čet in drugih starešin. V 2. soški brigadi je od dotedanjih čet na Kobarškem skoraj vsaka postala bataljon. Precej kadra, zlasti političnega, je dobila Soška brigada iz vrst bivših internirancev, s svojim vojaškim znanjem pa so pomagali tudi oficirji bivše jugoslovanske vojske, ki so prišli iz vojnega ujetništva. Le-teh je bilo v bataljonu »Manfrede« kar štiriindvajset.

Oblikovanje 2. soške brigade so zaključili 1. oktobra 1943, ko so novi štabi brigade in bataljonov prevzeli svoje enote, starešine pa svoja mesta. Zato ta dan imenujemo dan ustanovitve 2. soške brigade, ki je bila pozneje preimenovana v 18. soško brigado in ki je potem končno dobila ime 18. SNOUB »Bazoviška«. To ime je nosila do konca vojne v vsej svoji junaški in trnjevi poti vzdolž in počez Slovenskega primorja in Gorenjske.

Ob ustanovitvi je 2. soška brigada imela naslednji sestav, razmestitev in naloge:

Stab 2. soške brigade:

Komandant je bil France Ogrin, politični komisar Franc Crnugelj-Zorko, namestnik komandanta Franjo Bavec-Branko, namestnik političnega komisarja Milan Osredkar, načelnik štaba kapetan I. razreda bivše jugoslovanske vojske Radojica Ignjato vič-Grujica.

Sedež brigade je bil v Kobaridu, kjer so bili še zaščitni vod, intendantca brigade in saniteta z brigadno bolnišnico.

1. bataljon:

Komandant je bil Jože Gračner-Zmago, politični komisar pa Anton Koncut-Sočenko. To je bil prejšnji 1. bataljon Soške brigade. Razporejen je bil v dolini Nadiže na položajih Sankvirina na Nadiži. Njegova naloga je bila zavarovati svobodno ozemlje proti Cedadu. Svoj sedež je imel v Stupici, del bataljona pa v vasi Lipi.

2. bataljon:

Komandant je bil Janko Kofol-Tine, politični komisar pa Miloš Mavrin. Nastal je iz Idrske čete, iz katere so nastale tri čete, ena je bila na Idrskem, druga v vasi Ladra in tretja pa v Selcah. Bataljon naj bi zavaroval bregova Soče proti Tolminu. Štab bataljona je bil v Ladrach.

3. bataljon:

Komandant je bil Albin Volarič, politični komisar Anton Konavec-Stjenka, načelnik štaba pa Sreten Šantić-Cale, letalski kapetan I. razreda bivše jugoslovanske vojske. Bataljon so ustanovili iz čete na Zagi in Bovške čete. Bovška četa je nekaj časa delovala na območju Loga pod Mangartom, drugi del bataljona pa je bil na Zagi in v Cezsoškem Logu. Bataljon je zasedel položaje od Učeje, na Zagi, izza porušenega mostu, in čez Sočo na pobočjih Polovnika. Branil je svobodno ozemlje pred prodorom Nemcev iz Bovca. Sedež bataljona je bil na Zagi.

4. bataljon:

Komandant je bil Viktor Lazar-Slovenko, politični komisar pa Ljubo Podlipec. Bataljon so sestavljale Breginjska, Nadiška in Nimiška četa. Sedež bataljona je bil v Breginju, kjer je bil tudi ves bataljon, ražen Nimiške čete. Njegova osnovna naloga je bila mobilizacija in širjenje gibanja proti zahodni Benečiji, zavaroval pa je le bližnjo okolico, ker je bila furlanska brigada »Garibaldi« zahodno proti Tarčentu.

5. bataljon:

Komandant je bil Franc Uršič-Joško, politični komisar pa Zdravko Klanjšček. Ustanovili so ga iz Klodiške in Livške čete. Štab bataljona je bil z vsemi enotami v Klodiču. Osnovna naloga bataljona je bila mobilizacija novincev, priprava moštva v vojaškem in političnem smislu za akcijo ter sodelovanje v obrambi svobodnega ozemlja z zavarovanjem klodiške doline proti Cedadu.

Niso ohranjeni dokumenti o točnem številčnem stanju 2. soške brigade ob času ustanovitve. Število borcev se je tedaj vsak dan še vedno spreminjalo zaradi prihoda novincev v številne enote brigade. Po spominu njenih voditeljev je bilo tedaj v brigadi okoli 950—1000 mož.

Ceravno je večina čet prerasla v bataljone, so naloge povečanih enot ostale skorajda iste. Brigada je bila zelo raztresena in je na širokem prostoru nadaljevala boje za obrambo svobodnega ozemlja, ki so ga tedaj popularno imenovali »kobarška republika«.⁵⁸

Poveljevanje tako raztresenih in oddaljenih čet je bilo sicer zelo težavno, čeravno je bila organizirana za tište čase odlična telefonska zveza z vsemi enotami. Štab brigade je lahko vplival na potek boja le tako, če je hitro poslal pomoč iz enote, ki trenutno ni bila v boju, kamor je bilo potrebno. To pa je šlo počasi. Imeli so le dva kamiona, s katerim so premeščali partizane.

Večkrat je bila ta operativna zveza zgolj formalnega značaja, če so bili boji hkrati na več straneh. Tedaj so vsi komandanti prosili pomoč, poslati pa je niso mogli nikomur. Štab jim je moral reči, naj vzdržijo, da je pomoč že na poti. Največkrat so res vzdržali in uspeli odbiti sovražnika. Zavest, da jim prihaja pomoč, jim je dala toliko moči, da so le premagovali sovražni pritisk.

Borci 2. soške brigade, ki se je morala boriti na istih obrambnih položajih svobodnega ozemlja kot prej čete, se sploh niso poznali med seboj, čeprav so pripadali isti brigadi. Tudi štab brigade še ni mogel videti svojih borcev. To bi bilo možno le, če bi vsak član štaba osebno obšel vse položaje čet, za kar pa je bilo premalo časa.

Brigada je imela zelo dobro organizirano intendantsko službo. V Kobaridu so bile centralna pekarna, mesnica, krojaške, čevljarske in mehanična delavnica. Živila so s kamioni razvažali do sedežev bataljonov, kar kasneje ni bilo več mogoče. Da je brigada v teh dneh imela dovolj kruha in testenin, je bila zasluga že omenjene odlično izvedene akcije v Ajžli, ko so zaplenili veliko količino žita in moke bivše italijanske vojske.

Gospodarske komisije NOO so odlično delovale. Brigadne enote so oskrbovale tudi z mesom in drugim živežem.

V Kobaridu je bila v hotelu brigadna bolnišnica. Ranjene so po končanih bojih pripeljali v Kobarid, kjer so dobili zdravniško pomoč. V tej bolnišnici se je v času »kobarške republike« zdravilo okoli 30 ranjencev, med njimi je bilo tudi nekaj nemških ranjenih ujetnikov.⁵⁹

OPERATIVNI STAB SOSKIH BRIGAD

Komandant štaba je bil Knežević Vladimir-Volodja, politični komisar dr. Slavko Zore-Griša, namestnik komandanta Anton Bavec-Cene, pomočnik političnega komisarja Mirko Zlatnar, načelnik štaba pa kapetan I. razreda bivše jugoslovanske vojske Milutin Dapčević. Stab je usklajeval dejavnost vseh enot na zgornjem Posočju in jo povezoval z operativnim štabom za zahodno Slovenijo.

Zveza z njim čez Sočo je bila samo kurirska. Bila je počasna, zato višji štab ni mogel pravočasno in pravilno odločati

Anton Bavec-Cene, komandant 18. brigade v Kobaridu

o razvoju partizanskih enot, postavljati štabe in organizirati boj. Pobuda Volodje in njegovega štaba, da osnuje operativni štab soških brigad, je bila popolnoma upravičena.

Deloval je toliko časa, dokler ni prišlo do nove odločitve, ki jo je dal operativni štab za zahodno Slovenijo. Do tedaj je ta štab soških brigad deloval z vso avtoritativnostjo glede vojaških, političnih in kadrovskih vprašanj in je dejansko poveljeval vsem četam v zgornjem Posočju.

Dasi ta štab ni dolgo deloval, mu gre velika zasluga za razvoj in hitro organizacijsko rast partizanskih čet, ki so branile kobariško svobodno ozemlje. Ko je prišel v Kobarid štab 27. goriške divizije, mu je predal že močne, oblikovane in v boj ih že preizkušene brigade, ki so postale osnovne enote nove divizije. Ta je bila ustanovljena v zgornjem Posočju s sedežem v Kobaridu.

SVOBODNO OZEMLJE SOŠKIH BRIGAD

Z ustanovitvijo soških brigad in brigade »Garibaldi-Friuli« se je svobodno ozemlje še bolj trdno povezalo in organiziralo. Hrbtenica svobodnega ozemlja je bila »kobariška republika«. Razprostiralo se je od Bovca, Učeje, Tarčenta, Fojde, Sankvirina, Praprotna, čez Vipolže na Steverjan in tja do Solkana, nato pa ob reki Soči do Tolmina v Baško grapo in čez Alpe do Bovca. Skupaj je merilo kakih 400 km². Po večini so to planinski predeli, delno celo visokoplaninski, zato so bile še toliko bolj važne ceste, ki so bile edina pot južno od Pontebe za Avstrijo.

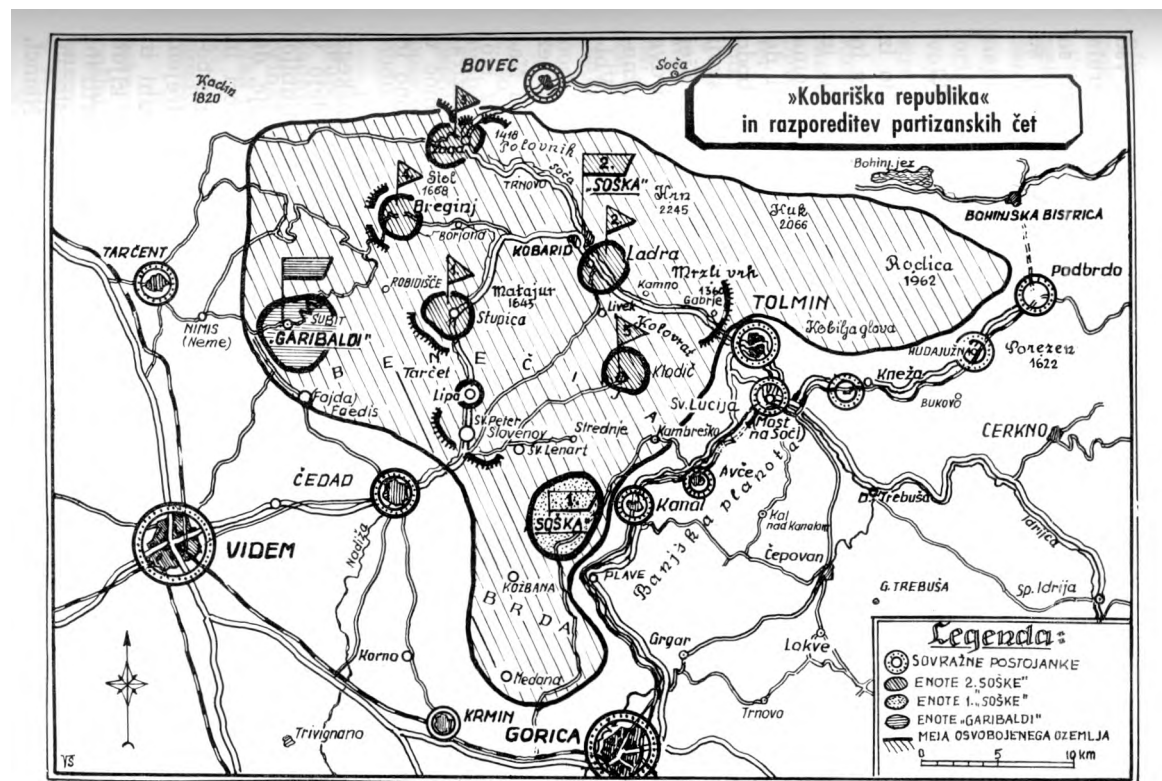
Sovražnik te poti v teh kritičnih dneh ni mogel izkoristiti, niti povezati med seboj svoje garnizije v Cedadu, Tolminu in Bovcu. Zveze so bile presekane. Sovražnik ni brez razloga pritiskal z vseh strani, da bi osvojil Kobarid, ki je bil križišče teh cest.

Na svobodnem ozemlju se je vzporedno z razvojem partizanskih čet razvijala tudi ljudska obast. Izvedli so prve svobodne volitve narodnoosvobodilnih odborov, bilo je mnogo mitingov in zborovanj. Ljudje so imeli priložnost, da se na množičnih zborovanj ih seznani s cilji narodnoosvobodilnega gibanja. Tudi poznejša sovražna okupacija ni mogla omajati ljudstva.

Vse razpoložljive ljudske in materialne rezerve so bile izkoriščene za krepitev boja proti okupatorjem.

Svobodno ozemlje je bilo pomembno tudi zato, ker je bilo največje in najtrdnjše prav v času, ko je drugod po Sloveniji sovražnik pregazil in razkosal s svojo ofenzivo večji del središčnega svobodnega ozemlja Slovenije.

Za 2. soško brigado je bila obramba svobodnega ozemlja zelo naporna naloga in je negativno vplivala na moč in bojno

spodobnost brigade. Nikoli se ni mogla zbrati in udariti z vso močjo po sovražniku, kjer bi hotela, temveč se je morala bojevati tedaj in tam, kjer jo je sovražnik napadal. Borci so bili vedno na istih položajih, kjer so morali čakati, kdaj se bo pojavil sovražnik.

ZAVEZNIŠKI VOJAKI IZ ITALIJANSKIH TABORISC

Ob kapitulaciji Italije je med drugimi ujetniki prišlo iz italijanskih taborišč tudi precej angleških vojnih ujetnikov in ujetnikov iz dežel angleško govorečega sveta. Med njimi je bilo precej oficirjev, ki so jih vodili. Te ujetnike so večinoma ujeli Italijani na afriških bojiščih. Pobegnili so in prišli do jugoslovanskih partizanov v dolini Nadiže. Upali so, da bodo prišli s partizansko pomočjo nazaj v svoje dežele. Na svoji poti proti Jugoslaviji so naleteli na Nadiško četo, se pri njej ustavili in začeli zbirati. V prvi večji skupini sta bila tudi dva majorja. Prvi je bil major Balletino, doma iz Durbana v Južnoafriški uniji, drugi pa major Gibbon, Mirhland House iz Whitekala v jugozahodni Angliji.⁶⁰

Pobegnila sta iz italijanskega taborišča v Piemontu in čez Karnske Dolomite in Režijo prišla k partizanom v dolini Nadiže pri Stupici. Kmalu se jih je zbralo v Stupici čez sto. Balletino je začasno prevzel poveljstvo in vojaško organiziral svojo enoto. Partizansko vodstvo jim je nudilo vso pomoč v hrani, orožju, zdravilih in vsem, kar jim je bilo potrebno in s čimer so pač razpolagali.

Major Balletino je bil zelo nestrpen. Od partizanskega vodstva je zahteval, naj jim omogoči, da čimprej pridejo v zavezniške enote v Italijo. To mu je vodstvo sicer obljubilo, vendar zaenkrat še ni bilo zveze z notranjostjo Slovenije, da bi mogli kreniti naprej. Nezadovoljen s takimi odgovori in stanjem je ukazal svojim vojakom in oficirjem, naj se ne borijo skupaj s partizani in naj ne sprejmejo orožja. Podrejeni ga niso preveč poslušali. Mladi oficirji, zlasti Kanadčani in Novozelandci ter večina vojakov in podoficirjev se je kljub temu oborožilo. Prostovoljno so šli v boj skupaj s partizani in so se nekaj krat hrabro borili pri Sankvirinskih mostovih.

Tako so se 20. septembra 1943 bojevali ves dan z Nemci, ki so prodirali iz Cedada. Nemci so večkrat napadali, oni pa so jih s hudimi izgubami odbili. Tedaj je padel angleški pod-

oficir in dva vojaka, pet pa je bilo ranjenih, med njimi tudi neki kanadski kapetan.

Iz taborišč so prihajali še novi begunci. Nabralo se je nekaj čez sto mož. Prve dni oktobra se je pojavil neki angleški polkovnik tankovskih enot in prevzel njihovo vodstvo kot najstarejši oficir po činu in položaju. Prišel je v štab 2. soške brigade in izrazil željo, da bi se pogovarjal v imenu svojih vojakov in oficirjev. Na srečo je bila v štabu brigade administratorka, ki je dobro govorila angleško.⁶¹

V štabu sta bila le namestnik komandanta in politični komisar brigade. Polkovnik je dejal, da se angleški vojaki ne morejo bojevati na strani partizanov, ker nimajo tozadevnega povelja od kralja Jurija VI., potrebne uniforme in ne orožja ter vsega drugega, kar je potrebno za boj. Odgovorila sta mu, da jih nihče ne sili, da bi se bojevali, le za svojo obrambo v primeru, če bi jih Nemci napadli, je bolje, če so oboroženi. Nemci jih ne bodo vprašali, kdo so in če se hočejo boriti ali ne. Polkovnik je še zahteval, naj se čimprej reši njihovo vprašanje in omogoči vrnitev v domovino. Štab brigade jim je obljubil, da bo storil vse, kar je v njegovi moči, da bi jim pomagal, do tedaj pa so še najbolj varni tarn, kjer so.

Prav zaradi tega dogodka in njihovih stališč jih je štab 2. soške brigade razporedil na področju, ki je bilo trenutno še najbolj varno pred neposrednimi nemškimi napadi. O tem problemu je poslal operativnemu štabu soških brigad tudi posebno poročilo, ta pa je poročal operativnemu štabu za zahodno Slovenijo.⁸²

Poročilo se glasi: »V 2. soški brigadi se nahaja večja skupina angleških vojakov, med njimi so tudi oficirji. V času zadnjega poročila jih je bilo 26, sedaj jih je že 74 in še vedno prihajajo novi. Priložili smo tudi pisma za angleškega predstavnika pri vašem poveljstvu. Prosim, da nam pošljete navodila, kaj naj naredimo z Angleži. Vsi se žele povezati s svojimi predstavniki.«

Kmalu je prišel odgovor in povelje, naj vse angleške vojake v spremstvu kurirjev pošljejo v njihov štab, ki jih bo poslal dalje na Dolenjsko do nekega partizanskega letališča, kamor bodo priletela zavezniška letala, ki jih bodo odpeljala v Italijo.

Ko so zvedeli za odgovor, so se zelo razveselili in se takoj pripravili za dolgo potovanje. Njihovi poveljniki, polkovnik

in dva majorja, so že pripravili spisek in točno evidenco vseh svojih vojakov. Pred odhodom so na zboru še enkrat poklicali vsakogar po spisku, nakar jim je polkovnik v svojem govoru dejal, da so vsi dolžni poslušati, ne glede na to, kje so dotlej služili. Kdor ga ne bo poslušal in odšel z njimi, je vojni dezerter in mu bodo po vojni kot takemu sodili. Kljub takšni pripravi in celo grožnjam vsi niso hoteli oditi.

Ostala sta Novozelanec »Joe« in Južnoafrikanec »Jim«.⁶³ Pred odhodom so se lepo zahvalili za pomoč, ki so jo dobili od 2. soške brigade, in srečno odpotovali proti operativnemu štabu za zahodno Slovenijo. Izgleda, da so se uspeli vrniti z letali v Italijo, kajti pozneje so se zahvalili za pomoč, ki so jo jim dali primorski partizani. To zahvalo je sporočila njihova vojaška misija pri štabu 9. korpusa NOV in POJ.⁶⁴

OBRAMBA »KOBARIŠKE REPUBLIKE«

Komaj je bila brigada ustanovljena, je morala z vsemi silami braniti svojo »republiko« pred nemškimi napadi. Napadali so čedalje bolj pogosto in z večjimi silami. Hoteli so na vsak način priti čimprej v Kobarid in osvojiti to važno križišče. Toda obramba 2. soške brigade jim ni dovolila, da bi prodrli tja tako poceni in z manjšimi močmi.

Tako so 6. oktobra istočasno napadli iz več smeri, da bi prebili položaje brigade. Težišče napada je bilo pri Cedadu, kjer je od Sankvirina začela njihova močna kolona prodirati proti St. Lenartu, druga pa proti St. Petru Slovenov na Nadiži. Hoteli so najprej zavzeti Klodiško in Nadiško dolino, potem pa z dveh strani napasti Kobarid. Sovražna kolona je krenila tudi iz Tarčeta čez Nadižo in se pri Landarju v Benečiji spopadla s partizani in oboroženimi Benečani.⁶⁵

Tem trem kolonom iz doline Nadiže so se uprle enote

1. bataljona in angleški prostovoljci. Pri St. Lenartu sta se tolkla 1. soška brigada in Briško-beneški odred. Razvneli so se hudi boji in spopadi, Nemci pa so bili povsod z izgubami odbiti.

Istočasno so Nemci napadli tudi na bovški in tolminski smeri. V štabu brigade so brneli telefoni. Z vseh treh obrambnih smeri so bataljoni prosili za pomoč. Ker je bil 4. bataljon v rezervi svoboden, je štab brigade del tega bataljona poslal s kamioni v pomoč 1. bataljonu.

Tamkaj se je že razvnela prava bitka, kajti tudi Nemci so dobili pomoč. V boju so bili že 1. bataljon, del angleških prostovoljcev, del 4. bataljona iz 2. soške brigade in enote 1. soške ter beneška četa Briško-beneškega odreda.

Boji so se razvijali že po gričkih nad St. Lenartom. Čeravno so tja prodrle tri kolone, jih partizani niso pustili naprej. Bataljoni so spretno odbijali napade, nato pa tudi oni šli v protinapad. Borba se je zavlekla do noči, Nemci pa niso mogli niti obkoluti, niti razbiti nobene partizanske enote. Ko so se proti večeru partizanske čete povezale v neprekinjeno fronto, so izvedle na sovražnika močan naskok in ga prisilile, da se je začel naglo umikati proti Čedadu. Borci so Nemce preganjali prav do sankvirinskih mostov. Ti niso uspeli niti pobrati svojih mrtvih. Na bojišču je po partizanskih virih ostalo 20 trupel.

To je bila največja bitka na čedadski smeri obrambe in lep uspeh mladih čet soških brigad in Briško-beneškega odreda. Zlasti je uspelo sodelovanje vseh omenjenih enot, čeravno le-to ni bilo prej v načrtu in dogovorjeno.

Zaplenili so 12 pušk, dve pištoli, mnogo streliva in druge vojaške opreme. Druga soška brigada je imela tega dne dva mrtva in dva ranjena borca.⁶⁶

Iz Bovca je tega dne kolona 150 mož ob podpori baterije topov napadala položaje 3. bataljona, da bi zavzela porušeni most čez Učejo pri Zagi. Učeja je bila s svojim globokim koritom neprehodna prepreka. Topovi so dalj časa tolkli položaje bataljona, ki so bili nad vasjo Zaga, nakar je sovražna pehota krenila v naskok za most. Bila je krvavo odbita. Bataljon je z delom sii med bojem napravil uspešen manever čez Učejo in prišel Nemcem v bok. Po protinapadu, ki jih je močno presenetil, ker niso pričakovali partizanov iz te smeri, so se začeli umikati proti Bovcu, borci 3. bataljona pa so uničili nemški kamion in več sovražnikov pobili ali pa ranili, vendar plena niso pobrali, ker so Nemci zaščitili svoje padle s strojnimi. Pod zaščito ognja so izvlekli svoje mrtve in ranjene, nakar so se umaknili proti Bovcu. Četa, ki je bila na Bovški strani, se ni vrnila čez Učejo, temveč je ostala na drugem bregu in se dobro maskirala, da bi je Nemci ne opazili.

Popoldne je sovražnik še enkrat poskušal s še večjimi silami presenetiti 3. bataljon na položajih pri Zagi. Doživeli so nov neuspeh, in sicer od čete, ki je bila za njihovim hrbtom na

bovški strani. Napadla je in skoraj uničila posadko nemške topniške baterije prav tedaj, ko je začela obstreljevati položaje bataljona. V energičnem naskoku so posadko tako presenetili, da ni utegnila odvreči topov.

Tega uspeha pa partizansko vodstvo ni izkoristilo. Namesto da bi bataljon nadaljeval pregon Nemcev, prešel ves na drugo stran reke ter zavzel zapuščene topove, je dovolil Nemcem, da so uredili svoje vrste. Uspeli so izvleči topove, mrtve in ranjene in se umakniti v Bovec.

Sovražne izgube tega dne zaradi pomanjkanja virov niso znane. Partizanski viri poročajo, da so znašale okoli 40 mrtvih in ranjenih. Tretji bataljon je imel enega mrtvega in enega ranjenega.

Tudi na tem delu fronte so tega dne partizani pokazali precej spretnosti, čeprav so napravili napako v odločilnem trenutku, ko niso izkoristili svojega uspeha in pridobili tudi velik plen, ki so ga imeli že v rokah. Kljub temu je bila zmaga pomembna, ker sovražnik ni zavzel porušenega mostu.⁶⁷

Tudi iz smeri Tolmina je tega dne poskušal sovražnik presenetiti partizane. Krenil je s kolono okoli 100 mož iz Tolmina čez Kolovrat, da bi čez hrib vdrla v Kobarid.

Zaseda 2. bataljona, ki je imela izvidniške patrulje proti Tolminu, je že v zgodnjih jutranjih urah opazila sovražno kolono, ki je krenila iz Tolmina proti Volčam in dalje proti Fonom. Stab bataljona je poslal četo na Fone, kjer je zasedla dobre dominantne položaje in pričakal sovražno kolono. Sovražniki so prišli do njenih položajev okoli 10. ure dopoldne. Četa jih je napadla z močnim ognjem. Presenečeni sovražni vojaki niso poskušali napada, temveč so le resili svoje padle in ranjene, nato pa so se umaknili proti Tolminu. Četa ni imela izgub.

Mlada brigada je tega dne odlično napravila izpit, kajti sovražnik je bil potolčen na vseh treh smereh napada na »kobarishko republiko«. Njegov napad se je končal s porazom in popolno zmago 2. soške brigade.⁶⁸

NEMŠKI PAKETI

Komaj so se bojišča malo pomirila, že je 7. oktobra 1943, zjutraj okoli 6. ure, v štabu brigade zazvonil telefon. Komandant 2. bataljona je poročal, da je njegova izvidnica opazila

na cesti, ki pelje ob levem bregu Soče, velik nemški kamion s prikolico, ki se premika proti vasi Selišče. Tam je bila ob porušenem mostu zaseda 1. čete 2. bataljona. Izdal je povelje, naj ga pustijo do mosta, kjer naj ga napadejo. Na položaju je bila vsa četa s komandirjem na čelu, čakajoč na znak za napad na sovražnem kamionu.

Nemci so vozili, nič hudega sluteč, naprej skozi vas in končno prišli do podrtega mostu pri Selišču. Ko je komandir čete Leopold Košir-Zmago dal znak za napad, so po kratkem ognju in naskoku zavzeli kamion s prikolico. En Nemec je bil ubit, dva pa ranjena in ujeta. Zaplenili so štiri puške, tri pištole, dva zaboja streliva in drugo vojaško opremo. Kamion in velika prikolica sta bila do vrha naložena s paketi, ki so jih pošiljali vojaki neke nemške divizije iz Benetk svojim družinam. Vsebina paketov je bila očitno pokradena ob kapitulaciji Italije, kar so priznali tudi ujeti Nemci. V njih je bilo različno blago, od čokolade, ženskih nogavic, blaga za moške in ženske obleke, do perila, ur in drugih vrednih stvari. To blago so partizani prepeljali čez zasilno popravljen most v Kobarid in ga raztovorili v poslopju gimnazije. Potem so ga sortirali. Kar je bilo uporabnega za borce, so razdelili enotam, ženske stvari in drugo pa so predali narodnoosvobodilnemu odboru v Kobaridu, da ga razdeli revnim ljudem. Veliko čokolade, likerjev in podobnega so odpeljali iz Kobarida in skrbno skrili v planini Krn za bodoče potrebe ranjencev.⁶⁸

Ujeti nemški podoficir, ki je bil vodja zaplenjenega kamiona, je izjavil, da so imeli nalog odpeljati pakete iz Benetk v Linz, kjer naj bi jih dali na pošto in poslali nemškim rodbinam. To je bilo očitno tudi iz naslovov na paketih in iz dokumentov enote, ki ga je poslala na to dolgo pot. O partizanih mu niso nič povedali. Nobenih podatkov ni imel o tem, da bi bilo neko ozemlje na njegovi poti v rokah partizanov, kar dokazuje, da nemško poveljstvo v Gorici ni obveščalo svojih sosedov, kakšen je položaj na Kobariškem. Ne da bi spraševali, ali je pot svobodna ali ne, so vozili po geografski karti.

PRVI NAPAD NA SOVRAŽNO POSTOJANKO

Zaradi pomanjkanja sili je nemško poveljstvo na Primorskem razmestilo ob pontebški železnici tudi šolski polk »Riva«.⁷⁰

Eno četo tega polka so iz Rabija poslali v vas Koritnico pri Bovcu, da zavaruje cesto Bovec—Rabelj in okrepi nemško posadko v Bovcu. V njej je bilo največ hrvaških domobranov, ki so jih ustaške oblasti s silo mobilizirale. Njihova borbenost je bila slaba, poveljevali pa so jim ustaši.

To je potrdilo tudi njihovo prvo srečanje 8. oktobra 1943 s patruljami 3. bataljona 2. soške brigade. Na poziv partizanov so se takoj predali. Bili so veseli, da so dobili zvezo z njimi. Povedali so, da bi se v Koritnici njihova četa verjetno predala, le ustaški poveljniki jo držijo v pokorščini. Štab brigade je takoj sklenil, da bo napadel postojanko. Za napad je odredil 2. in 3. bataljon. Del 2. bataljona so prepeljali s kamioni do Zage, na položaju proti Tolminu pa so pustili četo v Selcah.

Postojanko naj bi napadal 3. bataljon, medtem ko je imel 2. bataljon nalogo demonstrativno napasti Bovec. Za napad so izbrali noč med 10. in 11. oktobrom 1943. Bataljona sta ob 23. uri začela napadati.

V Koritnici so domobranci na partizanski napad odgovorili z močnim ognjem strojnic. Na pozive, naj se vdajo, jih je prišlo iz postojanke le sedem. Ostali so nadaljevali boj in ostali poslušni ustaškemu poveljniku, kar je onemogočilo izpolnitev načrta o uničenju postojanke.

V Bovcu so borci 2. bataljona držali pod ognjem nemško posadko, ki je streljala vso noč in ni mogla iti na pomoč napadenim v Koritnici.

Prvi napad 2. soške brigade je bil le delno uspešen, vendar se je do tedaj predalo že 30 domobranov. Nemci so po tem napadu umaknili četo iz Koritnice v Rabelj, boječ se, da jim vojaki ne bi prestopili v vrste partizanov. Nekaj prebeglih je ostalo v 2. in 1. soški brigadi, drugim pa so dovolili, da odidejo v partizanske enote na Hrvaško.⁷¹

Ta napad je pomenil koristno izkušnjo, da se z delom sili brigade lahko izvrši kakšen napad na sovražnika, ne da se le pasivno čaka na položajih, kdaj bo začel napadati.

NOV NAPAD PRI SANKVIRINSKIH MOSTOVIH

Iz Čedadu je 10. oktobra 1943 proti sankvirinskim mostovom udarila še ena močna kolona okoli 200 mož, verjetno iz 162. turkeštanske pehotne divizije.⁷²

V jutranjih urah je prišla do porušenih mostov in z močnim ognjem napadla položaje 1. bataljona, ki se je dobro utrdil na levem bregu Nadiže. Vnel se je hud boj, zlasti okoli mostu, ki ni bil popolnoma porušen. Jurišali so na most, toda ogenj dobro odmerjenih rafalov iz dobrih zaklonov jih je prisilil na umik. Sovražniku je prišel na pomoč oklepni avtomobil, toda tudi pod njegovo zaščito sovražnik ni mogel zavzeti mostu.

Ko so oklepni avtomobil prav pri mostu zadeli dobro odmerjeni rafali težke brede z zažigalnimi izstrelki, se je vžgal in zgorel. Borci 1. bataljona so tedaj udarili čez most in ga popolnoma uničili. Pri tem so enega vojaka ujeli, zaplenili puško, brzostrelko in dve pištoli, strelivo in drugo opremo.

Sovražnik se je po peturnem brezuspešnem boju umaknil proti Cedadu. Prej je rešil še svoje mrtve in ranjene, ki jih je bilo kar precej. Enote 1. bataljona so imele tri mrtve in sedem ranjenih. Se enkrat je 1. bataljon vzdržal močan sovražni napad, fronta pa je še nadalje tekla ob Nadiži. Po tej bitki, ki je bila med najbolj krvavimi na teh mostovih, sovražnik ni več napadal.⁷³

V naslednjih dneh je prišlo do manjših spopadov, večjih bojev pa ni bilo do začetka ofenzive na Kobarid v zadnjih dneh oktobra 1943. Tak manjši spopad je bil na cesti Tolmin—Kobarid ob porušenem mostu prek nekega hudournika, pod koto 365 na desnem bregu Soče.

Ob porušenem mostu je bil v zasedi oddelek čete iz Idrskega, ki je pripadala 2. bataljonu. Sovražno patroljo, verjetno izvidnico, ki je prodirala iz Tolmina po cesti proti Kobaridu, je pri mostu napadla zaseda. Razvila se je v strelce in začela boj.

O tem spopadu je takratni mitraljezec Velisav Pavlović, Srb po rodu in bivši vojni ujetnik, napisal:

»Bio sam puškomitraljezac u četi. Naša četa je otišla u zasedu na cesti prema Tolminu. Zaposeli smo položaje na jednoj krivini ispred porušenog mosta. Pravio sam zaklon za mene i moj puškomitraljez, pa je isto uradio i moj pomoćnik.

Nemci su došli polagano do mosta, kad je zaseda otvorila vatru na njih. Nemci su se odmah bacili u zaklon i počeli borbu sa zasedom. Rafali njihovih mitraljeza šaraca stvarali su zabunu duplom eksplozijom metaka. Neko od boraca se uzbunio i počeo da viče, da su nam Nemci izbili iza leđa, pa se veći

deo boraca povukao. Ja i moj pomoćnik, sa još nešto boraca, tukli smo neprijatelja, koji je pokušao, da prođe preko porušenog mosta.

Usijala se cev od puškomitraljeza, pa mi je pomoćnik dao drugu. Neprijatelj je posle nekoliko uzaludnih pokušaja proboja, počeo da se povlači prema Tolminu. Nakon toga i mi smo se povukli u selo Idrsko, gde je bila moja četa. Tamo su nas dočekali borci, rukovodioci i narod kao junake, jer smo uspeji odbiti neprijatelja.

Prišao mi je jedan rukovodioc, poljubio me, zagrlio i rekao: „Srbine, od prave si solunske krvi!“ Dao mi je 300 lira, da si nešto kupim. Posle večere pozvali su nas ljudi u neku kuću, gde su nam spremili jela i pića, pa sam bio sretan nad tolikim priznanjem, kojeg su nam pružali domaćini.

Sutradan bio sam postavljen za desetara, u znak priznanja za držanje u borbi sa neprijateljem. Rukovodstvo bataljona mi je odredilo i jedru drugaricu, da što pre naučim slovenački jezik.⁷⁴

Desetdnevni boji so bili za mlado brigado zelo uspešni. Sovražnik ni mogel prodreti kljub precejšnjim silam, predvsem 236. topniškega polka 162. turkestarske divizije, ki so z vseh strani pritiskale na 2. soško brigado. Kobarid in svo-

Velislav Pavlović iz čačka v Srbiji
je bil med prvimi borci iz Srbije,
ki so prišli v brigado. Bil je ko-
mandir 2. čete 2. bataljona in na-
mestnik komandanta 1. bataljona
18. brigade

bodno ozemlje sta bila še vedno trdno v rokah partizanov, brigada pa je pridobila nove izkušnje. V tem desetdnevnem obdobju je brigada uničila oklepni avtomobil in dva kamiona ter zaplenila tovornjak s prikolico ter nekaj orožja in streliva. Ubitih je bilo 134 sovražnih vojakov, ujetih pa 40, od tega trije Nemci in 37 hrvaških domobranov.

Brigada je imela v tem času 10 mrtvih in 13 ranjenih.⁷⁵

USTANOVITEV 27. (GORISKE) DIVIZIJE NOV IN POJ

Vojaški in politični dogodki so se na Primorskem tako naglo razvijali, da operativni štab za zahodno Slovenijo ni mogel operativno posegati na vsem ozemlju in povsod usmerjati razvoja novih partizanskih enot. Slabe zveze, največkrat le kurirske, so samo še otežile položaj in prispevale k temu, da ni mogel biti povsod kos nalogam. Štab ni vedel, kaj se godi v zgornjem Posočju. Zato so se dogodki na skrajnem severu odvijali brez njegovega vpliva in na srečo dobro, ker je to vrzel v mnogočem dopolnil operativni štab soških brigad in skrbel za to, da ni bilo zastoja v razvoju osnovnih operativnih partizanskih brigad.

Poglavitna skrb štaba za zahodno Slovenijo je bila tedaj sovražna ofenziva na jugu Primorske in stanje, ki je sledilo razbitju goriške fronte, kjer je bilo treba organizirati in učvrstiti nove partizanske enote. Na območju Krasa in Istre je še trajala ofenziva. Operativni štab za zahodno Slovenijo se je zelo trudil, da bi organizacijsko oblikoval številne partizanske enote, ki so nastale po množični vstaji primorskega ljudstva.

V težnji, da organizira višje enote, je 6. oktobra 1943 izdal povelje za ustanovitev treh partizanskih divizij na Primorskem in Gorenjskem. Ker ni imel podatkov, kako so se razvile partizanske enote v zgornjem Posočju, v tem povelju ni omenil 2. soške brigade. Zanj še ni imel poročil o ustanovitvi.

Glavnemu štabu NOV in POS je predložil ustanovitev treh divizij : Goriške divizije, ki naj bi imela Goriško in Soško brigado ter brigado »Simona Gregorčiča«, Tržaško divizijo s

Kosovelovo, Gradnikovo in Tržaško brigado ter Triglavsko, v kateri bi bile Prešernova, Vojkova in Tolminska brigada.⁷⁶

Operativno področje nove Goriške divizije je obsegalo okolico Gorice, Vipavsko in Soško dolino do Mosta na Soči ter goriška Brda. Za poveljnika divizije so določili Alberta Jakopiča-Kajtimira, za političnega komisarja pa Rudija Mahničar-Brkinca.

Zaradi nejasnega položaja v zgornjem Posočju so novi štab Goriške divizije, politični komisar operativnega štaba za zahodno Slovenijo Dušan Kveder-Tomaž in predstavnik vodstva narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije Franc Leskošek-Luka ter dr. Jože Vilfan odšli na to področje, da bi se seznanili z razvojem vstaje in novimi partizanskimi enotami. V Kobarid so prišli 10. oktobra 1943.

Zelo prijetno so bili presenečeni, ko so prišli v mesto. Našli so dve dobro organizirani brigadi in veliko svobodno ozemlje s središčem v Kobaridu.

Kasnejši politični komisar 18. brigade Vasja Kogej se spominja tistih dni takole:

»Sele po prihodu v Kobarid smo spoznali stvarno stanje vstaje v zgornjem Posočju, Slovenski Benečiji in Režiji. Položaj je bil čisto drugačen, kakor smo mislili, kajti partizanska vojska je bila velika in je že imela kar lepe vojaške uspehe. Obstajali sta dve brigadi, 1. in 2. soška, ter Briško-beneški odred, ne računajoč še italijansko brigado »Garibaldi-Friuli«. Stele so čez 2200 dobro oboroženih in dobro organiziranih partizanov.«⁷⁷

Štab Goriške divizije je dejansko začel delovati, ko je prišel v Kobarid. Takoj so popravili napako in v sestav divizije vključili tudi 2. soško brigado. Ko je štab divizije začel delovati, je bil v nekaj dneh ukinjen operativni štab soških brigad, vse enote v zgornjem Posočju pa so podredili temu poveljstvu.

Glavni štab NOV in POS je potrdil ustanovitev treh divizij, pripomnil pa je, da mora imeti vsaka brigada okoli 1000 mož, divizija pa 3000 in da ni pravilno ustanoviti treh divizij, če štejejo brigade poprečno le okoli 400 mož.

Z istim poveljem je glavni štab NOV in POS preimenoval operativni štab za zahodno Slovenijo v štab 3. operativne cone »Alpske« z operativnim področjem Slovensko primorje, Go-

renjska do reke Save, zahodne Karavanke in zahodna Koroška.⁷⁸

Ko je štab 3. operativne cone »Alpske« dobil točna poročila o stanju v zgornjem Posočju, je sklenil, naj goriško divizijo organizirajo le iz enot tega območja. Izdal je povelje, naj se ustanovi še 3. soška brigada, ukine pa Briško-beneški odred, ki je štel 120 mož. Njegovim borcem so dodelili še 120 mož, tako da je brigada ob ustanovitvi štela 240 mož. Njena osnovna naloga je bila popolnitev z novinci iz Brd in Benečije. Brigada je bila oblikovana 22. oktobra 1943. Za komandanta je bil postavljen France Ogrin, za političnega komisarja pa Franc Crnugelj-Zorko.⁷⁹

Isti odlok je končno določil, naj vse tri soške brigade sestavljajo Goriško divizijo, medtem ko se Goriška brigada in brigada »Simona Gregorčiča« dodelita Tržaški diviziji.

Z ukazom glavnega štaba NOV in POS z dne 17. oktobra 1943 je dobila divizija tudi zaporedno številko in se imenovala 27. goriška divizija NOV in POJ. Tudi njene brigade so dobile zaporedne številke slovenskih brigad, in sicer:

1. soška brigada je bila preimenovana v 17., 2. soška brigada v 18. in 3. soška v 20. slovensko narodnoosvobodilno brigado (SNOB).⁸⁰

S tem je bilo organizacijsko oblikovanje 27. goriške divizije končano.

Stab divizije je hitel, da bi svoje enote organizacijsko še bolj utrdil. V svojem povelju, izdanem v tem smislu, je poudarjal:

»Zaradi tako hitrega razvoja dogodkov, ki terjajo od nas izpolnitev še večjih nalog in hipno tako močno naraslega števila naše vojske, je nastala potreba, da dosežemo pri naših enotah krepko povezanost in gibčnost ter tako organizacijo in obliko, da bodo zadostile vsem številnim potrebam novih momentov, ki se porajajo tekom razvoja, skratka našo vojsko moramo približati regularni armadi. Dotlej naj dobijo partizanske gverilske skupine po svoji notranji organizaciji in zunanjem videzu lik redne armade.«

Odredili so še sestav štabov brigad in bataljonov ter poveljstva čet. Ko so izvršili kadrovske spremembe v skoraj vseh enotah divizije, so hkrati dopolnili tudi štab divizije, največ s funkcionarji bivšega operativnega štaba soških brigad.⁸¹

Komandant 18. SNOB je postal Anton Bavec-Cene, politični komisar dr. Slavko Zore-Griša, pomočnik političnega komisarja Mirko Zlatnar, načelnik štaba pa kapetan I. razreda bivše jugoslovanske vojske Nikola Vidačić.

Uresničitev teh organizacijskih nalog je brigadi povzročala težave, ker ni mogla zapustiti položajev na mejah svobodnega ozemlja, kaj ti sovražnik ni miroval. Zato so v brigadi posvetili še večjo skrb notranji organizaciji poveljstev in štabov, oblikovanju in delovanju raznih odsekov in služb. V štabu brigade in bataljonov so postavili potrebne referente, da bi enote v novi organizaciji lahko normalno delovale.

Hkrati je zaživela kulturno-prosvetna dejavnost v enotah in pri štabu brigade. Začeli so pisati stenske časopise, izdajati biltene in se pripravljati za razne prireditve. V štabu brigade je bil glavni nosilec te dejavnosti agilni in sposobni kulturni referent Saša Stempihar.⁸²

Pripravil je in kmalu izdal prvi brigadni časopis pod naslovom »Soški glas«. Prva številka je izšla v decembru 1943, čeravno je bilo zanjo že vse pripravljeno v Kobaridu. Le zaradi sovražne ofenzive ni mogla iziti.

Štab divizije je spoznal nujnost večje vojaške in politične izobrazbe mladih kadrov, zlasti nižjih starešin, komandirjev vodov in čet ter političnih komisarjev. V večini so bili le-ti mladi in hrabri fantje, ki do vstopa v partizane niso imeli vojaške izobrazbe. Da bi omogočili hitrejšo rast teh mladih starešin, je štab divizije ustanovil pri štabu divizije podoficirsko šolo. V kratkem tečaju so dobili osnovno vojaško in politično znanje. S svojim znanjem so priskočili na pomoč tudi oficirji bivše jugoslovanske vojske.⁸³

Ta šola je začela z delom pri štabu divizije 15. oktobra 1943. Za komandanta so določili Franca Ogrina, za političnega komisarja pa Franca Črnuglja-Zorka. Ker sta čez kratek čas odšla na novo dolžnost v novoustanovljeno 20. brigado, je končno ostal komandant šole major bivše jugoslovanske vojske Stanko Rupnik, ki je potem skoraj do konca vojne opravljal različne dolžnosti v šolah NOV in POS.⁸⁴

Šola je imela okoli 30 gojencev. Prvi tečaj se je končal, ko je Kobarid že padel. Pogoji za učenje so bili precej težavni, ker so morali biti gojenei vedno pripravljeni za spopad s sovražnikom. Ti kratki tečaji mladih partizanskih podoficirjev in oficirjev so zelo omogočili dvigniti vođenje enot v bojih z dobro izvežbanimi sovražniki na višjo raven.

NEMŠKO LETALSTVO NAPADA VASI NA SVOBODNEM OZEMLJU

Ker niso mogli s svojimi ofenzivnimi šunki zavzeti Kobarida, so Nemci hoteli zlomiti partizanske enote in prebivalstvo z letalskimi napadi. Začeli so bombardirati vasi svobodnega ozemlja, ki v vojaškem pogledu niso imele nobene važnosti niti za partizane, kakor tudi ne žanje. S tem so hoteli ljudi zastrašiti, češ, če ne bi bilo partizanov, bi vam ne bombardirali domov.

Prvič se je pojavilo sovražno letalstvo 13. oktobra 1943. Napadlo in bombardiralo je revni beneški vasici v dolini Nadiže, Log in Podravše. Napadalo je dve uri, vasici sta bili porušeni. Domačinom so napravili veliko škodo.

Drugi dan, 14. oktobra, so ponovno priletela letala in bombardirala vasi Podsrednje in Zamir. Napadali so od 11. do 12.30. ure, napravili dosti škode ter ubili dve ženski. V nobeni od napadenih vasi ni bilo partizanskih čet. Partizani niso imeli nobenih izgub.⁸⁵

Nemci so nadaljevali svojo »zračno ofenzivo« 15. oktobra z napadom na vasi Čezsočo, Zago in Svino.

V Čezsoči so porušili in zažgali 28 hiš, ubili pa so dva starčka, stara čez 60 let, Ivana in Rudija Komaca. Na Zagi so porušili skoraj vse hiše. To je bila edina vas, v kateri so bile partizanske enote, 3. bataljon 18. brigade. Partizani tudi tam niso imeli izgub, ker so bili na položajih nad vasjo. V Svinem je sovražnik porušil in zažgal skoraj vso vas. Po napadu so našli pet vaščanov mrtvih in več ranjenih. Seveda sovražnik v teh zračnih napadih — ražen strahu, škode na poslopjih in nedolžnih žrtev med ženami, otroci in starčki — ni napravil brigadi nobene škode. Le še bolj se je poglobilo sovraštvo proti fašizmu med borci in civilnim prebivalstvom.⁸⁶

Stari oćak iz Svina, ki je to bombardiranje preživel, je dejal:

»Bil sem ravno pred svojo hišo, ko sem zaslišal brnenje letal, takoj sem jih ugledal, kako letijo proti Kobaridu iz Breginja in čez planino Mijo. Kar hitro so bili nad našo vasjo. Bilo je točno 12.30, ko so začela štiri letala metati bombe na našo vas. V vasi smo bili sami starci in žene z otroki. Še sreća je bila, da so drugi bili na polju in v partizanih.

Takrat sem imel 66 let. Škoda, da niso bili partizani v vasi, da bi vsaj eno letalo sestrelili. To bi lahko, če ne drugi,

vsaj moji sinovi. To je bil hudič! Ni bilo lahko, dolge so bile minute tega bombardiranja, začela so goreti poslopja, ranjeni vpiti in jokati. Nedaleč od mene je ležala mrtva moja sosedka. Človek ni vedel, kaj bi počel. Najprej so nam pritekli na pomoč partizani iz Kobarida in hitro pogasili požar ter nudili pomoč ranjencem. Pet vaščanov je bilo mrtvih. To je bil najhujši udarec za našo vas. Nikoli nisem lepo gledal na fašizem, čeravno smo ga prenašali celih 25 let, toda po tem bombardiranju sem ga še bolj zasovražil.

Bil sem takšne volje, da bi šel v partizane k svojim sinovom, da bi skupaj tolkli fašiste. Kasneje je bila naša vas še bolj povezana s partizansko borbo. Bombe nas niso prestrašile niti oddvojile od partizanov. Mi smo trdni ljudje, nismo plašljivci, in trdna so naša prepričanja.»⁶⁷

Kobarida niso bombardirali, čeravno so vedeli, da je tam sedež partizanskega vodstva. Verjetno zato, ker so računali, da ga bodo kmalu dobili v roke in v njem postavili svojo postojanko in poveljstvo, kar so tudi storili.

ŽIVLJENJE NA SVOBODNEM OZEMLJU

Svobodno ozemlje, ki so ga držale enote 27. goriške divizije, je bilo zelo različno. Tudi narodna zavest ni bila povsod na isti ravni. To so bili sledovi preteklosti in dolgoletnega raznarodovalnega dela fašistične Italije.

Benečani, ki so se močno razgibali ob kapitulaciji Italije, so se ves čas v preteklosti borili, da bi ohranili svoj jezik in domače slovenske običaje. Kljub pritisku in poitalijančevanju so uspeli ohraniti svoj slovenski značaj. V tem so imeli velike zasluge mnogi slovenski beneški duhovniki, ki so poučevali ljudi v domačem jeziku in širili slovensko besedo. Med njimi je bil zelo znan župnik Trinko, ki je napisal celo zbirko pesmi o Benečiji in o slovenstvu teh krajev. Težaven ekonomski položaj in pasivnost Slovenske Benečije sta zaustavili naseljevanje Italijanov, Benečija pa je ohranila jezik in navade.

Tudi v ekonomskem pogledu je bilo svobodno ozemlje različno.

Od sončnih in rodovitnih goriških Brd je segalo čez pasivno in siromašno Benečijo do živinorejskih krajev kobariške, tolminske in bovške okolice. V celo ti pa je imelo to ozemlje značaj pasivnih krajev.

Zlasti Benečani so bili tesno povezani z bližnjo bogato ravnino Furlanije. Prirodna trgovina in menjava beneškega koštanja za furlansko koruzo je bila zelo pomemben pogoj za preživljanje prebivalstva v Benečiji. Pasivnost teh krajev je zahtevala tudi ekonomsko emigracijo, zato so odhajali po vsem svetu s trebuhom za kruhom. Trgovina je postala v času svobodnega ozemlja politično-ekonomski problem, ker je meja tekla prav ob robu ravnine in so bili ljudje odrezani od Furlanije.

Zaradi tega so partizanske oblasti dovolile ljudem, da trgujejo še naprej in tako rešujejo vprašanje svoje prehrane.

Poraženi fašizem se še ni odrekel temu ozemlju. Kmalu je pod zaščito novega okupatorja oživel in se z vso vmeno lotil rovarjenja med beneškim prebivalstvom. Hinavsko so udarili po najbolj občutljivi točki teh krajev, po ekonomiki. Govorili so, da Benečija ne bo mogla trgovati s Furlanijo, če se priključi Sloveniji, da ne bodo mogli prodajati svojega koštanja oziroma ga zamenjavati za koruzo v Furlaniji. Z druge strani pa so odkrito grozili, češ da je boj partizanov naperjen proti Italiji; kdor gre k partizanom ali pa jim pomaga, je zagrešil izdajo domovine, matere Italije. Nekatere preproste ljudi je takšna propaganda kaj kmalu omajala, zlasti še, ker so se spraševali, kaj bo z njimi in komu bodo pripadli po vojni.⁸⁸

Partizansko vodstvo je imelo ob tako različni problematiki svobodnega ozemlja polne roke dela, da je načrtovalo pravilno in konkretno linijo politične enotnosti za skupni boj vseh Slovencev Beneške Slovenije in tudi Italijanov v bližnji Furlaniji, kar je v glavnem tudi doseglo. Uspešen razvoj dogodkov po kapitulaciji Italije in boji partizanskih enot na tem območju so olajšali to politično delovanje.

Z namenom, da bi se pravilno usmerilo in izkoristilo že doseženo dobro vzdušje ter v kraljico izkoreninili poskusi šovinizma, da bi dosegli čim boljše sodelovanje v skupnem boju Slovencev in Italijanov na tem območju, je bilo tudi več skupnih sestankov odgovornih slovenskih in italijanskih partizanskih voditeljev.

Na nekem takšnem sestanku so bili predstavniki KPI Mario Lizzero-Andreia, s strani KPS pa Franc Leskošek-Luka in Darko Marušič, ki je bil pomočnik političnega komisarja 27. goriške divizije, na drugem sestanku 27. oktobra 1943 pa razen teh še dr. Jože Vilfan in Rudi Mahnič-Brkinc, politični komisar divizije.

Sporazumeli so se, da bodo vsa sporna vprašanja med Jugoslavijo in Italijo reševali po končani vojni in da bo narodnoosvobodilno gibanje Slovenije pomagalo protifašističnemu gibanju v Italiji. Partizanske enote ene in druge narodnosti naj tesno sodelujejo in koordinirajo boje proti sovražniku.

Italijanski bataljoni »Garibaldi« naj se usmerijo v napade na pontebsko železniško progo in jo začno rušiti.⁸⁹

Hkrati so sklenili, da bi to sodelovanje še bolj poglobili ter da ostane pri italijanskem vodstvu zaradi pomoči in koordinacije Darko Marušič, in sicer kljub visoki funkciji, ki jo je že imel v štabu 27. divizije.⁹⁰

Glavni štab NOV in POS in centralni komite KPS sta potem določila dr. Aleša Beblerja-Primoža za pooblaščenca, ki bo imel v imenu pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko primorje stalne stike s predstavniki italijanskega partizanskega gibanja in KP Italije.⁹¹

Partizanska dejavnost in politično delovanje 27. divizije na terenu je zatorej imelo posebne oblike in vsebino. Pri tem pa je prišlo na ozemlju Beneške Slovenije tudi do nekaterih hudih napak, ki so imele slabe posledice. Vodstvo divizije je namreč vzbudilo precej nezaupanja v narodnoosvobodilno gibanje, ko je del novincev-Benečanov poslalo v enote Triglavske divizije, ki so bile izven Benečije. Pred odhodom so jim še vzeli orožje, da bi oborožili tište borce, ki so ostali v enotah divizije, kar je v njih vzbudilo vtis, da ne uživajo zaupanja. Nesreča je hotela, da so prav to skupino neoboroženih Benečanov nekje blizu Cerknega napadli Nemci, pri čemer je padlo nekaj borcev, drugi pa so se razbežali in vrnil v Benečijo, kjer so med ljudmi s svojimi pričevanji še povečali nezaupanje proti narodnoosvobodilnemu gibanju in njenemu vodstvu v Benečiji. Ti dogodki so zelo škodovali nadaljnjemu razvijanju gibanja v Beneški Sloveniji.⁹²

Dogodek je povzročil hude težave na terenu, ker ga je sovražna propaganda takoj izkoristila, češ, »kaj se boste z njimi borili, saj vam ne zaupajo.« Aktivisti in partizani so jim razlagali, da so v partizanih borci iz vse Jugoslavije in še iz drugih dežel in da se ne more vsak boriti le okoli svoje domače hiše. Končno, kako gredo te stvari, vedo oni sami še iz bivše italijanske vojske, saj so jih pošiljali na vse strani.

Vsekakor je bilo premeščanje novincev napaka, ki je ne bi bilo treba napraviti. Benečani so kasneje spoznali, da do

tega ukrepa ni prišlo zaradi nezaupanja, temveč zato, da bi popravili številčnost nekaterih enot na Primorskem.

Obdobje svobodnega ozemlja so izkoristili za okrepljeno politično delovanje na terenu. Na velikih zborovanjih so govorili tudi znani partizanski voditelji, med drugimi Franc Leskošek-Luka, dr. Jože Vilfan, Dušan Kveder-Tomaž in tudi domači aktivisti, partizanske enote pa so nastopale s svojimi kulturnimi skupinami in raznimi programi, ki so jih ljudje še posebno radi gledali.

Uspešno sodelovanje slovenskih in italijanskih partizanov je močno tolklo sovražno propagando, zlasti pa so bili nemotni razni šovinistični propagatorji, saj so ljudje videli, da se oboji bojujejo združeno proti istemu sovražniku in za iste cilje.

Tudi tedaj, ko so Nemci zavzeli Kobarid in večja središča ob cestah, se ni spremenila zavest ljudi. V tem ni uspela niti belogardistična četa tako imenovanega slovenskega narodnega varnostnega zbora (dalje SNVZ), ki so jo pripeljali v Kobarid in ki so jo nalašč za to v Trstu organizirali in pripravljali.

Delo 27. divizije in političnih delavcev za časa »kobariške republike« je ostalo nepozabno in trajno.

Kadarkoli so se kasneje vrnile na to območje enote te divizije, so jih ljudje z veseljem sprejeli kot borce »svoje« divizije.

SOVRAŽNA OFENZIVA NA SVOBODNO OZEMLJE

Več kot mesec dni je sovražnik poskušal zavzeti Kobarid, središče svobodnega ozemlja in za sovražnika važno cestno križišče. »Kobariška republika« se je hrabro branila pred napadi 194. grenadirskega polka 71. divizije in 236. topniškega polka 162. turkestarske divizije, ki so vedno znova poskušali prodreti. Sovražniku je postalo jasno, da z manjšimi šunki obrambe ne bo mogel razbiti.

Po neuspešnih bojih na Sankvirinskih mostovih in na drugih smereh do polovice oktobra 1943 se sovražnik ni več spuščal v akcije. Začel je zbirati večje sile, da bi konec oktobra 1943 udaril in razbil partizansko obrambo.

Sovražnik je nekaj dni pred splošnim napadom okrepil svoje postojanke okoli svobodnega ozemlja. V Bovec je prišlo

okrog 200 mož z večjim številom minometov in topov. To so bili verjetno deli 44. pehotne divizije, v Ravenco v dolini Režije pa je prišlo 280 mož neke planinske enote. V Tolmin je prispela v okrepitev enota oklepnih avtomobilov, prav tako pa tudi v Cedad.⁹³

Očitno je sovražnik pripravil nacrt za udar z več strani, glavni udarec pa iz Bovca. Dva dni pred splošnim napadom so še enkrat napadli s topovskim ognjem položaje 3. bataljona nad Zago, toda do večjega napada ni prišlo. Sovražnik je za prve šunke lahko uporabil le pehotne enote, kajti vse ceste so bile temeljito porušene, tišči odseki, ki jih je še uporabljala brigada, pa so bili pripravljeni za rušenje.⁹⁴

Divizija je bila razporejena za obrambo svobodnega ozemlja tako, da je bila 18. brigada raztresena po položajih na obodih ozemlja in brez možnosti, da bi zadala sovražniku ofenzivne udarce. Drugi dve brigadi 27. divizije sta bili svobodnejši, ker ništa varovali ozemlja na stalnih položajih in ništa branili važnih prometnih žil.

Takšen položaj ni mogel ostati nespremenjen. Zato je hotel štab 27. divizije vzeti pobudo v svoje roke in razširiti svobodno ozemlje. Izdal je povelje za napad na Tolmin, ki naj bi ga opravila 18. brigada z 2. bataljonom, medtem ko bi

17. in 20. brigada napadali sovražnika v dolini Soče in ščitili napad 18. brigade. Napad naj bi bil v noči na 26. oktober 1943, vendar ga je sovražnik s svojo akcijo iz smeri Zage preprečil.

Brigada je dan pred pričetkom bojev 25. oktobra 1943 branila glavne prometne žile v Kobaridu: 1. bataljon je bil na Crnem vrhu in pri Stupici z nalogo, da z zasedami ob Nadiži tja do Sankvirina zadrži sovražni prodor iz Cedad, 2. bataljon je bil v Ladri in Selcah; imel je eno četo na položajih proti Tolminu, hkrati pa se je pripravljaj za napad na Tolmin,

3. bataljon je razporedil eno četo na položaje ob porušenem mostu čez reko Učejo pri Zagi, drugo nad vasjo Zaga in tretjo na Logu Cezsoškem z nalogo, da ne dovoli prodora iz Bovca proti Kobaridu. Ena četa 4. bataljona je bila na planini Stol z nalogo, da zaščiti smer proti Učeji in Tarčentu, drugi deli bataljona pa so bili v Breginju; 5. bataljon se je mudil v Cerneji v zahodni Benečiji z osnovno nalogo, da še mobilizira in utrjuje svoje enote.

Stevilčno stanje 18. brigade je 25. oktobra 1943 doseglo

777 mož. Štab 27. divizije je bil v Kobaridu, štab 18. brigade pa v Breginju pri 4. bataljonu.⁹⁵

PRVI NEMŠKI SUNEK IN PORAZ 3. BATALJONA

Nemci, ki so mesec dni napadali pri Zagi, so prav dobro poznali položaje in razporeditev 3. bataljona. Napravili so načrt napada, v katerem naj bi zavzeli Zago in prodrli čez most. To bi bil del splošnega napada na Kobarid, ki so ga začeli 26. oktobra 1943 s težiščem iz smeri Bovca.

Položaje 3. bataljona so napadli iz treh strani. Prva kolona, ki je bila najmočnejša in podprta z ognjem topništva, je prodirala iz Bovca po glavni cesti in napadla položaje pri Zagi frontalno, druga kolona je krenila iz Bovca čez Cezsočo in po zahodnih obronkih hriba Polovnika bočno udarila na položaje čete, ki je bila pri Logu Cezsoškem, tretja kolona pa je prodrla iz Ravence v Režiji v dolino Učeje in nadaljevala prodor proti Zagi v hrbet oddelku 3. bataljona, ki je bil nad vasjo Zago. Enotam 3. bataljona je zdaj pretila nevarnost obkolitve in razbit ja.

Po kratkem spopadu je štab bataljona izdal povelje za umik proti Srpenici. Sovražnik je naglo prodiral. Štab bataljona o sovražnem napadu ni utegnil obvestiti štaba brigade niti po telefonu, zato o tem napadu višja poveljstva niso vedela.

Bataljon se je naglo umaknil proti Trnovem z dvema četama, četa, ki je bila v Cezsoškem Logu, pa se je umikala proti Magozdu. Nemci so zasedli Zago in takoj nadaljevali napad ob cesti proti Srpenici, ki so jo zasedli brez boja okoli 9. ure, kajti 3. bataljon se je umikal še naprej, in sicer do skladišč smodnika pri vasi Brezovo, kjer so bili dobri obrambni položaji.

Štab 18. brigade, ki ni vedel za začetek sovražne ofenzive v bovški smeri, je prav tega jutra poslal 3. bataljonu v okrepitev 30 novincev iz Breginja. Peljali so jih s kamionom. Z njimi sta potovala tudi namestnik komandanta brigade in brigadni obveščevalec z nalogo, da ugotovita točnost podatkov o sovražnih okrepitvah v Bovcu in Ravenci v Režiji.

S štabom 3. bataljona naj bi organizirala tudi zavarovanje brigade iz smeri Bovca, ki ga je bilo treba okrepiti zaradi nameravanega napada 18. brigade na Tolmin. Ko so prišli v Trnovo, jih je ustavil brigadni kurir Janko Uršič, domačin iz Kobarida, in jim povedal, da so Nemci zavzeli Zago in da že prodirajo brez boja proti Trnovem. Kamion z novinci so takoj

poslali nazaj v Breginj in z njim poročilo štabu divizije v Kobaridu in štabu brigade v Breginju o nemškem vdoru.

Namestnik komandanta in brigadni obveščevalec sta s kurirji takoj odšla proti enotam 3. bataljona, da bi organizirala obrambo. Na hribu blizu vasi Kuntre sta srečala 3. bataljon, ga ustavila in s štabom določila položaje za obrambo. Ker sta bili le dve četi, so zasedli položaje 500 m jugozahodno nad vasjo Brezovo, dominantni greben v smeri Kuntre. Dogovorili so se, da bodo Nemce spustili v največjo bližino položajev, nato pa bodo na znak za začetek ognja s težko strojnico vsi udarili po sovražniku.

Nemci so počasi napredovali, ker so pričakovali naslednji odpor partizanskih enot. Seveda so prodrli in zavzeli Brezovo brez boja. Med vasjo in položaji 3. bataljona so ukazali počitek in vojakom razdelili hrano. Ob 15. uri so začeli zopet previdno napredovati. Najprej so zavzeli položaje okoli Brezovega, nato pa so se razvili v strelce in počasi prodirali ob cesti proti skladiščem smodnika. Ko so videli, da jih nihče ne napada, so oficirji ukazali zbor moštva kar na cesti, prav pred položaji 3. bataljona. V tem trenutku bi bili dober cilj za napad bataljona. Toda ker se težka strojnica še ni oglasila, je namestnik komandanta brigade poslal kurirja s poveljem, naj vendar začne z napadom. Čez nekaj časa se je vrnil z neprijetno vestjo, da se je bataljon samovoljno in brez povelja umaknil s položajev. Prav tedaj so se začeli iz Trnovega rafali nemških strojnic, na cesti pa rezka povelja. Vojaki so hitro zasedli položaje in čakali, kaj se bo zgodilo. Ko je 3. bataljon zapustil položaje, so Nemci imeli popolnoma prosto pot do Kobarida, le streljanje v Trnovem jih je nekoliko zadržalo. Njihova bočna patrolja, ki je ob reki Soči prodrla do Trnovega in naglo vdrla v vas, je presenetila brigadnega kurirja Janka Uršiča in ga ubila, zraven pa še neko staro ženo. Streljali so tudi za nekimi partizani, ki so bežali v gozd. Ko so pregledali vas in ugotovili, da v njej ni partizanov, so se po cesti vrnili proti Brezovem, da bi o tem poročali svoji glavnini, ki jih je čakala na položajih.

Med Kobaridom in prodirajočimi Nemci je bilo nad smodnišnico le nekaj borcev z eno strojnico okoli namestnika komandanta brigade in brigadnega obveščevalca, ki sta bila oborožena z brzostrelkama. V tem težavnem položaju so sklenili, da gredo vsi na položaj prav blizu ceste in na ovinku pri smodnišnici pričakajo sovražno izvidniško patroljo, ki se je

vračala iz Trnovega. Patrulja je šla dokaj nepažljivo po cesti, v skupini in glasno govoreč. Pustili so jo, da je prišla v bližino zasede in nato nenadno na povelje »pali« vžgali po njej z vsem orožjem. Dve brzostrelki in nekaj pušk je opravilo svoje: moštvo patrolje je padlo pokošeno po cesti, ne da bi uspelo odpreti ogenj. Kmalu so v odgovor na to streljanje Nemci s položajev okoli Brezovega odprli močan mitraljeski, nato pa še minometalski ogenj, zato se je skupina, ki je napadla sovražno patroljo, morala naglo umakniti čez prelaz pri Kuntri proti Trnovem. Cilj tega napada je bil zadržati Nemce in omogočiti štabu brigade, da pošlje nove čete na položaje 3. bataljona. Ker je bilo že okoli 17. ure, Nemci tega dne niso prodirali dalje v prepričanju, da imajo pred seboj večje partizanske sile na dobrih položajih.⁹⁶

Stab 18. brigade je bil v hudi dilemi. Po povelju štaba 27. divizije bi moral 2. bataljon v noči na 26. oktober napasti Tolmin, 3. bataljon pa zavarovati napad proti sovražni intervenciji iz Bovca, sovražnik pa je istega dne zjutraj začel ofenzivo proti Kobaridu z glavnino svojih sil prav iz Bovca in uspel prodreti do Brezovega. Na 3. bataljon štab brigade ni mogel računati, ker je bil precej razkropljen, zahvaljujoč nepravilnemu vođenju štaba bataljona.⁹⁷

Seveda je moral štab brigade odložiti napad na Tolmin, na položaje pri Brezovem pa še tisto noč hitro poslati 2. bataljon, ki je uspel zasesti položaje, ne da bi ga Nemci opazili. Hkrati je štab brigade postavil za novega komandanta 3. bataljona Franca Uršiča-Joška, ki je dobil nalogo, naj nemudoma zbere bataljon in ga pripravi za boj. Stab brigade je zato, da bi Nemcem preprečili popravilo zavzetega mostu na Učiji, poslal četo 4. bataljona na položaje pri Zagi z nalogo, naj napada Nemce, ki bi poskušali popravljati most. Zaradi pomembnosti te naloge je s četo odšel tudi pomočnik političnega komisarja brigade Mirko Zlatnar.

Stab 27. divizije se je takoj, ko je prejel vest o napadu pri Zagi, premestil na Livek in dalje na območje 17. brigade. Tudi druge partizanske ustanove in organi ljudske oblasti so se umaknile iz Kobarida.

Nemci so se istega dne prebili po levem bregu Nadiže mimo Krkoša. Z enim tankom, dvema oklepnima avtomobiloma in petimi kamioni pehote so pri Sankvirinu napadli položaje 1. bataljona 18. brigade in 20. brigade.

Partizani so se postopno umikali proti Št. Petru in St. Lenartu, ko pa so dobili pomoč, so zajezili sovražni prodor in v protinapadu prisilili sovražnika, da se je umaknil proti Cedadu.⁹⁸

Stab nemške armadne skupine »B« je za ta dan poročal v Hitlerjev glavni stan, da so bile jugozahodno od Bovca v dolini Soče manjše uspešne akcije proti partizanom in enako tudi akcije v območju Cedada."

BOJI OKOLI TRNOVEGA IN ZAGE, 27. OKTOBRA

Po sprejetju povelja za premik na večer 26. oktobra so tri čete 2. bataljona, dve slovenski in ena ruska, krenile proti Trnovem, ena četa pa je ostala na položajih pri Selcah, da bi branila svobodno ozemlje pred vdorom iz Tolmina. Bataljon je uspel z dvema četama neopaženo zasesti položaje na grebenu jugozahodno od vasi Brezovo, koto 668, nad smodnišnico in Kuntro (koto 530), rusko četo pa je poslal na greben ob Soči kakih 500 m zahodno od Kuntre.¹⁰⁰

Tudi 2. četa 4. bataljona je prišla na položaje nad Zago okoli polnoči. Spotoma je njena patrulja doživela sicer majhen spopad z nemško patruljo, vendar na novih položajih ni našla niti 3. bataljona niti Nemcev. Stela je le 32 borcev, ki so imeli težko strojnico. Postavila je zasede proti Učiji in proti Srpenici, nad Zago pa je postavila težko strojnico.

Brigadni 1. bataljon je eno četo poslal v zasedo blizu St. Petra Slovenov proti Cedadu, obrambo sankvirinskih mostov pa je prevzela 20. brigada.

Nemci so 27. oktobra zgodaj zjutraj začeli napadati 2. bataljon.

Borci so jih pustili prav do svojih položajev in potem na njih odprli močan ogenj, da so se morali vrniti z izgubami. Obstreljevanje se je na istih položajih nadaljevalo do 10. ure, ko so dobili Nemci pomoč iz Bovca. Okoli poldne so ponovno napadli z močnimi silami in s težiščem med Treskom in Kuntrom proti Trnovem. Nekaj časa se je bataljon upiral, končno pa je sovražnik prebil obrambo in zavzel vas Trnovo. Toda ne za dolgo. Stab 2. bataljona je zbral bataljon in organizal protinapad.

Nemci, ki jih je iznenadil močan naskok partizanov, niso mogli vzdržati. Umaknili so se iz Trnovega, borci 2. bataljona

pa so jih gnali do Brezovega. Tarn so se uspeli obdržati in tako so ostali na položajih, od koder so zjutraj začeli napad.

V teh bojih so se izkazali ruski borci, posebno v jurišu na Trnovo. Pokazali so, da so pravi mojstri orožja, a tudi naši borci niso hoteli zaostajati za njimi. Nastalo je pravo tekmovanje, v katerem so Nemci doživeli poraz s hudimi izgubami. Po partizanskih virih so imeli okoli 40 mrtvih in ranjenih, 2. bataljon pa je imel tri mrtve in šest ranjenih borcev.¹⁰¹

Borci 2. bataljona so s tem naredili izpit v boju z močnim in bolj oboroženim nasprotnikom, kar je zelo ugodno vplivalo na njihovo pripravljenost za nadaljnje boje. Strah pred naglim nemškim prodorom je bil razbit.

Ceta 4. bataljona se je takoj zjutraj spopadla nad Zago s sovražno patruljo, ki je kontrolirala okolico. Tudi zaseda proti Učiji se je spopadla s patruljo, ki je hotela obiti partizanske položaje nad Zago. Nemci so namreč tega jutra pripeljali material in se začeli pripravljati za popravilo mostu čez Učijo. Partizanska zaseda je tudi to skupino napadla s težko strojnico in jo razpršila. Pred porušenim mostom je zaman čakala kolona kamionov in topovi, da bi šli čez most, ko bo popravljen. Kolona je na ogenj takoj odgovorila. S topovi so začeli kar s ceste obstreljevati hrib nad vasjo Zago. Ko se je mitraljezcu težke »brede« posrečilo dobiti v snop izstrelkov večji del posadke teh topov, so morali prenehati tolči četne položaje. Počasi so se umaknili izven območja težke strojnice v smeri Bovca in z delom sili zasedli položaje. Tega dne niso več napadali, niti niso poskušali popravljati mostu. Ceta je tako opravila svojo nalogo. Most ni bil popravljen, sovražnik pa je imel nekaj mrtvih in ranjenih. Verjetno je bilo med njimi več topničarjev, kajti topovi so tega dne po napadu molčali.

Na drugih obrambnih smereh niso napadali položajev 18. brigade. Cete 3. bataljona so se začele urejevati. Eno četo so poslali proti Zagi, da bi okrepila obrambo 2. čete 4. bataljona, drugo pa proti Logu Cezsoškem. Tretja četa se je še zbirala okoli Raven pri Magozdu.¹⁰²

TRETJI DAN BOJEV ZA KOBARID

Enote 18. brigade so 28. oktobra 1943 v jutranjih urah branile naslednje položaje: 4. bataljon je imel 2. četo na položajih nad Zago in proti Učiji. Obstreljevala je sovražnika okoli po-

rušenega mostu čez Učejo. Ena četa tega bataljona je bila na planinah Stol (trig. 1668) in Kum (kota 1109), ostanek bataljona pa v Breginju, kjer je bil tudi štab 18. brigade.

Tretji bataljon je imel 1. četo na planini Stol, in sicer na položajih blizu Rožca. Zaseda prvega voda s težko strojnico je bila nad Srpenico, postavljena proti koti 900. S to četo je bil politični komisar bataljona Anton Konavec-Stjenka. Druga četa je zasedla položaje pri Zagi in je okrepila 2. četo

4. bataljona. Vodil jo je komandir Ivan Likar-Sočan. Tretja četa s komandantom bataljona Francem Uršičem-Joškom je bila na območju Magozda in je postavila zasede proti Morizni blizu Soče. Bataljon je bil še vedno šibek zaradi razkropitve, ki jo je doživel prvega dne sovražnega napada. Drugi bataljon je imel vse tri čete na položajih od Serpenice, nad cesto, ki vodi proti koti 900, čez koto 732 in 524 in pri Kuntri (trig. 530). Ena četa je bila še vedno na položajih proti Tolminu in je imela stalno zasedo pri Seliščih. Prvi bataljon je imel eno četo v zasedi pri Stupici. Ta je pošiljala patrulje tudi proti St. Petru Slovenov. Drugi del bataljona in štab sta bila v Crnem vrhu nad Nadižo.

Peti bataljon je bil še vedno v skrajno zahodni Benečiji v Crneji. Nanj doslej še niso vplivali boji za Kobarid in je deloval samostojno.

Sovražnik je takoj zjutraj začel napadati proti Trnovem položaje 2. čete 3. bataljona in 4. čete 2. bataljona. Poskušal je tudi popravljati porušen most čez Učejo pri Zagi, vendar jim je delo preprečeval ogenj strojnic. Boji so se pravzaprav razvneli po vsej črti od Zage do Kuntre, toda nobena stran ni mogla pregnati druge.

V popoldanskih bojih je Nemcem končno uspelo pregnati zasedo 2. čete 3. bataljona pri Srpenici. Sovražna kolona je potem prišla v hrbet 4. četi 2. bataljona, jo napadla in prisilila k umiku. Četa in ves 2. bataljon sta se morala umakniti, da bi se pripravili za protinapad in Nemce pognali nazaj. V tem je manjši nemški oddelek neopaženo prišel za hrbet zasedi 2. čete 4. bataljona. V neugodnih okoliščinah se je morala umikati. Med umikom je bilo nekaj partizanov ranjenih. V splošnem je bil to edini nemški uspeh tega dne. Kakšne izgube so imeli Nemci, ni točnih podatkov.¹⁰³

Na drugih smereh obrambe je bilo tudi tega dne precej mirno, spopadlo se je le nekaj patrulj.

Položaj 28. oktobra bi lahko označili kot ravnotežje sii, v katerem so že imeli pobudo Nemci. V boj so bile vpletene sile treh bataljonov brigade. Sovražnik še ni bil dovolj močan, da bi prebil obrambo, z druge strani pa je bila brigada tudi prešibka za odločen protinapad. Zato so bili boje le okoli položajev, ki so jih Nemci zavzeli prejšnje dni.

Prvi boj ruske čete je zanimivo opisal v svojem dnevniku borec ruske čete Gligorij Ziljajev:

»V mraku je naša četa zapustila taborišče. Vodijo jo izkušeni vodiči, prebivalci Julijskih Alp. V največji tišini se približujemo kraju, kjer bomo postavili zasede. Ustavimo se na nizkem griču in se dobro maskiramo. Na nasprotnem bregu je asfaltna cesta Bovec–Kobarid. Pod nami teče gorski potok. Čakamo sovražnika. Za mitraljezom je mladi Ukrajinec Semjon Plasuljev, zraven pa leži s puško Slovenec Branko. Malo proč, v majhni vdolbini, sta mladi bolničarki Tanja Gončareva iz okolice Voronježa ter njena prijateljica Slovenka Pepca. Pripravili sta obveze in zdravila.

Izvidnik Grigorij Mirzajev ter mitraljezec Aleksander Kovaljev in Grigorij Suspicion napenjajo oči o temo. Djačenko kadi in skriva svetlobo pod šotorko. Zraven njega je Slovenec Stanko.

Nenadoma so se na cesti pokazali obrisi treh kolesarjev. Jasno je, da so fašistični izvidniki. Toda pustimo jih mimo. Čez kakih 10 minut jo že briše jo mimo in izgine jo za ovinkom.

Četa je zamrla v pričakovanju signala za napad. Zdaj se na cesti pokaže fašistična kolona kakih 100 mož. Pomika se oprezno. Ko je bila vstric z našo zasedo, je Svignila proti nebu rdeča raketa. In tedaj je zloveščo nočno tišino razbilo drdranje strojnic in brzostrelk. Kot pokošeni padajo fašisti od prve točne salve. Tišči, ki so ostali celi, se v paniki mečejo v cestni jarek in začnejo odgovarjati z ognjem, toda nenačrtno. Boj se nadaljuje. Z desnega krila, izza skal, so hitlerjevci začeli streljati iz lahkih minometov. V tistem trenutku je Grigorij Mirzajev opazil, kako številna skupina z brzostrelkami v rokah brede čez potok. Sovražnik nas namerava udariti v hrbet, vendar ne bo šio. Umikamo se in nosimo na rokah našega prvega padlega tovariša Lava Kalantova, delavca iz Samarkanda, pa tudi več hudo ranjenih. Enega izmed teh nesrečnejev, Slovenca Franca, smo morali pustiti v majhni hribovski vasi v hiši starejšega kmeta, ki je obljubil, da bo skril in skrbel za ranjenega tovariša Franca.«¹⁰⁴

NEUSPEL PROTINAPAD

Štab 27. divizije je še vedno upal, da bo prodor sovražnika mogoče ustaviti in potem pripraviti napad na Tolmin. V ta namen je ukazal, naj enote napadejo sovražnika, ki se je vklinil na območju Brezovo, Srpenica in Zaga ter ga uničijo, izgubljeno ozemlje pa zavzamejo. Menil je, da se je vklinilo okoli 400 nemških vojakov, ki so pripadali nanovo prispeli 71. diviziji armadne skupine »B«. Nemci so bili oboroženi s številnim avtomatskim pehotnim orožjem ter so imeli precej lahkih in težkih minometov.¹⁰⁵

Ker je bil 1. bataljon na Crnem vrhu in pri Stupici, da bi varoval smer proti Cedadu, je Osemnajsta za protinapad uporabila drugi, tretji in četrti bataljon. Noben bataljon ni bil takrat zbran na enem mestu, temveč so bili zelo raztreseni po položajih, nekatere čete pa oddaljene več kot 10 km. Za protinapad so se morale sile pregrupirati, bataljoni urediti in pripraviti. To bi bilo nujno tudi po protinapadu, da bi bili sposobni kreniti v napad proti Tolminu. Za takšen manever je bil potreben vsaj en dan. Ko danes presojujamo dogodke, ugotavljamo, da je bila to prevelika naloga za utrujene čete, ki so bile že tri dni v boju s sovražnikom. Štab brigade je kljub temu vztrajal v izvedbi načrta in dal naloge bataljonom. Da bi povelje čim bolje uresničili, so člani štaba brigade odšli k bataljonom. Komandant je krenil k enotam na glavni smeri napada, k 2. in 3. bataljonu.

V 4. bataljon sta odšla namestnik komandanta in pomočnik političnega komisarja brigade, za koordinacijo povelj in poročil pa sta v štabu ostala politični komisar in načelnik štaba.

Po načrtu štaba naj bi 2. bataljon brez ene čete z izhodnih položajev nad Brezovim napadel proti Srpenici in Zagi. Imel je nalogo uničiti vklinjenega sovražnika in v sodelovanju z drugimi bataljoni zavzeti vas Zago. Tretji bataljon naj bi se zbral v bližini vasi Ravne in Magozd, napadal naj bi s Polovnika čez Log Cezsoški in pomagai s svojim ognjem zavzeti Zago. Četrti bataljon naj bi s smerjo napada Srpenica—Zaga v sodelovanju z 2. bataljonom uničil vklinjenega sovražnika z juga in tudi vdrl v Zago. Napad naj bi se začel 29. oktobra 1943 ob 6. uri.

Sovražnik je dobil ponoči okrepitev iz Bovca. Pri Zagi ob Soči so ob porušenem mostu potegnili čez reko nekaj topov,

ki so jih postavili na položaj med vasjo Brezovo in gričem Kuntra (k. 530). Tako sta se oba nasprotnika pripravljala za ofenzivno dejavnost naslednjega dne.

In res: zjutraj, ko sta oba nasprotnika krenila v napad, so se boji razvneli od Zage do Brezovega. Ko mu je okoli poldne prispela pomoč, je sovražnik okoli 14. ure krenil v močan napad proti Trnovem. Napadalce je podprl ogenj topov in minometov. Po dveurnih bojih so uspeli prebiti položaje

2. bataljona in zavzeti Trnovo.

Neki sovražni oddelek je nadaljeval napad na hrib nad vasjo Trnovo in skoraj obkolil 4. četo 2. bataljona, ki je v srditem spopadu z oddelkom imela štiri ranjene in nekaj pogrešanih. Zaradi hude premoči je komandant brigade ukazal, naj se četa umakne.

Nemci so tega dne s topovi poskušali obstreljevati Kobarid. Granate so padale v hrib nad Kobaridom. Ko je sovražnik prodril v Trnovo, so partizani na več mestih vrgli v zrak cesto med Kobaridom in Trnovim, da bi jo onеспособili za promet.

Neka nemška kolona je iz doline prodirala čez Hum (trig. 1109). Stela je okoli 100 mož. Izvidniška patrolja 4. bataljona jo je ob pravem času opazila, bataljon pa se je pripravil na položajih blizu Rožca in jo pričakal z močnim ognjem. Jurišali so na presenečene Nemce, ki so se naglo umaknili proti Učiji. Pri tem je padlo deset sovražnikov. Poročilo brigade pravi tudi, da je ranjeni borec 2. čete 4. bataljona sam podrl tri sovražne vojake. V naglem umiku so pustili na bojišču svojo poljsko kuhinjo, v kateri je bilo že pripravljeno kosilo in 20 kg medu, kar je prišlo lačnim borcem zelo prav.

O protinapadu ni moglo biti niti govora, kajti enote 18. brigade so se morale ves dan braniti pred sovražnikom, ki je napadel z močnimi silami in zavzel Trnovo in položaje nad cesto od Zage do Trnovega.¹⁰⁶

NEUSPESEN NAPAD SOVRAŽNIH LETAL

Tega dne so Nemci uporabili tudi letala, s katerih so obstreljevali položaje 18. brigade. Po treh dnevih bojev je bil most čez Učijo še vedno neuporaben. To je oviralo uspešno uporabo močnejših bojnih sredstev, težkega orožja in motorizacije.

Prvič so se letala pojavila okoli 15. ure. Bila so stiri. Na-
pravila so nekaj krogov nad bojiščem, nato se spustila na
letališče pri Bovcu.

Tam so najbrž piloti dobili potrebne podatke o partizan-
skih položajih in nalogo za napad.

Zopet so se dvignili v zrak in se kmalu pojavili nad po-
ložaji pri Zagi in Srpenici. V nizkem letu so začeli tolči s
strojnicami vzdolž položajev od Zage do Trnovega in ob Soči
do Tolmina in nazaj. Napadene enote so na sovražna letala
odprle strojnični ogenj. Pri drugem preletu je bilo eno letalo
zadeto blizu Tolmina. Počasi se je začelo spuščati proti Ko-
baridu, kjer je pristalo na njivah. Patrulja komande mesta
Kobarid je ujela oba pilota, letalo pa zaplenila. Druga letala
so se po tem dogodku obrnila in odletela proti zahodu ter
se ves čas bojov za Kobarid niso več pojavila.

Letalo je najverjetneje zadel komandir 1. čete 2. bataljona
Leopold Košir-Zmago s protiletalskim mitraljezom »Saint
Etiène«, ki je bil na položaju nad vasjo Selce pri Kamnu.

Dogodka se spominja takole:

*»Takrat sem bil s svojo četo na položaju pri vasi Selce.
Imel sem nalogo, da ne dovolim prodreti Nemcem iz Tolmina,
medtem pa je bil naš 2. bataljon v boju z njimi okoli Trno-
vega. Naša četa je držala položaje od vasi Selce do Kamnega.
Na hribu, ki leži 500 m južno od vasi Selce, smo imeli težko
proteletalsko strojnico »Saint Etiène«, ki je imela nalogo
tolči sovražnika na obeh cestah ter kontrolirati ves teren pred
seboj od Volarjev do Kamnega. Pri položaju te strojnice sem
imel tudi jaz svojo opazovalnico. Bil sem prav pri mitraljezu,
ko smo zaslišali brnenje letal iz smeri Kobarida. Kmalu smo
zagledali štiri sovražne lovce, ki so v nizkem letu leteli nad
Sočo. Vedel sem, da nas bodo tolkli, zato sem sam takoj
prijel za težki mitraljez, pomeril proti letalom, ko so letela mi-
mo naših položajev in spustil dolg rafal. Pri Tolminu so na-
pravili krog in se vrnili proti Kobaridu. Eden je začel za-
ostajati, njegovi motorji so utihnili. Bali smo se, da nas hoče
napasti v nizkem letu. Spet sem pomeril z mitraljezom, toda
to pot je mitraljez zastal in nisem mogel streljati. Toda letalo
je bilo že mimo. Se vedno se je spuščalo. Vsi smo bili veseli,
ko smo videli, da letalo s kljukastim križem pada. Letelo je še
niže in končno pristalo na njivah pri Kobaridu. Ko so ga
pregledali, so ugotovili, da ga je zadel mitraljez. Dve krogli*

sta mu pretrgali električne instalacije, zato mu je ugasnil motor in se je moral spustiti na zemljo. Druga letala pa so takoj odletela proti zahodu.»¹⁰⁷

Tako tudi večer tega dne ni prinesel odločitve nobenemu nasprotniku; partizanom ni uspel protinapad, Nemcem pa ne nagli prodor do Kobarida. Le močnejšim Nemcem je uspelo zavzeti Trnovo.

Ražen izgub v moštvu je sovražnik izgubil tudi kamion, osebni avtomobil in tricikel, zaplenjeno je bilo letalo in ujeta dva pilota. Brigada je imela dva mrtva in pet ranjenih, med katerimi sta bila tudi dva beneška borca.¹⁰⁸

Na bojiščih 30. oktobra ni bilo velikih bojev, saj sta bili obe strani precej utrujeni od naporov prejšnjega dne. Napadalci so se spopadli le pri Trnovem z enotami 2. in deli 3. ter 4. bataljonom na severnih pobočjih Stola.

Na bojiščih so se boji bližali koncu. Sovražnik je bil čedalje močnejši, medtem ko so se enote 18. brigade začele že precej osipati. To se je dogajalo zlasti v 4. bataljonu, ki je imel več kratkih in ostrih spopadov v gozdu nad Srpenico. Zgodilo se je, da so se ob takih priložnostih borci razkropili in potem odšli na svoje domove. Doma niso ostali dolgo. Kmalu so se spet pridružili partizanom, vendar so zdaj čete tega bataljona imele zelo pičlo število mož.

Bataljoni so dobili povelje, naj zberejo svoje čete, na položajih pa zadržijo le skupine borcev. Treba se je bilo odpočiti in urediti opremo in orožje.

Razporeditev bataljonov je bila še vedno pravzaprav nespremenjena: 4. bataljon, ki je bil na Stolu, naj bi pošiljal bojne patrulje proti Zagi, Učiji in Srpenici, 3. bataljon je dobil povelje, naj se zbere v vaseh Ravne in Drežnica, zasede pa ima na Prevelku proti Srpenici in na levem bregu Soče pri Magozdu. Drugi bataljon je bil z eno četo na položajih nad Trnovim proti Bovcu, z drugo na Selcah proti Tolminu, eno zasedo pa je imel na planini proti dolini Slatine. Preostali del bataljona je počival na Vrsnem. Prvi bataljon je imel četo v Stupici, druge pa na Crnem vrhu. Dobil je povelje, naj krene v vas Stanovišče pod Stolom kot rezerva brigade. Peti bataljon je bil še vedno ločen od dogodkov okoli Kobarida in je bil še nadalje v Crneji pri Prosnidu.¹⁰⁹

Brigada je bilo na velikem prostoru zelo raztresena. Bataljoni zato niso imeli udarne moči, časa pa ni bilo dovolj, da bi jih zbrali.

NEUSPEL POLET

Zaplenjeno letalo je imelo le majhno okvaro na električnih napravah, ki jo je popravil avtomehanik iz Kobarida.¹¹⁰

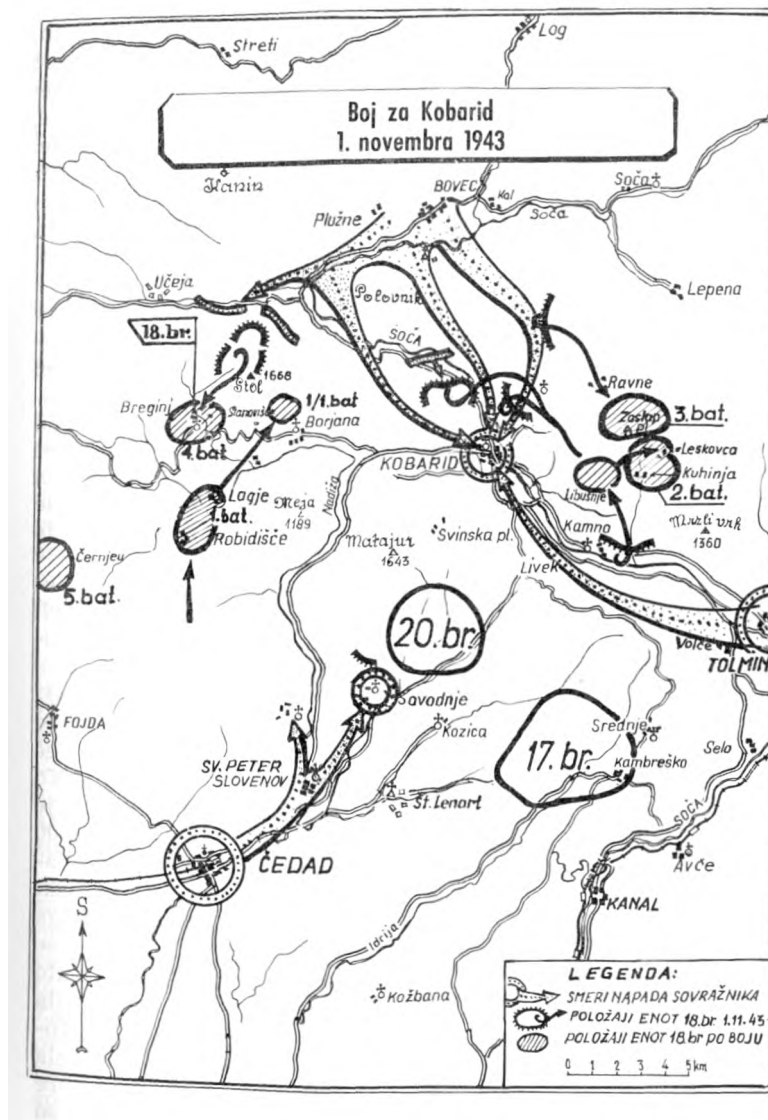
Letalo je bilo kmalu pripravljeno za polet. V brigadi je bil tudi neki partizan, ki je bil pilot v italijanski vojski prav na tem tipu letala. Poklicali so ga, da ugotovi, če bi mogel z njim leteti. Ko ga je pregledal in preizkusil, je izjavil, da bi res mogel z njim poleteti. Z letalom naj bi takratni komandant Kobariškega vojaškega področja dr. Zore Slavko-Griša odpotoval v glavni štab NOV in POS in hkrati spravil letalo na varno za potrebe NOV in POS.

Po načrtu naj bi letalo poletelo do Novega mesta, ki da je bilo svobodno in v partizanskih rokah. Na letalu niso zamenjali oznak. Letelo naj bi kar z nemškimi oznakami, ko pa bi prišli blizu Novega mesta, bi z veliko slovensko zastavo opozorili partizane, naj ne streljajo nanj.

Ko je bilo vse pripravljeno, sta 30. oktobra 1943 sedla v letalo, ki je bilo pripravljeno na nekem travniku blizu Kobarida, pilot in dr. Slavko Zore-Griša. Vsi so napeto pričakovali start novega partizanskega letala. Motor je zabrnel, letalo se je počasi začelo premikati po travniku. Vse prisotne je zjemala čedalje večja napetost, še malo, pa bo v zraku. Začelo je že poskakovati od tal. Ko se je pilot hotel odlepiti od zemlje, je pritisnil na plin, motor je močno zatulil, letalo pa je hudo poskočilo in se postavilo na glavo, ker se zaradi premehkega terena ni moglo dvigniti. Pri tem se je zlomila elisa. »Poleta« je bilo konec, vse se je še srečno končalo, saj sta se pilot in Griša izkobacala iz letala brez večjih poškodb. Iz aparata so pobrali vse, kar je lahko koristilo in ga nato zažgali, da ne bi prišel v roke sovražnikom, ki so se tedaj že močno približali Kobaridu. Kasneje so zvedeli, da je bilo tedaj tudi Novo mesto že v rokah Nemcev.¹¹¹

PADEC KOBARIDA

Nemci so v teh večdnevni bojih dobili točne podatke o razporeditvi enot 18. brigade, ki so branile Kobarid. Pripravili so načrt za končni udar in zavzetje Kobarida. Skoraj ves 31. oktober so mirovali, zato pa so bile aktivne izvidniške patrulje. Njihove enote so se pripravljale, da bi z enim udarcem končale boj za Kobarid. Nemški načrt za ta udar je bil

zasnovan na ideji, da s silami, ki so že bile na položajih, vežejo enote 18. brigade, močne nove sile pa naj bi v več kolonah prodrle v Kobarid. Ker so bile ceste neuporabne, naj zavzamejo Kobarid kolone, ki bodo prodirale čez planine, ki ga obkrožajo. To nalogo naj bi opravile tri močne kolone. Prva naj bi prodrla iz Učeje čez Stol, druga iz Bovca čez Polovnik in tretja iz Tolmina čez Kolovrat. Vse tri naj bi hkrati vdrle v Kobarid. V ta namen so uporabili SS bataljon kraških lovcev in dele 71. divizije armadne skupine »B«. Glavni prodor naj bi se začel 1. novembra 1943.

Položaji enot 18. brigade so bili pred vdorom Nemcev v Kobarid skoraj na istih mestih kot 30. oktobra, s to spremembo, da je bil 3. bataljon ves na levem bregu Soče v okolici Drežnice, prav tako 2. bataljon, ki je imel le eno četo na desnem bregu Soče na položajih ob cesti od hriba Ognjen nad Trnovim (k. 480) do Babe (k. 767). Četrty bataljon je bil ves na Stolu, od vrha Prvi kum (k. 1079) do Rožca. Prvi bataljon je krenil tega dne proti Stanovišču, kamor pa je prišla le ena četa, druge so bile še na Robedišču. Tudi štab 18. brigade je bil še po bataljonih.

Zgodaj zjutraj 1. novembra 1943 so Nemci začeli napadati. Močnejše so udarili na 2. bataljon iz bovške smeri. Hoteli so čimprej prebiti obrambo. Tudi drugi bataljoni so se spopadli s sovražnikom, le bojišče proti Tolminu je bilo mirno.

Partizanska obramba je kljub premoči zadržala sovražnika, vendar so kmalu krenile močne napadalne kolone v medprostore bojne črte. Kolone se niso spustile v boj, temveč so mimo partizanskih položajev prodirale proti Kobaridu. Ko je bil 4. bataljon zavzet v boju s sovražnikom pri Rožcu, se je povzpela okoli 10. ure iz Učeje kolona, ki je štela okoli 200 mož, na Stol in nadaljevala prodiranje mimo položajev 4. bataljona proti Vršanji planini (trig. 1358) in se čez Starijski vrh spustila v Kobarid, kamor je prišla okoli 13. ure. Druga nemška kolona je prodrla čez Polovnik in Magozd, kjer se je spopadla z enotami 2. bataljona in jih prisilila na umik, nato pa nadaljevala prodor proti Kobaridu. Tretja kolona, ki je šla iz Tolmina čez Volče na Kolovrat in potem čez Idrsko v Kobarid, je prodirala brez ovir, ker tam 18. brigada ni imela nobenih sii. Tako so Nemci prodrli v Kobarid, ko so nekatere enote 18. brigade še držale svoje obrambne položaje. Ko so spoznale, da je obramba glede na padec Kobarida nepotrebna, so se umaknile.

Pri tem je prišlo do cepitve brigade na dva dela. Drugi in 3. bataljon sta ostala na območju Vrsno—Drežnica—Krn pod poveljstvom komandanta brigade, na področju Stanovišče—Breginj—Crneja pa so bili 1., 4. in 5. bataljon ter štab brigade. Zveza med obema deloma je bila pretrgana. Oba dela celo ništa vedela drug za drugega, kako sta končala boje zadnjega dne in kje se nahajata.

Sovražnik je imel tudi tega dne občutne izgube, saj so mu samo enote 2. bataljona prizadejale po partizanskih virih čez 30 mrtvih in ranjenih, padli so tudi 4 oficirji. Uspel je po večdnevni hudih boj ih zasesti Kobarid za ceno okoli 200 mrtvih in ranjenih. 18. brigada je imela 15 mrtvih in 30 ranjenih in okoli 180 pogrešanih, brez 5. bataljona.¹¹²

Po sovražni zasedbi Kobarida je bilo jasno, da bo sledil napad tudi na druge predele svobodnega ozemlja, da bi okupator vzpostavil promet in zvezo po dolini Soče in Nadiže proti Bovcu in dalje proti Avstriji, kar mu ne bi bilo mogoče, dokler je bil Kobarid v partizanskih rokah. Začel je takoj popravljati ceste, ki jih je hitro usposobil za promet, kajti enote 18. brigade niso več branile izgrajenih prepek. To je bila prav gotovo velika napaka, saj bi z majhnimi oddelki mogli še ovirati popravilo cest, ki jih je sovražnik tako potreboval.

Z zavzetjem Kobarida je okupator osvojil še poslednje svobodno mesto na Primorskem, ki je na tako važnem križišču cest kljubovalo od kapitulacije Italije do 1. novembra 1943. Izguba svobodnega ozemlja je imela tudi eno dobro stran. Brigada je dobila svobodo manevra in izbire ciljev napada, kar je sovražnik kmalu občutil. Z izgubo »kobariške republike« pa se je za 18. brigado začelo novo obdobje bojev in življenja.

V bojih za Kobarid so se zaradi širokega bojišča mnoge enote bojevale popolnoma samostojno. V teh bojih je bilo mnogo junaških podvigov, za katere ni tedaj nihče vedel — razen tistih borcev, ki so v njih sodelovali. Zlasti so se dobro tolkli beneški borci 4. bataljona, ki so bili na položajih pri Zagi in Srpenici. Njihova četa je bila ob nekem nemškem prodoru skozi gozd obkoljena; imela je precej ranjenih in s težavo se je rešila izpod udarca sovražnika. Takšne epizode se spominja preživel beneški borec te čete Joško Ožnjak:

»Bili smo nad Srpenico na položajih, kjer smo si pravkar pripravljali in kuhali krompir. Ko sem opazil Nemce,

kako gredo za hrbet naših položajev, sem opozoril komandirja čete. Skočil je na položaj in zavpil borcem, naj odpro ogenj. Med borci je nastala zmešnjava. Nekateri so planili na položaj, drugi, večji del, pa se je takoj umaknil nazaj.

Bili so še neizkušeni. Na položaju je ostala majhna skupina okoli Toma, komandirja čete. Ostala je tudi strojnica brez posadke. Skočil sem k njej, jo obrnil proti Nemcem ter vžgal po njih. Tudi oni so odprli močan ogenj. Moj zaklon iz kamnja je začel popuščati in se je podrl. S seboj je potegnil tudi strojnico, ki je odletela 2—3 metre v stran. Moral sem izkoristiti kratek odmor, ko je sovražni mitraljezec menjal okvir, in skočiti ponjo. Tedaj je komandir ukazal, naj se umaknem, ker so se Nemci že močno približevali. Spominjam se, da sem se umikal po vojaško, pri tem sem si še nos pošteno ogrebel.

Ko sem prišel do drugega zaklona, sem od tam spet ustrelil proti Nemcem, name pa se je ponovno vsula toča krogel. S komandirjem Tomom in bratrancem Mariem smo drug drugega ščitili in se umikali. Nenadoma je Mario zavpil. Ko sem se ozrl k njemu, sem videi, kako mu brizga kri iz obeh nog. Prosil me je, naj mu pomagam. V enem skoku sem bil pri njem, mu dal roko okoli vratu in sicer prav v trenutku, ko se je hotel že ustreliti, da ne bi padel Nemcem v roke. Prosil je tudi mene, naj ga ustrelim. Bodril sem ga in mu zavezal rano z robcem kar čez hlače, da bi mu ustavil kri. Tedaj je tudi komandirja Toma zadela krogla v glavo.¹¹³

Začel je vpiti, kot da ni priseben. Ob meni sta bila dva ranjenca. Kaj naj počnem, kako naj jih rešim, ko Nemci še naprej streljajo in napredujejo. Bodril sem ju in ko so Nemci nekoliko prenehali tolči po našem položaju, sem dejal Mariju, naj se priplazi do drugega zaklona, ko ga bom ščitil.

Ko se je Mario le uspel nekako privleči za neko podrt deblo, sem tudi sam naglo preskočil k njemu, pa tudi Tom se je umaknil izpod najhujšega ognja.

Sovražnik je začel tolči s težkimi minometi po četnih položajih, kajti tudi drugi borci so se samostojno borili na položajih okoli nas. Mine so treskale povsod. V našem zaklonu je postalo neznosno. Spet sem ščitil Maria, da se je premaknil po trebuhu do naslednjega zaklona. Prav takrat, ko sem tudi sam skočil za njim, je eksplodirala mina v blizini in me zasula s kamenjem, zemljo in drobci, ki so me ranili v noge, glavo in oko. Komaj sem uspel priti do Maria. Zdaj

sva bila oba ranjena, vendar je bil on huje, skozi obe nogi. Z velikim naporom sva se umikala iz območja mitralješkega ognja, mine pa so še vedno treskale. Mario se je onesvestil, zato sem ga zavlekel v grapo s potokom. Tarn sem ga pokril z listjem. Pustil sem mu le prostor za dihanje, nakar sem se v njegovi blizini tudi jaz zakopal, prej pa sem skril še najini puški. V rokah sem držal pištolo in čakal neko možnost rešitve iz tega hudega položaja. Čez kake pol ure je prišel tudi Tom, nemški glasovi pa so se slišali že dalje od nas. Sklenila sva, da se poskušamo prebiti iz te grape proti Stolu. Oba sva komaj vlekla ranjenega Maria iz grape do nekega senika, kjer sva ga zakopala v seno. V bližini je še vedno streljalo.

Kmalu sva naletela na skupino borcev naše čete. Ko se je vse pomirilo, smo odšli po Maria v senik. Prenesli smo ga na Stol, kjer sva spet ostala sama, kajti Tom je s skupino odšel iskat še druge borce svoje čete. Maria sem spet skril, sam pa sem šel pogledat, kakšen je položaj. Na obronku gozda se je nenadoma pojavil nemški vojak, pogledal in se obrnil, kot da me ni videi. Tudi jaz nisem streljal, da ne bi pritegnil sovražnika na našo sled.

V tem času se je počasi približala mula z vrečami na hrbtu. Bila je sama, menda je pobegnila z bojnega polja. Nekako sem jo uspel ujeti in jo pripeljati k Mariu, vrgel sem vreče z nje in ga z veliko težavo naložil nanjo. Oklenil sem se je okoli vratu. Oba naju je vlekla naprej proti vrhu Stola.

Srečali smo skupino partizanov, ki jih je vodil namestnik komandanta brigade. Poslal naju je v začasno bolnišnico v Breginju. Tako sva si uspela rešiti življenje tistega hudega dne oba, jaz in Mario.⁶⁴

PRODIRANJE NEMCEV PROTI BREGINJU

Sovražnik je hitel po zavzetju Kobarida čistiti ozemlje v smeri Tolmina, Breginja in v dolini Nadiže. 2e drugi dan je prodril iz Kobarida proti Tolminu in se sešel z enotami, ki so krenile iz Tolmina po cesti proti Kobaridu. Zdaj je bila vsa dolina od Tolmina do Kobarida v njegovih rokah.

Istega dne so poslali tudi eno četo iz Kobarida proti Breginju. Verjetno je bila iz SS bataljona kraških lovcev, ki je napadal iz smeri Bovca.¹¹⁵

Prvi bataljon je bil med boji za Kobarid v dolini Nadiže in na Crnem vrhu. Ko je sovražnik začel napadati iz smeri Bovca, je imel le en spopad pri Sankvirinu. V štabu tega bataljona so precej samovoljno tolmačili povelja štaba brigade, zato 1. bataljon v Stanovišče ni prišel pravočasno. Dne 1. novembra je poslal tja le četo, ki je takoj postavila zasedo proti Borjani. Glavnina bataljona je bila še vedno na Crnem vrhu in je drugi dan krenila do vasi Robedišče, kjer se je spet zadržala. Tako je bila 2. novembra 1943 v Stanovišču le četa, ki je prišla prejšnjega dne.

Sovražna kolona, ki je štela okoli sto mož, je počasi napredovala proti Stanovišču in proti zasedi 1. čete 1. bataljona. Okoli 11. ure je ta odprla ogenj. Kolono je močno presenetila. Hitro se je umaknila nekoliko nazaj, da bi se izognila ognju, nato pa je organizirala napad na zasedo. Z obkoljevalnim manevrom je napadla četo v oba boka, četa pa je bila kmalu v zelo težavnem položaju. Prišlo je do boja prsi v prsi med Nemci in partizani, pravo medsebojno klanje. V tem krvavem obračunu so bili Nemci močnejši in so primorali četo, da se umakne. Potem so prodrli v vas in jo požgali. Nemci so imeli osem mrtvih in nekaj ranjenih, četa pa šest padlih in štiri ranjene.

Četa se je umaknila v vas Logje, kjer je bil tudi štab 18. brigade in kamor so prišle tudi druge enote 1. bataljona.

Poraz je zelo potrl borce in prebivalstvo, ražen tega je bila požgana tudi vas. Štab 18. brigade ni imel nobene zveze s komandantom, ki je ostal z 2. in 3. bataljonom, in tudi ne s štabom 27. divizije, ki se je nahajal nekje v Brdih. Nihče ni vedel, kaj se je zgodilo z drugimi bataljoni, prav tako ni vedel oddvojeni komandant brigade, kaj je z njegovim štabom in kje so drugi trije bataljoni.

Stevilčno stanje bataljonov se je po teh bojih precej zmanjšalo. Prvi bataljon je imel 150 borcev, 2. bataljon 220, 3. 120, 4. 52 mož in 5. bataljon okoli 90 borcev. Štab brigade je s svojimi oddelki štel 35 ljudi, kar je pomenilo, da je brigada 2. novembra 1943 imela 667 mož.¹¹⁶

Drugi bataljon je bil po umiku iz doline Soče na planini Kuhinji pod Krnom, 3. bataljon pa na Zaslav planini, tudi pod Krnom.¹¹⁷

Štab brigade je poslal kurirje na Tolminsko in v Brda, da bi dobili zvezo z drugimi enotami brigade in s štabom 27. divizije.

Ražen 1. in 5. bataljona je bilo vse moštvo zaradi stalnih bojov in premikov zelo utrujeno, zato je štab brigade ukazal, naj se odpočije. Ukazal je tudi, naj patrulje zbirajo razhajkane borce, posebno po Breginjskem kotu.

NEMŠKI PORAZ PRED BREGINJEM

Nemci niso dali miru. 2e drugi dan 3. novembra 1943 sta krenili iz Kobarida dve koloni proti Breginju. Prva je šla iz Kobarida proti Staremu sedlu in Kredi. Bilo je okoli 150 mož. Imeli so tank, top in kamion, konji pa so nosili minomete. Druga kolona je šla iz Bovca čez Zago in Stol in se spustila v Breginj.

Čim je prejel obvestilo o premiku sovražnika, je štab brigade ukazal, naj se 1. in 4. bataljon postavita v zasedo med Breginj em in Sedlom ter napadeta nemško kolono. Štab brigade tedaj še ni vedel za drugo kolono, ki je šla čez Stol, zato se iz te smeri ni zavaroval. Zemljišče je na tem mestu zasede omogočalo dobro organizacijo navzkrižnega ognja. Četrty bataljon je zasedel položaje na grebenu 500 m jugozahodno od Breginja, medtem ko je 1. bataljon zasedel drugi greben, ki leži vzporedno 200—300 m s cesto Breginj—Logje, tako da je zaseda dobila obliko črke »L«. Signal za napad naj bi bila rdeča raketa, izstreljena z opazovalnice štaba brigade, južno od Breginja.

Nemci so napredovali počasi in niso imeli nobenih predhodnic niti bočnih patrulj. Po cesti so šli precej brezskrbno. Okoli 11. ure je bila skoraj vsa kolona po dolžini v zasedi. V zrak je Svignila rdeča raketa, borci pa so z vsem orožjem udarili po presenečenem sovražniku. Ob dobro pomerjenih rafalih in streljih je padlo dosti smrtno zadetih sovražnikov že na cesti. Drugi so iskali zaklone v bližini padlih in po jarkih ob cesti. Ko so se znašli, so začeli odgovarjati z ognjem, vendar precej netočno. Uspeli so postaviti celo top in streljati na položaje proti Breginju. Toda le za kratek čas, strojnice so kmalu pokosile posadko, ki je ležala na cesti poleg svojega topa. Partizani so se začeli že približevati cesti, da bi jurišali na Nemce, ko jim je prišla pomoč iz Kobarida, oklepni avtomobil in kamion, poln vojakov. Niso mogli mnogo pomagati, kaj ti padli so naravnost v uničujoč stroj nični ogenj.

Težke strojnice brigade so z zažigalnimi naboji zažgale kamion in oklepni avtomobil ter večji del posadke pobile.

Partizani so se zapet začeli približevati cesti in stiskati obroč okoli branilcev, da bi jih potem v jurišu uničili. Sovražniki so se krčevito branili kar s ceste. Le sovražni tank je še s svojim ognjem držal borce v večji razdalji in preprečeval partizanski napad. Tudi konji so izgubili svoje gospodarje. Zdirjali so s cevjo težkega minometa in zaboji min naravnost na položaje partizanov, ki so jih ujeli. Boj se je nadaljeval do 13. ure, ko so se na več mestih partizani že približali sovražniku na cesti kljub ognju iz tanka, ki je edini še dobro ščitil napadeno kolono.

Tedaj se je nenadoma pojavila kolona, ki je po pobočjih Stola hitela na pomoč napadenim. Seveda so napadli v bok 4. bataljon, ki se se moral umakniti. Ker so z dominantnih položajev začeli tolči po obeh bataljonih, je štab brigade ukazal, naj se umakneta. Na ta način so partizani ostali brez bogatega plena, ki je ležal na cesti med mrtvimi sovražniki.

Sovražnik je v tem boju pretrpel hude izgube. Cez 50 mrtvih in ranjenih je obležalo na cesti, uničeni so bili oklepni avtomobil in dva kamiona, ujeli pa so štiri konje ter zaplenili cev težkega minometa in 30 min. Brigada je imela tri ranjene borce.¹¹⁸

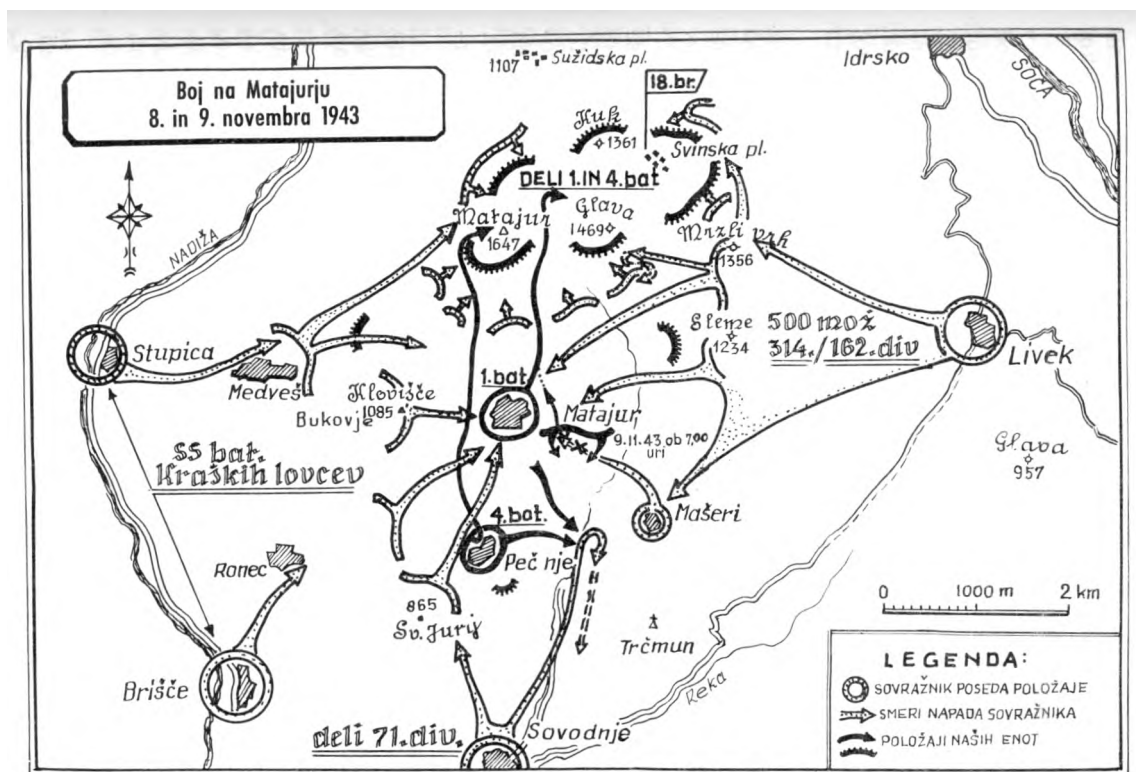
Uspešna akcija je vlila utrujenim borcem nov pogum, posebno v 1. bataljonu, kjer so spoznali, da je z dobrim vođenjem boja mogoče potolči sovražnika tudi z majhnimi izgubami.

Stab 18. brigade je odšel s 1. in 4. bataljonom v vas Rožbedišče in Crni vrh, kjer so enote počivale. Treba je bilo dobiti zvezo z drugimi enotami in komandantom brigade ter zvedeti, kaj je z 2. in 3. bataljonom. Sklenil je, da se poveže s 5. bataljonom in ga vključi v brigado in končno poišče zvezo s štabom 27. divizije.

Ta odmor naj bi bataljoni izkoristili za notranjo ureditev, za ure janje opreme in orožja ter zbiranje svojih borcev, ki so se v zadnjih bojih ločili od enot.

BOJ NA MATAJURJU

Stab brigade je medtem pripravljala nacrt, po katerem naj bi z obema bataljonoma krenili po krajšem oddihu v zahodno Benečijo, vključili 5. bataljon v brigado in jo okrepili, spotoma pa napadli Nemce, ki so te dni prodirali v notranjost

Benečije. Do uresničitve tega nacrtu ni prišlo, ker se je vrnil iz Brd kurir s poveljem štaba 27. divizije, naj brigada takoj krene čez Nadižo na Matajur.

Skupaj s 17. brigado naj bi napadli novo postojanko v Sovodnju, lepi beneški vasici, ki je ležala južneje v dolini pod očakom Matajurjem. Iz Čedada je prodrlo kakih sto mož 71. divizije, postavili pa so postojanko tudi v St. Petru Slovenov.

Štab brigade tedaj še vedno ni dobil zveze s komandantom brigade in ni imel podatkov o stanju 2. in 3. bataljona. Zato je takoj izpolnil povelje štaba 27. divizije in opustil svoj načrt za pohod po zahodni Benečiji, 5. bataljon pa pustil na starem mestu.

Oba bataljona in štab brigade sta v noči na 8. november 1943 šla čez Nadižo pri Stupici in sta bila zjutraj že na določenih mestih. Štab brigade in 1. bataljon sta bila v vasi Matajur, medtem ko je 4. bataljon odšel v bližnjo vas Pečnje. Takoj so poslali patrulje za vzpostavitev zveze s štabom 27. divizije in 17. brigade, vendar jih te niso našle. Srečale so se le z izvidniško sovražno patruljo, ki je prihajala iz Sovodnja in se spopadle z njo pri vasi Pečnje. Nemci so se umaknili proti Sovodnju. Skoraj v vseh vaseh so opazili sovražne vojake, kar je pomenilo, da so blokirali dolino Nadiže. Tudi na Livek je prišla sovražna enota, ki je štela okoli 500 mož. Pripadali so 2. bataljonu 314. grenadirskega polka 162. turkestanske divizije.¹¹⁹

Ko je v teku dneva štab 18. brigade, ki je bil še vedno brez zvez z divizijo, le spoznal svoj položaj, je sklenil drugi dan kreniti dalje v Brda, ker je upal, da bo tam našel štab divizije in 17. brigado.

Toda Nemci so bili hitrejši. Imeli so podatke, kje so enote 18. brigade, bodisi na podlagi poročil izvidniške patrulje, ki se je spopadla s partizani pri vasi Pečnje, še bolj pa je verjetno, da so imeli svojega agenta v vasi Matajur. Ta jih je morda obvestil o prihodu partizanov in o razmestitvi v vasi. Kje je resnica, se ne ve. Njihovi podatki so bili točni in natančni, saj so celo vedeli, v kateri hiši je štab brigade, kar je mogoče sklepati po njihovem napadu.

Nemci so v noči na 9. november 1943 zasedli položaje Mrzli vrh (k. 1356)—Slême (k. 1254)—Klovišče (k. 1085)—Bukovje (k. 1024)—Sv. Jurij (k. 865) in druge dominantne položaje in se pripravili za napad. To so bili SS bataljon kraških lovcev,

2. bataljon 314. grenadirskega polka 162. turkestanske divizije in deli 71. pehotne divizije armadne skupine »B«.¹²⁰

Brigada je bila že ponoči obkoljena, kar niso ugotovile izvidniške brigadne patrulje. Sele zgodaj zjutraj, ko so se enote že pripravljale za premik, je neka izvidniška patrulja sporočila, da se iz Mašere pomika okoli 40 sovražnikov proti vasi Matajur. Takoj je štab brigade izdal povelje, naj 1. bataljon postavi pred vasjo zasedo in jih napade, vse druge čete in štab brigade pa naj bodo pripravljene za premik v Brda, kot je glasil ukaz prejšnjega večera.

Brigadna komora je dobila ukaz, naj se premakne v vas Medvež, dokler ne bo jasen položaj glede nemške kolone. Ta pa se je počasi približevala brigadni zasedi, ki je, čim je prišla na primerno razdaljo, odprla na sovražnike močan ogenj. Prvi rafali so jih nekaj pokosili, v štabu pa so že menili, da je s tem zadeva končana. Toda ti prvi rafali so bili, izgleda, nekak signal za splošen napad Nemcev, ki so bili razporejeni po dominantnih položajih celo nad vasjo Matajur in Pečnje. Na vseh straneh so začele peti težke strojnice, ki so se jim pridružili še številni težki minometi. Nenadoma je nastal pravi ognjeni pekel, v katerem so bile obkoljene enote 1. in 4. bataljona in štab brigade.

Nemci, ki so imeli točne podatke, so hkrati napadli tudi zavarovanje okoli vasi Matajur in Pečnje, kakor tudi na vrhu Matajurja. Povsod so zavzeli ključne položaje, le na Matajurju niso uspeli pregnati brigadnega zavarovanja. V tem hudem položaju je štab izdal povelje, naj se vsi prebijajo na vrh Matajurja, kjer je zavarovanje uspelo zadržati položaje. Iz zavzete črte so Nemci potem tolkli borce, ki so se prebijali proti vrhu. V vasi Matajur so se prikradli po jarku potoka in pri cerkvi napadli hišo, v kateri je bil prejšnji dan štab brigade. K sreči je bil v bližini brigadni zaščitni vod, ki je takoj šel v protinapad pod vodstvom pomočnika političnega komisarja brigade.¹²¹

Napadalce, ki so bili oboroženi le z brzostrelkami, so odbili in jim prizadejali še štiri mrtve, komandir zaščitnega voda pa je zaplenil še njihov »šmajser«.

Boj se je razvil po vsem hribu Matajurja. Borci so se prebijali v manjših skupinah in posamezno na vrh, kjer je delovala le še brigadna zaščita. Na tej krvavi poti je padlo precej borcev, še več pa jih je bilo ranjenih.

NEMŠKI SMUČARJI V NAPADU

Ker je prejšnjega dne zapadel sneg, je bil položaj 18. brigade še težji. Snežni metež, ki je divjal ponoči, je Nemce dobro prikrival in jim omogočil presenečenje. Na dan napada, 9. novembra 1943, pa je bil lep sončni dan, vsak borec je bil sovražniku kot na dlani na belih snežnih poljanah Matajurjevih pobočij. Brez dvoma je to še povečalo izgube čet v tem hudem boju, Nemci pa so to ugodno okolnost dobro izkoristili. Njihove patrolje so bile na Matajurju v belih zaščitnih oblekah in na smučeh. Smučarji so se prikradli do položajev partizanskih težkih strojnic. Zahrbtno so napadli in uničili posadke strojnic na Koritah, Za dolino in blizu Medveža. Z zavzetih položajev so začeli obstreljevati partizane, ki so se umikali proti vrhu Matajurja. Brigadno komoro, ki se je umikala proti vasici Medvež, je na sedlu nad vasjo Matajur, tam, kjer je bila prej zavarovalna zaseda 1. bataljona, napadla druga skupina nemških smučarjev in uprizorila pravi pokol. Padla je večina borcev komore, pobili so tudi 25 mul in pet konj. Tako je 18. brigada izgubila komoro s strelivom, konje z minometi, ki so bili zaplenjeni pred nekaj dnevi pri Breginju, in vso kuhinjsko opremo. Lahko rečemo, da so nemški smučarji v tem boju prizadejali 18. brigadi najhujše izgube.

MARKO NE PUSTI NEMCE NA MATAJUR

Edini dominantni točki, ki sta ostali partizanom, sta bila vrh Matajurja in Glava (k. 1463), kjer so še zadrževali Nemce na takšni razdalji, da bi se mogle enote izmuzniti iz obroča, v katerega je sovražnik vklenil brigado. Le-tam sovražni smučarji niso uspeli zavzeti položajev. Pravočasno so jih opazili in odbijali njihove napade ves dan. Cete, ki so se prebijale na vrh, so okrepile obrambo, ki je postajala čedalje močnejša.

Glavno besedo je imela težka strojnica »breda«, ki jo je imel v rokah odličen strelec, namestnik komandanta 4. bataljona Marko Redelonghi.¹²²

Skozi odprtino v nemškem obroču, ki jo je ščitil s svojim ognjem, se je pod bojem sredi belega dneva umaknilo okoli sto borcev in starešin 1. bataljona, štaba brigade in nekaj iz 4. bataljona.

Na vrh Matajurja je sovražnik nekajkrat poskušal prodreti. Bil je vedno odbit, zato je prenehal z napadi. Proti večeru so se napadalci umaknili v podnožje Matajurja ter zasedli obroč okoli njega. S tem so ponovno obkolili preostale partizane na vrhu Matajurja, katerim ni preostalo nič drugega kot proboj.

V tem doslej najbolj krvavem boju 18. brigade je tudi sovražnik imel hude izgube, čeravno je bil v veliki premoči v moštvu in orožju ter imel tudi veliko taktično prednost. Nemci so tega dne imeli 40 mrtvih, izgubili so eno brzostrelko.

Marko Redelonghi, namestnik komandanta 4. bataljona 18. brigade, narodni heroj iz Slovenske Benečije

Brigada je imela do tedaj najhujše dnevne izgube: 30 mrtvih in še več ranjenih, med njimi so bili tudi komandant 1. bataljona in namestnik komandanta brigade. Izgubila je vso komoro, med drugim tudi minomet ter dve težki in stiri lahke strojnice in nekaj pušk.¹²³

MEDNARODNA BORCA JIM IN JOE

V njuni domovini so verjetno zapisali, da sta padla nekje v Evropi med drugo svetovno vojno, ker nihče za gotovo ne ve, kje in kako. Za dolžnost si štejemo, da na tem mestu opi-

šemo nj un boj in vse tisto, kar sta delala in za kar sta dala svoji življenji.

Zal ne verno njunih pravih imen in drugih podatkov o njunem življenju, kje sta rojena in kdo so njuni svojci.

Kot smo že omenili, v »kobariško republiko« je prišlo precej zavezniških vojakov, največ iz Anglije in tudi iz drugih anglosaksonskih dežel. Nekateri so ob pomoči partizanske oblasti odpotovali v Italijo, drugi pa so ostali pri slovenskih partizanskih četah, prijeli za orožje in se bojevali z borci 18. brigade.

Južnoafrikanec »Jim«, kot so ga klicali, je bil pravi črnc. Prej je služil v enotah Južnoafriške divizije v Libiji. Bil je šofer, brez orožja, kot vsi črnci v tej diviziji. Ujeli so ga Italijani in ga odpeljali v ujetniško taborišče v Italiji. Ob kapitulaciji Italije je pobegnil iz taborišča in prišel v Kobarid. Po odhodu drugih zavezniških vojakov, bivših vojaških ujetnikov, je ostal v 18. brigadi. Dokler je bilo svobodno ozemlje, je delal kot odličen mehanik okoli brigadnih avtomobilov, potem pa se je v Breginju vključil v 4. bataljon. Tarn se je dobro oborožil, celo sabljo si je pripasal in z njo ponosno hodil med borci. Govoril je slabo italijansko, bil pa je izredno hraber, kar je dokazal v boju pri Breginju. Tedaj je prvi jurišal na Nemce. Morali so ga klicati, naj počaka, ker je preveč silil naprej, ne oziraje se na nemške strojnice. Bil je zelo priljubljen, živahen in poln humorja. Vsi borci so ga imeli zelo radi.

V vasi Pečnje je šel z ostalimi na položaj. Ko je prišlo do spopada z nemško patruljo in tudi začelo snežiti, je potrpežljivo prenašal mraz. Po končanem boju so se borci umaknili s položajev, pri tem pa so ga pozabili poklicati s položaja. Ob zboru bataljona so opazili, da Jima ni. Povsod so ga iskali zaman. Končno so se vrnili na položaj, da bi ugotovili, če ni morda padel. Našli so ga prav tam, kjer ga je postavil njegov komandir voda. Ves premražen je stopical na mestu, da bi se ogrel. Bil je hud in je kričal: »Partigiani scapare, io rimanere solo.«¹²⁴

Ko so odstranili nesporazum, je bil Jim spet vesel, posebej še, ko se je najedel in ogrel v bataljonski kuhinji.

Drugi dan, 9. novembra, ob splošnem nemškem napadu na 18. brigado, je Jim jurišal na sovražnika in junaško padel pod očakom Matajurjem, daleč od svoje vroče domovine. Dal je življenje za svobodo slovenskega naroda, pri tem pa je mi-

slil na svojo domovino, kjer tudi njegovi bratje še niso imeli svobode. Srčno je želel, da bi tudi njegov narod užival enakopravnost, za katero je dal svoje življenje.

Drugi mednarodni borec je bil partizan »Joe«. Ražen tega, da je bil Novozelandec, ni o njem nič znanega. Tudi on je ostal pri partizanih in se ni hotel vrniti z drugimi zavezniškimi vojaki. Pripovedoval je, da je bil hlapec na neki grofiji, in izjavljal, da se hoče tudi on boriti proti fašizmu in kapitalizmu.

Bil je dober vojak. Prišel je med prvimi zavezniškimi vojaki in šel takoj v boj proti Nemcem na sankvirinskih mostovih. Ostal je v 1. bataljonu in je bil v vseh bojih tega bataljona. Bil je dober mitraljezec in hraber, hladnokrven borec, poleg tega pa še odličen merilec pri težki »bredi«. Tudi Joe je bil zelo priljubljen zaradi svoje preproste narave in hrabrosti.

Usodnega dne je bil v zasedi nad vasjo Matajur proti vasi Medvež, kjer je bil žrtev napada nemških smučarjev, ki so pobili vse moštvo težke strojnice in jo zaplenili. Vsi so obžalovali oba borca, ki sta tega dne skupaj z 28 slovenskimi partizani položila svoja mlada življenja za revolucijo v boju proti nemškemu fašizmu. Se dandanes počivata ob vznožju Matajurja.¹²⁵

SKOZI SOVRAŽNE OBROČE

Na Matajur se je uspela umakniti glavnina 1. bataljona, štab 18. brigade in le del borcev 4. bataljona. Zbrala se je pri Svinski planini, medtem ko so Nemci popolnoma zaprli obroč pod vznožjem Matajurja. Z zasedami so nadzorovali vse izhode z vrha tega očaka. Te so bile 500—1000 m druga od druge. Imele so medsebojno zvezo. Ker je bila brigadna komora uničena, enote niso imele dovolj streliva. Če kakšno uro boja bi postal položaj kritičen, ker bi strojnice ostale prazne. Brigada ni imela nobenega pribora za kuho pa tudi hrane ni bilo. Na vrhu Matajurja so borci nekje staknili starega izgubljenega kozla, ki je taval po planini. Ujeli so ga in ga v kotlu za kuhanje sira skuhal. Meso je močno smrdelo, povrhu tega pa je bilo še neslano. Čeprav tega dne niso ničesar jedli, mnogi borci niso mogli zaužiti niti grizljaja.

Veliko težavo so predstavljali številni ranjenci, zlasti sedem huje ranjenih, za katere ni bilo prepotrebne zdravniške

pomoči. Ta del brigade ni imel zdravnika, bataljonskega bolničarja 1. bataljona pa so med bojem ujeli Nemci s sanitetnim materialom vred. Ranjence so za silo obvezali, največ z obvezami, pripravljenimi iz srajc, toliko da so zaustavili krvavitve.

Nemški načrt je bil jasen: obkoljene partizane naslednjega dne napasti in uničiti. Spričo takšnega položaja je štab 18. brigade sklenil, da se takoj z mrakom brigada prebije iz obroča in krene proti jugu, v Brda, kjer bi dobila zvezo z drugimi divizijskimi enotami, poskrbela za ranjence in se nahranila.

Proboj naj bi se izvršil v smeri Matajur—Ronec—Sovodnje—Ajžla—Utana—Oborče. Odredili so nekoliko zbornih mest in gesla za primer, če bi Nemci ponoči brigado razbili. Ker je bil 4. bataljon zelo maloštevilen, je dobil namestnik komandanta bataljona Marko Redelonghi ukaz, naj se prebije nazaj čez Nadižo, na Breginjskem znova zbere bataljon ter tam počaka navodila. Z njim so odšli skoraj vsi poveljniki tega bataljona.

Napravili so nosila za prenos ranjencev, določili borce za prenos, lažji ranjenci pa so morali hoditi sami. Vsi zdravi naj bi z orožjem v roki šli na čelo in med nemškimi zasedami vodili kolono. Če bo sovražnik napadel, naj bi se takoj z jurišem prebili naprej in se zbrali na določenih mestih.

Ker je bilo precej hladno, so Nemci na položajih kurili ognje in se greli, verjetno so tudi kaj popili, kajti razločno so slišali njihovo »jodlanje«. Ta okolnost je partizanom koristila. Lahko so točno določili, kje so Nemci in kje je najlažja pot skozi njihov obroč. Ko je bilo že vse pripravljeno, so na zboru vseh borcev pojasnili položaj ter razložili načrt za proboj iz obroča. Vsi so ga odobrili.

Vse se je molče pričelo pripravljati za proboj, sleherni je poznal svojo nalogo, ki jo je moral v tej noči opraviti. Na glad in mraz ni nihče niti pomislil. Ranjenci so junaško prenašali bolečine primitivno obvezanih ran, želja vseh je bila le ena, uspeti v proboju, živeti, jutri bo konec za slehernega, ki ostane tu.

Ko se je začelo mračiti, je bila kolona že pripravljena. Na čelu so šli zdravi borci in mitraljezci z bombaši, v sredini so bili ranjenci, za njo pa zaščitnica. Kolona je krenila v največji tišini in disciplini, borci z orožjem v rokah, vsak čas pripravljeni za strel in juriš, težki ranjenci pa so s stisnjenimi zobmi trpeli muke in težave takega transporta.

V koloni je bilo nekaj čez 110 mož, ki je bila zaradi potrebne medsebojne razdalje precej dolga. Ko so se približali nemškemu položaju, ki so jih lepo označevali kresovi in njihovo glasno prepevanje, je bilo vsak hip pričakovati sovražni rafal po partizanski koloni, če bi sovražnik zapazil premik. Med dvema ognjena je kolona začela pronicati skozi nemške položaje. Toda Nemci so peli še naprej in niso začutili, da gre med njihovimi zasedami partizanska kolona.

Vsa kolona je srečno prišla skozi sovražne položaje. Zdaj se je po hoji partizanov videlo, da želijo čim dalje odtod, nihče ni zaostajal.

Na poti do Ajžle so se morali še enkrat ogniti Nemcem, toda nikjer ni prišlo do spopada, vse je šlo dobro in točno po načrtu. Ko so ugotovili, da v St. Lenartu in Ajžli ni Nemcev, je brigada organizirala prevoz ranjencev, kajti borci so bili že do skrajnosti izčrpani, še bolj pa ranjenci, ki so bili na nosilih, in tudi tišči, ki so sami hodili. Intendante so poslali naprej v vas Utano, da hitro pripravijo kaj toplega za vso kolono. Ko je kolona prišla v vas, so res že pripravili malo polente, toplega mleka in čaja. Po kratkem odmoru, ki je trajal dve uri, je kolona krenila naprej proti Oborčam.

V Utani je štab brigade zvedel od domačih partizanov, da je poveljstvo 27. divizije nekje v dolini Idrije.

Kolona je hitela, da bi čimprej prišla do vasi Oborče, kjer naj bi bil daljši odmor in boljša preskrba za ranjence.

Toda moči vseh so bile pri kraju, kolona se je sedaj premikala po cesti proti Oborčam, toda vse bolj počasi. Ko je štab uvidel, kakšna je utrujenost borcev, je sklenil, da ne gre do vasi. Vsa kolona je pri Kodrmacih krenila v gozdček pri k. 370, poglela in trdno zaspala, ražen stražarjev in dežurnih starešin. Petindvajset kilometrov dolga pot po celodnevem boju brez hrane, ob napetih živcih med probojem, je zahtevala ta zelo zasluženi odmor.

Ko se je začelo daniti, so že zagrmeli topovi in minometi okoli Matajurja, nato še močno zaregljali mitraljezi, potem pa je bilo čez nekaj časa vse tiho. Borci so prebudili drug drugega in vsi srečni poslušali grmenje topov in minometov iz daljave. Videli so plod tega napornega pohoda, ko so si v duhu predstavljali, kako bi bilo, če bi ostali v tistem peklu na Matajurju. Vsi so oživel, nihče ni bil več zaspan. Bili so spet pripravljeni za premik.

Nemci so bili gotovo presenečeni, ko so videli, da obkolenih partizanov ni bilo več v obroču. Poslušali so grmenje njihovih topov 25 km daleč, kako so udarjali v prazno.

Na srečo je zjutraj pripeljal iz Oborč kamion 17. brigade. Ustavili so ga. Moral je prepeljati ranjence v partizansko bolnišnico, ki je bila v dolini Idrije. Tam je štab brigade dobil zvezo s štabom 27. divizije v vasi Markiči. S tem se je končala najbolj krvava bojna epizoda 18. brigade, ki so jo preživeli borci imenovali »krvavi Matajur«.¹²⁶

NEPREMISLJEN KORAK SOČENKA

V štab divizije sta se napotila politični komisar in namestnik komandanta brigade, da bi poročala o zadnjih bojih in dobila vesti o drugem delu brigade.

Prvi bataljon je dobil ukaz, naj gre v vas Ukanje, kjer naj organizira prehrano in počitek borcev.

Ob prihodu v štab 27. divizije v vasi Markiči je hotel namestnik komandanta raportirati na vojaški način, vendar mu komandant divizije ni dovolil. Vsi so bili presenečeni, toplo so jima stisnili roko in vprašali, ali je še kaj živih prišlo z Matajurja. Ko sta na kratko povedala, kaj se je zgodilo, jima je komandant pojasnil, da so ves dan poslušali grmenje in da je po podatkih, s katerimi razpolagajo, sovražnik zbral močne sile. Če se ne bi ponoči prebili z Matajurja, bi jih uničili. Tudi oni še niso imeli zveze s komandantom 18. brigade, zato so bili zaskrbljeni, kaj je z ostalimi četami.

Komandant in politični komisar divizije sta hotela tudi videti, kako so preskrbljeni borci v vasi Ukanje. Ko so prišli do vasi, jih je začudila nerazumljiva tišina in mir. Le nekaj borcev se je vrtelo okoli kuhinje, ob nekem plotu pa je slonel politični komisar bataljona Anton Koncut-Sočenko in mirno kadil. Politični komisar divizije Rudi Mahnič-Brkinc ga je vprašal, kje je njegov bataljon. Mirno mu je odgovoril, da jih je poslal domov, kar je pomenilo, da je razpustil bataljon, v katerem je bil večji del Bricev. Zaradi takega neodgovornega postopka so Sočenka razorožili in postavili pred brigadno vojaško sodišče. Sodišče 18. brigade je podrobno raziskalo delovanje in neodgovorne postopke Sočenka, spoznalo je, da je kriv, in ga obsojilo na smrt.¹²⁷

REORGANIZACIJA BATALJONOV

Štab 27. divizije je prav tišče dni dobil povelje, naj razformira 20. brigado, ki do tedaj ni uspela doseči potrebnega števničnega stanja, z druge strani pa je tudi 18. brigada izgubila precej moštva v bojih za Kobarid in še posebej v tragičnih dogodkih na Matajurju, kjer je izgubila 4. bataljon, ki se je spet zbiral v okolici Breginja.

Po razpustitvi 1. bataljona je položaj postal še bolj kritičen. Tudi na peti bataljon v tedanjem položaju brigada ni mogla računati, ker se je še bolj oddaljila od njega in ni imela zveze z njim. Zato je štab 27. divizije sklenil, naj moštvo bivše 20. brigade okrepi 18. brigado. Večji del njenega 2. bataljona so poslali že med boji za Kobarid v pomoč 2. bataljonu 18. brigade in se je z njim vred umikal na tolminsko stran ter ostal v 2. bataljonu 18. brigade. Vse ostalo moštvo 20. brigade so vključili v 1. bataljon 18. brigade. Pravzaprav je bil zdaj

1. bataljon popolnoma nov, celo komandni sestav je bil ves iz 2.0. brigade.

Z istim poveljem je štab divizije popolnil tudi poveljstvo 18. brigade. Postavil je novega načelnika štaba Radojico Perovića, medtem ko je dotedanji načelnik Nikola Vidačić prevzel novo dolžnost v štabu divizije. Intendant brigade je postal Alojz Medvešek.

V 1. bataljonu je sprejel dolžnost komandanta Jože Vodnik-Marok, dotedanji namestnik komandanta 20. brigade, dolžnost političnega komisarja pa Stane Zagar, dotedanji pomočnik političnega komisarja 20. brigade. Namestnik komandanta je postal Anton Mastek, dotedanji komandant 1. bataljona 20. brigade, dolžnost pomočnika političnega komisarja pa je prevzel Ljubo Podlipec, prejšnji politični komisar 4. bataljona 18. brigade. Na dolžnosti načelnika štaba bataljona je ostal Filip Bošković, ki je prej bil v 1. bataljonu. Ta je bil edini, ki je še ostal iz prejšnjega štaba 1. bataljona 18. brigade. Novi reorganizirani bataljon je tedaj imel 230 mož.¹²⁸

Štab divizije je z istim poveljem ukazal, naj se razformira tudi 4. bataljon 18. brigade, kar pa spričo nove ofenzive, ki je sledila, niso izvršili. Ta bataljon sta tedaj zbiral in v tem tudi uspela Marko Redelonghi kot komandant in Alfonz Perat kot politični komisar bataljona. V sestav 18. brigade pa ta bataljon ni prišel, ker je po ofenzivi na tem območju spet oživel

Briško-beneški odred. Bataljon je postal drugi bataljon odreda, 18. brigadi pa je poslal 50 borcev.

Prav tedaj je sovražnik začel pripravljati ofenzivo v zahodni Benečiji. Ta je zajela 5. bataljon 18. brigade in italijansko brigado »Garibaldi-Friuli«. Peti bataljon, ki je ostal edini slovenski bataljon na tem območju, je do tedaj uspel zbrati okoli 120 mož, od katerih je bilo 40 pribežnikov iz šolskega ustaškega polka »Riva«, ki so v dogovoru s štabom bataljona ušli iz postojanke v Tarčentu, kar je bila ena najbolj uspelih akcij tega bataljona.

Pietro Mercandelli-Mark iz Milja pri Trstu, eden prvih ubežnikov iz italijanske vojske v NOV in komandant 5. bataljona 18. brigade v zahodni Benečiji, umrl 8. maja 1945 v Vidmu

Štab 27. divizije je tedaj izdal štabu 18. brigade tudi povelje, naj oblikuje mednarodni bataljon. Sestavljali naj bi ga četa, v kateri so bili partizani iz dežel Sovjetske zveze, četa, sestavljena iz Srbov in Hrvatov, in tretja četa Slovencev in drugih narodnosti. Štabu 17. brigade je ukazal, naj vse borce navedenih tujih narodnosti pošlje 18. brigadi. Povelje je bilo izdano 2. novembra 1943, do njegove uresničitve pa je prišlo šele po novembrski ofenzivi, ko so v skladu s tem poveljem oblikovali 2. bataljon 18. brigade.¹²⁹

NEMŠKA OFENZIVA V BRDIH IN BENEČIJI

Nemci se niso zadovoljili z osvajanjem Kobarida. Dobro so vedeli, da ne bodo mogli, dokler bodo v Benečiji in Brdih večje partizanske enote, izkoriščati komunikacij, ki bodo pod stalnimi udarci partizanov. Prav zato so te dni pregledovale sile 71. in 162. divizije in deli 44. grenadirske divizije predel za predelom zahodno Primorsko, in sicer 16. in 17. novembra Banjsko planoto, 17. in 18. novembra pa južni del Goriških Brd. V dolini Soče so okrepili postojanke z enotami 314. grenadirskega polka, na crti Prapretno—Vipolže—Plave pa so bile enote 303. grenadirskega polka. V Čedadu se je zbral 236. topniški polk in druge enote 162. turkestarske divizije.¹³⁰

Glavna sovražna skupina naj bi pod poveljstvom podpolkovnika barona Petra von Le Forta napadla tudi 27. divizijo v vzhodni Benečiji. Zasedba doline Nadiže in Soče tja do Bovca je sovražniku omogočala, da po sektorjih obkoljuje ozemlje in ga potem podrobno preišče in prečisti. Benečija je bila presekana na dvoje, kar jim je dajalo lepo možnost, da bi v vzhodni Benečiji obkolili in napadli glavnino 27. divizije.

PROTiuKREPi Štaba 27. divizije

Na območju Brd in vzhodne Benečije je bila v tem času vsa 17. brigada, 1. bataljon 18. brigade s štabom brigade, divizijska podoficirska šola ter štab 27. divizije s svojimi zaščitnimi oddelki. To relativno zelo veliko število partizanov, nekaj čez tisoč mož, je bilo na zelo majhnem ozemlju, ki ga je z vseh strani obkroževal sovražnik.

Štab 27. divizije je imel precej točne podatke o sovražnikovih pripravah za ofenzivo v Benečiji. Podatke je dal nek major iz štaba 162. turkestarske divizije, posredovala pa jih je okrožna komisija varnostno-obveščevalne službe za Brda. Tudi štab brigade je ugotovil, da se nemška vojska zbira v širši okolici Gorice in v Furlaniji.¹³¹

Z namenom, da bi sovražnika prisilili, da spremeni svoj načrt, je štab pripravil akcijo na postojanke v dolini Soče, ki naj bi jo naredila divizija do začetka sovražne ofenzive. V tej akciji, ki naj bi pritegnila nemške sile v dolino Soče, so hotele partizanske čete z vsemi močmi napasti sovražne po-

stojanke od Plav do Tolmina in železniško progo. Po akciji naj bi se enote 27. divizije naglo premaknile proti Nadiži in zahodni Benečiji in tam nadaljevale udarjati po sovražniku.

Štab divizije je 17. novembra ukazal, naj enote napadejo Čiginj, Kozarišče, Doblarje, Anhovo, Ložice in Plave, zavzamejo te postojanke in poruši jo železniške mostove in progo.

Prvi bataljon 18. brigade je dobil nalogo, da napade in uniči sovražne posadke v prvih treh postojankah ter poruši cesto Doblarji—Most na Soči. Za napad na Doblarje so ga okrepili z minometom 81 mm, za rušenje ceste pa so mu dodelili 100 kg eksploziva.

Sedemnajsta brigada je napadala druge postojanke ob Soči do Plav. Vse postojanke naj bi napadli istočasno, ob 21. uri

19. novembra. Po končanem napadu naj štab 18. brigade in 1. bataljon kreneta v vas Oblico v vzhodni Benečiji, 17. brigada v vasi Srednje, Dolnji Trbilj in Kravarje, štab divizije pa bo v Srednjem, kjer je bila tudi podoficirska šola.¹³²

NEUSPEL NAPAD V DOLINI SOČE

V želji, da bi napad čimbolj uspel, posebno na hidrocentralo Doblar, je štab 18. brigade odšel s poveljniki 1. bataljona ogledovat, kako bi organizirali napad. Sovražnik je bil v vseh postojankah močno utrjen, zato se jim je bilo težavno približati in jih osvojiti. Za zavzetje bunkerjev so oblikovali jurišne skupine prostovoljcev bombašev, za njimi pa naj bi šle druge skupine, ki bi morale takoj vdreti v postojanko. Prvi bataljon je za napad na Čiginj in Kozarišče ter miniranje ceste izdvojil eno četo, vse druge sile pa je dal v napad na Doblar. Zaradi močnih utrdb je bil uspeh mogoč le v primeru, če bi se posrečilo sovražnika popolnoma presenetiti.

Medtem je zaradi sovražnih priprav štab 27. divizije ukazal, naj se napad izvrši v noči na 18. november. To je bilo eno noč prej kot je bilo domenjeno, kar je imelo kot posledico, da 1. bataljon ni dobil v okrepitev težkega minometa in potrebnega eksploziva iz 17. brigade.

Zvečer so se enote spustile v dolino Soče. Bila je gosta megla, ki je zelo otežkočala premik skozi grmovje, ko so se približali postojanki v Doblarjih. Napad se je začel ob določeni uri. Prvi bataljon je uspel takoj uničiti dva bunkerja,

toda s tem je alarmiral posadko. Sovražnik se je umaknil v tunel hidrocentrale ter s strojnicami branil pristop k tunelu. Vsi nadaljni naporji so bili zaman. Partizani so se proti jutru umaknili proti Kombreškem.

Ceta, ki je šla v Kozarišče in Ciginj, je imela še več smole. Spričo goste megle je na poti zašla in je prišla na izhodne položaje za napad, ko je boj že povsod divjal. Se sama je padla v sovražno zasedo, zato ni bilo nobenega resnega napada.

Napad je bil bolj demonstrativnega značaja, na uničenje postojank ni mogla niti pomisliti. Uspela je le porušiti cesto, nakar se je tudi ona umaknila proti Benečiji.¹³³

Sosednja 17. brigada je imela več sreče. Delno je zavzela postojanko v Plavah in porušila nekaj železniške proge.

V celoti akcija ni uspela tako, kot jo je določalo povelje za napad. Bilo je preveč postojank, sovražnik pa jih je še okrepil v noči na 17. november z deli 314. grenadirskega polka. S tako skromnimi močmi jih ni bilo mogoče uničiti. Po tej akciji Nemci niso reagirali na način, kot je pričakoval štab 27. divizije. Ofenzivo so začeli točno po svojem načrtu.

SOVRAŽNI PRODOR V BRDA IN BENEČIJO

Zgodaj zjutraj 18. novembra, ko se je 27. divizija vračala iz doline Soče po neuspešnih napadih, je sovražnik že začel prodirati iz več smeri v Brda in vzhodno Benečijo. Iz doline Soče proti Brdom so prodirali oddelki 303. grenadirskega polka, iz Cedada proti St. Lenartu in iz Dreke proti jugu pa oddelki 236. topniškega polka s četami 162. turkestanske divizije. Štab divizije je menil, da gre za eno ofenzivno operacijo, zato ni menjal svojega načrta. V resnici pa so bile to tri oddvojene operacije, od katerih sta se dve končali, tretja pa se je šele začela. Izvajala jo je skupina »Le Fort«, ki je imela nalogo prečistiti območje vzhodne Benečije.¹³⁴

Sovražnik je prvega dne operiral iz več smeri z močnimi kolonami, ki jih je spremljalo topništvo. Prva kolona se je iz Cedada prebila do Srednjega, kjer se je spopadla z 17. brigado, štabno četo 27. divizije in podoficirsko šolo. Druga kolona je prišla iz doline Soče proti Mariji Celju in dalje proti Oborčam, tretja pa je krenila iz Prapotnega proti Stari gori, Jajniku in Spodnjem Trbilju, kjer se je spopadla z enotami 17. brigade.

Četrta kolona je šla iz območja Dreka—Klobučar in prodrla do Gornjega Trbilja. Ražen tega je sovražnik z manjšimi kolonami bočno prodiral po beneških grebenih.

Sočasno so bile tudi čete 27. divizije v premiku proti približno istim krajem, vendar iz nasprotne strani. V primerjavi z Nemci so bili partizani bolj utrujeni, saj so vso noč napadali in hodili. Vsi hribi so bili polni nemških in partizanskih kolon. Po dolini se je vlekla megla, ni se moglo razločiti, kdo je kdo, zato je prišlo do več iznenadnih srečanj nasprotnikov.

Štab 18. brigade se je s 1. bataljonom, brez čete, ki je šla v Ciginj, premikal iz Kombreškega proti Gnidovci in Oblici. Ko se je kolona približala vasi Oblici, so zapazili na drugi strani vasi kolono, za katero niso vedeli, čigava je. Ker je bilo v dolgi koloni mnogo konj, so predpostavljali, da se približuje komora 17. brigade. Kmalu se je zvedelo, s kom imajo opraviti, ko so se patrolje 18. brigade in te turkestarske enote srečale. Po kratkem spopadu sta se obe strani umaknili, patrolja pa je o tem dogodku hitro obvestila štab brigade.

Ko se je druga sovražna kolona pokazala tudi iz smeri Ku-ka, je ostala svobodna samo še pot čez grapo na drugo stran proti Polici.

Štab brigade je izdal povelje, naj čete zasedejo položaje po grebenu nad vasjo, kajti tedaj so opazili sovražnika tudi na koti 691 (Kuk). Bataljon je hitro zasedel položaje na nasprotnem grebenu in ga pričakal. Do boja pa ni prišlo, ker so se približevale le izvidniške patrolje, ki so se hitro umaknile. Na teh položajih sta bataljon in štab ostala do noči. V teku dneva se jima je uspela pridružiti še četa, ki je bila v Čiginju. Imela je le kratek spopad pri Gornjem Trbilju, ki so ga Nemci proti večeru zasedli.

Štab brigade je podnevi poskušal dobiti zvezo s štabom 27. divizije. Kljub temu, da je pošiljal patrolje v smeri Srednjega, se spričo hudih bojov, ki so trajali ves dan, ni mogla prebiti do tja niti ena patrolja in dobiti zvezo.

Po podatkih o premiku sovražnika je štab 18. brigade sklepal, da sovražnik s svojimi glavnimi silami prodira v notranjost Benečije proti Klodiču in Matajurju. Presodil je, da je v takšnem položaju najbolje kreniti nazaj, v zaledje sovražnih sil. S 1. bataljonom se je sklenil ponoči prebiti v dolino Idrije in ob drugi priložnosti iti čez Sočo na Tolminsko,

kjer so bile že druge enote 18. brigade. Izvidniške patrulje so ugotovile, da so vasi Kosi, Rogi in Močile svobodne, zato so se sklenili premakniti na to območje.

Ponoči na 19. november se je vsa »beneška« skupina 18. brigade izmuznila med sovražnimi zasedami med Spodnjim in Gornjim Trbiljem in prišla brez zaprek v omenjeno območje. Z delom moštva je takoj zasedla položaje in organizirala močno izvidniško službo proti Soški dolini, dolini Idrije in Benečiji. Moštvo se je nahranilo in odpočilo, saj od prejšnjega dne ni nič jedio. Pokazalo se je, da je bil manever v sovražnikovo zaledje dober. Sovražnikove sile so res sie v notranjost Benečije, z delom sii pa so blokirale dolino Nadiže.

Na teh položajih so ostali še dva dni, hkrati pa so kontrolirali sovražnika ter čakali možnost, da bi se prebili čez Sočo. Zaman je bilo iskanje zvez z drugimi enotami in štabom 27. divizije, ki so se v hudih bojih umikali proti Matajurju.¹³⁵

Sedemnajsta brigada je med premikom okoli Srednjega in Spodnjega Trbilja srečala sovražne kolone. Razvili so se hudi boji okoli Srednjega, kjer so se borile tudi štabna četa in divizijska podoficirska šola. Tam je bil tudi štab divizije. Boji so trajali do noči. Potem so se vsi odlepili od sovražnika in šli na območje Topolovo—Kras. Zaradi pretrgane zveze je del enot odšel s štabom divizije in štabom 17. brigade, drugi del pa se je pod vodstvom načelnika štaba divizije Radivoja Ignjatovića-Grujice prebijal iz Srednjega čez Dolenje na Brnas pri Sovodnjem. Med bojem so se enote precej zmanjšale, ker se je del borcev prebijal na lastno pest, največ v Brda.

Štab nemške armadne skupine »B« je ta dan zvečer poročal v Hitlerjev glavni stan med drugim o hudih bojih v Beneški Sloveniji naslednje:

»Deli zavarovalne skupine Le Fort so začeli čistiti območje Čedad—Dreka—Ajba—Plave. Sovražnik se je pri St. Lenartu in Oborčah upiral oddelkom, ki so prodirali iz Cedada proti severovzhodu. Neka enota v moči bataljona se je uprla in zapletla v boj na vzpetinah južno od Srednjega. Sile, ki so prodirale iz Dreke proti jugozahodu, so dosegle Leso in so se obrnile na jug ter se bojujejo s sovražnikom na vzpetinah južno od Trbilja.«¹³⁶

Obe skupini je sovražnik zasledoval. Prišlo je do hudih bojev tudi pri Topolovem, kjer sta padla politični komisar 27. divizije Rudi Mahnič-Brkine in politični komisar 17. bri-

gade Slavko Federi, ranjena pa sta bila med drugimi komandant divizije Albert Jakopič-Kajtimir in komandant 17. brigade Vladimir Knežević—Volodja. Tudi drugo skupino so Nemci pri Brnasu močno napadli. Bilo je precej mrtvih in ranjenih, še več pa se jih je razhajkalo. Padel je načelnik 27. divizije Radojica Ignjatović-Grujica. Manjše skupine so se prebile potem čez Nadižo ter čez Stol in reko Sočo na Tolminsko, kjer je bila že omenjena druga polovica 18. brigade.

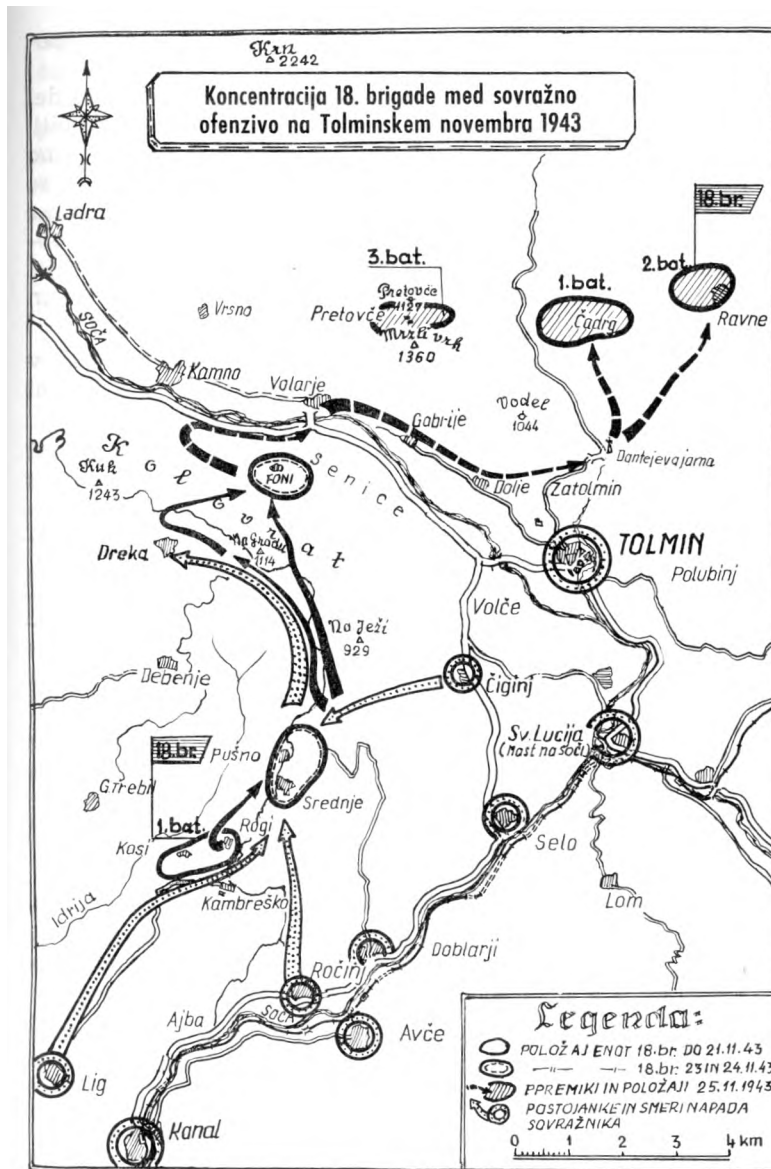
V tej skupini je bil tudi komandant 27. divizije. Od štaba je ostal sam, kaj ti drugi člani so v tej ofenzivi padli. Glavnina divizije, ki jo je v Benečiji predstavljala 17. brigada, je bila razbita.

S tem so Nemci začasno uspeli pregnati partizansko divizijo z ozemlja, s katerega je lahko ogrožala komunikacijo Udine—Čedad—Trbiž, niso pa s tem uničili partizanskih enot.

MANEVR »BENEŠKEGA« DELA 18. BRIGADE

Na položajih Močile, Kosi in Rogi sta 1. bataljon in štab 18. brigade ostala dva dni. Izvidniške patrulje, ki so se povezale z obveščevalno službo na terenu, so stalno nadzirale sovražne premike. Obveščevalci so v teh dneh odlično delali. Pravočasno so odkrivali vsak sovražni premik, zato sovražnik tega dela ni mogel presenetiti in razbiti. Čim so zasledili, da poskuša vplesti s svojimi napadalnimi kolonicami brigado v boj in da se le-te premikajo proti partizanskim položajem, je štab brigade takoj dal ukaz za premik. Brigada se je premestila na nove položaje nad vasjo Pušnje—Srednje pri Kombrškem, izvidniške patrulje pa so dobile nalogo, naj pogledaj o, kakšno je stanje ob Soči med Kobaridom in Tolminom. Obveščevalci so dobili podatke, da ta del Soče sploh ni zaseden in da je svoboden prehod čeznjo. Tok Soče od Tolmina do Plav pa je bilo močno nadzorovan in zato ni bil pripraven za prehod.

Štab brigade je sklenil iti z vsemi enotami čez Sočo med Tolminom in Kobaridom ter se na tolminski strani združiti z ostalimi enotami, s katerimi so tik pred ofenzivo dobili zvezo. S komandantom brigade sta bila na Tolminskem, kot smo že omenili, tudi 2. in 3. bataljon, ki sta bila precej številna in po izgubi Kobarida ništa imela večjih bojov. K njemu je odšel

pomočnik političnega komisarja brigade Mirko Zlatnar s podrobnimi vestmi o »beneškem« delu brigade.

Medtem pa je tudi sovražnik zasledil, kje se nahaja ta del brigade. Z nenadnim močnim napadom ga je sklenil razbiti. K sreči so izvidniške patrulje to njegovo namero pravočasno odkrile. Dne 23. novembra so ob 23. uri štabu sporočile, da se sovražnik približuje vasi Srednje pri Kombreškem, verjetno z namenom, da še isto noč udari iz smeri Lig—Kombreško—Srednje, druga kolona pa iz Ročinja čez Globočnjak in Srednje. Tretjo kolono so opazili na poti iz Ciginja proti Bizjakom in Pušnemu.

Štab brigade je ukazal zbor vseh čet in hiter premile v smeri Pušnje—Foni—Soča. Po prekoračenju reke med vasmi Kamno in Volarji naj bi brigada krenila na Tolminsko.

Tekle so že zadnje minute, kajti sovražnik, ki je prodiral iz Ciginja in je bil najbližji, je mogel presekati pot proti Fonom. Brigada je v hitrem maršu uspela priti skozi to kritično točko pred sovražnikom, le zaščitnica se je nad vasjo Kuščarji spopadla z njim. Ni se mogla več umakniti za drugimi enotami. Bila je prisiljena na umik v smeri Klobučar—Dreka. To je bila hkrati tudi odlična taktična ukana, saj je zaščitnica privabila za seboj tudi nemško napadalno kolono, ki je presodila, da so se partizani umikali v isti smeri kot zaščitnica. Tudi druge sovražne kolone so tega dne šle v to smer.

Zaščitnici se je pri Klobučarju uspelo odtrgati od sovražnika in je pozneje, premikajoč se po planini Kolovrat, prišla na Fonih v sestav brigade.

Ko sta štab brigade in 1. bataljon dosegla vas Foni, sta ugotovila, da ni več časa za prehod čez Sočo, ker se je bližal dan. Na grebenu Kolovrata so postavili močno zasedo Na Gradu (trig. 1114) za primer, če bi jim sovražnik sledil. V dolino Soče so poslali izvidniške patrulje z nalogo, da ves dan opazujejo prehode čez Sočo pri Kamnem in Volarjih. Del patrulje je ostal na cesti in opazoval sovražnika, medtem ko se je drugi del patrulje vrnil na Fone poročat, kakšen je položaj na cesti in na Soči.

Njihova poročila so pokazala, da sovražnik ne sluti, da nameravajo partizani čez Sočo, ker ni bilo opaziti nobenih prepek in sovražnih sii. Poveljstvo je sklenilo, naj se brigada v mraku spusti v dolino Soče do asfaltne ceste Tolmin—Kobarid, potem gre ob njej do mosta pri Volarjih in tam prekorači

Sočo. Nato naj nadaljuje pohod po cesti do Zatoľmina in se čez Hudičev most povzpne v vas Čadrg.

Načrt so uresničili brez kakršnih koli ovir. Vsi borci so prišli do glavne ceste, krenili v koloni ob njej do Volarjev, kjer je šla cela kolona neovirano čez most in do Zatoľmina. Tam so ukazali odmor, nato je kolona krenila proti Hudičevemu mostu. Pred mostom jo je zaustavil glasen »Stoj!«. Kmalu so ugotovili, da jih je ustavila zaseda 2. bataljona 18. brigade. Končno sta se združila oba dela brigade, ki sta bila razpolovljena zaradi nemškega vdora v Kobarid.

Ofenziva je bila končana za 18. brigado šele tega dne, 25. novembra. Na Hudičevem mostu so zvedeli, da je komandant 18. brigade na Tolminskih Ravnah. Stab brigade je takoj odšel tja. Dela štaba sta se pozdravila v veselem vzdušju srečnega snidenja. Cei mesec dni je minilo, odkar se je brigada razpolovila in marsikaj se je zgodilo med tem časom. Bilo je precej hudih bojov, vendar je 18. brigada dočkala konec novembrske ofenzive združena, z mnogimi novimi izkušnjami, prekaljena v bojih ter pripravljena za nove akcije.¹³⁷

V Benečiji sta ostala še 4. bataljon, ki se je zbiral okoli Breginja, in 5. bataljon, ki je imel prav te dni manjše spopade s sovražnikom okoli Čeneble in Crnega vrha. Ob premikih se je število borcev 5. bataljona naglo manjšalo. Skoraj vsi domačini so ga zapustili. Zato so ga kmalu razformirali, del moštva pa priključili Briško-Beneškemu odredu.

NAPAD NA TOLMIN

Nemci so novembrsko ofenzivo omejili le na Brda in Benečijo, na Tolminskem pa do tedaj še niso napravili nobene akcije.

Oba bataljona, ki sta se po bojih za Kobarid umaknila vzhodno od Soče, sta našla zasilno prebivališče v planinskih kolibah pod Krnom in drugod. Kljub prihajajoči zimi s snežnimi viharji in slabi opremljenosti sta se dobro odpočila. Kmalu sta 2. in 3. bataljon že začela delovati na področju Tolmina, Čadrga in Tolminskih Ravn. Politični komisarji in komandanti so znova utrjevali bojno pripravljenost, ki je bila omajana zaradi izgube svobodnega ozemlja, ter zbirali razhajkance. Bataljona sta se precej okrepila. Posebej je treba poudariti, da je

v brigado prišlo tudi precej borcev bivše Tolminske brigade, ki so se bili razpršili v jesenski sovražni ofenzivi. Te borce, ki so bili pozneje v Prešernovi brigadi, je štab 3. operativne cone »Alpske« dodelil 18. brigadi.¹³⁸

Bataljona sta postavljala zasede ob cesti Kobarid—Tolmin in Kobarid—Bovec—Predii ter napadala sovražni promet. Tako je zaseda 3. bataljona napadla med Logom in Bovcem 7. novembra nemški avtomobil in ga uničila z oficirji vred. Pri tem napadu je bil ubit nemški major, kapetan pa je bil hudo ranjen.¹³⁹

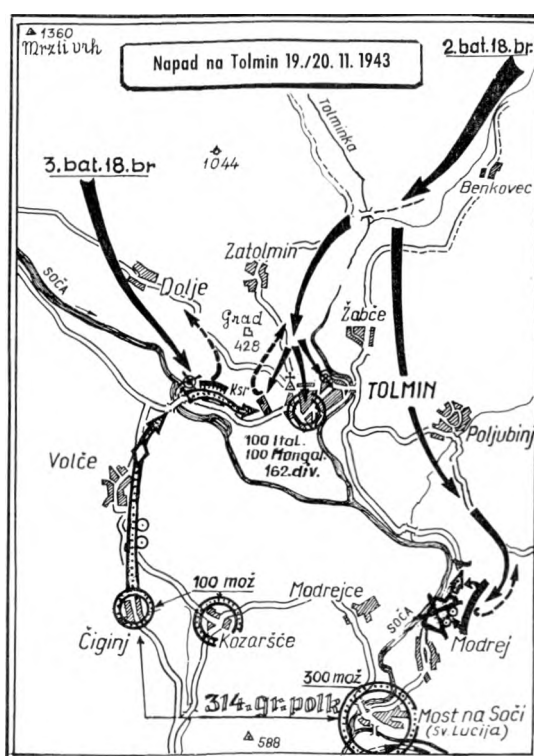
Na predvečer obletnice oktobrske revolucije so 7. novembra 1943 zažgali na Mrzlem vrhu in sosednjih vrhovih velike kresove, ki so se pridružili drugim. Ti so žareli po skoraj vseh hribih Primorske. Ob teh kresovih so imeli politični komisarj i govore in borce vzpodbujali za nadaljnji boj. Pogled na številne kresove je bil nepozaben. Spodaj v temi sovražnik, vrhovi pa so žareli in kazali neuničljivo voljo borečega se primorskega ljudstva.

Z obema bataljonoma sta bila ves čas komandant 18. brigade Anton Bavec-Cene in sekretar SKOJ v brigadi Jože Klun-Pavle, brigadni zdravnik in nekaj kurirjev. Tudi on je pošiljal kurirje, da bi dobil zvezo z »beneškim« delom brigade, vendar brez uspeha. Prvo zvezo sta oba dela vzpostavila šele 12. novembra 1943 na Kombreškem. Tedaj je prišel na Tolminsko še pomočnik političnega komisarja brigade Mirko Zlatnar.

Sovražno postojanko v Tolminu je sestavljalo okoli sto vojakov mongolske narodnosti, ki so pripadali 162. turkestan-ski diviziji, in okoli sto Italijanov, ki so pripadali novi republikanski fašistični vojski. Na Mostu na Soči je bilo okoli tristo nemških vojakov, ki so te dni prišli kot okrepitev posadk v dolini Soče in so pripadali 314. grenadirskemu polku. Imeli so nekaj lahkih tankov in oklepni avtomobili. V Kozarščah je bila manjša posadka Italijanov ter nekaj Nemcev, ki so pripadali enoti v Čiginju. Ti so stražili skladišče streliva. V Čiginju je bilo okoli sto Nemcev, ki so pripadali enoti v Mostu na Soči. V Kobaridu je bilo okoli petsto vojakov 162. turkestan-ske divizije. Takšna je bila razporeditev sovražnih postojank, ko se je poveljstvo 18. brigade odločilo napasti Tolmin.

Komandant brigade je pripravil načrt napada, po katerem naj bi postojanko zavzeli. Največ preglavic je povzročalo za-

varovanje akcije proti Mostu na Soči. Nemci so tam imeli tanke in oklepne avtomobile, brigada pa ni imela protitankovskega orožja. To vprašanje so poskušali rešiti tako, da so minometne mine s posebnimi vžigalniki predelali, da bi jih mogli z visoke stene nad cesto vreči pred tank, eksplozija mine pod

vozilom pa bi pretrgala gosenice. Tak način ni bil varen, saj je bil bolj v nevarnosti borec, ki bi mino vrigel, kot pa nemški tank.

Drugi bataljon naj bi po načrtu napadel Tolmin, mesto samo in kasarne, akcijo pa naj bi zavaroval proti Mostu na Soči pri vasi Modreji, 3. bataljon pa naj bi uničil stražarnico na mostu čez Sočo pri Tolminu in akcijo zavaroval proti Kobaridu.

Napad naj bi oba bataljona izvedla v noči na 19. november, torej prav tisto noč, ko je v Benečiji že besnela sovražna ofenziva. Bataljona sta organizirala napadalne skupine, na njihovem čelu pa so bili člani štabov bataljonov. Zasedo proti Mostu na Soči je vodil komandant 2. bataljona Janko Kofol-Tine. Menili so, da bo najtežja naloga zadržati Nemce iz te smeri. Akcijo na tolminski most je vodil komandant 3. bataljona Franc Uršič-Joško.

Zvečer določenega dne so se bataljoni spustili v dolino. Borci obeh bataljonov so se približali objektom napada, ne da bi jih zapazile nemške straže. Napad se je začel točno po načrtu. Uspeli so vdreti v mesto in ga zavzeti. Zavzeli so tudi kasarno, v kateri so bili Mongoli. Trinajst se jih je predalo. Ostali so se umaknili iz kasarne. Italijani so se branili z močnim strojničnim ognjem. Ni se bilo mogoče približati njihovim kasarnam in jih zavzeti.

Tudi napad na most je uspel. Borci 3. bataljona so presenetili sovražnika in na juriš zavzeli most tako hitro, da ni uspel reagirati. Vso posadko so ujeli. Zaplenili so težko strojnico »bredo«, tri puške, mnogo streliva in ročnih bomb ter drugega vojaškega materiala. Most niso uspeli minirati. Ko so pripravljali strelivo za miniranje, so iznenada pridrveli tanki iz smeri Volč, ker jih tamkajšnja zaseda ni mogla z ničimer ustaviti. Tanki so prodrli do kasarn in presenetili napadalce, ki so se morali umakniti. Rušenje mostu so morali opustiti, ker ga je držal sovražnik pod svojim ognjem.

Oba bataljona sta se umaknila iz Tolmina in vojašnic ter se zadovoljila z delnim uspehom.

Sovražnik je interveniral tudi po cesti, ki pelje iz Mosta na Soči proti Modreji, kjer je bila zaseda 2. bataljona. Kmalu po začetku napada je kamion, poln nemških vojakov, hitel na pomoč v Tolmin. Pri Modreji ga je napadla zaseda. Kamion je obtičal na cesti, večji del posadke pa je bil že ob prvih rafalih pokošen. V jurišu na kamion je bila posadka uničena, kamion pa so zažgali. Le nekaj sovražnih vojakov je v paniki poskakalo v Sočo, kjer so padli pod krogli. Zaplenili so devet pušk s 3600 naboji in nekaj drugega materiala.

Akcija je globoko odjeknila po vsem Tolminskem, saj je bila izvršena prav času, ko je sovražnik v vzhodni Benečiji z velikimi silami napadal 27. divizijo, med njimi tudi »beneški« del 18. brigade.

Rezultati napada so bili vseeno znatni. Brigada je ujela trinajst Mongolov in osem Italijanov, pobila pa okoli 30 sovražnikov. Uničila je kamion, zaplenila težko strojnico, 12 pušk, mnogo ročnih bomb in streliva.¹⁴⁰

KONEC SOVRAZNE OFENZIVE IN POSLEDICE

Z enim samim udarcem je sovražniku uspelo pregnati partizanske brigade iz Benečije. Ko se je umaknil tudi »beneški« del 18. brigade na levi breg Soče, v Benečiji ni bilo več nobene celovite partizanske enote. Bataljoni 17. brigade so bili precej razbiti in pretežni del borcev, ki so v tej prvi hudi preizkušnji popustili in so se razhajkali, se je v Brdih kmalu zbralo znova v dva bataljona 17. brigade.

Lahko bi bile te izgube manjše, če bi partizanski štab spričo tega, da je za ofenzivo vedel nekaj dni poprej, drugače reševal položaj. Zamisel, da bi pričakali ofenzivo z enotami, ki še niso bile izkušene v boju z močnejšimi sovražnimi silami na ozemlju, ki ga je le-ta zajemala, je bila zelo smela. Se več, 27. divizija je vso noč pred ofenzivo napadala sovražnika v dolini Soče, kjer je sovražnik okrepil postojanke z enotami 314. grenadirskega polka. Če se že niso hoteli začasno umakniti z ogroženega ozemlja, dokler bi trajala ofenziva, je bilo treba vsaj izbrati dobre položaje, pripraviti utrujene čete za težak boj in udariti tam, kjer je bilo kaj upanja na uspeh.

Posledice ofenzive so bile precej hude. Razbile so nekatere enote 17. brigade in padlo je relativno precej oficirjev, ki so vodili borbe s svojim zgledom v težkih trenutkih boja s premočnim sovražnikom. Od štaba 27. divizije je ostal samo komandant, in še ta je bil ranjen, v 17. brigadi pa je bil prav tako hudo ranjen komandant, drugi člani štaba pa so padli.

Uspešen maneuver »beneškega« dela 18. brigade, kakor tudi napad na Tolmin, sta ohranila udarno moč 27. divizije. V zelo kratkem času si je opomogla in po reorganizaciji hitro začelile rane, ki so jih zadali sovražni udarci.

Slovenska Benečija in bivša »kobariška republika« sta ostali začasno brez večjih partizanskih enot, kar je sovražnik hitro izkoristil, da bi popravil porušene ceste in povezal svoje postojanke ob zanj tako važni cesti proti Avstriji.

Uspeh sovražnika je bil le začasen, kajti na tem področju je bil kmalu oblikovan Briško-beneški odred. Večina borcev iz Brd, Kobariškega in Bovškega pa se je kmalu vrnila v enote 27. divizije.

AKCIJE 5. BATALJONA V ZAHODNI BENEČIJI

Prvotni bataljon 18. brigade, ki je bil oblikovan v Klodiču, je bil v sredini oktobra 1943 vključen v 20. brigado, potem pa je kot njen 2. bataljon odšel v popolnitev 2. bataljona 18. brigade.

Potem je prišlo do ustanovitve novega 5. bataljona v zahodni Benečiji na območju Cenebla, Neme (Nimis) in Brezje. Jedro bataljona je bila Nimiška četa, ki je prej pripadala 4. bataljonu v Breginju. Za poveljnika je bil postavljen stari partizanski borec Pietro Mercandelli-Mark,¹⁴¹ politični komisar pa je bil Milan Osredkar, izkušeni politični delavec in bivši internanec iz Gonarsa. Bataljon bi moral čimprej organizirati prosto voljce iz zahodne Benečije za boj proti sovražniku. Ta naloga je bila pravzaprav zelo težavna, ker so se moške kolebali. Niso se mogli odločiti, v katere vrste naj vstopajo, v slovenske partizane ali v italijanske garibaldince. Tudi garibaldinci so s svojo prisotnostjo pomagali k takšnemu položaju, nekateri njihovi voditelji pa so jih celo vabili v svoje vrste.

Tedaj so bili na tem področju kar trije furlanski bataljoni, bataljon »Garibaldi«, »Friuli« in »Pisacane«, ki so se združili v italijansko brigado »Garibaldi«. Njihova osnovna naloga je bila napadati in rušiti pontebsko železniško progo. Njihova osnovna naloga je bila, da prodrejo v Karnijo in tudi tam dvignejo italijansko ljudstvo v boj proti okupatorju. Napadali so železniško progo, s tega ozemlja v Karnijo pa niso hoteli oditi.¹⁴²

O teh težavah so se večkrat pogovarjali voditelji obeh strani na skupnih sejah. Slovensko ljudstvo je za kratek čas poslalo v pomoč na ta sektor Darka Marušiča, pomočnika političnega komisarja 27. divizije, da bi jim pomagal rešiti številne probleme. Sestal se je z Mariom Lizzerom-Limom z okrožnega komiteja KPI za Videm.

Na drugem sestanku 27. oktobra 1943 sta bila tudi dr. Jože Vilfan in Rudi Mahnič-Brkinc, politični komisar 27. divizije.

Tedaj so se sporazumeli o nalogah obeh strani, posebno so poudarili vprašanje mobilizacije novincev. Vsi partizani slovenske narodnosti naj vstopajo v slovenske enote, Italijani pa v njihove.¹⁴³

Soglasje je bilo med vodstvi vedno primerno, toda težave so na terenu vendarle ostale, kar so izkoriščali razni šovinisti in sovražniki, ki so v takem vzdušju lahko ovirali delo slovenskih in italijanskih partizanov. Najbolj so to izkoristili razni omahljivci, ki potem niso šli na nobeno stran.

Kljub tem težavam se je v 5. bataljonu zbralo čez sto mož, ki so bili pripravljeni za boj proti sovražniku in so začeli tudi manjše akcije. Vodstvo bataljona je uspelo dobiti zvezo z domobranci hrvaškega ustaškega šolskega polka »Riva«. Bili so v postojankah v Tarčentu, kjer so stražili železniško progo proti Pontebi. Dogovorili so se, da bodo partizani napadli postojanko, oni pa bodo pobili ustaške poveljnike in odšli v partizane. Za napad so določili zadnji dan v oktobru 1943.

Napad je uspel. Partizani so s pomočjo domobranov vdrli v postojanko in skupaj z njimi pobili ustaše in odnesli bogat plen. V partizane je odšlo 72 domobranov, ki so bili popolnoma oboroženi. Zaplenili so težki minomet 81 mm, 2 težki strojnici in mnogo streliva ter druge vojaške opreme. To je bila največja in najuspešnejša akcija 5. bataljona in 18. brigade do tistega časa.

Dvaindvajset Hrvatov je ostalo v bataljonu, 50 pa jih je odpotovalo naprej s pomočjo kurirjev, ker je bila zveza z brigado zaradi sovražne ofenzive pretrgana.¹⁴⁴

Sovražnik je po zavzetju Kobarida prodrli tudi v zahodno Benečijo in napadel 5. bataljon, ki pa se je uspel pravočasno umakniti iz Ceneble proti Črnemu vrhu nad Nadižo. Imel je le nekaj manjših spopadov z nemškimi patruljami, glavni napad pa je uspel spretno izmanevrirati. No, pri tem je počasi izgubil skoraj vse novince, ki so izkoristili vsak premilo in spopad, da bi se vrnili domov. Ko se je končala novembrska ofenziva, je ražen Hrvatov ostalo le še malo borcev domačinov.

Ob reorganizaciji 18. brigade so ukinili 4. in 5. bataljon, ker se 18. brigada ni mogla več vezati na določeno ozemlje. Del moštva je odšel v druge bataljone. To so bili Hrvatje, ki so kot hrvaška četa v decembru šli čez Sočo v 3. bataljon v Lepenji in 69 borcev bivšega 4. bataljona. Drugo moštvo so vključili

v sestav 2. bataljona Briško-beneškega odreda, ki se je oblikoval iz ostankov prejšnjih bataljonov 18. brigade na območju zahodne Benečije. Od tedaj je na tem območju deloval Briško-beneški odred.

REORGANIZACIJA 27. DIVIZIJE PO OFENZIVI

Na Tolminsko se je vrnilo tudi prečej borcev iz bivše Tolminske brigade. Vključili so jih v 2. bataljon 18. brigade, ki je med ofenzivo močno okrepil svoje številčno stanje in je imel kar pet čet. Tudi 3. bataljon si je že dobro opomogel od udarca, ki ga je prestal v prvih napadih pri Zagi, in je bil že pripravljen za večje akcije. Tudi 1. bataljon se je spotoma med umikom iz ofenzive v Benečiji okrepil z borci razbite 17. brigade. Ti trije bataljoni so predstavljali glavno udarno silo 27. divizije.

Reorganizacija je postala nujnost, da bi divizija lahko nadaljevala z napadi na sovražne komunikacije v dolini Bače, Soče in Nadiže.

Operativno področje, ki je bilo dodeljeno 27. diviziji, se je pokazalo v zadnji ofenzivi preozko. Sovražnik je lahko hitro obkoljeval posamezne dele divizije, ki ni mogla imeti mnogo izbire v manevriranju na ozkem prostoru med Sočo, Nadižo in zahodno Benečijo.

To so uvideli tudi v štabu 3. operativne cone »Alpske«.

S svojim poveljem z dne 2. decembra 1943 so razširili operativno področje 27. divizije tako, da je zajelo tudi levi breg Soče, in sicer ozemlje med črto Tolmin-Kobarid in železnico Most na Soči—Podbrdo ter ozemlje Šentviške planote, Banjščiče in Cepovana.

Omenili smo že, da je štab 3. operativne cone »Alpske« odredil, naj se na ozemlju, ki ga je zapustila 27. divizija, to je na območju Brd in Slovenske Benečije, zopet organizira Briško-beneški odred. Kader in moštvo je morala dati 27. divizija, kar je tudi storila.

Ob reorganizaciji so se v 18. brigadi zgodile naslednje spremembe: 1. bataljon je kot celota odšel v sestav 17. brigade, dotedanji 2. bataljon pa se je razdelil v nov 1. in 2. bataljon.

V 1. bataljonu je bilo vse moštvo po narodnosti slovensko, medtem ko je dobil 2. bataljon nekaj mednarodni značaj. V

njem je bila ena četa borcev, ki so bili doma iz Sovjetske zveze, eno četo so sestavljali Srbi in Hrvati, tretja je bila slovenska. Tretji bataljon je ostal še nadalje isti in brez sprememb.

Ker sta bila 4. in 5. bataljon postala zasnova Briško-be-neškega odreda, je po reorganizaciji imela brigada le tri bataljone, minersko-sabotažni vod, zaščitni vod ter oddelek sanitete in intendance pri štabu brigade. Tedaj je imel 1. bataljon 120 borcev, 2. bataljon 160, v 3. bataljonu je bilo 149 borcev in bork, medtem ko je štab s svojimi enotami štel 80 partizanov. Brigada je na dan 22. decembra 1943 štela le 509 borcev in bork.¹⁴⁵

Brigada je s tem postala bolj gibljiva in je imela končno organizacijo, ki je bila podobna organizaciji drugih slovenskih brigad.

Vrhovni štab NOV in POJ je z ukazom z dne 21. decembra 1943 ustanovil tudi 9. korpus NOV in POJ, ki so ga sestavljale vse enote, ki so bile na območju 3. operativne cone »Alpske«.

Obe diviziji, ki sta sestavljali 9. korpus, sta ob tej priliki dobili novi zaporedni številki, 26. divizija je postala 31. divizija, 27. pa 32. divizija 9. korpusa NOV in POJ. Ker je povelje malo zakasnilo, sta še nekaj časa uporabljali stari številki in imeni.¹⁴⁶

Dvaintrideseta divizija je dobila v svoj sestav še 19. brigado. Tako so bile v njenem sestavu spet tri brigade. Tudi te so dobile nova imena. V 32. diviziji je dotedanja 17. brigada dobila ime 17. SNOB »Simona Gregorčiča«, 18. je postala 18. SNOB »Soška«, 19. brigada pa 19. SNOB »Srečka Kosovela«.¹⁴⁷

Hkrati so reorganizaciji sledile kadrovske spremembe, kajti v novembrski ofenzivi je padlo precej starešin. Tudi iz 18. brigade je odšlo precej starešin na nove dolžnosti v štab 32. divizije in v druge njene enote.

Osnovna naloga reorganizirane 32. divizije so bili napadi na sovražne komunikacije v dolini Soče, Nadiže in Bače in preprečevanje, da bi jih izkoriščal sovražnik. Ker je bila 18. brigada kmalu preurejena, je lahko takoj začela z napadi na sovražne komunikacije v dolini Soče in Bače kot glavna udarna moč 32. divizije.

SE ENKRAT NA TOLMIN

Po poročilih obveščevalnega centra 32. divizije je imel sovražnik v Kobaridu okoli 500 vojakov iz 162. turkestanske divizije, v Tolminu okoli 180 in še 160 italijanskih vojakov.

V Mostu na Soči je bilo 200 Nemcev iz iste divizije, v Podmelcu 60 mož, večji del Italijanov in nekaj Avstrijcev. V Kneži je bilo 100 Italijanov, samo komandant je bil Nemec, postojanka v Grahovem je štela 40 italijanskih vojakov, v Koritnici jih je bilo 45, v Hudajužni 50—70, v Podbrdu pa 100 Italijanov in 20 Nemcev. Italijanskim postojankam so poveljevali Nemci, pripadale pa so bataljonu »Bruno Mussolini«.

V Bovcu je bilo okoli 500 nemških vojakov, ki so pripadali nemškemu SS bataljonu kraških lovcev. Kontrolirali so ceste med Kobaridom in Bovcem in med Bovcem in Predilom.¹⁴⁸

V Tolminu so bile stalne straže na mostovih čez Tolminko in Sočo. Pri mostu čez Tolminko je stai na položaju še protiletalski brzostrelni top 20 mm. Ta stalna straža je štela okoli 20 mož. Bila je precej oddaljena od kasarn, ki so bile na drugem koncu Tolmina. Ob napadu na stražo bi bilo mogoče zadržati prihod pomoči toliko časa, dokler ne bi bila uničena in top zaplenjen.

Zaradi teh okoliščin je štab 18. brigade sklenil ponoviti napad, razbiti stražo in zapleniti top. Drugi bataljon, ki naj bi opravil to nalogo, naj bi po akciji takoj umaknil zaplenjeni top v dolino Tolminke. Prvi bataljon je dobil nalogo napasti stražo čez Sočo, jo uničiti, hkrati pa postaviti močnejšo zasedo proti vasi Volče. Tretji bataljon naj bi napadel kasarne, poskušal prodreti vanje in sovražniku preprečiti, da se iz njih umakne.

Prvi bataljon 17. brigade je sodeloval v napadu tudi z močnimi zasedami proti Mostu na Soči. Te naj bi odbile sovražno intervencijo. Napad naj bi se začel ob 23. uri 28. decembra 1943.

Ko so se določenega večera enote spustile v dolino Soče, je točno ob določeni uri zagrmelo hkrati po vsem Tolminu. Sovražnik, ki je bil že na položajih okoli kasarn, je takoj odgovoril z močnim zapornim ognjem. Videti je bilo, da je pričakoval napad. Ko je 2. bataljon prodril na most čez Tolminko, o sovražniku ni bilo ne duha ne sluha, niti ni bilo tam

protiletalskega topa. Ze zvečer je namreč umaknil svoje straže na Tolminki v kasarne.

Na mostu čez Sočo pa je brigadne jurišne skupine pričakala okrepljena straža že na položajih in je celo prva odprla ogenj na partizane, preden so se uspeli približati mostu.

Okoli kasarn je pravi dež izstrelkov preprečeval partizanom, da bi se jim približali. Nemci so bili pripravljeni na napad in so, po vsem sodeč, dobro vedeli, kakšen je partizanski načrt.¹⁴⁹

Ko je štab brigade ugotovil, da bi bil sleherni napor zaman, je izdal ukaz, naj se z napadom preneha. Enote so se umaknile iz Tolmina in se vrnile v svoja taborišča.

Komandant in politični komisar 2. bataljona 18. brigade Leopold Košir-Zmago in Miloš Mavrin (levo), decembra 1943 na Tolminskem

Ceravno napad ni rodil vojaških uspehov, je odjeknil v vsej okolici. Sovražna propaganda je namreč prav tište dni poskušala ljudem dokazati, da je boj partizanov proti nemški vojski brezupen. V tem so postali zlasti aktivni belogardistični agitatorji, ki so hodili po Primorskem in hoteli razširjati belogardizem. Tudi v Tolmin je tik pred napadom prišel takšen agitator in govoril ljudem.

Takoj po akciji je 18. brigada začela napadati sovražni-kove prometne žile v dolini Soče in Bače. Sovražnik je namreč že začel uporabljati popravljene ceste, ki jih je brigada porušila v času svobodnega ozemlja.

Vnovič so prekinili promet proti Bovcu na cesti med Kobaridom in Trnovim, ko so porušili visoko škarpo. Vrgli so v zrak most čez Sočo pri Kamnu, pri Kobaridu pa le delno, ker ni bilo dovolj streliva. V dolini Nadiže je bila cesta med Logom in Stupico ponovno porušena. Tudi cesta iz Breginja proti Tarčentu je bila pri Platišču porušena tako močno, da je bil promet nemogoč. Ražen tega so brigadne enote uničevale telefonske zveze z drogovi vred. V dolini Nadiže so s cesto vred uničili tudi podzemni kabel Rim—Berlin. Vse te akcije so izvedle enote brigade v času od 10. do 30. decembra 1943.¹⁵⁰

Širjenje obsega teh pomembnih diverzij je zelo omejevalo pomanjkanje razstreliva, zato je brigada organizirala poseben minerski vod, ki je imel nalogo demontirati stare granate, ki so ostale še iz prve svetovne vojne na področju Mrzlega vrha, Krna in oklice, v kavernah in jarkih bivše frontne črte. Tudi na ta način pridobljenega razstreliva je bilo premalo.

Vendar so v precejšnji meri te akcije onemogočile svoboden promet transportov za Italijo.

Brigadne enote so prirejale tudi precej mitingov, da bi se še bolj utrdila zveza med partizani in ljudstvom.

BOJ ZA ZASCITO RANJENCEV

V začetku sovražne ofenzive na »kobariško republiko«, ko je bilo že jasno, da je zavzetje Kobarida le še vprašanje dni, so v Kobaridu najprej izpraznili divizijsko bolnišnico, ki je bila v hotelu »Soča«. Ranjence so prenesli do vasi Krn, kamor so prinašali tudi nove ranjence, katerih število je vsak dan naraščalo.

Ko so iskali kraj, kjer bi bolnišnica in ranjenci imeli mir pred sovražnikom in kjer bi osebje lahko neovirano delalo in zdravilo ranjence, so izbrali planinsko kočo Na prodeh. Do nje je bilo težko priti, v bližini je bila tudi bistra voda iz izvira Tolminke. Še pred vdorom Nemcev so bili v tej bolnišnici že prvi težje ranjeni borci, prihajali pa so še novi, celo iz Benečije. V njej so se zdravili komandant 17. brigade Vladimir Knežević-Volodja, komandant 1. bataljona 18. brigade Jože Gračner-Zmago, ki je bil ranjen v boju na Matajurju in še drugi borci.

V Brdih so organizirali drugo skrivno partizansko bolnišnico, ki je delovala do konca vojne, menjajoč pogosto svoj položaj v dolini Idrije.

Ceprav je bila bolnišnica Na prodeh v dobro zaščitenem kraju, se je zvedelo, da je neki izdajalec obvestil nemško posadko v Tolminu, da je le-ta nekje ob Tolminki. O tem je bilo obveščeno tudi poveljstvo 32. divizije, ki je zategadelj ukazalo 18. brigadi, naj zaščiti bolnišnico in jim pomaga pri premiku iz doline Tolminke čez Cadrug dalje proti planini Kuk. To nalogo je dobil 1. bataljon 18. brigade. Bataljon je zaprl poti, ki so vodile proti bolnišnici v dolino Tolminke. Zasedel je položaje pri Javorici in na koti 587.

Ko se je 15. decembra 1943 neka nemška izvidniška patrulja prikradla do Javorice, jo je zaseda 1. bataljona napadla in zavrnila. Ob pojavu te izvidniške patrulje, ki je štela 25 mož, je štab brigade sodil, da sovražnik ve, kje naj bi bila bolnišnica, da pa mu ni znano, kje točno leži. Kljub temu so ukazali takojšen premik. Evakuacija je šla zelo počasi, kajti vse ranjence in opremo bolnišnice so morali nositi, ker ni bila možna uporaba prevoznih sredstev. Del 1. bataljona je pomagal pri evakuaciji, z delom sii pa je ščitil premik.

Zgodaj zjutraj 17. decembra je iz Tolmina proti Zadlazu in Čadrgu krenila sovražna kolona, ki je štela okoli 150–200 mož. Ze pri Hudičevem mostu nad Tolminko jo je napadla zaseda 1. bataljona. Sovražnik je poskušal na vsak način prebiti njeno obrambo. Zaseda se je pomaknila na boljše položaje in jih ves dan zadrževala, potem pa ji je prišla na pomoč še ena četa iz bataljona.

Ko se je sovražnik poskušal prebiti tudi čez Zabče in Rut na koto 1081 z okoli štirideset možmi v hrbet 1. bataljona, se je kmalu znašel nad vasjo Cadrug. Tam je sicer bila prej zaseda

18. brigade, vendar se je umaknila brez boja. Nastal je kritičen položaj, ker ni bilo v bližini nobenih enot več. V vasi je bil le štab brigade s svojim zaščitnim vodom. Oba sta se umaknila iz vasi in zavzela položaje. Ko je sovražnik prišel v vas, sta ga napadla ter ga z jurišem pognala v dolino Tolminke. Ti spopadi so trajali do 15. ure, ko so se napadalci umaknili v Tolmin, noseč s seboj 15 mrtvih in ranjenih. Prvi bataljon je imel dva padla in enega ranjenca.¹⁵¹

Medtem ko je še trajal boj, so ranjence prinesli na varno. Začasno se je bolnišnica naselila v bivši obmejni italijanski kasarni na planini Kuk. Nemci po tem boju bolnišnice niso več iskali.

Kasneje je divizijska bolnišnica, ki je ni bilo mogoče stalno ščititi z močnimi enotami, srečno preselila ranjence z enotami 18. in 17. brigade. V noči med 20. in 21. decembrom 1943 je šla čez Baško grapo na Šentviško planoto.

Na Šentviški planoti se je najprej ustavila v vasi Orehek. Od tam so ranjence pod zaščito 2. bataljona 18. brigade prenesli v Prapetno, kjer je začasno ostala, vendar je ta razporeditev zaradi zaščite zahtevala v bližini neko večjo enoto.

Kmalu po 23. decembru 1943 so iz Prapetnega vse težje ranjence poslali v Cerkno in potem v partizansko bolnišnico »Franjo«, le lažji ranjenci so ostali v divizijski premični bolnišnici.

Od tega časa je brigada vse hudo ranjene pošiljala v glavne bolnišnice 9. korpusa, v »Franjo« in »Pavlo«. Na bolj oddaljenih območjih, denimo v Brdih, na Tolminskem, Bovškem in na Krasu, pa so delovale manjše skrivne partizanske bolnišnice, kjer so dobili zdravniško nego tišji ranjenci, ki jih ni bilo mogoče transportirati tako daleč.¹⁵²

BOJI 3. BATALJONA NA BOVŠKEM

Po bojih za Kobarid ni bilo partizanskih enot v zgornjem Posočju. Nemci so se počutili varne in so se brezskrbno vozili po cesti med Kobaridom in Bovcem. Ljudem so se v Bovcu in okolici hvalili, da so uničili partizane, in jih prepričevali, naj jih poslušajo, češ, saj vidite, da jih ni nikjer.

Bilo je nujno izvesti nekaj uspešnih akcij, zato je štab 18. brigade poslal v začetku decembra 1943 na to območje 3. bataljon, ki naj napada sovražni promet, poruši ceste in

zbere še tisto moštvo brigade, ki se je po ofenzivi zateklo v svoje kraje.

Bataljon se je s Krna premaknil na planino Zakraj nad Drežnico. Takoj je poslal svoje zasede na cesto med Kobaridom in Trnovim. Dne 4. decembra je okoli 11. ure prišla v zasedo skupina kakih 30 sovražnih vojakov z vozovi na konjsko vprego. Partizani so jih napadli z ognjem iz pušk in strojnic. Ubili so štiri vojake in dva konja. Zaplenili so tri puške in dve pištoli s strelivom. Zaseda se je brez izgub umaknila v taborišče, potem pa se je bataljon premaknil na Polovnik, kjer so partizani že pred kapitulacijo Italije pogosto taborili.

Dne 7. decembra je okoli 150—200 vojakov 162. turkestarske divizije napadlo taborišče 3. bataljona. Niso jih poprej opazili zaradi goste megle, ki je tega jutra ležala nad vso pokrajino. Prodrli so mimo zased do samega taborišča. Bataljon se je naglo umaknil in zasedel položaje nad planšarskimi kolibami, odkoder je sovražnika napadel in ga prisilil k umiku. Ubili so sovražnega vojaka ter resili terenskega aktivista Alojza Korena-Janeza, doma iz Drežnice, ki so ga ujeli med potjo, ko se je namenil v bataljon. Le gosta megla je rešila sovražnika pred še večjim porazom in izgubami.

Skupina borcev 3. bataljona 18. brigade iz Bovškega, december 1943. Na desni stoji s kolesom namestnik komandanta bataljona Silvester Gianfrate-Srečko

Bataljon se je po tem sovražnem napadu premaknil na Bovško, in sicer v Lepenjo, kjer se je naselil v bivših kasarnah italijanske obmejne straže. Nadaljeval je z napadi na sovražne cestne zveze. Nemci, ki so močno izkoriščali tudi cesto med Bovcem in Rabljem, so zaradi njene zaščite postavili postoj anko v trdnjavi pri Klužah. Cesta leži tam ob globokem prepadu, skozi katerega teče reka Koritnica. Bataljon je napadel tudi to cesto. Po drznem načrtu so se minerei bataljona priplazili pod samo trdnjavo in minirali cesto nad samim prepadom. To so napravili v noči na 17. december. Akcije je uspela, saj je cesta zletela v zrak tik ob trdnjavi, ki so jo stražili italijanski fašisti. Cesta je bila neuporabna do konca vojne. Istega dne je druga minerska skupina porušila cesto med Kobaridom in Zago ter jo tako za krajši čas onesposobila.¹⁵³

Naslednji bataljonov napad je bil usmerjen na rudnik svinca in cinka v prijaznem planinskem mestecu Rablju, ki leži globoko v Kanalski dolini, med visokimi vrhovi Julijskih Alp. Mesto ima nadmorsko višino 900 metrov, planina Mangart nad njim se dviga na 2668 m, z italijanske strani pa Višnja gora, visoka 2636 m. V Rabelj vodi cesta iz Bovca čez prelaz Predil, drugo cesto pa so Italijani prebili pod Mangartom. Predor je dolg 4 km. Ta pot je krajša za 10 km in je služila za to, da so delavci iz Trente, Bovca in okolice odhajali v rudnik, zlasti pozimi, ko je pot čez Predil po navadi neprehodna.

Ko so po kapitulaciji Italije zasedli Rabelj, so Nemci v rudniku takoj nadaljevali s proizvodnjo svinca in cinka, neobhodnima surovinama za nemško vojno gospodarstvo.

Nekaj partizanov, bivših rudarjev iz Rabija in domačinov iz Bovškega, je štabu 3. bataljona predlagalo, naj bi napadli ta rudnik in tako preprečili eksploatacijo rudnega bogastva.

Štab brigade je odobril načrt štaba 3. bataljona, ki je takoj pripravil vse potrebno za akcijo. Glavna težava je bila zima, kajti v Alpah je padlo že toliko snega, da je bila pot skoraj neprehodna. Vendar to ni motilo 3. bataljona, ki mu je poveljeval Franc Uršič-Joško.¹⁵⁴

V skladu z razmerami so pripravili načrt za napad na rudnik. Podatke, ki so jih dobili od rudarjev-partizanov, so dopolnili s podatki terenskih aktivistov OF in KPS, ki so še delali v rudniku.

Rudnik so stražili italijanski karabinjerji, med njimi je bil tudi kak Nemec. Ta straža je bila bolj zaradi notranjega reda

kot zaradi obrambe, ker tedaj v Kanalski dolini ni bilo partizanov. Ražen tega je bila v Rablju posadka nemških vojakov v moči ene čete.

Rudnik je imel stroj e le na električni pogon. Čim bi zmanjkalo elektrike, bi vsa proizvodnja obstala, rudnik pa bi takoj zalila talna voda in ga uničila. Vodo so črpale črpalke z veliko zmogljivostjo. Rudnik je imel lastno lokalno hidrocentralo na reki Ziljici, ki teče po Kanalski dolini v Rabeljsko jezero. Pri Mrzli vodi so jo zajezili ter po posebnem predoru pošiljali vodo na turbine. Za primer okvare na hidrocentrali so imeli še dva dizel motorja, ki sta se samodejno vključevala, ko je zmanjkal tok. Če bi jih minirali in uničili, bi bil rudnik zagotovo uničen. Načrt je predvideval, naj se majhne skupine borcev ponoči neopaženo približajo rudniku in hidrocentrali, uničijo straže in minirajo omenjene objekte.

Za to naporno in odgovorno akcijo so določili 15 partizanov, med katerimi je bilo največ oficirjev s komandantom in namestnikom komandanta bataljona na čelu. V skupini je bil tudi bataljonski kulturni referent, ki je imel nalogo, da med akcijo v rudniku piše po zidovih parole. V ta namen je vzel s seboj potrebne pripomočke. Drugi so se oskrbeli z zalogo ročnih bomb in minerskega materiala, razstrelivo pa je bilo shranjeno blizu Loga pod Mangartom. Razdelili so se v tri bojne skupine. V prvi skupini je bil komandant bataljona, njegov namestnik in še dva borca, bivša rudarja, ki sta dobro poznala razporeditev v rudniku.

Imela je nalogo razorožiti stražo v stavbi, v kateri so bile pglavitne rudniške naprave in oba rezervna dizel motorja. Drugo skupino so sestavljali štirje borci s komandirjem čete Matijom Kaščetom-Bovčanom na čelu. Pri vasi Mrzli vodi naj bi uničila stražo, porezala telefonsko linijo med Rabljem in Trbižem ter minirala in uničila vodni jez in stroj e v hidrocentrali. Tretja skupina, ki sta jo sestavljala le dva partizana in jo je vodil komandir čete Janko Likar-Sočan, je imela nalogo napasti stražo pri žagi, ki je rezala les za potrebe rudnika, in jo zažgati.

Skupine so bile opremljene z zimsko opremo za globoki sneg, s krpljami in drugim. S seboj so nosili tudi dovolj suhe hrane.

Na pot so odšli 14. decembra popoldne iz Lepenje. V Koritnici je skupina predahnila in nadaljevala pot naslednjo noč.

Pri Klužah je imela težave zaradi sovražne postojanke, ki je pazljivo stražarila na prelazu, kjer je bataljon pred nekaj dnevi vrgel v zrak cesto. Edina prosta pot je bila čez hrib Izgora, visok 1132 m, po skoraj neprehodnih stezah. Vzeli so vodiča domačina, da bi jih prepeljal čez ta hrib, šest partizanov pa je moralo iti daleč okrog čez Bavšico, kjer je bilo shranjeno razstrelivo še od akcije na cesti pri Klužah. Po celonočni hoji so prišli do Spodnjega Loga pod Mangartom. Tam je komandant bataljona poslal rudarja-terenca po sveže podatke o stanju v Rablju.

Skupina je počakala na tem mestu do večera 17. decembra, ko so prinesli podatke. Na podlagi teh so še enkrat pregledali načrt napada in spremenili, kar je bilo treba.

Na pot so krenili ob 4. uri 18. decembra. Pred njimi je bil najhujši del poti čez Mangart. Ves dan je snežilo, sneg je postal glavna ovira v njihovem napredovanju. Sli so med Vršičem (k. 1914) in goro Vraška škrb (k. 1799) proti planini Rabelj, kamor so prišli popoldne ob 15. uri. Zaradi visokega snega so bili do skrajnosti izčrpani. Tam so še enkrat pregledali načrt napada, razdelili razstrelivo in pribor. Bili so tik nad Rabljem, ki je ležal pod njimi v globokem snegu, kajti planina je oddaljena le pol ure hoda od mesta.

V mraku je prva krenila skupina s komandirjem Bovčanom po gozdu proti Mrzli vodi, kjer je bila električna centrala in jez.

Drugi skupini sta morali še počakati do določene ure, da bi prišli v rudnik točno ob 2. uri 19. decembra, ko naj bi se začel napad vseh skupin.

Stražarji so bili tako presenečeni, da niso dali nobenega odpora. Prva skupina je vdrla v veliko strojarnico za razdelitev električnega toka, kjer so bili tudi rezervni dizel motorji.

V stavbi sta bila dva delavca, eden je bil oborožen, in dva italijanska karabinjerja. Vsi so se takoj predali, ko so zagledali cevi partizanskih brzostrelk. Razorožili so jih, zvezali in odvedli ven, nakar so pregledatli naprave ter določili mesta in stroje, ki jih bodo minirali. Razstrelivo so položili na določena mesta in pripravili miniranje. Medtem ko je komandant bataljona prižgal vrvico, so drugi trije partizani postavili aktivirane ročne bombe pod druge stroje in naprave, nakar so se naglo umaknili. Sledile so močne eksplozije, v istem hipu pa je tudi zavladala popolna tema. Rudnik je ostal

brez električnega toka. Ker so obstale črpalke, ga je voda začela takoj zalivati. Glavni del akcije je popolnoma uspel.

Tudi Bovčanova skupina je uspela minirati in pognati v zrak del jezua, ki je dovajal vodo turbinam, ter onеспособila hidrocentralo, še poprej pa je porezala telefonski kabel med Rabljem in Trbižem. Tretja skupina je pod vodstvom Sočana tudi opravila nalogo. Odstranila je stražo in zažgala žago, ki pa zaradi snega ni v celoti pogorela. Spotoma se jim je pridružil neki nemški vojak, ki je mislil, da so nemški vojaki. Ko so ga pozvali, naj se preda, se je hotel braniti in je bil ubit.

Bataljonski kulturnik je med tem ves čas pridno pisal po zidovih z rdečo barvo »Živio tovariš Tito!«, »Živio partizani!-«, »OF«, »KPS« in z velikim žigom odtiskal srp in kladivo, da bi dali ljudem vedeti, kdo je izvršil to veliko akcijo.

Vsi so se potem naglo umikali. Sneg je še vedno padal ter sproti brisal sled. Na določenem zbornem mestu bi se morale vse skupine pričakati. Vsi so prišli, le komandirja Bovčana ni bilo med njimi. Čakali so ga še nekaj časa, nakar so morali oditi, da jih ne bi zasledili Nemci. Pozneje so zvedeli, da je pri umiku Bovčan nekje padel čez kamnito steno, ne da bi ga kdo opazil. Pri tem si je zlomil nogo. Uspelo mu je, da se je privlekel do neke hiše, kjer je iskal pomoč. Zdravil se je blizu Rabija, vendar so zanj nekako zvedeli Nemci in ga ujeli. Po dolgem zasliševanju in mučenju so ga potem v Rablju ustrelili.

Akcija je popolnoma uspela. Rudnik je bil uničen, proizvodnja svinca in cinka je prenehala. Ražen tega so zaplenili štiri puške in dve pištoli s strelivom. Vsa skupina se je po napornem pohodu srečno vrnila v bataljon.¹⁵⁵

Diverzija 3. bataljona 18. brigade je globoko odjeknila po vsej Kanalski dolini in na Bovškem. Sovražnik je zaman preiskoval, kje so partizani, in ražen Bovčana ni dobil nikogar v roke. Rudarje so morali odpustiti. Večina tistih, ki so bili doma iz Bovške okolice, je odšla v partizane. Tretji bataljon se je tedaj močno okrepil z novimi borci-rudarji.

Za to uspelo akcijo je 3. bataljon dobil tudi pohvalo in priznanje od štaba brigade, štaba 32. divizije in od glavnega štaba NOV in POS, ki je izdal posebno dnevno povelje.

Povelje se glasi:

>Tretji bataljon 18. brigade 27. divizije je uničil 18. decembra 1943 rudnik svinca in cinka v Rablju na Koroškem.

Partizani so za ceno velikih naporov prišli čez planine, visoke čez 2000 m, po velikem globokem snegu in se neopaženo približali rudniku. Rudnik je popolnoma uničen. Nemci so morali odpustiti z dela rudarje, ki so se v večini pridružili partizanom.

Za veliko vzdržljivost in požrtvovanje, hrabrost in iznajdljivost dajemo borcem, politkomisarjem in oficirjem 18. brigade

POHVALO IN PRIZNANJE

Požrtvovanje in hrabrost te enote ob priliki rušenja sovražnih naprav naj bodo primer vsem enotam NOV in PO Slovenije.«

ALPSKI LOVCI POTOLCENI

Po teh uspelih akcijah je 3. bataljon malone zagospodaril na Bovškem. Taboril je v bivših kasarnah italijanske vojske v Lepenji. Njegovo svobodno ozemlje je obsegalo vso dolino Trente, Lepenje in vso okolico Bovca ražen mesta, v katerem so bili Nemci. Na tem območju je Osvobodilna fronta odlično organizirala terensko gospodarsko službo, zato je bil bataljon ves čas svojega bivanja na Bovškem odlično preskrbljen. Ljudje so tedaj še dobivali živila od nemških oblasti. Mnogi so jih organizirano odstopili partizanom. Zivež so vozili s kamioni celo skozi Bovec naravnost v Lepenjo.

Bataljon se je močno okrepil, zlasti s prihodom rudarjev iz Rablja. Iz zahodne Benečije je prišla tudi četa Hrvatov bivšega 5. bataljona, ki so ga razformirali. Začasno so ostali pri 3. bataljonu. Bataljon je imel okoli 300 mož, dobro oboroženih s puškami in strojnicami.

Bovško posadko je tedaj tvoril SS bataljon kraških lovcev, ki je štel okoli 500 mož.

Stab 18. brigade se je zavedal, da 3. bataljon ne bo mogel dolgo vzdržati v zaprti, z visokimi gorami obdani gorski dolinici, posebno ne pozimi, ko pade na Alpe visok sneg. Njegovo delovanje je bilo očitno bolj posledica lokalne nemške neaktivnosti, verj etno pa še bolj posledica dejstva, da zaradi enotnosti in podpore bovškega prebivalstva dolgo niso zvedeli, kje so partizani. Prej ali slej bi sovražnik poskušal bataljon napasti in ga uničiti. V tem primeru bi se v zimskih okoliščinah težko bojeval in umaknil. Z druge strani pa je bilo treba

zbrati sile brigade, da bi lahko končno delovala kot udarna enota divizije.

Z nalogo, da bataljon povedeta čez visoke planine Julijskih Alp v sestav brigade, sta 25. decembra prišla v 3. bataljon namestnik komandanta brigade in novi namestnik komandanta 3. bataljona podporočnik Boško Dedejić-Pope. S skupino drugih oficirjev ga je poslal vrhovni štab NOV in POJ po končani oficirski šoli v Slovenijo, potem pa so ga določili, da odide na Primorsko, kjer je bil razporejen v 3. bataljon 18. brigade.

Ta naloga je bila precej zapletena, ker je bilo v bataljonu precej novincev, ki so se težko ločili od svojega rodnega kraja.

Zelo prijetno sta bila presenečena, ko sta po dvodnevnem pohodu od Baške grape čez Polovnik mimo Bovca korakala v Lepenjo, po cesti do kasarn, v katerih je bil bataljon. Nudil se jima je nenavaden prizor. Po izgubi Kobarida in novembrski ofenzivi v Benečiji, katerih grozote so jima bile še živo v spominu, sta videla kasarne, polne partizanov. Bile so razsvetljene, po cesti so vozili kamioni, v okolici pa je bilo vse polno ljudi, ne le iz Lepenje, temveč celo iz daljne okolice, ki so prišli obiskat svoje v bataljonu. Slišala sta se harmonika in petje, veselje pa je bilo na vrhuncu, ko so se malo zavrteli domača dekleta in partizani.¹⁵⁶

Dva dni kasneje je bilo konec idiličnega življenja. Ponoči na 27. december je zaseda pri Koritnici ob Soči ujela sedem nemških vojakov. Ko so jih potem peljali v štab 3. bataljona v Lepenji, so se le-ti dogovorili med seboj in na nekem mestu nenadoma skočili pod cestni rob in začeli bežati. Patrulja, ki jih je spremljala, je ubila tri, druge tri ubežnike ujela, eden pa je uspel pobegniti v Bovec in povedal, kaj se je zgodilo.

Po tem dogodku je bilo jasno, da bodo Nemci intervenirali, in tudi to, da vedo, kje je bataljon. Takoj so napravili načrt za sprejem boja, drugega izhoda ni bilo. Komandant 3. bataljona, ki je odlično poznal okolico, je izdal ukaz, naj takoj minirajo cesto pri vasi Soča in s tem onemogočijo prihod motorizacije v dolino Lepenje. Okrepili so zasedo še na sedlu Crni vrh, da bi preprečili prihod Nemcev iz doline Trente.

Dva kilometra zahodno od kasarn nad dolino so takoj sklenili postaviti zasedo, in sicer v obliki črke »U«, da bi imela dober navzkrižni ogenj. Te položaje bodo, so sklenili,

zasedle čete 3. bataljona, v rezervi blizu bojišča pa bo pripravljena četa Hrvatov, da bi intervenirala, kjer bi bilo potrebno.

Ko so ugotavljali, kje bi se mogel bataljon umakniti iz Lepenja, so uvideli, da so možne le tri smeri. Prva pot je bila proti Cezsoči čez Polovnik in na Drežnico, druga smer je šla od Blaža čez Vršič (k. 1897) na Drežnico in tretja smer iz Lepenja čez Veliko babo (k. 2014) na planino Duplje, čez Krn (kota 2245) in vas Krn. Vse smeri so bile zaradi velikega snega zelo težavne, tretja pa najbolj. Odločili so se prav za to najtežjo. Sklenili so, da bodo krenili takoj, ko bo končan boj, ki so ga pričakovali.

Za to najtežjo smer umika so se odločili zato, ker so borci in starešine dobro poznali pot čez Alpe, za premagovanje globokega snega pa so razpolagali s 30 kompleti zimske opreme, ki so jo »podedovali« od italijanskih alpincev. Imeli so tudi krpelje, vrvi, cepine in sekirice.¹⁵⁷ Najpomembnejši razlog za to odločitev pa je bila zamisel štaba, da Nemci ne bodo niti pomislili, da bi se partizani drznili iti v najhujši zimi čez Julijske Alpe.

Kakor so pričakovali, so sovražni lovci iz Bovca še tisto noč krenili proti Lepenji. Šli so počasi in previdno v koloni do vasi Soče, kjer so se razdelili v dve. Prva skupina, okoli 150 vojakov, je nadaljevala prodiranje ob cesti proti Lepenji, druga pa je nameravala udariti 3. bataljonu v hrbet okoli Črnega vrha čez Sočo, Vršnik in Predei (k. 1286).

Zaseda, ki je bila na položaju pri Hreci ob cesti za Lepenjo, se je že v zgodnjih jutranjih urah spopadla s prodirajočim sovražnikom. Počasi se je umikala v skladu z načrtom, da jih privabi v ognjeni žep, kjer bi jih sprejele druge enote bataljona.

Nemci so ji res sledili v malih kolonah po pobočjih in po dolini ob rečici Lepenji ter zašli v žep okoli 7.30 27. decembra.

Tedaj so na njih odprli močan navzkrižni ogenj. Nemci so plegli, čeprav je večino ognj zalotil na odprti ravnini. Tudi oni so odgovorili z ognjem.

Bočni položaji bataljona so gospodarili nad nemškimi, čete pa so jih takoj začele obkoljevati. Na desnem boku je vodil četo politični komisar bataljona Anton Konavec-Stjenka, na levi pa je poveljeval novi namestnik komandanta Pope.

Ko so začutili nevarnost, da bodo popolnoma obkoljeni, so se začeli umikati, sprva v redu in tako, da so drug drugega ščitili. Poskušali so narediti nekaj izpadov, ki so bili zaman. Slišali so se ukazi nemških oficirjev »Vorwärts!« (»Naprej!«). Ko se je dvignil ves bataljon in z gromkim »Juriš! Hura!« šel v naskok, niso mogli oficirji obdržati reda v vrstah svojih vojakov, ki so začeli bežati na vso moč in pri tem odmetavati svoje nahrbtnike, plašče, skratka vse, kar jih je oviralo. Tudi partizani jim niso dovolili, da bi poceni utekli. Bili so jim za petami ter ji tolkli z ognjem. Posebno se je odlikoval v naskoku in gonjenju Pope. Ze od daleč se je slišal njegov doneči glas v srbohrvaščini: »Napred, junaci Slovenci! Udri Švabu, ne daj mu, da gazi ovu zemljo!« Obenem je tekel in streljal Nemce, borci pa navdušeni za njim. Tako je Titov oficir Pope postal junak dneva. Ze so ga vsi sprejeli za svojega, ni bilo potrebno nobeno predstavljanje, niti opravičevanje zaradi jezika in podobno. Vse borce je naravnost osvojil s svojo hrabrostjo in spretnostjo vođenja boja ter svojim preprostim obnašanjem.

Hajka za Nemci se je nadaljevala tja do Koritnice, kjer so bili že povsem razbiti in so se po skupinicah umikali proti Bovcu.

Tudi druga nemška kolona ni uspela. Ko se je vzpenjala na Vrsnik, jih je na prehodu pri Črnem vrhu napadla zaseda 3. bataljona. Nekaj časa so poskušali prodreti, toda težke strojnice so jih vsakič odbile. Ko so videli, da so njihove sile prešibke, so se umaknili in odšli proti Bovcu.

Tako je 3. bataljon zapisal na svoji bojni poti še en lep uspeh. Borci so spoznali, da lahko potolčejo tudi izurjene nemške lovce. Nemci so se vseeno dobro izmazali, največ zato, ker je pretežni del borcev prvič sodeloval v takem boju, mnogi pa tudi niso znali dovolj hitro izkoriščati svojega orožja, posebno pa ne točno ciljati. Zato je imel sovražnik pravzaprav le malo žrtev. Hrvatov sploh niso mogli uporabiti. Bili so kar užaljeni, ker niso mogli sodelovati v boju. Ljudje so bili navdušeni. Ze med bojem so kuhali čaj in kavo ter kar spotoma gostili borce. Tudi niso hoteli vzeti nazaj pokradenih stvari, največ jestvin, ki so jih Nemci spotoma pobrali, temveč so vse pustili borcem.

Rezultati boja so kljub temu bili kar dobri. Na bojišču je ostalo 9 mrtvih, 5 pa so jih ujeli. Koliko je bilo ranjenih, ni znano, le eden, ki je bil huje ranjen, je ostal na bojišču. Obe nogi mu je zdrobil rafal iz strojnice. Zaplenili so dve strojnici

»šarec«, 1200 nabojev žanje, 10 pušk, 30 plaščev, 40 nahrtnikov in mnogo drugega blaga, 3. bataljon pa je imel le enega ranjenega.¹⁵⁸

NEMŠKI RANJENEC

Pri zasliševanjih so nemški ujetniki večkrat povedali, da jim oficirji pripovedujejo, kako partizani ujetnike mučijo, jim režejo nosove, ušesa in druge dele telesa in da se zato morajo boriti do zadnjega in se nikoli predati partizanom. Zato so sklenili, da ranjenca obvežejo in takoj pošljejo v Bovec.

Ranjeni vojak je bil mlad fant iz okolice Hamburga. Bil je tako hudo ranjen, da ne bi mogel biti vojak, tudi če bi srečno ozdravel. Ves preplašen je gledal, kaj bodo partizani z njim naredili, ko so ga prinesli z bojišča v bataljonsko ambulanto. Bataljonski zdravnik Anton Lister, doma iz Drežnice, po pokliču zobotehnik, mu je ponudil čašico konjaka, ki jo je vojak odbil, verjetno misleč, da je zastrupljena. Sele ko je zdravnik sam srknil pijačo in mu jo ponovno ponudil, je vzel kozarec in ga popil. Pri obvezovanju je pričel jokati. Govoril je, da ni zaslužil tolikšne pozornosti.

Ko je bil obvezan, so napisali nemškemu poveljniku v Bovcu pismo. V pismu je pisalo, da mu partizani pošiljajo njihovega ranjenca in naj ga vpraša, kakšen je bil postopek z njim. Civili so se ga celo bali peljati v postojanko. Končno so to vlogo v Bovcu prevzele pogumne starejše ženske in ga pripeljale pred poveljstvo. Nemški poveljnik je bil zelo presenečen. Zahvalil se je ženam in dejal, da take plemenite poteze od partizanov ni pričakoval. Vrnitev ranjenega vojaka je bil najboljši odgovor njihovi propagandi, kako postopajo partizani z ujetimi Nemci.¹⁵⁹

CEZ JULIJSKE ALPE DO KRNA

Po končanem boju so sklicali zbor bataljona. Borci in starešine, ki so se izkazali, so bili pohvaljeni, nato pa je štab bataljona obrazložil težaven položaj, v katerem je bataljon kljub zmagi nad Nemci. Ostali so blokirani v Lepenjski dolini. Če bi bataljon ostal na tem mestu, bi lahko prišlo do hudih žrtev in tudi težav s preskrbo, ker Nemci točno vedo, kje se

nahaja bataljon. Zato je potrebno čimprej menjati položaj. Edina varna pot čez Alpe na Tolminsko bo zelo težavna, nanjo se je treba dobro pripraviti. Krenili bodo še isto noč.

Borci so se z vso resnostjo lotili priprav. Nihče ni godrnjal, kajti vsi so čutili, da je neobhodno čimprej zapustiti Lepenjo. Vzeli so s seboj suho hrano za nekaj dni, nekaj prekaženega mesa, fižola in kruha, kar so porazdelili med borce. Ker mule in konji niso mogli čez Alpe, so jih pustili kmetom.

Obveščevalci so prinesli poročila o zbiranju velikih okrepitev v Bovcu in Kobaridu, kar je kazalo, da se hočejo Nemci maščevati za poraz pri Lepenji. Zvečer je bilo vse pripravljeno, ker pa sovražnik tega večera še ni začel akcije, so dali borcem prepotraben odmor, da bi bili sposobni za dolg pohod po globokem snegu in čez visoke planine.

Zjutraj 28. decembra 1943 je ob 4. uri bataljon zapustil kasarne in začel svoj pohod čez Alpe. Kolona se je začela vzpenjati v hrib. Ker je ponoči snežilo, so sveži sneg izkoristili, da bi zabrisali sled za seboj. Ze pri prebivališču so posebej za to določeni borci z vejami ravnali sled v snegu. Ko je nanjo padlo še precej svežega, ni ostalo nobene sledi za bataljonom. Kolona je počasi napredovala. Nad 1000 m visine je bilo že toliko snega, da so vodiči in naslednjih 30 borcev, ki so bili opremljeni s krpljami, s težavo zelo počasi napredovali. Snežilo je ves dan, moštvo pa je imelo še nevšečnosti z očmi, ker so bili v snežni belini brez zaščitnih očal.

Tega dne je do mraka kolona prišla na planine Duplje. Zahvaljujoč odličnim vodičem so uspeli najti pod snegom zametene planinske hleve. Za borce so bile te enostavne in siromašne planšarske kolibe pravi raj. Pod snegom je bilo lepo toplo, v kuhinji pa je kipel kmalu čaj v velikem kotlu za kuhanje sira, ki je spravil vse v dobro voljo.

Prenehalo je snežiti, temperatura pa je bila precej pod ničlo, globoko zameteni hlevi pa so bili še dokaj topli in vsi so po napornem pohodu sladko zaspali. Zunaj je ostala le zaseda s strojnico, za primer, če bi sovražnik le krenil za bataljonom. Zaradi hudega mraza so stražarje menjali vsake pol ure.

Noč je bila mirna in bataljon se je dobro spočil. Zjutraj so v lepem dnevu nadalj evali pohod proti Krnu. Snežna belina je še bolj nagajala, nekaterim borcem sta sneg in sonce povzročila slepoto, ki jih je močno ovirala. Spotoma se je nutil

lep prizor. Blizu Krnskih jezer se je pojavil velik planinski orel, ki je kakih 500 m od kolone poskušal iz črede gamsov oddvojiti enega in ga uloviti.

Ko se je orel približal kateremu izmed njih, so se drugi takoj združili in z rogovi pričakali napadalca. Ta boj za življenje se je ponavljal nekajkrat. Orel ni uspel pretentati gamsov. Ko je spoznal, da ne bo uspel, je odletel, da bi si kje drugje poiskal lažji plen.

Opoldne 29. decembra je kolona prispela na vrh Krna (2245 m). Ob jasnem vremenu se je odprl krasen pogled na vso Soško dolino. Tržič, Trst in Gorica so se dobro videli ter celo obrisi Benetk. Ni bilo časa za uživanje razgleda, zato so nadaljevali pohod do Rdečega roba. Na Rdečem robu nad Tolminom so naleteli na največjo prepreko, ki jo je bilo treba premagati na tem pohodu, veliko ledeno steno, čez katero ne bi mogli brez planinskih pripomočkov. Tedaj so nastopili bivši planinci s potrebno opremo, ki so čez steno zasekali stopinje v ledu, zabili železne kline in privezali vrvi. Ob vrvi so se borci drug za drugim počasi spuščali čez nevarni led. Do mraka se je vse brez nezgode končalo, ves bataljon pa je uspešno prišel po dvodnevem pohodu na planino Kuhinjo in se tam utaboril.

Manever 3. bataljona v najhujši zimi čez Julijske Alpe iz Lepenja prek Krna je tako popolnoma uspel. Če bi izbral katerokoli drugo pot, bi imel opraviti z močnimi nemškimi enotami, ki so tište dni blokirale vse prehode, niso pa pričakovale, da bodo izbrali prav tisto pot, ki bi za vsako drugo vojsko veljala kot neprehodna.

Bataljon je v naslednjih dneh praznoval novo leto 1944 in je po nekaj dneh počitka krenil čez Baško grapo, da bi v noči na 8. januar 1944 uspešno prišel v sestav 18. brigade na Šentviško planoto.¹⁶⁰

PRIHOD TITOVIH OFICIRJEV

Zaradi pomoči primorskim partizanom v strokovnem pogledu je vrhovni štab NOV in POJ poslal v Slovenijo večjo skupino izšolanih oficirjev, ki so končali I. letnik višje oficirske šole pri vrhovnem štabu in tudi takoj dobili oficirske čine NOVJ. Bili so to izkušeni borci iz raznih proletarskih enot

NOV in POJ. Glavni štab NOV in POS jih je precej poslal na Primorsko. Ker so se prvi pojavili z rednimi oficirskimi čini NOVJ, so dobili popularno ime »Titovi« oficirji.

Štab 32. divizije jih je nekaj določil tudi v 18. brigado. Za komandanta 18. brigade je postavil kapetana Glišo Raca, prej oficirja 1. krajiške brigade, za komandanta 1. bataljona je imenoval podporočnika Mitra Dabanovića iz 1. proletarske brigade, za komandanta 2. bataljona poročnika Sretena Djendjo, ki je bil prej v 5. krajiški brigadi, za namestnika komandanta 3. bataljona pa podporočnika Boška Dedejića-Popa iz 1. proletarske brigade.¹⁰¹

Vsi novi oficirji so bili v enotah lepo sprejeti, čeprav so v začetku imeli težave v sporazumevanju. V svojem povelju je štab divizije poudaril, naj se tovariši, ki so jih zamenjali novi oficirji, ne čutijo zapostavljene, temveč naj jim pomagajo, da bodo čim boljše izkoristili svoje znanje, da bi sovražnika čimprej potolkli.

K dobremu vzdušju so pripomogli največ novi oficirji sami, ker so pokazali ražen veščine vodenja tudi veliko hrabrost in tovarištvo. Lep primer je bil Pope v 3. bataljonu, ki je že ob prihodu v Lepenjo v prvem boju z Nemci osvojil srca vseh borcev in postal v bataljonu priljubljen zaradi junaštva, zdravega humorja in tovarištva. Na enak način so se več ali manj uveljavili tudi drugi, zlasti novi komandant Gliša Raco, za katerega so vezani mnogi boji in zmage 18. brigade.

NA ŽELEZNIŠKO PROGO V BAŠKI GRAPU

Medtem ko je 3. bataljon brigade napadal sovražne komunikacije na območju Kobarida in Bovca, sta 1. in 2. bataljon imela nalogo, da napadata in uničujeta železniško progo in sovražne postojanke v Baški grapi, kar je tedaj bila osnovna naloga brigade. Z 18. brigado je tedaj stalno sodeloval tudi

1. bataljon 17. brigade. To je bila hkrati, kot smo že povedali, osnovna udarna sila 32. divizije, kajti 17. brigada je še vedno zbirala svoja dva bataljona v Brdih, 19. pa je delovala na Vipavskem in Krasu.

Za te akcije so bile tedaj ugodne prilagoditve. Ob železniški progi so stražili postojanke največ italijanski vojaki iz bataljona »Bruno Mussolini«, katerih borbenost ni bila kako visoka.

Med tem ko je 1. bataljon bil še vedno zavzet z zavarovanjem in preskrbo divizijske bolnišnice, ki je bila začasno v kasarni na planini Kuk, sta v napad na postojanke in železnico odšla 2. bataljon 18. in 1. bataljon 17. brigade.

Stab brigade je za cilj prvega napada določil sovražno postojanko v Hudajužni, kjer je bilo 50 Italijanov. Hkrati so hoteli napasti čuvajnico pri Prangerju, kjer je bila straža 12 vojakov iz istega italijanskega bataljona.

To nalogo so dobili borci 2. bataljona, ki je pripravil od prostovoljcev jurišne skupine za napad v noči na 18. december 1943.

Omenjenega večera se je bataljon spustil v dolino. Ko so prišli blizu Hudajužne, so se razdelili na dve skupini, vsaka naj bi napadla po eno postojanko. Italijani so borce pričakovali na položajih okoli kasarne in v bunkerjih, kar je kazalo, da so na neki način morali kaj zvedeti o napadu. Prišlo je do obstreljevanja, vendar o zavzetju postojanke ni moglo več biti govora. Ko so se poskušali približati, so jih iz bunkerjev zlahka odbili. Po večurnem obstreljevanju so se morali umakniti proti Nemškemu rutu.

Druga skupina je uspela pri Prangerju tiho ujeti stražarja, vdreti v postojanko in jo zavzeti. Ujeli so 12 vojakov z orožjem. Minerji so takoj minirali bližnji železniški most in ga delno porušili. Zaplenili so strojnico in 10 pušk s strelivom ter drugo opremo. Ko je končal akcijo, se je tudi ta del bataljona umaknil na Nemški rut.

Tudi 1. bataljon 17. brigade je te noči napadal postojanko v Koritnici, ki jo je branilo 45 mož. Tudi njih so opazili in jih odbili. Proti jutru so se umaknili v vas Grant.¹⁶²

NEMŠKI NAPAD NA GRANT IN NEMŠKI RUT

V Nemškem rutu je 2. bataljon za zavarovanje postavil zasedo 15 mož s strojnico kakih 500 m južno od vasi. Ta naj bi ščitila nastanitev iz smeri Koritnice, drugo zasedo (5 mož s strojnico) pa proti vasi Stržišče, severovzhodno od Nemškega ruta.

Prvi bataljon 17. brigade, ki je bil v vasi Grant, je imel zasedo zahodno od vasi. Zaščitila naj bi razporeditev iz smeri Grahovega.

Po vsem sodeč je sovražnik imel podatke, kje se nahajata bataljona. Pritegnil je v okrepitev večjo nemško enoto, verjetno iz Mosta na Soči, ki so skupaj z bersaljeri 21. decembra zgodaj zjutraj začeli napadati obe vasi, v katerih so bili partizani. To je bil načrten napad. Sovražnik je napadal kar s treh strani.

Prva kolona je prodirala iz Podbrda čez Stržišče na Nemški rut, druga kolona je šla iz Koritnice, tretja pa iz Kneže čez Selo na Grant. Vse tri kolone so naletele na zasede, ki so jih okoli pol šeste ure napadle. Sovražnik se je najprej umaknil, potem pa zasede ponovno napadel z manjšimi skupinami, z večjimi silami pa jih je obšel in vdrl v obe vasi. Sovražnik je presenetil oba bataljona. Morala sta se naglo umakniti, ker so Nemci obvladali dominantne položaje nad vasema. V Grantu so zaplenili štiri konje in dve muli, zažgali eno hišo in šolo, nakar so se umaknili.

Medtem je 2. bataljon 18. brigade zbral svoje borce in začel s protinapadom na sovražnika, ki se je umikal po grebenu, pod poveljstvom komandanta bataljona Leopolda Koširja-Zmaga in političnega komisarja Miloša Mavrina.

Približali so se nemški koloni in jo z nenadnim jurišem razbili. Ujeli so tri Nemce, zaplenili štiri puške, več ročnih bomb in štiri zaboje streliva. Po tem uspešnem napadu je 2. bataljon, premikajoč se po bližnicah, hitel postaviti zasedo vzhodno od vasi Cajtlerji. Ta naj bi jih prestregla, ko bi se vračali v Koritnico.

Medtem pa je druga nemška kolona ob povratku presenčila neko skupino partizanov na čistini. Padlo je šest partizanov, eden pa je bil ujet. Med padlimi je bil tudi Jože Tejkal-Planinc, sekretar SKOJ za Primorsko, ki je slučajno šel tod mimo in ni vedel za sovražni napad.

Oba bataljona sta to pot uporabila dve različni taktiki. Prvi bataljon 17. brigade je zasedel položaje nad vasjo Grant in čakal, da bo sovražnik začel napad. Ves dan je ždel pasivno na položajih, namesto da bi s hitrim manevrom presekal pot sovražniku in ga napadel, kot je to napravil 2. bataljon 18. brigade. Ko so bile navsezgodaj zasede prvič napadene, bi morale vse enote takoj zavzeti položaje in ne dovoliti, da sovražnik obide zasede ali celo z nenadnim vdorom v vas prisili enote na umik.

Pobuda 2. bataljona je bila dobra, čeprav bi se tudi ta moral prej umakniti iz vasi. Aktivni manever 2. bataljona je bila boljša taktika, kot pa pasivno čakanje.

Ko so sešteli rezultate boja tega dne, so ugotovili, da so okupatorji imeli 13 mrtvih, osem ujetih in več ranjenih. Oba bataljona sta imela šest padlih, enega ranjenega in enega ujetega.¹⁶³

Po tem boju sta se oba bataljona premaknila na Knežje Ravne in planino Kuk. V naslednji noči je šla 18. brigada z ranjenci ter oba štaba 32. divizije in 17. brigade s 1. bataljonom prek Baške grape na Šentviško planoto, novim nalogam nasproti.

V NOVE NAPADE NA SOVRAŽNIKA V BASKI GRAPI

Brigada po prihodu na Šentviško planoto ni prenehala z akcijami na sovražnika in njegove komunikacije v Baški grapi. Stab brigade je poslal v dolino ogledniške patrulje, da bi ugotovile, kakšne so možnosti za bodoče napade.

Ko je ogledniška patrulja 18. brigade na čelu z brigadnim obveščevalcem Jankom Kodelijem blizu vasi Zakojce 26. decembra ujela dva italijanska bersaljera iz bataljona »Bruno Mussolini«, ki so ju v štabu brigade potem zaslišali, so bili znani vsi podatki o sovražniku v postoj anki in železniški čuvajnici Obloke med Hudajužno in Grahovim.

Stab brigade je takoj napravil načrt za napad, ki naj bi bil v noči na 27. december 1943. To nalogo je dobil 2. bataljon, ki je zbral 26 prostovoljcev. Vodil jih je poročnik Sreten Djenadija, novi komandant 2. bataljona, kateremu je to bila prva akcija na tej dolžnosti. Ponoči so se tiho in neslišno približali čuvajnici. O polnoči so napadli tako spretno, da so vso posadko, šest vojakov in enega podoficirja, u jeli brez slehernega odpora. Zaplenili so težko strojnico, šest pušk, dva zaboja streliva, 20 ročnih bomb, šest odej in šest šotork. Ker sploh niso uporabili orožja, so hoteli izkoristiti priložnost še za napad na posadko v Hudajužni, kjer je bilo okoli 50 vojakov, tudi Italijanov.

Uspeli so se neslišno približati stražarju in ga ujeti, vendar so hrup ob prerivanju z njim slišali v kasarni. Dežurni je alarmiral posadko, ki je uspela zasesti bunkerje in položaje

Prvi z desne Milan Osredkar, politični komisar 5. bataljona v zahodni Benečiji in pozneje politkomisar 18. brigade v družbi s Črtom Kolencem in obveščevalko Uči

okoli kasarne, predno so mogli priti do njih. Vojaki so v obrambi odprli ogenj iz mitraljezov in metali ročne bombe. Vsako približevanje je bilo nemogoče. Partizanska skupina se je morala umakniti.

V tej akciji na Oblokih so se dobro izkazali politični komisar 1. čete Anton Kebe ter borca Janez Simončič in Gojko Gujamiš.¹⁶⁴

Uspešna akcija na čuvajnico je vzbudila misel, da bi brigada mogla uspešno uničiti maloštevilne postojanke ob železniški progi od Mosta na Soči do Podbrda, v katerih so bili večji

del Italijani iz že znanega bataljona, potem pa porušiti še mostove in mostiče na železniški progi.

Da bi pripravil načrt napada, je 29. decembra 1943 odšel štab 18. brigade ogledovat sovražne položaje v dolino proti vasi Bukovo. Patruljo je vodil komandant brigade Gliša Raco. Pri Bukovem so nenadoma srečali sovražno patroljo štirih bersaljerjev. Spričo hitrega in energičnega nastopa so sovražne vojake ujeli brez odpora. Zaplenili so dve strojnici, dve puški, dva zaboja streliva in 20 ročnih bomb.

Med zaslišanjem ujetnikov, ki so ga izvedli takoj, je štab brigade dobil podrobne podatke o postojankah v Koritnici in Hudajužni. Sklenil je, da bodo napadli postojanko v Koritnici in oklopni železniški vagon, ki je stajal na železniški progi blizu postaje, hkrati pa porušili del železniške proge med Koritnico in Hudajužno.

Pripravili so pismeni ukaz za napad, ki so ga kurirji odnesli 1. in 2. bataljonu. V Koritnici naj bi se po izjavah ujetnikov tedaj nahajalo 35 bersaljerjev.

Po navedenem povelju je 1. bataljon imel nalogo napasti in uničiti stražo v oklopnem vagonu v bližini porušenega mostu pri Koritnici, demonstrativno napasti stražo nad tunelom in uničiti bunker ob vhodu v tunel. V drugi etapi naj bi porušil železniško progo med tunelom in Hudajužno. Zaradi zavaranja je bil dolžan postaviti zasedo proti Grahovem in Hudajužni.

Drugi bataljon je imel nalogo napasti postojanko v Koritnici jo uničiti, hkrati pa napraviti zasede proti vasi Koritnici in Hudajužni, ki naj bi neposredno zaščitile akcijo.

Napad naj bi bil že naslednjo noč na 30. december 1943, oba bataljona naj bosta do mraka v Bukovem, kjer bosta dobila podrobnejša navodila za napad.

Bataljona sta pravočasno prišla, dobila podrobne naloge in se takoj spustila v dolino, vsak k svojemu objektu napada.

Prvi bataljon se je uspel neslišno približati oklopnemu vagonu in bunkerju pred tunelom. Ob 23. uri je začel napad. Zavzel je prazen vagon in bunker. Sele tedaj je posadka zapazila napadalce. Pobegnili so v tunel, od kod so začeli streljati na partizane. Tudi posadka nad tunelom je odprla ogenj iz mitraljezov in minometov. Razvnela se je prava ognjena bitka, ki je trajala vso noč. Oklopni vagon so uničili in zaplenili poljski telefon. Minerji pa so zaman poskušali mini-

rati del železniške proge, ki je bil stalno pod sovražnim ognjem. Prvi bataljon je le delno izvršil svojo nalogo.

Ob istem času se je 40 prostovoljcev 2. bataljona potihoma približalo kasarnam v Koritnici. 2e so bili prav blizu njih, ko je prezgodnje streljanje pri tunelu na odseku napada 1. bataljona alarmiralo tudi bersaljerje v kasarni. Ko se je začel juriš, so bili že pripravljeni za obrambo. Z ognjem brzostrelk in ročnimi bombami so obsuli borce, ki so prišli prav do zapah-njenih vrat. Tedaj so ročne bombe ranile pet partizanov. Nato so poskušali minerji. Prislonili so eksploziv ob zid ka-sarne in ga aktivirali. Ker pa so zidovi bili predebeli, eksplo-ziva pa premalo, so porušili le en del zidu. Vsled eksplozije je bilo po nekih podatkih pet sovražnikov mrtvih in več ra-njenih. Kljub temu so drugi nadaljevali boj z ročnimi bombami in streljanjem, tako da ni bilo mogoče vdreti v kasarno.

Italijani so hrabro odbili vse juriše in se uspeli obdržati do jutra, ko so se partizani morali umakniti iz doline, noseč s seboj pet ranjenih partizanov.

Akcija je le delno uspela. Koritnica je bila že tretjič na-padena, ne da bi bila končno uničena. Morali so priznati, da se tudi italijanski vojaki dobro borijo, kadar so v bunker jih, in da jih tedaj ni lahko pregnati iz njih. Tako je bil uspeh tega nočnega napada, ki je obetal lep uspeh, pravzaprav le majhen. Sovražnika so te akcije vendarle prisilile, da je mo-ral zaradi zaščite te važne železniške proge močno okrepiti po-stoj anke.¹⁶⁵

NOVOLETNA DARILA PRIMORSKEGA LJUDSTVA

Organizacija OF je skrbela za svoje borce tudi tam, kamor niso mogle priti enote partizanov, zlasti v mestih, kjer je so-vražnik imel močne garnizije. Zbirali so pomoč v denarju in razna darila za borce. Njena moč se je zlasti pokazala v zbi-ranju daril za novoletne praznike.

Primorsko ljudstvo je pri tem izražalo svojo neizmerno lju-bezen in privrženost narodnoosvobodilnemu gibanju. Ljudje so v okupiranih mestih Gorice in po dolini Soče zbrali izredno število paketov, ki so jih pripeljali skozi okupirano območje na Sentviško pianoto in jih izročili enotam 32. divizije. V

vsakem paketu so gotovo bile kakšne tople nogavice ali roka-vice, nekaj dobrot za pod zob, cigarete in druge malenkosti. Skoraj v vsakem pa je bilo tudi toplo pismo darovalca tistemu partizanu, ki ga bo dobil.

Tudi 18. brigada je dobila mnogo daril iz vseh krajev Primorske, celo iz oddaljene Gorice in drugih mest v dolini Soče in Bače. Vsak borec v brigadi je dobil najmanj po eno darilo. Delili so jih ne glede na to, od kod je kdo, skoraj v vsakem pa je bilo še pismo z navdušenimi besedami ljubezni do borcev z željo, da bi bil sovražnik kmalu premagan. V nekaterih pismih so borci našli tudi kakšno pesmico, v katerih so neznani ljudski pesniki, preprosti ljudje Primorske skušali izpovedati svoja čustva do borcev in do svobode svoje domovine.

Ena takšna pesem je ohranjena, zahvaljujoč temu, da jo je objavil brigadni časopis »Soški glas«, številka 1 z dne 25. januarja 1944. Napisal jo je neki pošiljalec darila, ki ga je dobil borec 18. brigade. Glasi se:

POZDRAVLJENI TOVARISI

*Prišel do nas božični je čas,
naj pride voščilo božično do vas.
Tovariš dragi, zakličem na glas,
Zmaga naj kmalu pride do nas.*

*To malo vam darilo tovariš poda,
ki ljubezen veliko do vas ima.
Noe in dan misli so moj'ga srca,
za drage tovariše naj mi bije ura zadnja.*

*Le pogumno in veselo,
vam ure naj tečejo.
Ko pride ura Zmage,
vse pozabite težave.*

*Tudi moja mlada leta,
z vojno bila so začeta.
Sovjetskega duha se naužil,
tri leta sovjetski sem jast bil.*

*Zapustil serri to svobodno zemljo,
prišel Taljanom sem v gerlo.
25 let Talijan me je dušil,
pes nemški me ne bo udavil.*

*Sivolas sem in star zdaj,
moje življenje je pri kraj.
Ali moj duh v meni želi,
da bi otroci sovjetski bili.*

*Če bi bilo treba, še pel bi na glas,
dal puško na ramo in sabljo za pas.
Pa bombe v žepe, Nemec, videi bi ti,
kaj je starega partizana kri.*

*Le pogumno, le veselo,
prosim Vas, bodimo vsi.
Našega vodja Tita častno,
srečno pozdravimo vsi.¹⁶⁰*

NA PROMETNE ZILE V DOLINI SOČE

Sele po prihodu 3. bataljona na Sentviško planoto je bila 18. brigada prvič v svojem polnem sestavu. Predstavljala je udarno moč 32. divizije, saj je 17. brigada v tem času še vedno imela le 1. bataljon na levem bregu Soče, 2. in 3. bataljon pa sta se komaj zbrala po novembrski ofenzivi v Brdih. Tretja brigada 32. divizije je bila 19. brigada, ki je delovala na južnem Primorskem. Pri štabu divizije je bila kompletna le Osemnajsta, ki je opravljala glavne naloge v akcijah, ki jih je načrtoval štab divizije.

Po uspešnih akcijah na Bovškem in v Baški grapi je štab divizije sklenil udariti po sovražnih prometnih zvezah v Soški dolini in pretrgati železniško progo, kar ji je bilo tudi naloženo od štaba 3. cone »Alpske«, ko je dobila svoje operativno področje. Hkrati je hotel štab divizije izkoristiti napad tudi za prehod dveh bataljonov 17. brigade čez Sočo. Potem bi imel v svojem sestavu dve kompletni brigadi, ki bi bili uporabni za bodoče akcije divizije.

V okviru priprav za široko divizijsko akcijo je brigada dobila povelje, naj se v noči na 9. januar 1944 premakne na območje Cepovana in Lokovca.¹⁶⁷

Stab divizije in brigade sta šla na ogledniško potovanje ob dolini Soče od Mosta na Soči do Kanala, da presodita sovražne objekte in postojanke ter določita tište, ki so najpriljubnejše za napad.

Sklenili so napasti sovražni postojanke v Avčah in Logu pri Bodrežu, Most na Soči, Doblarje, Ročinj in Kanal pa naj enote demonstrativno napadajo, da njihove posadke ne bi mogle pomagati drugim napadenim postojankam. Enote naj bi na vsem napadenem delu Soške doline še temeljito porušile železniško progo in cesto.

Sovražne posadke v dolini Soče so bile v vojaških objektih bivše italijanske vojske, ki so bili opremljeni z armirano-betonskimi bunkerji, obdani z žičnimi ovirami in minskimi polji. Tudi pristop k večini teh objektov je bil težaven. V postojankah je bil razmeščen italijanski bataljon »Bruno Mussolini«, majhno število nemških vojakov in nekaj oddelkov 162. turkestantske divizije. Ključne postojanke pa so držale nemške enote, ki so bile motorizirane in so imele nekaj oklepnih avtomobilov in tankov, da bi mogle manevrirati, kjerkoli bi se pokazala potreba.

Po obveščevalnih virih je v Avčah bilo 20 Nemcev, 30 Turkestancev in 20 Italijanov, v Logu pri Bodrežu 15 Turkestancev, v Kanalu pa 100 Nemcev in 50 Italijanov. Najmočnejša postojanka Most na Soči je imela okoli 400 Nemcev, ki so bili motorizirani in imeli tudi nekaj oklepnih avtomobilov. V Avčah je posadka čuvala velik železniški most, ki je bil pravzaprav poglavitni cilj napada.

Po načrtu štaba 32. divizije naj bi 18. brigada napadla in uničila postojanke Avče in Log pri Bodrežu, porušila železniške mostove ob njih in se zavarovala proti Mostu na Soči.

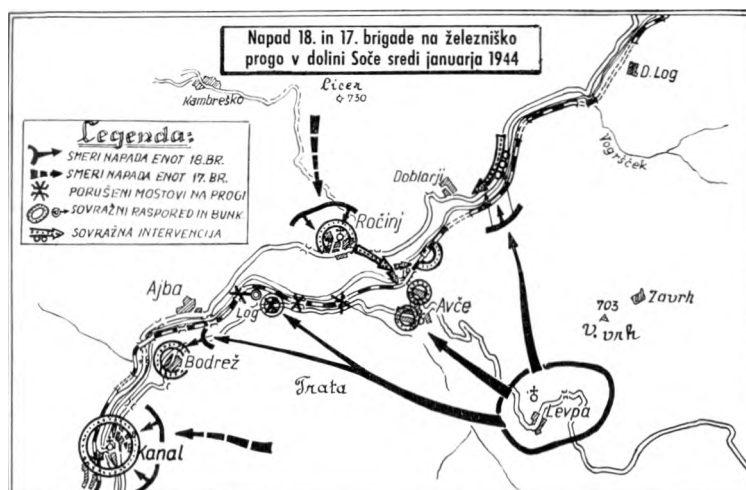
Sedemnajsta naj bi s 1. bataljonom demonstrativno napadla postojanko v Kanalu, porušila cesto in železniško progo pri Kanalu, z 2. bataljonom pa naj bi demonstrativno napadla Most na Soči, s 3. bataljonom Ročinj in s tem preprečila Nemcem intervencijo proti Avčam. Po napadu naj bi oba bataljona prešla na levi breg Soče v sestav brigade.

Z napadom naj bi vse enote 32. divizije pričele točno ob 23. uri 11. januarja 1944.

Stab 18. brigade je po povelju 32. divizije napravil svoj načrt in razdelil vloge bataljonom.

Osnovno nalogo je imel 3. bataljon, in sicer zavzeti gostilno, kjer je bilo 20 Nemcev, potem zaščititi miniranje mostu čez grapo pri železniški postaji Avče. Napad na postojanko Log pri Bodrežu in miniranje železniškega mostu čez potok Avšček naj bi opravil 2. bataljon, ki naj bi z delom sili tudi zavaroval akcijo proti Kanalu.

Prvi bataljon je imel nalogo demonstrativno napasti Doblarje in zavarovati brigado proti Mostu na Soči. Brigadni minersko-sabotažni vod pa naj bi pod zaščito 3. bataljona miniral

in pognal v zrak veliki most čez grapo pri Avčah, najvažnejši objekt v tej napadalni akciji.

Vse brigadne enote so se dobro pripravile. Organizirale so jurišne skupine minerjev ter pripravile dovolj eksploziva za to prvo veliko akcijo, v kateri bodo skupno napadali vsi njeni bataljoni.¹⁶⁸

Odrejeno noč se je brigada spustila v dolino Soče in se približala Avčam. Bataljoni so krenili vsak k svojem objektu napada, katerim so se približali, ne da bi jih sovražnik opazil.

Točno ob 23. uri so začele napad vse partizanske enote od Mosta na Soči tja do Kanala. Povsod je bilo čuti močan ogenj, ki je odmeval po vsej Soški dolini.

Največ hrušča je bilo v Avčah in Logeh pri Bodrežu, kjer se je začela bitka za zavzetje postojank. Tretji bataljon je na juriš vdrl v vas Avče, pognal Nemce in Italijane na železniško postajo, kjer so organizirali obrambo zoper partizanski pritisk. Najhujša bitka se je razumljivo razvijala okrog velikega železniškega mostu. Brigadni minersko-sabotažni vod je že uspel prodreti na most in začel pripravljati rušenje, ko so ga nenadoma z mitralješkim ognjem napadli Nemci, ki so prišli po desnem bregu Soče od Ročinja. Minerji so se morali umakniti. Z močnim mitralješkim ognjem so tolkli čez Sočo tudi ves prostor okoli železniške postaje, kamor so se bili zatekli vojaki iz postojanke. S tem so 3. bataljonu preprečili nadaljevanje napada. Borci so se poskušali še nekolikokrat približati postaji in jo zavzeti, vendar so bili vsakič krvavo odbiti. Bataljon je imel precej ranjenih, zlasti od ročnih bomb. Pri teh juriših se je izkazala hrvaška četa. Naporji so bili zaman, kajti Nemci so s strojnicami z desnega brega Soče tolkli edini možni dostop k poslopju. Obstreljevanje je potem trajalo do jutra. Bataljon ni uspel zavzeti železniške postaje in s tem uničiti oporišča v Avčah.

Drugi bataljon je pripravil za napad tri skupine. Prva (pod vodstvom političnega komisarja) je imela nalogo napasti sovražne bunkerje pri mostu čez potok Avščico in zavarovati minerje toliko časa, dokler ne bodo vrgli mostu v zrak. Drugo in tretjo skupino sta vodila komandant in namestnik komandanta bataljona. Imeli sta nalogo, da napadeta in uničita strazarnico ob progi na Logeh.

Uspeli so presenetiti sovražnika v postoj anki in bunker jih ter jo zavzeti na juriš. Turkestanci so se predali, prej pa še celo pobili Nemce. Tudi skupina na mostu je uspela likvidirati sovražno stražo. Minerji so takoj minirali most in ga vrgli v zrak. Od 50 m se je porušilo 25 m mostu. Bataljon je ujel 10, pobil pa 5 sovražnikov in zaplenil vse orožje, strelivo in drugo opremo.

Štab brigade je ukazal, naj minersko-sabotažni vod minira in poruši še dva druga manjša mostova med Avčami in Bodrežem, ko ni bilo mogoče rušiti velikega mostu pri železniški

postaji. Tudi to miniranje je uspelo. Železniška proga je bila močno poškodovana od Bodreža do Avč.

Prvi bataljon je s težkim minometom tolkel postojanko v Doblarjih. Iz Mosta na Soči sta kmalu po začetku napada pripeljala dva kamiona vojakov. Bila je sovražna rezerva, ki je hitela na pomoč v Avče. Bataljon jo je obsul s hudim mitraljejskim ognjem s položajev na drugem bregu Soče. Kamioni so se poškodovani ustavili na cesti, moštvo pa so z ognjem strojnic zadrževali do jutra. Do kamionov niso mogli, ker so bili na drugem bregu.

Proti jutru so se vse enote 18. brigade umaknile iz doline Soče na Levpo, Kal in Vrhovče.

Ce bi poskušali sešteti uspehe v tem prvem napadu, potem je bil rezultat naslednji: 18. brigada je uničila eno postojanko, porušila tri železniške mostove, ubila 18, ujela pa 10 sovražnikov. V to niso vštete sovražne izgube, ki so jih povročile ročne bombe, ki so jih vrgli v sobe, v katerih so spali sovražni vojaki v Avčah. Zaplenili so težki minomet 81 mm z 18 minami, 2 strojnice, 17 pušk, 12 zabojev streliva, precej ročnih bomb in opreme. Brigada je imela 1 mrtvega, 1 hudo in 13

Skupina borcev 2. bataljona 18. brigade na Lokvah januarja 1944

lažje ranjenih. Vse žrtve so nastale v bojih okoli železniškega mostu in postaje v Avčah, ko so Nemci prodrli od Ročinja.¹⁶⁹

Sosednja 17. brigada je dobro opravila svojo nalogo povsod, ražen v Ročinju, kjer ni zadržala sovražnikov, da bi ne prišli v pomoč posadki v Avčah. Minerji 17. brigade so porušili železniško progo in cesto na več odsekih ter vrgli v zrak 6 daljnovodnih stebrov. Dokler jih niso popravili, hidrocentrala v Doblarjih ni mogla obratovati. Bataljona sta srečno prišla čez Sočo in tako je bila tudi 17. brigada prvič po novembrski ofenzivi združena.

Divizijska akcija je v celoti uspela. Sovražnik je dobil zlasti hude udarce s tem, ker je bil pretrgan cestni in železniški promet; slednji za dalj časa, ker je partizanska divizija porušila nekoliko mostov. Od dveh prog čez slovensko ozemlje je nekaj časa v italijansko smer deiovaia le ena.

Še bolj pa je ta akcija odjeknila med civilnim prebivalstvom, ki je prvič videlo dolge kolone borcev, ki so se vračali iz akcije, veliko partizansko moč na enem mestu. V njih je videlo svojo moč.

Sovražnik je hitro reagiral. Navsezgodaj je krenil iz Mosta na Soči proti Tolminskemu Lomu in sledil 2. bataljonu 17. brigade, ki ga je ponoči napadal. Sovražna kolona je štela okoli 150 mož. Bataljon je odgovoril s protinapadom tako silovito, da se je sovražni napad spremenil v poraz. Na bojišču pa je ostalo nekaj mrtvih in zaplenili so precej orožja in streliva.

Tudi iz Avč je sovražnik poslal izvidniško patroljo okoli 30 mož proti Levpi. Pri vasi Senici jo je napadla zaseda 1. bataljona 18. brigade in jo poglala v dolino.¹⁷⁰

LJUDSKI ZBOR NA KALU

Politično vodstvo Primorske in štab 9. korpusa sta izkoristila prisotnost 32. divizije in njene lepe uspehe. V Kalu pri Kanalu sta organizirala velik politični zbor za celo Banjško planoto, čeprav se je sovražnik v Soški dolini že mrzlično pripravljal in zbiral nove sile, največ iz 162. turkestanske divizije, za ofenzivo proti partizanskim enotam na Banjščici. Tudi obveščevalna služba 9. korpusa je imela precej točne podatke o sovražnih pripravah. Zvedela je celo za čas začetka napada in približen razpored sovražnih sili.

Da bi preprečili sovražno akcijo med zborom, je štab 32. divizije naložil 18. brigadi, naj z delom sii zavaruje 16. januarju shod proti dolini Soče.

Primorskega ljudstva ni oviralo zbiranje sovražnih sii v dolini Soče, da ne bi izkazalo svoje polne privrženosti in ljubezni Osvobodilni fronti in partizanski vojski. Omenjenega dne se je zbralo v Kalu mnogo ljudstva. Prišli so od blizu in daleč, celo iz Soške doline. Množice so prihajale s slovenskimi zastavami s peterokrako rdečo zvezdo, pojoč partizanske pesmi. Prvič se je na območju Banjške planote na enem mestu zbrala tolika množica, ki ji je hkrati prisostvovala tudi tolikšna partizanska vojska. Na obrazih ljudi se je videi ponos, privrženost in pripadnost narodnoosvobodilnemu gibanju. V močnih partizanskih enotah so videli svojo bodočo zmago in osvoboditev. Ljudje so prinašali darila in jih dajali partizanom, ki so prisostvovali temu velikemu mitingu.

Na zboru so govorili najvišji predstavniki ljudske oblasti in vodstva slovenskega naroda: prvi komandant slovenskih partizanov Franc Leskošek-Luka, pisatelj tolminskih puntov France Bevk, znani partizanski komisar Ante Novak, domači voditelji in aktivisti, kakor tudi predstavniki 32. divizije in borci brigade, ki so se bojevali na Banjščici še pred kapitulacijo Italije.

Govorniki so ljudem poj asnj evali vojaški in politični položaj v svetu, v Sloveniji in na Primorskem. Govorili so, da je okupatorska moč še velika in da bo treba še precej naporov, da bo končno zlomljena in zmaga dosežena. Ljudstvo je navdušeno poslušalo govornike in manifestiralo privrženost OF in svoji vojski. Ko je bil svečani del zbora končan, se je začel pri srčen program, v katerem je sodelovala kulturna ekipa 18. brigade in domači mladinci, na koncu pa je bilo v splošno zadovoljstvo še malo veselega rajanja.

Zbor je bil veličastno končan. Ljudje so se radostno razšli, čeprav niso niti slutili, da bodo že drugi dan tište enote, ki so se z njimi veselile, vpletene v hude boje s sovražnikom, ki je začel svojo ofenzivo.

Komaj se je množica razšla, je morala 18. brigada naglo kreniti na Lokovec, da bi zasedla položaje, kjer se bo spoprijela s sovražnimi kolonami.¹⁷¹

BRIGADA V SOVRAŽNI JANUARSKI OFENZIVI NA BANJŠČICAH IN LOKVAH

SOVRAŽNE PRIPRAVE IN PARTIZANSKI PROTIUKREPI

Sovražnik je medtem pravkar končal akcijo čiščenja na Krasu in v Vipavski dolini. Sedaj je bila na vrsti Banjška in Trnovska pianota in območje Trebuše. Njegova želja je bila, da bi potisnil partizanske sile čim dlje od zanj življenjsko važnih prometnih žil v Soški dolini. To pot je nameraval uporabiti taktiko obkoljevanja velikih delov ozemlja, nato pa bi močne kolone presekale osvobojeno ozemlje na več delov, ki bi jih nato podrobno preiskale in očistile.

Ražen stalnih garnizij je uspel zbrati za ofenzivo še okoli 3000 vojakov, oddelkov iz 162. turkestanske divizije in 188. rezervne pehotne divizije.

Sovražna akcija je začela že 16. januarja 1944, ko je krenila iz Gorice močna motorizirana kolona v spremstvu sedmih oklepnih avtomobilov proti Kromberku in zasedla vas Ravnico pri Trnovem. Severovzhodno od Gorice so začeli popravljati porušeno cesto med Ravnico in Trnovim, da bi mogli naslednjega dne z močnimi motoriziranimi enotami prodreti v notranjost svobodnega ozemlja. S tem so si hoteli zagotoviti glavno izhodno točko za prodor v smeri Trnovo—Lokve—Cepovan.

Deveti partizanski korpus je na tem območju imel le tri brigade 32. divizije, kajti 31. divizija je bila izven območja, ki ga je zajela sovražna ofenziva. Partizanske sile so bile razporejene 16. januarja tako, da je bil štab 9. korpusa s svojimi oddelki v sredini, na področju Lokve—Lažne. Štab 32. divizije in 18. brigada sta se nahajali v Kalu nad Kanalom in Lokovcu,

17. brigada na območju Čepovan—Lokve, 19. brigada pa je bila zbrana na Colu in Predmeji.

Na podlagi podatkov o sovražnem načrtu za ofenzivo je štab 9. korpusa izdal 32. diviziji povelje, kako naj razmesti svoje sile za boj s sovražnimi kolonami. Brigadam so določili položaje, ki naj jih zasedejo v noči na 17. januar 1944.

Položaje na črti Trnovo—Voglarji—Nemci je branila 17. brigada. S patruljami je kontrolirala premike sovražnika zlasti iz Gorice, od koder bi lahko prišli tudi tanki, 18. brigada pa je imela nalogo zasesti položaje na Lokovcu in napasti sovražne kolone, ki bi prodrle iz doline Soče. Na Predmeji je cesto Ajdovščina—Predmeja—Lokve porušila 19. brigada, zasedla položaje in ščitila hrbet diviziji, hkrati pa imela nalogo napasti sovražnika, ki bi prodiral iz Ajdovščine in Vipave proti Predmeji in Lokvam.¹⁷²

Osemnajsta je s 1. bataljonom pred Gornjim Lokovcem in Kalom nad Kanalom branila dohode iz Mosta na Soči in iz doline Idrijce, 3. bataljon pa je zasedel v Srednjem Lokovcu dominantne položaje ob cesti z nalogo, da napade sovražnika, ki bi se pojavil iz Kanala, Avč in Kanalskega vrha. Na tem najvažnejšem odseku obrambe sta bila tudi štab 18. brigade in 32. divizije. Drugi bataljon je zasedel Dolnji Lokovec, da bi preprečil napad sovražnika iz Grgarja in Kanala.

S štabom 9. korpusa je bila dobra telefonska zveza, kar je olajševalo poveljevanje in obveščanje med štabom divizije, 18. brigade in 9. korpusa.

V noči na 17. januar 1944 so bile vse enote 32. divizije pripravljene in so mirno pričakovale sovražne kolone.

UNICENJE SOVRAŽNE KOLONE PRI LOKOVCU

Sovražnik je zgodaj zjutraj 17. januarja začel prodirati z več strani na svobodno ozemlje. Iz doline Soče sta krenili dve koloni, iz Kanala na Kanalski vrh—Trušnje in Lokovec ter iz Avč na Kal nad Kanalom in Vrhovče, kjer sta se okoli 10. ure obe koloni združili.

Izvidniške patrulje 18. brigade so opazovale sovražne premike in o njih poročale štabu brigade. Tretji bataljon je še nekoliko popravil svoje položaje, ki jih je zasedel in je nestrpno pričakoval sovražnika v zasedi ob cesti od hiše, ki ji pravijo pri Martinu, tja do cerkve v Srednjem Lokovcu.

V štabu brigade je v tem času po telefonu prišlo povelje komandanta 32. divizije, ki ga je izdal na podlagi ukaza komandanta 9. korpusa, naj brigada takoj pošlje 3. bataljon v Lokve, kjer bo prejel nadaljnja povelja. Nič ni pomagalo pojasnjevanje, da je sovražnik tik pred zasedami 3. bataljona; bataljon je moral hitro zapustiti položaje in kreni ti čez Cepovan na Lokve. Ta bataljon je bil tedaj najštevilnejši in najbolj oborožen v brigadi ter je veljal tudi za najbolj borbenega v diviziji. Prav zaradi tega ga je komandant 9. korpusa vzel z bojišča v Lokovcu ter ga kot korpusno rezervo poslal na pomoč 17. brigadi proti Trnovem, kamor so prodirale mnogo številnejše sovražne sile kot iz doline Soče.

Toda z odhodom 3. bataljona je v obrambi pri Srednjem Lokovcu nastala v položaju vrzel in prav vanjo je počasi prodirala sovražna kolona kakih 150 mož z obsežno komoro. Stab brigade je nemudoma poslal kurirje v štab 1. in 2. bataljona s poveljem, naj hitro s delom sii kreneta proti Srednjemu Lokovcu in napadeta Nemce.

Bilo je jasno, da bo sovražnik prišel prej kot oba bataljona, zato so položaje pred cerkvijo zasedli zaščitni vod 18. brigade, zaščitna četa štaba 32. divizije in moštvo obeh štabov.

Sovražna kolona se je počasi približevala zasedi. Bilo je že poldne, ko jih je napadla. Razvnela se je bitka, v kateri so borci in oficirji odbijali sovražne napade ter zadržali nekoliko močnejše sovražne sile, da bi pridobili čas, ki je bil potreben, da prideta 1. in 2. bataljon. Nemci so hudo pritiskali, toda branilci so s skrajnimi napor in celo s protinapadi uspeli zadržati sovražnika. Borba je besnela že dve uri, ko pomoči še ni bilo od nikoder, borci in oficirji štaba 18. brigade in 32. divizije pa so že z zadnjimi močmi odbijali čedalje hujše napade sovražnika.

Komandant 2. bataljona poročnik Sreten Djenadija je opazil, da je na Srednjem Lokovcu hud boj. Ker na njegovem sektorju obrambe ni bilo sovražnika, je zbral bataljon in na lastno pest odšel v smeri boja, da bi napadel sovražnika z boka in ga pomagal uničiti. Ko je srečal štabnega kurirja in zvedel, kakšen je položaj, in da sovražnika zadržujeta le oba štaba, je še povečal hitrost pohoda, da bi prišel pravočasno na bojišče, kamor je uspel priti ob 14.30. Komandant bataljona je takoj izdal ukaz, naj enote obkolijo sovražno skupino ter jo napadejo v bok in hrbet.

Ko so hrabri branilci videli, da je prispel 2. bataljon in tudi že napadel presenečene Nemce, so z vzkliki »Hura! Juris!« tudi oni planili naprej. Sovražnik ni mogel vzdržati naskoka združenih partizanskih sili in se je začel naglo umikati. Toda bilo je prepozno, kaj ti tudi na poti umika je naletel na partizane. Bil je obkoljen. Boj je trajal do 16.30, ko so ga že stisnili na zelo ozkem prostoru in razbijali na manjše skupine. S severne strani se je tedaj napadu pridružil še 1. bataljon. Začel se je lov na posamezne sovražne skupine. Vojaki so se poskušali reševati v gozd, kamor in kakor je pač kdo mogel pobegniti pred partizani.

Pred popolnim uničenjem sta jih rešila noč in gozd, razen tega pa še gosta megla, ki se je spustila zvečer nad bojišče. S svojim hrabrim bojem so zaščitila in oba štaba pridobila čas, ki je bil potreben 1. in 2. bataljonu, da prideta na bojišče. Sovražni prodor je bil zaustavljen, sovražna kolona pa tako temeljito razbita, da je v tej ofenzivi ni bilo več na bojišču. V boju se je tega dne posebno odlikoval Jože Klun-Pavle, pomočnik političnega komisarja 18. brigade, ki je bil tudi ranjen v nogo.

Zmaga je bila popolna, plen ogromen, mrtvi in ujeti sovražniki pa so bili priča hude peturne bitke. Na bojišču so prešteli 50 trupel, ujetih je bilo 16 sovražnikov (2 oficirja, 4 Nemci in 10 Turkestancev). Zaplenili so težki minomet 81 mm s 320 minami, 1 brzostrelko, 1 polavtomatsko puško, 15 pušk, 2 pištoli, 75 zabojev streliva, 100 vojaških plaščev, 240 odev, 12 voz z 28 konji, 14 konj pa je bilo pobitih. Pri nekem oficirju so zaplenili vojaški zemljevid, na katerem je bil vrisan nemški načrt za ofenzivo in pomembno radijsko depešo. Iz načrta so razbrali, da so cilj vseh sovražnih kolon Lokve, kjer naj bi se sestale. Ujeti oficirji so izjavili, da so imeli nalogo oblikovati postojanko v Srednjem Lokovcu in Cepovanu. Kartografije so poslali takoj štabu 9. korpusa.

Po poročilih, ki jih je štab brigade kasneje sprejel iz Anrovega, je bila njegova posadka, ki je sodelovala v tem boju, popolnoma uničena. Od 30 njenih vojakov so bili pobiti in ranjeni vsi. Nemci so morali pripeljati v Anhovo novo moštvo. Razbita kolona je pripadala oddelkom 162. turkestanke divizije in bila zbrana iz garnizij v dolini Soče.¹⁷³

NOČNI NAPAD NA SOVRAŽNIKA V TRNOVEM

Na drugih obrambnih smereh je sovražnik tega dne uspel uresničiti svoj nacrt navzlic odporu 17. brigade in čeprav je 19. brigada razbila sovražno kolono, ki je prodirala iz Vipavske doline, Nemci so zavzeli Predmejo in tarn ostali.

Najhuje je bilo na obrambnem odseku 17. brigade, proti kateri so po vsem sodeč prodirale poglavitne sovražne sile, ki so štejele kakih 1000 mož. Začeli so z napadom okoli 8. ure iz vasi Ravnica proti Trnovem in napadli položaje 17. brigade. Gregorčičeva brigada se je ogorčeno branila pred prodirajočimi premočnimi sovražnimi silami in se je postopoma umikala tako, da so Nemci uspeli šele okoli poldne zasesti Trnovo. Brigada je uspela ustaviti ta prodor šele 500 m severno od Trnovega. Ob mraku se je oddvojila od sovražnika, ki se je utrdil v kasarnah na Trnovem. Ražen te močne kolone je sovražnik poslal še izvidniško patruljo kakih 60 mož, ki je šla iz Ajdovščine čez Vitovlje in skozi gozd do vasi Nemci, kjer je bil 1. bataljon 17. brigade, ga nenadoma napadla v hrbet in pregnala iz vasi. Hitro so zažgali 6 hiš in se takoj vrnili v Vipavsko dolino. Ta sovražni vdor je terjal večjo pozornost enot na položajih, da se ne bi ponovila kakšna presenečenja.

Ko je v vlogi korpusne rezerve prišel 3. bataljon 18. brigade na Lokve, mu je komandant 9. korpusa, generalmajor Lado Ambrožič-Novljan, ukazal, naj krene proti Trnovem in skupaj s 17. brigado ustavi prodirajočega sovražnika. Z bataljonom je šel tudi načelnik operativnega oddelka štaba korpusa Danilo Šorović, da bi koordiniral boj enot.¹⁷⁴

Ko je bataljon, ki je bil na pohodu ves dan in prepotoval več kot 30 km poti, prišel v bližino Trnovega, je boj 17. brigade že ponehal, sovražnik pa je vas Trnovo urejeval za obrambo.¹⁷⁵

V takem položaju je bilo potrebno sovražniku onemogočiti, da bi naslednji dan nadaljeval prodiranje proti Lokvam. Zato je štab 9. korpusa izdal povelje 32. diviziji, naj napade Trnovo. Ko so izvidniške patrulje zbrale potrebne podatke, so pripravili načrt, ki naj bi ga izvedla 17. brigada in 3. bataljon 18. brigade ob polnoči 18. januarja 1944.

Organizirali so jurišne skupine prostovoljcev, 3. bataljon pa je dobil glavno nalogo vdreti v kasarne, v katerih so se naselili Nemci, jih z bombami presenetiti in potem uničiti.

Borci so se tiho priplazili do jurišnih položajev in ob polnoči vdrli z vseh strani v vas. Sovražniki so bili zares presenečeni, vendar so se umaknili v utrjene bunkerje ob vojašnici. Bataljon 18. brigade, ki je že očistil vso vas, je napadel tudi bunkerje, iz katerih so se srdito branili. Le beton jih je rešil pred popolnim uničenjem. Po dveurnem boju in obleganju so štabi uvideli, da je zaman sleherni nadaljnji napor brez težkega orožja. Izdali so ukaz, naj se vse enote umaknejo iz Trnovega.

Partizani so se umaknili do Lokev, kjer so organizirali novo obrambo. Sovražnik je še vso noč streljal, misleč, da partizani še vedno obkrožujejo Trnovo. V nočnem napadu niso uničili sovražnika, in sicer zahvaljujoč dejstvu, da se nihče ni prej spomnil porušiti bunkerjev za primer sovražnikovega vdora.

Kakšne so bile sovražne žrtve, ni znano iz dosegljivih dokumentov. Po podatkih partizanskih virov naj bi imeli okoli 70 mrtvih in večje število ranjenih.¹⁷⁶

Najvažnejši cilj napada je vendarle bil dosežen. Sovražnik je bil prisiljen pritegniti nove okrepitve in odložiti nadaljevanje prodora na svobodno ozemlje za en dan, kajti moral je odpočiti svoje čete in pospraviti mrtve in ranjene.

Ta dan je bil zelo dobrodošel 32. diviziji, da je mogla urediti nove položaje, pripraviti enote za boj in jih odpočiti.

Svoj prispevek k uspešnosti tega dne boja je dala tudi

19. brigada »Srečka Kosovela«. Iz Ajdovščine je kolona 300 mož krenila čez Slokarje na Predmejo, kjer je brigada imela svoje položaje. Okoli poldneva je prodrla do teh zelo ugodnih položajev, kjer je bila takoj napadena. Po prvih rafalih so imeli precej šnje izgube, vendar so se napadalci začeli uporno braniti, tako da je boj trajal celo popoldne. Ko je neka močna bočna napadalna skupina prodrla čez Caven in napadla 19. brigado v bok in hrbet, se je bila brigada prisiljena umakniti. Nemci so zasedli Predmejo, vendar so imeli velike izgube. Po poročilih 19. brigade je bilo 96 mrtvih in večje število ranjenih.¹⁷⁷

Tako se je prvi dan ofenzive končal zelo krvavo za sovražnika. Od svojega načrta je uresničil le zavzetje Trnovega in Predmeje, medtem ko sta ostala Lokovec in Cepovan svobodna. Čeprav je sovražnik prvega dne vrgel v boj močne sile, je bila pobuda pravzaprav v rokah partizanov. Boji so bili tam in tako, kakor je določila partizanska stran, ki je imela pri

tem polno svobodo manevra. Korpus je deloval kot celovit organizem. Manever korpusne rezerve, 3. bataljona 18. brigade, ki je prešel čez 30 km, je bil dovolj močan dokaz, da je korpus obvladal položaj na vsem širokem bojišču.

Ker je štab korpusa vedel iz izjav ujetnikov in iz zaplenjenega načrta ofenzive, da hoče sovražnik na vsak način okupirati Lokve in Čepovan, je osredotočil glavnino 32. divizije okoli Lokev in pripravil načrt s ciljem, da zada sovražniku hude izgube, ko bo prodiral na Lokve.¹⁷⁸

LETALSKI NAPAD NA LOKVE

Sovražnik zaradi velikih izgub prejšnjega dne ni mogel napredovati po svojem načrtu. Poskusil je, da bi z letalstvom presenetil partizane na Lokvah, toda partizani so vas že ponoči izpraznili, ker je štab korpusa predvideval, da bi sovražnik mogel napasti z letali. Obvestili so tudi prebivalstvo. Lokve so bile zjutraj 18. januarja 1944 prazne.

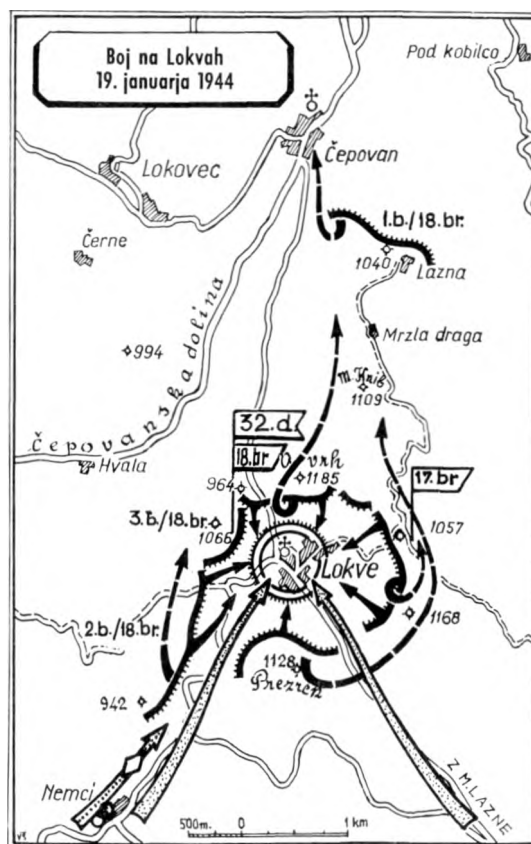
Res so zračni pirati prileteli že ob 7. uri zjutraj. Štirje bombniki tipa »Savoia Marchetti« so najprej obleteli vas, potem pa so se spustili nižje in začeli bombardirati prazne hiše. Ko so letala nizko preletela položaje čet, ki so bile okoli Lokev, so le-te odprle ogenj iz težkih strojnic. Poročila pišejo, da je bil eden od bombnikov nad položaji 18. brigade zadet in je ves v plamenih treščil v bližnji gozd. Takoj ko so druga letala opazila, da je en bombnik uničen, so se obrnila in izginila za obzorjem proti Gorici. Tako je 18. brigada »Soška« lahko zabeležila, da je njeno orožje uničilo že drugo sovražno letalo. Tega dne se letala niso več pojavljala.

Sovražnik je tega dne poskusil bolj vzhodno tudi zahrbtnen napad. Oddelek bataljona »Heine« (v moči 150 mož) je iz Idrije prodril skozi gozdove do Lazen, kjer je napadel zavaranje štaba 9. korpusa. Zaščitni bataljon in moštvo oddelkov štaba pa so izvršili močan protinapad, odbili sovražnika in ga prisilili, da se je umaknil z izgubami v dolino Trebuše. Na drugih sektorjih so tega dne deiovaie le izvidniške patrulje.¹⁷⁹

BOJ NA LOKVAH

Osnovna zamisel štaba 32. divizije za boj proti prodirajočemu sovražniku je bila zbrati 17. in 18. brigado brez 1. bataljona na območju Lokev, zasesti položaje v obliki podkve okoli

vasi, v ta ognjeni žep spustiti sovražnika, nato pa ga s sočasnim ognjem in jurišem vseh petih bataljonov obeh brigad uničiti. Prvi bataljon 18. brigade naj bi zavaroval razporeditev proti Idriji in Trebuši, v primeru potrebe pa naj bi deloval kot divizijska rezerva.

Divizija je 19. brigado zadržala pri Predmeji, da prepreči prodor sovražnika s Predmeje proti Lokvam.

Na podlagi tega načrta je 18. brigada zasedla v noči na 19. januar 1944 položaje v obliki enega kraka te »podkve«. Tretji bataljon je zasedel severno od Lokve pobočje Velikega

vrha (trig. 1185)—križišče cest pri k. 969 in dalje do podnožja Crnega vrha (k. 1066). Od tod dalje, tja do k. 942 in nad cesto, pa je imel položaj 2. bataljon, kjer sta bila tudi štab 18. brigade in 32. divizije.

Drugi krak je zasedla 17. brigada, ki se je severno od Lokev spojila s 3. bataljonom 18. brigade. Nad cesto Lokve—Predmeja in pri k. 965 ter na področjih Prezrena (k. 1128) so bili dohodi do Lokev svobodni.

Prvi bataljon 18. brigade, divizijska rezerva, je bila na položajih pri gozdarjevi hiši nad Čepovanom in dalje do Brezglavnika (k. 1040). Zveze s položaji okoli Lokev ni imel, ker je varoval razporeditev čet okoli Lokev za primer prodora sovražnika iz Trebuše, Cepovana in doline Idrijce.¹⁸⁰

Borci so si dobro pripravili zaklone in jih maskirali, da jih sovražnik ne bi prezgodaj odkril in se ognil pripravljeni zanki.

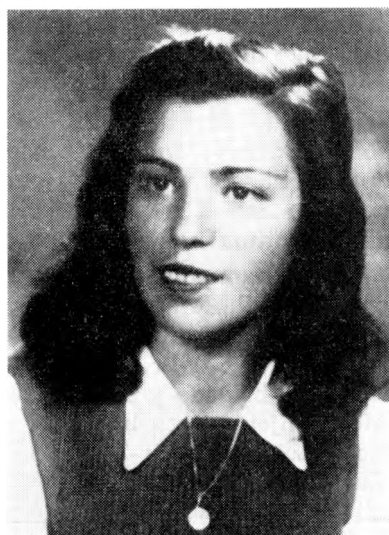
Sovražnik je — kot so pričakovali — 19. januar ja krenil iz Trnovega in Predmeje ter počasi in previdno napredoval, da ga ne bi iznenada napadli partizani. Nihče jih na tej poti ni vznemiril. Kmalu so opustili pobočnice in zavarovalne patrulje in šli v kolonah naravnost na Lokve. Prva se je pojavila kolona s Predmeje, ki je štela kakih 200 mož. Čeprav so šli mimo partizanov, jih niso opazili, le-ti pa niso streljali na njih. Brez ovir so prišli na Lokve in čakali drugo kolono, ki se je pokazala okoli poldne. Bila je številnejša od prve. Tudi to so spustili v »žep«. Obe sta se združili. Vojaki so se pozdravljali v veselem razpoloženju, saj so tako zlahka prišli v srce partizanskega svobodnega ozemlja.

Tedaj pa so svignile nad osuplimi vojaki proti nebu partizanske rakete, znak za začetek napada. Zaropotalo je z vseh strani. Presenečeni vojaki so naglo iskali zaklone, nekateri pa so padli že od prvih rafalov stroj nie in strellov pušk. Preden so se zavedli, se je s spodbudnimi vzkliki »Hura! Juriš« vseh pet bataljonov dvignilo v napad na Nemce. Razvnela se je huda bitka iz neposredne bližine, vse se je pomešalo. Napadalcu so v tej borbi prsa ob prsa tolkli kar s kopiti pušk, brzostrelke so neusmiljeno pele, vmes pa treskale ročne bombe in mine težkih minometov.

Nemci se niso mogli upreti partizanskemu jurišu. Začeli so se umikati čez polje proti podrtim hišam in cerkvi v središču Lokev. Takoj so postavili nekaj strojnic v zvonik in začeli ščititi umikajoče se Nemce in tolči po partizanih, ki so

pritiskali za njimi. Pri tem so prizadejali prve izgube partizanski strani; bilo je nekaj ranjenih, ki jim je bilo treba pomagati. Klicali so bolničarko 3. bataljona Pavlino Žagarjevo po bojišču, vendar pa je bila tudi ona ranjena. Med jurišem je pozabila na svojo dolžnost in nalogo bolničarke ter je v valu navdušenja zdrvela naprej s puško v roki in z bombami tolkla po sovražniku.¹⁸¹

Nemci so se zatekli v podrtine porušenih hiš. Od tod so se začeli braniti pred pritiskom partizanov. Boji so postajali vse srditejši, borci in starešine so se kosali med seboj in še bolj

Pavlina Žagarjeva, bolničarka 3. bataljona in sekretar SKOJ 18. brigade

pritiskali na braneče se nemške vojake. Nemci so bili stisnjeni na že zelo ozek prostor okoli cerkve. Ostalo je le še vprašanje, kako uničiti sovražne mitraljezce v cerkvenem zvoniku, kaj ti ruševine hiš so eno za drugo že zavzemali. V zadnjem hipu je nenadno prišlo v pomoč po cesti iz Trnovega manjše število tankov. Na križišču proti Trnovemu je bila postavljena močna zaseda 18. brigade. Ko je iz Trnovega prišla pomoč pred to zasedo, jo je nemška pobočnica napadla z boka, njena glavna pa je s tanki zdrvela proti Lokvam naravnost na bojišče, kajti cesta ni bila minirana.

Nemci so se poskušali na Lokvah pod zaščito tankov prebiti iz obroča. Prvi poskus je bil odbit. V ponovljenem napadu je bil uničen nemški tank, ki je zgorel, drugi pa so se prebili do cerkve in okrepili sovražno obrambo. Bojna sreča se je zdaj obrnila v prid sovražnika. Uspeli so se rešiti pred uničenjem. S tem pa so zaščitili tudi padle vojake in bogat plen, ki je ostal na polju med mrtvimi. Po čistinah so tedaj kosile nemške strojnice. Pri poskusu partizanov, da bi se dokopali do orožja, je bilo več borcev ranjenih.

Obstreljevanje je trajalo še do 16. ure, ko je poveljstvo divizije ukazalo, naj brigade končajo boj, ker je bilo povsem jasno, da ne bo mogoče uničiti sovražne skupine na Lokvah. Brigade so se v redu umaknile na položaje, ki so jim bili določeni, tako da sovražnik še opazil ni.

Vse enote so pokazale izredno hrabrost. Nemce so napadali vsi, ki so bili okoli Lokev, od komandanta divizije do bolničark. Sovražnik se je uspel obdržati, zahvaljujoč pomoči tankov, ki so jih v poslednjem trenutku rešili iz obroča. Izkoristili so slabost zavarovanja akcije, ki je bilo le protipehotno, ne pa protitankovsko.

Med napadom ni nihče mislil na to, da bi sproti pobiral orožje padlih, le posamezniki so spotoma zamenjali svoje orožje, pa je precej borcev prišlo do novih brzostrelk in pištol. V tem krvavem boju so tudi naše čete imele precejšnje izgube. Samo 18. brigada je imela 7 padlih, 9 pa je bilo huje ranjenih. Med ranjenimi sta bila tudi namestnik komandanta 2. bataljona Leopold Košir-Zmago in bolničarka 3. bataljona Pavlina Zagarjeva. Po presoji štabov, ki so po boju sestavljali poročila, je na bojišču obležalo okoli 250 mrtvih in okoli 300 ranjenih, kar pa je precej pretirano.¹⁸²

PRIZNANJE

Boj pri Lokvah je razen stvarnih rezultatov pokazal, da je 18. brigada postala iz enote, ki je še pred kratkim mogla izvrševati le manjše akcije, močna in borbena, vojaško dobro organizirana enota visoke borbene vrednosti. V boj ih na Lokovcu, še bolj pa na Lokvah, je prišlo do izraza množično junaštvo njenih borcev, ki so pod vodstvom dobrih starešin bili sposobni izpolniti tudi zahtevnejše naloge.

To je ugotovilo tudi poveljstvo 9. korpusa, ki pravi v svojem operativnem poročilu z dne 1. februarja 1944:

»V drugi polovici januarja so imele enote 32. divizije velikanske uspelne. Vse njihove akcije in borbe so bile vodene brez napak starešin in z veliko hrabrostjo in spretnostjo. Bilo je opaziti pravo tekmovalstvo v spretnosti in manevriranju s strani starešin in v hrabrosti posameznikov in enot. V teh bojih so se nekatere edinice bolj, nekatere pa manj izkazale, vendar ni niti ena popustila. Višek vsega je bila borba na Lokovcu in bitka pri Lokvah, ki so bile, lahko rečemo, največji uspehi od začetka partizanstva v Slovenskem primorju. Ravno tako pa je bil to največji poraz Nemcev.

Zlasti moramo priznati, da se je najbolj izkazala 18. SNOB »Soška«, ki jo po teh akcijah lahko imamo za eno najboljših slovenskih brigad. V teku zadnjega meseca je ta brigada popolnoma prerojena. Hrabrost starešin in borcev je tako velika, da so pričeli Nemce podcenjevati. Sovražnik je v tej ofenzivi doživel, prvič od kar je okupiral Slovensko primorje, hude izgube, a pri tem ni razbil niti ene naše enote.«¹⁸³

Štab 9. korpusa je izdal po bitki na Lokvah svoje dnevno povelje, v katerem je dal priznanje enotam in posameznikom. Med drugim piše za 18. brigado:

»Za izkazano junaštvo se pohvali cela 18. brigada, a posebej še poedinci: kapetan Gliša Raco, komandant brigade, poročnik Djenadija Sreten, komandant 2. bataljona, poročnik Rdeče armade Anatolij Djačenko, komandir čete v 2. bataljonu, poročnik Boško Dedejić-Pope, komandant 3. bataljona, Pavlina Zagarjeva, bolničarka 3. bataljona, in Anton Leškar, mitraljezec 1. čete 2. bataljona.«¹⁸⁴

V januarski ofenzivi se je 18. brigada prvič izkazala v vsej svoji udarnosti. Prej, ko je branila svobodno ozemlje, ni mogla nikoli z večjimi silami od bataljona kreniti v boj in ni mogla izraziti svoje prave udarne moči.

Po končanih bojih na Lokvah je Osemnajsta dobila nalogo zbrati se v Cepovanski dolini pri vasi Dol in še isto noč na 20. januar kreniti na Šentviško planoto. Okoli 19. ure je prišla v vas Lažne, kjer se je priključil še 1. bataljon, in je ob 20. uri krenila na zborna mesto. Šla je čez Cepovanska vrata in Slap na Idrijci, nato pa na Pečine. Tam je ostala

njena glavnina, 1. bataljon pa je nadaljeval pot do vasi Ponikve. Med tem ko so borci dobili zasluženi odmor, so orožarji pripeljali enotam strelivo in eksploziv za bodoče akcije.¹⁸⁵

V sodelovanju z organizacijami na terenu je brigadni kulturnik pripravil dober program za množični miting v Ponikvah, katerega se je 22. januarja udeležilo veliko število prebivalstva okoliških vasi. Politični komisar brigade in terenski aktivisti so imeli govore, pester program partizanov in mladine pa je dobil zaslužene aplavze prisotnih ljudi. Ob koncu je bilo — kot vedno — še malo plesa.

Na Šentviški planoti sta bila tudi 17. brigada in štab 32. divizije. Štabi divizije in brigad so medtem zbirali podatke o sovražniku in kovali načrte za napad na postojanke v Baški grapi. Za take napade je bil po njihovem mnenju ugoden trenutek, ker je sovražnik oslabil nekatere postojanke, ko je uporabil njihovo moštvo za ofenzivo na Banjski in Trnovski planoti. Štab divizije je hitel, da bi presenetil sovražnika in izkoristil ugoden položaj, dokler so bile sovražne sile v postojankah še šibke. Čakali so le prihod 19. brigade, da bi mogli pripraviti divizijsko akcijo, prvič z vsemi brigadami.

NEUSPEL NAPAD NA BAŠKO GRAPO

Po podatkih, s katerimi so razpolagali štabi, je bilo v Baški grapi v postojanki Most na Soči 300 vojakov, od tega 200 Nemcev, 50 Turkestancev in 50 Italijanov. Imeli so 2 minometa 81 mm in več motornih vozil. V postojanki v Klavžah je bilo 30 vojakov, polovico Nemcev in Italijanov, v Kneži 60—70 Italijanov, v Grahovem 30 vojakov, največ Italijanov in nekaj Nemcev, v Hudajužni 100 Italijanov in 10 Nemcev. Vsi Italijani so bili iz bataljona »Bruno Mussolini«, medtem ko so bili Nemci in Turkestanci iz 162. turkestarske divizije.

Številčno stanje teh sovražnih postojank, ražen v Mostu na Soči, resda ni bilo veliko, zato pa so bile dobro utrjene in zavarovane z bunkerji, žičnimi ovirami in minskimi polji. Ražen tega so bile oborožene s težkimi minometi in strojnicami.

Štab 32. divizije je sklenil, naj enote napadejo postojanko v Klavžah in Kneži ter uničijo železniško progo in mostove v bližini obeh postojank. Za izvedbo napada so določili 17. in 18. brigado, ker 19. brigada še vedno ni prišla na Šentviško planoto.

Osemnajsta brigada je dobila nalogo, naj napade in uniči sovražno postojanko v Kneži in minira železniško progo. Po nacrtnu, ki ga je pripravil štab brigade, je glavno nalogo dobil 2. bataljon, medtem ko naj bi šel 1. bataljon čez progo in Bačo ter zasedami zavaroval akcijo v smeri Hudajužne.

Z delom sii naj bi pomagal tudi 2. bataljonu. Tretji bataljon je imel nalogo zavarovanja proti Grahovemu. V pomoč 2. bataljonu so dodelili težko četo brigade, ki naj bi točno ob določeni uri z močnim minometalnim ognjem obstreljevala vojaške barake v Kneži. Čim bi prenehal ogenj minometov, naj bi 2. bataljon jurišal na barake in jih zavzel, nato pa bi brigadni minersko-sabotažni vod miniral progo in objekte na njej.

Gregorčičeva brigada je imela nalogo napasti in uničiti postojanko v Klavžah. Ko bi tako brigade osvojile precejšnji odsek železniške proge, bi minerji divizije in brigad temeljito porušili progo in jo onesposobili za promet. Enote naj bi začele napad ob 22. uri 23. januarja 1944.¹⁸⁶

Brigadna težka četa je že podnevi izbrala položaje za težke minomete in pripravila potrebne elemente za obstreljevanje.

Ob mraku so se enote spustile v dolino Bače. Noč je bila temna, povrhu vsega pa se je še spustila gosta megla, kar je zelo oviralo premik partizanskih kolon, ki so se s težavo prebijale skozi grmovje in po stezah. Skoro vse čete so se na poti zgubile in v megli zašle, tako da nobena ni prišla ob določenem času na izhodiščne položaje za napad.

Ob določeni uri so težki minometi začeli obstrelj evati postojanko Knežo v dolini. Sovražnik je kmalu začel odgovarjati na isti način. Po vsej dolini so začele treskati mine obeh nasprotnikov. Čete 2. bataljona so se znašle med minometnim ognjem obeh strani, ker niso pravočasno prišle v dolino do kasarn, prej pa ni bila organizirana zanesljiva signalna zveza med napadajočimi četami in minometalci. Neka mina je celo udarila v kolono ter ubila 1 in ranila 3 borce tega bataljona. Morali so jih nesti nazaj pod ognjem minometov.

Takoj ko so Italijani v postojanki videli, da jih tolčejo minometi, so pobegnili v bližnji tunel, okoli kasarn pa so pustili le posadke bunkerjev. Ko se je 2. bataljon končno približal kasarnam, so se italijanski vojaki že branili iz bunkerjev in tunela na železniški progi z močnim mitraljeskim ognjem. Sleherno približevanje k barakam, ki so jih mine sicer skoraj

porušile, je bilo nemogoče. Drugi bataljon se je nekajkrat poskušal prebiti do tunela in kasarn, vendar zaman. Po celonočnih poskusih so se morale čete brez uspeha umakniti iz Baške grape, brigada pa je imela 2 mrtva in 7 ranjenih. Druga dva bataljona ništa to noč imela boj, ker sovražnik ni šel iz postojank.

Tudi akcija 17. brigade ni uspela. Našla je sovražnika v bunkerjih. Tako tudi minerji niso mogli porušiti železniške proge in mostov, ki so jih čuvale sovražne sile teh postojank.

Izkušnje tega napada so pokazale, da brez varnih zvez v tako temni noči ni mogoča podpora težkega orožja, zlasti če je možno, da čete ne bi mogle zavzeti pravočasno določenih položajev. V tem primeru je slaba organizacija minometalskega ognja pokvarila celo divizijsko akcijo. Namesto da bi zabeležili nov uspeh, uničenje maloštevilnih postojank in temeljito rušenje železniške proge, sta brigadi imeli hude boje ter nepotrebne žrtve.¹⁸⁷

Z druge strani pa je akcija imela ugodne taktične posledice. Ko je sovražnik uvidel, da so se ob Baški grapi zbrale velike partizanske sile, je takoj, zavedajoč se, da so postojanke zelo šibke in da morejo postati lahek plen partizanov ter, kar je najvažnejše, da je železniška proga s tem direktno ogrožena, zapustil vse ozemlje, ki ga je med januarsko ofenzivo zasedel. Začel je krepiti postojanke v Baški grapi, da bi zaščitil to važno prometno žilo.

Na ta posreden način, z akcijo na njegove vitalne prometne poti, je 32. divizija dosegla hitro izpraznitev svobodnega ozemlja, ki ga je sovražnik zavzel med ofenzivo.

Isto noč, ko sta obe brigadi napadali Baško grapo, je prišla na Šentviško planoto 19. brigada. 32. divizija je bila prvič združena. Njene tri brigade so bile razporejene na zelo ozkem območju, 17. brigada na Šentviški gori in Kremkarju, 18. brigada v vaseh Jerovica, Kal in Brdo, 19. brigada pa v naseljih Pečine in Ponikve. Stab divizije pa se je naselil v Kalu pri Pečinah.¹⁸⁸

Po akciji na Baško grapo so se brigade pripravljale za nove boje in nekaj dni počivale. To so izkoristile za čvrsto povezavo z ljudstvom Šentviške planote. Vrstili so se zelo uspešni mitingi, ki so se jih ljudje radi udeleževali. Bili so ponosni na svojo vojsko, kajti slišali so že o njenih uspehih v bojih med sovražno ofenzivo.

V enote je prihajalo vedno več novih borcev, mladih fantov in deklet. Nekateri glede na leta še niso bili vojaški zavezanci, ker so imeli največ 16—18 let. Prišli so prostovoljno, ker so želeli pomagati izgnati sovražnika iz domovine.

BEG ITALIJANSKIH BERSALJERJEV

Okrepljene sovražne postojanke v Baški grapi in Soški dolini so pripravljale nov sunek na Šentviško planoto.

Dne 27. januarja je v zgodnjih jutranjih urah kolona 12 kamionov krenila iz Mosta na Soči proti Slapu. Sestavljali so jo italijanski bersaljerji nove republikanske fašistične vojske, ki so jih Nemci pripeljali kot okrepitev v Most na Soči. Med njimi je bilo le nekaj Nemcev. Ko so prišli do Slapa, niso mogli naprej s kamioni, ker je bila cesta porušena. Začeli so jo popravljati, da bi nadaljevali pot proti vasi Pečine.

Izvidniške patrulje so takoj obvestile štab 18. in 19. brigade, da se je pojavil sovražnik in kje se nahaja.

Osemnajsta je takoj krenila v dolino Idrijce in Idrije na Bači, 19. pa je s Pečin šla nekoliko južneje od Slapa, da bi presekala pot sovražni koloni, jo obkolila ter z druge strani napadla.

Ko je sovražnik opazil obkoljevanje obeh brigad, je hitro obrnil kamione, se vkrcal in se v divji vožnji začel umikati proti Mostu na Soči. Nastala je prava tekma, ki so jo dobili odlični italijanski šoferji. Le nekaj minut prednosti jim je bilo dovolj, da so se umaknili koloni 18. brigade. Ko je brigada spoznala, da jih ne bo mogla več prestreči, je postavila težke strojnice in z ognjem od daleč napadla bežeče kamione. Strojničarji so uspeli prerešetati le zadnji kamion, ki je obstal na cesti. Bil je popolnoma uničen, v njem pa je bilo pobitih 12 sovražnikov. Vse njihovo orožje so zaplenili: 1 težko strojnico, 10 pušk, strelivo in drugo vojaško opremo.

Po tem neuspelem izpadu se sovražnik ni več upal z inanimi silami iz postojank.¹⁸⁹

DVA MESECA VZPONA 18. BRIGADE »SOŠKE«

December 1943 in januar 1944 je bilo obdobje polno uspehov, v katerem je 18. brigada prvič delovala kot močna partizanska enota, osvobodjena obrambe določenega ozemlja. Ob-

rambni boji na robovih svobodnega ozemlja ji prej niso dovoljevali, da bi v polni meri pokazala svojo udarno moč.

Po novembrski ofenzivi 1943 se je osvobodila odrednega načina delovanja, organizacijsko pa se je tako preuredila, da je bila gibčna, manevrska udarna enota. Število bataljonov se je zmanjšalo, imela je tri bataljone, v ofenzivah in hudih bojih prekaljenih borcev. Pri štabu brigade se je povečalo število posebnih malih enot, ki so ji služile za posebne naloge. Imela je zaščitni vod, oddelek za zveze, intendantski oddelek, pa še oddelek za saniteto. Nazadnje, ko je zaplenila več težkega orožja, so organizirali še težko četo, ki je imela vod minometov in vod težkih strojnic. Poleg teh je že od svoje ustanovitve imela tudi minersko-sabotažni vod (MSV), ki je odigral pomembno vlogo v r. apadih na prometne zveze. S takšno organizacijo je postala zelo gibljiva in sposobna za najrazličnejše naloge.

Njena sestava je bil precej internacionalna, saj je 2. bataljon v tem obdobju imel četo Slovencev, četo vojakov bivših ujetnikov iz Sovjetske zveze in še eno četo, ki je bila srbohrvaška. Tako se je uresničilo povelje štaba divizije, ki je že 2. novembra 1943 izdal ukaz za organizacijo mednarodnega bataljona pri 18. Irigadi in kar je bilo treba zavoljo sovražne ofenzive odložiti za kasneje.

Pomembno okrepitev v kadrih je dobila s prihodom Titovih oficirjev in prvih gojencev, ki so končali divizijsko podoficirsko šolo, kar je močno dvignilo kvaliteto poveljevanja v enotah.

Uporno delo političnih komisarjev in politdelegatov v enotah in okrepitev števila članstva KPJ in SKOJ sta še močno dvignila zavest pri vseh borcih. Uspehi in priznanja visokih poveljstev NOV so krepili bojno pripravljenost borcev in starešin, njena udarnost pa je iz dneva v dan naraščala.

Brigada je v teh dveh mesecih imela velike vojaške uspehe na bojnem polju. Uspela je prizadejati močne udarce sovražniku. Uničila je rudnik v Rablju, zavzela nekaj postojank, porušila 5 mostov na cesti in železnici, zaplenila 2 težka minometa 81 mm s 300 minami, 5 težkih in 4 lahke strojnice, 1 brzostrelko, 1 polavtomatsko puško, 71 pušk, 8 pištol, 415 ročnih bomb, 100 zabojev streliva, 12 voz z 28 konji (ubitih 24), 260 vojaških plaščev, 270 odev, 60 nahrbtnikov in še mnogo drugega vojaškega materiala in hrane. Ubila je 243, ujela pa

72 sovražnikov. V tem času je imela 16 mrtvih, 28 huje in 35 lažje ranjenih borcev in starešin. Ti statistični podatki dovolj jasno govorijo o dejavnosti brigade v teku dvomesečnih bojev.¹⁹⁰

Brigada se je posebno dobro obnesla na odprtem zemljišču, kjer je v manevrskem boju prizadejala težke udarce, kot na primer v zadnji ofenzivi na Lokovcu in na Lokvah. To je visoko dvignilo njeno sposobnost za še zahtevnejše naloge, ki jih je potem tudi izvrševala.

Sovražnik je v tem obdobju deloval precej defenzivno, omejeval se je le na zaščito glavnih prometnih žil ter sem in tja napravil večje vdore na svobodno ozemlje, ni pa imel dovolj sili, da bi potem to ozemlje zadržal. Ta slabost sovražnika je omogočila manever in svobodo udarcev partizanskih enot.

Brigada se je po tem plodnem obdobju pripravljala za zelo težavno in odgovorno nalogo, na pohod čez Sočo na ozemlje Slovenske Benečije.

POHOD V SLOVENSKO BENECIJO

POLOŽAJ V SLOVENSKI BENECIJI PO NOVEMBRSKI OFENZIVI

V Brdih, Beneški Sloveniji, na Kobariškem in Tolminskem ter Bovškem ni bilo po novembrski ofenzivi velikih partizanskih enot. Briško-beneški odred se je šele začel razvijati in je bil maloštevilen, na nekaterih področjih pa sploh ni bilo partizanskih čet.

Sovražnik je izkoriščal to okolnost in je hotel s propagando, da je uničeno partizansko osvobodilno gibanje, onemogočiti delo aktivistov Osvobodilne fronte na terenu in utrditi svojo oblast. V tem so mu obilo pomagali tudi italijanski irendentisti, ki so se s okupatorji evo pomočjo opomogli od šoka, ki so ga doživeli ob kapitulaciji Italije in so se takoj vdinjali novemu okupatorju. Med beneškim ljudstvom so razglašali, da je ta dežela ne le italijanska, temveč »italianissima«, v kateri nimajo kaj iskati slovenski »banditi«, naj jih ne podpirajo, še manj pa se bojujejo v njihovih vrstah, ker hočejo odtrgati ta del ozemlja od Italije. Ti agitatorji so razglasili, da pomeni sodelovanje s slovenskimi partizani izdajo, češ, da se partizani bojujejo proti Italiji in da jim bo vsem po vojni sodilo italijansko vojaško sodišče. Organizirali so enote pod imenom »Tricolore Osoppo«. Bili so pasivni v boju, na terenu pa so politično delovali v skladu s težnjami okupatorja.

Terenski delavci OF so imeli zelo težavno nalogo, da so uspešno preprečevali takšno propagando in vpliv sovražnika.

Nujno je bila potrebna krepka akcija večje partizanske enote, ki bi postavila na laž sovražno propagando o uničenju partizanov, dala podporo beneškemu ljudstvu, da bi z večjim

zaupanjem gledalo v boj za osvoboditev in sodelovalo s svojimi zamejskimi brati v nadaljnjem boju proti okupatorjem.

To nalogo je dobila 32. divizija, ki je tedaj bila tudi sposobna opraviti takšno zahtevno vojaško in politično nalogo.

Sestavljalo jo je moštvo, ki je bilo pretežno doma iz teh krajev, ta sestav pa je okrepila še 19. brigada in sposobni Titovi oficirji.

To je bil drugi veliki pohod večjih partizanskih enot v Benečijo. Maja 1943 sta prvič prodrli tja komaj ustanovljeni prvi primorski brigadi »Ivana Gradnika« in »Simona Gregorčiča«. Brigadi sta krenili na pohod v mnogo neugodnejših razmerah, številčno šibki, nasproti njim pa je bilo mnogo več sovražne vojske, kot je mogla pričakovati 32. divizija. Kljub temu so prodrle v Slovensko Benečijo in Režijo ter prinesle prve žarke poti k svobodi tega dela Slovenije.

Plodovi prvega pohoda so ostali, čeprav so brigade po hudih bojih morale kmalu zapustiti to ozemlje. Pokazali so se zlasti ob kapitulaciji Italije, ko se je množično začela buditi nacionalna zavest, ko so na več krajih ljudje sami razoroževali italijansko vojsko in organizirali partizanske čete beneških borcev.¹⁹¹

Pohod 32. divizije v Benečijo je imel torej poleg velikega vojaškega pomena tudi politični pomen. Treba je bilo misliti na povojno obdobje, ko se bodo državniki pogovarjali o bodočih mejah Jugoslavije. Slovensko vodstvo osvobodilnega gibanja se je zavedalo, da bo imel tedaj vsak narod toliko svobode, kolikor si je bo priboril sam.

Osemnajsta brigada je bila popolnoma pripravljena, da svojo nalogo v tem pohodu v Slovensko Benečijo dostojno izpolni.

PREHOD CEZ SOČO

Medtem ko je sovražnik zbiral svoje sile za ponovni napad na Šentviško planoto, se je 32. divizija pripravljala, da mu priredi še večje presenečenje s svojim pohodom čez Sočo na območje Slovenske Benečije. Štab divizije se je zavedal težavne naloge, ki jo bodo morale enote opraviti. Zaradi tega je pripravil podroben načrt za sočasen prehod vseh enot 32. divizije. Ko je preučil možnost prehoda čez dolino Soče, ki je bila največja prirodna ovira na poti v Benečijo, se je pokazalo, da je naj-

bolj primerna pot med Gorico in Kanalom. Tarn so se mogle velike enote približati reki in spustiti v dolino ob sami Soči in tudi hitro preiti relativno ozko in ne preveč globoko strugo ter se povzpeti na še kar položno pobočje nad njo. Od tam je bila potem naj krajša pot v Brda in Slovensko Benečijo, na višjem odseku od Kanala proti Tolminu pa je bilo teh možnosti precej manj.

Ker je sovražnik imel tod goste postojanke, ki so zavarovale cesto in železniško progo v dolini, je moral štab divizije predvideti posebno stroge ukrepe, da sovražnik ne bi zvedel, da ima divizija namen iti prek Soče v Benečijo. Takoj je organizai podrobno opazovanje sovražnika na odseku med Kanalom in Plavami. Obveščevalci divizije in brigad ter aktivisti na terenu so imeli polne roke dela, da bi imeli pregled nad slehernim premikom sovražnika in odkrili, kje so ponoči njihove straže in patrulje. V svojem ukazu za prehod prek Soče je štab divizije predvidel tudi ukrepe, da bi preprečil sovražno intervencijo.

Priprave štaba divizije so potekale v največji tajnosti še takrat, ko so bile njene enote na Šentviški planoti. Ko je bilo vse pripravljeno, je izdal ukaz, naj se brigade pomaknejo bližje k izhodiščnim položajem, od koder bodo šle naravnost čez Sočo.¹⁹²

V noči na 28. januar so brigade odšle s Sentviške planote na območje Lokovca, Kanalskega vrha in Raven.

Povelje štaba 32. divizije je predvidevalo, naj brigade v noči na 31. januar na določenih mestih prekoračijo Sočo in na desnem bregu zasedejo obrambne položaje.

Osemnajsta naj bi zasedla vasi Kombreško in Srednje ter se zavarovala v smeri Ročinja, Doblarja, Tolmina in Livka. Desno od 18. naj bi 19. brigada zasedla vasi Lig, Ukanje, Zilinjne in Kostanjevico, vzpostavila zvezo z 18. brigado in se zavarovala proti Ajbi, Kanalu in Št. Lenartu. Sedemnajsta brigada naj bi se razporedila proti Brdom, v naseljih Sv. Jakob, Debenje, Zapotok in Kobalar ter se zavarovala proti naseljem Ložice, Vrhpolje in Oborče.

Brigadni minersko-sabotažni vodi so prejeli ukaz, naj porušijo vse ceste do položajev enot, in sicer le s prekopavanjem. Kjerkoli se bodo premikale enote divizije, je treba porušiti ceste v večjem obsegu in čim bližje postojankam.

Nacrt je predvideval, naj divizija prekorači Sočo na dveh mestih. Prvi prehod pri Morskem bosta koristili 18. in 19. brigada. Sam prehod naj bo tako organiziran, da bosta obe brigadi zvečer že na Kanalskem vrhu, od koder ju bo poseben vodič vodil prek Soče. Zavarovanje prehoda je dolžnost 19. brigade, in sicer z enim bataljonom, da bi 18. brigada mogla takoj nadaljevati pot po prehodu na položaje, ki so ji bili določeni.

Drugi prehod čez Sočo, pod vasjo Deskle, bodo koristili 17. brigada, divizijska podoficirska šola in štab 32. divizije. Te enote morajo biti v mraku v vasi Ravne, kjer jih bo pričakoval divizijski obveščevalec Branko Gregorin z vodičem. Za zavarovanje prehoda naj 17. brigada odredi en bataljon.

Ker je možna nevarnost napada sovražnih patrulj, osvetljevanja z reflektorji, ali pa streljanja iz postojank, naj pred odhodom to pojasnijo borcem in jih pripravijo, da ne bi prišlo med prehodom do panike.

Prehod naj bo čim bolj tajen in dobro organiziran, zlasti glede prenosa težkega orožja in tehničnega materiala. Pri težkih četah naj bo med prehodom en član štaba brigade. Pri prehodu naj zaradi bližine sovražnih postojank zlasti pazijo na tišino. Enote, ki bodo v zavarovanju, morajo biti pripravljene na možnost, da bi se utegnili pojaviti avtomobili na cesti Gorica—Kanal, zlasti na drugem bregu Soče.

Štab 18. brigade je na podlagi divizijskega povelja izdelal svoj podroben načrt za prehod. Pripravil je načrt marša in določil enote za rušenje cest in za zavarovanje na novih položajih. Na sestanku vseh starešin so objavili in pojasnili naloge posameznih enot. Posebej so se sestale vse partijske celice in organizacije SKOJ, kajti na pohodu so le-te imele važne naloge. Zavedale so se, da je v marsičem od njih odvisno, ali bodo uspeli na pohodu. Na teh sestankih so posebej poudarili politični pomen pohoda in to, kako delovati na terenu Slovenske Benečije. Tik pred odhodom so vsem borcem še enkrat pojasnili njegov pomen in da mora uspeti v naj večji tišini in tajnosti, ker bodo šli čisto blizu sovražnih postojank. Treba je biti pripravljen tudi na prehod čez Sočo z orožjem, če bi jih sovražnik odkril.

Obveščevalne in izvidniške patrulje so ves dan opazovale okolico območja prehoda, ob mraku pa so se spustile k Soči in takoj šle na drugi breg, da bi tudi tam pazile na sovražnike

premike in omogočile, da se prepreci sleherno neprijetno srečanje. Tako so enote, ki so imele nalogo zaščite, imele vse podatke o sovražniku, ki se na srečo ni niti ganil iz svojih postojank.

Vse je bilo pripravljeno, le mule, ki so nosile pratež in težko orožje, so bile svojevrsten problem. Kako z njimi iti prek Soče? Breg je skoraj povsod vsekán v skale in kaj malo je položnih prehodov, kjer bi mogle živali na obeh bregovih sestopiti in iti prek reke. Vsi tovari so bili dobro privezani, da ne bi povzročali ropota med hojo živali. Kako resiti to vprašanje, to bo mogoče videti ob sami reki.

V mraku, 30. januarja 1944, se je 18. brigada spustila s Kanalskega vrha v dolino Soče proti prehodu pri Morskem, pred njo pa je šel bataljon 19. brigade, ki je imel nalogo za-varavati prehod. Brigada pravzaprav ni imela nobene druge naloge, kakor hitro in brez ropota preiti reko, nato pa kreniti naprej na določeno ji mesto. Prehod je bil prost. To je bilo prvo poročilo brigadnih obveščevalcev, ki so ves dan ždeli nad področjem prehoda, da bi mogli dati to dobro vest. Zopet so hiteli pred brigado proti vasi Kobreško, da pregledajo pot in o tem obvestijo štab brigade.

Vse je bilo napeto, ko se je brigadna kolona približevala cesti in potem Soči. Ali bo velika kolona uspela neopaženo smukniti med postojankami? Z orožjem v roki in pripravljeni na vse, tudi na juriš, so borci v koloni šli čez cesto, sestopili v mrzle valove Soče in do pasu gazili deročo reko na drugi breg. Tam jih je čakala še železniška proga, pa spet cesta in končno je bila pot svobodna proti Brdom in Slovenski Benečiji. Vsi so disciplinirano, v največji tišini izpolnjevali tiha povelja, ki so se širila vzdolž kolone po partizanskem »telefonu«, nihče ni niti pomislil na mrzlo vodo, ki je rezala do kosti v januarski mrzli noči, kajti v vseh je bila edina želja, da pohod mora uspeti. Ko se je zvedelo, da bo šio vse po načrtu in ko je že cela brigada bila čez Sočo, sta težka četa in pratež začela premik čez železniško progo. Tedaj je dotlej skoraj grobno tišino pretrgal nenaden ropot in zvonjenje železniških tračnic. Borcem se je zdelo, kot da je padel nanje veliki zvon s Stare gore; ali je premik izdan?

Ropot so slišali tudi fašisti v bližnjih bunkerjih. Kmalu so noč presekali dolgi mitralješki rafali. Borci so tesneje stisnili

orožje in še bolj pohiteli, ne ozirajoč se na sovražne rafale, na katere ni nihče odgovoril.

Tik za 18. brigado je hitela tudi Kosovelova brigada, ki je bila sedaj v zelo neugodnem položaju, če je sovražnik odkril premik. Morda pa je le začel streljati iz navade, ko je slišal ropot, da bi pregnal lasten strah, saj so streljali vsako noč, če so le slišali kak šum ali ropot.

To nezaželeno nezgodo je namreč povzročila mula, naložena s težkim minometom. Ko je šla čez železniško progo, se je spotaknila ob tračnice in padla. Vse se je srečno končalo. Fašisti so nehali streljati in niso napravili nobene škode, dogodek pa je samo pospešil prehod. Rafale so slišali tudi na drugem prehodu in tudi tam pospešili prehajanje kolon. Ko je nekaj čez polnoči glavnina divizije srečno prešla Sočo, so se za njo umaknile tudi enote za zaščito. Zdaj je vsa divizija bila na desnem bregu Soče.

Tedaj so se lotili svoje naloge minersko-sabotažni oddelki in začeli temeljito rušiti ceste Plave—Kobalar, Kanal—Lig ter Ročinj—Kombreško, ki vodijo iz doline Soče, da bi onemogočili sovražniku uporabo motorizacije v smeri Brd in Benečije.

Dobri pripravi, visoki disciplini in zavesti borcev je pripisati, da je načrt za prehod Soče popolnoma uspel. Borci, ki so gazili mrzlo Sočo do pasu, niso imeli časa za sušenje obleke. Mokri so pri precej nizki temperaturi nadaljevali pohod še dobrih 10 km do določenih položajev. Del borcev je moral takoj v zasede in patrolje in je posušil obleko med hojo s svojo telesno toploto. Ugotoviti je treba, da med njimi ni bilo slišati nobenih pripomb in da nihče ni bil nerazpoložen — nasprotno: vladalo je veselo razpoloženje in ponos, da so uspeli izpolniti nalogo. Čeprav je bila še trdna noč, so se marsikje odpirale kmečke hiše. Ljudje so veselo sprejeli svoje borce, nudeč jim toplega mleka in prigrizka. Nekaj mesecev niso videli borcev svoje divizije. Še večje pa je bilo veselje, če so se srečali stari znanci, ki so si imeli marsikaj povedati o dogodkih od novembra lanskega leta.

Kamorkoli so kasneje prišle čete, so z domačimi organizacijami pripravile mitinge, kulturne ekipe pa so imele polne roke dela, da bi zadovoljile njihove želje. Velika skrb in ljubezen, ki jo je izkazovalo briško ljudstvo, je bila najlepša nagrada za trud in napore borcev, ki so prišli čez Sočo.

Stab 32. divizije je po prihodu na novo poveljniško mesto na Ligu poročal z radiogramom štabu 9. korpusa, da so srečno prišli čez Sočo. S štabom 9. korpusa je 32. divizija imela zvezo po radiu in kurirjih. Prvi radiogram štaba 9. korpusa diviziji je poročal, da je divizija dobila novo zaporedno številko, dotlej že tretjo. Odredil jo je vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ni bila več 32. divizija, temveč 30. divizija 9. korpusa NOV in POJ. To številko je imela do konca vojne.¹⁹³

TRETJI BATALJON POMAGA KOSOVELOVI

Tudi sovražniku ni ostalo skrito, da so čez Sočo prišle partizanske enote na ozemlje Brd in Benečije. Imel je podatke, da so na območju Lig—Kombreško, ni pa vedel točno, koliko jih je in katere so. Da bi to ugotovil, je organiziral izvidniški nočni napad pri Ligu po precej drzni zamisli. Najprej je poslal po cesti iz Kanala predhodnico, ki naj bi presenetila partizane v Ligu, medtem ko bi močnejša kolona, ki bi šla za njo, udarila po partizanskih položajih. Ker so vedeli, da partizani podnevi pazijo in da imajo lepe možnosti ogledovanja njihovih premikov iz postojank, so se odločili za nočno akcijo, da bi se kolikor toliko uspeli prikrito približati Ligu, kjer je bila 19. brigada.

Sovražnik je za napad izbral noč na 2. februar 1944. Najprej je šla manjša predhodnica, za njo pa močnejša kolona. Točno število je zaradi noči ostalo neznano. Sovražna predhodnica je v bližini Lige naletela na zasedo 19. brigade, ki jo je takoj napadla. Z delom sii je začela boj z njo, z drugim pa je hotela vdreti v vas Lig. Toda brigada je medtem že bila alarmirana in jih je že pričalcala na položajih okoli vasi. Partizani so začeli obkoljevati malo skupino napadalcev, tedaj pa je prispela na bojišče večja sovražna kolona, ki jih je takoj napadla.

Partizani 19. brigade so se znašli v precej kočljivem položaju, zlasti še, ker niso mogli ugotoviti, koliko je pravzaprav sovražnikov. Začel se je nočni spopad okrog vasi, v katerem sta oba nasprotnika želela pregnati drug drugega, vendar ni nobeden trdno vedel, kolikšna je moč nasprotne strani.

V jeku spopada za položaje okoli vasi se je presenečenemu sovražniku za hrbtom začulo močno streljanje. To je bil 3. ba-

taljon 18. brigade. Nemci so bili med dvema ognjema, česar seveda niso mogli vzdržati. Začeli so naglo zapuščati položaje in se umikati iz navzkrižnega ognja. Umikajočega sovražnika so še nekaj časa zasledovali, dokler se ni umaknil v dolino Soče. Pri tem je imel sovražnik nekaj izgub, vendar je uspel mrtve in ranjene odnesti z bojišča, ostalo pa je tam precej streliva in razne vojaške opreme, ki so jo partizani pobrali.

V pomoč 19. brigadi je 3. bataljon prišel res hitro s Kom-breškega. Takoj ko je zaslišal boj pri Ligu, je namreč kom-
mandant 3. bataljona Pope zbral čete in, ne čakajoč povelja, odhitel na pomoč 19. brigadi. Pobuda 3. bataljona je bila vse-
kakor pohvalna, saj je s svojim hitrim manevrom in udarcem v hrbet bataljon pripomogel, da je bil sovražnik tako kmalu pregnan. Ta primer sodelovanja med enotami je zelo ugodno vplival na borbe obeh brigad, ker so se združeni čutili močnejše. Tudi na prebivalstvo je ta uspeli nočni boj ugodno vplival, ker so lahko presodili veliko razliko v borbenosti in spretnosti partizanskih enot v primerjavi s tistimi, ki so jih poznali v novembru 1943.¹⁹⁴

UDARCI PO SOVRAZNIH PROMETNIH POTEH V DOLINI SOČE IN NADIŽE

Stab divizije je zdaj nameraval udariti po zelo prometnih dolinah Soče in Nadiže. Brigade naj bi napadle sočasno cesto po dolini Nadiže in cesto ter železnico v dolini Soče, ki so tedaj predstavljale glavno prometno zvezo med Avstrijo in Italijo. S tem je nameraval prizadejati sovražniku najbolj občuten udarec, hkrati pa razvleči njegove sile, da bi mu onemogočili zbiranje velikih sil na enem mestu za napad na divizijo.

Prvi objekt napada v dolini Soče naj bi bili postojanki v Ajbi in Anhovem. Hkrati bi minirali še železniško progo na nekoliko mestih v bližini teh postojank. Drugi sočasen udarec naj bi bila sovražna postojanka 20 italijanskih fašistov na mostovih pri Sankvirinu na Nadiži, kjer bi po uničenju postojanke porušili še most čez Nadižo. S tem napadom je nameraval štab 30. divizije pretrgati prometne zveze na dveh glavnih prometnih žilah v smeri Avstrije, hkrati pa še zamegliti sovražnikovo predstavo o razporeditvi divizije. To nalogo je divizija določila 17. brigadi.

Brigada je napadla v noči na 3. februar oba objekta. V dolini Soče je razrušila železniško progo na nekaj mestih. Tudi sankvirinsko posadko je uničila in potem porušila most na cesti Kobarid—Čedad.¹⁹⁵

Sovražnik je na nočni napad 17. brigade odgovoril že 3. februarja 1944. Iz Ročinja je krenila kolona 300 mož proti Kombreškem. Osemnajsta je bila na Kombreškem in v Srednjem. Njene izvidniške patrulje so takoj opazile premik sovražnika in obvestile štab, brigada pa je zasedla položaje na Globočnjaku (trig. 806), po grebenu nad vasjo Kombreško do Breze (k. 635), kjer je počakala, da bi kolono napadla.

Počasi se je približevala in okoli 11. ure dosegla brigadne položaje ob cesti pred vasjo. Močan ogenj jo je zaustavil in prisilil, da se umakne in zasede položaje pred njo. Začel se je boj na položajih. Obe strani sta skušali manevrirati, da bi dali odločilen udarec, vendar v tem ništa uspeli, ker so bile sile obeh precej enake. Odločitev je tokrat prinesla 19. brigada, ki je prihitela na pomoč Osemnajsti. Prišla je z Liga in takoj močno udarila v levi bok sovražnih položajev. Sovražnik se je znašel med dvema ognjema; edina rešitev je bil hiter umik.

Ko je vodstvo 18. brigade videlo, da gre na pomoč 19. brigada, je takoj ukazalo splošni juriš na sovražnika. Z glasnimi bojnimi vzkliki so strelske črte obeh brigad planile na sovražnika, ki njihovega naleta ni mogel vzdržati. Naglo in neorganizirano se je umaknil v dolino kar skozi gozdove in grmovje. Borci so jih nekaj časa sledili, potem pa so jih začeli tolči s težkimi minometi. Mine so ubile 1 oficirja in 4 vojaške. Njihovo orožje, strelivo in opremo, ki so ostali na položajih, so pobrali.

Tudi to pot je bilo sodelovanje dobro. Sosednja brigada je zelo hitro pritekla na pomoč. Tokrat je 19. brigada vrnila podporo, ki jo ji je pred nekaj dnevi dal 3. bataljon 18. Sovražnik je začutil, da ima opraviti s spretno partizansko formacijo, za katero so potrebne večje moči.¹⁹⁶

Cim so se boji končali, je štab 30. divizije izdal povelje, naj se enote premaknejo na nove položaje v notranjost Benečije.

Osemnajsta brigada je zasedla vasi Livške Ravne, Laze in Dreko ter se zavarovala proti Tolminu in Kobaridu, 17. brigada vasi Topolovo in Gornji Ročinj, 19. brigada pa vasi Klobučarji, Praprotnico in Dolnji Ročinj. S tem je bila 30. divizija

vnovič po novemberski ofenzivi na območju, kjer je imela tedaj tako hude boje. Bila je sedaj močnejša in bolj oborožena, bolj strnjena in vojaško trdno povezana.

SOVRA2NA IZVIDNICA PRI GOLOBIH

Sovražnik je čutil, da se 30. divizija pomika vse globlje v Benečijo, zato je hitel, da odkrije, kje so njene enote, da bi jih potem napadel z večjimi silami. Pošiljal je močne izvidnice iz raznih strani v Benečijo.

Tako je tudi 5. februar ja 1944 zgoda j zjutraj poslal izvidnico v moči kakih 100 mož iz Kobarida na Livek, da bi ugotovil, ali so partizani na tem območju.

Prvi bataljon 18. brigade je bil tedaj v Livških Ravnah, njegova stalna zaseda pa med naseljema Golobi in Glošče blizu Livka, ki je varovala tudi divizijo proti Kobaridu. Ker je bil štab 1. bataljona obveščen, da je sovražnik krenil proti Livku, je poslal ves bataljon na položaje te zasede z nalogo, da napade in razbije sovražno izvidnico. To je bilo precej težavno, ker je jutro bilo zelo megleno in ni bilo dobre vidljivosti.

Nemci so šli prav zaradi tega zelo počasi in previdno, verj etno pa so tudi pričakovali, da bodo naleteli na partizansko zasedo. Ko so prišli pred položaje, jih je bataljon napadel z močnim ognjem strojnic in pušk. Prvi rafali so jim zadali nekaj izgub, nato so se jadrno umaknili proti Kobaridu. Megla ni dovoljevala, da bi jih sledili. Na položajih je ostalo nekaj streliva in ročnih bomb, ki so jih nosili najbrž padli in ranjeni sovražni vojaki.

Ker je štab divizije presodil, da so imeli opravka z izvidniško enoto, ki je imela nalogo ugotoviti, kje so partizanski položaji, je ukazal menjati položaje čet, da bi preprečil napad sovražnika, hkrati pa jih približal dolini Nadiže, kjer naj bi znova napadli sovražni promet. V noči na 6. februar 1944 je 18. brigada zasedla vasi Gornji in Dolnji Mršin nad dolino Nadiže in se pripravila za napad na sovražni promet in za rušenje ceste. Desno od nje se je 17. brigada razporedila v vaseh Matajur, Barča in Lažac ter zavarovala razporeditev divizije iz smeri Livka in St. Lenarta.

Devetnajsta brigada je ščitila hrbet 17. in 18. brigadi na položajih Svinska planina—Livek z dvema bataljonoma, tretjega je poslala v zasedo na cesto v dolino Soče.

RUŠENJE CESTE IN UNIČENI KAMIONI PRI STUPICI

Po prihodu na nove položaje, še v noči na 6. februar, je štab 18. brigade poslal 2. in 3. bataljon v zasedo na cesto Št. Peter Slovenov—Kobarid, 500 m južno od vasi Stupica proti Logu. Zavzeli so položaje ob cesti in se dobro maskirali, da bi jih sovražnik prezgodaj ne opazil.

Okoli 10. ure sta se od Št. Petra Slovenov izza ovinka prikazala dva vojaška kamiona z vojniki, ki sta počasi vozila proti Kobaridu. Mitraljezci so jih spremljali s cevmi svojih strojnic, da bi v primeru, če bi Nemci opazili zasedo, mogli nemudoma odpreti ogenj.

Sovražnik ni ničesar opazil. Vozila sta naravnost v zasedo. Dobro odmerjeni dolgi rafali strojnic in ogenj pušk so opravili svoje; kamiona sta obstala, ko je bilo precej vojakov že mrtvih in ranjenih. Tišči, ki so preživeli prve dolge rafale, so se začeli takoj braniti. Poskakali so s kamionov, naj več v Nadižo, ki teče tam tik ob cesti. Začeli so se srdito braniti in se umikati ob Nadiži proti Št. Petru Slovenov. Nekaj jih je padlo, drugi pa so uspeli pobegniti, ker je četa, ki je imela nalogo zapreti pot ob Nadiži, prepozno prišla do reke.

Nekaj vojakov je ostalo na kamionih. Skupina borcev 2. bataljona pod vodstvom namestnika komandanta Mirka Groma jih je napadla in končno uničila, vendar je pri tem padel namestnik komandanta. To je bila edina žrtev v tem boju.¹⁹⁷

Ob obeh kamionih je obležalo 16 mrtvih, 11 pa je bilo ujetih. Kamione so zažgali, zaplenili pa so 2 strojnice, 4 brzo-strelke, 12 pušk, 5 pištol, 16 zabojev streliva za strojnice, 40 ročnih bomb in drugo vojaško opremo.

Minerji so potem še razrušili cesto med Kobaridom in Cedadom ter jo onespособili za promet. Po končani akciji sta oba bataljona odšla v Gornji in Dolnji Mršin.¹⁹⁸

Istega dne je 3. bataljon 19. brigade postavil zasedo med vasjo Kamno in Volarji. Iz Tolmina se je pripeljala kolona kamionov v spremstvu nekaj tankov. Prvi rafali so bili uspešni, poškodovali so nekaj kamionov in pobili nekaj sovražnih vojakov. Tanki so preprečili uničenje kolone in odvlekli poškodovane kamione z bojišča. Na bojišču je ostalo 7 mrtvih ter precej orožja in streliva. Sovražnik je tako v istem dnevu dobil dva huda udarca v obeh dolinah. Začel je zbirati močnejše sile, da bi obračunale s partizani.

PROPAGANDNI POHOD PO ZAHODNI BENEČIJI

Dotedanja taktika stalnega menjavanja položajev se je izkazala kot edino pravilna na tem ozemlju, posejanem s sovražnimi postojankami, ki ga razen tega sekajo globoke doline, zlasti Soče in Nadiže ter prepletajo odlične ceste. Sovražnik ni mogel uspešno uporabiti svojih sil, če so enote pogosto menjale položaj.

Tako je tudi po uspešni akciji v dolini Nadiže in Soče štab 30. divizije izdal povelje, naj se 18. in 17. brigada premakneta čez Nadižo v zahodno Benečijo.

Brigada je naslednjo noč na 8. februar pri Stupici v dolini Nadiže porušila še 12 m ceste in jo s tem onespodobila za promet.

Po akciji je brigada odšla čez Nadižo in se povzpela v vasi Logje in Platišče. Zavarovala se je proti Kobaridu ter zbirala podatke za napad na Kobarid in Viškorso. Tudi 17. brigada je šla čez reko in zasedla vasi Macaroli in Zapotok. Zavarovala se je proti Cedadu in Fojdi. Kosovelova brigada je bila še vedno v vaseh Krn in Vrsno nad Tolminom, da bi napadla sovražnika po dolini Soče in vezala nase sovražnika.

Ker se mu je 30. divizija izmikala, sovražnik ni imel točnih podatkov, kje se nahaja. Z izvidniškimi letali je začel preiskovati Benečijo. Eno letalo je ogledovalo ozemlje ves dan. Tudi naslednjega dne je krožilo nad beneškimi vasi, vendar ni odkrilo obeh brigad. Končno so poslali tudi bombnike. Bombardirali so Macarole in Platišče, porušili nekaj hiš in pobili nekaj nedolžnih ljudi, partizanskim enotam pa niso napravili nobene škode.

Brigada je zdaj hodila po krajih, kjer ni bilo nikoli partizanskih čet. Ta propagandni pohod je zajel siromašne in od vseh zapuščene vasi skoraj do Režije. Obšla je vasi Brezje, Brdo, Platišče in Subid. Spotoma je imela mitinge in majhne prireditve. Partizani so se izvežbali tudi za to vrsto boja proti sovražni propagandi. Ljudje so povsod z zanimanjem sprejeli borce in zelo radi poslušali govore, ki so jih imeli politični komisarji in domaći aktivisti. Z zanimanjem so gledali enostavne, vendar pristržne programe, v katerih so sodelovali borci vseh jugoslovanskih narodnosti, ki so sestavljali brigado, kar je še posebej navdušilo ljudi. Nekaj se jih je takoj priključilo brigadi, končni uspehi pa so se čutili kasneje, ko so od-

hajali v bataljone Briško-beneškega odreda. Celo v Režiji so ustanovili partizanski bataljon tega odreda, ki je dobil ime »Rezijanski bataljon«. Obstajal je do konca vojne.

Brigada se zaradi neprimerne terena in čedalje bolj razdraženega sovražnika ni smela dolgo zadrževati na enem mestu. Stalno se je premikala. Dne 10. februarja je bila zopet v vaseh Log je, Prosnid in Crni vrh.

Medtem je štab 30. divizije ukazal, naj 17. brigada izvrši napad na Fojdo. Osemnajsta je zato končala svoj propagandni pohod po beneških vasicah, kaj ti morala je z enim bataljonom sodelovati pri napadu.

Ko bi 17. brigada napadala Fojdo, naj bi 18. brigada z 2. bataljonom ščitila napad proti Tarčentu, 2. bataljon Briško-beneškega odreda pa proti Kobaridu.

Gregorčičevi brigadi so dodelili tudi zaščitno četo divizije. Zaradi bližine močnih sovražnih postojank in sili, ki so lahko rabile dobro omrežje cest, so morali narediti napad zelo hitro, prej ko bi sovražnik mogel priti z motoriziranimi enotami v pomoč napadeni postojanki. Sedemnajsta se je tiho prikradla k zunanji obrambi postojanke, jo napadla in razbila, nato pa je vdrla v središče naselja. Toda sovražnik je bil pripravljen. Hitro je prišel na pomoč iz bližnjih postojank. Po boju v naselju se je morala brigada umakniti, dobila pa je kljub hitri intervenciji bogat plen. Sovražnik je imel precej mrtvih in ranjenih, Sedemnajsta pa dva ranjena.

Ceprav z vojaškega stališča akcija ni zadovoljivo uspela, je odjeknila po vsej Furlaniji in Slovenski Benečiji. Povsod so govorili o drznosti slovenskih partizanov, ki so si upali napasti tako postojanko. Moramo ugotoviti, da je bila postojanka v Fojdi najbolj zahodna postojanka, ki so jo napadli slovenski partizani v drugi svetovni vojni.

Sovražnik se je hudo vznemiril. Cete so se hitro umaknile daleč od Fojde in še ponoči prišle do Crnega vrha nad Nadižo. Ostale so čez dan v gozdu in se maskirale, ker so štabi pravilno sklepali, da bo sovražnik najverjetneje uporabil letalstvo. To se je tudi zgodilo. Takoj ko se je zdanilo, so njegova letala že bombardirala vasi okoli Fojde.

Bataljon 18. brigade je imel le krajši spopad blizu vasi Ahten (Atimis) s sovražnikom, ki je hitel na pomoč. Kmalu se je umaknil. Brigada se je spet zbrala na območju **Logje**—Prosnid, pripravljena, da gre čez Nadižo.

ČEZ NADIŽO V VZHODNO BENEČIJO

Se en dogodek je vplival na odločitev, da morajo brigade čimprej iti drugam. Nemci so 11. februarja ujeli partizansko obveščevalko, ki je imela načrt Kobarida z razporeditvijo sovražnika. To je bila Margerita Rot, doma iz Trnovega pri Kobaridu. Bila je iz 18. brigade in je že uspešno opravila vrsto obveščevalnih ogledovanj v raznih postojankah. Ponavadi se je oblekla v civilno obleko in kot brhka deklica odšla v postojanko ter hkrati z raznimi opravki zbirala podatke o sovražniku in o njegovi razporeditvi. Po navodilih štaba brigade je šla 8. februarja 1944 v Kobarid. Do 11. februarja je s pomočjo aktivistov v Kobaridu pripravila načrt sovražne obrambe in ko se je že vračala proti Livku, misleč, da so vse sovražne ovire že mimo, je, nič hudega sluteč, pri vasi Golobi padla v sovražno zasedo. Gosta megla je pomagala sovražniku, da so jo vso presenečeno ujeli. Načrt obrambe z razporeditvijo sovražnika jo je izdal. V Kobaridu so jo začeli zasliševati. Junaško je pretrpela vsa mučenja. Ko so videli, da ne bodo ničesar zvedeli od nje, so jo ubili.¹⁰⁹

Ko je štab divizije bil obveščen o nesrečnem primeru, je ugotovil, da ne bo mogoče presenetiti sovražnika v Kobaridu. Ukazal je, naj se brigadi v noči na 12. februar premakne čez Nadižo na Matajur. Brigadi sta uspešno prišli čez Nadižo. Osemnajsta je zasedla vasi Ronc in Vodnjak ter se zavarovala proti Cedadu in Sovodnju, 17. brigada se je razporedila južneje od nje v vaseh Brnas in Trčmun ter se zavarovala proti Cedadu in St. Lenartu.

Tega dne ni bilo čutiti sovražne aktivnosti. Izgubili so sled za divizijo, zato so dan izkoristili za odmor. Kulturnik brigade je v sodelovanju z aktivisti organiziral velik miting v vasi Roncu, ki se ga je udeležilo prebivalstvo okoliških vasi. Na mitingu so govorili tudi aktivisti in domači borci Briško-beneškega odreda, 17. brigada pa je organizirala miting v Sovodnju, ki je tudi dobro uspel.

Tudi sovražnik ni miroval. Divizija mu je povzročila že toliko skrbi, da se je moral lotiti. Lokalni ofenzivni poskusi, da bi preprečili njen pohod, so propadli. Trideseta je manevrirala in udarjala tam, kjer je hotela. Vse kaže, da je ugotavljal vrednost partizanske obveščevalne službe, ki je vsak lokalni poskus zbiranja trup odkrila in onemogočila napad, saj se je

došlej divizija vedno spretno izmaknila. Vendar je obveščevalna služba štabu divizije poročala, da se pripravlja široka ofenziva v Slovenski Benečiji. V večjih garnizijah po Furlaniji so se zbrale SS trupe. Ker so izkušnje iz novembrske ofenzive štabu narekovale, da se divizija ne sme spuščati v hude boje in obrambo na ozemlju med Sočo in Nadižo, je hotela imeti svoje enote v bližini Soče, da bi mogle v odločilnem trenutku udariti čez reko na Banjsko planoto oziroma na Tolminsko, kakor bi pač ustrezalo.

2e naslednjega dne se je divizija pripravila za pohod in v noči na 13. februar krenila naprej. Osemnajsta je zasedla vasi Kravar, Ravne in Doge ter se zavarovala proti Cedadu, Sedemnajsta pa vasi Gornji Trbilj in Cernetiče ter postavila zavarovanje proti Brdom, Kanalu in Kolovratu. Devetnajsta brigada je bila še vedno ob Soči. To noč je njen 3. bataljon zasedel položaje med Kamnom in Volarji, 1. in 2. bataljon ter štab brigade pa so bili na položajih med vasema Selce in Kamno.

Nemci so zgodaj zjutraj napadli brigado hkrati iz Tolmina in Kobarida. Tretji bataljon se je umaknil čez Kolovrat proti Klobučarjem in dalje na Kombreško, štab brigade z drugima dvema bataljonoma pa je bil prisiljen, da se je med bojem umikal proti vasi Krnu, kjer so izgubili stik s sovražnikom. Od tam je glavnina brigade odšla čez Javorco in Tolminko na Cadrg, kjer je ostala do 17. februarja.

V noči na 18. februar se je čez Hudičev most in mimo Zatulmina premaknila čez Sočo in mimo Volč prišla v vas Srednje pri Kombreškem, kjer je bil 3. bataljon. Cela brigada se je razporedila na območju Kombreško, Srednje in Pušnje.

Naslednja dva dni ni bilo bojev. Divizijo so intenzivno iskala izvidniška letala, štab divizije pa je premaknil 18. brigado zopet bliže Cedadu na Staro goro, Oborče in Jajnik, 17. pa v Brda, v vasi Kožbano in Slapnik. Obe brigadi sta prišli na nove položaje v noči na 16. februar. Povsod so ju ljudje navdušeno sprejeli, zlasti v Brdih, kjer je bil pravi praznik, saj je zopet prišla njihova brigada.

Po širšem načrtu, ki naj bi prisilil divizijo na boj in omogočil, da njegove čete pokažejo moč svojega orožja, je nemško poveljstvo zbralo sile, ki naj bi sodelovale v tej ofenzivi, daleč od ozemlja, kjer naj bi bile uporabljene, v Vidmu, Cedadu, Gorici in Gradiški. Vse kaže, da se niso zanesli na kvizlinge, ki v dotedanjih bojih z divizijo niso pokazali dobrih rezultatov,

zato so uporabili elitne SS enote. Pripeljali so jih s kamioni na določene izhodiščne položaje. Celo konje in topove so naložili na kamione.

Partizanska obveščevalna služba je poročala, da so okrepili tudi postojanke v dolinah Soče in Nadiže. V Cedad naj bi prišlo še 2000 Nemcev, v Dolenje 2000 mož. V Kobarid so ponoči 18. februar ja pripeljali še 1000 vojakov, ki so se takoj povzpeli na Livek, zasedli dominantne položaje in se začeli vkopavati. To je pomenilo, da se oblikuje zaporna črta ob Soči in nakazovalo, da jim bo služila kot izhodiščni položaj za napad. Izgledalo je, da ima sovražnik namen potisniti partizansko divizijo proti Cedadu in Nadiži, jo potem razbiti in po delih uničiti.

Štabu je bilo iz obveščevalnih podatkov jasno, da to pot divizija ne bo mogla le s premikanjem izigrati sovražnika. Imel je toliko sii, da bi verjetno mogel preprečiti prehod čez Sočo, zaradi česar bi bila divizija v zelo kritičnem položaju. Štab je sklenil, da se bodo brigade pomerile s sovražnikom v boju na odprtem polju.

Zamisel štaba 30. divizije je bila: blizu Soče se dobro vkopati na dominantnih položajih, sprejeti boj s sovražnimi silami, nato pa v protinapadu razbiti sovražnika in se zvečer prebiti prek Soče.

V skladu s to zamislijo naj bi brigade zasedle položaje Na gradu (trig. 1114) — Vrh (k. 996) — Klobučarji—Na ježi (trig. 929) — Rukin—Pušno—Srednje in Kombreško.

Toda 17. brigada, ki je še vedno bila v Brdih, je povelje prejela prekasno, kajti sovražnik je že začel z napadom 19. februar ja 1944 ob 7. uri. Kljub temu je takoj odhitela na določeni položaj.²⁰⁰

V noči na 19. februar je neka sovražna enota prodrla iz doline Soče na Srednje in napadla položaje 19. brigade. Kosovelovci, ki so bili že pripravljeni, so jih v protinapadu pognali v dolino Soče. Po vsem videzu je bila to izvidniška akcija, ki naj bi ugotovila, kje so partizanski položaji in če so na grebenu Kolovrata večje enote. Vsekakor je ugotovila, da so partizani že tik ob Soči in da se bodo kmalu izmuznili iz Benečije. Ta spopad je bil signal, da takoj začno z akcijo.

Po vseh cestah so zabrenčali kamioni in vso noč prevažali vojaštvo na izhodiščne položaje. Brigade pa so poslale patrolje v smeri, od koder so pričakovale sovražnika, da bi mu pre-

prečile nenadni napad. Vse je bilo pripravljeno, da se začne bitka, v kateri je sodelovalo v enem dnevu doslej naj večje število sil, ki so bile kdajkoli na obeh straneh v Benečiji.

BOJ NA KOLOVRATU

V zgodnjih jutranjih urah 19. februarja se je sovražnik pojavil iz več smeri. Iz Kobarida čez Livek je kolona okoli 600 mož šla naravnost na položaje 18. brigade, druga pa iz Cedada čez St. Lenart in Gornji Trbilj proti Rukinu, na položaje 19. brigade. Tretja kolona je krenila iz Tolmina, tudi proti 19. brigadi, čez Volče in Srednje, četrta iz Mosta na Soči in peta iz Ročinja pa so bile tudi usmerjene na položaje 19. brigade. Z juga je iz Plav čez Sv. Jakob prodirala šesta kolona, ki pa se je srečala s 17. brigado in jo vplela v boj. Iz Kanala čez Marija Celje in Lig je nastopala sedma kolona, ki se je vključila v napad na 17. brigado.

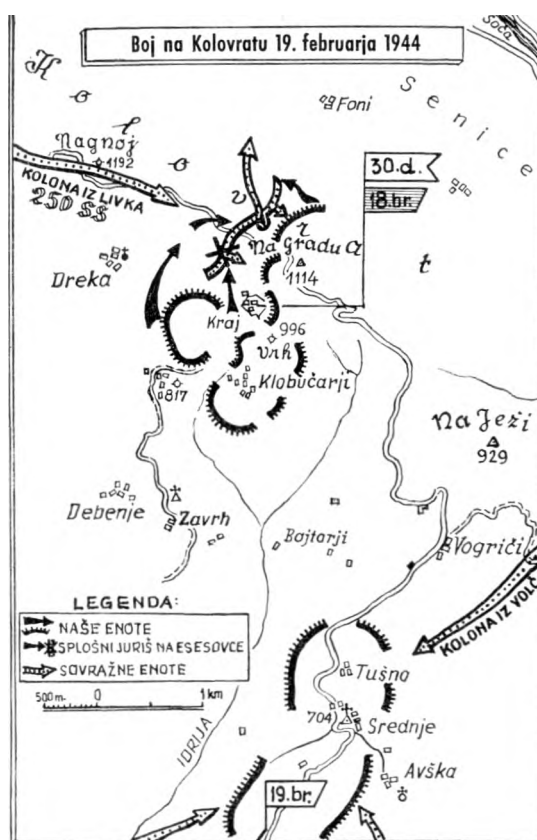
Sovražnik je z velikimi silami obkolil 30. divizijo. 2e navsezgodaj so letala začela iskati, kje so partizanski položaji. Nekaj bombnikov je večkrat priletelo in streslo svoje breme bomb. Borci 18. brigade so mirno čakali v zaklonih, da se jim približajo sovražne kolone. Tudi 19. brigada je že zgodaj zjutraj začela srdite boje s sovražnimi kolonami, ki so udarile na njene položaje.

Osemnajsta, ki je zasedla položaje na gradu (trig. 1114)—Vrh (k. 996) in Klobučarji, se je dobro vkopala in zamaskirala. Na poveljniškem mestu pri vasi Kraj sta bila štab 18. brigade in divizije.

Sovražna kolona, ki je prihajala iz Livka, se je na Livških Ravnah razdelila, večji del je krenil proti Topolovem, kolona kakih 250 SS-ovcev pa je šla proti položajem brigade Na gradu. Ko so prišli na primerno razdaljo, jih je sprejel ogenj strojnic in pušk. Dominantni položaji so brigadi omogočili dobro obrambo. Sovražnika je ogenj prikoval k tlom. Naprej niso mogli niti za ceno težkih izgub, ki so jih imeli. To okolnost je izkoristil štab brigade in izdal povelje 3. bataljonu, naj z obhodnim manevrom udari sovražniku v hrbet. V nadaljevanju boja sta 1. in 2. bataljon odbijala sovražnika, da bi pridobila čas 3. bataljonu za obhodni manever.

Sovražna letala so medtem zopet tolkla položaje branilcev, da bi podprla sovražni napad na utrjene brigadne položaje.

3. bataljon je okoli 13. ure res uspel neopaženo priti sovražniku za hrbet. Napadalec je bil praktično obkoljen sredi bataljonov 18. brigade. Bataljon se je razporedil in na povelje usmeril močan ogenj na presenečenega sovražnika, ki ga je za jela precej šnja zmeda in je imel hude izgube. Tedaj se je dvignila vsa

brigada in z vseh strani udarila po zmedenem sovražniku. Sovražnik, čeprav v hudem položaju, se je srdito branil. Prišlo je do boja s prsi ob prsi, v katerem razjarjenih in hrabrih borcev brigade ni bilo mogoče zaustaviti; nezadržno so napadali in razbili sovražnikove vrste.

Elitni esesovci so v tem boju v skupinicah iskali rešitve v bližnjem gozdu po Kolovratu, kamor so se začeli prebijati. Borci jim niso dali oddiha. Sledili so jim in uničevali posamezne skupine vzdolž grebena. Ker so se še dalje srdito borili, so morali vsako skupinico posebej uničevati. Borci 2. bataljona so obkolili skupino 27 SS vojakov, ki se niso hoteli predati. Morali so jih uničiti do zadnjega. Takih primerov je bilo več. Lov na razbite skupine se je nadaljeval po pobočjih Kolovrata skoraj do noči. Gozd je mnogim rešil življenje ali pa pomenil smrt, saj so se nekateri ranjeni sovražni vojaki zgubili v njem in tam umrli.

Sovražno kolono je brigada popolnoma razbila in skoraj vso uničila. Pri tem je nerazumljiv postopek sovražnega poveljstva, da kljub velikim silam, s katerimi je tega dne razpolagal, ni poslal prav nobene pomoči napadeni koloni, ražen letalske, ki pa ni prizadejala skoraj nobene škode. Ko je preganjala posamezne skupine sovražnika, se je tudi 18. brigada precej razdrobila. Cete so se vračale šele proti večeru.

To je bila ena od največjih zmag v Benečiji. Po presoji so se le neke skupinice uspele rešiti z begom v gozd, večji del kolone pa je bil uničen. Cenili so, da je bilo okoli 200 sovražnikov pobitih in ranjenih. Po poznejših poročilih s terena je sovražnik drugi dan preiskoval gozdove in našel še precej mrtvih in ranjenih.

Brigada ni imela časa, da bi pregledovala zemljišče. Morala se je hitro zbrati in oditi še isto noč čez Sočo, da bi onemogočila sovražniku, da bi jo obkolil z močnejšimi silami. V rokah pa je imela bogat plen, saj je zaplenila sovražni pratež, ki je štel 35 konj, natovorjenih s hrano in strelivom, 2 strojnice, 3 brzostrelke, 20 pušk, 5 pištol, veliko število ročnih bomb in druge vojaške opreme. Brigada je imela 9 hudo ranjenih, ki jih je morala prenesti v partizanske bolnišnice.²⁰¹

Najhujše boje je imela 19. brigada, na katero je udarilo največ sovražnikovih sil. Dobro vkopani borci so odbijali napad za napadom in vzdržali do mraka, pred mrakom pa so celo šli v močan protinapad in uspeli pognati v beg nek SS bataljon, ki se je naglo umaknil v dolino Soče. Boji so se končali z zmago brigade. Njena zmaga je bila koristna pomoč Osemnajsti, saj bi sovražne enote v primeru umika 19. brigade prišle na njeno bojišče. Takoj ko je bil boj končan, je tudi ona

prek Liga še isto noč odšla čez Sočo, kakršen je bil ukaz štaba 30. divizije.

Sedemnajsta brigada je med potjo z Brd okoli 9. ure srečala blizu Sv. Jakoba sovražno kolono, ki je prodirala iz smeri Plav. Zavzela je položaje okoli Sv. Jakoba (k. 747)—Debenje in preprečila pot kolonam, ki so prodirale proti položajem 19. in 18. brigade. Tudi ona je šla v protinapad, zavzela Lig in se tolkla do večera, ko se je sovražnik umaknil v dolino Soče.

Tako so vse tri brigade taktično zelo dobro sodelovale. Po končanem boju je tudi Sedemnajsta odšla čez Sočo na Banjško planoto.

PREBOJ CEZ SOČO

Ko se je končal boj na Kolovratu, je štab 18. brigade poslal izvidniško patroljo 6 partizanov s puškami in streljico proti vasi Kamno, da bi ugotovili, ali je prost most čez Sočo. Patrolja je srečno prišla čez most v vas Kamno. Sovražnika ni bilo nikjer. Ko se je hotela vrniti, so po glavni cesti iz Kobarida pripeljali kamioni, ki so se ustavljali vsakih 100 metrov in odlagali vojake, ki so ob Soči postavljali zasede. Sovražnik je očitno blokiral Sočo od Kobarida do Tolmina, da bi preprečil umik partizanov na Tolminsko.

Izvidniki so si dobro ogledali razmestitev zased ob Soči v bližini Kamnega. Da bi čim boljše opravili svojo nalogo, so trije izvidniki ostali na levem bregu Soče in še naprej opazovali okupatorjeve ukrepe, drugi pa so se vrnili v štab brigade, ki je bil tedaj že v vasici Foni.²⁰²

Zaporna črta ob Soči je jasno nakazala sovražnikov namen, da bo v naslednjih dneh poskušal razbiti in uničiti partizanske čete v Benečiji, v čemer prvi dan ni uspel.

Štab 30. divizije in 18. brigade sta na podlagi takega položaja sklenila, naj 18. brigada z napadom izsili prehod čez Sočo. Izbrali so za preboj rečni odsek med vasjo Kamno in Volarji, kjer je korito plitko in za katerega so točno vedeli iz poročila izvidniške patrolje, kje so zasede in kje bregovi ustrezajo za prehod konj in mul. Ukazala sta, naj 2. bataljon ostane še eno noč v Benečiji z nalogo, da poskrbi za 9 hudo ranjenih borcev in jih prenese v partizansko bolnišnico, ki je bila nekje v dolini Idrije. Z njim je ostal tudi politični komisar 18. bri-

gade. Vse druge brigadne enote in štab 30. divizije pa naj krenejo v eni koloni čez Sočo.

Organizirali so še jurišno skupino prostovoljcev, ki so jo vodili člani izvidniške patrulje, ki je imela nalog priplaziti se k zasedi in jo uničiti, po možnosti le s hladnim orožjem in brez hrupa. Za njimi naj bi šla predhodnica, ki je imela nalogo zavarovati prehod glavnine na obeh bregovih Soče.

Prehod naj bi bil zjutraj ob 2. uri, 20. februarja. 2e zvečer so poslali v dolino nove patrulje, ki so imele nalogo, naj pazijo na sovražnikove premike in o tem poročajo štabu brigade.

Noč je bila mirna, sovražnik ni kazal nobenih premikov, le ob Soči so ždele in bdele nemške zasede. Partizanska kolona se je približala Soči, vsi so bili pripravljeni za boj. Vladala je nočna tišina, slišalo se je le šumenje Soče. Nekaj sto metrov pred kolono se je plazila jurišna skupina; borci so legli ob poti, dokler ta ne bo opravila svoje naloge. Borci jurišne skupine so sezuli čevlje, da bi se čim bolj tiho priplazili do senika, v katerem je bila kakih 500 m od mosta sovražna zaseda.

Jurišniki so iznenada planili na dremave vojake. V tistem boju sta bila dva ubita, eden ujet, drugi pa so pobegnili v noč. Nočne tišine ni presegal noben strel. Sovražna zapora je bila brez dvoma prešibka in preplitka, da bi mogla zadržati brigado, ki je točno vedela, kje je zapora in približno jakost posameznih zased.

Odslej je šlo vse po načrtu. Predhodnica je hitro zasedla položaje na obeh bregovih reke in že so v teku šle čete čez Sočo na drugi breg, gazeč hladno februarско vodo do pasu, na kar pa ni nihče pomislil. Bilo je nad vse važno le čimprej priti srečno čez reko. Kolona pehotnih čet se je že vila proti vasi Vrsno in Krn, ko sta prišla na vrsto pratež in težka četa. Naenkrat se je začul ropot konj po kamenju. Iz sosednih zased so odprli ogenj strojnic, rafali pa niso nikogar zadeli. Ker niso dobili odgovora, so tudi oni utihnili.

Kmalu je tudi zaščitnica krenila čez Sočo in prehod je bil končan. Borci so šele zdaj začutili mraz in mokroto. Mokra obleka je sprva zmrznila in se med potjo spet odtajala od toplote njihovih razgretih teles, ko so hiteli do vasi Krn, kjer so sklenili ostati.

Štab je kljub utrujenosti moštva poslal takoj močne patrulje in zasede proti Kobaridu in Tolminu, ostalemu moštvu

pa je dal zaslužen oddih in počitek. Na vrsto so prišli tedaj intendanti in kuharji, ki so morali pripraviti dovolj tople hrane, kajti prejšnjega dne zaradi celodnevnega boja ni bilo mogoče kuhati. Za to so se pobegnili tudi ljubezni domačini, narodnoosvobodilni odbor pa je imel obilo dela, da je preskrbel živež za tolikšno število partizanov.

Zvečer je brigada že organizirala miting. Vaščani teh zares partizanskih vasi so z vzhičenjem spremljali govornike, ki so jih bodrili, razlagali položaj in pripovedovali o poslednjih bojih 30. divizije.

S prebojem na Tolminsko je bil končan pohod glavnine 30. divizije. Vse enote, razen 2. bataljona, so bile čez Sočo. Sovražnik je lahko le ugotovil, da se mu je partizanska divizija izmuznila.

PREHOD 2. BATALJONA ČEZ SOČO

Politični komisar brigade Franc Črnugelj-Zorko, ki je z 2. bataljonom ostal pri težkih ranjencih, je imel zelo težavno nalogo. Po Benečiji so še vedno križarile nemške kolone, ki so mogle naleteti na bataljon na poti do določenih javk za bolnišnico. Vseh devet težkih ranjencev so le za silo obvezali. Morali so dobiti čimprej zdravniško pomoč in nego. Ranjence je bilo treba nositi čez hribe, ker je bilo po dolinskih cestah nevarno. V vasi Kraj, kjer so bili ranjenci, so najprej napravili nosila, kajti tista, ki jih je imela brigadna saniteta, je brigada vzela s seboj za primer, če pride do boja in do novih ranjencev. Nosila so napravili iz šotork, odej, vrvi in kolov. Ko so vse pripravili, je v prvem mraku kolona začela svoj težak premik. Sia je čez Gornji Trbilj in Gnidovico, potem pa po hudi strmini v dolini Idrije do mlina, kjer je bila javka partizanske bolnišnice.

Tam so jih sprejeli bolničarji, 2. bataljon pa je opravil prvi del svoje naloge. Borci so se malo oddahnili, dokler jim niso pripravili nekaj za pod zob, kajti tega dne še niso dobili tople hrane. Preden se je zdanilo, je bataljon krenil dalje, da ne bi izdal neželenim osebam in sovražniku, kje je bolnišnica. Sei je čez Srednje, Pušnje in dalje v gozd proti Volčam, kjer se je pod vrhom Na ježi (k. 929) na Kolovratu ustavil pri osamljeni hiši.

Ko se je zdanilo, so že močne nemške kolone križarile po bojiščih prejšnjega dne. Borci so jih opazovali, kako preiskujejo zemljišče. Niso se smeli spustiti v boj, ker je bataljon dobil ukaz, naj naslednjo noč prekorači Sočo in se priključi svoji brigadi na Krnu. 2. e zjutraj je poslal izvidniške patrulje pregledat možnosti za prehod čez Sočo med Tolminom in Volarji ter ugotavljat premike sovražnika. Patrulje so bile dolžne ostati ob reki do mraka in ugotoviti, ali bo sovražnik postavil zasede na prehodih čez Sočo.

Politični komisar brigade in štab bataljona sta na podlagi poročil sklenila, naj gre bataljon čez Sočo pri vasi Dolje zahodno od Tolmina in se povzpne čez Mrzli vrh do pastirskih koč na planini Pretovče.

Bataljon se je še podnevi po gozdu približal vasi Volče, ob mraku obšel vas, pri nekem seniku šel čez glavno cesto Tolmin—Kobarid, nato pa čez Sočo pri vasi Dolje. Pot je nadaljeval čez 1360 m visoki Mrzli vrh do cilja, kjer so borci dobili zaslužen odmor. Zavaroval se je proti Tolminu in poslal patruljo v vas Krn za zvezo z brigado. Z njo je odšel tudi politični komisar brigade, da bi poročal, da so ranjenci v bolnišnici in da je bataljon srečno prišel čez Sočo.²⁰³

ZNACILNOSTI POHODA 30. DIVIZIJE V SLOVENSKO BENEČIJO

Pohod Tridesete v Slovensko Benečijo je del splošnega vzpona narodnosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Sovpada s pohodom 14. divizije na Štajersko in širjenjem dejavnosti koroških partizanskih odredov na Koroškem. To je bil boj za razširitev narodnoosvobodilnega gibanja v okvirih etničnih meja slovenskega naroda, kar naj bi omogočilo uresničitev cilja združitve vseh Slovencev v svobodni Sloveniji.

S svojimi zelo uspešnimi boji in lepimi vojaškimi uspehi so enote 30. divizije opravile tudi ogromno propagandno delo. Skoraj po vseh vaseh, v katerih so se zadrževale, so organizirale mitinge s kulturno-politično vsebino, kjer se je preprosto ljudstvo seznanjalo z vojaško-političnim položajem v svetu, posebej še v Sloveniji in sosedni Italiji. Z italijanskimi partizanskimi organizacijami je še bolj poglobila že obstoječe sodelovanje v boju proti nemškim okupatorjem in domačim izdajalcem.

Ražen na to, da so vse brigade zelo dobro opravile svojo nalogo, je treba zlasti opozoriti na visoko operativno sodelovanje in usklajeno delovanje vseh enot. Točno so izpolnjevale načrte štaba divizije in pokazale izredno disciplino štabov in poveljstev, štab 30. divizije pa je pokazal odlično sposobnost vođenja divizije na partizanski način in je v taktiki nadkri-ljeval sovražnika.

Sovražnik ni bil kos tej taktiki, bil je prepočasen in ni sledil spremenjenim okoliščinam ne v širših okvirih in tudi ne na ožjem bojnem polju.

Vojaški uspehi, politično delovanje, zlasti pa obnašanje borcev in starešin je visoko dvignilo ugled partizanske vojske, kar je ugodno vplivalo pozneje, v nadaljnjem razvoju narodno-osvobodilnega gibanja v Benečiji. To se je občutilo takoj po odhodu divizije. Briško-beneški odred se je naglo širil in je kmalu imel svoje bataljone na vsem območju Benečije in Re-žije, kjer so ustanovili celo Rezijanski bataljon. Vzporedno z razvojem slovenskih enot so naglo naraščale tudi italijanske enote Garibaldi. Iz borcev, ki so prihajali iz bližnje Furlanije, so v Benečiji ustanovili partizansko divizijo »Garibaldi-Nati-sone«, ki je kasneje prišla v sestav 9. korpusa NOV Jugo-slavije.

Tudi vojaška bilanca pohoda je precej laskava, saj je samo 18. brigada prehodila okoli 200 km poti, dvakrat šla čez Sočo in Nadižo in imela nekaj zelo uspešnih bojev s sovražnikom. Zaplenila je 1 težki minomet 81 mm, 3 težke in 2 lahki stroj-nici, 36 pušk, 7 brzostrelk, 10 pištol, 160 ročnih bomb, 35 konj s 26 zaboji streliva in mnogo hrane. Sovražne izgube so po partizanskih virih znašale 248 ubitih in ranjenih, 11 ujetih so-vražnikov, uničila je nekaj mostov in porušila železniško progo. Organizirala je 10 mitingov po raznih vaseh celo prav v Režiji.

Osemnajsta je na tem pohodu imela 8 mrtvih in 17 ranje-nih. Če ti kratki podatki o dvajsetdnevni aktivnosti brigade nedvomno kažejo, da je bil pohod zelo ploden.

Divizija se ni vrnila več v Benečijo, vendar se je tam čutil njen vpliv do konca vojne.²⁰⁴

V NOVE BOJE

CEZ BASKO GRAPO SPET NA ŠENTVISKO PLANOTO

Brigada je počivala dva dni pod Krnom, nakar je šla proti Baški grapi. Med odmorom so se borci uredili, terenske organizacije pa so skoraj vsem preskrbele po en par novega spodnjega perila in toplih nogavic, kar so po tolikih bojih in pohodih zelo potrebovali.

Dne 23. februarja 1944 je njena kolona šla čez planino Kuk v vas Selo nad Baško grapo. Bilo je namreč potrebno dobro organizirati prehod čez železniško progo, zlasti zato, ker je brigada imela mnogo konj in mul. Poiskati so morali način in pot, po kateri bodo mogle iti tudi živali, v nasprotnem bi pa brigada morala iti po daljši poti okoli Podbrda.

Decembra 1943 je brigada šla kar čez most pri Klavžah mimo železniške postaje, ki jo je blokirala, nato pa smuknila skozi podvoz pod železniško progo in dalje po cesti na Ponikve.

Tudi tokrat je štab izbral isto pot prav zaradi konj in mul, ki jih je bilo okoli 50. Načrt je predvideval, naj dve bojni skupini blokirata železniško postajo, kjer je bila postojanka, in zavarujeta prehod, dokler ne bosta brigada in štab 30. divizije na drugi strani na varnem. To vlogo je dobil 3. bataljon, ki je imel v primeru intervencije sovražnika nalogo napadati sovražno postojanko toliko časa, dokler ne bodo prišli vsi čez progo.

Zvečer 24. februarja 1944 sta se 18. brigada in štab divizije spustila v dolino Bače čez Podmelec in Klavže. Prvi je šel 3. bataljon, ki se je v Podmelcu razdelil na desno in levo

skupino. Pri levi skupini, ki je šla prav pred sovražno postojanko, je bil komandant bataljona poročnik Boško Dedejić-Pope.

Približali so se železniškemu postajnemu poslopju, pred katerim je sem in tja hodil nemški stražar. Ko je slišal šum za seboj, se je naglo obrnil in se znašel iz oči v oči s Popom, ki je bil že pri njem in ga udaril kar s puško po glavi, borci, ki so pritekli komandantu v pomoč, pa so ga razorožili. Brigadna kolona se je med tem premikala čez most, po cesti pod železnico in naprej proti Ponikvam.²⁰⁵

Brigada je bila zopet na Šentviški planoti, kjer je začela pohod v Slovensko Benečijo pred mesecem dni.

SVEČANA PRISEGA OSEMNAJSTE

Po prihodu na Šentviško planoto je bila priložnost, da se uresniči davna želja in sklep štaba, da brigada opravi prisego. Ze pet mesecev se je brigada boj evala in ves čas ni mogla opraviti te obveznosti, ki je običajna pri vseh vojskah na svetu. Ovirali so jo neprekinjeni boji in premiki. Štab je bil prisiljen odlagati to svečanost že pet mesecev, čeprav bi bilo prirodno, da je to storila takoj po ustanovitvi. Tedaj vsekakor ni bilo mogoče, ker so njene čete bile raztresene na velikem ozemlju in ni bilo priložnosti, da bi jih zbrali. Nekateri borci so prisegli po bataljonih, nekateri pa še nikoli.

Da bi prisega bila čim bolj slovesna, so objavili, da bo 26. februarja 1944 ob 14. uri množično zborovanje prebivalcev tega območja. Ljudje so prišli v trumah in hoteli prisostvovati prisegi svoje do tedaj že popularne brigade.

Brigada je tedaj že imela precej mnogonarodnostni sestav, v njej so bili predstavniki vseh jugoslovanskih narodov in narodov Sovjetske zveze, ki so bili v 2. bataljonu. Vsi bodo ramo ob rami in združeni v njenih vrstah, nekateri daleč od svoje domovine, tu ob vznožju prelepih slovenskih planin, prisegli medsebojno tovarištvo v boju proti skupnemu sovražniku, za osvoboditev slovenskega naroda.

Štela je nekaj čez petsto borcev in bork. Zadnje ohranjeno številčno stanje od 24. januarja 1944 navaja, da je bilo v brigadi 507 borcev, in sicer v 1. bataljonu 144, v 2. bataljonu 212, v 3. bataljonu 112, v štabu 14, in v štabni patrulji in

drugih oddelkih pri štabu 25 borcev in bork. V brigadi je bilo tudi 13 bork. Število borcev na dan prisege je bilo po spominih preživelih borcev precej podobno temu zadnjemu, ker je prišlo nekaj novincev, približno toliko pa je bilo mrtvih in padlih.²⁰⁶

Borci so se razvrstili na travniku pri vasi Ponikve na Sentviški pianoti. Spredaj so bili bataljoni, zadaj pa težko orožje, ob strani pa je stalo nekaj sto ljudi iz vasi in okolice, ki so prišli na svečanost.

Pred brigado sta stopila komandant kapetan Gliša Raco in politični komisar Franc Crnugelj-Zorko. Dežurni oficir brigade je poveljeval »Mirno!« in raportiral komandantu, da je brigada pripravljena za svečano prisego. Na povelje so vsi trije poveljniki bataljonov strumno odkorakali do komandanta in političnega komisarja brigade in jima predali poročilo o številu borcev v stroju, nakar so se vrnili na čelo svojih enot. Ob petju partizanske pesmi »Naglo puške smo zgrabili. ...« pa se je počasi dvigala na drog, ki je stal pred brigado, slovenska zastava z rdečo zvezdo.

Pod zastavo je stopil politični komisar brigade in začel brati besedilo partizanske prisege, ki ga je za njim ponavljala vsa brigada besedo za besedo. Besede borcev so donele svečano in glasno.

V neposredni bližini okupatorskih postojank, ki so grozeče čepale v Baški grapi obkrožene z vencem slovenskih še močno zasneženih gora in sredi množice ljudstva, je prisega brigade res imela pomemben in hkrati pretresljiv značaj.

Komisar brigade je potem čestital v krajšem govoru borcem ob prisegi in poudaril, kakšne nove naloge jih še čakajo. Nato je v imenu štaba 30. divizije pozdravil brigado pomočnik političnega komisarja Mirko Zlatnar.

Kulturni ekipi brigade in mladine sta nastopili s svojim programom in sklenili svečani dan borcev 18. brigade.²⁰⁷

Ob tej priložnosti so poslali štabu 9. korpusa naslednji pozdravni telegram:

»Štabu 9. korpusa,

ob priliki zgodovinske prisege naše 18. SNOB »Soške« vam pošiljamo pozdrave in izražamo iskreno, neomajno vero v našo veličastno borbo, v kateri bomo po svojih skromnih mo-

Čeh in z velikim ponosom sodelovali. Svoje napore borno postoterili, da bo naše delo enakovredno delu ostalih borcev Jugoslavije za svobodo in pravico.

Hočemo biti brigada, za katero ni ne mej, ne pregrad, udarna brigada!

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Borci 18. SNOB, Soške',^{20a}

PRVA GLEDALISKA PREDSTAVA

Brigada je ostala še en dan na Šentviški planoti, nakar je odšla čez Slap in Idrijco proti Čepovanu, kamor je prišla 28. februarja.

Komandant in politični komisar 9. korpusa sta zvedela za prihod 18. brigade, pa sta ji iz Čepovana šla naproti. Ko ju je ugledal komandant brigade, je brigado ustavil in odhitel naprej, da bi raportiral o stanju brigade. Komandant in politkomisar 9. korpusa sta potem šla k borcem brigade, jih pozdravila in v krajšem govoru pohvalila brigado za njene do tedanje uspehe.

Brigada je z mimohodom pozdravila poveljstvo korpusa in odšla v Čepovan, kjer se je zadržala nekaj dni.

Igralska skupina 9. korpusa je dobila nalogo, naj za borce brigade priredi v Čepovanu dve predstavi. Prva je bila drama »Hlapec Jernej«, druga pa »Partizanska mati«.

Obe predstavi je odigrala zelo kvalitetno, borci so bili navdušeni. Nekateri so za trenutek imeli občutek, da so v dramskem gledališču velikega mesta, mnogi pa so prvič v življenju videli nekaj tako kvalitetnega in tako živo prikazano dramo.²⁰⁹

Brigada je ostala še nekaj dni v Čepovanu, potem pa šla na območje Lokve-Predmeja, kjer se je organizacijsko izpopolnila, da bi bila zopet pripravljena za nove naloge. Tudi ostali dve brigadi 30. divizije sta se počasi približevali Vipavski dolini in Krasu, tako da je cela divizija prišla v bližino proge Trst—Postojna, pripravljena za nove napade na sovražnika.

PREUREDITEV BRIGADE

Bragada je čas do 10. marca 1944 izkoristila za ureditev svojih vrst v bataljonih. V enotah 9. korpusa je bilo več skupin borcev drugih narodnosti, največ pa jih je bilo prav v 18. brigadi. Kot smo že omenili, je uresničevanje ukaza štaba 30. divizije z dne 3. novembra 1943 o organizaciji mednarodnega bataljona preprečila sovražna ofenziva, v decembru pa so organizirali bataljon, ki je imel hrvaško-srbsko četo, rusko in slovensko. Stevilo borcev iz Sovjetske zveze se je v 2. bataljonu povečalo. Na pohodu po Benečiji je imel že dve četi borcev, ki so bili doma v Sovjetski zvezi, in eno jugoslovansko.

Tak razvoj je omogočila bližina Italije. Ob kapitulaciji so namreč prihajali iz raznih koncentracijskih taborišč ujetniki raznih nacionalnosti. Med njimi jih je bilo iz vse Evrope in drugih kontinentov. Omenili smo že angleške vojne ujetnike, ki jih je 18. brigada še za časa »kobariške republike« poslala proti Sloveniji, da bi se vrnil k zaveznikom. Tudi pozneje so se manjše skupine bivših vojnih ujetnikov in pregnancev začasno pridružile raznim enotam in se bojevale skupaj s partizani. Na njihovo željo in s sodelovanjem italijanskih antifašistov in njihovih organizacij so mnoge pošiljali po zvezah v Italijo, od koder so tajno odhajali v Svico in južno Francijo. Tudi takšna de javnost je rabila cilju, da se vse organizira za boj in tudi vsem pomaga v boju proti fašizmu. Borci raznih drugih nacionalnosti, ki so bili v vrstah naših enot, so bili popolnoma enakopravni s slovenskimi borci. Stab 30. divizije je hotel še več. Organiziral je borbene enote, čete in bataljone, ki naj bi jim poveljevali komandanti njihovih nacionalnosti.

Usoda vojnih ujetnikov Rdeče armade, ki so se znašli v Italiji, je bila različna. Mnogi so uspeli ob kapitulaciji Italije pobegniti iz taborišč in so prišli do slovenskih ali italijanskih partizanskih čet. Drugi so pobegnili iz 162. turkestanske divizije, ki so jo organizirali Nemci in je imela v svojem sestavu pretežno bivše sovjetske vojne ujetnike, ki so jih z raznimi obljubami in pritiskom prisilili, da stopijo v njene vrste. Ob prvem spopadu s partizani je marsikateri pobegnil. Zelo so se bali vrnitve v Sovjetsko zvezo, kajti po njenih zakonih vojak ni mogel biti vojni ujetnik. Lahko je le zmagal ali padel. Govorili so: »Stalin nas budjet rasstreljat«, ²¹⁰ če bodo prišli

domov. To je zvito izkoristil nacistični propagandni stroj in jih pridobival za tako imenovano »Rusko osvobodilno vojsko«, ki ji je poveljeval general Vlasov. Med slovenskimi partizani pa so občutili novo svobodo, zato so se tudi zelo hrabro borili skupaj s slovenskimi tovariši.

Drugi takšni nesrečneži so bili hrvaški domobrani, pripadniki šolskega polka »Riva«, ki so jih ustaši polovili po tako imenovani »Neodvisni državi Hrvatski«, da bi jih potem daleč od domovine ustaški oficirji prevzgjajali in vežbali v Italiji. Prvih 38 jih je 18. brigada dobila v Koritnici pri Bovcu še v oktobru 1943, medtem ko je drugo večjo hrvaško skupino dobila prek 5. bataljona 18. brigade iz Tarčenta, ko je po dogovoru z njim prišlo v partizane 72 domobranov, od katerih jih je 50 odšlo naprej na Hrvaško po njihovi želji. Ostali so sestavljali hrvaško četo. V Italiji je bilo precej internirancev in vojnih ujetnikov tudi iz drugih predelov Jugoslavije. Ko so prišli do enot 9. korpusa, so delno na svojo željo odšli po partizanskih zvezah v domače kraje, precej pa jih je ostalo, da bi se borili med slovenskimi partizani.

Ker je bilo največ borcev drugih narodnosti v 18. brigadi, so sklenili, naj ustanovijo bataljone iz pripadnikov teh nacionalnosti prav v njej. V teh dneh so še druge enote poslale svoje borce tujih narodnosti v 18. brigado. Brigada je imela po tej reorganizaciji tri bataljone. Prvi bataljon so sestavljali sami Slovenci, največ s Primorskega, v 2. bataljonu so bili borci iz mnogih sovjetskih republik, medtem ko je bil 3. bataljon sestavljen iz borcev srbsko-hrvatske nacionalnosti in še nekaj Slovencev. Pripadnike prejšnjega 3. bataljona so dali v 1. bataljon, ali pa so jih poslali enotam, od koder so prišli tujerodci.

Na ta način je 18. brigada po svojem sestavu postala zares internacionalna brigada 9. korpusa NOVJ.

Da bi bilo poveljevanje še nadalje enotno, je v vsakem štabu bataljona bil tudi kak slovenski oficir, da bi pomagal pri izvajanju povelj štaba brigade. Komandant 1. bataljona je bil Slovenec Stanko Paulus, 2. bataljona Ukrajinec poročnik Anatolij Ignjatovič Djačenko, komandant 3. bataljona pa Srb, Titov oficir podporočnik Dušan Mijić.

Nobenih hudih težav ni bilo niti z jeziki. Celo pripadniki sovjetskih narodov, ki so znali vsi rusko, so se precej pri-

vadili slovenščine, Slovenci in drugi Jugoslovani pa so včasih tolkli ruščino; počasi je pravzaprav nastajal neke vrste »slovanski eksperanto«.

Ta mnogonacionalnost je zelo obogatila kulturno-prosvetno življenje brigade in delo na terenu. Bogata in pestra slovanska folklor, ljudski plesi in viže so dajali izredne možnosti kulturnikom brigade v pripravi programov. Navdušeni zlasti nad plesi in pesmijo ruskih tovarišev, ki so se trudili, da bi jih čim bolje prikazali, so ljudje povsod radostno spremljali program.

Titov oficir poročnik Dušan Mijić,
komandant 3. bataljona 18. brigade;
padel 1. aprila 1944 v bojih za
Spodnjo Idrijo

Tudi brigadni list »Soški glas« je bil ogledalo brigadne mnogonacionalnosti. Objavljal je članke v slovenščini, srbohrvaščini in ruščini. Kulturnik 2. bataljona Grigorij Žiljajev-Griša je v tretji številki »Soškega glasa« za Titov rojstni dan pripravil celo pesmico v svojem materinem jeziku.²¹¹

V isti številki lista je članek o peti sovražni ofenzivi pripeval v srbohrvaščini Mitar Dabanović, Franc Uršič-Joško pa v slovenščini članek »Uničujmo«.

Титу

Мы празднуем завтра рождение героя,
Главу партизанских отрядов и НОВЮ.
Пылает в сердцах наших чувство живое
и в жилах кипит и волнуется кровь.

Ты рос для народов, вырос к сражениям,
народы на битву водишь за собой.
Имя твое будут знать поколения,
овеянный славой Народный герой.

Ты поднял на битву народы Балканов,
врагам Ты являешься сильной грозой.
Ты бьёшь, разбиваешь фашистских шакалов,
Ты славный, народный, всемирный герой.

Героем Тебя возвенчали народы,
и маршалом нашим признали Тебя.
Идут с Твоим именем в бой наши роты,
в сердцах неся светлое имя вождя.

Живи еще и здравствуй столетья и годы!
Ты счастья принес для народов на век.
На битву идут с Твоим именем роты,
наш Тито великий, большой человек.²¹²

V tej pesmici je Griša izrazil svoje globoko spoštovanje do vrhovnega komandanta NOVJ Tita in čustva, ki so jih gojili borci, bivši rdečearmejci do njegove osebnosti. V tem se je zrcalila vloga in pomen narodnoosvobodilnega gibanja Jugoslavije.

NAPAD NA KOLONO PRI CRNICAH

Ko se je brigada notranje preurejala, so njeni obveščevalci pridno zbirali podatke o sovražnikovih premikih po dolini Vipave. Tam se je sovražnik počutil že precej varnega, ker v njeni bližini že dolgo ni bilo večjih partizanskih enot.

Štab 9. korpusa, ki je želel z udarcem 30. divizije preprečiti svoboden promet med Gorico, Postojno in Trstom, je 18. brigadi ukazal, naj napada sovražni promet med Gorico in Postojno. Brigadni obveščevalci so prinesli podatke, da se premikajo zaradi zveze med postojankami vsak dan močne motorizirane kolone iz Gorice proti Ajdovščini in Vipavi.

Štab 18. brigade je sklenil, da bodo preurejeni bataljoni postavili brigadno zasedo na cesti med Ajdovščino in Gorico blizu vasi Crnice.

V noči na 10. maree 1944 se je brigada spustila v Vipavsko dolino in zasedla položaje ob cesti med Crničami in Osekom. To je bila prva akcija brigade, odkar je bila na pohodu v Slovenski Benečiji.

Pripravljeni in nestrpni borci so okoli 9. ure zaslišali močno brnenje motorjev iz smeri Gorice. Koliko jih je? Pokazala se je kolona petih kamionov, ki so počasi prihajali vse

bližje zasedi. Ko so prišli dovolj blizu, so na njih odprli močan ogenj. Kamioni so obstali. Nemcev ni bilo mnogo pobitih ob prvih rafalih strojnic. Hitro so poskakali z vozil in se začeli braniti. Uspeli so zavzeti celo dobre položaje, organizirati obrambo in preprečiti dostop h kamionom. Vsi poskusi brigade, da uniči kolono, so bili odbiti. Boj se je zavlekel do 17. ure, ko so branilci dobili pomoč iz Ajdovščine in Gorice. Prisilila je brigado na umik ter pobrala mrtve in ranjene. Borci so uspeli le enemu mrtvemu nemškemu oficirju zapleniti pištolo in fotoaparat.

Analiza boja, ki so jo naredili pozneje, je pokazala, da brigada ni zavzela dobrih položajev, kar je sovražnik izkoristil, da se je lahko uspešno branil do prihoda pomoči. Opaziti je bilo tudi, da prvi rafali niso bili dovolj precizni, kar se pozneje ni dalo več popraviti.²¹³

BOJI NA OBMOČJU IDRIJE

NAPAD NA HOTEDRŠICO

Po akciji v Vipavski dolini je brigada svoje delovanje prenesla na območje Idrije, ki ji je bilo neznano. Sodelovala je v prvi akciji, ki jo je pripravil štab 9. korpusa, v kateri sta sodelovali obe diviziji ter bližnji partizanski odredi.

Idrija je bila zaradi rudnika živega srebra zelo pomembna za nemško vojno industrijo. Zato jo je okupator skušal držati trdno v svojih rokah kljub neprestanim napadom partizanov na cesti Idrija—Logatec. Postojanka mu je hkrati odlično služila kot izhodiščna točka za akcije proti partizanom, kar so Nemci tudi obilno izkoriščali. Zaradi njene važnosti so v njej vedno imeli elitne nemške trupe, kvizlinge pa le v malem številu.

Sovražnik je v Idriji imel dolgo časa bataljon »Heine«, ki je pripadal 139. polku 188. rezervne divizije. Ta bataljon, dobro izvežban za boj proti partizanom, je sodeloval skoraj v slehernem boju v okolici Idrije in na vzhodnem Primorskem.

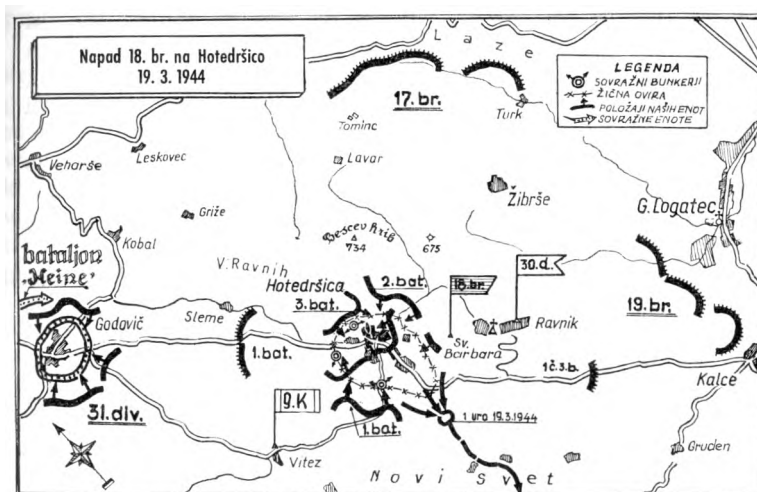
V Idriji je bila tudi četa domobrancev, skupaj okoli 1000 vojakov. Oboroženi so bili z 8 protiletalskimi strojnici, 8 težkimi minometi in tremi tanki.

V 4 km oddaljeni Spodnji Idriji, ki je bila najbližja postojanka, je bila ena četa bataljona »Heine«, okoli 150 vojakov, ki so imeli tudi en protitankovski in protiletalski top. Ta postojanka je branila Idrijo proti dolini Idrije, kajti do Mosta na Soči ni bilo več nobene postojanke.

V Godoviču je bilo 90 nemških vojakov, ki so imeli tudi en top, težko protiletalsko strojnico in minomet. Dobro so se utrdili v bunker jih ter zaščitili z miniranimi žičnimi ovrhami.

V Hotedršici je bila četa slovenskega varnostnega zbora, primorske in načice domobrancev. Stela je okoli 100 mož, ki so svojo postojanko utrdili s strelskimi jarki in bunkerji, žičnimi ovirami in minkimi polji. Izkoristili so tudi armirane betonske bunkerje tako imenovane »Rupnikove linije« ob bivši jugoslovansko-italijanski meji, ki je tekla tik nad vasjo. Imeli so tudi top in več težkih minometov in strojnic.

V Dolomitih, na drugi strani stare jugoslovansko-italijanske meje pravzaprav ni bilo močnih sovražnih postojank, bile pa so gosto posejane. V njih so bile posadke domobrancev, ki so odlično poznali kraje in okolico. Nemcem so služili za vo-

diče v akcijah proti partizanom. Na Vrhniku jih je bilo 300, v Horjulu 120, pri Treh kraljih 70, v St. Joštu pa 70 mož. Bolj oddaljene garnizije, ki bi mogle v primeru napada na Hotedršico intervenirati, so bile v Logatcu, kjer je bilo 140 vojakov, v Ljubljani je bilo nekaj tisoč vojakov, v Postojni 700, v Ajdovščini 900 in v Vipavi kakih 1000 vojakov.

Postojanka Godovič in Hotedršica sta ščitili cesto, po kateri je Idrija imela izhod k železnici Ljubljana—Postojna. Poleg tega pa je ta venec sovražnih postojank sekal svobodno ozemlje na primorski in gorenjski del ter onemogočal partizanom svobodno premikanje.

Čeprav so te sile sovražnika v glavnem varovale železniško progo Ljubljana—Postojna, je štab 9. korpusa moral v svojem nacrtu predvidevati potrebno zavarovanje, če je hotel izvesti kakšno večjo akcijo na postojanke, ki so bile vitalnega pomena za sovražnika. Iz tega razloga je bilo potrebno zbrati vse razpoložljive enote 9. korpusa.

To pot so sklenili, da bodo napadli postojanko v Godoviču in Hotedršico. S padcem teh dveh postojank bi bili Nemci v Idriji odsekani od svojih drugih postojank in bi zelo težko še naprej vzdrževali idrijsko garnizijo in izkoriščali dragoceno živo srebro. Partizanska vojska bi v primeru uspeha povezala svobodno ozemlje in bi ustvarila pogoje za napad na Idrijo. Zatorej je bilo pričakovati močno protiakcijo sovražnika, ki ne bo zlahka dovolil, da bi mu bila pretrgana tako pomembna zveza z Idrijo. S postojankami je bilo treba opraviti zelo hitro, kajti sovražnik bi v primeru dolgotrajnega boja mogel poslati močne enote v pomoč napadenim postojankam.

Po načrtu štaba 9. korpusa je imela 30. divizija nalogo napasti in zavzeti Hotedršico ter postaviti zavarovanje proti Dolomitom, Logatcu in Postojni. Enaintrideseta divizija naj bi uničila postojanko v Godoviču in se zavarovala proti Idriji.²¹⁴

Štab 30. divizije je določil 18. brigado, da napade in zavzame Hotedršico, ostali dve brigadi pa naj napad zavarujeta proti Dolomitom, Logatcu in Postojni. V tej akciji so partizanske čete začele napadati zjutraj namesto ponoči, kakor je bilo običajno v prejšnjih napadih. Ta novost naj bi pomenila demonstracijo partizanske moči, bila pa je na žalost mogoče malo prezgodnja, kajti ni dala rezultatov, ki so jih pričakovali.

Brigado so za ta napad okrepili z dvema težkima minometoma, medtem ko je imela 31. divizija za napad na Godovič na voljo tudi topove. Da bi kljub dnevnem napadu sovražnik bil presenečen, so enote krenile z oddaljenih območij proti postojankam in takoj šle v napad.

Obremenjene z minometi in minami so enote 18. brigade odšle s Predmeje v noči na 18. marec 1944 proti Črnemu vrhu in potem naravnost na položaje za napad okoli Hotedršice. Drugi in 3. bataljon sta bila na položajih severovzhodno od vasi z nalogo, da napadeta postojanko od k. 546 in da po dolini Zeljskega potoka prodreta v samo vas in jo zavzameta. Prvi bataljon je pri naselju Babni lazi imel nalogo napadati s te smeri v sodelovanju z drugimi bataljoni. Prateča četa, okrep-

ljena z minometi, je zavzela položaje severovzhodno od vasi in se pripravila za močno bombardiranje sovražnika, preden bo začel juriš.

Brigada je zasedla položaje, ne da bi jo sovražnik opazil, že okoli 5. ure in je čakala signal za napad. Poveljniško mesto brigade je bilo pri 3. bataljonu na k. 546, medtem ko je štab divizije bil pri Sv. Barbari v bližini štaba 18. brigade. Prvo presenečenje je bilo doseženo. Belogardiste ni še nič vznemirilo in so mirno spali, kolikor niso bili v bunkerjih in na straži.

Ob 5. uri je v bližnjem Godoviču zagrmela partizanska havbica 100 mm, kar je bil signal za napad. Prateča četa je z gostim minometalnim ognjem kar zasula Hotedršico, saj je pravi dež min padel na postojanko.

Bataljoni so po kratki minometni ognjeni pripravi takoj krenili s svojih položajev v napad in se z vzkliki »Hura! Juriš!« pognali v vas. Ceprav so bili domobranci očitno presenečeni, so odprli zaporni ogenj iz strojnic. Imeli so jih v bunkerjih nad vasjo, v katerih so bile stalne posadke, in na vaškem zvoniku, ki je zelo nevarno gospodaril nad vso okolico. Ta nepričakovano močan zaporni ogenj je prisilil borce, ki so bili prvič v takem dnevnem napadu, da poležejo in le počasi previdno napredujejo.

Branilci so ta zastoj izkoristili in z zasedbo hiš na robu vasi izpopolnili krožno obrambo svoje postojanke.

Objekti zunanje obrambe in del vasi so hitro prešli v roke partizanov, vendar je ogenj težkih strojnic iz betonskih bunkerjev in z zvonika preprečil pristop. Odbijali so vse napade posameznih skupin, ki so poskušale prodreti v naselje. Jasna vidljivost ciljev in uspešnost ognja sta bili slaba stran dnevnega napada, ki jo je sovražnik odlično izkoriščal s svojih dominantnih utrjenih položajev in s svojim orožjem, medtem ko napadalci niso imeli težkega orožja, s katerim bi mogli uničiti najnevarnejšo strojnico na zvoniku, ali pa najbolj trdovraten bunker.

Domobranci so to kmalu začutili. Med srditim obojestranskim obstrelj evanjem so začeli izzivalno vpiti partizanom, če imajo še kakšno mino, če ne, naj ujamejo njihovo in jim jo pošljejo nazaj. Tudi partizani niso ostali dolžni. Namestnik komandanta brigade poročnik Boško Dedejić-Pope jim je odgovarjal v srbohrvaščini: »Imamo mina, za ovakve izrode uvijek dovoljno! Evo ih vama za doručak!«²¹⁵

Besedni dvoboj je med obstreljevanjem trajal ves dan, kajti položaji so bili tako blizu, da so se razločile črte na obrazih nasprotnikov. Minometi so zar es precizno streljali, vendar niso mogli uničiti glavnih objektov.

Čim bi se borci poskušali približati, se je nanje vsul roj krogel, ki so zahtevale tudi že prve žrtve v vrstah 18. brigade.

Grmenje topov, ki se je slišalo od Godoviča, je samo še podžigalo borce k nadaljevanju napada, kljub temu da z golim pogumom niso mogli do živega sovražnim bunkerjem. Minometi so ves dan tolkli naselje, kjerkoli bi se domobranci pojavili. Če je le merilec »Cigo«²¹⁶ opazil hvaležen cilj, jim je že poslal roj min, s katerimi je v tem napadu prvič razpolagal v večjih količinah. Tokrat je imel dovolj streliva. Na postojanko so izstrelili več kot 400 min, kar si partizani prej niso mogli nikoli privoščiti v enem samem napadu.

Kakor so pričakovali, so Nemci takoj močno reagirali na napad. Iz raznih strani, iz Logatca, z Dolomitov in iz Postojne, so pritisnile njihove kolone, vendar so jih povsod pričakale zasede 17. in 19. brigade ter Dolomitskega odreda. Povsod so jih zadržali. Kljub hudim spopadom niso mogli prodreti nikjer.

Le znani nemški bataljon »Heine« iz Idrije, ki je dobro poznal okolico, je uspel prelinčati 16. brigado in skozi gozdove pohiteti na pomoč postojanki v Godoviču. Tarn so se pojavili v najbolj kritičnem trenutku, ko so se Gradnikovci že pripravljali, da zlomijo zadnji odpor Nemcev in zavzamejo postojanko. Kot strela z jasnega neba so se jim pojavili za hrbtom, borci Gradnikove brigade pa so se znašli v zagati, kako naj se umaknejo.

Nemška intervencija v Godoviču je neposredno vplivala tudi na boj pri Hotedršici, ker je v partizanski razporeditvi nastala vrzel, saj ni bilo zaščite v tej smeri. Štab brigade je moral potegniti en bataljon iz boja, da bi zavaroval brigado proti Godoviču. To je seveda oslabilo napad. Postaviti so morali zasedo tudi proti Kalcam za primer, če bi sovražnik prebil obrambo 19. brigade. Res so poskušali prodreti iz Logatca, vendar jih je 19. brigada zadržala.

Medtem pa je neki nemški kamion, naložen z raznim živežem, nič hudega sluteč, pripeljal iz Postojne čez Kalce proti Hotedršici naravnost v zasedo 3. bataljona 18. brigade, ki jo je brigada postavila zaradi neposrednega zavarovanja. V krat-

Težka četa 18. brigade marca 1944. Prvi z desne kleči komandir «Cigo-», poleg njega pa sedi v prvi vrsti politični komisar Svetislav Popović-Puco, ki je bil kasneje sekretar SKOJ in pomočnik političnega komisarja 18. brigade

kem spopadu je posadko pobila, ves živež zaplenila, kamion pa uničila.

Boj v Hotedršici se je nadaljeval navzlic nemškemu prodoru v Godovič tja do noči. Domobranci so se srdito branili. Se vedno so držali severni del vasi in dva velika bunkerja nad vasjo. Tarn so se uspeli obdržati do noči, v upanju, da bodo tudi oni dobili pomoč.

Sklenjeno je bilo, naj se napad nadaljuje tudi ponoči in poskuša zavzeti še preostale položaje sovražnika. Za nočni napad je brigada pripravila jurišne skupine prostovoljcev, ki naj bi napadle sovražne bunkerje in druge točke, ki so še bile v rokah nasprotnika.

Prvi bataljon je bil zvečer na položajih proti Godoviču, četa 3. bataljona pa v smeri Kale. Za napad sta ostala le 2. in 3. bataljon brez ene čete. Drugi bataljon je prevzel nase napad na samo vas, 3. bataljon pa nalogo, da ob Zeljskem potoku zavzame bunkerje.

Ko se je zmračilo, je začasno prenehal boj, da bi enote zavzele nove položaje, nato pa so znova zagrmle ročne bombe in zapele strojnice. Borci 2. bataljona so začeli zavzemati hišo za hišo. Hitro so stisnili domobrance v nekaj hiš ob bunkerjih.

Ko so videli, da jim preti uničenje, so zažgali nekaj hiš in poslopij pred seboj ter tako napravili ognjeno zaveso. Postalo je svetlo kot bi bil dan.

Nadaljevati napad skozi ogenj je bilo nemogoče, ražen tega pa so sovražniki, stisnjeni na majhen prostor, zdaj okrepili svoj odpor. Tudi bunkerjev ni bilo mogoče zavzeti, ker je bil teren osvetljen in se borci niso mogli približati na razdaljo, da bi mogli vreči bombe v njihove line.

Štab 30. divizije je presodil, da ne bo mogoče zavzeti postojanke, ražen tega pa je pretila nevarnost, da bodo Nemci izkoristili noč in prišli v pomoč branilcem. Štab divizije je zato ukazal 18. brigadi, naj preneha z napadom in se umakne.

Brigada je šla čez Miklovec proti Hrušici, kamor je prišla v jutranjih urah 19. marca 1944. Koliko je sovražnik imel mrtvih in ranjenih, ni znano, ker o tem ne govori niti njegovo poročilo. V 18. brigadi je bilo 9 huje in več lažje ranjenih borcev, kar kaže tudi na srditost boja, ki je trajal od jutra do polnoči. Največ ranjenih je bilo v nočnem napadu. Z vozovi so jih odpeljali do javke za partizansko bolnišnico.

O srditosti bojov govori tudi domobransko poročilo, ki navaja, »da je padlo v vas okoli 500 min težkega minometa, zgorelo pa je 17 hiš. Vsa okna so brez šip, ki so popokale pod pritiskom eksplozij min.«²¹⁷

Napad na Hotedršico je bil prevelika naloga za brigado, ki še ni imela izkušenj z dnevnimi napadi in nobenega orožja za uničenje bunkerjev. Minometi, ki so dobro delovali, niso mogli nadomestiti te vrzeli. Ko je zaporni ogenj zavri prvi juriš in je bila izgubljena prednost začetnega presenečenja, brigada ni mogla več izpolniti naloge. Branilci so z manevrom v vasi in vztrajno obrambo utrjenih točk ohranili prednost, ki jo ima branilec za trdimi zidovi, in so preprečili končno uničenje postojanke.²¹⁸

POMOČ GRADNIKOVCEM

Nemci so skoraj sleherni dan vznemirjali 31. divizijo okoli Črnega vrha. To so storili tudi 21. marca, ko so okoli 10. ure napadli Gradnikovo brigado. Razvnela se je huda bitka, v kateri so Nemci bili močnejši, partizani pa so začeli popuščati.

Med Crnim vrhom in Hrušico, kjer je bila 18. brigada, je delovala telefonska zveza. Komandant 9. korpusa je osebno

po telefonu ukazal 18. brigadi, naj takoj krene proti Črnemu vrhu in napade v hrbet Nemce, s katerimi se bori Gradnikova brigada.

Stab je takoj ukazal zbor in kmalu je brigada z orožjem v roki odhitela na pomoč. Čim bolj se je približevala bojnemu polju, tem bolj se je slišal bojni trušč. Brigada je še hitreje napredovala. Bila je oddaljena skoraj 10 km od bojišča, povrh tega pa je bilo po gozdu še precej snega, ki je oviral hojo.

Ko je prišla do roba gozda pri k. 702, so borci že mogli točno opazovati Nemce na položajih ob cesti, ki se vije od Črnega vrha proti Godoviču. Padlo je povelje za obkoljevalni manever v smeri k. 702—Pregriže. Toda sovražnik je tudi opazil nove partizanske sile in njih namen, da ga obkolijo, zato se je naglo umaknil v Idrijo.

Tako kljub hitremu manevru 18. brigada ni mogla presekati Nemcem poti in jih v sodelovanju z Gradnikovci uničiti. Uspela je ubiti le dva vojaka ter zapleniti nekaj pušk in druge opreme.

Vendar je treba šteti kot uspeh dejstvo, da je s prihodom na bojišče Nemce prisilila k naglemu umiku, če so se hoteli izogniti obkolitvi in uničenju. Mnogokrat partizanske čete niso mogle pomagati ena drugi prav zato, ker niso imele zveze. To pot pa je dobra zveza omogočila komandantu 9. korpusa, da 18. brigado hitro angažira kot svojo korpusno rezervo.

Uspešna in hitra intervencija brigade ni ostala neopazena. Komandant 9. korpusa je po končanem boju ustno pohvalil brigado pred strojem za njeno bojno pripravljenost, požrtvovanje in hitro akcijo po njegovem povelju.

Po tem boju se brigada ni vrnila v Hrušico, temveč je ostala v Gornjih in Dolnjih Lomih pri Črnem vrhu.²¹⁹

SPET NA HOTEDRŠICO

Pri napadu na Godovič in Hotedršico se je izkazalo, da partizanske sile niso bile dovolj zavarovane pred sovražnikovo intervencijo in zato niso mogle uničiti napadenih postojank. To pomanjkljivost je štab 9. korpusa hotel v ponovnem napadu popraviti. Na Hotedršico se je osredotočil ves korpus. Ko bi 18. brigada napadla, bi druge enote zaščitile napad, vsi topovi pa naj bi pomagali brigadi. Napad naj bi bil 23. marca 1944 ob 22. uri.²²⁰

Ko so se partizanske čete pripravljale, so tudi v postojanki popravljali porušene objekte in izpopolnjevali moštvo in strelivo. Partizanske patrulje so dan pred napadom ogledovale Hotedršico, spremljale sovražnikove premike in delo v postojanki ter o vsem poročale štabu brigade.

Tokrat naj bi brigada napadala ponoči, ker je štab menil, da dnevni napad daje prednosti sovražniku. Zvečer pred napadom je 18. brigada s topovi, ki so ji bili dodeljeni v ta namen, uspela spet priti neopaženo v bližino Hotedršice. Zavzela je položaje nad Sv. Barbaro in po grebenu do k. 546, ko je prišlo povelje, da je napad odložen in da naj brigada ostane do nadaljnjega na istih položajih s topovi vred.²²¹

Izvidniške patrulje, ki so spremljale sovražnika, so namreč poročale, da je proti večeru prišla iz Logatca kolona tankov in oklopnih avtomobilov ter ostala v Hotedršici. Zato so odložili napad na drugi dan, ko naj bi oklopna enota odšla iz Hotedršice.

Brigada s korpusnim topništvom in štab 30. divizije sta ves dan čakala v neposredni bližini postojanke, stalno pripravljena za boj v primeru, če jih sovražnik odkrije. Bil je lep sončen dan, borci so lahko lepo opazovali domobrance in Nemce, kako se utrjujejo na položajih. Toda sovražna oklopna enota se ni nikamor premaknila. Najverjetneje so sumili, da pripravljajo partizani nov napad na skoraj porušeno Hotedršico in so ga hoteli s svojo oklopno enoto preprečiti za toliko časa, dokler ne bo zmožna za obrambo. To je pomenilo, da je brigado sovražnik prehitel.

Ko so s tem seznanili tudi štab korpusa, je izdal povelje, naj se napad ne izvrši. Vsa 30. divizija naj krene na Ledine.

Tako je 18. brigada še isti večer šla čez Medvedje brdo, Goro in Razpotje na Ledine.

NESPORAZUM Z VOJKOVCI

Kakor se bo videlo iz poznejših dogodkov, je štab 9. korpusa sklenil premestiti brigado, ker je že pripravljala drugo korpusno akcijo, napad na Spodnjo Idrijo.

Premik 18. brigade do Ledin je bil dokaj naporen, saj je bilo treba prehoditi 20 km slabih poti v temni noči 23. marca 1944. Brigada je ob 8. uri prišla v bližino Razpotja, kjer

pa se je že od daleč slišalo streljanje. Na položajih nad Razpotjem (na k. 822 in 837) je bila Vojkova brigada, ki se je tolkla s sovražnikom, ki je prodril iz Spodnje Idrije. Nemci so bili bolj severno. To je bila lepa priložnost, da bi jih dobro naklestili. Stab brigade je ukazal 2. bataljonu, naj od k. 769 hitro krene na Razpotje, obkoli sovražnika in ga v sodelovanju z Vojkovci uniči.

Bataljon se je razvil v kolono in hitel izvršiti nalogo. Tedaj pa se je zgodilo nekaj, kar je resilo Nemce iz pasti. »Ruski« bataljon je bil v glavnem oblečen v nemške zaplenjene plašče in je imel tudi vso oborožitev nemško. Od daleč so bili res videti kot neka nemška kolona, ki je prišla iz Idrije čez Goro. Opazil jih je 2. bataljon Vojkove brigade in z dominantnih položajev nanje odprl ogenj težkih strojníc.⁸²²

Tudi Nemce je presenetilo streljanje za njihovim hrbtom. Ko so opazili, kaj to pomeni, so se začeli naglo umikati proti Spodnji Idriji.

Seveda 2. bataljon 18. brigade zdaj ni več mogel presenetiti Nemcev in jim presekati odstopnice. Kmalu so se te zmote zavedli tudi Vojkovci, vendar je bilo že prepozno. Nemci so se ognili obkolitvi.

Brigada se je po tem incidentu razmestila na Razpotju in Ledinah. Zavarovala se je proti Spodnji Idriji. Tega dne sta prispeli tja tudi 17. in 19. brigada. Trideseta divizija se je razporedila na prostoru Ledine—Gore—Vrsnik—Ziri, kjer je do tedaj po navadi operirala 31. divizija.

NA ZIROVSKI VRH IN NAZAJ

Brigada je dva dni počivala in uporabila počitek za ureditev opreme. Nemci niso napadali, brigade pa so čakale na povelje za začetek akcij. Med postojankami se je odvijal živahen sovražni promet.

Končno je 18. brigada dobila povelje, naj 27. marca 1944 krene na Zirovski vrh, napade promet med Lučinami in Gorenjo vasjo, nato pa gre v Dolomite, v okolico Svetih Treh kraljev, od koder so domobranci terorizirali ljudi po Zirovskem vrhu.

Brigada je odšla v noči na 28. maree čez Ziri in Zirovski vrh ter zasedla vasi Goli vrh, Bukovec in Javorč. Takoj po

prihodu, v zgodnjih jutranjih urah, je postavila zasedi, eno v dolini na cesti pri Lučinah, drugo pa proti Trem kraljem. Obe zasedi sta se že zjutraj spopadli s sovražnikom.

Ker ništa poznali terena, sta zasedi slabo izbrali položaje. Izkušeni domobrancji so ju prvi opazili in začeli streljati. Sele ko so opazili, da jim je zaseda poslala del svojih sili v hrbet, so se umaknili v postojanko.

Na Zirovskem vrhu so pogosto bivale partizanske enote. Zato je zelo primanjkovalo hrane, zlasti v zgodnji pomladi, ko so bile domače zaloge že pri kraju. Brigade so se le s težavo prehranjevale. Več hrane je bilo po vaseh v Dolomitih, ki so bile pod neposredno zaščito sovražnika. Štabu 18. brigade je gospodarska komisija dala podatke in navodila, naj živila rekvirira po domačijah tistih domobrancev, ki so bili v postojanki pri Sv. Treh kraljih. V noči 29. marca je 1. bataljon pod poveljstvom političnega komisarja Dušana Ukmarja res odšel v to vas, da bi nabral hrane. Hkrati so pod zaščito bataljona nameravali zbrati vaščane na miting. Bataljon je brez nezgod prišel v vas in jo zavaroval z zasedami in patruljami. Moških ni bilo doma. Bili so v bližnjih domobrantskih postojankah.

Partizani so imeli točen popis domačij, katerih člani so bili pri domobrancih in ki so imele večje zaloge živil. To so bili premožni kmetje, ki so od okupatorja poleg drugega dobivali še živež. Pri njih je bilo precej zalog. Njihovi sinovi, ki so bili v postojanki, pa so jih pobirali tudi pri partizanskih družinah, kadar so le mogli. Na teh kmetijah je bataljon zbral precej hrane, o odvzetih količinah pa izdal potrdilo z žigom komande.²²³

Iz vasi Praprotno brdo je bil doma tudi komandant domobrantske postojanke pri Sv. Treh kraljih. Njegovo hišo so še posebej pregledali in ne zaman. Našli so oprano perilo za vse moštvo postojanke in še nekaj druge vojaške opreme, kar so zaplenili. Na koncu so zbrali vaščane, politični komisar pa jim je obrazložil cilje osvobodilnega boja, vojaške in politične dogodke in jih opozoril na izdajalsko delo njihovih mož, sinov in bratov, ki še vedno služijo okupatorju. Kasneje se je zvedelo, da so vaščani šli, brž ko je bataljon krenil, povedat v postojanko, kakšen obisk so imeli na domovih.

Domobranci so bili razjarjeni, kaj ti do tedaj se še tod ni zgodilo, da bi partizani obiskali njihove domove. Hoteli so se

maščevati. Naslednjega dne so krenili iz postojanke, da bi napadli partizane na Zirovskem vrhu. Na položajih, pri k. 961, je bil 3. bataljon 18. brigade. Ko so se približali, jih je ta napadel z vso silo. Morali so se naglo umakniti, da bi se resili. Gnali so jih do same postojanke, kjer so se zatekli pod zaščito bunkerjev. Streljali so še nekaj ur.

Brigada je premestila svoje položaje bližje Gorenji vasi, držala je Zirovski vrh od k. 961 do Fužin. Organizirala je tudi miting, ki je zelo uspel, čeravno ni prišlo mnogo ljudi. Zasede niso bile uspešne, kajti po prvem napadu 29. marca se sovražnik ni več pojavil, dokler je bila brigada na tem območju. Prišlo je le do manjšega spopada z nemško patruljo, ki je šla iz Lučin 31. marca, toda tudi tokrat se je sovražnik hitro umaknil in se ni spuščal v boj. To so bile izvidniške patrulje, ki so ugotavljale, kje so večje partizanske enote.

Brigada je dobila povelje, naj se v noči na 31. maree 1944 vrne na Ledine, kamor je tudi odpotovala brez vsakršnih zaprek.

BOJI ZA SPODNJO IDRIJO

Ko je brigada prebivala na Zirovskem vrhu, je štab 9. korpusa pripravljaj načrt za drugo korpusno akcijo in sicer na postojanko v Spodnji Idriji. Z uničenjem te postojanke bi bila neposredno ogrožena posadka in rudnik v Idriji. Stab korpusa si je zamislil akcijo tako, da bi 30. divizija napadla in uničila postojanko, 31. divizija pa blokirala sovražnika v Idriji, mu preprečila posredovanje in držala v šahu še Godovič in Hotedršico.

V 30. diviziji je glavno nalogo dobila 18. brigada, ki naj bi ob pomoči topništva zavzela in uničila postojanko. Kosovelova je z enim bataljonom imela nalogo blokirati cesto med Idrijo in Spodnjo Idrijo, dva njena bataljona pa sta bila v divizijski rezervi v bližini vasi Razpotje. Zavarovanje proti Logatcu, Rovtam in Sv. Trem Kraljem je držala 17. brigada.

Artilerija naj bi opolnoči 1. aprila 1944 z močnim ognjem omogočila juriš, med napadom pa pomagala 18. brigadi z neposrednim ognjem. Stab 30. divizije naj bi imel poveljniško mesto na Razpotju.²²¹

V Spodnji Idriji je tedaj bilo okoli 80 vojakov in oficirjev. Oboroženi so bili s 6 težkimi in 3 lahкими strojnicami, 7 brzo-strelkami ter puškami. Poleg tega so imeli še 1 težko proti-

letalsko strojnico, 1 protitankovski top ter 1 težki in lahki minomet.²²⁵ Moštvo so sestavljali tudi Nemci in Avstrijci iz čete bataljona »Heine«, katerega glavnina je bila v Idriji. Bili so močno utrjeni z bunkerji, povezanimi s strelskimi jarki in za-varovanimi z žičnimi ovirami, ki so bile še okrepijene s protipehotnimi minami.

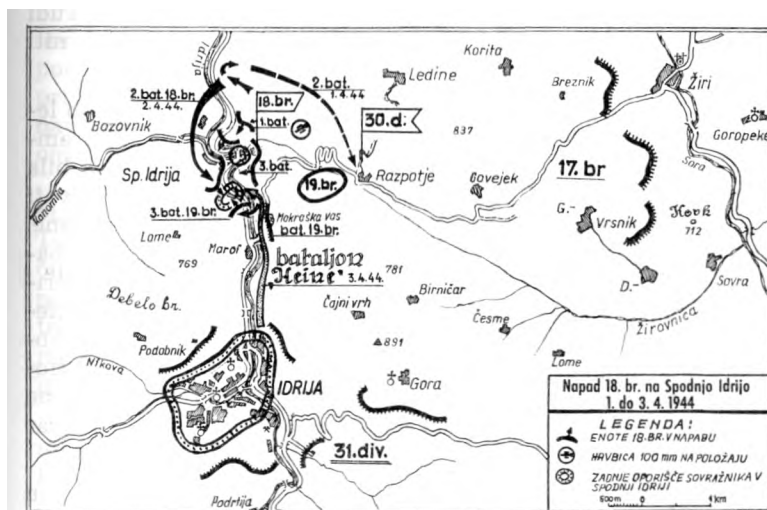
Obveščevalci korpusa, divizije in brigade so si z ogledovanjem in s podatki, ki so jih dali ljudje iz postojanke, ustvarili precej točno sliko o razporeditvi sovražnika in njegovih objektov. Na osnovi teh poročil je štab 18. brigade pripravil podroben načrt za napad. Odobrili so ga na seji štaba divizije s štabi brigad 30. divizije ob prisotnosti političnega komisarja in načelnika štaba 9. korpusa.

Zvečer pred napadom so si poveljniki 18. in 19. brigade ter člani štaba divizije ogledali položaje. Ogledu je prisostvoval tudi Anatolij Djačenko, komandant 2. bataljona brigade, ki je imel glavno nalogo v napadu. Načrt štaba 18. brigade je predvidel, naj bi se brigadne enote približale objektu napada tako, da bi bile na izhodiščnih položajih za napad točno ob polnoči. Na signal z rdečo raketo bi se začela ognjena priprava napada s topovi in minometi, ki bi celih 20 minut tolkli po postojanki. Med tem časom bi se 1. in 3. bataljon približala postojanki po desnem bregu Idrijce in ko bi prenehal topniški ogenj, na juriš zavzela tišči del Spodnje Idrije, ki leži na desnem bregu Idrijce, takoj nato pa bi poskušala prodreti prek mostu na drugo stran v postojanko. Drugi bataljon naj bi šel čez Idrijco na levi breg v bližini naselja ter se približeval ob reki do cerkve. Ko bi 1. in 3. bataljon pritegnila nase pozornost sovražnika, naj bi 2. bataljon udaril Nemcem v hrbet in jih v sodelovanju z obema bataljonoma uničil.

Štab brigade je bil v Spodnji Idriji pri 3. bataljonu. V tej akciji je bila organizirana dobra telefonska zveza z vsemi enotami, ki so napadale postojanko, in s štabom 30. divizije. Postavili so telefonsko zvezo celo čez reko Idrijco za potrebe 2. bataljona. Dovolj streliva je imelo tudi težko orožje. Tako dobro organizirana akcija bi se morala zjutraj končati z zavzetjem postojanke.

Točno ob polnoči so topništvo in težki minometi na signal z raketo odprli močan ogenj. V zaglušujočem grmenju je bila Spodnja Idrija kmalu v dimu in prahu, dobro so se videle eksplozije granat 100 mm havbice. Ta je bila postavljena na

položaj pod Razpotjem in je neposredno tolkla Spodnjo Idrijo. Manjše topove kalibra 37 mm so na mulah prenesli pred samo postojanko in so streljali na sovražne objekte kar čez Idrijo. Ta ognjeni trušč je trajal 20 minut, nakar je nastala kratkotrajna tišina. Takoj zatem so zaregljale strojnice in zagrmeleročne bombe. Zaslišal se je gromki »Hura! Juriš!« Prvi in tretji bataljon sta krenila v napad ob desnem bregu Idrijce. V kratkem boju sta strla odpor sovražnika in zavzela hiše do reke. Borci obeh bataljonov so iz hiš ob reki poskušali prodreti čez most, vendar jih je zaustavila strojnica, ki je iz bunkerja na levem bregu tolkla most. Tako se je oblikovala nekaka fronta na obeh bregovih Idrijce.

Nemci so se kljub hudemu presenečenju zelo dobro znašli. Pod ognjem so zasedli položaje in se začeli boriti. Ko so utihnili partizanski topovi in minometi, je protiletalska težka strojnica začela pošiljati svoje rafale proti Razpotju. Poskušala je doseči položaje partizanske havbice, vendar ni uspela napraviti nobene škode. To je bil čas, ko bi moral stopiti v akcijo 2. bataljon in uspešno dokončati napad. Toda 2. bataljona ni bilo od nikoder, le telefonisti so bili sami na levem bregu Idrijce. Kje je bataljon? Poslali so patrulje, da vzpostavijo zvezo z njim, vendar brez uspeha. Bataljona niso našle.

Komandant divizije, ki je bil nekoč komandant 18. brigade, kapetan Gliša Raco, je vsak čas spraševal, ali je že začel napadati 2. bataljon. Komandant 3. bataljona podporočnik Dušan Mijić pa je tedaj že ves vznemirjen čakal pred mostom. Njegovi borci so bili že po hišah sovražne postojanke in so streljali na bunker na mostu. Niso mogli naprej, kajti ogenj strojnic in pušk in niti ne ročne bombe niso mogle uničiti sovražnih strojnic v bunkerju. Ko so poskušali iti čez most, so jih začeli kositi rafali regljajočih »šarcev«. Vsak takšen poskus je bil odbit, vedno več je bilo ranjenih. Privlekli so še top 37 mm, ki je mogel naravnost streljati v bunker, vendar je bil preslaboten, da bi ga mogel razbiti.

Nemška obramba je bila čedalje bolj organizirana. Tudi oni so zavzeli položaje na levem bregu reke. Niti ena niti druga stran ne bi mogla na tem mestu čez reko.

To je bila res idealna priložnost za vdor 2. bataljona ob levem bregu v hrbet sovražnika, ki se je ves usmeril na obrambo pred napadom z desnega brega Idrijce. Ta ugodnost je bila čedalje manjša. Nemci so se opogumili. Začeli so celo izzivati nasprotno stran, vpiti »Heil Hitler!« in sramotiti partizane. Ta neodločena situacija je trajala do 4.30 ure zjutraj, ko bataljona še vedno ni bilo od nikoder. Nemci so bili že prepričani, da so odbili napad. Tedaj je komandant 3. bataljona sklenil napraviti usodni korak, ki mu ga je bil namestnik komandanta brigade že prepovedal. Zbral je skupino prostovoljcev-bombašev ter jim ukazal, naj jurišajo čez most na bunker. Na njihovem čelu sta napadala on in politični komisar bataljona.²²⁶

S spodbudnimi vzkliki sta se pognala proti mostu in vrgla ročne bombe. Tudi drugi so storili isto. Bombe so zagrmеле okoli bunkerja, ali zaman. Tudi to junaštvo ni pomagalo. Sarec je divje zaregljal, med eksplozijami bomb pa se je vsul roj krogel po napadalcih in jih skoraj vse pokosil. Smrtno ranjena sta obležala komandant 3. bataljona in še en borec, hudo ranjeni pa so bili politični komisar in še dva. Juriš se ni posrečil. Zaman sta bili žrtvi komandanta in političnega komisarja bataljona, ki sta pokazala vrhunec hrabrosti na čelu svojih junaških borcev bombašev. Z največjo težavo so odvlekli mrtve in ranjene, ker so Nemci lahko stalno držali most pod ognjem. Pri reševanju je bil ranjen še en borec. Tako je

bataljon imel že dva mrtva in pet ranjenih, bunker pa še vedno ni bil zavzet.

Okoli 5. ure zjutraj je po telefonu javil komandant divizije, da je 2. bataljon na Razpotju. To je pomenilo, da je propadla cela akcija. Komandant divizije je dal ukaz, naj napad ustavijo, zadrže zavzete položaje in ne dovolijo Nemcem, da bi se premikali po postoj anki. Glavnino borcev naj brigada umakne iz doline, da bi se nahranili in odpočili, nato pa naj zamenjajo tište, ki so na položajih.²²⁷

NAPAD NADALJUJE TOPNIŠTVO

Ko se je zdanilo, so videli, da je bila velika rdeča hiša ob levi strani mosta še vedno cela. V njej je bilo po prejšnjih poročilih nemško poveljstvo. Tudi sedaj so mogli zapaziti, kako prihajajo vanjo in odhajajo iz nje nemški vojaki. Nemci so navsezgodaj začeli utrjevati postojanko, čeprav so partizani obstreljevali vsakogar, ki se je pojavil v postoj anki.

Komandant brigade je imel svoje poveljniško mesto v hiši blizu mostu, od koder je imel pregled čez vso Spodnjo Idrijo. Telefonska zveza s topništvom in štabom 30. divizije mu je omogočila, da usmerja topove v uničevanje posameznih sovražnih objektov. Na mostu je še vedno gospodaril sovražni mitraljez, ki ga ni bilo mogoče uničiti z ročnimi bombami. Komandant brigade je zahteval, naj ga z direktnim strelom uniči partizanska havbica.

Po telefonu je opisal, kje točno je mitraljez, toda komandant partizanske artilerije Skrjanc mu je odgovoril, da havbica nima merilnih naprav in da merijo kar skozi cev; zato bo šio morda malo težje, vendar bo poskusil. Čez nekaj minut se je zaslišal strel, granata pa je zažvižgala prek bunker ja in udarila nekam na pokopališče. Smer je bila dobra, toda granata je šla previsoko. To so po telefonu javili topničarjem. Ob ponovnem strelu je granata udarila v Idrijco pod mostom in dvignila oblak vode v zrak. To se je zgodilo nekolikokrat in končno je poln zadetek v bunker dvignil rdeč oblak. Močno je zagrmelo. Ko se je zrak razčistil, ni bilo več bunkerja. Havbica je masčevala komandanta 3. bataljona in njegove borce, ki so izgubili življenje pred njim. Topničarjem sta za zadetek čestitala po telefonu komandant brigade in komandant divizije.

Nato je na vrsto prišla hiša, v kateri je bilo nemško poveljstvo. Iz njenih zazidanih oken je regljalo nekaj strojnic, iz dimnika pa se je vii dim, kar je pomenilo, da so kuharji ravno opravljali svoje delo za njenim zidovjem. Topničarji so spet po telefonu dobili podatke, to pot je bilo mnogo laž je, ker je bil cilj velik. S tretjo granato so dosegli že poln zadetek. Granata je šla skozi okno v notranjost hiše in eksplodirala. Hiša se je začela rušiti v velikem oblaku prahu, artilerci pa so hitro poslali vanjo še nekaj granat in že je bila porušena in brez strehe. Na žalost teh odličnih rezultatov ognja ni bilo mogoče izkoristiti, ker so bili borci na desnem bregu še vedno pod sovražnim ognjem. Nemci so v zidovih porušenihiš pri mostu prebili luknje, da bi s strojnicami mogli kontrolirati most. Ker je bila najbolj nevarna hiša delno porušena, njen zid pa je stai paralelno s smerjo streljanja havbice. jim ta ni mogla več škoditi.

Tudi partizani so dobro nadzorovali Nemce. Če se je kateri pokazal, je že počilo nekaj pušk, ali pa je zaregljal kratek rafal. Tako je minil ves dan. Vsaka stran je skrbno pazila, da druga ne bi zavzela kakega novega položaja in se ji približala. Sleherni manever je bil izključen, dnevni napad pa nemogoč.

Nemci so poskušali priti na pomoč napadeni postojanki. Njihove poskuse so odbile enote 31. divizije, ki so čvrsto blokirale Idrijo. Poskušali so prodreti tudi od Logatca, pa so jih pri Hotedršici zadržale tište enote 31. divizije, ki so branile to smer.

NOČNI JURIS NA SPODNJO IDRİJO

Podnevi sta se na Razpotju sestala štaba 18. in 19. brigade s štabom 30. divizije. Pripravili so načrt napada za naslednjo noč. Enote je zdaj čakala pravzaprav mnogo težja naloga kot v prvi noči, kajti glavnega orožja partizanov — presenečenja, ni bilo več. Sie so v napad na sovražnika, ki jih je čakal na položajih. Nemci so se razporedili za nočno obrambo, vedoč, da so za napad partizani pripravili vse, da bi jih uničili. Načrt je bil spremenjen v toliko, do so za napad odredili še 1. bataljon 19. brigade, ki naj bi šel čez Idrijco v bližini Idrije in napadel postojanko z levega brega, 2. bataljon pa naj bi napadel tako, kot je predvideval načrt za prejšnjo noč.

Ze podnevi so opazili minirane žične ovire, ki jih je postavil sovražnik na odseku napada 2. bataljona. Da bi premagali to oviro, so se borci 2. bataljona pripravili že za dne. Zbrali so vse odeje v bataljonu in napravili zavoje, da bi jih vrgli čez žične ovire. Bataljon je vodil komandant brigade, da ne bi spet prišlo do kakšne pomote, ker je bila od uspeha tega bataljona odvisna cela akcija. V primerjavi s prejšnjo nočjo naj bi topništvo ponoči mirovalo, da ne bi tolklo po lastnih četah.

Ponovljeni napad naj bi se začel ob 22. uri 2. aprila 1944. Drugi bataljon 18. brigade in 1. bataljon 19. brigade sta se brez težav prebila čez reko na določenih mestih in neslišno zavzela položaje za napad.

Tudi to pot sta 1. in 3. bataljon Osemnajste začela prva pritiskati Nemce, da bi jih pritegnila nase, v čemer sta tudi uspela. To je omogočilo drugima dvema, da sta se splazila čez žične ovire in iznenada začela napadati središče postojanke. Presenečeni Nemci so se srdito borili za vsako hišo posebej in branili vsak meter svoje postojanke. Borci 2. bataljona so počasi toda vztrajno napredovali in uničevali eno za drugo sovražne skupine, ki so se branile po hišah. Morali so jih vse pobiti, kajti nobena se ni hotela vdati. Tudi bataljon je imel prve žrtve, boj je bil do skrajnosti srdit. Kmalu so zavzeli topovske položaje s topovi vred, ki so bili neuporabni. Nemški topničarji so pred umikom odnesli zapirake in merilne naprave. Skoraj slehernemu zaplenjenemu orožju so manjkali kakšni deli.

Zavzeli so skoraj že vso postojanko. Sovražnik je še držal most, župnišče in skupino hiš med cesto in Idrijco. Od tod se je slišala borba 3. bataljona, ki pa še ni mogel prodreti v postojanko.

Tako sta se skoraj ves 2. bataljon 18. in 1. bataljon 19. brigade znašla na majhnem prostoru, od koder je bilo treba le še zavzeti most in župnišče, da bi bila postojanka likvidirana. Nemci so se srdito branili. Na ozkem prostoru okoli župnišča in mostu so se branili z gostim ognjem strojnic in ročnimi bombami. Brigada je imela spet nekaj žrtev in ko je bilo potrebno le še zelo malo, da bi postojanka padla, je močno zaropotalo. Zgodilo se je, kar ni nihče pričakoval. Branilci so opazili, da se je za cerkvijo nabralo mnogo napadalcev, ki so se pripravljali za zadnji obračun. Spustili so težke mine minometa kar čez

streho župnišča, iz katerega so se branili. Mina je padla v polno med borce 2. bataljona. Učinek je bil strahoten. Na mestu so obležali 4 mrtvi ter 13 ranjenih borcev in starešin. Nekaj podobnega se je dogodilo tudi v 1. bataljonu 19. brigade. Oba bataljona sta imela hude izgube. Večina borcev je morala odnesti mrtve in ranjene iz postojanke, le malo jih je še ostalo za napad. Nemci so se v zadnjih hišah čvrsto zabarikadirali in se besno branili.

Boj se je nadaljeval do jutra. Partizani so odvedli top brez zapiraka, odnesli vse drugo zaplenjeno orožje ter odpravili v bolnišnice ranjence. Ko se je začelo daniti, je prišlo povelje, naj se umaknejo, ker je pretela nevarnost, da bo sovražnik prodrli iz Idrije na pomoč oblegancem. Vsa 18. brigada se je umaknila na desni breg Idrijce. Bila je močno izčrpana in je imela hude izgube. Obdržala je položaje samo na desnem bregu kot prvega dne napada in vzdrževala ognjeni stik z ostankom branilcev postojanke.

Sovražnik se je ves dan napenjal na vseh smereh in pošiljal v boj čedalje močnejše sile, da bi prišel na pomoč postojanki in preprečil njeno popolno uničenje. Močne okrepitve so prišle iz Ljubljane čez Logatec in Godovič, na Gori so pritiskale na 16. brigado in bataljon Prešernove brigade. Po večurnem boju so te sile le uspele prodreti obrambo 31. divizije in se začele pomikati proti Idriji.

Kljub temu pa je štab 30. divizije hotel, da se na vsak način uniči postojanka do konca. Ponovno je ukazal nočni napad, že tretjič, na skoraj potolčeno postojanko v Spodnji Idriji.

Načrt je menjal samo v tem, da je 19. brigada namesto 1. bataljona poslala 3. bataljon v nočni napad.

Drugi bataljon 18. in 3. bataljon 19. brigade sta hitro stisnila maloštevilne branilce na ozek prostor okoli župnišča in mostu. Nemci so se srdito branili s strojnicami in ročnimi bombami. Brigada je imela spet nekaj žrtev, in ko je bil potreben le še poslednji napor, da bi postojanka padla, je močno zaropotalo za hrbtom 3. bataljona Kosovelove. Nemci so prebili zavarovanje in prišli na pomoč oblegani posadki v najbolj kritičnem trenutku.

Po uspešnem preboju položajev 31. divizije so prodrli tik ob koritu Idrijce mimo zased v Spodnjo Idrijo in napadli partizane.

Seveda so se partizani takoj začeli umikati iz postojanke, zlasti še, ker niso vedeli, koliko je Nemcev. Predpostavljali so, da jih ni malo, če so se prebili skozi blokado 31. divizije, ki je uspešno odbijala njihove napade že dva dni. Treba je priznati, da so bili zelo hrabri in spretni, saj je prišlo na pomoč le kakih 200 vojakov, ki so se vklinili med brigade in se prebili do postojanke ter jo tudi rešili pred popolnim uničenjem.

Kako so bili boji srditi, dokazujejo izgube. Sovražnik je imel okoli 50 mrtvih in ranjenih, kar ni nič čudnega po tolikih bojih v skoraj uničeni postojanki. Posadka je preživela najhujši topniški ogenj. Samo 100 mm havbica je namreč izstrelila okoli 400 granat, težki minometi pa okoli 600 min. Poleg že navedenega topa so zaplenili še težko strojnico, 3 brzostrelke, 2000 nabojev streliva, precej hrane in druge opreme.

Osemnajsta pa je imela doslej najhujše izgube v napadu. Bilo je 11 mrtvih in 58 ranjenih.²²⁸

Boji bi ne bili tako krvavi, če bi bil mogel 2. bataljon pravočasno priti na določene položaje ter takoj na začetku napasti še presenečenega sovražnika in končati uspešno napad že prvo noč.

Mogoče bi bilo bolje, da je vodstvo, ko je uvidelo, da 2. bataljon ni prišel na bojišče, poslalo nek drug bataljon še ponoči v napad z desnega brega v hrbet neorganizirani obrambi sovražnika. Akcija je bila dobro načrtovana in za partizanske razmere zelo dobro preskrbljena, posebno s strelivom težkega orožja, vendar je na koncu vendarle ostala nedokončana.

Napadalci pa so pokazali veliko moč partizanskih enot, ki so zadrževale dva dni le nekaj kilometrov daleč od mesta napada močno sovražno vojsko, da se ni mogla prebiti do napadene postojanke.

Toda enote niso mogle zavzeti nobene postojanke. Vedno je kaj spodrsnilo, da se akcija ni uspešno končala.

NEMSKA OFENZIVA NA OBMOČJU LEDIN ŽIROV IN CERKLJANSKEGA

NEMSKKE PRIPRAVE

S svojo pomladansko ofenzivo je 9. korpus pokazal, da se je partizanska vojska na Primorskem močno okrepila in začela načrtno in z velikimi enotami napadati sovražne postojanke. Vzpon partizanskih čet je bil očiten. Sovražnik je spoznal, da s silami, ki so bile na Primorskem, ni moč ustaviti takšnega razvoja in razbiti partizanskih enot. Moral je zbrati več moči in pripraviti dober načrt, da bi mogel pričakovati uresničitev takšnega cilja, ali pa uničiti vsaj partizanske baze, ki so omogočale dejavnost velikih partizanskih enot. Deveti korpus je postajal čedalje bolj nevaren tudi zaradi bližine italijanskega bojišča in možnosti izkrcanja zaveznikov na ozemlje Primorske.

Ker Nemci niso imeli dovolj sile, da bi naenkrat zajeli vse ozemlje Primorske, jo temeljito prečistili in uničili partizanske čete z njihovimi zalednimi službami in organizacijami na terenu, so v svojem načrtu, ki so ga imenovali »Renata«, predvidevali, da bodo ta cilj uresničili v nekaj etapah. Iste enote naj bi predel za predelom blokirale, nato pa temeljito prečesale in očistile. Njihov načrt je predvideval najprej čiščenje najbolj upornih območij kot so bile Ledine, Žiri, Cerkljansko, Banjška planota, Trnovski gozd, Crni vrh in Idrija.

Prva etapa ofenzive je zajela območje, na katerem je delovala 30. divizija. Obsegalo je prostor ob reki Idrijci do Mosta na Soči, Cerkljano, Žiri, Godovič in Idrijo.

V drugi etapi naj bi pregledali Sentviško in Banjško planoto s Cepovanom, Trnovo in Crni vrh do Idrije.

Največjo pozornost so posvetili središčem svobodnega ozemlja kot sta bila Cerkno in Čepovan, da bi preprečili delo terenskih odborov in drugih organov, na katere so se opirale partizanske operativne enote.

V načrtu so jasno postavili cilj: najti in uničiti partizanske baze, skladišča, delavnice in bolnišnice, da bi s tem zmanjšali udarno moč partizanskih čet, zlasti pa še zaloge streliva, kar so v zadnjih akcijah bridko občutili. Ta, že tretja večja nemška ofenziva, ki je bila na Primorskem, naj bi se po načrtu začela okoli 11. aprila in končala 23. aprila 1944.²²⁹

V ta namen so zbrali okoli 10.000 mož. Bili so večinoma iz 188. rezervne divizije gorskih lovcev in domobranske enote z Dolomitov. V to število niso vštete stalne garnizije, ki so tudi sodelovale v akcijah čiščenja na svojem območju. Okrepitve so se do 10. aprila 1944 razporedile v izhodiščnih garnizijah. Partizanska obveščevalna služba je poročala, da je najprej v Idrijo prišlo okoli 1000 mož, 15. aprila še 1000, naslednji dan nadaljnjih 2000 mož, tako da je bilo v Idriji skupaj okoli 4000 mož. Tudi v Spodnjo Idrijo, je prišlo okoli 500 mož, Most na Soči je dobil okrepitev 1000, Gorenja vas 700 do 800, Škofja Loka in Logatec pa po okoli 2000 mož.²³⁰

Pred začetkom ofenzive so zelo marljivo zbirali podatke, zlasti o 30. diviziji, ki jim je sama s svojo razporeditvijo in mirovanjem na istem območju olajšala priprave in izvršitev načrtnega napada okrepljenega bataljona »Heine« na Ledine.

Z izvidniškimi letali so spremljali premike 30. divizije, svojo vlogo pa je opravilo tudi njihovo obveščevalno omrežje; to je bilo na tem področju dobro organizirano in jih je sproti obveščalo o vseh spremembah.²³¹

USODNO GAKANJE

Medtem ko je sovražnik zbiral enote in obveščevalne podatke, so brigade 30. divizije mirno počivale po vaseh. 2e 25. marca 1944 so bile prišle na to področje. Stab divizije in štab 18. brigade sta sicer vedela, da se sovražnik pripravlja, vendar ništa ničesar ukrenila, da bi ga onemogočila in se pripravila za bodoče boje. Nekaka samozavest o možnostih podrejenih čet se je poiastila štabov in nekako precenjevanje. Tudi štab 9. korpusa je iz doslej nerazumljivih razlogov zapovedal

30. diviziji, naj po akciji na Spodnjo Idrijo še nadalje ostane na tem območju.²³²

Seveda se je kmalu postavilo vprašanje, kako nahraniti takšno število partizanov na tem zelo pasivnem območju. Na njem so pogosto taborile partizanske enote, občasno pa je doživljalo tudi roparske pohode sovražnika. Ozemlje je bilo tako izčrpano, da ni bilo hrane niti za prebivalstvo, kaj šele za tolikšne enote. Ta stiska je bila še bolj občutna v aprilu, ko je na kmetih prehrana ponavadi sploh pereč problem. Kar kmet ima, mora posaditi, novega pa zemlja še ne rodi nič.

Zaradi tega je štab divizije sleherni dan določil kako enoto, včasih tudi celo brigado, da nabavi hrano iz oddaljenih območij, največ iz krajev, ki jih je nadzoroval sovražnik.

Kjer so bili ljudje organizirani v OF, so hrano zbirali narodnoosvobodilni odbori, oziroma gospodarske komisije, in jo izročali enotam. Kjer odborov ni bilo, ali pa so vasi bile pod belogardističnim vplivom, kakor tudi pri doseljencih, ki so živeli na domovih tistih Slovencev, ki so bili izseljeni, so brigade morale nabirati živež same. Enote so izdaj ale potrdila, ki jih je podpisoval poveljnik enote in zagotavljal, da bo ljudska oblast po vojni izplačala naslovljenemu to, kar je dal. Takšna potrdila so izdaj ali tudi tištim pripadnikom OF, ki so prostovoljno dali več kot bi bilo treba. Ta potrdila so pomenila tudi ljudsko posojilo. Glavno besedo pri prehranjevalnih akcijah so imeli narodnoosvobodilni odbori in njihove gospodarske komisije. Tam, kjer niso mogli delovati neposredno, so zbrali podatke in potem enote usmerjali, pri kom naj se oglasijo glede hrane in kakšen postopek je potreben.

Odkritim sovražnikom, ki so jih ljudska sodišča obsodila zaradi izdaje, so zaplenili tudi imovino. S takšnimi vprašanji so se operativne enote bavile le v primeru, če je bil sovražnik tako blizu, da je bila potrebna močna zaščita.

Tudi sovražnik je vedel, kakšne težave imajo partizani s prehrano, saj so mu nekateri ljudje v strahu pred represalijami prijavili sleherno partizansko preskrbovalno akcijo. Zato je poostril nadzor s patroljami in zasedami, če je le mogel. Prehranjevalne akcije so večkrat spremljali boji, čete pa so včasih namesto hrane prinesle tudi kakšnega ranjenega ali celo mrtvega partizana. V akcijo so hodile tudi večje enote, celo brigade, da bi mogle, če bi bilo potrebno, tudi z bojem dobiti hrano.

Ta problem so bolje reševale terenske organizacije na Primorskem. 2e takrat, ko ni bilo enot na njihovem območju, so zbirale zaloge. Enote so jo mogle dobiti, brž ko so se pojavile na terenu. Transport je sicer bil zaradi kontrole na cestah včasih zelo tvegan, manjše količine pa so redno pošiljali enotam na položaje. Tudi na Ledine so terenske organizacije Brd, Tolminskega, Vipavskega, Krasa, Gorice in drugih zasedenih mest poslale številne pakete 30. diviziji. Prizadevni člani terenskih organizacij so jih vozili celo skozi okupatorske postojanke. Pošiljke paketov so prihajale na Ledine po raznih poteh. Intendantca 30. divizije jih je zbirala v Zirovskih Krnicah, da bi jih potem razdelila borcem.

Tako se je zgodilo, da so intendant divizije Janko Rutar in štirje partizani peljali voz »velikonočnih« paketov iz Cerknega čez Sovodenj proti Ledinam prav v noči na 11. april 1944.

Noč je bila zelo temna in rahlo je deževalo. Partizani, pokriti s šotorkami, so na vozu dremali in niso nič pazili, saj so se vozili po svobodnem ozemlju. Ko so prišli na križišče cest pri Fužinah, niso vedeli, kam naj se obrnejo, da bi prišli v Žiri in na Ledine. Vprašali so za nasvet v neki hiši. Pokazali so jim pot proti Gorenji vasi namesto proti Zirem. Partizani so se spet zavili v šotorke in vozili počasi naprej, tokrat naravnost v Gorenjo vas, kjer je bila sovražna postojanka. Večji del spremstva je celo na vozu spal, ko so jih Nemci prebudili. Tudi Nemci so bili presenečeni, saj jim je prišel v roke lep plen kar sam, veliko paketov, ki so bili namenjeni partizanom. Ujetih partizanov niso pobili. Odpeljali so jih na nemško poveljstvo v Škofjo Loko, potem pa poslali v zapore v Begunje.²³³

Zal so Nemci pri napadu na Ledine zaplenili tudi druge pakete. Bilo jih je dovolj za vso 30. divizijo.

V PREHRANJEVALNI AKCIJI V POLHOGRAJSKIH DOLOMITIH

Komandant 30. divizije je po telefonu 10. aprila ukazal komandantu 18. brigade, naj pripravi brigado in Ipene proti Zirem kjer bo dobil pri terenskih aktivistih navodila, kam naj gre to noč po hrano.

Ker je štab brigade pravkar dobil sporočilo, da je prišlo v Idrijo okoli 1000 mož, je sklepal, da bi med odsotnostjo bri-

gade moglo priti do napada na divizijo. Zato so pratež in drugo nepotrebno opremo skrili v bližnjem gozdičku, moštvo pa je šio v akcijo.

Ob 16. uri je brigada že odšla proti Žirem. Spotoma se je komandant brigade oglasil v štabu 30. divizije v vasi Srnja-ku in poročal komandantu divizije, da je brigada že na poti in kako je pripravljena. Povedal je tudi, da je prišlo okoli 1000 mož v Idrijo in da je pričakovati njihov napad. Komandant divizije je ukazal, naj ostanejo kuharji na starem mestu in pripravijo toplo hrano za drugi dan, ko se bo brigada vrnila.

Glede nemških okrepitev pa je komandant divizije, bolj v šali kot zares pribil: »Neka dodju, tučičemo se!« Pozneje se je pokazalo, da je to postalo resničnost.

Posebnih ukrepov za srečanje z Nemci ni bilo videti. Drugi dve brigadi sta počivali.

V Ziri je brigada prišla okoli 19. ure. Pri članih narodno-osvobodilnega odbora so dobili podatke, kam naj gre po hrano, saj je bilo le malo predelov, kjer je bilo še kaj hrane. Vse bližnje vasi so že prispevale svoj delež, zato je 18. brigada morala iti globoko v Polhograjske Dolomite. Terenski aktivisti niso mogli dati niti vodiča. Ti kraji so bili še vedno pod vplivom belogardizma, njihovi sinovi pa v precejšnji meri v sovražnih postojankah. Tudi v brigadi ni bilo borcev, ki bi bili doma iz teh krajev, ker so se ti vključili v glavnem v enote 31. divizije.

Brigadni štab je bil v zagati: kako priti v temni noči ob rahlem dežju na določeno mesto brez vodičev? Morali so iti čez Javorč, Planinškov grič na Crni vrh. V Zireh so končno našli vodiča do Sv. Urbana, ki pa dalje ni vedel poti. Ker ni bilo druge pomoči, so pri Sv. Urbanu našli neznanega kmeta in mu ukazali, da mora kazati pot in iti z brigado. Ker se je upiral, so mu morali zapretiti, da bo, če bi poskušal kakšno izdajstvo, dobil svoje plačilo. Ukaz, kam naj vodi brigado, so slišali tudi drugi, ki so bili v hiši. Obstoja sum, da so na neki način obvestili Nemce v Lučinah, kaj ti le tako bi mogli pojasniti poznejši napad na brigado.

Navzlic hudi temi in težavam ter strahopetnemu vodiču je brigada prišla okoli polnoči v bližino Crnega vrha, kjer je bilo nekaj bogatih kmetov, katerih sinovi so bili v nemških enotah na Gorenjskem. Intendantji so nabrali precej živeža in jim izdali potrdilo.

Toda povsod ni šio tako enostavno. Ko je 1. bataljon, ki je imel nalogo pri Brložniku pobrati hrano in živino, poslal štiri borce s strojnico v zasedo na bližnji griček nad naseljem z nalogo, da zaščitijo bataljon, so nanje planili sovražniki in jih ujeli. Presenečeni borci se niso utegnili niti braniti, ker so nanje planili iz neposredne bližine in jih obvladali.²³⁴

Sovražna patrolja je potem vžgala po bataljonu, ki se je moral umakniti. Namesto, da bi nabral hrane, je že izgubil štiri borce in imel enega ranjenega. Umaknil se je k brigadi. Tudi sovražnik se je takoj umaknil, kajti sodeč po ognju, ni bil številen. Kaže, da se je zaseda 1. bataljona slučajno srečala z obhodno patroljo postojanke iz Lučin. S tem je bil premik brigade odkrit in pričakovati je bilo, da ji bodo Nemci poskušali preprečiti umik. Brigada se je takoj odpravila nazaj, vozeč hrano, ki so jo nabrale druge brigadne enote.

Da bi preprečili kakršnokoli presenečenje, je štab brigade ukazal, naj se glavnina brigade na pohodu zavaruje z močnimi pobočnicami.

Brigada se je razdelila v tri kolone. Glavno kolono je sestavljal 2. bataljon s hrano in živino. Z njo je bil tudi štab brigade. Vodil jo je komandant brigade. V desni pobočnici je bil 3. bataljon, na čelu z namestnikom komandanta brigade, v levi pa 1. bataljon, ki mu je poveljeval politični komisar brigade. V taki pohodni ureditvi naj bi brigada šla do Zirovskega vrha in Javorč. Vsem so povedali geslo, določili zborna mesto za primer sovražnega napada ter zabičali, naj se vsi, ki bi se morebiti odcepili, najhitreje javijo na Zirovskem vrhu pri Javorču. Ko je bilo vse urejeno, je brigada začela počasi napredovati po isti poti, po kateri je prišla. Noč je bila temna, zato so se pobočnice s težavo premikale, ker so morale biti zelo previdne, da se ne bi zgubile. Brigada je počasi prišla do pobočja pri Brebovnici in šla mimo Zadobja okoli 4. ure zjutraj 11. aprila 1944.

V NEMŠKI ZASEDI

Ze skoraj v dolini Brebovnice, v bližini Crne gore, je glavna kolona naenkrat obstala. Komandant brigade je vprašal patroljo, ki je šla pred glavnino, zakaj stojijo. Odgovorila je, da ni vodiča, ker je pobegnil. Komandant je ukazal, naj se

brigada spusti naravnost v dolino in se potem povzpne na Zirovski vrh.

Naenkrat pa so na obeh straneh poti zletele v zrak rakete in se oglasile sovražne strojnice. Kroglice so zažvižgale in vsi borci so se nemudoma vrgli na tla. Nastal je pravi metež. Tresnile so prve ročne bombe in se oglasile strojnice, brzo-strelke in drugo orožje. Sovražnik je takoj z glasnim vpitjem napadel 2. bataljon in štab brigade. Prve žrtve napada so bili konji in krave, ki so bili vpreženi k vozovom, naloženim z živežem.

Tedaj pa se je zgodilo nekaj, kar si napadalci zagotovo niso niti v sanjah predstavljali. Z obeh strani sta napadla 1. in 3. bataljon, ki sta bila v pobočnici. Nastala je prava zmešnjava. Nihče ni vedel za gotovo, koga ima pred seboj v temni noči, slišali so se različni jeziki, a bleski orožja so zaslepljevali že tako slabo vidnost.

Slišalo se je nemško povelje »Weiter! Weiter! Vorwärts!« in od drugod »Hura! Juriš!«. To so bili borci 1. bataljona. Z desne strani je bilo čutiti Hrvate, ki so kričali »Napred, drugovi, udri bandu!« Vmes pa so se čuli vzkliki borcev 2. bataljona po rusko »Vperjod, tavarishi, ura!«

Temna noč in umik sta mnoge resila smrti, ker se res ni vedelo, kdo je kje in čigav je. Spopad je trajal okoli 15 minut, nakar je nastala tišina. Večji del brigade se je spustil naravnost v dolino in prišel na Zirovski vrh na zborna mesto. Na bojišču pa je ostal ves živež, živina in skupina borcev, iz vsake enote po nekaj, ki so se v metežu pomešali med seboj in s sovražnikom.

Kako je bilo, najbolje pokaže resničen dogodek, ki ga je v tej mračni noči doživela skupina poveljnikov, ki je ostala na bojišču. V njej so bili komandant brigade, pomočnik političnega komisarja brigade, komandant 1. in 2. bataljona in še nekaj borcev, največ iz 2. bataljona. Komandant brigade se spominja, da je eden prisotnih dejal:

»Dobro smo jih nabrisali!«, drugi pa je ob njem potrdil: »Kako so se hitro razbežali, kot zajci!«. Tedaj je pristopil k temu govorniku komandant 1. bataljona in ga vprašal: »Ali si ti novinec pri nas?« — »Seveda sem,« mu je odgovoril vprašani. Komandant Stanko Paulus na te besede ni nič odgovoril, le malo se je odmaknil od skupine, z na strel pripravljen

brzostrelko. Dobro je poznal svoje borce, iz Gorenjske jih je bilo le nekaj, ki pa jih je vse osebno poznal. Sam je bil doma iz Skofje Loke. Takoj je zasumil, da pred njimi niso njegovi borci, temveč sovražni vojaki.

V tem se je oglasil neki partizan: »Ima kdo kakšno cigareto?« Neznanec mu je odvrnil: »Jaz jih imam. Izvolite, kolega, toda nimam ognja.« Tedaj se je oglasil Anatolij, komandant 2. bataljona: »Nu, u men ja jest!«, potegnil iz žepa svoj vžigalnik in ga približal licu neznanega ponujalca. V blesku vžigalnika so se videle uniforme in najbližji obrazi. Drug proti drugemu sta stala Anatolij v svoji partizanski obleki, z vojaško kapo z rdečo zvezdo in s srpom in kladivom na glavi, pravo rusko, ki jo je prinesel še s seboj, njemu nasproti pa »deželni strelec«, Slovenec v nemški uniformi in z nemško kapo. Naslednji trenutek je že zapela brzostrelka komandanta 1. bataljona, ki so jo smrtni kriki in stokanje ranjenih le še dopolnili. Pridružile so se še brzostrelke komandanta brigade in drugih borcev. Položaj se je hitro razčistil, kajti tišči, ki niso bili zadeti, so se jadrno umaknili, ostali pa so le partizani.

V tem spopadu je bil ranjen komandant 2. bataljona Anatolij Djačenko. Ker je bil preveč blizu sovražnega vojaka, ki je prižigal cigareto, je po nesreči dobil nekaj krogel, ki so bile namenjene Hitlerjevim hlapcem. Na srečo mu niso prestrelile nobene kosti, vendar ni mogel hoditi in tudi krvavel je precej močno. Ko so ga za silo prevezali, so morali napraviti še zasilna nosila in ga odnesli v dolino proti Brebovnici in dalje na Zirovski vrh. V tem spopadu je bil ranjen še en borec 2. bataljona, ki so ga prav tako morali nositi. Tako so vsi, ki so bili še na bojišču, morali nositi ranjence namesto hrano.

Kolikšne so bile žrtve na sovražni strani, ni znano, kajti časa za pregled zemljišča ni bilo. Nemci bi se lahko vsak hip vrnili. Na bojišču sta bila dva mrtva, ki so jima odvzeli orožje, brzostrelko in puško, vse drugo, hrano in pobite živali, pa so morali pustiti.

Počasi se je skupina z ranjenci spustila v dolino, šla čez potok Brebovnico naravnost na Zirovski vrh in na Javorč, kjer je bila tedaj že zbrana skoraj vsa brigada. Cete so se še ob pravem času umaknile na drugi breg Brebovnice, kajti proti jutru so se že čuli kamioni po dolini. Nemci so hiteli postav-

ljati zaporo, da bi preprečili prehod brigade, vendar so bili prepozni.

Tako je brigada v tej prehranjevalni akciji imela 4 ujetе, 1 mrtvega in 2 ranjena. Bila je izmučena od dolgega naporenega pohoda in nočnega boja, povrh pa so bili borci lačni, kajti v akcijo so šli brez večerje. Zjutraj je bila zbrana skoraj vsa brigada, manjkalo je le nekaj borcev, ki pa so pozneje tudi prišli za brigado.

Stab 18. brigade na Ledinah prve dni aprila 1944. Z leve stojijo komandant Franjo Bavec-Branko, namestnik komandanta Boško Dedejić-Pope, brigadni zdravnik Milorad Bogojević-Jastreš, sekretar SKOJ brigade Marica Kranjc in referent sanitete 30. divizije dr. Dušan Možina

Ko so hoteli brigadi dati kratek odmor za okrepčilo, da bi potem laže nadaljevali pot na Ledine, kajti ranjencem je bila potrebna zdravniška pomoč v partizanskih bolnišnicah, se je od Ledin zaslišalo grmenje topov in minometov ter rafali strojnic. Bilo je jasno, da so Nemci med odsotnostjo brigade začeli z ofenzivo na 30. divizijo na Ledinah.

Ni bilo časa za odmor. Treba je bilo pohiteti na pomoč napadeni glavnini divizije.

Štab brigade je sklenil takoj odriniti. Postrojil je brigado, da bi še enkrat pregledali, če kdo manjka in pojasnili vsem, zakaj mora brigada takoj na pomoč. Med tem pregledom se je razjasnil še en dogodek, ki se je zgodil med napadom nemške zasede na brigado.

PODVIG »NAŠIH« NEMCEV

Pri pregledu postrojenih čet je komandant brigade med borci prateža opazil, da imajo orožje tudi štirje nemški begunci, ki so bili v brigadi od začetka marca 1944. Ponosno so držali puške. Videlo se jim je, da so srečni in ponosni. Na vprašanje, od kod imajo orožje, so povedali, da so ga pri napadu na brigado v splošnem metežu zaplenili tako rekoč golih rok.

Ker je sovražnik večkrat poskušal različne ukane, je bilo včasih težko ugotoviti, kdo je v resnici antifašist, kdo pa provokator ali vohun. Tudi tem štirim vojakom je bila pot v brigado trnova. Dolgo jim niso verjeli. Bili so v neki enoti v Gorici in iskali zvezo s partizani. Končno so jo dobili, vendar so bili terenski obveščevalci zelo previdni, ker so se bali, če niso morda provokatorji. V dokaz svoje iskrenosti so izpolnjevali naloge, ki so jih dobivali od partizanov. To pa ni moglo dolgo ostati skrito, kajti dajali so orožje in podatke, skratka vse, kar so od njih zahtevali. Ko so se kompromitirali, so morali pobegniti, da jih ne bi dobili. Po terenski zvezi so prišli v partizanske vrste. Povsod so jih sprejemali z rezervno. S seboj so prinesli precej orožja in streliva. Hkrati ko so jim ga odvzeli, so jim odkrito povedali, zakaj jim partizani ne morejo verjeti. Dodelili so jih 18. brigadi, ki jih je razporedila v sestav 2. bataljona, kjer so imeli še največ možnosti za sporazumevanje, ker je precej borcev govorilo nemščino. Rekli so jim,

da jih bodo, če bodo poskušali kakorkoli prevariti, kaznovali s smrtjo. Kljub grobi grožnji so bili zadovoljni in so dejali, da razumejo naš postopek. Bili so srečni, da so jih sploh sprejeli med partizane. V pratežu 2. bataljona so z veseljem delali vse, kar so jim ukazali, zraven pa so se še pridno učili slovenščine. Kmalu so postali kar priljubljeni, saj so bili vedno pripravljeni za humor in pomoč vsakomur. Večkrat so prosili, da bi dobili orožje. Ko so na pohodu v Polhograjske Dolomite Nemci napadli bataljon, so izkoristili priložnost in šli z drugimi borci 2. bataljona v naskok na sovražnika. V metežu so zaplenili puške in se oborožili. Sedaj so stali ponosni s puškami na ramah, v očeh pa jim je bilo videti prošnjo, da bi jim pustili orožje, ki so ga sami zaplenili v boju.

Komandantu brigade ni ostalo drugega, kot da jim čestita in jih pohvali za junaško delo. Dovolil jim je, da zadržijo orožje. Solze radosti so jim zasijale v očeh. V en glas so obljubili, da bodo pokazali fašistom, kako se bori. Takoj so se prostovoljno javili za nošenje svojega ranjenega komandanta Anatolija. Ranjence so morali prenašati ves dan, ker zaradi sovražne ofenzive niso mogli vedeti, kje je sovražnik. Brigada jih je imela s seboj do večera, ko jih je 2. bataljon oddal na javki za bolnišnico »Franjo«.

Kasneje so se hoteli v vsakem boju izkazati. Postali so dobri borci, ki so se borili v prvih vrstah svojega bataljona.

Tudi višje poveljstvo je odobrilo postopek štaba brigade, ko jim je pustil orožje. Kasneje, nekje v juniju 1944, so jih poslali na Dolenjsko, kjer so se priključili tištim skupinam, iz katerih so pozneje oblikovali avstrijski partizanski bataljon.²³⁵

SOVRAŽNA OFENZIVA SE JE ZAČELA

Prav tisto noč, ko je šla 18. brigada v Polhograjske Dolomite, so Nemci krenili na izhodne položaje za napad na glavnino 30. divizije, ki je bila na Ledinah. V tej operaciji, ki so jo imenovali »Renata«, je glavno vlogo igral že znani bataljon »Heine« iz 139. polka gorskih lovcev, ki so ga v ta namen okrepili s topništvo in drugimi enotami. Sovražni dokumenti za vso ofenzivo niso dostopni, ohranjeno je le poročilo o akciji bataljona »Heine«, ki je napadal na Ledinah. V ofenzivi so sodelovale še druge enote, vsem pa je poveljeval pol-

kovnik Strohmayer, namestnik komandanta nemške 188. rezervne divizije gorskih lovcev, ki ji je pripadal tudi ta bataljon.

Bataljon naj bi se v noči na 11. april 1944 neopažen prikradel v partizansko razporeditev in razdeljen v več bojnih skupin presenetil partizane, jih potisnil proti obmejnim žičnim oviram ter jih potem obkolil in na ozkem prostoru uničil.

Iz Idrije je bataljon krenil v petih kolonah proti Ledinam. Prva kolona »Nemeth«, 157 mož, je šla iz Idrije čez Gore, Treven, Ravne in čez Brekovico v Ziri, druga kolona »Paternioner«, 163 mož, je šla tudi iz Idrije, vendar čez Gore in Trevent vzhodno od k. 677. Tretja kolona »Steinbacher«, pionirska četa 133 mož, je šla po cesti do Gore, četrta kolona »Bruckbacher«, 180 mož, pa čez Spodnjo Idrijo proti Razpotju in se 500 m od Vrščeva obrnila h k. 790, peta kolona okoli 100 mož, ki jo je sestavljala posadka iz Spodnje Idrije, pa je sledila četrti koloni do k. 790, potem pa je prodirala dalje proti vzhodu, tja do Zakovice. Vse kolone so morale na omenjene izhodiščne položaje za napad priti ob 6. uri 11. aprila 1944, ko naj bi začele istočasno akcijo.

Bataljon so okrepili še z baterijo gorskih topov iz 112. gorskega topniškega polka in četo pionirjev.

Bataljon »Heine« je bil oborožen s topom 75 mm, 5 težkimi minometi 81 mm, 6 lahкими minometi, 7 težkimi in 47 lahкими strojnimi, 15 trombloni ter s puškami in brzostrelkami.

Če štejemo še okrepitve, je v akciji sodelovalo okoli 1000 mož, za druge enote pa ni podatkov. Poveljniško mesto namestnika komandanta 188. rezervne divizije gorskih lovcev je bilo v bližini Razpotja.²³⁶

Ker 17. in 19. brigada 30. divizije ništa imeli širšega zavarovanja, so Nemci brez težav prišli na izhodne položaje, ne da bi jih partizanske straže opazile. To so dobro izkoristili. Priplazili so se prav do poslopij, v katerih so bili partizani. Prvi jih je opazil komandant 2. bataljona 19. brigade poročnik Dušan Vljajević, ki je hotel videti, kako opravljajo straže svoje delo.²³⁷

Blizu poslopja je opazil Nemce v čeladah. Počasi je odpel brzostrelko in spustil rafal nanje, da bi opozoril na nemško nevarnost. Kmalu je zaropotalo povsod, kjer so bile enote 17. in 19. brigade in štab 30. divizije. Presenečenje je bilo zelo hudo. Zgodilo se je celo, da je sovražnik že zažgal hlev, v ka-

terem so spali borci. Morali so se boriti in se umikati iz že gorečih poslopij.

Sovražnik je okoli presenečenih čet zasedel tudi dominantne položaje. Kljub temu so se borci junaško tolkli. Napadalci niso mogli uničiti nobene enote, čeprav so te imele zelo hude izgube. Boji so bili srditi in so trajali skoraj ves dan. Ko je v boj stopila še 18. brigada, ki je medtem prišla na pomoč napadeni glavnini 30. divizije, se je sovražnik moral proti večeru umakniti nazaj v Idrijo.

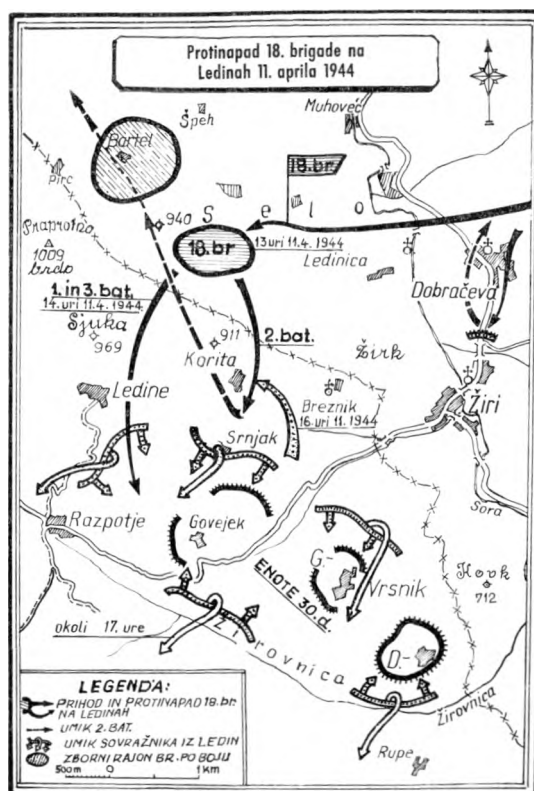
Najtežje je bilo štabu 30. divizije. Ker ni bilo nobene operativne enote v bližini, so se morali boriti štabna zaščitna četa, topničarji, partijski tečaj s predavatelji in slušatelji ter administrativno osebje štaba. Ti seveda niso mogli dati močnejšega odpora in so se morali umakniti. Nemci so zaplenili pri štabu divizije dva topa 37 mm, v intendanci v Zirovski Krnici pa so zaplenili tudi pakete, ki so jih tam zbirali, da bi jih potem razdelili borcem. Na Ledinah so zaplenili kuhinjo 18. brigade, ki je brez zaščite in nič hudega sluteč kuhala kosilo za brigado, ko bo le-ta prišla iz prehranjevalne akcije.

PROTINAPAD OSEMNAJSTE

Ko se je brigada okoli 7. ure 11. aprila zbrala na Zirovskem vrhu pri Javorču, se je že razločno slišal v jutranji tišini ogorčen boj okoli Ledin in Vrsnika, skozi jutranjo meglo pa so se v daljavi videli oblaki dima in rdeč sijaj zažganih vrsniških hiš.

Štab brigade je sklenil iti takoj z vsemi enotami na pomoč glavnini divizije, ki je bila očitno v hudem položaju na Ledinah in Vrsniku, kljub temu, da je bilo moštvo brigade še utrujeno in lačno. Za zastopnika komandanta 2. bataljona je štab postavil poročnika Aleksandra Kazanceva, ki je bil po prej namestnik komandanta istega bataljona. Ranjence pa so morali še vedno nositi s seboj, ker jih ni bilo mogoče poslati same proti Cerknemu, saj je bil položaj preveč nejasen.

Napadene čete na Ledinah so bile okoli 15 km daleč, če bi šli po cesti. Ta možnost je bila v ofenzivi težko izvedljiva. Streljanje se je slišalo tudi blizu Zirov. Kakor se vidi iz načrta bataljona »Heine«, je bila prav v Zireh ena njegova kolona, za kar pa štab brigade seveda ni vedel.

Hitro so pripravili nacrt za premik brigade tako, da bi mogla vsak trenutek sprejeti boj, kajti pričakovati je bilo, da bo srečala kakšno sovražno kolono. Odredili so izvidniško patroljo, ki je šla 500—1000 m pred predhodnico, za katero je bil določen 1. bataljon, za njim pa so krenili 2. in 3. bataljon ter štab brigade. Komandirji so borcem razložili, da mora brigada pohiteti na pomoč napadeni glavnini divizije, da bi jo osvobodila nemškega pritiska. Borci so sprejeli vest s ponosom in brez ugovarjanja. Cutili so, da je divizija, sodeč po hudem streljanju, v zelo težavnem položaju. Vedeli so, kaj pomeni pomoč soseda v takem položaju, saj so je bili že večkrat deležni od drugih brigad 30. divizije.

Brigada je krenila z Javorča na Ledine čez Ziri.

Komandanti bataljonov so izdali kratka povelja in brigada se je začela premikati v dolino. Borci so imeli orožje v rokah. Jutranja gosta megla je onemogočala preglednost in vsak hip so lahko srečali sovražnika. Iz doline Brebovnice se je slišalo tudi hrumenje motorjev, kolona pa je počasi napredovala proti Zirem. Megla je bila še bolj gosta v dolini, ko je izvidniška patrulja skoraj trčila na Nemce pri mostu čez Soro v Zireh. Sovražna straža se je namreč izdala s svojim ropotom in kričanjem. Patrulja se je hitro obrnila in obvestila predhodnico, da so v Zireh Nemci. V predhodnici je bil tudi komandant brigade. Ni imel mnogo časa za razmišljanje, ker je le gosta megla ločila oba nasprotnika. Ukazal je, naj brigada v teku obide Ziri z desne strani, prekorači cesto Ziri—Gorenja vas in nadaljuje pot naprej proti Ledinam. Tako se je tudi zgodilo. Kolona je brez težav obšla Ziri in šla čez cesto pod zaščito megle v tako rekordnem času, kot da je spočita komaj krenila v pohod. Pri Ledinici je prešla Soro in se usmerila proti Ledinam.

Manever je v celoti uspel, saj Nemci niso niti opazili brigade, ki se je ognila Zirem in hitela na pomoč napadeni diviziji. Ko se je vsa kolona povzpela v hrib nad Ledinicami, so borcem dali 15 minut odmora, saj so bili vsi zadihani od napora.

Nadaljnje napredovanje je bilo bolj počasno. Izvidniške patrulje so si pred brigado ogledovale teren, ker drugih podatkov, ražen streljanja, ni bilo. Morali so previdno prodirati, da ne bi doživeli kak nov, nenaden napad. Okoli 12. ure je brigadna kolona prišla do k. 911, kjer se je njena izvidniška patrulja srečala s patruljo štaba 30. divizije, ki je bil nekje v bližini. Ta patrulja je dala štabu brigade prve podatke o sovražnem napadu, vendar ražen tega, da so nenadno napadle štab divizije premočne sile in da se obe brigadi bojujeta skoraj obkoljeni, ni vedela kaj več povedati. Ob 13. uri je kolona prišla do štaba divizije, ki je bil pri k. 940. Komandant divizije se je razveselil, da je vsa 18. brigada kljub nočnemu pohodu prišla tako hitro na pomoč.

Vse čete divizije so tedaj bile v boju s sovražnimi silami in štab ni imel nobene enote, ki bi mogla izvršiti kak manever ali protinapad. Osemnajsta je prispela na bojišče v najbolj kritičnem trenutku. Bila je popolna in je, čeprav utrujena

lahko šla v napad na sovražnika, ki je že hotel razbiti in uničiti posamezne enote divizije.

Komandant je kratko pojasnil, kakšen je položaj in ukazal 18. brigadi, naj gre v protinapad v smeri Vrsnik—Govejek—Srnljak, udari sovražniku v hrbet ter olajša preboj 17. in 19. brigadi.

Brigada se je razdelila v dve koloni, 1. in 3. bataljon sta napadala proti Ledinam in Razpotju, drugi bataljon pa je napadel čez Korita proti Srnljaku in Govejku. Zborna mesto brigade po borbi je bilo pri Bartelu, kjer so začasno pustili ranjenega Anatolija in druge ranjence brigade, da bi jih po končanem boju odnesli v bolnišnico.

Okoli 14. ure sta obe koloni z dveh strani napadli Nemce, ki niso pričakovali partizanskega napada v njihov »obroč«, s katerim so hoteli obkoliti glavnino 30. divizije.²³⁸

Kljub temu, da sta koloni sovražnika presenetili, se ni pustil kar tako pregnati in se je močno upiral. Posebno huda

Stab 18. brigade aprila 1944 na Ledinah. Z leve proti desni so: politični komisar Dušan Ukmar, pomočnik političnega komisarja Stanko Muzlovič, bolničarka Zinka, referent za propagando in kulturo Saša Stempihar, pred njimi pa sekretar SKOJ Kazimira Kranjc-Marica

bitka je bila pri Ledinah in na Zirovski Krnici, kjer Nemci dolgo niso hoteli popustiti. Dve uri so se upirali, ko pa je bil obroč prebit, so se začeli umikati proti Razpotju. Ta uspeh brigade je prisilil sovražnika k umiku tudi drugod. Zvečer ni bilo nobene nemške enote na Ledinah. Umaknile so se na izhodiščne položaje.

Kako so bili ti boji srditi, dokazuje dejstvo, da je brigada v tem napadu izgubila 17 borcev in starešin, največ iz 1. in 3. bataljona, ki sta doživela najhujši boj. V 1. bataljonu je padel namestnik komandirja čete, star komaj 20 let.²³⁹

Drugi bataljon, ki je napadal čez Srnjak in Govejek proti Vrsniku, je doživel močan protinapad Nemcev, kar ga je zaustavilo. Potem se je umaknil, ne da bi o tem obvestil štab brigade. Ker je prvi prišel na zborna mesto k Bartelu, ni tam našel nobene brigadne enote ražen ranjencev. Kazancev je potem na lastno voljo vodil bataljon z ranjenci v Cerkno, ker so nujno potrebovali kirurško pomoč. Zaradi zaščite ranjencev je šel tja ves bataljon. Pustil je le kurirje za zvezo na zbornem mestu brigade. V Cerknem so ranjence prevzeli bolničarji partizanske bolnišnice »Franje«.

Ko se je pozno zvečer zbrala na zbornem mestu brigada, 2. bataljona seveda ni bilo, kurirji za zvezo pa so obvestili štab brigade, da je bataljon z ranjenci odšel v Cerkno. Brigada je krenila na Cerkljanski vrh in poslala patroljo, da pripelje 2. bataljon na novo mesto v sestav brigade. Prišel je proti jutru 12. aprila. Tako se je vsa brigada zbrala na Cerkljanskem vrhu in se je po tolikih premikih in bojih končno lahko odpočila in nahranila.

Tudi druge enote 30. divizije se tega dne niso spopadale s sovražnikom, ki je križaril z močnimi kolonami po dolinah okoli Ledin.

Gregorčičeva in Kosovelova brigada sta imeli precej hude izgube tudi v poveljniškem sestavu.

Bazoviška brigada je imela, všteti boje na pohodu in protinapad, 18 mrtvih, 7 huje ranjenih, 4 ujete ter nekaj razpršenih, ki pa so se spet kmalu vrnili. S svojim požrtvovalnim pohodom in protinapadom na Ledinah in Vrsniku je znova pokazala svojo bojevitost in pripravljenost pomagati tovarišem v boju.²⁴⁰

VZROKI IN POSLEDICE PORAZA NA LEDINAH

Ce poskušamo ugotoviti, kje so vzroki poraza 30. divizije na Ledinah, moramo reči, da jih je bilo več, največji pa je bil podcenjevanje sovražnikovih možnosti oziroma precenjevanje lastnih moči v štabih divizije in brigad. Trideseta divizija si je do tedaj pridobila že kar bogate izkušnje iz sovražnih in svojih ofenziv.

Prvič je doživela hud poraz v novembrski ofenzivi leta 1943, ko je bila precej razbita njena 17. brigada, medtem ko je 18. izšla iz ofenzive neokrnjena in celo okrepljena. Le dva meseca pozneje, januarja 1944, je 30. divizija slavila svojo največjo zmago na Primorskem, ko je razbila sovražno ofenzivo. Sledil je njen pohod v Slovensko Benečijo in ponovno razbijanje sovražne ofenzive. Tudi tedaj je divizija bila zmagovalka na hvalo veliki boj evitosti borcev in spretnem poveljevanju.

Na Ledinah po napadu na Spodnjo Idrijo pa divizija ni pravočasno spremenila položajev svojih enot, temveč je ostala na istem mestu še celih 10 dni, ne da bi kaj ukrenila za primer sovražnikovega napada. K temu je nehote pripomogel tudi štab 9. korpusa, ki je s svojim poveljem z dne 3. aprila 1944 vztrajal, naj divizija ostane na istem območju zaradi blokade Idrije. Statična razporeditev enot je bila v nasprotju z načeli partizanskega bojevanja. Čeprav je obveščevalna služba poročala o sovražnikovih pripravah in zbiranju čet za ofenzivo, štabi, prevzeti s prejšnjimi uspehi, niso nič storili glede zavarovanja in niso izbrali primernih položajev, na katerih bi lahko čakali sovražne sile, jih napadli, jim zadali izgube in se potem v skladu z novim položajem premaknili. Divizija se ni niti zavarovala z zasedami na primerni oddaljenosti, zlasti pri Gori in Razpotju. Če bi postavili na takih mestih zasede, Nemci ne bi mogli obkoliti in presenetiti nobene enote v vasi. Brigade so imele le bližnje zavarovanje in tudi niso bile pripravljene na napad. To je bila glede na položaj huda napaka. Po poročilih štaba 9. korpusa je tega dne padlo 54, hudo ranjenih pa je bilo 26 borcev in oficirjev. Izgubljena sta bila dva topa 37 mm, 1 protitankovska puška, 3 težke strojnice in še nekaj drugega orožja in streliva, sovražnik pa je imel 55 mrtvih in 70 ranjenih, med mrtvimi so bili 3 oficirji.²⁴¹

Po poročilih komandanta bataljona »Heine«, naj bi partizani imeli 373 mrtvih in 33 ujetih, 3 pa so se predali. Zaplenili da so dva topa 50 mm (namesto 37 mm), 1 protitankovsko puško, 4 težke strojnice, 101 puško, za katere pa so poročali, da so jih uničili. Ujeli so še 5 konj in 6 mul. Za svoj sestav poročilo trdi, da so imeli le dva mrtva in 14 ranjenih. Očitno je bataljon pretiraval svoj uspeh, kajti partizani so svoje padle še tišči večer pokopali in sploh niso prišli v roke sovražniku.

Resnica je, da je bilo nekaj borcev, ki so se ob prvem presenečenju razpršili in po večini odšli domov. Vendar niso imeli namena pobegniti iz NOV. Ko so se doma dobro okrepčali, so prek krajevnih organizacij zopet poiskali svoje enote in se kmalu vrnili. Po tej ofenzivi sta bili 17. in 19. brigada zares precej šibki, 18. brigada pa je imela manj kakih 30 mož. Bojna sposobnost 30. divizije se je precej zmanjšala, kajti le 18. brigada je bila še vedno neokrnjena in sposobna za večje boje.

Po teh dogodkih so štab korpusa in drugi višji organi poskušali ugotavljati vzroke poraza. Ker so menili, da je poglavitni vzrok slabo vodenje divizije, so zamenjali štab 30. divizije in postavili novega. Od prejšnjih članov štaba je ostal le pomočnik političnega komisarja divizije Mirko Zlatnar.

Podobno se je zgodilo tudi v štabih brigad. V 18. brigadi pa je prejšnji štab divizije zaradi nesoglasja o vzrokih poraza zamenjal tudi komandanta brigade, vendar je to veljalo le do njegovega prihoda v štab 9. korpusa. Vsekakor je divizija pridobila trpko izkušnjo, da nikoli ne sme podcenjevati sovražnika, ki je prav zaradi svoje oslabiljenosti vedno čakal priložnost, da bi izkoristil vsakršno napako partizanske vojske.

DELO VAN JE BRIGADE NA OBMOCJU CRNEGA VRHA, COLA, PREDMEJE IN PIVKE

PREMIK ČEZ CRNI VRH IN BOJI PRI COLU

Po bojih na Ledinah se je brigada na Cerkljanskem vrhu odpočila, potem pa je 14. aprila 1944 odšla čez Otalež in Maruškovce na Vojsko, kjer je prenočila. Naslednjega dne je nadaljevala pohod proti jugovzhodu čez Cekovnik in Zadlog do Gornjih in Dolnjih Lomov, kjer se je tudi razmestila ter varovala proti Idriji.

Vprašanje prehrane se je s prihodom na območje Črnega vrha le še bolj zaostrilo. V teh hribovskih vaseh, ki so gospodarsko pasivne in siromašne, ljudje niso imeli dovolj hrane niti zase, ražen tega pa je bila na tem področju vedno kakšna brigada. Bližnje Vipavske doline trenutno ni bilo mogoče izkoriščati, ker je sovražnik začel drugi del ofenzive, blokiral Trnovski gozd ter zaprl vse prihode iz Vipavske doline. Prav tišče dni je zasedel Col. Slaba prehrana, neskončni pohodi in pogosti boji so precej zmanjšali odpornost in vzdržljivost borcev. Brigade so se morale premakniti bliže Vipavski dolini in si same priskrbeti živež.

To je pravzaprav vedel tudi sovražnik, kajti nemške kolone so križarile iz Cola po okolici in kontrolirale poti, ki vodijo v Vipavsko dolino. Boj za Col je začela 17. brigada, vendar ga ni mogla zavzeti, saj je bila prešibka za takšno nalogo. Sovražnik je bil številnejši, ražen tega pa je imel tudi baterijo gorskih 75 mm havbic, s katerimi je obstreljeval položaje okoli postojanke, odkoder so napadali partizani. Boji so tra-

jali nekaj dni in postali najhujši 20. aprila 1944, ko so Nemci dobili okrepitev iz Ajdovščine in Idrije čez Crni vrh. Sedemnajsta se je morala premakniti globlje proti Črnemu vrhu. Proti večeru so se Nemci umaknili v postojanko, 17. brigada pa je znova zasedla položaje okoli Cola.

Tudi 9. korpus je krepil pritisk na Col. Določil je 18. brigado, naj naslednji dan skupaj s 17. napade Col in prežene Nemce. Brigada je zavzela položaje od Zagoliča do Kolka (trig. 957), katerega je še vedno držal sovražnik. Vendar tistega dne ništa zavzeli Cola, ker se je njegovi močni koloni posrečilo, da prodre iz Idrije čez Crni vrh in po stranskih poteh, med položaji obeh brigad, naravnost na Col. Tam se je kolona kratek čas zadržala in takoj nadaljevala pot v Ajdovščino. Iz Idrije čez Crni vrh je šio tako še nekaj sovražnih kolon. Očitno je sovražnik zasedel Col tudi zato, da bi zavaroval cesto med Ajdovščino in Idrijo med premikom svojih čet.

Iz Cola so Nemci močno obstreljevali partizanske položaje s 75 mm gorskimi havbicami. Bilo je nekaj ranjenih, hujših žrtev pa niso prizadejali, ker niso točno vedeli, kje so partizani. Granate so padale daleč od položajev. Še bolj značilno je bilo, da mnoge granate pri padcu na cilj sploh niso eksplodirale.

Na poveljniškem mestu 17. brigade, ki je bilo na pobočju pri Grižah (k. 797), se je lepo videlo po vsem bojišču tja do Cola. Ko je kurir štaba 30. divizije prinesel poročilo o približevanju nemške kolone s Črnega vrha, je komandant 17. brigade imel na tleh pred seboj zemljevid. Okoli njega in zemljevida so se zgrnili vsi, da bi ugotovili, kje bi mogli sovražnika pričakati v zasedi, ga napasti in mu tako preprečiti pot proti Colu. Nihče ni pazil na ogenj sovražnih havbic, ki so tolkle že ves dan po položajih. Naenkrat so slišali rezek žvižg in že je nemška granata udarila v zemljo ne daleč od skupine. V hipu se je vsak vrgel na tla in se odvalil čim dlje od granate. Vsi so še mirovali nekaj časa prepričani, da je granata nastavljena tako, da bo čez določen čas eksplodirala. Toda eksplozije ni bilo. Poveljstvo se je kljub temu takoj premaknilo na drugo mesto. Iz poročil je bilo jasno, da je bilo tistega dne več takih primerov. Granate so bile morda nalašč pokvarjene že v tovarni, ali pa je topničar namenoma nepravilno nastavil tempiranje vžigalnika.

Bodi tako ali drugače, neznani protifašist je s tem rešil življenje mnogim borcem na položajih in tudi štabu brigade,

ki se ne bi bil mogel zavarovati, če bi bila granata takoj ob udarcu ob zemljo eksplodirala.²⁴²

Medtem pa sta brigadi vedno bolj približevali svoje položaje Colu in sklepali obroč okoli njega. Naslednjega dne, 22. aprila 1944, je bil Col skorajda obkoljen. Pričakoval se je le še zadnji juriš, da bi ga osvobodili. To nevarnost je opazil tudi sovražnik. V popoldanskih urah se je naglo umaknil proti Ajdovščini po cesti, ki je še bila v njegovih rokah, in se tako izognil obkolitvi.

Obe brigadi sta takoj vkorakali v prazno naselje in ostali v njem. Kmalu je prišel še štab 30. divizije. Pot v Vipavsko dolino je bila odprta. Odredili so enote, ki so šle po živež v Vipavsko dolino.

Brigada v teh bojih ni imela izgub, ražen ranjenih, ker ni prišlo do neposrednega juriša.

PROSLAVA 25-LETNICE KPJ NA COLU

Naša brigada, kakor tudi druge enote, je na Colu dobila kratek zaslužen oddih, hrana pa je v obilni meri 30. diviziji prihajala iz prijazne Vipavske doline.

Sporazumno z narodnoosvobodilnim odborom za Col so se dogovorili, da bi 23. aprila 1944 organizirali svečano proslavo 25-letnice ustanovitve KPJ. V skupnem programu so sodelovali mladinci domačini in kulturni skupini 17. in 18. brigade. Zlasti je bil zanimiv tišti del programa, ki ga je dal 2. bataljon 18. brigade s svojimi izvirnimi plesi in pesmimi najrazličnejših narodov Sovjetske zveze.

Ves Col je bil lepo okrašen z zastavami, zelenjem in gesli. Napravili so oder sredi vasi za politični in kulturno-zabavni program. Ljudje so kmalu zvedeli za prireditev tudi v bližnjih vaseh in celo v Vipavski dolini, Osemnajsta pa je zasedami močno zavarovala Col proti Vipavi in Ajdovščini, da bi preprečila sovražnikovo vmešavanje.

Na dan proslave so se zbrali ljudje iz bližnje in daljne okolice, mladina pa je prišla celo iz okupirane Vipave in Ajdovščine. Navdušenega ljudstva ni plašila bližina močnih sovražnih postojank, niti okupatorjevo divjanje, ki so ga še pred nekaj dnevi doživljali po teh vaseh in na Colu. Imelo je polno zaupanje v enote, ki so bile na položajih okoli Cola. Vreme

je bilo tega dne lepo in sončno, prvo zelenje in cvetje pa sta le še olepšala svečano vzdušje.

Ko so začeli svečani del prireditve, se je prvo na oder povzpел politični komisar 30. divizije Vasja Kogej, ki je obrazložil borbena pot in vlogo KPJ v 25 letih njenega obstoja, zlasti pa še v osvobodilni vojni. Za njim so se zvrstili predstavniki ljudske oblasti in politični delavci iz teh krajev in iz Vipavske doline. Nato so nastopile mladinske kulturne skupine terenskih organizacij in partizanskih čet, kar so ljudje z navdušenjem spremljali, saj jim je kaj takega bilo edino resnično veselje v tistih hudih časih.

Vladalo je pristrčno in svečano vzdušje, ponosno so sijala lica naših borcev, ko so videli, s kakšno ljubeznijo in navdušenjem jih gleda prebivalstvo. To je zelo blagodejno vplivalo na moralo borcev, ki v poslednjih tednih, sredi bojev, pohodov ter ob slabi hrani niso imeli priložnosti občutiti ljubezni in zaupanja primorskega ljudstva. Kakor da so se za trenutek osvobodili vojne in njenih grozot, so ljudje veselo in navdušeno poslušali govornike in program. Ta vojna je res kazala čudežno nasprotujoče si plati življenja. Še pred Stirimi dnevi so se v tej vasi šopirili Nemci in pritiskali z močjo svojega orožja 30. divizijo, potem pa so se morali umakniti pred njo. Ni se še obrnil dobro nov dan, že je bil v istem kraju lep miting v čast ustanovitve 25-letnice KPJ.

Po svečanem delu programa pa so se borci in dekleta zavrteli na pravem in pristrčnem ljudskem plesu. Tako se je končal eden od redkih dni v času boja, nepozabna prireditev na Colu.

NAMESTO GRADNIKOVCEV — NEMCI

Tište dni je 31. divizija uspešno napadala v okolici Postojne in Pivke železniško progo Ljubljana—Trst, hrabri partizanski diverzanti pa so zažgali nemško skladišče bencina v Postojnski jami.²⁴³

Štab 30. divizije je 31. divizija obvestila, da bo v noči na 24. april 1944 šla iz Bukovja čez Col 3. brigada »Ivana Gradnika«. Da ne bi prišlo morebiti do medsebojnega spopada, so o tem obvestili vse zasede in patrulje 18. brigade, ki so varovale to smer. V Colu so ražen 18. brigade še vedno bile

enote 17. brigade in štab 30. divizije. Borci so v noči po lepo uspelem mitingu počivali in nihče ni pričakoval, kakšno budnico jim pripravlja sovražnik.

Patrulja 18. brigade proti Bukovju je ob 3. uri zjutraj 24. aprila res opazila premik velike kolone, ki je šla proti Colu. V temni noči ni mogla ločiti, kdo gre. O koloni je hitro obvestila štab 18. brigade in 30. divizije, ki pa sta bila prepričana, da je to prav gotovo napovedana 3. brigada, ki naj bi prišla po tej poti. Kmalu pa se je izkazalo, da gre za hudo pomoto. Medtem ko se je patrolja vračala, da bi obvestila o prihodu kolone brigadno zasedo, ki je bila kakih 500–700 m pred Colom ob cesti proti Bukovju, so se počasi približevali Nemci, a ne Gradnikovci. Ponoči so se povzpeli iz Vipave na Podkraj in napredovali proti Colu, da bi nenadno napadli partizanske enote. Seveda niso vedeli, da jih zaradi te zmede partizanske zasede niso napadle že pred Colom. To bi enotam v naselju omogočilo, da bi mogle zasesti položaje in jih napasti, preden bi prišli do Cola.

Tako so se Nemci približali naselju, ne da bi jih kdo napadel. Noč jih je skrivala vse do brigadne zasede v neposredni bližini Cola. Ko so prišli pred zasedo, se je namreč že začelo daniti in borci so po čeladah spoznali, da so Nemci. Takoj so odprli ogenj. Nastalo je silovito regi janje »šarce v«, kar je šele zbudilo in alarmiralo vse v Colu. Kljub presenečenju so se hitro umaknili iz naselja v nasprotni hrib proti Zagoliču. Po kratkem spopadu so napadalci potisnili zasedo od ceste in vdrli v Col, vendar so ostali v njem le pol ure, kajti 17. in 18. brigada sta takoj začeli sklepati obroč okoli Cola. Nemci so se sprva branili iz hiš, kmalu pa so spoznali nevarnost, da bi mogli biti obkoljeni. Okoli 7. ure so se naglo spustili po jarku pod vasjo, ki je bil še edina prosta pot proti Vipavi.

Med obkoljevanjem je padlo nekoliko Nemcev, ki so jih odnesli s seboj. Hrabro je padla tudi bolničarka 18. brigade Zinka iz okolice Maribora.*

Gradnikovci so okoli 10. ure zares prišli na Col iz Bukovja, kot so bili prej javili. Čudili so se obisku, ki so ga priredili na Colu Nemci na račun njihovega prihoda. Štab 30. divizije pa je ugotovil, da ni dobro imeti več enot na kupu. Izdal je ukaz, naj se enote razmestijo na širšem področju. Osemnajsta brigada

* Priimka ni bilo mogoče ugotoviti.

je še isti dan odšla na Malo goro, njen 2. bataljon pa v Kanji dol, v zavarovanje proti Črnemu vrhu.

Brigada je naslednje dni počivala in se urejevala. Zaposlena je bila tudi z zaščito in prevozom hrane iz Vipavske doline za vso divizijo.

Sovražnik je nekaj časa miroval. Sele kasneje je začel z izvidniškimi akcijami na območju Male gore. Okoli 7. ure 27. aprila 1944 sta se pojavili dve sovražni koloni iz Idrije. Vsaka je štela okoli 100 mož. Ena kolona je šla proti Mali gori. Brigada je takoj zasedla z dvema bataljonoma pobočja Zajčevega vrha in k. 969 ter jo pričakala.

Ko je prišla do položajev, sta jo bataljona tako silovito napadla, da se je morala naglo umakniti v Idrijo. Nekaj časa so Nemce še gonili skozi gozdove, ki so obema kolonom omo-gočili, da sta se odlepili in pobegnili proti Idriji. Brigada ni imela izgub.²⁴⁴

Cas do 1. maja je divizija izkoristila tudi za notranjo ure-ditev. Se vedno so se vračali borci, ki so se bili odcepili med ledinsko ofenzivo, zlasti iz 17. in 19. brigade, ki sta izgubili največ moštva.

Hkrati so opravili tudi več kadrovskih sprememb. Za komandanta 30. divizije so postavili podpolkovnika Ivana Tur-šiča-Iztoka, za načelnika štaba majorja Franja Rustjo-Cančija, dolžnost političnega komisarja divizije pa je prevzel Mirko Zlatnar. Za komandanta 18. brigade se je vrnil kapetan Gliša Raco, dotedanjega komandanta pa so postavili za komandanta Idrijsko-tolminskega odreda.²⁴⁵

»SOŠKA« POSTANE 18. UDARNA »BAZOVISKA«

Prav v teh dneh je dobila brigada največje priznanje za svoje dotedanje boje, ki ga ji je priznal glavni štab NOV in PO Slovenije. Postala je udarna.

V povelju glavnega štaba NOV in PO Slovenije št. 58 z dne 24. aprila 1944 stoji :

»Ena najmlajših slovenskih osvobodilnih brigad, 18. SNOB, je v bojih, ki jih je zadnje mesece vodila, dokazala, da je s svojimi vojaškimi sposobnostmi dosegla in v mnogem celo presegla naše najstarejše in v dolgotrajnih bojih prekaljene in

ojeklenele udarne brigade. Brigada se je posebno odlikovala v hudih bojih v sredini januarja tega leta, ko je razbila nemško kolono v Lokovcu na Banjški planoti ter ob tej priložnosti zaplenila orožje, municijo in 35 voz vojaškega materiala. S tem uspehom je zmedla račune Nemcem, ki so začeli ofenzivo na osvobojeno ozemlje v Slovenskem primorju. Brigada se je potem odlikovala v bojih na Lokvah in v Trnovskem gozdu. S tem je pridobila največje zasluge za uspehe 30. divizije NOV in POJ, ki je te dni razbila nemško ofenzivo na osvobojeno ozemlje. Brigada se je potem odlikovala tudi v bojih na zahodnih mejah Slovenije v Beneški Sloveniji. Končno se je brigada prekalila in osposobila za težje akcije ter dosegla velike uspehe v napadih na utrjene nemške in belogardistične postojanke v Hotedršici in Spodnji Idriji, kjer je izgnala Nemce iz bunkerjev in zaplenila brzostrelni top, mnogo mitraljezov, pušk in streliva.

Kot priznanje borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem 18. brigade, ki so pokazali mnogo volje in znanja, da z največjim požrtvovanjem osposobijo brigado za hude boje, ki čakajo našo vojsko v bližnji bodočnosti, glavni štab NOV in PO Slovenije dodeljuje 18. brigadi naslov 18. SNO UDARNA BRIGADA »BAZOVISKA«.

Tovariši borci, podoficirji, oficirji in politkomisarji 18. SNOUB »Bazoviška«, dvignite čast in ponos svoje brigade!

Tovariši borci, podoficirji, oficirji in politkomisarji NOV in PO Slovenije! Naj vam bo 18. SNOUB »Bazoviška« primer požrtvovanja in vzdržljivosti v naporih za dvig sposobnosti in udarnosti vaših enot!⁴⁸

Brigada je s tem sprejela častno nalogo, da z brezkompromisnim bojem za svobodo in osvoboditev primorskega ljudstva maščuje junake Bazovice: Marušiča, Bidovca, Valenčiča in Miloša. Vsi borci so s ponosom sprejeli to obveznost, kajti brigada je zaslužila, da nosi ime mesta, kjer so največji borci za svobodo Primorske dali svoja življenja kot žrtve fašističnega terorja.

Tako je praznik 1. maja 1944 18. brigada svečano proslavila in dobila najlepše darilo za časa vojne. Proslavo praznika dela pa je na Otlici organizirala skupaj z Gradnikovo brigado in prebivalstvom. Pripravili sta lep program mitinga, na katerem so sodelovali borci obeh brigad in mnogo domačinov.

S tem pa je bil odmor in notranja ureditev pri koncu. Bila je spet pripravljena za nove naloge, ki so jo čakale takoj po prazniku prvega maja.

PO OROZJE V JURŠICE

Ze 2. maja 1944 je brigada dobila nalogo, naj krene čez Pivko do vasi Juršice in vzame orožje, ki je bilo pripravljeno v skladiščih 7. korpusa. Štab brigade je pohod predvidel v treh etapah — prvo do vasi Bukovje, kjer na bi predanili v gozdu, naslednjo noč pa do vasi Sajeve. Ze čez dan naj bi izvidniki pogledali, kje in kako je mogoče iti čez železniško progo Postojna—Trst, v tretji etapi pa bi ponoči prekoračili progo in nadaljevali pot v Juršice. Z brigado naj bi šel tudi nov načelnik štaba 30. divizije Franjo Rustja-Canči.

Ko je bilo vse pripravljeno, je brigada zvečer odšla z Otllice čez Col in Podkraj na Bukovje, kamor je brez nezgod prišla zjutraj 3. maja. Cez dan je počivala, hrano pa so priskrbeli člani odborov OF iz zalog, ki so jih vnaprej pripravili za partizanske enote.

Zvečer je brigada nadaljevala pot po načrtu. Zjutraj 4. maja je že bila v bližini vasi Sajeve in se je utaborila v bližnji hosti, izvidniška služba pa je pripravljala taje prehod čez progo med Postojno in Pivko. Ni bila lahka naloga, s tolikšnimi četami neopaženo preiti močno zastraženo progo. Po celodnevem opazovanju sovražnika in na podlagi podatkov terenske obveščevalne službe so sklenili prekoračiti progo pri vasi Slavini zvečer.

Mesto prehoda in tudi bližnjo okolico so nadzorovale patrulje in zasede, da bi pravočasno odkrile sovražnika. Ko je bilo vse pripravljeno, se je kolona tiho približala železniški progi, šla skozi podvoz pri Slavini in takoj še skozi drugi podvoz na glavni cesti med Postojno in Pivko. Kolona se je pomikala naprej z orožjem v rokah, borci pa so bili v določeni medsebojni razdalji pripravljeni za strel, če bi se pojavil sovražnik. Tudi to noč je šio vse po načrtu, sovražnik ni niti sanjal, da se je pomikala tik ob njegovih bunker jih čez železniško progo cela partizanska brigada. Zjutraj 5. maja je bila že na cilju.

SREČANJE Z BRIGADO »VLADIMIRA GORTANA«

Kako uro po prihodu brigade je v Juršiče prišla še istrska brigada »Vladimira Gortana«, ki se je po uspešni akciji na vlak med Ilirsko Bistrico in Reko umaknila na Pivko. Brigado so sestavljali v glavnem Istrani in partizani Hrvaškega Primorja.

Borce obeh brigad je prevzelo veselje, saj sta se na tleh Primorske srečali na svojih bojnih poteh slovenska in hrvaška partizanska brigada; obe sta izšli iz ljudstva, ki je bilo že 25 let pod oblastjo fašistične Italije. Mnogi so se poznali. Borci istrske brigade je zlasti zanimala pisana nacionalnost 18. brigade, saj so bili v njej borci iz vseh krajev Jugoslavije in mnogih narodnosti Sovjetske zveze.

Gortanovci so povedali, da so morali napraviti takšen globok manever v ozemlje Slovenije, da bi se izognili močni sovražni intervenciji na Učko, potem ko so v uspeli akciji pri Sapjanah popolnoma uničili vlak s sovražnimi vojaki vred. Borci obeh brigad so si pripovedovali o bojih in uspehih svojih

Srečanje z Gortanovci v Sajeveh maja 1944. Z leve: Branko Kodrič, pozneje komandant 30. divizije, Vitomir Sirola-Pajo, komandant Istrske brigade »Vladimirja Gortana«, Franjo Rustja-Canči, načelnik štaba 30. divizije in politični komisar brigade ►► Vladimirja Gortana« Josip Matas-Andrić

brigad. Skupen boj za enake cilje osvoboditve jih je takoj združil v trdne prijatelje.

Srečanje brigad so izkoristili tudi za velik miting. Bil je še isti večer. Lahko bi ga imenovali miting bratstva in enotnosti slovanskih narodov. Pred bogatim programom kulturnih skupin obeh brigad in domačih mladincev so govorili predstavniki štabov, ki so zlasti poudarjali bratstvo in enotnost v boju jugoslovanskih narodov. Navdušenje je doseglo svoj višek, ko je spregovoril politkomisar 2. bataljona 18. brigade Badmajev Harti, ki je v ruščini pozdravil prisotne v imenu Rdeče armade in Sovjetske zveze. Pester program je potem to vzdušje bratstva le še poglobil.

Gortanovci so bili popolnoma brez prateža. Ko so šli v akcijo na vlak, so vso opremo s pratežem vred pustili nekje na Učki, s seboj pa so imeli le suho hrano za en dan. Ker se niso mogli takoj vrniti v svoje taborišče, so bili v precejšnji zagati. Terenske organizacije so rešile vprašanje njihove prehrane tako, da so žanje kuhali po hišah v okoliških vaseh. Ob določeni uri so se iz teh vasi pojavila dekleta z jerbasi, polnimi pripravljene hrane. Čeprav je bila brigada močna, imela je okoli 1000 mož, so vsi dobili dovolj hrane. Odlična organizacija prebivalcev teh vasi in globoka zavest ljudstva je bila nepozabna, saj so dekleta lahko vsak trenutek na svoji poti srečala sovražnika. Niso poznala strahu, ko je bilo treba nahraniti partizanske borce, četudi so bili s Hrvaškega. Borci obeh brigad je ljubezen tega ljudstva, ki je dalo vse za svoje borce, navdala s ponosom.

Dolga pot 18. brigade bi bila kmalu zaman. Pred njo je bila neka enota 7. korpusa odnesla precej orožja, zato ni bilo več zalog. Brigada je vendarle dobila precej streliva za italijansko orožje, kar je bilo tudi pomembno, saj ga je bilo še vedno precej v diviziji, od Nemcev pa ga ni bilo mogoče zapleniti.

Ko so bili posli okoli prevzema opravljeni, so se borci začeli pripravljati za vrnitev čez železniško progo na Primorsko.

ZOPET CEZ ZELEZNICO

Ko sta obe brigadi z načelnikom štaba 30. divizije pripravljali načrt za vrnitev na Pivko, so bili vsi prehodi v Istro med Reko in Pivko zasedeni. Zato je štab Gortanove brigade

sklenil, da bo prešel z 18. brigado progo, nekaj dni ostai na področju Nanosa in šele potem, nekje med Pivko in Sežano, odšel spet v Istro.

Odločili so se za vrnitev po isti poti, pri vasi Slavina. Tokrat je bilo še manj verjetno, da bi tolikšno število borcev neopaženo smuknilo mimo sovražnih postojank in bunkerjev. Zato so sklenili izkoristiti to priložnost in porušiti progo na čim širšem odseku. Bazoviška brigada naj bi porušila tire med Slavino in Postojno, Gortanovci pa med Slavino in Pivko.

Za prehod so izbrali noč na 9. maj 1944. Ko bi bile čez progo, naj bi se brigadi ločili. 18. brigada bi šla do vasi Laže in postavila zasedo na cesti med Razdrtim in Senožečami, Gortanova pa bi nadaljevala pot do Ubeljskega in postavila zasede med Razdrtim in Postojno.

Izvidniki obeh brigad so že ves dan 8. maja nadzorovali izbrani odsek proge, da bi omogočili varen prehod. Sovražnik ni napravil nobenega premika, ki bi bil nevaren za prehod brigad, nato sta se brigadi poslovili od prijaznih domačinov in zvečer krenili iz Jurišč proti Slavini. Postavili sta močne zasede v bližini proge, minerji obeh brigad pa so tudi že bili na svojih mestih pripravljeni, da minirajo progo. Pohod je potekal brez ovir. Tudi prehod skozi podvoz je srečno minil, obe brigadi sta bili že na drugi strani proge, ko so minerji začeli s svojo akcijo. Ko so zagrmle prve eksplozije, so ob vsej progi od Pivke do Postojne začele besno regljati strojnice. V njihovo smrtonosno pesem so se vmešali še minometi, rakete pa so osvetljevale železnico. Sovražnikov bes je bil zaman, minerji so že opravili svoj posel in se umaknili za svojima brigadama, ki sta medtem po načrtu hiteli v določene okolišje.²⁴⁷

NAPAD NA MOTORIZIRANO KOLONO PRI SENOZECAH

Sovražnik je drugo jutro zaman preiskoval ozemlje vzdolž železniške proge med Pivko in Postojno v upanju, da bo naletel na partizane, ki so mu pred nosom pognali progo v zrak.

Osemnajsta je po prihodu v Laže postavila zasedo na cesti med Senožečami in Razdrtim. Tretji bataljon je zavzel položaje severozahodno od k. 697 in Mazni hrib, eno četo, ki je bila v rezervi, pa je razporedil na Maznem hribu. Drugi bataljon je

zasedel položaje na obronkih severozahodno od k. 768 tako, da je dosegel s 3. bataljonom navzkrižni ogenj na cesti. Prvi bataljon se je razporedil na hribu Maličnik. Položaji so torej tvorili nekak trikotnik.

Gortanovci so kmalu sporočili, da so zasedli položaje ob cesti med Razdrtom in Postojno.

Pričakovali so, da bo tega dne v eno od zased gotovo prišla kakšna sovražna kolona, ali kot nalašč, ves dan ni bilo nobene sovražnega premika na tej važni cesti. Kljub temu sta brigadi ostali v zasedi še vso noč in naslednji dan, vse dotlej, dokler ne bi prišla kaka sovražna kolona, ki bi jo napadli in razbili.

In res so drugi dan, 10. maja 1944 zjutraj izvidnice 18. brigade opazile motorizirano kolono, ki se je od Trsta približevala

zasedi, in takoj tudi obvestili štab. Bili so 4 tovornjaki, polni vojaštva, in limuzina.

Počasi so vozili proti zasedi, borci so jih kmalu imeli na mušicah in so jih spremljali s svojim orožjem ter čakali, da pride vsa kolona v zasedo. Na signal so odprli močan ogenj. Vozila so se takoj ustavila, nekaj kamionov pa je pri priči začelo goreti. Preživeli vojaki so hitro poskakali z vozil in se začeli ogorčeno braniti. Boj je postajal čedalje bolj srdit, vse napade partizanov so odbili, ker je bila med položaji in kamioni čistina, ki so jo obstreljevale strojnice.

Boj se je zavlekel že do 11. ure. Bramici so izkoristili cestni jarek, da bi se lažje branili in se počasi umikali na griček ob cesti, kjer so pripravili obrambo. S seboj so vlekli tudi orožje padlih. Ko so partizani to videli, je namestnik komandanta brigade Pope na čelu 1. čete 2. bataljona hitro napravil mali obkolutveni manever in napadel sovražnike v hrbet. Približali so se kamionom in limuzini ter jih zažgali. Hkrati so zaplenili težko strojnico in večjo količino streliva. Brigada je počasi stiskala obroč okoli grička, na katerem so bili branilci. Vsak čas je bilo pričakovati zmago.

V tem kritičnem trenutku je napadenim prišla na pomoč kolona 6 kamionov vojaštva iz Trsta. Brigada je morala opustiti uničevanje obkoljenih in z vsem orožjem udariti po novih sovražnikih. Poškodovali so kamione, ki so obstali na cesti.

Vojaki so poskakali z vozil in brez odlaganja prodirali k skupini, ki se je že z zadnjimi močmi borila. S tem so močno okrepili njeno obrambo. Vsi skupaj so se ogorčeno branili.

Štab brigade je ponovno organiziral napad na obkoljenega sovražnika. Pod vodstvom Popa so se borci hoteli približati obkoljenim, na juriš prebiti obrambo in jih uničiti. Toda tedaj je s sosednjega grička zapela nemška strojnica v bok naših borcev. Bila je nemška skupinica, ki se je uspela priplaziti v bok naših enot. Zadela je v polno, obležalo je 11 ranjenih in trije mrtvi borci, kar je bil hud udarec.²⁴⁸

Po tem neljubem dogodku so se morali seveda takoj umakniti in zaščititi ranjene in mrtve tovariše. Štab brigade je dal povelje, naj prenehajo z napadom in se umaknejo. Ko so že odnesli mrtve in ranjene, je sovražniku prišla nova pomoč iz Trsta, to pot številna oklepna enota. Pod zaščito tankov in oklepnih avtomobilov so rešili obkoljene, pobrali mrtve in ranjene ter se vsi skupaj umaknili proti Trstu.

Rezultati boja so bili pravzaprav zelo krvavi za oba nasprotnika, kaj ti sovražnik je imel po presoji brigadnih izvidnikov čez 50 mrtvih in večje število ranjencev. Uničeni so bili 4 kamioni in limuzina, 6 kamionov pa poškodovanih. Brigada je imela 3 mrtve in 11 ranjenih, med njimi je bil tudi hrabri namestnik komandanta brigade Dedejić Boško-Pope.²⁴⁹

Vestnik o tekmovanju enot 30. divizije »Tekmujmo« navaja, da je imel sovražnik med bojem okoli 120 mrtvih in da so se posebno izkazali 1. četa in 2. vod 2. čete 2. bataljona ter komandirji čet Novak Avgust, Cuder Herman, Vujević Bojko, Tjerentov Vasilij, Kalivov Leonid, namestnik komandirja Danilo Leaksembajev, komandirji vodov Zarmanov, Abduhaparjev, Vrbelić Milan in Barandajev Aleksej, mitraljezci Bosnić Milan, Beve Anton, kakor tudi merilci protitankovskih pušk Vuković Anton, Grin Vasilij in kurir Halmatov Aleksej.

Posebno dobro so vodili enote Kazancev Aleksander, vršilec dolžnosti komandanta 2. bataljona, in namestnik komandanta 18. brigade poročnik Dedejić Boško-Pope.²⁵⁰

Ko se je brigada bojevala z nemško kolono pri Senožecah, je Gortanova brigada napadla kolono domobrancev, ki so prišli iz Postojne. Tudi njim so prihiteli Nemci na pomoč iz Postojne, vendar jih je Gortanova brigada razgnala in jim zadala hude izgube. Zaplenili so precej orožja in vojaške opreme.

Gortanova brigada se je po boju umaknila v Sajeve, kjer je nekaj dni počivala.

V Sajeve je 13. maja prišla tudi 18. brigada s štabom 30. divizije. Se enkrat so zvečer organizirali skupni miting. Na mitingu je govoril tudi politkomisar 30. divizije, v kulturnem sporedu pa so se pomerili pevski zbori: slovenski, črnogorski in ruski zbor ter zbor brigade »Vladimira Gortana«. Za 18. brigado je to pomenilo tudi tekmovanje v okviru 30. divizije.

Hkrati je bil to tudi pošlovilni miting med obema bratskima brigadama, kajti takoj po mitingu je brigada »Vladimira Gortana« odšla proti Sežani, nazaj v svojo Istro. Brigadi se ves čas vojne ništa več srečali.

NOVI BORCI S PIVKE

Po akciji pri Senožecah je brigada ostala še en dan na Bukovju, nakar se je vrnila v okolico Sajeve, kjer je ostala nekaj dni, da bi po bližnjih vaseh mobilizirala za vojsko spo-

sobne fante. Narodnoosvobodilna vojska je tedaj že izvajala redno rekrutacijo in vpoklic novih borcev iz vrst za vojsko sposobnih moških na področju vse Slovenije in tudi na Primorskem. Ker je na Pivki bilo še nekaj vasi, v katerih je bilo precej vojaških zavezancev, ki se sami niso priključili NOVJ, so izkoristili prisotnost 18. brigade za mobilizacijo.

V sodelovanju z odbori OF in komando mesta je štab pripravil načrt, da bi mobilizirali in vključili v brigado zlasti tište, ki so prebivali v bližini sovražnih postojank, kjer je sovražnik izvajal stalno kontrolo.

V takšnih okoliščinah je bilo težko izpeljati mobilizacijo brez dobrega zavarovanja.

Vse zavezance so ponavadi pregledale na licu mesta posebne komisije. Brigada je ostala nekaj dni, da bi opravila še to nalogo in dobila nove borce v svoje vrste. Odbor OF je zahteval, naj mobilizira zlasti v vasi Slavini in drugih vaseh ob železniški progi. Takšna naloga je bila izvedljiva le ponoči.

V noči na 15. maj 1944 je brigada obkolila Slavino in jo močno zavarovala, da ne bi prišlo do kakšnega presenečenja. Komisijo za pregled zavezancev so sestavljali brigadni zdravnik Milorad Jovanović-Jastrebo, operativni oficir, pomočnik politkomisarja brigade in en član vaškega odbora. Zdravnik je pregledal slehernega zavezanca in potrpežljivo razgovarjal tudi s tistimi omahljivci, ki so hoteli na vsak način dokazati, da imajo vrsto bolezni. Ko je bilo Jastrebu dovolj »bolezni«, je takšnemu kandidatu dejal: »Slušaj, momče, zdrav si kao dren, mogao bi biku rep izvaditi.« Mobilizacija se je zavlekla v noč. Zares bolnim so na licu mesta takoj izdali potrdilo mobilizacijske brigadne komisije kot dokazilo, da so oproščeni vojaške službe. Tište, ki so bili preslabotni za napore v brigadi, so določili v teritorialne enote komande mesta.

Tudi to noč ni šlo brez spopada s sovražnikom. Okoli 2. ure ponoči je prišla s Pivke sovražna patrulja kakih 20 mož, ki jo je pri vходу v vas napadla zaseda 2. bataljona. Takoj se je umaknila, vendar se je zaradi bližnjega ognja vznemirila vsa železniška proga. Pokalo je od Pivke do Postojne. Od minometalskih min, ki so padale okoli vasi, je brigada imela celo tri mrtve in enega ranjenega, sovražna patrulja pa je izgubila enega vojaka, drugega pa so ujeli. Zaplenili so dve puški z

opremo in strelivom. V tem spopadu je bil ranjen tudi politkomisar 2. bataljona Badmajev Harti.²⁵¹

Brigada je dobila to noč 11 novih borcev. Ostala je na področju Pivke še do 18. maja 1944. Ko je priredila še 7 mitingov po okoliških vaseh, je njene vrste pomnožilo še 70 novih borcev. Novinci, kot so jih imenovali stari borci, so se vsak dan marljivo urili z orožjem in se počasi privadili novemu življenju v brigadi. Postali so večinoma zelo dobri borci, nekateri pa celo funkcionarji in oficirji, ki so se bojevali do konca vojne v enotah 9. korpusa.²⁵²

OFENZIVA NA VIPAVSKEM

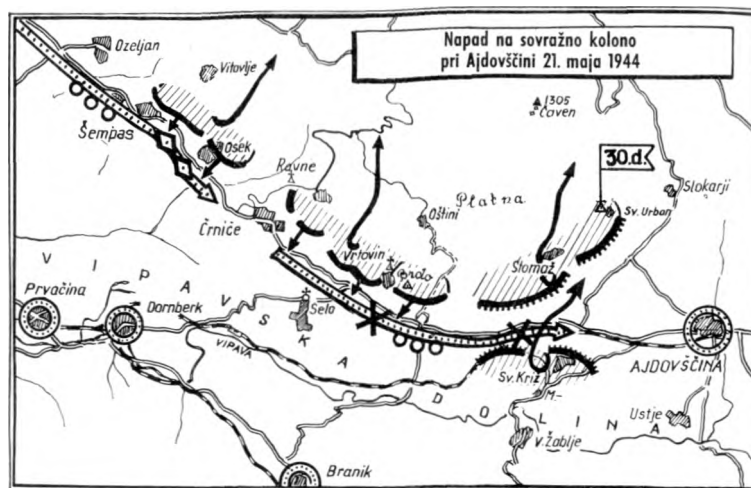
POHOD V VIPAVSKO DOLINO

V vasi Slavina jugovzhodno od Hruševja je 19. maja brigada dobila povelje štaba 30. divizije, naj takoj krene na področje Ajdovščina—Črniče. Obenem so sporočili brigadni obveščevalci, da se iz Postojne in Prestranka približujeta Hruševju dve močni sovražni koloni. Brigada ju ni pričakala, temveč je takoj krenila proti Razdrtem in Vrabčam. Spotoma je srečala dva sovražna izvidnika, enega ubila, drugega pa ujela ter zaplenila njuno orožje. Iz zaslišanja ujetega ujetnika je štab izvedel, da sta imela nalogo odkriti brigado in o tem obvestiti sovražnika, ki se je približeval iz Postojne, kar je le potrdilo prejšnje podatke o sovražnem premiku. Brigada je brez nezgod prišla v Vipavsko dolino ter se ustavila na področju Planina—Ustje.

NAPAD NA KOLONO PRI AJDOVSCINI

Ko je 19. brigada januarja 1944 zapustila dolino Vipave in Kras, je sovražnik precej svobodno uporabljal cesto Gorica—Ajdovščina—Vipava. Močne garnizije v večjih krajih Vipavske doline so mu služile kot izhodiščne točke za akcije proti partizanom in kontrolo vse doline, tako bogate z živežem. Vsakodnevno so se med temi postojankami premikale motorizirane kolone iz Gorice proti Ajdovščini in Vipavi ter nazaj. Na ta način je sovražnik vzdrževal zvezo in oskrboval svoje čete.

Stab 30. divizije je sklenil napasti in uničiti neko sovražno kolono na cesti med Ajdovščino in Črničami. V zasedo naj bi se postavile vse tri brigade. Sovražno kolono naj bi napadla

19. brigada s 1. in 2. bataljonom na k. 198, 274, 176 in 165 pri Črničah in 2. bataljon 18. brigade na položajih Sv. Križ, Cesta, k. 159, Dobravlje in k. 163. Druga dva bataljona 18. brigade naj bi zaščitila zasedo proti Gorici. V ta namen sta bila okrepljena še z bataljonom Gorenjskega odreda. Zasedla sta položaje med Vitovljami in Osekom. Proti Ajdovščini je ščitila divizijski razpored 17. brigada, ki je zasedla položaje ob cesti od vasi Cesta, k. 193, do Sv. Urbana, k. 274. Položaje so brigade zasedle še v noči na 21. maj 1944 in se dobro zamaskirale, da bi jih sovražnik ne opazil prej, kot bi prišel v zasedo. Ko se je zdanilo, so bili vsi pripravljeni in so napeto pričakovali sovražnika. To je bilo prvič, da je bila vsa partizanska divizija v zasedi ob cesti. Vsi so bili prepričani v uspeh. Spraševali so se, koliko sovražnih sii bo prišlo. Po tej cesti so vedno križarile močne kolone.

Ni bilo treba dolgo čakati. Ob 5.40 so že zaslišali brnenje nemških kamionov, ki so se pomikali iz Gorice proti Ajdovščini. Po močnem brnenju so sklepali, da prihaja precej številna kolona. Kmalu se je pojavila pred položaji 18. brigade, ki pa jih ni smela napasti. Borci so kamione imeli sicer na mušicah pušk in strojnic, da bi udarili po njih v primeru, če bi sovražnik kaj opazil.

Vozila so se počasi pomikala naprej. Ko so prišli do položajev 19. brigade, še vedno niso opazili zasede. V koloni je bilo

12 kamionov, polnih materiata in vojaštva. Nadaljevali so vožnjo do položajev 2. bataljona 18. brigade, ki bi moral prvi odpreti ogenj na čelne kamione, nakar bi jih napadla 19. brigada. Vojaki so mirno, polni dolgočasje sedeli na kamionih, ne vedoč, da jih spremljajo cevi pušk in mitraljezov, ki le še čakajo povelja, da bi jih zasuli s smrtonosnimi izstrelki.

Okoli 6. ure so kamioni dosegli položaje 2. bataljona. Na znak komandanta je 2. bataljon odprl ogenj iz vsega orožja. Nastal je grozo vit trušč mitraljezov in pušk. Vsi kamioni, razen prvih dveh, so obstali, prva dva pa sta povečala hitrost in jo ubrala naravnost v Ajdovščino. Opazili so, da je tudi na teh nekaj vojakov zadetih in da so obležali. Ker sta bila šoferja in motor nepoškodovana, sta kamiona pobegnili. Tudi zadnja dva kamiona niso zadeli streli. Celo obrnila sta se in pobegnili v Gorico. Ništa prišla niti do Vitovelj, ko sta že bila iz zasede.

Na cesti je obstalo 8 kamionov. Po kratkem močnem ognju sta 2. bataljon 18. brigade in 19. brigada prešla v juriš. Sovražnik se je ogorčeno branil okoli kamionov, ki so v večini že goreli. Nemci so odbili prvi juriš in se branili še kakih 30 minut. V ponovnem jurišu sta 2. bataljon in 19. brigada razbila obrambo in prodrli do vozil. Vojaki so začeli bežati. V lovu za bežečimi je bilo nekaj ubitih, 7 pa so ujeli. Kamioni so popolnoma zgoreli s pretežnim delom tovora, orožja in tudi mrtvimi, ki so ostali v njih.

V tem se je zaslišal nov boj proti Oseku, kjer je sovražnik že prihitel na pomoč. Napadel ga je drugi del 18. brigade, 2. bataljon 18. brigade in 19. brigada pa sta medtem hitro pobrala plen in odšla s položajev.

V tem kratkem boju so partizani uničili 8 kamionov, ubili 20 sovražnikov, ki so jih prešteli na bojišču, ni pa znano, koliko je bilo žrtev na tistih kamionih, ki so pobegnili. Ujeli so jih 7 in zaplenili 2 strojnici (šarca), 7 pušk, 2 zaboja streliva in precej druge vojaške opreme in živeža.²⁵³

Sovražnikovo intervencijo, ki je prišla kake pol ure za prvo kolono, je pri Šempasu napadla glavnina 18. brigade. Čeprav so to kolono sestavljali tanki in oklepni avtomobili, se je morala ustaviti in sprejeti boj z zasedo brigade, ki ni imela razen protitankovskih pušk drugega protitankovskega orožja. Streljali so v strelne line oklepnikov in jih zadržali toliko časa, da je glavnina divizije mogla uničiti prvo kolono in se umak-

niti s plenom in ujetniki. Končno je intervencija prebila obrambo 18. brigade in pohitela v pomoč napadeni koloni. Prišla je prepozno. Našla je le ostanke uničenih kamionov in trupla padlih vojakov okoli njih. Ko so videli, da ni mogoče pomagati, so naglo pobegnili v Ajdovščino. Akcija je uspela, čeravno so pobegnili 4 kamioni. To je pomenilo, da je treba zasedo še bolj raztegniti in najprej uničiti prve in zadnje kamione, da bi ostali ne mogli nikamor. Akcija je imela močan odmev tudi zaradi tega, ker je do nje prišlo v bližini močne postojanke v Ajdovščini, v kateri je bilo okoli 500 mož.²⁵⁴

V tem boju se je izkazal 2. bataljon 18. brigade, ki ga je vodil načelnik štaba podporočnik Nenezić Ljubo. V 2. bataljonu pa so se izkazali komandirji vodov Dorambajev, Tlekcev Amir, Aleksej Gusev in Sitov ter borci Mihajl Arkadij, Zarmanov Kubinžan, Edilov Orzali in Lenj Povelnitov.

V boju z oklepno enoto so 1. in 3. bataljon 18. brigade ter bataljon Gorenjskega odreda poškodovali 1 kamion in pobili 20 sovražnikov. Pri tem so se odlikovali iz 1. bataljona namestnik komandanta bataljona Radulović Dušan, komandir čete Vujević Vojko, vodnik Babacki Stevo, desetar Basarić Milan in mitraljezec Golać Branko.

V 3. bataljonu je dobro delala 2. četa pod poveljstvom komandirja Tavčarja Virgina in vodnik Fajt Stojan ter mitraljezec Gomiselj Virgilij.²⁵⁵

Brigada se je umaknila na Otlico, kjer je počivala dva dni, da bi potem spet šla v Vipavsko dolino. Pravzaprav je bila zmaga pri Ajdovščini le začetni udarec 30. divizije. V načrtu je imela še več obračunov z okupatorji v Vipavski dolini. Tak cilj je bila železniška proga od Sežane do Gorice, ki je sovražniku služila kot prečna proga, če je bila glavna med Sežano in Trstom pretrgana. Tudi ob njej je moral imeti gosto posejane postojanke, da bi jo dobro zastražil. To progo so čuvale kvizlinške čete. V glavnem so bile italijanske narodnosti. Držale so vrsto gosto razporejenih in močno utrjenih postojank od Gorice do Sežane. Da bi akcija za gotovo uspela, je štab 30. divizije sklenil kar s celo divizijo napasti te postojanke in železniško progo.

NA ŽELEZNIŠKO PROGO

Po nacrtu štaba divizije za hkratni napad na progo ter postojanke Dornberk, Tabor, Prvačina in Volčja draga, v katerem je sodelovala tudi brigada »Triestina d'assalto«, ki so jo za to akcijo pridali 30. diviziji, je 18. brigada imela nalogo napasti in uničiti postojanki Prvačino in Volčjo drago ter temeljito porušiti progo z mostovi vred, ki so jih te posadke stražile.

Desno od 18. brigade sta napadali brigadi »Triestina d'assalto« in 19. brigada postojanki Dornberk in Tabor, 17. brigada pa je dobila nalogo zavarovati to akcijo proti Gorici in Ajdovščini.²⁵⁶

Osemnajsta je že 23. maja 1944 odšla z Otlice v Vipavsko dolino ter se utaborila v vaseh Šmarje in Potok.²⁵⁷

Po načrtu njenega štaba naj bi se 1. bataljon potihoma približal in zavzel vzhodni del postojanke v Prvačini, potem pa miniral ter porušil še železniški most čez Vipavo. Zahodni del postojanke bi napadel 3. bataljon in jo skupaj s 1. bataljonom likvidiral, po zavzetju postojanke pa porušil naprave na železniški postaji. Za napad na Volčjo drago je odredil 2. bataljon, ki naj bi porušil tudi določen odsek železniške proge.

Napad naj bi se začel v noči na 27. maj 1944.

V bataljonih so organizirali skupine prostovoljcev-bombašev, ki naj bi se tiho priplazili k vojašnici in vrgli bombe, nakar bi drugi borci na juriš zavzeli postojanko. Minerji so pripravili dovolj razstreliva. Priključili so se 1. bataljonu, da bi mogli čimprej minirati most. V noči, določeni za napad, je vladala trda tema, kar je omogočilo borcem, da so neopaženo prišli do postojanke in stražarjev. Vsako jurišno skupino so vodili borci, ki so dobro poznali teren in razmere v postojankah.

Prvi bataljon se je res tiho približal postojanki in neopaženo obkolil železniško postajo, nato pa ob progi začel prodirati proti glavnemu objektu postojanke, ki je bil blizu železniškega mostu na Vipavi. Skupina 9 prostovoljcev-bombašev si je sezula čevlje in se začela oprezno približevati kasarni.

Toda sovražni stražar je v temi le zaslišal sumljivi šum. Ko so se bombaši že približali na kakih 50 metrov do kasarne, je zavpil: »Chi va là? Ferma!« in začel streljati.²⁵⁸ Ko je opazil

jurišno skupino, je bilo že prepozno, ker se je ta že z vso silo pognala proti njemu. Borec Anton Rutar je stražarja zgrabil za vrat in razorožil, drugi pa so naskočili kasarno. Prišli so do poslopja in vrgli bombe skozi okna v notranje prostore. Zgradba se je stresla od eksplozij ročnih bomb, steklo se je vsulo z oken, v njej pa je nastala prava panika. Ranjenci so začeli vpiti na pomoč, kar je še povečalo zmedo. Presenečenje je takoj izkoristil bataljon, ki se je za njimi približeval kasarni. Toda kljub temu ni šlo gladko. Tišči, ki niso bili ranjeni, so se začeli upirati. Vnela se je huda bitka v kasarni in okoli nje. Vendar odpor ni mogel dolgo trajati, že po kratki in srditi borbi je bil strt. Postojanka je padla.

Minerji so se lotili dela še med bojem, da bi minirali železniški most čez Vipavo. Kmalu je ob močni eksploziji zletel most v zrak v razponu 20 m. Rezultat kratkotrajnega boja je bil krvav za obe strani. Sovražnik je imel 3 mrtve, 5 ranjenih in 16 ujetih, 1. bataljon pa 4 mrtve in 5 ranjenih. Zaplenili so strojnico, 18 pušk, 3000 nabojev, 2 zaboja ročnih bomb in precej druge opreme in hrane.

Tudi 3. bataljon je s svojo jurišno skupino prišel neopazeno do kasarne in vrgel bombe na speče fašiste. Takoj so jib napadli tudi drugi. Sovražnik se je le kratko upiral, vendar je del posadke pobegnil. Postojanko so zavzeli. Vsa Prvačina je bila s tem očiščena fašistov. Uničili so tudi naprave na železniški postaji in pobrali plen. Sovražnik je imel 3 mrtve in 5 ranjenih, 1 so ujeli, drugi pa so skozi stranska vrata pobegnili iz kasarne. Zaplenili so strojnico, brzostrelko, 8 pušk in pištolo, 8 zabojev streliva in drugo opremo. Bataljon je imel 7 ranjenih. Postojanko so zažgali in onеспособili za stanovanje.

Najmanj bojne sreče je to noč imel 2. bataljon. Tudi on se je tiho približal postojanki v Volčji dragi. Kakih 300 m pred postojanko se je jurišna skupina srečala s sovražno patruljo, ki je odprla ogenj na bombaše in s tem opozorila posadko na nevarnost.

Zaradi alarma je sovražnik še pred prihodom bombašev zasedel utrdbe okoli postojanke in odprl močan ogenj. Drugi bataljon je nekajkrat poskušal prodreti do postojanke, vendar je bil odbit z ognjem strojnic, pušk in ročnih bomb. Poskušal se je približati za vsako ceno, toda vsakič so se le povečevale izgube. Bataljonu je uspelo odvreči poln voz hrane, to pa je bilo vse, kar je mogel napraviti.

Proti jutru se je umaknil iz Voleje drage, noseč s seboj 1 mrtvega in 7 svojih ranjenih tovarišev. Sovražne izgube niso znane.

To noč so se posebno izkazali komandant 1. bataljona Miladin Stojanović, namestnik komandanta bataljona Dušan Radulović, komandir čete Herman Cuder, bolničarki Marija Marcela in Iva Malovrh, borec Anton Rutar, ki je ujel in razorožil italijanskega stražarja in zaplenil sam 3 puške ter Franc Kravanja-Stojan, ki je v jurišu zaplenil 2 puški, bombaši Mate Herceg, Lazo Katić in Milan Basarić.

V 3. bataljonu so pohvalili 2. četo s komandirjem Virgilom Tavčarjem na čelu, kulturnega referenta bataljona Cvetka Gregoriča, ki je vodil bombaško skupino prostovoljcev in v jurišu zaplenil italijansko zastavo, na kateri je pisalo »Onore«, in drugega vodjo bombašev Justa Pavlico, mitraljeze Edvarda Starca, Alekša Furlana in Radislava Kuletiča, vodnika minerv iz minersko-sabotažnega voda 18. brigade Avgusta Novaka in pomočnika političnega komisarja bataljona Franceta Bratuša.

Uničenje postojanke v Prvačini in napad na Volčjo drago sta to noč 18. brigado veljala 5 mrtvih in 19 ranjenih borcev.²⁵⁹

V Dornberku, kjer se je sovražnik upiral dve uri, popolnoma obkolen v kasarnah in hišah, se je na poziv Tržaške brigade postojanka končno vdala. Imela je 9 ranjenih, 64 pa so jih ujeli. Plen je bil zelo bogat: dva protitankovska topova s 75 granatami, 2 težki in 4 lahke strojnice, 55 pušk, 150 ročnih bomb, mnogo streliva za vse vrste orožja in še druge opreme in hrane. Kosovelova brigada pa je imela 2 mrtva in 2 ranjena borca. Minerji so tudi tam pošteno razrušili železniško progo in uničili kasarne.

Gregorčičeva to noč ni imela bojev. Sovražnik sploh ni interveniral, čeravno so boji potekali v bližini Gorice in Ajdovščine. Pustili so, naj partizani obračunajo z njihovimi sateliti in uničijo železniško progo, ki je s tem za dalj časa postala neuporabna.

Divizijska akcija je popolnoma uspela, ražen v Volčji dragi, kjer 2. bataljon 18. brigade ni presenetil posadke. Potrebno bi bilo težje orožje za uničevanje utrdb.

Bazoviška brigada se je zjutraj umaknila v bližino Ozeljana, kjer je zaslužen počivala po naporni nočni akciji. Ranjen-

ce, ki so bili huje ranjeni, so takoj poslali na Ottico in dalje v partizanske bolnišnice.

Dosežene uspehe je bilo treba čim bolj utrditi in še naprej uničevati važne objekte na komunikacijah. Zato je divizija poslala 18. brigado, naj krene čez Vipavsko dolino na Kras, poruši mostove na Vipavi med Renčami in Vipavo ter na cesti, kakor tudi železniške mostove med Dornberkom in Ajdovščino pod vasjo Tabor ter čez Vipavo med Saksido in Sotesko. Brigada naj bi dobila 500 kg eksploziva iz Trsta v noči na 29. maj 1944, po končani akciji pa naj bi se vrnila k Sv. Mariji pri Vitovljah.²⁶⁰

Tako je naslednjo noč po akciji na železnico brigada odšla na področje Erzelja in Braniče. V dogovoru z braniškim narodnoosvobodilnim odborom je pripravila tudi miting v Braniči. Prelepo dolino Braniče je najprej močno zavarovala proti Stanjelu in Braniku, da jih ne bi presenetil sovražnik. Na mitingu so po govorih politkomisarja brigade in terenskih aktivistov nastopile kulturne skupine vseh treh bataljonov. Tudi ta miting je bil revija ljudske kulture vseh slovanskih narodov. Zlasti so dobile obilo aplavzov točke hrvaških, Crnogorskih in ruskih borcev. Nastopili so tudi domačini, ki so jih borci burno pozdravili. Po mitingu so domačini priredili pravo gostijo za vso brigado, kar je še posebej ganilo borce, ki so v tem videli skrb in ljubezen ljudi partizanske Braniče.

Brigada je naslednjo noč porušila določene ji mostove. Uspela je povsod, ražen pri Saksidi, ker je bila na mostu sovražna zaseda, ki je niso mogli pregnati. Po akciji se je vrnila na področje Vitovlje—Crniče.

SPET V ZASEDO

Uspeh divizijske zasede 21. maja je bil pobuda za novo takšno akcijo. Sovražnik si še ni opomogel od prejšnjih udarcev na železniško progo in mostove na progi Gorica—Sežana, ko so se brigade spet pripravile, da bi ga udarile na cesti med Ajdovščino in Gorico.

Tako uspešno so mogle brigade delovati po Vipavski dolini zato, ker sovražnik ni vedel, kje so naše enote, kajti od ljudi ni mogel dobiti nobenih podatkov o partizanih. Enotnost ljud-

stva v boju proti okupatorjem se je tukaj še posebno manifestirala in pripomogla, da so se tako velike partizanske enote, kot je divizija, mogle neopaženo premikati in bivati v bližini področij, kjer je načrtovala akcije. Poleg tega so brigade tudi dobile nekaj protitankovskih min, kar je okrepilo boj protitankovskih pušk proti oklepnim enotam.

To pot so vse štiri brigade postavile zasedo med Ajdovščino in Sempasom. Osnovna moč napada je zopet bila 19. brigada, vendar brez 2. bataljona 18. brigade, 18. brigada je imela isto nalogo kakor v prejšnji zasedi in na istih položajih, 17. in Tržaška udarna brigada pa sta ščitili divizijsko razporeditev proti Ajdovščini.

Brigade so v noči na 31. maj 1944 zasedle položaje, 19. od Sv. Križa do Oseka, 18. med Osekom in Vitovljami, 17. in »Triestina« pa sta zasedli položaje od ceste do Sv. Urbana.

Borci so ob rani zori že bili na položajih. Dobro zamaskirani so čakali prihod sovražnika. To čakanje je bilo naporno, kajti sovražnik se je pojavil šele okoli 16. ure. Sprva se je zaslišalo močno brnenje motorjev. Vsi so mislili, da bo prišla velika kolona kamionov, ko pa so pribrnili izza ovinka, je bilo zadovoljstva konec. Na čelu kolone je bil tank, za njim pa še dva oklepna avtomobila in dva motociklista. Ko so prišli v zasedo, je 19. brigada odprla ogenj nanje. Pri priči so zadeli oba oklepna avtomobila in motociklista, tank pa je, namesto da bi pomagal napadenim oklepnikom, povečal hitrost in z motociklistom, ki ni bil zadet, pobegnil proti Ajdovščini. Oklepniki so se borili še kako uro, končno pa so bili uničeni. Našteli so 5 mrtvih, 1 pa so ujeli. Zaplenili so 2 težki strojnici s 1800 naboji, 6 pušk, 2 pištoli, 45 ročnih bomb, motorno kolo in precej druge opreme.

Ko je bil boj že končan, se je iz Ajdovščine vračal tank, ki je bil pobegnil v Ajdovščino. Verjetno je hitel nazaj na bojišče, da bi pomagal svojim tovarišem iz zagate. Prej, ko je hitel v Ajdovščino, se je izognil protitankovskim minam, to pot pa je naletel na eno. Ob močni eksploziji je obstal na cesti, hudo poškodovan. Tankisti so se začeli braniti iz tanka, ko pa so videli, da se jim približujejo partizani, so poskakali iz vozila in zbežali po jarku v grmovje. Kljub obstreljevanju so pobegnili z bojišča. Borci 17. brigade so iz tanka pobrali 3 lahke strojnice in 1000 nabojev, tankovski daljnogled in 30 tankovskih granat. Tank so zažgali in uničili.

Čeravno v zasedo ni prišla številna sovražna enota, je 30. divizija tudi to pot za slovo iz Vipavske doline dosegla lep uspeh.

Prvič v zgodovini boja na Primorskem je bil uničen oklepni oddelek, kar je vzbudilo večje zaupanje borcev v orožje za boj proti oklepnim silam sovražnika. Mnogi so namreč mislili, da ni mogoče ničesar storiti proti tankom in drugim oklepnim vozilom.²⁶¹

Brigada tega dne ni imela več nobenega boja, ker sovražnik ni poslal pomoči napadenim. To je bil hkrati tudi poslednji boj 30. divizije na Vipavskem in Krasu. Po tej akciji je zapustila Vipavsko dolino.

Osemnajsta brigada je odšla čez Črniče in Krnico na Predmejo, kjer je ostala dva dni.

Po dvodnevem odmoru je 18. brigada v noči na 3. junij 1944 odšla s Predmeje na Pivko in še isti dan prišla do Bukovja. Enote so se vasi izognile. Ostale so v hosti, da bi njihov prihod čim dlje ostal prikrit. Naslednjo noč je brigada nadaljevala pohod čez Hruševje do vasi Laže, kjer se je utaborila. Postavila je zasedo 2. bataljona med Razdrtim in Senožecami, na Maznem hribu.

Okoli 11. ure 5. junija so opazili kolono domobrancev in kozakov, ki so prihajali od Senožec proti Razdrtemu prav v zasedo. Zaradi slabe discipline partizanov je sovražnik zasedo opazil že od daleč. Ustavil se je, zasedel položaje 1 km pred njo in začel s težkimi minometi obstreljevati zasedo. Tako je brigada zamudila priložnost, da bi presenetila sovražnika, vsako nadaljnje čakanje pa je bilo za ta dan zaman. Drugi bataljon se je umaknil, brigada pa je zaradi priprav za napad na postojanko na Razdrtem odšla v vas Sajevče.²⁶²

NAPAD NA POSTOJANKO NA RAZDRTEM

Deveti korpus NOVJ je še naprej načrtoval in širil partizansko aktivnost proti progi Ljubljana—Trst. Po uspešni ofenzivi v Vipavski dolini in na Krasu je prenesel svoje operacije na Pivko. Prva divizijska akcija naj bi bila uničenje utrjene postojanke na Razdrtem, ki je varovala važno cestno križišče proti Trstu, Vipavi in Postojni.

V postojanki je bilo 147 vojakov in sicer 1 Nemec, 90 domobrancev iz 5. čete SNVZ (Slovenski narodni varnostni zbor) in 4. četa stražarskega SS bataljona iz Trsta. Po vsem sodeč zelo pisana družba. Oboroženi so bili s 3 težkimi minometi, 3 težkimi in 6 lahкими strojnicami, 100 puškami in nekaj brzo-strelkami. Posadka je bila v naselju v treh skupinah, ena v cerkvi, druga v trafo-postaji, tretja pa na pobočju Nanosa nad vasjo. S teh treh položajev so s strojnicami gospodarili nad okolico, zato je bil napad zelo težaven, zlasti še, ker so strojnice imeli stalno pripravljene. Ob cesti proti Postojni je bilo še nekaj manjših postojank, ki so ščitile cestne mostove med Razdrtem in Postojno. Na mostu čez Pivko pri vasi Kozarje je bilo 20 mož z dvema strojnicama v dveh bunkerjih, na mostu pa so imeli stalno stražo. Drugih 20 vojakov je stražilo vojaško bolnišnico na Velikem otoku.²³

Divizija naj bi napadla vse tri postojanke hkrati. Uničenje postojanke na Razdrtem bi pomenilo hud udarec sovražniku, ker bi bile pretrgane njegove zveze, partizansko svobodno ozemlje pa bi se precej razširilo. Pričakovali so močno intervencijo iz Trsta in Postojne, zato so postavili tudi močna za-varovanja.

Nalogo napadalca na postojanko je dobila 17. brigada, okrepljen z 2. bataljonom 18. brigade in 1. bataljonom brigade »Triestina d'assalto«. Po načrtu naj bi Razdrto napadli s treh strani. Prvi in drugi bataljon 17. brigade od Postojne, 1. bataljon »Triestine« od severa, 2. bataljon 18. brigade pa z juga. Poleg tega so privlekli še protitankovski top, da bi neposredno streljal na postojanko. Minerji in bombaši naj bi se prvi prip plazili k bunkerjem, vrgli bombe in minirali objekte, kar bi bil signal za začetek splošnega napada.

Bazoviška brigada brez 2. bataljona je imela nalogo, da zasede položaje med Razdrtem in Senožecami na Maznem hribu in Matičniku ter zadrži in napade sovražnika, če bi prišel na pomoč posadki na Razdrtem. Kosovelova brigada naj bi za-varovala napad proti Postojni na ta način, da bi napadla in uničila postojanki Kozarje in Veliki otok. Napad naj bi se začel ob 1. uri 6. junija 1944.

Enote so se ob določeni uri začele približevati postojanki, kar ni bilo enostavno. Bila je polna luna, noč tiha in jasna, svetlo je bilo skoraj kot podnevi. Bombaši in minerji, ki so se neslišno plazili, da bi prišli čim bližje postojanki, so imeli

smolo. Naleteli so na sovražno patroljo, ki je križarila okoli vasi. Streljanje med patroljo in bombaši je alarmiralo vso postojanko. Borci bataljonov, ki so šli za bombaši, so takoj začeli prodirati v vas; vnel se je spopad v naselju. Nekatere manjše objekte v vasi so hitro zavzeli, toda glavnim utrjenim stavbam in bunkerjem, kamor so se branilci umaknili, se ni bilo mogoče približati. Protitankovski top so privlekli tik pod kasarno in streljali vanjo. Delno je rušil njene zidove, toda sovražnik se je dalje branil. Tudi sovražne težke strojnice so bile na položajih, ki se jim niso mogli približati. Tolkle so po partizanih in ščitile pristop h kasarnam. Sovražnik se je za-grizeno branil, ker je upal, da bo dobil pomoč iz Trsta in drugih večjih garnizij. Pomoč sicer ni prišla, toda tudi partizani niso zavzeli postojanke. Protitankovski top pač ni bil dovolj. Potrebne bi bile vsaj rušilne granate. Boj se je za-vlekel do jutra, ko so se enote morale umakniti.

Sovražnik je imel po partizanskih podatkih 30 mrtvih, 11 ujetih, zaplenili pa so 3 težke minomete z 12 minami, 2 stroj-nici, 10 pušk, signalno pištolo in precej streliva.

Tudi 19. brigado je ovirala preveč svetla noč. Nemci so jo prvi opazili in začeli boj. Na Kozar jih se je straža ustrašila, ko je videla, da se jim približujejo partizani in je pobegnila. Postojanko so Kosovelovci uničili in vrgli most čez Pivko v zrak, okoli vojaške bolnišnice na Velikem otoku, pa se je raz-vila prava bitka. Nemci so hitro prišli na pomoč iz Postojne. To je tudi bil cilj tega napada, da bi ne mogli iti na pomoč napadeni posadki na Razdrtem. V protinapadu so borci 3. ba-taljona 19. brigade prodrli do neke barake in jo zažgali. Borba je tudi tam trajala do 3.30, nakar se je 19. brigada umak-nila iz boja, kajti opravila je svojo nalogo.

Sovražnik ni posredoval iz Trsta, zato sta 1. in 3. ba-taljon 18. brigade to noč imela mir.

Brigada se je po akciji premaknila v Sajeve, druge enote 30. divizije pa so šle v Bukovje in na Podkraj.²⁶⁴

Akcija na Razdrto ni uspela zaradi več vzrokov. Svetla noč ni dovoljevala partizanom, da bi uporabili svoje glavno orožje — presenečenje. Bombaši in minerji niso mogli opraviti svoje naloge. Protitankovski top kalibra 37 mm je bil vsekakor preslab, da bi porušil zidove zgradbe in naredil vsaj tolikšno odprtino, da bi mogli borci vdreti vanjo. Divizija ni mogla tvegati boja čez dan, ker bi se v primeru prihoda velikih so-

vražnih sii znašla v težavnem položaju. Vse enote so se morale umakniti z Razdrtega. Uspeh pa je bil kljub temu pomemben. Sovražnik je začel zbirati večje sile v Pivki, 30. divizija pa se je premaknila na drugo območje, v dolino Soče, kjer je bil že dalj časa mir.

Osemnajsta je ostala en dan v okolici Sajevč, nakar je šla v noči na 9. junij 1944 čez Hruševje in Bukovje na Predmejo,

10. junija pa je nadaljevala pohod čez Lokve in Čepovan do Lokovca, kjer je ostala do 13. junija. Nato se je premaknila v območje Vrhovec—Kal pri Kanalu, da bi se pripravila za akcijo v dolini Soče.

Prav tišče dni so zavezniki poslali enotam 9. korpusa vojaško pomoč, ki so jo letala s padali odvrгла v okolici Čepovana. Ražen drugega so partizani dobili tudi novo protitankovsko orožje, imenovano PIAT ali metalec protitankovskih min. Ti so odlično dopolnili oborožitev partizanskih čet, ki so v boju s sovražnimi oklepnimi enotami bile večkrat nemočne. Piat so bili tudi zelo pripravljeni za rušenje bunkerjev in utrjenih hiš. Ker je piat zelo lahek, ga je nosil le en borec, drugi pa so nosili mine. Če se z njimi ni pravilno ravnalo, zlasti z minami, je bil lahko nevaren. Če je bila aktivirana, so jo morali izstreliti, kajti mogla je sama eksplodirati pri najmanjšem udarcu. Merilci in drugo moštvo za to orožje je moralo opraviti kratek tečaj, da bi se naučilo osnovnih predpisov o ravnanju z njim.

Bazoviška brigada je dobila 7 teh protitankovskih metalcev min. Borci 2. bataljona so se hitro seznanili z njimi in bili kmalu pripravljeni. Orožje so dodelili 2. bataljonu zato, ker so ga v primer javi z drugimi bataljoni sestavljali izkušeni vojaki, ki so poznali protitankovska orožja že tedaj, ko so služili armadi.²⁶⁵

Okrepljena z novim orožjem se je brigada pripravila za napad na sovražne postojanke v Soški dolini.

MESEC DNI OFENZIVNIH AKCIJ V DOLINI SOČE IN BAČE

NAPAD NA AVCE IN RUŠENJE VELIKEGA MOSTU

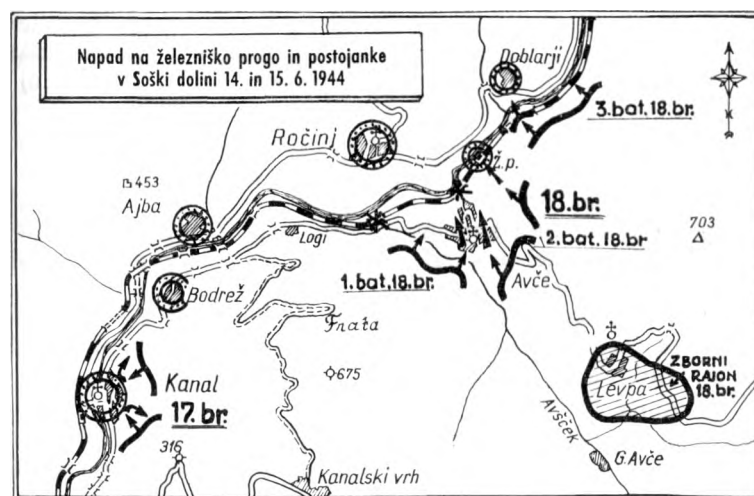
Po daljši odsotnosti se je divizija zopet vrnila v bližino Soške doline. Bila je sposobnejša kot prej za napade na postojanke, ceste in železnice. Divizija si je po ledinskem porazu že opomogla in je bila zopet sposobna opraviti tudi večje in težje naloge. Divizijski obveščevalci so med njeno odsotnostjo pridno zbirali podatke o sovražniku v dolini, da bi štabu olajšali pripravo načrtov za operacije. Zlasti jih je zanimalo stanje na spodnjem delu Soške doline, od Gorice do Mosta na Soči. Tod je sovražnik trenutno imel razmeroma šibke postojanke, ker partizani že od februarja 1944 niso močneje napadali doline. Nemci so tudi tukaj izkoriščali svoje satelite, saj so progo večinoma čuvali Italijani. Niso jim popolnoma zaupali. Skoraj povsod je bil komandant Nemec, ki mu je pomagal še kak vojak in podoficir. Po podatkih, ki jih je dobil, je štab 30. divizije sklenil napasti postojanko v Kanalu in Avčah, hkrati pa porušiti še železniški most pri Avčah.

V Kanalu je štela posadka 130 mož italijanske narodnosti, ki so bili razporejeni po hišah, največ pa jih je bilo v šoli. Okoli hiš so postavili žične ovire, bunker je in strelske jarke z minskimi polji. Oboroženi so bili z 2 protiletalskima topovoma, 2 težkima minometoma, imeli pa so še 5—6 težkih in 8—10 lahkih strojnic, 110 pušk in nekaj brzostrelk. Patuljirali so proti Avčam in Anhovem, največ ob železniški progi ter stražili most v Kanalu in cestno križišče.

V Avčah je bilo 75 sovražnih vojakov, vsi Italijani ter en Nemec. Zasedli so nekoliko hiš, okoli katerih so postavili bun-

kerje. Utrjeni so bili zlasti okoli železniške proge, na železniškem mostu pa so imeli celo armirane betonske bunkerje. Zične ovire so bile okrepljene z minskimi polji. Zato je bil dostop težaven, najtežji pa k železniškemu mostu. Imeli so 2 težka minometa, 3—4 težke in 6—8 lahkih strojnic, 60 pušk in nekaj brzostrelk.

Glavna naloga teh postojank je bila zavarovati železniško progo in objekte ob progi. Pri čuvajnicah ob progi so imeli še več manjših postojank, straž, ki so bile tudi obdane z bunkerji. Večje posadke so imeli Nemci v Gorici in v Mostu na Soči, od koder so mogli zelo hitro priti na pomoč katerikoli napadeni postojanki v dolini. V Gorici so imeli še oklepni vlak, ki je tudi mogel priti na pomoč v zelo kratkem času. Ob železniški progi od Gorice do Podbrda so bile razporejene enote italijanskega fašističnega bataljona »Bruno Mussolini« in enote 2. bataljona »bersaglieri volontari« 8. regimenta »Tagliamento«.²⁰⁶

V napadu na postojanke v dolini Soče je imela 18. brigada, ki so ji dodali še ekipo strokovnjakov iz minerskega tečaja 9. korpusa, pomembno nalogo. Napadla in uničila naj bi postojanko v Avčah in omogočila, da minerji porušijo železniški most. Most iz rezanega kamna je bil dolg 120 m, zato je akcija

bila težavna naloga tudi za minerske strokovnjake. Gregorčičeva brigada je dobila nalogo napasti in uničiti sovražnika v Kanalu, 19. brigada pa je zavarovala akcijo proti Gorici in Grgarju z rušenjem cestnih mostov med Plavami in Dolgo njivo ter močnimi zasedami. Proti Mostu na Soči se je morala

18. brigada zavarovati sama.

Štab 18. brigade je napravil načrt in razdelil naloge svojim enotam in minerjem. Prvi bataljon naj bi napadel severozahodni del vasi Avče in uničil en objekt postojanke, hkrati pa zaščitil minerje, ki bodo minirali most, 2. bataljon naj bi razdeljen v dve skupini napadel sovražno postojanko v gostilni »Stokalj«, čuvajnico na mostu čez potok Avšček in vrgel v zrak ta most. Tretji bataljon pa naj bi zavaroval akcijo proti Mostu na Soči s položajem med Avčami in Doblarji ter preprečil prodor Nemcev v Avče.

Napad naj bi se začel opolnoči med 14. in 15. junijem 1944.

Bataljoni so organizirali prostovoljne bombaške skupine, ki naj bi prve vdrle v hiše in kasarne ter z bombami omogočile drugim naskok in zavzetje postojanke. Zvečer se je brigada previdno spustila v dolino Soče in pazila, da ne bi prezgodaj razkrila svojih namenov.

Vse enote so se pravočasno približale določenim objektom napada, le prva četa 2. bataljona se je zgubila in ni prišla ob pravem času na železniško postajo v Avčah. Prvi bataljon, s katerim je bil tudi komandant brigade, se je tiho približal in v naskoku zavzel bunker na mostu in sovražno postojanko v gostilni, od koder pa je večji del posadke pobegnil. Bataljon je prodiral naprej in do pol dveh zavzel tudi čuvajnico na mostu. Tedaj so minerji mogli začeti svoje delo. Bataljon jih je ščitil, da so nemoteno opravili svojo nalogo.

Skupina 2. bataljona, ki je napadla postojanko, je prese-netila sovražnika in jo je takoj v naskoku zavzela. Pretežni del posadke je pobegnil, 4 so bili ujeti, 6 pa ubitih. Prva četa, ki je zamudila, ker se je po poti izgubila, je začela napadati uro kasneje od drugih čet. Sovražnik jo je pričakal na položajih in se ogorčeno branil s strojnicami in ročnimi bombami. Četa se je vseeno približala in napadla postajo. Bila je krvavo odbita, 7 borcev pa je obležalo v krvi hudo ranjenih. Poskusili so bolj previdno. Ko niso uspeli do jutra, so se morali umakniti.²⁶⁷

Minerji so med tem časom mrzlično delali točno po prej pripravljenih proračunih, da bi bil uspeh popoln. Delali so skupaj učenci in učitelji. Minerje sta vodila inženirja podporočnika Darko Geršelj in Avgust Okroglič, pomagal pa jima je operativni oficir štaba 9. korpusa Leopold Zore.

Borci 1. bataljona so že nestrpno čakali, kdaj bo delo končano. Ko so ob 4. uri dali signal, da je miniranje pripravljeno, so se vsi odmaknili od mostu, minerji pa so zažgali vrvice. Strašno je zagrmelo. Daleč naokoli se je čulo padanje kamenja, ki je zletelo v zrak. Trideset metrov velikega mostu se je zrušilo. Vesel »Hura!« je odmeval iz grl navdušenih borcev, ki so opravili s tem glavno nalogo napada, pretrgali so železniško progo, zvezo med italijansko fronto in zaledjem sovražnika.

Ko je bilo vse končano in ko se je 18. brigada že umikala na pobočje Banjščice, je prihrumel v Avče oklepni voz iz Gorice. Mogel je samo do porušenega mostu in lahko so le ugotovili, da so partizani opravili dotlej največje rušenje na Primorskem.

Sovražnik je imel v tem boju 11 mrtvih in 9 ujetih. Partizani so zaplenili težki minomet, 2 težki strojnici, 12 pušk, polavtomatsko puško, 3000 nabojev za strojnice in puške, 50 odej, 20 uniform ter mnogo druge opreme in živeža. Brigada je imela 2 padla in 12 ranjenih borcev.²⁶

Posebno so se izkazali: ves minerski vod pod vodstvom komandirja Antona Sivca, Alojz Škrbec, Jože Skok, Firudin Usejinov, Anton Šifrer, Vili Just, Karei Spik, Jože Tuš, Ivan Muserov in Hakim Sabotin. Pohvaljen je bil tudi namestnik komandanta 1. bataljona Slavko Sovdat, mitraljezec Anton Beve, ki je z mitraljezom onemogočil dejstvo težkega mitraljeza v bunkerju, ki je ščitil most na železniški progi. Ves čas, ko so minerji opravljali svoje delo, jih je držal pod ognjem tako natančno, da sploh niso mogli streljati nanje.

V drugem bataljonu so pohvalili komandanta bataljona Anatolija Djačenka, ki je bil prvič v akciji po vrnitvi iz bolnišnice, v kateri se je zdravil po bojih na Ledinah. Tudi 1. četo s političnim komisarjem Anatolijem Samovim, mitraljezcema Šinkarevim in Asamovim ter 2. četo s političnim komisarjem Sabirom Kindžigalijevim in desetarjem Vasilijem Dančenkom so postavili za zgled drugim.

Napad 17. brigade na Kanal ni uspel, sovražnik je odbil vse njene naskoke. Proti jutru se je brigada umaknila, vendar

je preprečila, da bi fašisti mogli priti na pomoč v Avče. Devetnajsta brigada je vrgla v zrak 5 mostov na cesti med Dolgo njivo in Plavami. Slaba točka načrta je bila v tem, da med zavarovalnimi ukrepi niso predvideli tudi rušenja železniške proge, zato je oklepni voz mogel priti na pomoč celo iz Gorice do porušenega mostu v Avčah. K sreči je 18. brigada že končala akcijo in pred prihodom oklepnega vlaka vrgla most v zrak.

Sovražnikova pehota je intervenirala še čez Dolge njive, kjer so jo odbile čete 2. bataljona 19. brigade. Čeprav 17. brigada ni zavzela postojanke v Kanalu, je divizijska akcija uspela, ker je bil glavni objekt napada, veliki most v Avčah, uničen.

Ta akcija je bila narejena ob koncu velike sovražne ofenzive in pred začetkom nove ofenzive na glavnino NOV Jugoslavije. Vrhovni komandant maršal Tito je zato izdal ukaz vsem enotam NOVJ, naj udarjajo po sovražniku, kjerkoli je, posebno pa še po njegovih komunikacijah, da bi mu onemogočili manever. S tem ko je bila pretrgana železniška proga Jese-nice—Podbrdo—Gorica, je sovražnik izgubil dragoceno zvezo med zaledjem in italijanskim bojiščem.

Trideseta divizija je dostojno izpolnila povelje vrhovnega komandanta.

Brigada je naslednji dan počivala v vaseh Levpi in Kalu pri Kanalskem vrhu. Nemci so sicer krenili iz Avč na Levpo ter se spopadli z zasedo 2. bataljona, toda po kratkem boju so se morali z izgubami umakniti v dolino Soče. Imeli so 1 mrtvega in 2 ranjena, 2. bataljon pa je imel 1 hudo ranjenega. To je bil ruski borec mitraljezec Šinkarev, ki je ranam kmalu podlegel. Bil je med prvimi partizani Rusi, ki so prišli v Kobarič že ob formiranju 18. brigade in ki se je boril skupaj s Slovenci osem mesecev. Pokopali so ga na Levpi pri Avčah 16. junija 1944. Zalostno je bilo slovo od tega starega hrabrega borca, ki je dal življenje za bodočnost Primorske daleč od svoje domovine.²⁶⁹

Še istega dne se je brigada premaknila na Gornji in Srednji Lokovec. Naslednjega dne pa je že bila na poti čez Cepovan in Lokve proti Trnovemu z nalogo, da zadrži in napade sovražnika, ki je prodril na svobodno ozemlje proti Trnovski planoti, kajti tam ni bilo nobene brigade, da bi mogla zaščititi ozemlje s te smeri.

V Čepovanu je kolono brigade napadlo sovražno lovsko letalo in začelo mitraljirati njeno kolono. Borci so takoj skočili v zaklone ob cesti in odprli ogenj. Letalo je takoj, ko so ga začeli obstreljevati, odletelo proti Gorici. Ker ni bilo nobenih žrtev, je brigada nadaljevala pot proti Lokvam in dalje do Trnovega. Prišla je prepozno. Nemci so že zažgali vas, odpe-
lj ali vse moške, ki so jih našli v vasi, in odšli tik pred prihodom brigade.²⁷⁰

Brigada je na Trnovem ostala en dan, 18. junija pa je odšla proti Predmeji in Otlici. Med dvodnevnim počitkom se je pripravila za novo akcijo v Vipavski dolini.

SMEL VDOR PROSTOVOLJCEV V VIPAVO

Zaradi uspešnih akcij 30. divizije v dolini Soče je okupator začel krepiti tamkajšnje postojanke na račun postojank v Vipavski dolini. Posadke v Vipavski dolini so se zmanjšale. To sovražnikovo slabost je hotela izkoristiti 30. divizija z nenadnim napadom na postojanko v Vipavi. V Vipavi je bilo okoli 200 mož, druge so poslali v Soško dolino. V starem vipavskem gradu je bilo 25—30 vojakov, drugi pa so bili v dveh velikih kasarnah in drugih objektih. Postojanka je bila močno utrjena z bunkerji, žičnimi ovirami in minami.

Močna utrditev postojanke je kazala, da bo treba sovražnika presenetiti in ponoči zavzeti grad ter taborišče s pomočjo jurišnih skupin prostovoljev. Za uničenje gradu so predvideli minersko-sabotažni vod 18. brigade, ki naj bi ga miniral in omogočil osvojitvev.

Po načrtu štaba 30. divizije naj bi 18. brigadi dodelili še protitankovski top, 14. brigada »Triestina d'assalto« naj bi zavaravala akcijo proti Razdrtemu in Postojni, 19. brigada pa proti Ajdovščini in Gorici.

Stab 18. brigade je predvideval v svojem načrtu, naj bi

1. bataljon z minersko-sabotažnim vodom napadel in zavzel postojanko na gradu, potem pa ga miniral, 2. bataljon, okrepljen s topom 37 mm, naj bi napadel vojaško taborišče v Vipavi,
3. bataljon z nekaterimi četami izvedel lažni napad na postojanko v Ajdovščini, z drugim delom pa postavil zasedo med Vipavo in Ajdovščino pri Logu, da bi brigado zaščitil pred morebitno intervencijo iz Ajdovščine.

Napad naj bi se začel ob 23.30 20. junija 1944.

Brigada je že za dne prišla v vas Vrhpolje, 3 km severno od Vipave.

Med komandantskim ogledovanjem so pregledali še zadnje podatke o nemških stražah in patroljah v Vipavi.

Bataljoni, ki so tudi imeli vse potrebne podatke, so organizirali napadalne skupine, ki naj bi se tiho približale postojanki, likvidirale stražarje, hitro vdrle v kasarne in jih zasule z ročnimi bombami. Za njimi bi napadali ostali borci in zavzeli vojašnice.

Zvečer so se enote previdno približale Vipavi. Borci napadalnih skupin so se celo sezuli, da bi se neslišno približali stražarjem in vojašnicam. Z 2. bataljonom je šel tudi novi komandant brigade poročnik Sreten Djenadija, ki je pred dnevi prevzel poveljstvo brigade. Zavedajoč se važnosti napada, je 2. bataljon imel dve napadalni skupini po 20 prostovoljcev, prvo je vodil komandir čete Saksimbutov, drugo pa desetar Dačenko.²⁷¹

Okoli 23. ure so se začele napadalne skupine približevati vojašnicam in vipavskemu gradu. Vse je šlo po načrtu, vtihotapili so se v mesto in približali vojašnicam. Nenadoma je napadalna skupina 2. bataljona kakih 600 m od poslopja naletela na stražo, za katero niso vedeli. Stražar je izstrelil dve rdeči raketi in s tem povzročil preplah v vsej Vipavi. Sovražnik je takoj oznanil alarm v vojašnicah. Vse je hitelo na položaje in zasedalo bunkerje. Napadalne skupine 2. bataljona so sicer takoj planile proti vojašnicam, vendar so naleteli na minsko polje, za katerega niso vedeli. Nekaj min je eksplodiralo, padel je komandir čete Ivan Saksimbatov, dva borca pa sta bila hudo ranjena. Komandant brigade je ukazal 2. bataljonu, naj obide minsko polje, nakar so začeli napadati vojašnico pod zaščito topa in minometov. Vojašnico so zavzeli v naskoku, sovražnik pa se je umaknil v drugo in nadaljeval boj. Krčevito se je branil s strojnicami in ročnimi bombami in vsi poskusi, da bi zavzeli še to poslopje, so bili odbiti. V tem naskoku je padel še desetar Ivan Damčenko, več borcev pa je bilo ranjenih. Boj se je nadaljeval do 4. ure zjutraj, ko je štab brigade izdal povelje, naj se 2. bataljon umakne iz Vipave, ker je bilo jasno, da ne bo mogoče osvojiti še druge vojašnice. Glavno orožje brigade, presenečenje, je bilo izgubljeno, ko so naleteli na stražarja.

Napadalna skupina 1. bataljona se je že približevala postojanki na gradu in razčistila žične ovire, bataljon pa ji je tudi že sledil, ko sta iz Vipave svignili rdeči raketi. Stražar pred gradom je dal signal za preplah. Presenečenja ni moglo biti, zato je skupina odstranila stražarja in zavzela bunkerje zunanje obrambe gradu, ni pa mogla vdreti vanj, ker so sovražniki že bili na obrambnih mestih okoli oken in vrat. Branili so se skozi okenske line, 1. bataljon pa je z ognjem ščitil minersko-sabotažni vod, ki se je približeval poslopju in začel minirati. Še enkrat je poskušal vdreti v zgradbo, da bi pred miniranjem osvojil postojanko, vendar mu to ni uspelo. Vse priprave so se zavlekle do 5. ure zjutraj, ko je bataljon dobil povelje za umik, ker je brigada umaknila že vse sile iz Vipave. Ker gradu niso mogli osvojiti, so sklenili, da ga vržejo v zrak s posadko vred. Moštvo se je odmaknilo od gradu, minerei pa so okoli 5. ure 21. junija zažgali razstrelivo. Močno je zagrmelo, dvignil se je velik oblak prahu in ko se je razkadilo, so videli, da je na mestu, kjer je prej bil grad, ostal le kup ruševin. Povsod je bila grobna tišina. Posadka 30 mož je ostala pod ruševinami. Piena ni bilo, vse je bilo zasuto.

Četa 3. bataljona je demonstrativno napadla postojanko v Ajdovščini, bataljon pa je zasedel položaje pri Duplji (k. 138). Pokalo je vso noč, vendar so Nemci kmalu spoznali smisel napada z majhnimi silami na Ajdovščino. Z delom posadke so kmalu krenili v pomoč napadeni Vipavi. Niso prišli daleč, ker jih je napadla zaseda 3. bataljona pri Duplji. Poskušali so nekajkrat, da bi se prebili, vendar niso uspeli, ker je 3. bataljon izvedel protinapad. Morali so se umakniti v Ajdovščino. Tudi 3. bataljon je izpolnil svojo nalogo.

Od Razdrtega in Gorice sovražnik ni interveniral. Obe brigadi, 19. in »Triestina d'assalto«, sta se umaknili brez boja.

Dobro načrtana in drzna akcija 18. brigade ni popolnoma uspela, ker ni bilo presenečenja, uspela pa je uničiti postojanko na gradu. Sovražnik je izgubil celo posadko na gradu, koliko izgub je imel v Vipavi, pa ni ugotovljeno. Brigada je v teh bojih imela 5 mrtvih in 6 ranjenih, največ iz 2. bataljona.²⁷²

Vsekakor je tudi delno uničenje postojanke v Vipavi doseglo svoj namen. Sovražnik, ki ni mogel braniti vsega, je spet potegnil svoje čete iz Soške doline in okrepil garniziji v Vipavi in Ajdovščini.

Brigada se je po napadu povzpela na Otlico, kjer je ostala do 26. junija in se pripravljala za nove naloge, vmes pa je 2. bataljon postavil zasedo na cesti med Gorico in Ajdovščino blizu Črnič. Sovražna kolona, ki je prišla iz Gorice, jo je opazila, nato pa se je hitro obrnila in se vrnila v Gorico, bataljon pa se je umaknil brez boja.

Dne 26. junija 1944 je brigada dobila kratko povelje, naj v noči na 27. junij gre na Šentviško pianoto. Se isti večer je krenila čez Lokve, Čepovan in Vrata in se na Šentviški planoti ustavila pri vasi Pečine. Začela se je pripravljati za napad na Baško grapo.²⁷³

TRETJA KORPUSNA AKCIJA — NAPAD NA BASKO GRAPO

Nemci so za italijansko bojišče potrebovali velike zmogljivosti komunikacij, posebno železnic. Zato so bile vse železniške proge med rajhom in Italijo žanje življenjsko važne. Nikoli niso mogli dovolj hitro prevažati čet in materiala na bojišče. Imeli so le železniško progo čez prelaz Brenner in čez Trbiž ter progi Jesenice—Gorica in Maribor—Ljubljana—Trst, ki pa sta bili pod stalnimi udarci partizanov. Največkrat je bila pretrgana železniška proga Jesenice—Podbrdo—Gorica, ki jo je kljub velikim naporom okupator le s težavo ohranjeval, da bi bila v celoti sposobna za promet. Na njej so še za časa Italije zgradili mnogo zavarovalnih objektov, bunkerjev, žičnih ovir in minskih polj z gosto posejanimi postojankami. Zaradi le-teh se male diverzantske skupine niso mogle lotevati velikih rušenj.

Deveti korpus je zato načrtoval več velikih akcij na sovražne postojanke ob železnici, da bi mogli hkrati tudi temeljito razrušiti važne objekte, kot so mostovi, nasipi in drugo, ter za dalj časa onesposobiti progo. Poslednja uspešna akcija rušenja je bila napad na Avče, ko so partizani porušili veliki železniški most. Na tistem mestu je proga še vedno bila pretrgana.

Nemci so tedaj zelo potrebovali svobodne zmogljivosti železniških prog, ker so vedeli, da zavezniki pripravljajo poletno ofenzivo. Morali so hitro pripeljati okrepitve na fronto. Tudi slovenski partizani so usmerili svoje napore na železniške pro-

ge, 4. operativna cona in 7. korpus na progo med Mariborom, Ljubljano in Trstom, 9. korpus pa v dolini Baške grape.

Štab 9. korpusa je izbral za napad sovražne postojanke od Klavž do Podbrda, po uničenju postojank pa je nameraval temeljito porušiti večje odseke železniške proge.

Ta del proge je ščitila 1. četa 139. polka nemške 188. divizije gorskih lovcev. Polovico moštva so razporedili po postojankah, drugo polovico pa so razmestili v Grahovem. Ceto so sestavljali Tirolei, ki so kot jedro posadk poveljevali ostalim enotam, po večini Italijanom, kateri so pripadali bataljonu »Bruno Mussolini« in 15. bataljonu za utrjevanje obale, ki je štel 500—600 mož. V Grahovem so bili ražen Nemcev in Italijanov še domobranci.²⁷⁴

Na tem delu proge je bilo okoli 20 večjih in manjših postojank. Večje so bile Most na Soči (300 mož), Tolmin (400) in Podbrdo (209).

Intervencijo je bilo pričakovati prav iz te smeri in še dalje, iz Idrije, Škofje Loke, Gorice in Bohinjske Bistrice, kar je zahtevalo močne sile za zavaravanje akcije.

Štab 9. korpusa je angažiral 30. in 31. divizijo, brigado »Triestino d'assalto«, Idrijsko-tolminski odred in topniški divizion 9. korpusa. Po načrtu naj bi 30. divizija najprej napadla in uničila postojanke v Klavžah, Kneži in Koritnici, potem pa nadaljevala ofenzivo in očistila postojanke proti Grahovemu. Minersko-sabotažni vodi bi hkrati temeljito rušili objekte na železniški progi in cesti. Vse ostale enote je korpus določil za zavarovanje napada. Trideseti diviziji so dodelili še korpusno topništvo, ki naj bi pomagalo njenim brigadam pri zavzemanju postojank.

Nalogo uničenja postojanke v Klavžah je dobila 17. brigada, Knežo pa naj bi napadla 14. brigada »Triestina d'assalto«.

Bazoviška je dobila nalogo zavarovati napad proti Mostu na Soči in Tolminu ter porušiti cesti Tolmin—Podmelec in Tolmin—Bača pri Modreji.

Kosovelova brigada se je kot divizijska rezerva razmestila v Logarščah in je bila pripravljena, da bi intervenirala proti Slapu, Šentviški gori in železniški progi.

V tem napadu na 20 km dolgi odsek proge je 31. divizija dobila nalogo, da z eno brigado napade in uniči postojanko v Koritnici, z drugima pa blokira postojanko v Grahovem in za-

varuje napad proti Selski dolini in Idriji. Idrijsko-tolminski odred je ščitil napad proti Tolminu in Kobaridu.

Ta široko zasnovana akcija partizanskega korpusa naj bi se začela ob 2. uri 29. junija 1944.

NEUSPEH PRVEGA DNE

Vse brigade so razdelile naloge bataljonom in četam, določile napadalne skupine in minerske grupe. Tudi 18. brigada je oblikovala skupino za rušenje ceste in pripravila položaje za obrambo proti Mostu na Soči.

Medtem je prišlo novo povelje štaba 9. korpusa. Brigada je morala prevzeti tudi nalogo 19. brigade, ki je prevzela vlogo 17. brigade, ta pa je zavarovala akcijo na desnem bregu Bače od Podmelca do Koritnice. Zato je 18. brigada morala poslati del svojih čet na Logaršče v divizijsko rezervo in se pripraviti za morebitni boj.

V noči na 29. junij 1944 so se enote začele približevati objektom napada. Noč je bila tako temna, da mnoge enote niso prišle ob določenem času na položaje.²⁷⁵

Ob 2. uri 29. junija 1944 je zagrmelo vzdolž Baške grape, brigade so začele napadati, sovražnik pa je odgovarjal z vsem orožjem. Vendar vse ni šlo po načrtu. Zaradi temne noči in slabega poznavanja terena je precej enot zamudilo. Tako je 19. brigada z delom sii že zavzela sovražni bunker pri Klavžah, drugi del brigade pa je šele proti jutru prišel na položaj, ko je bilo že prepozno. Bili so prisiljeni pustiti tudi že osvojeni bunker.

Tudi brigada »Triestina d'assalto« v Kneži je prišla na položaje, ko je sovražnik že zasedel bunker je okoli vojašnice. Kljub podpori korpusnega topništva ni mogla zavzeti postojanke.

Prva noč ni bila uspešna. Korpus ni zavzel niti ene sovražne postojanke, čeprav so jih napadale nadmočne sile. Poglavitni vzrok so bile zamude in slabo sodelovanje med enotami.

Bazoviška brigada je imela zelo težavno nalogo. Minerji so porušili cesto na določenih mestih. Ko so partizanske čete začele napadati, je z Mosta na Soči krenila nemška kolona v

pomoč napadenim postojankam. Hotela se je prikrasti za hrbet enotam, ki so napadale Klavže. Njenih 150 mož je šio čez Bačo pri Modreji na Logaršče. Okoli 5. ure 29. junija 1944 so se pojavili pred položaji 18. brigade. Drugi bataljon jih je napadel in v naskoku razbil. Ob 7. uri istega dne je sovražnik z Mosta na Soči poslal postojankam v Baški grapi strelivo. Kamion, naložen do vrha, je spremljalo 7 vojakov in 1 oficir. Ko so prišli do mesta, kjer je bila cesta porušena, jih je napadla zaseda 18. brigade. Vseh 7 vojakov z oficirjem na čelu je ujela, zaplenila vse strelivo,, 2 lahki strojnici, 5 pušk, pištolo, kamion pa je morala zažgati, ker ga zaradi uničene ceste ni mogla odpeljati. Ujeti oficir je povedal, da so imeli nalogo odpeljati strelivo v postojanko Klavže in Knežo. Vsi ujeti so bili italijanske narodnosti.

Toda sovražnik je resno začel pritiskati iz Mosta na Soči, kamor so začele prihajati tudi okrepitve iz Gorice. Okoli 16. ure se je iz Mosta na Soči hotela spet prebiti v Baško grapo močna kolona okoli 200 vojakov. Pri Bači pri Modreji je bila napadena in se je morala umakniti. Druga kolona je prodirala ob železniški progi proti Klavžam. Prišlo je do spopada s 1. bataljonom 18. brigade, ki je trajal pol ure.

Tedaj je 1. bataljon odločno šel v protinapad. Sovražnik se je moral umakniti v izhodišče. Ko sta obe sovražni koloni bili odbiti, sovražnik ni več poskušal preboja. Vendar so v Most na Soči začele prihajati nove okrepitve, večinoma oklepne nemške enote.

Čeprav je 18. brigada v celoti in uspešno izvršila svojo nalogo, prvi dan boja v Baški grapi ni prinesel zaželenega uspeha, ker je sovražnik zadržal v svojih rokah vse napadene postojanke.

USPESNA ZASCITA NAPADA DIVIZIJE

Naslednjega dne so ponovno spremenili načrt napada. Kosovelova brigada je dobila nalogo, naj skupaj z brigado »Triestina d'assalto« napade zvečer 29. junija 1944 postojanko v Kneži in tako načne obrambo proge. Tudi sovražnik se je zavedal resnosti položaja. Cez dan je izpopolnil obrambo, zlasti v Kneži, kjer je za to imel dobre možnosti. Izkoristili so bližnji

predor železniške proge in velike armirane betonske bunker je okoli vojašnic ter organizirali navzkrižni ogenj strojnic, vojašnice pa so pustili prazne.

Topništvo 9. korpusa je čez dan pripravilo točne elemente za streljanje in je zvečer z vso močjo toklo postojanko v Kneži ter pomagalo 14. (tržaški) in 19. brigadi, ki sta napadali. Toda sovražniku, dobro skritemu v tunelu in v močnih bunker jih, ni bilo mogoče priti do živega. S navzkrižnim ognjem so zaščitili drug drugega, vsi poskusi uničenja bunkerjev in sovražne skupine v tunelu pa so bili neuspešni. Postojanke do jutra partizani, kljub svoji precejšnji premoči, niso zavzeli.

Minerji 18. brigade so to noč pri Modreji uničili 30 metrov železniške proge, da bi preprečili morebitno intervencijo sovražnika vzdolž proge. Tudi tega dne so Nemci hudo pritiskali iz Mosta na Soči, kamor so že prišle močne okrepitve tudi oklepnih enot.

Tankovska enota je prišla do porušenega cestnega odseka, poravnala malo robove zaseke, nato pa šla čez prepreko. Pehotna zaseda 18. brigada je bila proti tankom nemočna, zato jo je pustila mimo. Vendar ni šla daleč, kajti na drugi strani porušenega odseka so bile postavljene protitankovske mine, v zasedi pa je bil še vod s protitankovskimi puškami in minometi. Sovražni tank, ki je šel na čelu, je zavozil na mino. Sledila je močna eksplozija. Tank je bil uničen, ražen tega pa je zaprl pot ostalim, da niso mogli naprej. Tedaj pa je še protitankovska zaseda odprla ogenj iz protitankovskih pušk in minometov, kar jih je prisililo, da so se hitro umaknili. Ob 23. uri 30. junija se je tako končal ta nočni pohod Nemcev z izgubo 1 tanka. To je pomenilo, da je treba zavarovanje proti Mostu na Soči okrepiti, kajti 18. brigada ne bi bila kos vsem intervencijam, če bi sovražnik z večjimi silami in z več strani naenkrat pritisnil proti Baški grapi.

Tudi sovražna pehota je intervenirala iz Tolmina in Mosta na Soči. Proti večeru se je kolona kakih 150 Nemcev in domobrancev skozi grmovje priplazila neopaženo do Logaršč in nenadoma napadla del 18. brigade na položajih. Borci so bili nemalo presenečeni, ko so jih napadli z nasprotne smeri, kot so pričakovali, ne da bi sovražnika poprej opazili. Toda tudi to mu ni prineslo pravega uspeha. Borci 3. bataljona so se v težkem položaju znašli in s protinaskokom odbili sovražnika, pri čemer je pomagala tudi zaščitna četa štaba 30. divizije. Po

krajšem spopadu so razgnali sovražnika, ki se je moral umakniti proti Bači pri Modreji.²⁷⁹

Medtem pa je na odseku 31. divizije prišlo do nepričakovanih uspehov. Vojkova brigada je zavzela postojanko Mohorc in 5 bunkerjev ob železniški progi, minerji pa so vrgli v zrak nekaj važnih objektov. S tem je bil končno načet sistem obrambe železniške proge v Baški grapi.

RAZŠIRITEV USPEHA 31. DIVIZIJE

Ko je štab 9. korpusa spoznal, da 30. divizija ne bo mogla doseči predvidenega uspeha, je prenesel težišče napada na 31. divizijo. Dodelil ji je vse svoje topništvo, v okrepitev pa še en bataljon 19. brigade. Enote 31. divizije so dobile nalogo, da odločno napadejo in razširijo dosežene uspehe prav do Grahovega. Trideseto divizijo pa je zadolžil, naj zaščiti 31. divizijo in ne dovoli sovražniku vdora v Baško grapo. Sedemnajsta je še naprej varovala desni breg grape, 19. brigada pa se je pridružila 18. brigadi na Šentviški planoti na območju Korito—Čelo, da bi skupno zaščitile napad 31. divizije.

Tretji dan partizanske ofenzive se je začel s silovitim napadom Gradnikove brigade na sovražno postojanko v Koritnici, ki je po hudih bojih padla. Minerji so takoj začeli temeljito rušiti železniške mostove in tire. Vojkova brigada je pregnala sovražnika iz Hudajužne. Tako je 31. divizija postala gospodar velikega dela železniške proge.

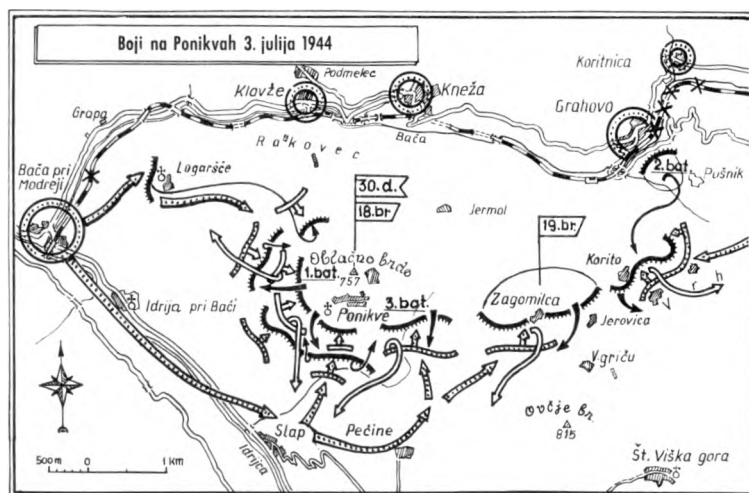
Sovražnik je tudi tega dne pritiskal z namenom, da bi vdrl v grapo. Zlasti je hudo pritiskal iz Selške doline in od Podbrda, kjer ga je zadrževala Prešernova brigada. Na področju obrambe 30. divizije je bilo le nekaj manjših poskusov, ki jih je z lahkoto odbila. Sovražnik ni nikjer mogel prodreti. Enote 31. divizije so tega dne zares gospodarile na progi od Grahovega do Podbrda. Noč med 1. in 2. julijem 1944 je bila noč strahu in trepetu sovražnih postojank po vsej grapi, po večini Italijanov, ki pa jih ni bilo lahko spoditi iz utrd. Toda po treh dneh neprestanih napadov in spričo dejstva, da še ni prišla toliko pričakovana pomoč, se je sovražnega moštva že lotevala panika, pa tudi s strelivom so bili že precej pri kraju. Ni jim bilo lahko vzdržati močnih napadov. 31. divizije. Pod pritiskom Gradnikove brigade so vojaki iz postojanke v Huda-

južni pobegnili v gozd. Toda tudi to jih ni resilo. Padli so v roke Idrijsko-tolminskega odreda.²⁷⁷

Ta del proge je bil popolnoma uničen. Partizani so vrgli v zrak 7 mostov in porušili progo na 147 mestih.²⁷⁸

SPOPAD PRI PONIKVAH

Osemnajsta brigada je še vedno imela nalogo ščititi razporeditev korpusa proti Mostu na Soči in Sentviški gori, da bi 31. divizija mogla končati svojo akcijo v Baški grapi. Njeni položaji so bili pod vasjo Ponikve, na Logarščah pa je imela močnejšo zasedo. Zaradi zaščite levega boka 31. divizije so poslali 2. bataljon 18. brigade na položaje severozahodno od na-

selja Pušnika z nalogo preprečiti vdor sovražnika vzdolž proge iz Mosta na Soči čez Klavže proti Grahovem. Vzhodno od 18. brigade je bila 19. brigada z dvema bataljonom, ki naj bi varovala akcijo proti Bukovem in Idriji.

Bazoviška brigada je poslala močne patrulje v tri najnevarnejše smeri, 1. in 3. bataljon pa sta bila pripravljena v vasi Ponikve, da hitro zavzmeta položaje odvisno od tega, kje se bo pojavil sovražnik.

Toda tudi Nemci so končno 3. julija odločno in usklajeno nastopili z močnimi silami iz treh strani, da bi v Baški grapi **resili**, kar se je še resiti dalo. Glavne sile njihove intervencije so spet krenile iz Mosta na Soči. Zjutraj okoli 7. ure so pripeljali s kamioni okrog 1500 mož, ki so bržkone pripadali 136. polku 188. nemške divizije, do Bače pri Modreji in se tam razdelili na dve koloni. Ena kolona je prodirala iz Bače na Logaršče, medtem ko je druga šla do Slapa na Idrijci in se napotila čez Pečine proti Ponikvam. Okoli 9. ure je prva kolona prodrla do zasede 18. brigade na Logarščah, ki jo je napadla. Nemci so bili v velikanski premoči, zato se je zaseda med bojem umikala s položaja na položaj do Ponikev, kjer so čete

18. brigade že bile na položajih, kakih 1500 m pred vasjo. S sovražniki, ki so zasledujoč zasedo prodrli do obrambnih položajev brigade, se je vnela ogorčena borba. Medtem se je približal tudi drugi del sovražnih sil, ki je prodiral čez Pečine in udaril v levi bok brigade. Sovražnik je zdaj z vsemi silami napadel 1. in 3. bataljon brigade, podprt z močnim ognjem minometov in stroj nic. Izkoriščajoč svojo premoč so hoteli prodreti čimprej proti Baški grapi, vendar je 18. brigada vzdržala in odbijala njihove napade. Tedaj so Nemci začeli na levem boku z manevrom obkolitve položajev. Štab brigade, ki je opazil ta manever, je dal povelje, naj se levokrilne enote umaknejo toliko nazaj, da preprečijo to namero. S tem se je brigadna črta povezala tudi s položaji 19. brigade, ki je že prihitela, da bi pomagala 18. zadržati sovražnika. Prišla je ob pravem času. Sovražne sile, ki so hotele obkoljevati, so naletele na enote

19. brigade. Na krilih razporeditve se je razvil oster spopad, obe brigadi pa sta morali z vsemi močmi odbijati sovražni pritisk, ki je postajal čedalje hujši.

Bitka se je bližala vrhuncu, nemško prodiranje je bilo že ustavljeno, ko je nenadoma nastopil zelo kritičen preobrat.

Iznenada se je namreč pojavila za hrbtom položajev še ena sovražna kolona in sicer od Bukovega, po vsem sodeč je bila del nemškega bataljona »Heine«, ki je prodiral iz Idrije proti Baški grapi. Usmerjen je bil tako, da bi mogel udariti prav v hrbet Bazoviški brigadi. V tem težavnem trenutku pa se je pojavil 2. bataljon 18. brigade, ki se je vračal iz zasede pri Pušniku, od koder so ga hitro poklicali v sestav brigade zaradi prihoda močnih sovražnih sil proti Ponikvam. Bataljon je na lastno pest zasedel položaje pri Vrhju (k. 970) in napadel

to sovražno kolono. S svojim močnim ognjem jo je bataljon zadržal in tako olajšal položaj enot, ki so se tolkle okoli Ponikev. Počasi se je oblikovala bojna črta 30. divizije v polkrogu od Ponikev proti Jerovici do Vrha.

Sovražnik je ves dan nadaljeval svoje napade, partizani pa so ga odločno odbijali. Naskok ene strani je zamenjal naskok druge, vendar sovražnik ni mogel nikamor. Bil je prikovan pred 30. divizijo. Tako je trajalo do 20. ure, ko se je pod močnim pritiskom 18. in 19. brigade in tudi zaradi nastopajoče noči, ki je pomenila prednost partizanom, začel naglo umikati v dolino Idrije.

Brigade 30. divizije, ki so bile hudo izčrpane v celodnevem boju, niso zasledovale sovražnika, poslale so le patrulje, ki so ga sledile.

Sovražnik je po partizanskih virih v tem boju imel 45 mrtvih in 95 ranjenih, kar je verjetno pretirano, 18. brigada pa 2 mrtva in 1 ranjenega. Padla sta komandant 1. bataljona Janez Simončič in politkomisar 3. bataljona Franc Matelič, in sicer v zadnjem jurišu, ko sta na čelu svojih čet napadala sovražnika.

Sovražnik je istega dne pritiskal tudi iz drugih smeri. Tako je iz Idrije prodiral že omenjeni nemški bataljon »Heine«, skozi predor na Podbrdu pa neka enota polka »Brandenburg«, ki je pritiskala vzdolž Baške grape.

Enaintrideseta divizija je bila v hudem položaju, čeprav je z glavno kolono iz Mosta na Soči obračunala 30. divizija. Iz Tolmina je kolona kakih 150 vojakov Mongolcev prodirala čez Ljubin. Ti so naleteli na Idrijsko-tolminski odred, ki jih je v enournem boju odbil. Morali so se umakniti v Tolmin.

Zaradi tako močnih sii, ki so na mnogih smereh vdirale na bojišče, so morale enote 31. divizije zaključiti napad na postojanke in se umakniti iz Baške grape. S tem je bila končana večdnevna korpusna akcija na Baško grapo.²⁷⁹

Ceprav enote 30. divizije niso osvojile določenih postojank, so porušile del železniške proge in ceste, zavzele nekaj bunkerjev, postojanki Kneža in Klavže pa sta 14. in 19. brigada in topništvo korpusa precej poškodovali. Naša 18. brigada v tej akciji ni imela naloge zavzemati postojank, zato pa je bila naloga zavarovanja še težja. Ves čas akcije, ki je trajala štiri dni, je imela hude boje s sovražnikom, ki je poskušal na vsak način prodreti v Baško grapo. V teh bojih je brigada po parti-

zanskih virih uničila 1 tank in 1 kamion, pobila čez 50, ujela 7 vojakov in 1 oficir ja in ranila okoli 90 vojakov. Zaplenila je veliko količino streliva namenjenega sovražniku.

V hudih bojih s premočnimi sovražnimi enotami sta se četrtega dne boja na Ponikvah zlasti odlikovala komandant 1. bataljona Janez Simončič in politični komisar Franc Matelič, ki sta junaško in hrabro vodila svoj bataljon in pri tem darovala življenji. Ražen le-teh so se odlikovali še komandirji čet Ladko Mahnič iz 2. čete 3. bataljona, Fortunat Draz iz 1. čete 1. bataljona, komandir težkega voda v težki četi brigade Franc Kronja-Stojan, vodnik iz 3. bataljona Stanko Kaus, mitraljezec Srečko Pelicon, iz voda za zvezo pa Jože Bucek in Majda Simčič.²⁸⁰

Cepprav načrt štaba 9. korpusa NOV in POJ ni bil v celoti izpolnjen, je bila ta akcija ena največjih in najuspešnejših, kar so jih izvedle enote 9. korpusa. Njen pomen je bil velik, ne samo za Primorsko, temveč je bil v neposredni zvezi z zavezniškim bojiščem v Italiji. Nemci so izgubili važno železniško progo prav tedaj, ko so jo najbolj potrebovali.

Generalmajor Dušan Kveder-Tomaž, načelnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije, je ocenjeval uspehe 9. korpusa takole:

»Stiridnevna ofenziva enot 9. korpusa na odseku železniške proge Sv. Lucija (Most na Soči)—Podbrdo spada brez dvoma med najpomembnejše uspehe, kar jih beleži naša vojska. Bilo je prvič, da je naša vojska držala ves odsek proge štiri dni v svojih rokah, odbijajoč vsakodnevno srdite nemške intervencije z vseh strani, katerih kolone so bile od 200—400 mož. Uničeni so bili železniški objekti od Grahovega do Podbrda, ražen postaje Hudajužna. Naše enote so morale streči odpor sovražnikovih postojank in bunkerjev, ki so bili nanižani vsakih nekaj sto metrov ob železniški progi. Te posadke so bile sestavljene iz zagrizenih elementov, ki se prostovoljno niso hoteli predati. To so vse okoliščine, ki dovoljujejo označiti to operacijo kot doslej največjo na železniško progo.«²⁸¹

Izjava šefa zavezniške misije pri štabu 9. korpusa, angleškega podpolkovnika Moora, le še potrjuje izjavo načelnika glavnega štaba NOV in PO Slovenije. On je dejal:

»Morda se mnogi ne zavedajo, kako veliko pomoč nudite zavezniškim operacijam s tem, da ste uničili tako važno prometno žilo, kot je železniška proga, ki veže Italijo z Nemčijo

prek Baške grape. Ako bi prekinili promet le za tri ure, bi bilo to velikega pomena. Ko so, na primer, vaši borci razrušili Stampetov most pri Ljubljani, so v Ljubljani zaman čakali vlaki polni nemških vojakov za odhod. Načrt nemške komande, da bi v pravem času okrepila kak važen sektor v Italiji, je propadel. Naše sile so lahko izvedle predvidene operacije, ne da bi jih motile sovražnikove okrepitve,«²⁸²

Tudi general Wilson, komandant zavezniških sii na Bližnjem vzhodu, se je osebno zahvalil maršalu Titu, izjavljajoč priznanje enotam 9. korpusa. V telegramu je dejal:

»Z občudovanjem sem zvedel za zadnje uspehe, ki so jih dosegle vaše enote in tako v mnogem pripomogle k operacijam zaveznikov v Italiji in Franciji. Ti uspehi, posebno oni v Sloveniji, so bili velike važnosti, ker so ustavili delovanje življenjsko važnih sovražnikovih prometnih žil.

Prosim, prejmite in izročite enotam, ki so pod vašim vodstvom, najlepšo zahvalo in priznanje.«²⁸³

Sovražnik se drugi dan ni več pojavil iz Mosta na Soči. To mu ni bilo niti potrebno, saj je prodrl iz Podbrda in ponovno zasedel uničene postojanke in porušeni del železnice. Promet je bil nemogoč za dalj časa.

Bazoviška brigada pa je dobila ukaz, naj takoj krene s Šentviške planote na območje Lokovca. Brigada je še istega dne popoldne odšla iz Ponikev na Slap in Vrata čez Čepovan na Gornji Lokovec. V predhodnici je šel 2. bataljon, ki je postavil zasedo pri Slapu za primer, če bi sovražnik poskušal prodreti po dolini Idrijce. Ker sovražnika ni bilo, je brigada prišla brez ovir na določeno ji mesto. Drugi bataljon se je zdaj kot zaščitnica usta vii v Dragi pri Gornjem Lokovcu in imel zasedo na Vratih, ki naj bi preprečila sovražniku dohod iz doline Idrijce. Brigada je dobila zaslužen odmor, pripravila je nekoliko mitingov ter popolnila svoje vrste z novimi borci iz teh krajev. Ostala je na tem območju do 12. julija, ko je odšla na Banjško planoto, na področje Kanalskega vrha.

PONOVNO V SOSKO DOLINO

Nemci so potrebovali mnogo cementa za utrdbe, ki so jih gradili z vso naglico na novih obrambnih črtah v zaledju italijanskega bojišča. Pospeševali so proizvodnjo cementa v vseh

tovarnah, ki so jih imeli in tudi v tovarni cementa Anhovo. Tovarna je dobivala osnovno sur ovino za cement iz kamnoloma na levem bregu Soče. Prevažali so jo v tovarno z žičnico v Desklah.

Stab 30. divizije je pripravil načrt, kako bi temeljito porušili žičnico, onemogočili proizvodnjo v tovarni ter hkrati porušili cesto in železniško progo.

V Desklah je bila postojanka kakih 50—60 bersaljerjev, oboroženih s 4 lahкими in 2 težkima strojnicama in 5 brzostrelkami, ostali pa so imeli puške. V Anhovem je stražilo tovarno 55 Italijanov in nekaj Nemcev, v Plaveh je bilo 14 bersaljerjev, na Dolgi njivi 40, v Solkanu 45 vojakov in oklepni vlak, v Kanalu pa 150 bersaljerjev, 4 Nemci in 6 domobrancev. Italijanski vojaki so pripadali bataljonu »Bruno Mussolini«, Nemci pa so jim poveljevali. Te po številu sicer zelo majhne postojanke so bile, kot vse ob progi, zelo dobro utrjene z bunkerji, žičnimi ovirami in minskimi polji, kar je oteževalo dostop.

V tej novi divizijski akciji, ki naj bi bila v noči na 15. julij, je 18. brigada dobila nalogo napasti in uničiti postojanko v Desklah, uničiti bunker v kamnolomu in žičnico. Dodelili so ji še en metalec bomb PIAT in protitankovski top. Gregorčičeva brigada naj bi zavarovala akcijo proti Kanalu, porušila del železniške proge in tudi cestni most pri Kanalu, Kosovelova pa zavarovala akcijo proti Gorici in Grgarju, porušila cesto med Plavami in Dolgo njivo ter cestni most 13 km južno od Kanala.

Stab brigade je razdelil naloge enotam. Prvi bataljon naj bi uničil sovražni bunker v kamnolomu, potem pa temeljito porušil žičnico, 2. bataljon napadel postojanko v Desklah, 3. bataljon pa zavaroval napad z zasedami proti Kanalu in Plavem na desnem bregu Soče. Bataljoni so organizirali napadalne skupine, minersko-sabotažni vod brigade pa so pridali 1. bataljonu, da bi miniral in porušil žičnico.

Zvečer pred napadom so se enote brigade spustile v Soško dolino proti Desklam. Vse so se neopaženo približale določenim položajem in čakale signal za začetek akcije. Točno ob 23.30 so začele napadati. Po vsej dolini od Kanala do Solkana je grmel. Po vsem videzu so dotedanji partizanski napadi že nagnali strah v kosti vsem, kajti sovražniki so streljali iz vsega orožja, tišči, ki so bili napadeni in tišči, ki niso bili.

Prvi bataljon se je neopaženo približal in v kratkem naskoku zavzel bunker v kamnolomu. Miner j i so takoj začeli pripravljati miniranje in kmalu je zletela v zrak žičnica in njena postaja v kamnolomu z bunkerjem vred. Sovražnik je prišel na pomoč iz Plav, vendar ga je 1. bataljon z lastnimi močmi nagnal, da ni mogel preprečiti partizanske akcije v kamnolomu. Zaplenili so telefonski aparat, eksploziv in drugi minerski material pa so takoj porabili za uničenje žičnice.

Mnogo huje je bilo pri 2. bataljonu, čeprav so se tudi tam bombaši neopaženo približali postoj anki. Ko so vrgli ročne bombe v okna, so jim bombe padale nazaj in eksplodirale pred zidom. Šele tedaj so opazili, da imajo vsa okna železne zaščitne mreže. Fašisti so se medtem znašli. Zasedli so položaje okoli oken ter začeli streljati z vsem orožjem. Brez težkega orožja je bil zaman vsak nadaljnji poskus, da bi se približali in vdrli v postojanko. Med ostrim obstreljevanjem je 2. bataljon sicer poskušal vdreti v postojanko, toda fašisti so borce z lahkoto odbili. V poskusu napada na postojanko sta obležala 2 mrtva in 8 ranjenih borcev. Ob 5. uri se je 2. bataljon umaknil.

Tretji bataljon ni imel boja, ker sovražnik ni interveniral.

Ostali dve brigadi, 17. in 19. sta izvršili svoji nalogi brez boja, ker sovražnika ni bilo.

V tem napadu je po partizanskih virih sovražnik imel 15 mrtvih in 22 ranjenih, 18. brigada pa dva mrtva in 8 ranjenih.

Osnovni cilj je bil dosežen. Tovarna cementa je morala prenehati z delom in bi mogla nadaljevati šele, ko bi zgradila novo žičnico in obnovila kamnolom.

Izkazali so se komandir 1. čete 1. bataljona Franc Kravanja, borci Anton Pičulin, Franc Berginc, mitraljezec Srečko Pelicon in ves 2. bataljon.²⁸⁴

V napadu na Deskle je večji del divizije bil nezaposlen, kar je bila huda pomanjkljivost načrta. Morali bi uporabiti metalce min PIAT in protitankovski top, kar bi zlasti olajšalo boj 2. bataljonu, ki je vso noč krvavel v naskokih na postojanko.

UNIČENJE POSTOJANKE LOVŠIN V BASKI GRAPI

Iz Soške doline se je 18. brigada vrnila na Lokovec, kjer je 16. julija dobila povelje, naj gre na Šentviško planoto. Sedemnajsti brigadi je štab 30. divizije dodelil 2. bataljon bri-

gade, ki naj bi z nekaterimi drugimi oddelki divizije zaščitil tište enote 31. divizije, ki so napadale postojanko na Hotavljah. Na območju Ledin je zavaroval akcijo proti Idriji.

Brigadni obveščevalci so dobili nalogo, naj zberejo podatke, kakšen je položaj v postojankah v Baški grapi. Sovražne posadke so bile še vedno pod vtisom silovitega štiridnevnega napada partizanov na njihove postojanke. Zelezniško progo so še vedno občasno obiskovale minerske skupine in znova rušile objekte na njej, tako da je še vedno bila neuporabna. Vojkova brigada je v noči na 11. julij napadla in zavzela postojanko pri Panter ju nad Hudajužno ter uničila bunker in postojanko Zapolje. Dva dni pozneje je spet napadla postojanko Klonte, vendar je ni mogla zavzeti.

Tako je tište dni Mussolinijeva vojska v Baški grapi živel v hudem strahu. Njena že tako slaba morala je še bolj slabila. Le nemški vojaki, ki so bili v sleherni postojanki, so preprečevali razsulo in pobeg demoraliziranih vojakov. Štab

18. brigade je za napad izbral postojanko Lovšin med Knežo in Grahovim. V njej je bilo 19 bersaljerjev in 3 Nemci. Čuvali so železniško progo in cestni most čez Bačo, ob katerem je bil tudi železniški.

Izkušnje iz prejšnjih napadov na postojanke ob progi so dokazovale, da je zelo težko zavzeti takšne postojanke z ognjem pehotnega orožja. Tak način je vedno zahteval mnogo žrtev in je dal slabe rezultate. Tudi postojanko Lovšin bi bilo težavno zavzeti na silo, ker je bila obdana z močnimi bunkerji in miniranimi žičnimi ovirami. Sosedne postojanke so bile blizu, prva je bila oddaljena 500, druga pa 700 m na obeh straneh.

Obveščevalci so dobili nalogo točno ugotoviti, kje so nočni stražarji, kje hodijo in kdaj se menjajo. Ko je štab brigade te podatke dobil, je določil dve skupini po 25 borcev iz 1. in

3. bataljona, ki sta ju vodila komandant 3. bataljona Franc Sivec in obveščevalca Dušan Zvodar in Bruno Dobrovec, bataljoni pa so dobili nalogo, naj neslišno blokirajo sosedne sovražne postojanke. Minersko-sabotažni vod bo med akcijo miniral oba mostova in bunker je. Napad naj bi se začel ob polnoči

17. julija.

Ko se je brigada zvečer spustila v grapo, sta ob polnoči določeni skupini neslišno ujeli oba stražarja pri postojanki. Bila sta Italijana. Pod grožnjo smrti, sta peljala skupini v po-

stojanko. Vojaki so spali. Nemce so takoj zvezali. Ostali so se vdali brez strela. Nemci so se pravzaprav prebudili kot ujetniki, s partizanskimi cevmi pred seboj. Minerji so postavili mine na železniškem mostu, potem pa še na cestnem, v bunkerjih in na poslopju postojanke. Borci so pobrali vse, kar je moglo koristiti partizanom in odvedli ujetnike. Nazadnje so ostali le še minerji. Celotna akcija je potekala v popolni tišini, kajti sosede niso smeli niti sanjati, kaj se dogaja v njihovi bližini. Oba bataljona ništa sprožila niti enega strela, ker ni bilo potrebno. Okoli pete ure je bilo vse končano. Tedaj so minerji naenkrat zažgali razstrelilne naboje vseh objektov. Obenem je zletelo v zrak 30 m železniškega mostu, cestni most, 4 bunkerji in postojanka. Tej budnici je po vsej Baški grapi sledilo divje streljanje in reglanje strojnic fašističnih postojank. Sprva so mislili, da se je začel spet kak napad, kmalu pa je vse potihnilo, ker na njihovo streljanje ni nihče odgovarjal.

Brigada je ujela 22 vojakov, zaplenila 3 težke in 2 lahke strojnice, 21 pušk, 2 pištoli, 6400 nabojev za težke in 1400 za lahke strojnice. Ražen tega pa še telefonski aparat, 100 ročnih bomb, 50 odej, večje število živeža in druge opreme, kar je bil lep plen za partizansko brigado, ki ni imela drugega preskrbovalnega zaledja kot svoje ljudstvo, za katerega se je bojevala. Zrtev ni bilo. Tako je brigada vpisala še en uspeh v svojo bogato bojno kroniko. Pri tej akciji so se posebno izkazali komandant 3. bataljona Franc Sivec, brigadni obveščevalci Dušan Zvodar, Bruno Dobrovec in Dušan Kodrič, sekretar SKOJ v 3. bataljonu.²⁸⁵

POLETNA NEMŠKA OFENZIVA

Sovražnikova poletna ofenzivna operacija je nedvomno odgovor na razmah in uspehe v zadnji celomesečni ofenzivi 9. korpusa proti komunikacijam v dolini Soče in Bače, saj je bil promet na železniški progi Jesenice—Gorica, zlasti še v Baški grapi popolnoma omrtvičen. Zaradi teh velikih akcij, v katerih sta sodelovali obe diviziji, sovražnik ni imel ne miru ne časa, da bi mogel popraviti naprave in obnoviti promet. Novi napadi na postojanke Vojkove in Bazoviške brigade in ponovna rušenja važnih mostov in železniških odsekov so le še poslabšali upe na skorajšnjo vzpostavitev prometa na tej progi.

Močan razvoj narodnoosvobodilnega gibanja po vsej Primorski in njegova okrepitev na Gorenjskem, kjer se je čedalje bolj širilo svobodno ozemlje spričo ofenzivnosti partizanskih enot, in tudi čedalje močnejši udarci v bližini proge Trst—Ljubljana, so okupatorje prisilili, da pripravijo večjo operacijo proti partizanskim enotam na Primorskem in Gorenjskem. Lokalni šunki z manjšimi močmi niso dali rezultatov, še več, največkrat so se spremenili v poraz. Res niso imeli nobenega upanja, da bi mogli popraviti progo, če so se v bližini nahajale močne partizanske brigade.

Ofenzivo so razdelili na dva dela. Najprej temeljito očistiti Gorenjsko in Cerkljansko (od 19. do 23. julija 1944), potem pa še Šentviško planoto, Banjščico, Cepovansko dolino in Trnovski gozd (26. julija do 12. avgusta 1944). Sovražnik si je zadal v tej dolgotrajni ofenzivi nalogo, da potisne naše sile čim dlje od komunikacij globoko v Trnovski gozd, kjer bi jih obkolil in razbil ter za dalj časa zmanjšal udarno moč partizanskih enot. Med zasedbo svobodnega ozemlja naj bi čete še temeljito preiskale, kje so tajna skladišča in drugi pomožni objekti v zaledju partizanske vojske.

Seveda za tako obsežne cilje sovražnik tudi tokrat ni imel dovolj velikih sil, da bi hkrati zasedel vse svobodno ozemlje in ga zadržal. Zlasti so ga zanimala skladišča orožja, streliva in druge opreme, da bi partizanom preprečil preskrbo.

Po svojem trajanju je bila ta ofenziva ena najdaljših na Primorskem. Okupator je okrepil svoje stalne garnizije, potem pa zbral še druge enote, ki so bile udarna sila v tej ofenzivi. Sodelovali so 136. in 139. polk gorskih lovcev iz 188. rezervne divizije gorskih lovcev, 10. SS policijski polk, polk Brandenburg ter razne kvizlinške, predvsem italijanske in domobranske enote.

Sodeč po podatkih obveščevalne službe 9. korpusa je v tej ofenzivi sodelovalo okoli 2500 mož, katere so občasno še okrepile lokalne in druge sile, zlasti v drugem delu sovražne ofenzive, v bojih na Trnovskem gozdu.²⁸⁶

Na sovražno ofenzivo so naše enote bile precej nepripravljene. Bile so utrujene po pravkar končani akciji na Hotavljah. Glavnina 9. korpusa je bila na Cerkljanskem, se pravi vsa 30. divizija, štab 31. divizije z Vojkovo brigado in štab 9. korpusa.

Cepprav so bile čete utrujene, so morale takoj na položaje, da bi preprečile sovražnikovo prodiranje na svobodno ozemlje.

Bazoviška brigada je bila s 1. in 3. bataljonom, s spremljevalno četo in štabom brigade na položajih Kladje—Vrhovec—k. 1047—k. 892, medtem ko je 2. bataljon bil še vedno nad Ledinami na Gradišču (k. 995) in Sjuka (k. 969) v zaščiti proti Idriji.

Desno je bila 19. brigada, ki je zasedla Leskovco (k. 911)—Robidnico in Mravlje, levo pa 17. brigada na Cerkljanskem in Velikem vrhu. Prvi njen bataljon je bil na položaju Breznik—Ziri, skupaj z 2. bataljonom 18. brigade. Vojkova brigada je bila v rezervi v Gornjih Novakih, ker je pravkar prišla iz Hotavelj, katere je bila napadala.

S takšno razporeditvijo je 30. divizija zapirala pot v središče osvobojenega ozemlja, v Cerkno, kjer je bilo tedaj mnogo pomožnih enot in ustanov 9. korpusa ter ljudske oblasti.

Prvi bataljon 17. in 2. bataljon 18. brigade sta v tem primeru igrala vlogo prednjih odredov v boju proti močnim sovražnim silam, ki so začele prodirati iz Idrije.

Tja je že 12. in 14. julija prišlo v več kot 50 kamionov vojaštva z okoli 1000 mož, za katere je partizansko vodstvo sprva

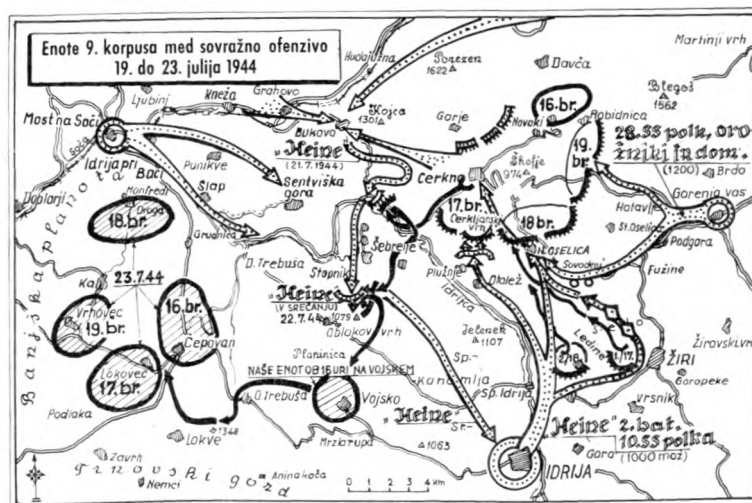
mislilo, da so prišli zaradi zamenjave posadke. Pozneje pa so ugotovili, da je bil med enotami, ki so takrat prispele, tudi 2. bataljon 10. SS policijskega polka, ki se je potem v Idriji stalno nastanil.²⁸⁷

POTEK SOVRAŽNE OFENZIVE

Sovražnik je v napad krenil zgodaj zjutraj 19. julija 1944. Iz Idrije sta pritiskali dve sovražni koloni, prva, ki je bila podprta s 6 tanki, je šla na Ledine čez Razpotje proti Zirem, druga pa vzdolž ceste proti Otaležu in Cerkljanskemu vrhu. Tretja kolona je krenila iz Gorenje vasi proti Hotavljam. V vsaki koloni je bilo okoli 500–700 mož.

Ni natančno znano, katere sovražne enote so bile v teh treh kolonah, toda iz sovražnih poročil se vidi, da je čez Ledine prodiral bataljon »Heine« iz 139. polka gorskih lovcev 188. rezervne divizije gorskih lovcev. Za to akcijo je bil podrejen štabu 136. polka gorskih lovcev.²⁸⁸

Ob 6. uri je kolona bataljona »Heine« prišla na Ledine in kmalu naletela na položaje 2. bataljona 18. brigade na Gra-dišču in Sjuki. Pustili so jih, da pridejo prav v bližino položajev, nato pa so udarili nanje z vso močjo svojega orožja. Ne-

nadni ogenj iz bližine je povzročil pravi pokolj v sovražnih vrstah, ki pa se niso dale pregnati.

Zavzele so položaje ob cesti in začele boj. Borci 2. bataljona so z ogorčenim odporom uspeli, da premočne sovražne sile zadržijo pred položaji do 9. ure, ko so bili prisiljeni, da se začno počasi umikati, da bi preprečili obkolitev.

Bataljon se je umaknil na k. 1006 in k. 989, paralelno s položaji 1. bataljona 17. brigade.

Sovražnik je po presoji štaba 2. bataljona imel 46 mrtvih in več ranjenih.²⁸⁹

Glavnina sovražne kolone je prodirala naprej proti Zirem in se približala položajem 1. bataljona. Ta je odprl ogenj s precejšnje daljave, kar so napadalci izkoristili in se takoj razvili v strelce in ga začeli napadati. Ko so začeli z obkoljevalnimi manevri, se je bataljon po kratkem spopadu začel umikati proti Sovodnju, s čimer je odkril desno krilo 2. bataljona 18. brigade, ki se je tudi moral umakniti proti Novi Oselici. Tam je zasedel položaje in ponovno pričakal sovražno kolono. Ko se je ta spet približala, jo je napadel in v kratkem spopadu ubil 3 mule in 6 vojakov, nakar se je umaknil v sestav 18. brigade.

Uspešen manevrski boj 2. bataljona 18. in 1. bataljona 17. brigade je prisilil sovražnika, da se razvije za napad in izgubi štiri zanj zelo dragocene ure.

Sovražna kolona, ki je krenila iz Gorenje vasi, je šla do Hotavelj. Tam se je razdelila v dva dela, en del je šel v smeri Kopačnica—Planina, drugi del pa v smeri Fužine—Sovodenj—Kladje.

Jasno se je pokazala namera obkoliti partizanske sile na Cerkljanskem vrhu do prihoda drugih dveh sovražnih kolon iz Idrije. Sovražna kolona, ki je krenila čez Sovodenj, je prišla pred položaje 18. brigade, ki jo je takoj napadla. Tega ni pričakovala, zato se je takoj umaknila, da bi poskušala obiti položaje 18. brigade. Sia je čez Novo Oselico in Hobovše. Tam je kolono zopet napadla 17. brigada, tako da se je znašla v zelo neprijetnem navzkrižnem ognju obeh brigad.

Iz te zagate sta na zemljo prikovane Nemce rešili sovražni koloni, ki sta prodrli iz Idrije, prva, ki je zasledovala 1. bataljon 17. in 2. bataljon 18. brigade ter druga, ki je šla čez Otalež.

Položaj se je zdaj obrnil v korist sovražniku, združene sovražne sile pa so močno udarile na položaje obeh brigad.

Sovražnik je zlasti močno pritisnil na položaje 17. brigade in po večurnem boju zabil klin v njeno obrambo. S tem so napadalci prebili obrambo 30. divizije. Dva bataljona 17. brigade sta se umaknila v dolino Idrijce, jo prešla in se povzpela v vas Jageršče. En bataljon, s katerim je bil tudi štab brigade, pa je zasedel položaje na Velikem vrhu (k. 880).

Ta uspeh je sovražnik izkoristil. Z glavnimi silami je naglo prodiral proti Cerkljanskemu vrhu in ga zasedel, nakar je svoj napad usmeril proti Planini. Ko je z neko manjšo enoto hotel zasesti Veliki vrh, ga je s protinapadom odbil bataljon 17. brigade.

Nagel prodor sovražnika je dovedel v zelo težak položaj partizansko vodstvo, ki je v tej smeri imelo le osebje štaba 30. divizije in njegovo zaščitno četo.

Sovražnik je prodiral naprej proti Planini, Čeplezu in k. 974 s očitnim namenom, da vdre v Cerkno. Štab 30. divizije je tedaj poklical iz rezerve 3. bataljon Vojkove brigade. Toda Nemci so bili hitrejši. Prišli so do položajev zaščitne čete štaba 30. divizije in jo napadli. Zaščitna četa se je sama branila do prihoda 3. bataljona Vojkove brigade, ki je zavzel takoj položaje in napadel sovražnika. S skupnimi močmi so uspeli ustaviti sovražni napad.

Sovražnik je izkoristil noč tudi zato, da se je zmuznil med partizanskimi položaji in zasedel Cerkno. Ni si upal ostati v njem. Takoj je zasedel črto Zakriž—Gorje—Labinje ter vzpostavil neke vrste zaporno črto na severni strani Cerkna.

Zaradi nejasnega položaja je štab 30. divizije ukazal, naj se vse enote zberejo. Oba bataljona 17. brigade sta se z Jageršč morala vrniti v sestav brigade.

Sovražnik je sicer prvega dne dosegel svoj cilj, zasedbo Cerknega, ni pa uspel razbiti nobene partizanske enote, s katerimi je bil v bojnem stiku. Zlasti sta se dobro in vešče bojevala 1. bataljon 17. in 2. bataljon 18. brigade, ki sta zadrževala napadalce od Ledin do položajev svojih brigad na Cerkljanskem.

Štab 9. korpusa je izdal povelje, naj brigade zasedejo nove položaje, ker ni hotel tvegati pohoda v neznano na drugih območjih osvobojenega ozemlja. Divizija je zasedla na-

slednje položaje: 18. brigada Ceplez—Planina—Novine, 16. in 17. brigada desno od nje na črti Gornji Novaki—Mravlje, 19. brigada pa levo od 18. brigade na črti Cerkljanski vrh—Kladje.

Tega dne ni bilo nobenih bojov. Sovražne kolone so križarile po Šentviški pianoti in severnem delu Cerkljanskega. Na Poreznu se je združila kolona bataljona »Heine« z deli polka »Brandenburg«, ki je prodiral iz Selske doline proti Cerknemu.²⁹⁰

Sovražnik, ki je iz bojov prejšnjega dne sprevidel, da z manjšimi silami ne more obkoliti in razbiti partizanskih enot, je zbiral nove sile, da bi jih obkolil na Cerkljanskem. Na Bukovo je iz Baške grape prišlo 1000 mož, iz Mosta na Soči se je povzpela kolona 300 mož na Šentviško goro in šla naprej v dolino Idrijce. Iz Idrije je kolona 350 mož krenila na Mrzli vrh nad Otaležem, zasedla položaje in začela kopati strelske jarke in delati bunkerje. Ves dan so prihajale okrepitve tudi iz Škofje Loke v Gorenjo vas.

Proti večeru 20. julija je krenila sovražna kolona iz Bukovega čez Orehek, Jesenico in Gorje, kjer se je združila z enoto, ki je bila že tam, nakar sta obe šli čez Zakriž v Labinje. Z glavnimi silami so se Nemci obrnili proti Reki, njihova pobočnica pa je krenila iz Zakriža čez Ravne proti **Zelinu** in Plužnjam.

Obveščevalna terenska služba in obveščevalne patrulje enot 9. korpusa so spremljale premike sovražnika ter kar najhitreje javljale spremembe s kurirji, po telefonu in radiju obveščevalnemu centru štaba 9. korpusa in štabom obeh divizij.

Štab korpusa je presodil, da sovražnik ve, kje so položaji partizanskih enot in da jih bo v teku noči poskušal obkoliti in nato napasti. Na podlagi take presoje je štab korpusa sklenil hitro zbrati vse enote in se s hitrim premikom proti Čepovanu in Banjški pianoti izogniti obkolitvi in hudim bojem v obroču z mnogo močnejšimi sovražnimi silami. Ko so vse enote dobile to povelje, so se zbrale v Cerknem in sestavile kolono, ki je krenila čez Zelin po dolini Idrijce proti Čepovanu.

V predhodnici je bila Vojkova brigada, njen 2. bataljon pa v levi pobočnici, ki je imela nalogo zaščititi glavno kolono pred morebitnim napadom z boka, zlasti v dolini Cerknice in Idrijce. Šla je čez Zakriž, Ravne in Reko. Na čelo glavnine kolone

so odredili 18. brigado, za njo pa so krenili 17. in 19. brigada, oba štaba divizij in štab korpusa s svojimi oddelki. Kolona je krenila iz Cerknega ob 22. uri 21. julija 1944.²⁹¹

NOČNO SREČANJE DVEH UTRUJENIH NASPROTNIKOV

Ko je korpusna kolona v temni, mirni in rahlo deževni noči krenila na svoj pohod iz Cerknega, je v začetku šlo vse po sreči. Sovražnik seveda ni vedel, da se enote, za katere je bil prepričan, da so še na položajih iz prejšnjega dne, premikajo po dolini Cerknice in Idrije. Tudi štab 9. korpusa ni mogel vedeti, kje se ponoči gibljejo sovražne kolone. Tako se je zgodilo, da se je pot kolone nemškega bataljona »Heine« v dolini Idrije križala s potjo kolone 9. korpusa. Moralo je priti do srečanja med njimi in nenadnega spopada obeh nasprotnikov.

Bataljon »Heine«, ki je končal svojo nalogo s prodorom do Hudajužne, se je namreč to noč vračal v svojo bazo v Idriji.²⁹²

Iz Bukovega je krenil ob 21.30, spotoma pobral svoje zasede med Bukovim in Ravnami ter nadaljeval pot iz Reke čez Zelin v Idrijo. Njegov edini cilj je bil, čimprej se vrniti v Idrijo. Srečanja si ni želela nobena stran, obema se je mudilo, da bi čimprej dosegli svoj cilj.

Medtem sta se pohodni koloni približevali. Okoli 23. ure je prišlo do prvega spopada partizanske pobočnice in nemške zasede pri vasi Ravne. Vojkovci, ki so bili oprezní, so prvi zapazili zasedo, jo obšli, napadli v hrbet ter jo nagnali v beg. Nemci so nadaljevali premik, njihova glavnina se sploh ni vmešala v ta spopad, temveč je nadaljevala svojo pot. Ko so v glavni partizanski koloni slišali spopad pobočnice, je nastala še večja napetost, kajti vsem je bilo jasno, da mora nekje priti do srečanja s sovražnikom. Vendar so nadaljevali pot, vsak čas pripravljeni na spopad. Posebno je bila oprezna predhodnica kolone, Vojkova brigada, ki je z orožjem v rokah previdno napredovala naprej.

Kmalu se je pokazalo, da njena opreznost ni bila odveč. Kolona je sicer srečno šla mimo Zelina, kjer so partizani ponavadi vedno pričakovali kakšno sovražno zasedo, ko pa je bila že vsa kolona korpusa v dolini Idrije, sta se na cesti

blizu Reke naenkrat srečali dve nasprotni predhodnici. Do srečanja je prišlo na mestu, kjer je cesta vsekana v hrib, pod njo pa je še globoka škarpa proti Idrijci.

Tudi to pot so se borci Vojkove brigade znašli. Takoj so napadli sovražnika in ga z izgubami vrgli nazaj. Pobili so jih 7, zaplenili pa strojnico in nekaj pušk.²⁹³

Nemci so se umaknili, vendar je bilo jasno, da po dolini Idrijce ne bo mogoče nadaljevati premika. Pot proti Spodnji Trebuši je bila zaradi te nemške kolone zaprta.

Štab korpusa je sklenil menjati smer pohoda tako, da se je kolona vrnila na Zelin in krenila čez Jageršče in Oblakov vrh. Ta pot v Čepovan je bila bolj naporna in daljša, vendar je omogočala, da se izognejo spopadom s sovražnikom. V zaščiti proti Reki je ostal 2. bataljon Vojkove brigade, ki je že zasedel primerne položaje po spopadu z nemško predhodnico. Proti Idriji so poslali 2. bataljon 18. brigade, ki je zasedel položaje pri Jaznah. Glavna kolona pa se je medtem obrnila in pri Zelinu krenila po brvi čez Idrijco na drugi breg čez Jageršče proti Oblakovem vrhu. V predhodnici je bil 1. bataljon Vojkove brigade.

Nemci so napravili podoben načrt za nadaljevanje pohoda. Takoj po spopadu jim je bilo jasno, da po dolini Idrijce ni svobodne poti za Idrijo. Zato so na kraju spopada pustili močno zasedo in nadaljevali pot čez Šebrelje in Oblakov vrh, da bi po dolini Kanomlje prišli v Spodnjo Idrijo in Idrijo. Hoteli so se izogniti srečanju s partizani. Obe koloni in oba nasprotnika sta se odločila za enako rešitev. Poti obeh kolon sta se križali na Oblakovem vrhu.

Ko je vsa partizanska kolona prešla Idrijco, so umaknili zavarovanje. Drugi bataljon 18. brigade se je priključil glavni koloni, 2. bataljon Vojkove brigade pa je prevzel vlogo zaščitnice.

Noč je bila tako temna, da sovražnika ništa mogla videti drug drugega. Ko se je zdanilo, sta okoli 6. ure 22. julija 1944 zopet trčili obe nasprotni predhodnici, zdaj na Oblakovem vrhu. Boj je bil neizogiben. Prvi bataljon Vojkove brigade in 1. bataljon 18. brigade sta takoj napadla Nemce, da bi osvobodila pot koloni.

Tudi Nemci niso imeli druge izbire. Takoj so odgovorili, hoteč potisniti partizane in si izsiliti svobodno pot z Rzelja, ki so ga držali v svojih rokah. Nemcem je priskočila na pomoč

njihova glavnina, naši predhodniki pa se je pridružil še 2. bataljon 18. brigade.

Razvnel se je verjetno najhujši spopad v tem delu sovražne ofenzive, saj je za obe strani Oblakov vrh postal sila važen. Slehera stran je hotela drugo vreči v dolino, kar pa ni nobeni uspelo. Obe vojski sta držali nekaj važnih položajev. Sledili so naskoki in protinapadi obeh strani, da bi zavzeli greben Oblakovega vrha. V nekem takem naskoku je padel komandir 2. čete 2. bataljona 18. brigade Vasilij Koljkov, ki je bil v brigadi od njene ustanovitve v Kobaridu.²⁹⁴

Ob 11. uri sta sveža dva bataljona 19. brigade prevzela položaje 1. in 2. bataljona 18. brigade, ki sta se umaknila iz boja. Nova bataljona sta imela tudi več streliva; tišči bataljoni, ki so se borili že od jutra s sovražnikom, so bili s strelivom že precej na koncu.

Tudi tema je že začelo primanjkovati streliva, odločitve pa še ni bilo. Niti ena stran ni mogla pregnati druge. Partizani niso vedeli, da je bilo vprašanje streliva kritično tudi pri sovražniku, ki je porabil skoraj že vse svoje rezerve.

Ko je štab korpusa spoznal, da v tem boju ne bo kmalu odločitve, je sklenil, naj glavnina odide čez dolino Kanomlje in prek Šturmovca krene na Vojsko. Zaradi zaščite proti Idriji je poslal še en bataljon 19. brigade na k. 1055. Na Oblakovem vrhu je še nadalje ostala Vojkova in dva bataljona 19. brigade, ki sta imeli nalogo zadržati sovražnika toliko časa, dokler se glavnina ne bo povzpela na Vojsko.

Ob 12. uri je res začela glavnina premik čez Okivnik in Šturmovec. Na Vojsko je prišla brez ovir okoli 16. ure. Sovražnik je še napadal Oblakov vrh, vendar so ga naše enote zadržale do poznega popoldneva, ko so izkoristile nevihto in se neopaženo umaknile, se spustile v dolino Kanomlje in odšle na Vojsko.

Nemci jih niso zasledovali. Ko so izgubili stik s partizani, so se tudi sami spustili v dolino Kanomlje in odšli čez Spodnjo Idrijo v Idrijo.

Po partizanskih virih so Nemci imeli okoli 50 mrtvih in več ranjenih, partizanske čete pa 6 mrtvih, 21 hudo in 10 lažje ranjenih. Drugi bataljon 18. brigade je zaplenil 2 zaboja streliva, rezervno cev za strojnico, podstavek za težki minomet in noge težke »brede«^{1.95}

O oštrini bojev je poročal tudi sovražnik:

»Protinapad banditov smo odbili, nato je sledil hud napad na naše položaje z dvema bataljonoma Rusov. Sovražnik je uporabljal številne mitraljeze, puškomitraljeze in brzostrelne avtomatske puške angleškega izvora. Prišlo je do srditih borb z Rusi iz neposredne tiližine. Po štirih urah boja smo odbili sovražni napad.«²⁹⁶

V kroniki 2. bataljona 18. brigade, ki jo je pisal med vojno borec ruskega rodu Gregor Samin, je boj na Oblakovem vrhu opisan takole:

»Drugi bataljon je skupaj z 18. brigado in drugimi enotami 9. korpusa ponoči na 22. juli ja 1944 krenil iz Cerknega proti Zelinu, ali smo zaradi srečanja z Nemci šli po drugi poti na Oblakov vrh. Na Oblakovem vrhu so nas Nemci zopet napadli. Na čelu kolone sta bila 1. bataljon 16. in 1. bataljon

18. brigade, zato je sovražnik svoj prvi napad usmeril nanju. Ob podpori težkih minometov in mitraljezov je sovražnik napadel iz neposredne bližine. Bilo je nevarno, da naše razbije. Tedaj je komandant 2. bataljona Anatolij zaklical svojim borcem „Na juriš! Na sovraga!“, ter se sam prvi pognal naprej. Ves bataljon je planil za njim in se z glasnim „Hura!“ vrgel na sovražnika. Vsi so se odzvali povelju svojega komandanta in vrgli sovražnika nazaj. S tem je bila rešena huda situacija po srečanju s sovražnikom. Boj je potem trajal še ves dan, še trikrat je sovražnik napadel, vendar je bil vselej odbit s hudimi izgubami. Naš bataljon so potem zamenjale čete

19. brigade.

Videli smo, da je do tedaj imel 25 mrtvih ter večje število ranjenih, mi pa smo med jurišem zaplenili podstavek za težki minomet, noge težke brede, 4 puške in večjo količino vojaškega materiala in municije. Drugi bataljon je še enkrat pokazal svojo borbenost in željo, da bi uničili nemške fašiste.«²⁹⁷

Na Vojskem so brigade počivale in nahranile moštvo s toplo hrano. Naslednjo noč so nadaljevale pohod čez Vojsko, Mrzlo rupo, Lokve in Cepovan na Banjsko pianoto, kamor so prišle 23. julija 1944- ne da bi jih oviral sovražnik, ki jih je zaman iskal po Cerkljanskem vrhu. Umaknile so se iz sovražnikovega obroča, preden ga je ta lahko zaprl.

S tem se je tudi končalo prvo obdobje sovražne poletne ofenzive. Stab korpusa je spretno vodil svoje enote iz sovražnega obroča. Brigada se je razmestila na Gornjem Lokovcu in Dragi, kjer je dobila nekaj dni zasluženega počitka.

IZKORISČEN PREDAH IN NOVE IZKUSNJE

Nekoliko dni počitka je bilo borcem zares potrebno in so jih s pridom izkoristili. Odpočili so se, oprali, uredili svojo opremo, pregledali in popolnili strelivo, štabi pa so pripravili konference, na katerih so analizirali dosedanje boje. Pohvalili so borce, ki so se izkazali ter odkrito povedali, kakšne so pomanjkljivosti. Zlasti so poudarjali vprašanje pravilnega ravnanja z orožjem v boju. Pokazalo se je, da se preveč strelja in pri tem premalo zadene, da so potrošili preveč streliva, sovražnik pa ni imel izgub, ki bi opravičevale potrošeno municijo. Zaradi tega je vse moštvo obnovilo svoje znanje, kako ciljati z orožjem na različne razdalje, posebej še tišči, ki so imeli težke in lahke strojnice.

V Cepovanu so te dni priredili pomembno vojaško posvetovanje, katerega so se udeležili skoraj vsi poveljniki enot, ki so bile dosegljive v bližnji okolici. Ražen komandantov, političnih komisarjev in komandirjev enot ter štabov brigad, divizij in 9. korpusa je bil na posvetovanju tudi načelnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je še posebej poudaril pomen dobrih in izvežbanih nižjih starešin v uporabi orožja in v vodenju enot v boju, ko je največkrat potrebno ukrepati po lastni presoji. Na zborovanju so zelo podrobno pretresli številne napake, začenši od borcev in njihove spretnosti v uporabi orožja in zaklona do pomoči pri naskokih drug drugemu in podobno. Prav tako so razpravljali o hudih napakah nekaterih voditeljev, omenili pa so tudi dobre primere, vse le zato, da bi izboljšali poveljevanje v boju in njihovo taktiko. Poudarjali so ugotovitev, da so enote v boju še preveč statične, da jim manjka gibčnosti in pobude. Mnogo so govorili tudi o tem, kako izboljšati sposobnost in spretnost nižjega poveljniškega kadra, kajti od njegovih sposobnosti in iniciative med bojem je mnogokrat odvisen uspeh bataljona, brigade, divizije in v zadnjih operacijah celo korpusa. To koristno zborovanje je trajalo dva dni, pa je kljub temu ostalo še

mnogo neobjasnenih vprašanj. Za to ni bilo več časa, ker se je sovražnik že začel pripravljati za nadaljevanje svoje ofenzive.

Rezultati zborovanja so se pokazali v drugi etapi sovražne ofenzive.

NADALJEVANJE SOVRAŽNE OFENZIVE

Tudi sovražnik je dobro izkoristil ta kratek predah. Premaknil je svoje čete s Cerkljanskega v Soško dolino, okolico Gorice in v Vipavsko dolino. Sodeč po njegovem nastopu, je tudi on želel popraviti velike napake, ki jih je storil v prvem delu ofenzive, ko so sovražne enote bile zelo počasne pri obkoljevanju partizanskih enot.

To pot je zbral večje sile na širšem območju, da bi nato z močnimi kolonami naglo prodrli iz več smeri na osvobojeno ozemlje. S tem je hotel presekati partizanske enote na manjše dele, jih nato obkoliti in uničiti. Koncentracija sovražnih čet se je končala 25. julija 1944, da bi naslednjega dne, 26. julija 1944, krenilo ponovno v napad 7 kolon, ki naj bi se sestale v Čepovanu.

V drugem delu ofenzive so bile na Banjški planoti in v Trnovskem gozdu skoraj vse enote 9. korpusa, le Prešernova brigada je bila na Gorenjskem. Enote 30. divizije so na Banjški planoti vezale nase glavni del sovražnih sil, ki so prodirale iz Soške doline. Divizija je v pričakovanju sovražnega napada razporedila brigade na položaje na tistih smereh, od koder bi mogel sovražnik prodreti: 17. brigada je bila v Dolnjem Lokovcu, da prepreči prodor sovražnika od Kanalskega vrha in Grgarja, 19. brigada v Srednjem Lokovcu, da prepreči prodor sovražnika čez Kanalski vrh, Avče, Kal pri Kanalu, 18. brigada pa je s 1. bataljonom zasedla položaje na Velem vrhu (trig. 1071). Njegovo desno krilo se je raztezalo do Vrat. Drugi bataljon se je naslanjal na levo krilo 1. bataljona pri Dragi in se razširil dalje na Lašček (trig. 1069), 3. bataljon pa je bil na grebenih Kačje drage in dalje proti Laščeku do 2. bataljona. Položaji med dvema bataljonoma so imeli obliko odprtega kota.

V Čepovanu je bila Vojkova brigada kot korpusna rezerva, pripravljena za poseg v boj na ukaz štaba 9. korpusa, Gradnikova brigada pa je bila na Colu, da prepreči prodor

sovražnika iz Vipave in Ajdovščine. Na področju Trnovega je bila še brigada »Triestina d'assalto«, ki je varovala smer proti Gorici. Tak je bil razpored sli 9. korpusa v začetku drugega dela sovražne ofenzive.

Sovražnik je 26. julija v zgodnjih jutranjih urah začel hkrati prodirati kar s sedmimi kolonami proti Cepovanu: iz Idrije pri Bači čez Kanalski Lom, iz Mosta na Soči čez Tolminski Lom, iz Avč čez Kal pri Kanalu, iz Grgarja čez Puštale, iz Gorice čez Trnovo in Lokve, iz Ajdovščine čez Predmejo in Lokve ter iz Idrije čez Gornjo Trebušo, Lažno in Lokve. Povsod so jih pričakovale naše enote, le v smeri Trnovega so bile najbolj šibke sile, sovražnik pa je prav tam uporabil zelo močne sile iz Gorice. Prav tako je bilo s kolono iz Idrije, katero ni napadla nobena večja partizanska enota vse do Lazna, kjer so bile le neke enote štaba 9. korpusa, seveda prešibke, da bi se mogle zoperstaviti izkušenemu bataljonu »Heine« iz Idrije.

Pred položaje 18. brigade sta prodrli ob 7.30 dve koloni. Prva iz doline Idrije čez Idrijo pri Bači in Kanalski Lom je udarila na 1. bataljon. Borci so odprli ogenj na daljavo 500 m, nato se je začelo obstreljevanje, ki je potem trajalo še ves dan. Druga, desna kolona je krenila iz Mosta na Soči čez Tolminski Lom in je naletela na položaje 2. bataljona. Toda borci 2. bataljona, čeprav izkušeni, so napravili veliko napako s tem, da so odprli ogenj težkih strojnic že na daljavo 1200 m. Sovražnik je verjetno res imel nekaj izgub zaradi nenadnega ognja, vendar je hkrati tudi zvedel, kje so položaji bataljona. Takoj se je razvil v strelce ter počasi in previdno začel napredovati ob podpori močnega minometnega ognja po položajih 2. bataljona. Ogenj je trajal dve uri, pehota pa je pod njegovim varstvom, izkoriščujoč zemljišče, prišla čisto blizu položajev. Precej močna kolona jih je obšla in se znašla bočno med 2. in 3. bataljonom ter presekala zvezo med njima.

Ko je kmalu zatem sovražnik hkrati frontalno in bočno napadel položaje 2. bataljona, se je ta moral umakniti bližje k 3. bataljonu.

Oba bataljona sta s skupnimi močmi odbila napad. Sovražnik je srdito pritiskal ves dan, pa tudi 18. brigada je šla nekajkrat v protinapad, toda nobena stran ni mogla pregnati druge. Okoli 18. ure je prišla sovražniku od Kanalskega Loma v pomoč kolona kakih 200 mož. To je bila bržkone rezerva.

Takoj je krenila na položaj in začela napadati skupaj z drugimi sovražnikovimi silami ob močni podpori težkih minometov in strojnic. V brigadi je bilo tudi že kritično glede streliva, ki ga je med celodnevnim bojem porabila veliko. Morala se je umakniti na nove položaje Grudnica—k. 860—Valentini, kjer je zadržala sovražnikov prodor.

Prav v tem kritičnem trenutku je prihitel na pomoč 1. bataljon 17. brigade, ki ga je kot svojo rezervo poslal štab 30. divizije. Gregorčičeva brigada je namreč kolono, ki jo je napadla, zlahka odbila in pognala proti Soški dolini in je bila potem svobodna. Novodošli bataljon Gregorčičeve brigade je okrepil levo krilo brigade in omogočil, da je ustavila sovražno prodiranje. Medtem je s kamionom končno prispelo strelivo na položaje brigade. Hitro so ga raznesli po položajih, kar je borbem dalo novih moči.

Po vseh teh ukrepih štaba 30. divizije se je obramba brigade močno okrepila. Organizirala je protinapad z vsemi Stirijskimi bataljoni hkrati. Okoli 19. ure so v protinapadu prisilili sovražnika, da se je umaknil na stare položaje. Boj se je potem nadaljeval do noči, pravzaprav na istih položajih kot zjutraj. Zaplenili so nekaj streliva in druge vojaške opreme. Sovražnik je imel hude izgube, 10 mrtvih so našli na položaju, s katerega se je umaknil, vendar so odnesli njihovo orožje. V brigadi je bilo 9 ranjenih.²⁹⁸

Kosovelova brigada se je medtem na Srednjem Lokovcu bojevala z dvema kolonama, ki sta prišli iz Avč in čez Kal pri Kanalu, in s tretjo, ki je prišla čez Kanalski vrh. Pri Vrhovcu so se združile in skupno prodirale na Srednji Lokovec. Pustila jih je tik pred svoje položaje, nato pa nanje iznenada odprla ogenj iz največje bližine in jih hkrati tudi napadla. Sovražnika je odločni napad presenetil. Po enournem boju je brigada sovražnika popolnoma razbila in prisilila na umik, mnoge pa pobila in ranila. V tem boju je zaplenila 3 strojnice, 6 brzo-strelk, 11 pušk, radijsko postajo ter mnogo streliva in drugega materiala.²⁹⁹

Vse brigade 30. divizije so tega dne preprečile, da bi sovražnik iz doline Soče prodril v Čepovan. Sovražne enote, 136. polk, okrepljen z enotami postojank iz Soške doline, so bile poražene.³⁰⁰

Toda tako ni bilo povsod, kajti na nekaterih drugih smerih sovražnega prodiranja ni bilo dovolj močnih partizanskih

sii. Najbolj je bila nevarna močna sovražna kolona, ki je prodirala iz Gorice proti Trnovemu. »Triestina« je bila prešibka, da bi se mogla še upirati nadmočnim sovražnim silam. Zato je štab 9. korpusa poslal v pomoč 16. brigado, da bi zadržala prodor sovražnika k Lokvam in Čepovanu.

Vojkova brigada je prišla le do Trnovega in zasedla položaje Trnovo—Voglarji—Zavrh. Nemške predhodnice so prišle v stik z Vojkovo brigado že okoli 9. ure. Začel se je hud spopad. Nemci so bili v premoči. Obkoljevali so in se vklinjali v položaje 16. brigade, ki se je morala postopoma umikati. S spretnim manevrskim bojem skozi gozdove so Vojkovci prisilili sovražnika, da se razvija v strelce in izgublja dragoceni čas. Vojkovci niso dovolili, da se jim razbijajo enote in so takšen način boja spretno vodili do Lokve. Tedaj je položaj postal zelo resen. Če bi Nemci zavzeli Lokve, bi bile v nevarnosti vse enote v Čepovanu in na Banjški planoti. Zato so najprej odločno zaustavljali sovražnika, nakar so z manevrom svojega bataljona v njegov bok in s sočasnim naskokom razmajali sovražno obrambo in ga prisilili na umik. Pregarjali so ga do Zavrha, ko so na povelje štaba korpusa morali prekiniti napad in se vrniti na Lokve, kjer se je medtem položaj poslabšal zaradi prodora oddelkov nemškega bataljona »Heine« na Lažne, ki je s tem ogrozil Lokve in Čepovan z druge strani.

Kolono, ki je krenila iz Ajdovščine, je na Predmeji napadla in uničila Gradnikova brigada. Razbila je 7 kamionov, ubila 48, ujela pa 3 sovražnike, zaplenila protiletalski top 2.0 mm, lahki minomet, strojnico, brzostrelko, 6 pištol, 15 pušk ter mnogo municije in drugega materiala.

S tem je bil končan prvi dan ofenzive. Zaradi nemškega prodora na Lažno je štab korpusa ukazal, naj se vse enote umaknejo z Banjške planote in iz Čepovanske doline. Trideseta divizija je v noči na 27. julij zasedla nove položaje na črti Lokve—Nemci—Krnica, sovražnik pa je ponoči miroval. Osemnajsta brigada je zavzela položaje v rajonu Mrzla Draga—Lokve, 17. od Lokve do vasi Nemci, 19. brigada pa od Nemcev do Krnice.

Enote 31. divizije so bile na Predmeji in Ottici. Tudi ostale enote 9. korpusa so bile v Trnovskem gozdu.

Nemci naslednji dan niso napadali, pač pa so se pregrupirali. Oddelki 136. gorskega polka so zasedli brez boja Čepovan in se povezali z bataljonom »Heine« na Lažni, druga

nemška kolona pa se je med položaji brigad ponoči^f 27. na 28. julija prikradla na Lokve in se začela takoj utrjevati. Nemci so povsod, kamor so prišli, vzpostavljali postojanke, v Cepovanu, na Lažni in Lokvah. To je bilo zelo neugodno za 9. korpus, ki je na tem območju imel več skladišč, delavnic in v gozdu skritih barak. Nemcem se ni prav nič mudilo. Pridno so preiskovali bližnjo okolico, kar je bil znak, da dobro vedo, kaj je skritega v tej okolici. Žal ne zamen, saj so odkrili prenekateri bunker z orožjem in strelivom ter uniformami iz zavezniške pomoči, ki so bile v rezervi 9. korpusa. To je zelo neugodno vplivalo na tište borce, ki so bili slabo oblečeni.

Štabu 9. korpusa ni preostalo nič drugega, kot da organizira napad in poskuša pregnati sovražnika s tega področja, da bi rešili, kar sovražnik še ni odkril.

PROTINAPAD NA LAŽNO IN LOKVE

V tej ofenzivi so Nemci uporabili tudi enote, ki so bile posebej izvežbane za boj proti partizanom. Ujetniki, ki jih je ujela Gradnikova brigada, so povedali, da so iz 10. SS policijskega polka in da so bili še pred dvajsetimi dnevi na Poljskem, kjer so sodelovali v protipartizanskih akcijah.

Na Lažni je tedaj bil že znani nemški bataljon »Heine«, ki je prodril iz Idrije.

Za napad, ki naj bi se začel ob 5. uri 28. julija 1944, so odredili 17. brigado in 1. bataljon 18.

Sedemnajsta se je približala vasi ter ob 5. uri 20 minut napadla. Zavzela je severni del naselja, na južni strani, kjer naj bi napadel 1. bataljon 18. brigade, pa so Nemci močno pritiskali in potisnili njene čete na izhodne položaje. Boj okoli Lazen se je nadaljeval ves dan brez pravega uspeha. Brigada je uničila 5, ranila pa 10 sovražnikov. Zaplenila je puško in nekaj opreme.

Kaj se je zgodilo s 1. bataljonom 18. brigade, zakaj ni sodeloval v napadu na Lažno? Okoli 2. ure je krenil s položajem pri Lokvah, da bi Lažno obšel in napadel postojanko z južne strani, kot so se dogovorili. Med potjo, tik pod Lažno, je padel v zasedo, ki jo je postavila 3. četa bataljona »Heine«.³⁰¹

Ze ob prvih rafalih je bilo nekaj borcev mrtvih in ranjenih, nekaj pa se jih je komaj resilo pred ognjem strojnic. Bataljon je izgubil pri priči 30 borcev. Začel se je bojevati s sovražnikom, ki ga je prikoval na zemljišče. Napadenemu bataljonu je prihitela na pomoč glavnina 18. brigade, ki se je vpletla v hude boje po gozdu. Napravila je nekaj naskokov, vendar sta obe strani le nekoliko menjali položaje v gozdu. Pregnati sovražnika, kateremu je medtem prišla tudi okrepitev, ki je napadla brigado v hrbet, pa ni mogla.³⁰²

Ražen tega je sovražnik tolkel položaje z ognjem težkih minometov. Tudi sovražniku ni uspelo pregnati brigade. Boji so se zavlekli do noči okoli istih položajev. Obe strani sta imeli precej hude izgube. Partizanski viri govore, da je sovražnik imel 30 mrtvih, sovražnik pa prizna 5 mrtvih in 7 ranjenih.³⁰³ Bazoviška brigada je tega dne imela 11 mrtvih in 13 ranjenih. Med padlimi je bil tudi načelnik štaba 18. brigade Jože Gračner-Zmago.

Njegovo junaško smrt opisuje »Primorski partizan« z naslednjimi besedami:

»Skupina 30 borcev 18. brigade drži položaje na golem hribu sredi gozdov, ki se vlečejo od Lokev in se širijo v prostorno Trnovsko planoto. Čez 200 sovražnikov besno napada položaj. Dva težka minometa neutrudno nabijata. Njihov ogenj tipa po položajih, nato pa vso besnost iztresejo na levo krilo, kjer se hrib spušča v sedlo in razteza do najhujših vzpetin. Tovariš Zmago nekoliko zaskrbljeno, a vendar mirno, kot vedno, pregleduje položaje. 'Vztrajajte,' bodri svoje borce njegov pogled. Pousod je prisoten, zdaj se povzpne na hrib, zdaj spusti na levo ali desno krilo. Oštra so njegova povelja. Nenadoma javlja komandir: 'Levo krilo se je umaknilo, sovražne mine so jih pregnale!' Sovražnik je kmalu to začutil. Sarei zapojejo s podvojeno silo, dež dum-dumk praši po skalovju. Sovražnik se požene v napad. Ze so pod robom prvi sovražni vojaki. 'Bombe! Bombe!' zadoni povelje. Začne se borba z ročnimi bombami. Sovražnik se skriva za skalami, naši rafali jim ne morejo do živga. Borci se spogledujejo, zavedajo se resnosti trenutka. Tovariš Zmago ne omahuje, nikdar ni omahoval: 'Mitrалjezi, ogenj!' Sam se je povzpел na najvišjo točko tik ob mitraljezu. Krčevito stisne brzostrelko, svojo rusko brzostrelko. Ze meri in podere prodirajočega Švaba. Tedaj... mu so-

*urazni mitraljez prebije glavo, počez čez obraz. Zmago omahne, mrtev je. Tako je padel junak Zmago.*⁴³⁰⁴

Ko so čete v naskoku vrgle Nemce nazaj in se je približala noč, so boji ponehali. Borci so žalostni odnesli mrtvega načelnika štaba brigade in ga predali počitku v primorski zemlji, za katero je dal svoje mlado življenje kot pravi junak.

Tudi 19. brigada je imela hude boje z nemško kolono, ki je prodirala iz Zavrha proti Lokvam. Sovražnik je bil odbit, pri tem je imel 3 mrtve in več ranjenih.

Okoli Lokev se je še borila Gradnikova brigada, ki tudi ni mogla zavzeti Lokev. V celoti ta dan ni bil uspešen za 9. korpus.

Zvečer je brigada dobila povelje, naj gre takoj na položaje v smeri Trnovo—Nemci—Voglarji in zaščiti Lokve.

Na Lokvah je po podatkih, ki so jih zbrali partizanski obveščevalci, bilo kakih 300 vojakov 136. polka, ki so se razmestili v hotelu, župnišču in cerkvi. V zvoniku so imeli svojo opazovalnico z nekoliko težkih strojnic, pred cerkvijo pa so zgradili nekaj bunkerjev. V Voglarjih je bilo 300 mož, razmeščenih po hišah v vasi. Na Lažni pa 200, ki so bili v vasi in okoli nje.

Štab korpusa je 29. julija dal povelje, naj napadejo postojanko na Lokvah. Za napad so določili Gradnikovo in Kosovelovo brigado, 17. brigada je imela nalogo zavarovanja proti Krnici, 18. brigada pa proti Trnovem in vasi Nemci. Drugi bataljon je bil na položajih proti Trnovem pri k. 800 in Globokem, medtem ko sta 1. in 3. bataljon bila pri Voglarjih na črti k. 856—Cvetrež—k. 872.

V napadu, ki se je začel ob zori 29. julija 1944, so brigade v prvem naletu zavzele zunanjo obrambo. Nemce so stisnile v vasi na ozek prostor. Začeli so se srdito braniti in niso dovolili, da bi se jim borci približali. Celo dopoldne sta obe brigadi napadali, ali zaman, uspeha ni bilo. Sovražnik se je dobro branil iz cerkve, kjer je imel več težkih strojnic in je obvladal vse dohode k šoli in župnišču.

Popoldne so zamenjali Gradnikovo brigado in poslali v boj spočito Vojkovo brigado. Vojkovci so takoj močno in energično napadli, ko pa tudi oni niso uspeli zavzeti postojanke, se je boj zavlekel do noči. V večernih urah so borci Vojkove brigade vdrli v vas in se prebili do cerkve, kjer so jih Nemci

presenetili z močnim ognjem iz skritega bunker ja, zato so se morali umakniti na izhodiščne položaje.

Sovražnik, ki je med dnevom hotel s Trnovega priti na pomoč napadeni postojanki na Lokvah, je ves dan napadal položaje 2. bataljona na k. 800 in Globokem. Njegov prvi nalet je bil odbit, potem pa je začel tolči položaje 2. bataljona z močnim ognjem težkih minometov. Poskušali so nekajkrat, da v naskoku prebijejo obrambo 2. bataljona 18. brigade, ki pa je vzdržal vse njihove napade. Morali so se vrniti na Trnovo.³⁰⁵

Tudi iz Cepovana so oddelki 136. polka »Brandenburg« hoteli priti na pomoč napadenim četam istega polka na Lokvah, ko je Vojkova brigada že vdrla v vas. Gradnikovci so jih napadli pod Velikim vrhom in jih odbili. Prav tako je morala ta brigada odbiti sovražni napad iz smeri Lažne. Sovražnik ni uspel priti na Lokve.

Kljub temu pa Lokve niso padle. Močno utrjenega sovražnika Vojkova in del Kosovelove brigade ništa mogla uničiti. Poročila ne govorijo o uporabi minometov PIAT. Zakaj jih enote v napadu na bunker je niso uporabljale, ni znano, vendar bi ti verjetno omogočili uničenje sovražnih bunkerjev in postojanke.

Stab 9. korpusa je končno spoznal, da ne bo dosegel željenega uspeha, zato je izdal povelje, naj enote z napadi na te postojanke za ta dan končajo.

Medtem ko so divjali boji okoli Lokev, sta se komandant 30. divizije podpolkovnik Ivan Turšič-Iztok in kapetan Leopold Skrabar-Vanja peljala na motornem kolesu iz vasi Nemci na položaje 19. brigade, ki je napadala Lokve. Prihajala sta s položajev pred Trnovim, kjer sta obiskala 18. brigado. Bila sta prepričana, da na cesti ni sovražnika, saj je cesta peljala po partizanskemu ozemlju. Toda ni bilo tako, kajti posebni nemški oddelki, imenovani »trup«, ki so jih posebej vadili za boj proti partizanom, so v tej ofenzivi križarili po Trnovskem gozdu. Tak nemški oddelek je skrivaj prodril v bližino Lokev in postavil zasedo ob cesti, po kateri so se pogosto premikale partizanske enote in kurirji.

Nič hudega sluteč je Iztok z motornim kolesom pripeljal naravnost v sovražno zasedo, že prav blizu položajev 19. brigade. Sovražnik ju je zasul z močnim strojničnim ognjem in v trenutku sta oba pokošena padla po cesti. Bila sta ranjena v noge. Kljub ranam sta se takoj žvalila pod cesto in se začela

braniti. Nemci so hoteli, da ju ujamejo, ali se jima niso mogli približati, ker sta se branila z brzostrelkama in podrla nekaj naj bližnjih sovražnikov. Tako se je razvil boj neposredno za položaji 19. brigade. Ko so v štabu brigade slišali ogenj, so poslali del svojega bataljona, da ugotovi, kaj pomeni ta spopad za njihovim hrbtom. Oddelek 19. brigade je takoj, ko je prišel na bojišče, razgal Nemce, ki so se umaknili, žal so prišli prepozno. Nemci so se bili namreč močno približali Iztoku in Vanji, ki sta že porabila svoje strelivo in sta bila prepričana, da jima ni več rešitve. Vrgla sta vsak še eno ročno bombo med Nemce, pa tudi le-ti so ju začeli obmetavati z bombami in se še bolj približevati. Ena bomba je še enkrat ranila kapetana Škrabarja, ki je izgubil zavest. Iztok se je še naprej boril s pištolo in si z zadnjim nabojem vzel življenje, da ne bi prišel živ v roke sovražniku.

Pomoč 19. brigade, ki je sicer hitro razgnala Nemce, je komandanta divizije našla mrtvega, kapetana Škrabarja pa ranjenega in v nezvesti. Bila sta brez slehernega naboja. Vest o smrti komandanta se je kot blisk raznesla med enotami 9. korpusa. Med borci se je še dolgo pripovedovalo, kako se je boril njihov poveljnik Iztok.³⁰⁶

Stab korpusa se še ni popolnoma odrekel napadom na Lokve in Lažno. V noči na 30. julij je ponovno pregrupiral čete za napad na Lokve. Osemnajsta brigada je dobila povelje, naj 3. bataljon pošlje na območje Erzelj—Braniča, kjer naj zavaruje veliki narodni zbor ljudstva iz Vipavske doline in Krasa, druga dva bataljona pa naj pošlje na Lokve. Od 19. brigade naj prevzame položaje in s 17. in 16. brigado napada oporišče, 19. brigada pa bo prevzela zavarovanje pri Trnovem.

Takšno odločitev so pogojile spremenjene okoliščine, ki so bile za napad precej ugodnejše kot prej, ker je bataljon »Heine« to noč odšel z ranj ene in mrlič v Idrijo. V Lokvah je bila le 6. četa, na Lažni pa 7. četa 136. polka. Priložnost je bilo treba izkoristiti. Lažno je napadla 3. brigada.³⁰⁷

Prvi in drugi bataljon »Bazoviške« sta zasedla položaje pod Prezrenom (k. 1128) in na pobočjih Spletnega hriba, od koder sta začela napadati.

V splošnem naskoku z drugimi brigadami, je brigada prodrla v vas in zlomila sovražno obrambo do cerkve, tam pa so jo pričakali sovražni bunkerji z mitraljezi, katerim niso mogli do živga. Tudi v tem napadu niso uporabili »piatov«. Kaže,

da niso žanje imeli streliva, ker so bila korpusna skladišča nedostopna ali pa v rokah sovražnika.

Branili so se krčevito. Iz Cepovana je pritiskala pomoč, ki pa ni prodrla do Lokev zaradi dobre obrambe Gradnikovcev. V partizansko razporeditev so se spet prikradle manjše skupine »trupov«, ki so napadale v hrbet pri Lokvah. Tako se je pojavila neka skupina za položaji 2. bataljona 18. brigade, ki so jo izvidniki bataljona pravočasno opazili. Bataljon se je nekoliko umaknil in pustil, da je sovražni oddelek prišel blizu, nakar ga je napadel in razgnal. Zasedel je spet stare položaje in nadaljeval napad. Boj je trajal ves dan okoli utrjenih položajev pri cerkvi in grička, na katerem je stala.

Vsi naskoki so bili zaman. Sovražna četa je vzdržala napad do noči, ko ji je prišla pomoč z Lažne. To je bil bataljon »Heine«, ki se je že vrnil iz Idrije.³⁰⁸

Štab korpusa je končno uvidel, da ne bo mogoče zavzeti teh postojank, zato je izdal povelje, naj čete nehajo napadati.

Zjutraj 31. julija 1944 so se končali hudi boji okoli Lokev. Vse brigade so se umaknile. Ko že ni mogel uresničiti načrta o osvojitvi Lokev in Lažne, je štab korpusa sklenil, da bodo enote zasedle del Trnovskega gozda, da bi sovražniku preprečile širjenje v južni del Trnovske pianote. Dal je povelje, naj zasedejo črto Trnovo—Nemci—Krnica—Predmeja—Mala Lažna—Mrzla rupa.

Bazoviška brigada je dobila nalogo, naj z 2. bataljonom zasede Krnico in se zavaruje proti Trnovem in Lokvam, 3. bataljon pa naj se pridruži 1. bataljonu v Vipavski dolini in zavaruje transport hrane v Trnovski gozd. Prehrana je spet postala kritična. Ker je zaradi sovražne zasedbe dela osvobodjenega ozemlja ves živež prihajal iz Vipavske doline in Krasa, je bilo namreč nujno potrebno prevoz zavarovati.

Tretji bataljon, ki je imel nalogo zaščititi ljudski zbor na Branici 30. julija 1944, je tja prispel že zjutraj. Zasedel je položaje pri Kobdilu in zavaroval proti Štanjelu. Sovražnik je kot običajno tudi tega dne krenil iz postojanke, da bi ropal po okoliških vaseh.

Kolona, ki je štela okoli 100 italijanskih fašistov, je šla proti Kobdilu. Okoli 14. ure je prišla v vas, 3. bataljon pa jo je pričakal za vasjo in napadel. V naskoku jo je nagnal iz vasi in pognal do mosta pod vasjo. Sovražnik je imel 4 mrtve in 2 ranjena, bataljon pa ni imel izgub.

Zbor se je končal nemoteno, ljudje pa so z zanimanjem opazovali, kako je bataljon gnal sovražnika iz Kobdila.³⁰⁹

Bataljon je ostal na območju Braniče in ponoči ščitil prevoz hrane čez Vipavsko dolino.

Tudi 1. bataljon s štabom brigade je prišel na Erzelj v noči na 1. avgust. Zaščita prevoza hrane je v sodelovanju s terenskimi organizacijami uspela. Transporti hrane so neovirano prišli čez Vipavsko dolino.

NAPAD NA FAŠISTE PRI PRVAČINI

Štab brigade, ki je bil obveščen, da italijanski fašisti hodijo nekaznovano iz Gorice skoraj vsak dan ropat po vipavskih vaseh, je sklenil, da jim postavi pri Prvačini zasedo, ki naj bi fašistične roparje napadla in jih pošteno naklestila.

To nalogo je dobil 3. bataljon, ki je odšel v zasedo v noči na 2. avgust 1944. Zasedo je postavil pred vasjo proti Gorici. Zjutraj navsezgodaj je bil že na položajih. Dobro skrit je čakal, da se pojavi sovražnik.

Morali so čakati precej časa, kajti šele okoli 11. ure je prišlo okoli 150 italijanskih fašistov, ki so precej brezskrbno korakali po cesti proti Prvačini brez posebnega pohodnega zavarovanja. Niso opazili zasede, zato so šli naravnost vanjo. Prvi rafali so jih precej pokosili, drugi pa so se kmalu znašli, plegli kar ob cesti in se začeli boriti. Bataljon je poskušal nekoliko naskokov, da bi jih uničil, vendar je bil odbit. Boj z njimi je trajal okoli dve uri, potem pa so se fašisti umaknili proti Gorici z 19 mrtvimi in 22 ranjenimi, ki so jih večji del odnesli. To je bil hud udarec fašistom, ki so dotlej mislili, da so znova gospodarji Vipavske doline, saj so bile vse večje partizanske enote angažirane v sovražni ofenzivi na Trnovski planoti.

Bataljon se je moral umakniti, ker bi ga morda ogrozale večje sovražnikove sile. Odšel je na Branico, kjer je bil drugi del brigade brez 2. bataljona.³¹⁰

Naslednjo noč je brigada spet ščitila prevoz hrane čez Vipavo in cesto pri Crničah do Krnice, kjer je ostala dva dni. Tam je bil v zaščiti proti Lokvam in Trnovem 2. bataljon; ta naslednja dva dni ni imel spopadov s sovražnikom, ki je še vedno preiskoval zemljišče okoli Lokev in Lažne.

Sovražnikove enote so bile zlasti aktivne na odseku 3. brigade »Ivana Gradnika«. Ražen močne izvidniške dejavnosti so se lo tile njenih položajev tudi z raznovrstnimi zvijačami. Preoblekli so se v partizane in se jim skušali približati. Borce te brigade niso mogli prelisičiti.³¹¹

Bazoviška brigada je še dalje, ražen zaščite na položajih pri Krnici, Trnovem in Lokvah, opravljala nalogo zaščite prevoza hrane iz Vipavske doline za vse enote, ki so držale zaporno črto.

Tako je 5. avgusta ponovno odšla na območje Vrtovin—Gojači. Tam je ostala dva dni. Medtem so v sodelovanju s tamkajšnjimi narodnoosvobodilnimi odbori in mladino organizirali v Gojačih velik miting. Ko je del sii brigade varoval miting proti Ajdovščini, so kulturne ekipe sodelovale v pestrem programu z mladinci. Glavno vlogo v prireditvi je imel 2. bataljon, saj je sodelovalo kar 50 njegovih tovarišev, ki so izvedli zelo uspele točke pesmi in plesov narodov Sovjetske zveze. Vse se je lepo končalo, miting je zelo uspel ob velikem navdušenju ljudi, ki so prišli, ne da bi se bali sovražnika.

Medtem so intendant je zbrali precej hrane, ki je tudi srečno prišla do enot korpusa na Trnovski planoti brez kakršnegakoli spopada s sovražnikom.³¹²

KONEC SOVRAŽNE OFENZIVE

Sovražnik se je zadrževal na okupiranem območju še do 13. avgusta 1944, ko se je končno umaknil iz zasedenih predelov ozemlja.

Poletna ofenziva je torej trajala celih 25 dni, sovražnik pa kljub temu ni dosegel osnovnega cilja, da bi razbil in uničil naše enote. Le začasno je zasedel svobodno ozemlje na Banjški in Trnovski planoti, toda za ceno hudih bojov z 9. korpusom. Postojanke je moral opustiti, ker so bile obkoljene in pod stalnim pritiskom. Ko so partizanske brigade udarile še na Kras in v Vipavsko dolino ter proti Gorenjski, je bil prisiljen zapustiti tudi Trnovski gozd. Očitno ni imel dovolj sii, da bi branil eno in drugo. Tudi posebej izurjene čete za boj proti partizanom, ki jih je prej uporabljal na Poljskem, niso pomagale. Z ljudstvom povezanih partizanskih enot, ki so po-

litično trdne, ni mogoče uničiti; to je bila tudi tokrat najpomembnejša izkušnja sovražnika.

V svoji taktiki je v prvem delu ofenzive poskušal razbiti večje partizanske enote, da bi potem počasi uničeval razbite dele s številnimi kolonami in sočasnimi prodori proti enotam iz raznih strani. To se je pokazalo zlasti v drugem delu ofenzive, ko je s številnimi kolonami, sočasno iz raznih strani, razsekalo svobodno ozemlje in skušal brigade zaplesti v neenak boj. Toda že prvi dan boja se je jasno pokazalo, da je ta cilj prevelik. Ne samo, da sovražnik ni uspel prodreti, tem več je bil povsod zaustavljen. Ni mogel prodreti niti v Čepovan, nekaj njegovih kolon pa je bilo razbitih.

Kasneje je mogel nadaljevati boj tako, da je napravil nekaj oporišč, iz katerih je vpadal v zaledje in v notranjost Trnovskega gozda. Posluževal se je tako imenovanih »trupov«, ki jih je pošiljal v zaledje partizanskih čet. Gibali so se največ skozi gozdove in so povzročali precej preglavic s svojo zahrbtno taktiko, ko so neopazeno udarj ali v hrbet položaj ev, ali pa postavljali zasede ob cestah, kjer so se gibale enote in kurirji.

Posluževali so se zvijač, se preoblačili v partizanske obleke in podobno. Pri tem so jim pomagali slovenski izdajalci, domobranci, ki so z znanjem slovenščine poskušali prevariti partizane in Nemcem omogočali, da so jih lahko iznenada napadali. Ker so enote kmalu postale zelo previdne, tudi ta taktika zvijač ni mogla prinese uspeha. Enote so s stalnimi izvidniškimi patruljami in bojnim zavarovanjem nadzorovale ozemlje v zaledju, da bi onemogočile takšne sovražne napade.

Taktika enot NOV v začetku ofenzive, zlasti še po konferenci vojaških voditeljev 9. korpusa, kjer so izmenjali izkušnje, je bila v osnovi pravilna. Partizanske brigade niso dovolile, da bi jih razbili, ogibale so se odločilnih bojev z nadmočnimi sovražnimi silami, obkrožitve na majhnem prostoru in so stalno napadale sovražnika med njegovim prodiranjem na svobodno ozemlje. Ti obrambni boji so v večjem delu sovražne ofenzive bili aktivnega značaja. Nekolikokrat so enote popolnoma paralizirale sovražne načrte. Končno je moral iz napada preiti v obrambo, potem pa se še hitro umakniti.

Ko je zasedel središče partizanske Primorske, območje Lokev, je odkril nekaj korpusnih skladišč orožja, streliva in opreme, kar je bil najbolj občuten udarec partizanskemu korpusu.

Tudi v tej ofenzivi, prav zaradi ofenzivne taktike partizanskih enot, je sovražnik imel precej hude izgube v moštvu in orožju. Po nepopolnih podatkih je za časa ofenzive imel 358 mrtvih, 284 ranjenih in 8 ujetih, uničeno je bilo 6 kainionov in osebni avtomobil, zaplenjeno pa protiletalski top, lahki minomet, 8 strojnic, 119 pušk, 3 tromblonske puške, 17 pištol, signalna pištola, radijska postaja, 6 brzostrelk, daljnogled ter večja količina streliva.

Naše enote so imele 56 mrtvih, 81 ranjenih in 42 pogrešanih. Ražen tistega orožja in opreme, ki jo je dobil sovražnik v skritih korpusnih skladiščih, so enote izgubile še eno težko in 3 lahke strojnice.

Sovražnik, ki se je zavedal, da ne bi mogel zadržati osvojenega ozemlja, je uničeval vse, kar mu je prišlo pod roke. Zažigal je hiše, senike in druga poslopja.³¹³

Rušil je telefonske linije in pobijal nedolžno prebivalstvo z namenom, da bi za vse to gorje obdolžilo partizane, toda noben teror ni mogel omajati ljudi, ki so še bolj vneto nadaljevali boj s svojo vojsko proti okupatorjem.

Tudi 18. brigada je v tej ofenzivi imela hude boje s sovražnikom in je imela 40 mrtvih in 53 ranjenih, zaplenila pa je nekaj streliva, 4 puške in razne dele težkega orožja. Po nepopolnih podatkih je sovražnik v boju z 18. brigado imel 161 mrtvih in 32 ranjenih, kar nedvomno dokazuje srditost njenih bojev med poletno ofenzivo.

V teh bojih so se mnogi borci in borke junaško izkazali. Med njimi je treba še posebej omeniti komandirje čet Vasilija Koljkova in Alojza Starca, političnega komisarja čete Almira Suligojeva, vodnika Anatolija Samova, pa tudi politdelegata Joška Kanteta, Alojza Fornazariča, Antona Zajca, Antona Koširja, bolničarje Janka Botra in Marijo Orutinovo, zdravnika dr. Kulibekova, mitraljezce Srečka Pelicono, Ivana Hareja in Alojza Brajnika.

Kljub hudim izgubam je 18. brigada ostala celovita in še bolj izkušena. Najhujše izgube je imel 1. bataljon, ko je padel v zasedo bataljona »Heine« pri Lažni.

Zadnje dni ofenzive brigada ni imela bojev, zato pa je bila zaposlena z zavarovanjem transportov hrane za druge enote na bojišču, kar je dobro opravila. Brigada je imela nekaj dni počitka in je bila pripravljena za nove naloge.³¹⁴

V ZAŠČITI PREVOZA RANJENCEV

Neprestani boji in ofenzive so napolnili z ranjenci glavni bolnišnici »Franjo« na Cerkljanskem in »Pavlo« v bližini Mrzle rupe. Ražen teh glavnih partizanskih bolnišnic je bilo na Primorskem še nekaj manjših, kjer so ranjenci mogli hitro dobiti strokovno pomoč in ki so bile posejane po vsem Primorskem. Bile so v Slovenski Benečiji, Brdih, na Tolminskem, v Brkinih in Slovenski Istri ter na Gorenjskem. Omenjene glavne bolnišnice so bile kljub temu prepolne hudo ranjenih partizanov, ki so prihajali iz vse Primorske in Gorenjske. Med njimi je bilo tudi precej takih, ki jim je bila potrebna daljša strokovna nega.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je v soglasju z vrhovnim štabom NOV in POJ dosegel sporazum, da bo težke ranjence in matere z otroci odpeljalo zavezniško letalstvo v baze NOVJ v Italiji.

Zavezniška letala so namreč tedaj že pristajala na zasilnih letališčih v raznih krajih slovenskega osvobodjenega ozemlja. Tako letališče je bilo tudi na Notranjskem in v Loški dolini. Bilo je najbližje Primorski, dohod do tja je preprečevala le železniška proga Ljubljana—Trst, ki je bila močno zastražena.

V dogovoru z glavnim štabom NOV in PO Slovenije je štab 9. korpusa že med poletno ofenzivo ukazal 30. in 31. diviziji, naj se pripravita za prevoz in zaščito ranjencev do letališča na Notranjskem.

Posebno težavno je bilo vprašanje, kako in kje priti neopaženo s tolikšnim transportom čez železniško progo, po možnosti brez boja.

Obveščevalci so zato morali zares napeti vse sile, da bi mogli svojim štabom dati resnične podatke o možnostih prehoda čez progo.

Drugo težavno vprašanje je bilo, kako transportirati ranjence, kajti prevozna sredstva so mogli uporabljati le na določenih cestah skozi svobodno ozemlje, čez progo in iz bolnišnic pa je bilo treba to veliko število nepokretnih ranjencev nositi na nosilih.

Obveščevalci so dobili nalogo zbrati podrobne podatke o sovražnem zavaravanju proge od Rakeka do Pivke. Drugo važno vprašanje je bilo, kako evakuirati ranjence iz obeh bolnišnic ter organizirati njihov prevoz mimo sovražnih postojank in potem čez progo.

Stab 9. korpusa je določil, naj vse ranjence zberejo na Vojskem, od tarn bi jih dalje prepeljali do Cola, potem pa po cesti Col—Podkraj—Bukovje. Vsa kolona naj bi nato šla čez železniško progo Ljubljana—Trst pri Ravbarkomandi blizu Planine in se potem premikala skozi Javorniške gozdove do Loške doline. Enaintrideseti so zaupali prevoz in zavarovanje ranjencev do letališča v Loški dolini, 30. divizija pa naj bi zbrala in prepeljala ranjence iz bolnišnice »Pavle« do Vojškega in zaščitila njihovo kolono do prehoda čez železniško progo. V prvi fazi pa je 31. divizija morala še zbrati in prepeljati težke ranjence iz bolnišnice »Franje« od Cerknega do Vojskega, kjer naj bi se oblikovala glavna kolona ranjencev.

Kolikšna je bila skrb za ranjence, dokazuje že dejstvo, da so za njihov prevoz in zavarovanje uporabili dve diviziji. Skoro ves 9. korpus je imel tedaj glavno nalogo zaščititi prevoz svojih ranjenih tovarišev. V tej akciji je ražen teritorialnih enot sodelovalo pet brigad, ni bilo le 17. brigade, ki je odšla v Slovensko Benečijo.

V 30. diviziji je morala po povelju štaba 9. korpusa vsaka brigada pripraviti 40 nosil in 10 voz z vprego, ki so morale biti 9. avgusta pripravljene na določenem mestu, kjer bodo dobili zvezo z bolnišnico »Pavlo«. Za izvršitev te naloge so bili osebno odgovorni komandant in načelnik štaba 30. divizije.³¹⁵

Enote divizije so se že v noči na 9. avgust 1944 premaknile na Vojsko, 19. brigada, ki je ostala še na Predmeji, pa je zavarovala transport proti Vipavski dolini. Drugi bataljon 18. brigade je zasedel položaje pri Mrzli rupi, ostala dva bataljona pa sta organizirala prenos ranjencev iz »Pavle«.

Ker je še vedno trajala sovražna ofenziva, so začetek akcije odložili za nekaj dni. Ko je bila 12. avgusta sovražna ofenziva končana, so se hitro lotili že do podrobnosti organizirane akcije. Osemnajsta brigada je z dvema bataljonoma do 15. avgusta prenesla iz bolnišnice »Pavle« okoli 150 ranjencev na Ottico, kjer so se jim pridružili še ranjenci iz »Franje«, ki jih je do tja prinesla 31. divizija. Na Ottici so organizirali kolono 180 težkih ranjencev. Sedaj je transport v celoti prevzela 31. divizija, 30. divizija pa je z dvema brigadama zaščitila premik od Predmeje do železniške proge na odseku med Postojno in Rakekom. Od železniške proge dalje do Loške doline je bilo osvobojeno ozemlje 7. korpusa.

Štab 30. divizije je napravil podroben načrt zaščite prevoza do proge in določil naloge 18. in 19. brigadi, ki sta jih natančno opravili. Bazoviška brigada je z enim bataljonom zasedla položaje pri Colu, da bi zaščitila kolono proti Ajdovščini, Crnemu vrhu, Križni gori ter Zadlogu, z dvema bataljonima pa v Podkraju, s tem, da je eno četo postavila v zasedo na Javorniku pri Skrovcu in s patruljami nadzorovala Kanji dol proti Crnemu vrhu, drugo četo pa je dala v zasedo pri Hrušici. Ta četa je zasedla tamkajšnje utrdbe bivše italijanske vojske. Brigada je porušila še ceste, ki vodijo na Col, da bi onemogočila prodor motoriziranih enot sovražnika čez Col.³¹⁶

Kosovelova brigada je zasedla položaje pri Bukovju, štab 30. divizije pa je bil za časa prevoza v Podkraju. Z njim sta brigadi imeli telefonsko zvezo.³¹⁷

V noči na 19. avgust 1944 je bilo vse pripravljeno. Gradnikova brigada, ki je zavarovala prehod čez progo, je že zasedla položaje okoli sovražnih bunkerjev in postojank na odseku proge, ki so ga predvideli za prehod, pripravljena, da takoj napade, brž ko sovražnik opazi premik, in sovražnika zadrži toliko časa, da drugi dve brigadi prepeljeta vse ranjence čez progo.

Od Otlice do Bukovja so vse ranjence prepeljali s kamioni in vozovi, naprej pa so jih morali nositi ali pa voziti z vprežnimi vozovi. Vse je šlo srečno do železniške proge. Tam pa je sovražnik opazil premik, vendar je Gradnikova brigada napadla sovražnika in zaščitila prehod. V noči na 19. avgust 1944 so ranjence srečno prenesli in prepeljali na drugo stran proge. Tam pa so kmalu dobili še druga prevozna sredstva. Akcija je popolnoma uspela in ranjenci so prišli srečno na letališče in v Italijo.³¹⁸

Med prevozom ranjencev sovražnik ni reagiral na odseku, ki ga je zavarovala 18. brigada. Kasneje, 19. avgusta, pa je krenila močna kolona iz Crnega vrha proti Colu. Zaseda

2. bataljona jo je napadla, vendar je bila prešibka, da bi jo zadržala. Nemci in domobranci so prodrli pred Col, kjer jih je na položajih pričakal 2. bataljon. Po polurnem boju jih je bataljon odločno napadel in jih prisilil na umik. S tem je tudi

18. brigada opravila svojo zaščitno nalogo.³¹⁹

ŠEF SOVJETSKE VOJAŠKE MISIJE PRI DRUGEM BATALJONU

Moštvo 2. bataljona 18. brigade so sestavljali borci, ki so nekdam pripadali Rdeči armadi, in bivši interniranci. Bili so iz vseh republik Sovjetske zveze, toda njihova pot do vrst 2. bataljona je bila zelo različna. Del borcev je prišel, kot smo že omenili, iz vojnega ujetništva iz taborišč v Italiji, kot na primer komandant bataljona Anatolij Ignjatovič Djačenko. Ti so bili zelo zavedni in napredni ter so se z vso vnemo boj evali proti fašističnim sovražnikom. Drugi del moštva pa je bil iz tistih vrst, ki so jih Nemci pobrali v ujetniških taboriščih in so jih organizirali v vojaške enote tako imenovane Ruske osvobodilne vojske pod nemškim poveljstvom.

Med njimi so bili tudi takšni, ki so sprva klonili pod pritiskom in prijeli za orožje proti svoji domovini, ob prvi priložnosti pa so zbežali iz nemške vojske v partizane in tam poskušali oprati svojo sramoto. Ti so bili zelo zaskrbljeni za svojo bodočnost po vojni, kajti vedeli so, kako ostri so zakoni v Sovjetski zvezi. Bili so apatični in precej kritični do nekaterih notranjih odnosov v Sovjetski zvezi, nekateri so celo zavrgli misel na vrnitev v domovino. To so bili problemi, ki so ovirali sicer visoko borbenost tega bataljona.

Tretji del pa so bili tišči, ki so jih internirali, ali pa odpeljali na prisilno delo v Italijo, ob kapitulaciji pa so pobegnili in se pridružili partizanom. Z njimi ni bilo nobenih težav in so se borili z vso vnemo proti okupatorjem. Med njimi je bilo tudi nekaj tovarišic.

Ko je sovjetska vojaška misija prispela k štabu 9. korpusa, je to vprašanje postalo še bolj pereče, saj so borci od njih kot uradnih predstavnikov svoje domovine in vojske hoteli zvedeti, kakšen bo njihov položaj po končani vojni.

Kot dan obiska šefa sovjetske vojaške misije 2. bataljonu je bil določen 20. avgust 1944. To je bil dan po končani akciji zavarovanja prevoza ranjencev 9. korpusa na Notranjsko.

Bataljon je bil na Predmeji. V bataljonu je bilo bolj živahno kot po navadi, kajti vsi so, seveda z različnimi občutki, pričakovali podpolkovnika Ribačenka, šefa vojaške misije Rdeče armade pri štabu 9. korpusa. Pričakovali so, da bodo iz njegovih ust zvedeli kaj več o svoji bodočnosti. Uredili so si obleko in orožje, da se pripravijo za pregled.

Ko se je okoli 10. ure bataljon razvrstil po četah, strumno urejenih v vrste in se je borcem orožje kar lesketalo, je prišel šef vojaške misije v spremstvu komandanta 30. divizije podpolkovnika Jožeta Klanjška-Vasje.

Komandant bataljona je raportiral podpolkovniku Ribičenku, nakar jih je on pozdravil in pregledal vrste strumno postavljenih borcev. Vsakega borca si je ogledal, kot da bi hotel vedeti, od kje je in kako je prišel med partizane. Nato je v svojem govoru poudaril zmagošlavni pohod Rdeče armade in njenih zaveznikov kakor tudi boj NOV Jugoslavije. Ostro je zameril tištim, ki so prijeli za orožje okupatorja in jim dejal, da je njihova edina pot, da bi mogli biti pošteni državljani Sovjetske zveze, če s krvjo operejo to sramoto. Rekel jim je, da morajo biti zgled drugim borcem. Povsod, kjer je najtežje, morajo biti prvi, da bi oprali čast vojaka Rdeče armade. V teh besedah so borci videli nekako zagotovilo, da se bodo vrnili v svojo domovino in da so dobili priznanje za boj, ki ga vodijo v vrstah slovenskih partizanov.

Ko je komandant bataljona dal voljno, so predstavniki misije in štabov še ostali z borci na partizanskem kosilu, kar so le-ti izkoristili in postavljali številna vprašanja, ki so jih zanimala. Dobili so novega poguma, da se bodo mogli vrniti v domovino.

Obisk je zelo ugodno deloval na sestav 2. bataljona. To je ugotovil v operativnem dnevniku bataljona tudi njihov kronist.³²⁰

SPET NA KRASU IN V VIPAVSKI DOLINI

Ko sta brigadi opravili nalogo zaščite ranjencev, sta se spustili v dolino Vipave, da bi napadli sovražni promet na cesti Gorica—Ajdovščina—Vipava in Gorica—Dornberk—Štanjel in na Krasu, kjer sovražnik ni čutil nevarnosti, saj je bil prepričan, da je 9. korpus oslavljen v dolgotrajnih bojih med poletno ofenzivo. Začel je postavljati na Krasu nove postojanke, ki so jih sestavljali italijanski fašisti.

Po virih partizanske obveščevalne službe je bilo v Ajdovščini 200 mož iz 10. SS policijskega polka, v Vipavi 350, od tega 200 iz istega polka, v Dornberku 120 italijanskih fašistov in v Gorici okoli 2000—3000 vojakov, med njimi največ Nemcev.

Bazoviška brigada je prišla v noči na 22. avgust 1944 na Vitovlje in takoj odšla v zasedo na cesto Ajdovščina—Gorica. Prvi in 3. bataljon sta zasedla položaje na črti Osek—Ozeljan—Šmihel, da bi zavarovala napad proti Gorici, 2. bataljon pa naj bi s položajev ob cesti pri vasi Gojači napadel sovražno kolono, ki bi prišla po cesti.

Devetnajsti brigadi, okrepljeni s četo brigade »Triestina d'assalto«, so dali nalogo zasesti položaje od vasi Cesta čez Sv. Urban in Vrtovin, da zavaruje napad proti Ajdovščini.

Štab 30. divizije je bil v vasi Lozarji.

Brigade so v zgodnjih jutranjih urah 23. avgusta zasedle položaje, vendar ni bilo nobene večje sovražne kolone. Le 19. brigado je napadla skupina 30—40 mož, ki je prišla iz Ajdovščine. Sovražnik se je hitro umaknil v Ajdovščino. Čez tri ure se je ta skupina vrnila okrepljena z oklepnim avtomobilom in minometi. Napadla je 19. brigado z močnim ognjem minometov, ko pa jo je brigada začela obkoljevati, se je hitro

umaknila v Ajdovščino. V tem spopadu je sovražnik imel 5 mrtvih in 6 ranjenih.

Bazoviška brigada je zaman čakala ves dan na položajih. Sovražnika tega dne ni bilo. Proti večeru se je umaknila in odšla proti Vogrskemu in Prvačini, da bi tam začela napadati fašiste.³²¹

OKREPITEV BRIGAD Z MOŠTVOM PARTIZANSKIH ODREDOV

Stab 9. korpusa je tedaj razformiral vse partizanske odrede razen Gorenjskega. Razvoj partizanske vojske je bilo treba v zvezi s pričakovanim koncem vojne prilagoditi novim nalogam. Odredi, ki so bili vezani za določeno ozemlje, niso bili povsod primerna oblika partizanske organizacije. Potrebne so bile močne in gibljive brigade. Zato so v tistih predelih, koder so lahko delovale brigade, odrede ukinili. Ostali so le tam, kjer brigade niso mogle razviti svoje dejavnosti. Na ozemlju, kjer so operirale brigade, so organizirali nove teritorialne enote zadolžene vojaške oblasti, ki so izvajale tudi manjše akcije na sovražne skupine.

Z moštvom ukinjenih odredov so popolnili brigade. Tako je 18. brigada dobila najprej enega, potem pa še drugi bataljon Južno-primorskega odreda. Postala sta brigadni 4. in 5. bataljon. Borci so bili doma zvečine iz Vipavske doline in Krasa. Bili so mladi, dobro opremljeni in oboroženi. Bili so ponosni, da so prišli v sestav 18. SNOUB »Bazoviške«, kajti o njenih bojih so dovolj slišali po vsej Primorski.³²²

Takoj po prihodu v sestav brigade je 4. bataljon v zgodnjih jutranjih urah 24. avgusta 1944 postavil zasedo blizu Ajdovščine.

Ko se je iz Ajdovščine pojavila manjša kolona nekega nemškega prateža, jo je zaseda napadla in razbila. V kratkem spopadu so 4 sovražniki obležali mrtvi, 1 so ujeli, drugi pa so se razbežali. Zaplenili so 4 puške, 7 mul, precej hrane in druge vojaške opreme. Tako je 4. bataljon obeležil svoj prihod v brigado z uspešno akcijo.³²³

NAPAD IZ ZASEDE PRI DORNBERKU

Brigada je reorganizacijo izkoristila za posamezne bataljonske akcije. 2e 25. avgusta je 2. bataljon pripravil zasedo na cesti Gorica—Dornberk med Prvačino in Volčjo drago, da bi preprečil fašistom križarjenje po vaseh in ropanje pri slovenskih kmetih. Toda fašisti postojanke v Dornberku so zvedeli za to zasedo.

Okoli 10. ure dopoldne se je kakih 70 mož približalo zasedi. Razdelili so se v štiri kolonice in iz raznih strani hoteli obkoluti 2. bataljon. Razvili so se v strelce in se približevali po koruznih poljih. Prišli so v neposredno bližino in odprli ogenj iz pušk in strojnic ter lahkih minometov. Bataljon se je kmalu znašel in šel v odločen protinapad, ki se mu italijanski fašisti niso mogli upirati. Zaseda je bila celo številčno močnejša, zato so se napadalci naglo umaknili proti Prvačini v Dornberk. Drugi bataljon jim je nekaj časa sledil. Po podatkih bataljonskega kronista in poročilih štaba 9. korpusa je sovražnik imel 5 mrtvih, med njimi sta bila podoficir in oficir, ter 7 ranjenih, zaplenili so 4 puške, brzostrelko in nekaj streliva.

Prebivalstvo Vogrskega in okolice je bahatim fašistom priročito ta poraz, borce 2. bataljona pa bogato pogostilo.³²⁴

Tudi naslednjo noč na 26. avgust sta odšla v zasedo 2. in 3. bataljon in sicer v bližino Volčje drage na cesti Gorica—Dornberk. Da ne bi ponovili napak prejšnjih zased, ki so prehitro odprle ogenj, sta se na kratkem sestanku štaba obeh bataljonov dogovorila, da bodo sovražnika pustili čisto blizu, da bi, če je le mogoče, vsa kolona padla v zasedo, kajti potem bi bilo lažje z močnim ognjem in bojem prsi ob prsi uničiti presenečenega sovražnika.

Ko se je zdanilo, so borci že napeto čakali, kje se bo pojavil sovražnik. Ni ga bilo celo dopoldne. Ze so mislili, da ne bo boja, ko se je okoli 16. ure pokazala sovražna kolona kakih 100 vojakov v spremstvu oklepnega avtomobila. Fašisti so previdno napredovali z orožjem v roki. Ko so prišli do mesta, kjer je prišlo do napada prejšnjega dne, so začeli streljati kar na slepo po grmovju.

Ceprav je zaseda bila v bližini, ni nihče odgovarjal na to streljanje, zato so bili prepričani, da ni partizanov v bližini. Nekoliko dalje pa je kolona zašla v zasedo, ki je odprla močan ogenj iz strojnic in protitankovskih pušk. Sovražnik je bil

seveda presenečen. Prva žrtev je postal oklepni avtomobil. Obtičal je ob cesti in začel goreti. Prvi rafali so neusmiljeno sejali smrt tudi med pehoto, kar precej jih je obležalo mrtvih in ranjenih. Preživeli so se začeli ob cesti obupno braniti, organizirali so ogenj in odbili napade obeh bataljonov.

Boji so se nadaljevali do 17. ure popoldne, ko je iz Gorice prišla v pomoč kolona 8 kamionov vojakov v spremstvu tanka. Ko so prišli na bojišče, so partizani napadli tudi to kolono. Kmalu je bil uničen kamion in osebni avtomobil ter pobitih nekaj sovražnikov. V spopadu, ki je sledil, se je sovražnik poskušal s tankom približati položajem brigade, vendar so ga protitankovske puške prisilile, da je le z dostojne razdalje streljal s topom in strojnicami. Obstreljevanje se je nadaljevalo do noči, ko je sovražnik pod zaščito tanka pobral mrtve in ranjene ter krenil proti Gorici. Tudi 18. brigada se je umaknila na Vogrsko.

Sovražnik je imel po partizanskih virih hude izgube, uničen oklepni avtomobil, kamion in osebni avtomobil ter čez 40 mrtvih in večje število ranjenih. Plen je bil skromen, ker bataljona ništa mogla izkoristiti uspeha zaradi srdite obrambe preživelih in prihoda pomoči.

Takratni politični komisar brigade Dušan Ukmar je zapisal v svojih spominih, da so borci 18. brigade obe koloni precej razbili in da je sovražnik pri umiku mrtve in ranjene naložil na tri vozila, kar do neke mere potrjuje štabna službena poročila.³²⁵

Ko sta se bataljona nahranila, sta odšla z Vogrskega na Vitovlje, kjer je bil tudi drugi del brigade.

BOJ S SOVRAŽNO MOTORIZACIJO

Brigada je še isto noč na 27. avgust postavila zasedo med Šempasom in Crničami, da bi napadla sovražni promet na cesti, najsibo iz Gorice ali pa iz Ajdovščine. Zasedla je položaje od Sv. Lucije čez Osek do Crnič. Na cestnem mostiču, pri k. 143, so minerji brigadnega minersko-sabotažnega voda zakopali protitankovske mine. Prvo sovražno vozilo, ki bi naletelo na mino, bi ustavilo vso sovražno kolono, nakar bi sledil napad z ognjem strojnic in drugega orožja. Borci so dobro

maskirali sebe, zaklone in orožje, da jih ne bi sovražnik pre-zgodaj opazil.

Jutranje ure so minevale, sovražnika pa še vedno ni bilo z nobene strani. Okoli 10. ure se je končno zaslišalo brnenje od Gorice. Kmalu se je izza ovinka pokazala kolona 7 kamionov in 4 motocikli, ki so počasi vozili v zasedo proti mestu, kjer so bile vkopane mine. Prvi kamion je že pripeljal do minskega polja, ko je eksplozija mine prelomila tišino. V zrak so zleteli deli razstreljenega kamiona in tudi trupla vojakov. Ni še eksplozija utihnila, ko je zaropotalo vzdolž sovražne kolone. Mnogi vojaki se niso niti premaknili, ker so na kamionih dočakali smrt in rane, preživeli pa so poskakali s kamionov, se vrgli v jarke ob cesti in začeli boj. Brigada ni čakala niti minute.

Na povelje »Hura! Juriš!« so se njene vrste hitro približale ter zažgale 3 kamione in uničile 2 motocikla. Zaplenili so 3 strojnice »šarce« in 7000 nabojev. Le ena skupina sovražnikov je organizirala krožno obrambo na nekem gričku ob cesti.

Branila se je do 17. ure, ko je končno prišla pomoč iz Gorice. V tej koloni so bili 4 kamioni vojakov, 2 oklepna avtomobila in 6 motociklov. Tudi ta je pripeljala v zasedo, enote 18. brigade pa so jo napadle in jo prisilile, da se je branila. Ob prvem mraku so se borci zopet približali vozilom, uničili 4 kamione, osebni avtomobil in 2 motocikla. V tem jurišu, katerega so vodili člani štaba brigade, je bil med drugimi ranjen tudi politični komisar brigade Dušan Ukmar.

Ranjeni komisar ni dovolil, da bi ga odnesli v zaledje. Kričal je še naprej »Na juriš! Naprej, fantje!« V svojih spominih je o tej borbi zapisal:

»Hipoma je bilo okrog mene vse polno borcev. Zakričim še bolj kot kdaj prej: ‚Tovariši! Juriš! Juriš! Naprej!‘ in spet krenemo. Kamioni gorijo, vse je v dimu, čujejo se kriki: ‚Lizmuzino odpeljimo!‘

Spet je Jordanova skupina med prvimi. Zopet se odlikuje. Nekdo skoči za volan, tovariši porivajo, okoli so še vedno siskale krogle. Tako so prišli do cestnega jarka, dalje ne gre. Zadnji poskusi, spet ne gre. ‚Zažgi!‘ in ‚Ze gori.‘«

Bojišče so osvetljevali goreči kamioni, sovražniki so se delno razpršili, organizirano se je borila le še skupina okoli oklepnih avtomobilov.

Bitka je bila pravzaprav končana. Ker te skupine ne bi bilo pametno dalje napadati, je štab brigade ukazal, naj bataljoni poberejo plen in zapustijo bojišče. Ko se je brigada že umaknila in krenila proti Predmeji, je iz Gorice prišla tretja kolona, ki so jo sestavljali sami tanki. Začeli so slepo streljati s tankovskimi topovi proti Cavnu. Seveda niso napravili nobene škode enotam, ki so se vračale utrujene z bogatim plenom po petdnevnih bojih s sovražnikom na cestah Vipavske doline.

Sovražnik je imel tega dne hude izgube. Ražen 7 uničenih kamionov, osebnega avtomobila in 4 motociklov, sta bila poškodovana še oklepni avtomobil in motocikl. Brigada je uničila 60 sovražnikov in večje število ranila. Zaplenila je 4 strojnice s 15 000 naboji in rezervnimi deli za strojnice, 6 min za težki minomet ter mnogo druge opreme. Imela je 3 padle in 4 ranjene. Med njimi je bil Zdravko Bavec, politični komisar 1. čete 3. bataljona, ki je padel, ko je vodil četo v napad na kamione.

V tej akciji so se posebno izkazali politični komisar 18. brigade Dušan Ukmar, komandant 1. bataljona Franc Jordan, politkomisar 1. čete 3. bataljona Zdravko Bavec, borci Boris, Zilko, Mozetič, Pahor in Budna Leban.³²⁶

Brigado je za te uspešne napade na sovražni promet na cestah Vipavske doline pohvalil tudi štab 30. divizije. Pohvala se glasi:

»DNEVNO POVELJE

V dneh od 25. do 28. avgusta 1944 so enote 18. SNOUB 'Bazoviške' imele hude boje z močnimi sovražnimi motoriziranimi kolonami, ki so prodirale na sektor Prvačine, Dornberka in iz Gorice proti Ajdovščini. V teh borbah so naši borci pobili nad 97 sovražnih oficirjev in vojakov, med njimi tudi SS kapetana. Poleg tega je bilo veliko vojakov ranjenih. Zažgale so 8 kamionov, 4 motorna kolesa, 2 avtoblindi, 1 luksuzni avto. Zaplenile so 15 000 kosov municije za 'šarca', 4 mitraljeze, mine za minomet, večjo količino raznih min, saržerjev za 'zbrojevko', opremo ter precej tehničnega materiala in bencina.

Za hrabrost in vztrajnost, ki so jo pokazali v teh bojih, izreka štab 30. divizije vsem borcem, podoficirjem in oficirjem ter političnim komisarjem 18. SNOUB 'Bazoviške'

PRIZNANJE IN POHVALO

*Hrabro držanje borcev 18. brigade naj služi za zgled in pobudo vsem ostalim, da bodo še odločneje udarili po sovražniku.*³²⁷

Na Predmeji je brigada kratek čas počivala in se pripravljala za nove akcije.

Medtem ko se je pripravljala za napad na belogardistično postojanko na Crnem vrhu, je 2. bataljon 18. brigade odšel v noči na 30. avgust v zasado med Crnim vrhom in Idrijo. Postavil jo je na cesti med Godovičem in Idrijo.

Cakali so skoraj ves dan do 16. ure, ko je prišla nemška kolona 40 mož iz Idrije. Bataljon jo je napadel. Čeprav so bili presenečeni, so se hitro znašli in organizirali obrambo. S prvimi rafali je obležalo na cesti 10 sovražnikov, nekaj je bilo ranjenih, drugi pa so se spretno branili, da jih 2. bataljon ni mogel pregnati in jim priti do živega. Po dveh urah napadanja se je bataljon umaknil in se vrnil na Predmejo.³²⁸

V ZASCITI NAPADA NA CRNI VRH

Ko so bile med sovražno poletno ofenzivo enote 9. korpusa zavzete z boji okoli Lokev in Trnovskega gozda, so njihovo odsotnost izkoristili domobranci in 3. avgusta prišli na Crni vrh z 250—300 možmi iz sosednjih postojank. Med njimi je bilo tudi okoli 90 domačinov iz Črnega vrha in okolice, po večini dezertarjev, zlasti tistih, ki so v dneh sovražne ofenzive obupani nad napori pobegnili iz naših enot in se potem vdinjali pri teh izdajalcih.

Po prihodu v vas so se začeli utrjevati ter jo spreminjati v močno utrjeno postojanko. Nihče jih ni motil pri delu. Ko so osnovno utrjevanje končali, se je večji del vrnil v svoje postojanke, na Crnem vrhu pa je ostalo 147 domobrancev — 15. četa slovenskega varnostnega zbora, ki je nekaj časa vadila v Trstu.

Med njimi je bilo tudi nekaj dezertarjev iz Gradnikove brigade in bivših aktivistov, ki so dobro poznali ne le okoliški teren, temveč tudi simpatizerje in sodelavce osvobodilnega gibanja. Zato je bila prva njihova akcija namenjena aretaciji tistih, za katere so vedeli, ali pa sumili, da sodelujejo s

partizani. Med ljudstvom je bilo precej razočaranja, ko so videli bivše partizane v službi okupatorja in domačih izdajalcev.

Nova postojanka je imela zatorej velik politični in vojaški pomen. Če prej so imeli domobranc, ki so se širili z Dolomitov, precej vpliva na tem območju, sedaj pa je njihov vpliv še bolj porastel. Iz tega novega središča so mogli dalje prodirati proti Colu in Vipavski dolini, kjer so tudi že imeli svoja oporišča, in se povezati.

Se večji pomen pa je imela postojanka v vojaškem smislu. Varovana je Idrijo z juga in krepila obrambo ceste iz Idrije proti Logatcu, po kateri so sovražniki prevažali izredno važno živo srebro za njihovo vojno industrijo.

Rudnik v Idriji je čedalje bolj postajal edini rudnik živega srebra, ki so ga imeli v rajhu. Prav to območje Crnega vrha je bilo izhodišče vseh večjih partizanskih napadov na postojanke v Idriji, Godoviču in Hotedršici. Z vzpostavitev te postojanke se je položaj spremenil. Crni vrh je postal izhodišče za vdore na osvobojeno ozemlje in v Trnovski gozd. Po nekaterih virih je sovražnik nameraval vzpostaviti podobno postojanko tudi na Colu, kar bi povežalo vse postojanke na črti Idrija—Logatec in v Dolomitih z Ajdovščino in Vipavo. Taka nova črta postojank bi presekala zvezo med Pivko in Trnovskim gozdom ter še bolj razdvojila 9. in 7. korpus. Pomenila bi tudi močno obrambo železnice Ljubljana—Trst. Zaradi vseh teh okoliščin je štab 9. korpusa sklenil napeti vse sile, da bi sovražno postojanko na Crnem vrhu za vsako ceno uničil in temeljito razrušil.

Štab 9. korpusa je v svojem podrobnem načrtu za napad angažiral vse enote 9. korpusa, razen tistih, ki so bile čez Sočo, v Slovenski Benečiji. Načrt je predvideval vse podrobnosti, da bi preprečil sleherno možnost napak, ki so bile v prejšnjih korpusnih akcijah, od katerih nekatere niso uspele le zato, ker se je v odločilnem trenutku sovražnik prebil skozi zaščito in preprečil uničenje postojanke.

Glavno nalogo v napadu in uničenju postojanke na Crnem vrhu je imela Gradnikova, okrepljena z bataljonom 19. brigade. Pomagalo ji je vse korpusno topništvo. Vse druge brigade korpusa so imele nalogo zaščititi napad na položajih okoli Crnega vrha na tistih smereh, kjer je bilo pričakovati intervencijo sovražnika.

Bazoviška brigada naj bi zaščitila napad proti Idriji, ki je bila najbolj nevarna sovražna postojanka in od katere bi mogli napadeni domobranci najprej pričakovati pomoči.

Nemški bataljon »Heine« v Idriji je odlično poznal teren okoli Idrije in Crnega vrha, saj je v prejšnjih korpusnih akcijah prav on preprečil uničenje napadenih postojank. Uspešno je interveniral pri napadu na Hotedršico, Godovič in Spodnjo Idrijo. Razumljivo je, da je od izpolnitve naloge 18. brigade, da prepreči za vsako ceno intervencijo Nemcev iz Idrije, bila odvisna korpusna akcija. Stab 18. brigade se je zavedal te težke odgovornosti. Brigada je morala tesno blokirati Idrijo, na cestah pa postaviti močne zasede. Zaradi gozdov, ki jo obkrožajo, in lege mesta je morala postaviti zasede čim bližje Idriji. Lažje je bilo zato, ker so začeli napadati podnevi, ko je bilo lahko kontrolirati premike v postojanki. Minersko-sabotažni vod je miniral ceste pred zasedami, da bi preprečili pot sovražni motorizaciji.

Ponoči na 31. avgust 1944 so enote odšle na določene položaje, 18. brigada pa na položaje pri Idriji. Glavna zaseda, 2. bataljon, je bila med Zagodo in Podrtijo, cesto pa so minirali. Tretji bataljon je bil nekoliko višje nad 2. bataljonom. Postavljen je bil tako, da je mogel priti na pomoč 2. bataljonu in da je obenem nadzoroval višje ležečo cesto proti Godoviču, če bi sovražnik obšel prvo zasedo skozi gozd. Prvi bataljon je bil zahodno od Idrije proti Kanomlji, če bi sovražnik po tej poti poskušal priti iz mesta na pomoč. Obveščevalci in patrolje so bili še na drugih mestih in so pazili na premike iz Idrije. Bili so v zvezi z enotami, da bi jih lahko obvestili o premiku sovražnika.

Ob določeni uri 1. septembra 1944 je na Črnem vrhu zagrmelo, začela se je ena od najpomembnejših akcij 9. korpusa. Borci brigade so napeli oči. Vsak je bil pripravljen, da udari po sovražniku, brž ko se pojavi.

Boj je na Črnem vrhu čedalje bolj besnel, čulo se je grmenje topov, težkih minometov, »piatov«, vmes pa še regljanje strojnic. Toda sovražnik v Idriji je miroval, borci so opazovali, kako vojaki hodijo po mestu, kot da se jim ne mudi. Ne kažejo nobenih znakov, da bodo krenili. Končno so opazili pred vojašnicami 5 kamionov, ki so počasi krenili proti Godoviču.

Borci 2. bataljona so se vznemirili, končno se bo začelo, že gredo. Niso šli daleč. Ko so se začeli vzpenjati iz doline

Idrijce in komaj prišli do gozda, sta prva dva kamiona zavozila na minsko polje. Sledila je močna eksplozija, v zrak so zleteli kosi razbitih kamionov in vojaki, ki so bili na njih. Nato so na njih začele bruhati ogenj strojnice in puške. Nemci so se poskušali prebiti peš. Zaseda jih je odbila in jih prikovala k cesti, da niso mogli nikamor. Okoli 17. ure sta prišla v pomoč še dva kamiona vojakov, ki sta se ustavila zunaj dometa strojnic. Skupno so skušali prebiti zasedo in prodreti proti Črnemu vrhu. Tudi tokrat je zaseda preprečila njihovo namero. Medsebojno obstreljevanje je trajalo do noči, nakar so se umaknili in odnesli svoje mrtve in ranjene.

Tudi 18. brigada je dobila sporočilo, da je akcija končana. Bataljoni, ki so bili okoli Idrije, so odšli proti Predmeji.

Partizanski viri poročajo, da sta bila uničena 2 kamiona in da so interventi imeli 60 mrtvih in 30 ranjenih, 18. brigada pa 4 ranjene.³²⁹

Na Črnem vrhu je bila postojanka do večera uničena, ne da bi sovražnik kjerkoli uspel priti na pomoč. Poskušali so pomagati iz različnih strani, celo znani Rupnikov bataljon domobrancev, ki je krenil iz Rakeka, se ni mogel prebiti skozi zasede. To je bila prva korpusna akcija, v kateri je vse šlo po načrtu štaba korpusa in ko ni nobena intervencijska kolona mogla prihiteti na pomoč.

Uničenje te domobranske postojanke je globoko odjeknilo po vsej Primorski in tudi po vsej Sloveniji. Nikoli več ni bilo na Črnem vrhu domobranske postojanke, po mnogih podatkih pa je močno zavrlo tudi nastajanje novih domobranskih čet slovenskega varnostnega zbora na Primorskem.

V tej zmagi je nedvomno imela največ zaslug Gradnikova brigada z bataljonom 19. brigade, ki je z odločnim naskokom zavzela postojanko. K njenemu uspehu so vsekakor odločilno pomagale druge enote korpusa, korpusno topništvo in enote, ki so z uspešnim bojem na črtah zavarovanja omogočile Gradnikovcem in Kosovelovcem, da do konca obračunajo z izdajalci slovenskega naroda na Črnem vrhu. Vloga 18. brigade, ki je onemogočila najbolj nevarnemu sovražniku, da bi iz Idrije prišel na pomoč napadeni postojanki, je bila dostojna pomoč k uspehu korpusa.

BAZOVIŠKA BRIGADA DOBI BOJNO ZASTAVO

Po akciji pri Idriji je brigada nekaj dni počivala na Predmeji. Divizija se je pripravljala, da z 18. in 19. brigado odide v Vipavsko dolino in na Kras, da bi preprečila širjenje domobranskih in italijanskih postojank, omogočila zbiranje in transport hrane v Trnovski gozd in na osvobojeno ozemlje in da bi znova napadla cestni in železniški promet, zlasti na železnici Gorica—Sežana, mimogrede pa še zavarovala množično zborovanje, ki so ga pripravljali v čast 14. obletnice žrtev fašističnega nasilja v Bazovici.

Na podlagi ukaza štaba 30. divizije sta krenili obe brigadi, 18. in 19., v noči na 5. September 1944 v Vipavsko dolino. Brez ovir na poti sta brigadi zasedli vasi Gabrje in Šmarje. Takoj sta razglasili, da bo drugega dne popoldne ob 17. uri veliko ljudsko zborovanje. Osemnajsta se je preselila v Branico in prevzela neposredno zavarovanje, medtem ko je 19. brigada zasedla položaje v širši okolici, da zaščiti vse dohode v Branico.³³⁰

Ljudsko zborovanje je bilo posvečeno obletnici bazoviških žrtev, brigada pa naj bi svečano sprejela bojno zastavo, ki jo je naredila mladina Braniče. Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte Slovenskega primorja je želel, da se proslave štirinajste obletnice smrti bazoviških junakov udeleži čim večje število prebivalstva Vipavske doline in Krasa. Ljudje so množično prihajali od blizu in daleč v velikem številu, kar je bilo za tište čase res občudovanja vredno, saj je sleherni udeleženec bil v nevarnosti, da bo kje srečal sovražnika.

Popoldne 6. septembra so se začele zlivati v Branico velike skupine ljudi. Zbralo se jih je nekaj tisoč na lepi livadi ob Branici, kjer so na hitro pripravili govorniški oder in ga okrasili s slovenskimi trobojnicami z rdečo zvezdo. Zborovanja se je udeležila tudi sorodnica ustreljenih žrtev, sestra Ferdinanda Bidovca. Prisotna sta bila tudi sestra in oče narodnega heroja Janka Premrla-Vojka in ugledni politični delavci Primorske z dr. Jožo Vilfanom na čelu.

Ob 17. uri se je brigada uredila in nato s strumnim korakom prikorakala pred navdušene ljudi. Razvrstila se je na prostranem travniku, kjer je že bila zbrana tisočglava množica, vmes pa so se ponosno dvigale trobojnice organizacij Osvobodilne fronte, ki so poslale svoje odposlance. Sredi še vedno okupirane Slovenije je bil pogled na to pisano množico, polno

Zgornja Braniča 6. septembra 1944. Osemnajsta je urejena za sprejem bojne zastave. Z desne kapetan Mitar Dabanović, Titov oficir in komandant 1. bataljona

domovinske zavesti, ognja in ljubezni, presunljiv in nepozaben. Mnogi so še poznali bazoviške žrtve in so pripovedovali svoji okolici o Bidovcu, Marušiču, Milošu in Valenčiču. Vse je prevzela vera v pravico in osvoboditev.

Proslava se je začela, pod razvitimi zastavami je zadenela jugoslovanska himna, ki so jo peli vsi navzoči. Pred odrom je sestra pokojnega Bidovca držala v rokah lepo novo zastavo, poleg nje pa je stala sestra Janka Premrla-Vojka. Pristopil je slovenski duhovnik in blagoslovil novo zastavo. Sestra pokojnega Bidovca se je nato obrnila k politkomisarju brigade in mu skupaj s sestro Janka Premrla-Vojka izročila zastavo. On jo je izročil v roke starega primorskega borca, komandanta

3. bataljona Karla Masla. V imenu 18. SNOUB »Bazoviške« se je toplo zahvalil politkomisar brigade Dušan Ukmar, ki je v svojem kratkem govoru poudaril pomen te zastave in obljubil, da jo bodo borci »Bazoviške« nosili do zmage nad fašizmom.

Dr. Joža Vilfan je nato govoril o junaškem boju in žrtvah primorskih fantov, ki so s svojim jasnim zgledom brezkompromisnega boja pokazali pot do cilja. Imeli bomo toliko svobode, je dejal, kolikor si je bomo priborili. Govorila sta še namestnik komandanta 9. korpusa podpolkovnik Peter Stante-

Mladina Zgornje Braniče predaja 6. septembra 1944 bojno zastavo 18. brigadi.
Zastavo drži sestra narodnega heroja Janka Premrla-Vojka, ob duhovniku
pa stoji politični komisar 18. brigade Dušan Ukmar

Skala in komandant 18. brigade Nikola Vidačić. Nato je sledil kratek program pevskih zborov 18. brigade, mladine in godbe 19. brigade.

Prelepo zastavo je vezla braniška mladina, podaril pa jo je pokrajinski odbor OF za Primorje. Borci 18. brigade so jo sprejeli z resničnim ponosom. Sledilo je kratko ljudsko rajanje, v katerem so za trenutek pozabili na tegobe vojne in ga preživeli v veselju. Vsem prisotnim je bil ta dan nepozaben. Zaradi velike bližine sovražnih postojank so vsi vedeli, da bi moglo tudi slučajno srečanje s sovražnikom pomeniti smrt, vendar sta bila zavest in vera v našo vojsko močnejša od sovražnikovih groženj. Ljudje so ponosno gledali svoje borce, v njih so videli jamstvo skorajšnje svobode.

»Nekaj takšnega si človek ne bi mogel niti predstavljati. Tolikšna množica se težko zbere celo v miru, ne pa v času vojne in ilegale!« je dejal takrat neki 70-letni starček, domačin iz Braniče.³³¹

Po končanem zborovanju so se ljudje razšli na vse strani, brigade pa so krenile na položaje okoli Stanjela.³³²

USPEŠNO SODELOVANJE 18. IN 19. BRIGADE V BOJIH PRI ŠTANJELU

Obveščevalci so sporočali, da italijanski fašisti nameravajo na Štanjelu vzpostaviti postojanko. Že iz rimskih časov je bila znana njegova pomembna lega, saj so dolgo imeli na tem mestu stalno posadko, ki je nadzorovala pot proti Panoniji. V poznem poletju 1944 bi fašisti z zasedbo Štanjela povezali vrsto gosto postavljenih postojank po Vipavski in Braniški dolini ter na Krasu. Ko so ta namen okupatorjev pojasnili prebivalstvu, so sami zahtevali, naj brigade porušijo vas, češ, raje ostanejo brez domov, kot da bi dovolili sovražniku postaviti postojanko.

Sovražna posadka se je medtem že pripravljala, da krene na Štanjel. Tište dni je že prišla v Koprivo.³³³

Obveščevalna služba 30. divizije, tesno povezana s terensko, je te dni odlično delovala. Za vsak sovražnikov premik v bližnjih garnizijah sta takoj zvedela štab 30. divizije in brigade. Sovražnik je tedaj že imel gosto omrežje svojih postojank na osrednjem Krasu. V Tomaju je bilo 140, v Dolu 80, v Banah 500, na Lokvi 150, v Sežani 930, Štorjah 170, Koprivi 45, Dutovljah 45, Senožečah 290, Dornberku 163, Ajdovščini 285, v Vipavi 370 sovražnih vojakov. Bili so Nemci iz 188. rezervne gorske divizije, italijanski fašistični oddelki republikanske italijanske vojske in domobranci slovenskega varnostnega zbora.³³⁴

Položaje okoli Štanjela je zasedla 19. brigada. Začela se je takoj utrjevati in pripravljati za sprejem sovražne posadke, ki naj bi prišla na Štanjel. Borci so si pripravili solidne zaklone, kar ni bil pogost običaj partizanskih enot. Napravili so tudi dobre bunker je, ki bi jih mogli ščititi tudi pred ognjem težkega sovražnega orožja, zlasti minometov.

V vaseh Svino in Braniča je bila Osemnajsta, pripravljena priskočiti na pomoč 19. brigadi, če bi jo napadle močnejše sovražne sile.

Cas do 7. septembra je 19. brigada izkoristila, da se je dobro utrdila in pripravila. To utrjevanje je brigadi v kasnejših bojih omogočilo, da se je uspešno ne samo branila, temveč celo prešla v napad in nekaj krat razbila sovražnika.

Izvidnice so že ob 7. uri 7. septembra zapazile, da se približujejo nemški kamioni iz Koprive. Okoli 10. ure se je res

prikazala sovražna kolona, pred katero je šla izvidnica na motornih kolesih. Prišli so prav do minerjev 19. brigade, ki so tedaj še polagali mine na cesti Kopriva—Štanjel. Minerji so takoj napadli sovražno izvidnico, vendar so s tem odkrili tudi minsko polje. Izvidnica je še bolj previdno prodirala, za njimi pa je prišla kolona 20 kamionov polnih vojske in se okoli 12. ure ustavila kak kilometer pred položaji 19. brigade. Razvili so se v strelce in krenili v napad. Napredovali so ob obeh straneh železniške proge. Ko so prišli do železniškega mosta, so naleteli na odpor. Hitro so se umaknili. Nato je nastalo majhno zatišje, čakali so, da pride okrepitev. Ob 14. uri je prišlo 300 mož italijanske prostovoljne SS policije bataljona »Italia«. Okoli 13. ure so začeli napadati položaje 19. brigade. Hud boj je dosegel višek okoli 15. ure.

Štab 30. divizije, ki je spremljal potek boja, je dal ukaz, naj 18. brigada pošlje 19. na pomoč en svoj bataljon. Štab je dal povelje 1. bataljonu, ki je prišel zelo hitro čez k. 284 na desno krilo 19. brigade, kjer je že bil njen 2. bataljon.

Oba bataljona sta skupaj začela obkoljevati sovražnika, da bi ga napadla v hrbet. Ko sta presenečenega sovražnika napadla, se je začel umikati. To so videle druge enote 19. brigade in tudi odločno krenile v naskok. Sovražnik ni mogel ustaviti odločnega naleta. Moral se je hitro umikati proti Koprivi. Vendar je bilo škoda, da borci niso izkoristili priložnosti, da bi do konca uničili sovražnika. Zadržali so se ob bogatem plenu, kar je sovražniku omogočilo, da je pobegnil. Na položaju so namreč ostali kamioni, orožje, strelivo in druga oprema.

O tem je očividec Janez Benedik zapisal:

»Borba je trajala komaj 5 minut, že je bilo 32 presečenih fašistov ubitih, 18 pa ujetih. Tri je nepoškodovani kamioni so ostali v naših rokah. Za volan so sedli naši borci in odpeljali plen z ujetniki vred prek Vipavske doline na naše osvobojeno ozemlje.«³³⁵

Cetrty kamion je bil poškodovan, topiči »Erlikon«, kalibra 20 mm in protitankovski top 45 mm, 2 težki strojnici in težki minomet 81 mm pa so bili nepoškodovani in kompletni. Zapolnili so še 20 pušk, 2 brzostrelki, 4 pištole, radijsko postajo in velike količine različnega streliva in druge opreme. Devet-

naj sta brigada je imela tega dne 3 ranjene, bataljon 18. brigade pa ni imel izgub.³³⁶

Svoj poskus prodora v Stanjel je sovražnik drago placal zaradi odlične obrambe 19. brigade, hitre intervencije in odločnega naskoka vseh enot, s katerim so prisilile sovražnika na umik. Pri tem pa sta vsekakor odigrala odločilno vlogo 2. bataljon 19. in 1. bataljon 18. brigade s svojim udarom v hrbet sovražnika.

Stab 30. divizije se je zavedal, da ta prva, sicer velika zmaga ne bo odvrnila sovražnika, da bi ponovno ne poskusil prodreti na Stanjel. Sklenil je še naprej braniti iste položaje, ki jih je 19. brigada popravila in jih še bolj utrdila, 18. brigada pa je tudi ostala na svojih prejšnjih položajih, pripravljena priskočiti na pomoč 19. brigadi.

Komandant 1. bataljona 18. brigade Franc Jordan se spominja boja pri Stanjelu takole:

»Okrog 14. ure tega dne so me poklicali v štab brigade. Dobil sem povelje, naj takoj krenem s svojim bataljonom na pomoč 19. brigadi, ki se je bojevala z nemško kolono, prodirajočo proti Stanjelu.

Prvi bataljon je bil takoj pripravljen in je z Zgornje Braniče skoraj v teku hitel na pomoč 19. brigadi. Ko smo se približali bojišču, mi je komandant 30. divizije Branko Kodrič še dal ukaz, v kateri smeri naj napadem. Takoj smo odhiteli na položaj. Četo težkega orožja sem razporedil v zasedo ob cesti, da nam zavaruje hrbet, dve četi pa sta krenili v napad s položajev pri Sv. Gregorju proti Stanjelu, kjer se je že bojevala 19. brigada. Napad našega bataljona in enega bataljona 19. brigade v hrbet ter njun juriš so ustavili sovražni napad. Po enournem hudem boju je bila sovražna kolona razbita, na cesti pa je ležal bogat plen. Zaplenili smo nekaj kamionov z orožjem in vojaško opremo, kar smo prepustili 19. brigadi.

Po tem boju smo dobili ukaz, naj ostane 1. bataljon 18. brigade na Stanjelu, da bi ga zaščitili skupaj z 19. brigado pred vdorom sovražnika

DRUGI POSKUS SOVRAŽNIKA

Kot je predvideval štab 30. divizije, je sovražnik znova poskušal prodreti na Stanjel, tokrat z močnejšo kolono. Čeprav so dopoldne 8. septembra vse enote napeto pričakovale sovražnika, ga ni bilo. Ko so bili že prepričani, da tega dne napada ne bo, se je ob 15.30 pokazala na obzorju, prihajajoč iz Koprive, sovražna kolona kakih 350—400 mož s topovi, kamioni in težkimi minometi. Prodirali so zelo previdno s pobočnicami, ki so ob cesti ščitile glavnino. Ko je ena od pobočnic naletela na zasedo 3. bataljona 19. brigade, se je ta umaknila, sovražnik pa je z vso silo napadel 3. bataljon. Po polurnem boju ga je prisilil na umik proti Stanjelu. Ustavil se je kakih 500 m pred naseljem. Na tej črti je 3. bataljon uspel zadržati sovražnika. Toda z napredovanjem je sovražnik zašel v nekak ognjeni žep med položaje 19. brigade.

Prvi bataljon 18. brigade je medtem že bil pri 2. bataljonu 19. brigade. Oba sta ob 18. uri napadla sovražnika in ga potisnila na izhodne položaje. Sovražnik je čez pol ure ponovil napad in znova zavzel prejšnjo črto okoli 500 m pred Štanjekom. Tedaj sta 2. bataljon 19. brigade in 1. bataljon 18. brigade čez k. 284 udarila silovito v njegov desni bok. Udarec je bil tako močan, da je sovražnika naravnost razbil. Začelo se je brezglavo umikanje, kakor je kdo mogel. Na bojišče so pritisnile tudi druge enote in boj je bil hitro končan v korist partizanov. Tudi tokrat je ostal bogat plen: top »Erlikon« 20 mm z 12 zaboji streliva, 2 težka minometa 81 mm, 2 strojnice, 3 brzo-strelke, 22 pušk ter mnogo streliva in drugega materiala. Na bojišču so našli 17 mrtvih in več ranjenih, partizani pa so imeli 1 padlega in 8 ranjenih.³³⁷

Po tem drugem porazu so brigade za naslednji dan 9. septembra 1944 pričakovale še močnejši napad, zato so položaje 19. brigade okrepili še drugi bataljoni 18. brigade. Toda sovražnik je po vseh izgledih sklepal, da so partizanske sile pretrd oreh. Tega dne ni bilo napada, pa sta ta dan obe strani izkoristili za pripravo in počitek svojih enot.

Ker ni bilo sovražnega napada, je štab 30. divizije poslal 18. brigado na cesto med Gorico in Ajdovščino v zasedo, da napade promet.

UDARCI PO SOVRAŽNIH KOLONAH PRI AJDOVSCINI

Brigada je odšla s Stanjela čez Vipavsko dolino proti Oseku, kjer je še ponoči 10. septembra postavila zasedo ob cesti Gorica—Ajdoščina, da bi sovražne okrepitve tolkla že pred prihodom na bojišče in ko se najmanj nadejajo. Slučajno sta to noč pred zasedo 18. brigade zaminirala cesto dva minner ja bivšega Južnoprimskega odreda, ki sta hotela sama izvršiti sabotažno akcijo s postavljanjem protitankovskih min na obvozu porušenega mostu v bližini Oseka. Položila sta mine in čakala, ne da bi vedela, da je v bližini cela brigada že v zasedi. Tudi 18. brigada ni vedela za oba minerja, ker ju niso opazili pri delu.

Vsi so čakali dobro skriti in maskirani, da pride sovražnik, ki ga ni bilo precej dolgo. Minerja sta morala opozoriti nekega kmeta, ki je slučajno prišel z vozom, da ne bi nagazil na mine s konjsko vprego. Možakar se je lepo zahvalil in ju nagradil z jedačo, ki jo je imel s seboj. Sovražnika pa še vedno ni bilo od nikoder, vsi so bili nestrpni, minerja, ki sta mislila, da bosta morala pobrati mine, in borci brigade, ki so v tem neprijetnem položaju ždeli skriti in čakali na prihod sovražnika. Okoli poldne se je končno prikazala od Gorice sem kolona 6 kamionov z motociklom. Nič hudega sluteč je zapeljala čez obvoz okoli porušenega mostu. Motociklist je srečno šel čez minsko polje, prvi kamion pa je naletel na mino in zletel v zrak z vojaki vred. Sledili sta še dve močni eksploziji in od prvega kamiona ni ostalo ničesar. Tedaj so zaropotale strojnice in puške iz zasede. Ob vzklikih »Hura! Juriš!« in treskih ročnih bomb je 18. brigada napadla in uničila še preostalih 5 kamionov, ki so začeli goreti. Posadka tovornjakov je bila skoro pokošena, drugi pa so se razpršili.

Minerja sta šele tedaj spoznala, da sta sodelovala z 18. brigado in ji napravila veliko uslugo, ko sta minirala obvoz prav tam, kjer je bila brigadna zaseda. Plen je bil majhen, ker je skoraj vse zgorelo na kamionih. Zaplenili so le nekaj hrane in obleke.³³⁸

Že med bojem je brigada dobila ukaz, naj se takoj vrne na Štanjel pomagat 19. brigadi, ki je imela hude boje s sovražnikom. Morala je hiteti kar podnevi. Sia je na pot ob 13. uri je prispela do Stanjela zvečer ob 19.30, ko je 19. brigada že

sama razgnala in premagala napadalce ter tik pred prihodom

18. brigade končala bitko. Zopet je imela bogat plen. Uničila je 2 oklepna avtomobila, 40 vojakov pobila, 20 ranila in 3 ujela. Zaplenila je težki minomet 81 mm, 2 strojnici, 2 brzostrelki, 5 pušk, mnogo streliva in drugega materiala. Kosovelova brigada je imela 5 padlih in 7 ranjenih.³³⁹

Po tem boju je štab 30. divizije začasno pustil pri Stanjelu dva bataljona 18. brigade, drugim silam pa je ukazal, naj postavijo močno zasedo na cesti Gorica—Ajdovščina.

PONOVNO NA CESTI PRI OSEKU

V noči na 12. September sta se 18. in 19. brigada premaknili s področja Stanjela. Bazoviška, brez 4. in 5. bataljona, ki sta ostala še nadalje na Stanjelu, je šla na Vitovlje, 19. brigada pa v vas Bratino.

Štab 30. divizije je bil v vasi Podgora nad Vrtovinom, da bi vodil zasedo na glavni cesti Gorica—Ajdovščina.

Bazoviška brigada je zasedla položaje pri Oseku. V zasedo je razporedila 2. bataljon, ki je izbral položaje nad cesto, pod njo pa postavil svojo prvo četo.

Prvi bataljon je zasedel položaje proti Šempasu, da bi napadel zadnji del sovražne kolone in zaščitil zasedo proti Gorici, 3. bataljon pa je bil razporejen bolj proti Crničam. Napadel naj bi čelo sovražne kolone, ki bi šla mimo 2. bataljona. Proti vasi Dobra vije, od Crnič dalje, je bila razporejena 19. brigada, ki naj bi napadla sovražnika iz Ajdovščine, obenem pa varovala razpored divizije iz te smeri. Artilerija 30. divizije, 45 mm protitankovski top in 20 mm top »Erlikon«, sta bila na položaju pri k. 605 v bližini Sv. Marije. Tolkla in uničevala naj bi zlasti sovražno motorizacijo. Vsi so bili do zore pripravljeni in so čakali, da pride od katere strani kakšna sovražna kolona.

Sele okoli 12. ure se je od Gorice zaslišalo močno brnenje. Po močnem zvoku so sklepali, da prihaja številna motorizirana kolona. Zares je prišlo 30 kamionov, polnih vojakov in materiala, vmes pa sta bila še 2 oklepna avtomobila in 2 motocikla. Vozili so počasi in zelo previdno z velikimi presledki med vozili, zato je bila kolona zelo dolga.

Kolono je 1. bataljon pustil mimo, dokler niso prišli pred njegove cevi zadnji kamioni. Okoli 13. ure je 1. bataljon z vsem orožjem napadel poslednje kamione. Kolona je obstala, presenečeni vojaki so poskakali z vozil in začeli boj s partizani. Začelo se je hudo obstreljevanje, v boj se je vključil tudi 2. bataljon in potem še tretji, oba sta napadla vozila, ki jih je spustil naprej 1. bataljon. Močan navzkrižni ogenj je prisilil

1. četo 2. bataljona, da se je umaknila. Sovražnik je začel urejevati svojo obrambo, zlasti je spretno izkoriščal svoje oklepne avtomobile. Okoli pol dveh popoldne je prišel na pomoč brigadi 2. bataljon 19. brigade, ki je zasedel položaje pod k. 219 na robu borovega gozdička in odprl ogenj po vsej dolžini sovražne kolone.

S kolono, ki je bila prikovana na cesti od Sempasa do Crnič, se je zdaj vodil hud boj, v katerem je sovražnik moral braniti svojo tehniko pred naskoki partizanov. Na najbolj kritičnih mestih so oklopni avtomobili reševali kolono, da bi ne bila uničena. Topništvo 30. divizije se je vključilo v boj šele ob 14. uri. Zaradi svoje velike oddaljenosti so njegovi topovi bili preslabi, da bi resno mogli ogroziti sovražno motorizacijo, zlasti sovražne oklopnike. Zaradi tega so ob 16. uri približali protitankovski top cesti, da bi mogel bolje udarjati po sovražni koloni. Ker je bilo več kamionov na obeh koncih kolone poškodovanih, ni mogla niti naprej niti nazaj. Oklepni avtomobili in pehota pa so se branili okoli kamionov in odbijali naskoke partizanskih čet. Takšen ravnotežni položaj je trajal do 17. ure, ko je sovražniku prišla pomoč iz Gorice. Bilo je 6 tankov in dva oklepna avtomobila. Razporedili so se po koloni in jo ščitili tako, da so patroljirali ob koloni. Da bi zaščitili enote pred bočnim ognjem, je 2. četa 2. bataljona zasedla položaje pod k. 211 in dalje nad pokopališčem.

Nemci so z oklepnimi avtomobili pod zaščito tankov izvlačili pokvarjene kamione izven območja ognja partizanov do 19. ure. Nato se je umaknila še pehota in cela kolona je odšla potem proti Gorici. Kako se jim je mudilo, se vidi po tem, da so pozabili popolnoma dober kamion v nekem dvorišču v Oseku, ki so ga zapustili šoferji in pobegnili med bojem. Ta kamion je postal plen 18. brigade z vsem blagom, ki je bil na njem.

Sovražnik, ki kljub veliki premoči v oklepnih enotah ni mogel nadaljevati poti proti Ajdovščini, je imel 20 mrtvih in

večje število ranjenih, poškodovanih je bilo 20 kamionov, eden pa je bil zaplenjen s 3 zaboji streliva ter raznim drugim materialom.

Brigada je imela 2 ranjena, med njimi je bil komandant

3. bataljona, ki je vodil napad na sovražne kamione. Tudi v tem boju je bilo dobro sodelovanje med 18. in 19. brigado. Pokazalo se je, da je naše topništvo bilo neuspešno z večjih razdalj. Če bi bilo postavljeno bližje cesti, bi lahko uničevalo sovražna oklepna vozila in kamione. Sovražnik je dobil od enot 18. brigade udarec že četrtrič na skoraj istem mestu na cesti pri Oseku.³⁴⁰

Brigada se je po končanem boju premaknila na Stanjel,

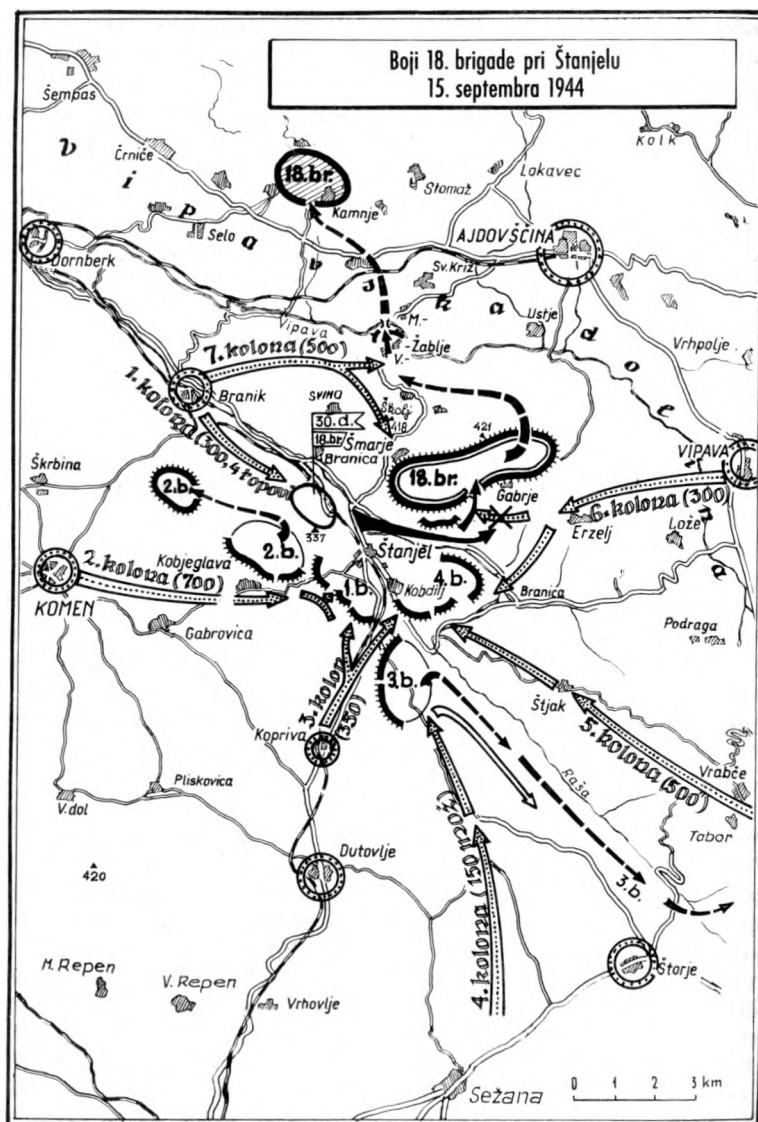
19. brigada pa je ostala. Z brigado se je vrnil na Stanjel tudi štab 30. divizije.

BOJ PROTI SEDMIM SOVRAŽNIM KOLONAM PRI STANJELU

Dotedanjn brezuspešni poskusi, da bi zasedel Stajel, in hude izgube, so prisilile sovražnika, da napravi načrt, kako bi pregnal partizane. Z močnimi silami, ki bi obenem udarile iz raznih strani na položaje pri Stanjelu, je nameraval obkoliti in potem razbiti partizanske čete, ki so mu prizadejale toliko udarcev in skrbi na tem občutljivem prostoru med Trstom in Gorico. V ta namen je zbral okoli 3000 mož in pripravil malo ofenzivo na Stanjel in enote, ki so ga branile.

Stab 9. korpusa, ki je dobil obvestilo, da se nekaj takega pripravlja, je ukazal štabu 30. divizije, naj zapusti Kras in Vipavsko dolino. S tem poveljem se ni strinjal štab 30. divizije. Predlagal je, naj ostane »Bazoviška« brigada še naprej na tem ozemlju, zlasti zaradi civilnega prebivalstva, ki ni želelo, da bi jih partizani zapustili sedaj, ko so že pritegnili sovražnika. V tem se je zveza s štabom 9. korpusa pretrgala in štab 30. divizije ni dobil odgovora na ta predlog. Na svojo odgovornost je pustil 18. brigado, da še naprej brani Stanjel. Tudi sam je ostal z njo, da bi bil prisoten v tem odločilnem boju. Stab ni skrival, da je obkolitev nevarna in je s štabom brigade pripravil podroben načrt boja za Stanjel.

Vsem borcem so pred bojem obrazložili položaj in tudi to, da ima prebivalstvo polno zaupanje v naše brigade. Zato

je treba zapustiti Štanjel le pod pritiskom premočnih sovražnih sii.

Na osnovi načrta, ki sta ga napravila štab divizije in brigade, so enote zasedle položaj okoli Štanjela in pri Kobdilu, kjer so se dobro pripravile za sprejem sovražnika. Bataljoni

18. brigade so zasedli položaje in sicer 2. bataljon na Kobji glavi, da ščiti desni bok brigade, 1. bataljon pred Štanjelom na robu k. 764 z nalogo, da frontalno iz utrjenih položajev brani dohode k Stanjelu, 4. bataljon na robu Kobdilja nad cesto in k. 406 z nalogo, naj sodeluje s 1. bataljonom v obrambi Stanjela in odbija sovražne napade od Koprive, 3. bataljon pa je bil na levem krilu brigade, zahodno od k. 288 na črti trig. 371—k. 386—Ponikve, pripravljen, da napade sovražnika v hrbet, ko se bo zapletel v boj s 1. in 4. bataljonom. V sodelovanju z njimi naj bi popolnoma obkolili sovražnika in ga uničili. Peti bataljon je bil izza položajev 1. bataljona pri k. 337 kot brigadna rezerva, pripravljen intervenirati proti obrambnim položajem drugih bataljonov. Tarn sta bila tudi štab 18. brigade in 30. divizije.

To je bila zelo dobra razporeditev, če bi okupator začel napadati tako, kakor je napadal v dotedanjih treh poskusih, vendar je tudi nasprotni štab to pot pripravil nov načrt in imel na razpolago več sii, okoli 2500—3000 vojakov, ki so čakali v bližnjih postojankah.

Sovražni načrt je predvideval frontalni napad na položaje pri Stanjelu, z drugimi silami, ki bi prodirale bočno in v hrbet, pa je nameraval partizane obkoliti, razbiti njihovo obrambo in jih potem uničiti. Da bi preprečil umik proti Vipavi in Trnovskemu gozdu, so postavili še eno zaporno črto s kolonami, ki so od Branika krenile čez Svine in Branico, in ki je zajela dolino reke Braniče do Erzelja.

Sovražnik je 15. septembra zgodaj zjutraj pokazal prve znake ofenzive, ko se je pojavil najprej iz dveh strani, od Koprive in Spodnje Braniče. Toda kmalu se je pokazalo, da gre za velike sovražne sile, ki so začele pravo ofenzivo na Štanjel iz različnih smeri z jasnim namenom, da obkolijo in razbijejo brigado.

Krenilo je sedem kolon, od katerih naj bi se okoli 7. ure zjutraj združilo pet kolon pri Stanjelu, dve pa sta hiteli postavljati zaporno črto po dolini Braniče proti Erzelju. Prva

kolona je krenila iz Branika proti Kukovcu in Štanjelu. Stela je okoli 300 mož italijanske narodnosti, ki so imeli tudi baterijo štirih 75 mm topov in pratež s 50 mulami. Imeli so nalogo udariti v hrbet položajem pri Štanjelu s severa, ko bi druge kolone napadle frontalno in z juga.

Druga kolona je šla iz Komna proti Kobji glavi in je bila najštevilnejša. Imela je okoli 700 mož, okrepili so jo še 3 tanki, 2 oklepna avtomobila in 16 kamionov. Prodirali so tako, da bi bočno udarili na obrambne položaje pri Štanjelu z zahoda in vrgli partizane v dolino Braniče. Tretja kolona, ki je šla iz Koprive proti Štanjelu, je štela kakih 350 mož in imela baterijo topov 57 mm, nekaj oklepnih avtomobilov in 14 kamionov. Verjetno je imela nalogo, da frontalno napade položaje brigade pri Štanjelu in skupaj z drugimi kolonami razbije partizansko obrambo pri Štanjelu. Četrta kolona je šla iz Sežane proti Tomaju na Ponikve in k Štanjelu. Stela je okoli 150 mož, ki so pripadali 188. rezervni diviziji gorskih lovcev.³⁴¹

Imela je vlogo desne pobočnice sovražnih sii, ki so prodirale proti Štanjelu in naj bi preprečila partizanskim silam, da bi bočno napadle njihovo glavno kolono. Peta kolona je krenila z Razdrtega proti Taboru, Štjaku in Štanjelu. Stela je okoli 500 mož, od katerih je bilo 150 mož konjenice, drugi pa domobranci in ustaši. Ta kolona je imela nalogo, da z delom sii udari v hrbet branilcem na Kobdilu, z delom pa zasede severna pobočja doline Braniče in prepreči umik partizanskih sii s Štanjela. Pri tem naj bi se povezala s sedmo kolono in tako zaprla omenjeno zaporno črto. Sesta kolona, ki je šla iz Vipave proti Erzeltu in Štanjelu, je bila sestavljena iz Nemcev in domobrancev in je imela nalogo, skupaj s sedmo in peto kolono, zapreti odstopnico na zaporni črti na severnem pobočju doline Braniče. Sedma kolona, 500 mož, je tudi krenila iz Branika, vendar je šla v nasprotno smer od prve. Sestavljali so jo italijanski vojaki in je imela glavno nalogo, da s šesto in peto polono postavi zaporno črto Zabije—Šmarje—Gabrje in po dolini Braniče.

Prva se je pojavila na bojišču kolona iz smeri Koprive, že ob 6.30. Prodrla je do k. 291, kjer gre cesta čez železniško progo. Tam je oklepni avtomobil naletel na minsko polje in obstal poškodovan od protitankovske mine. Tretji bataljon, ki je bil najbližji, je začel napadati sovražnika z boka. Ko se je vnel boj s to kolono, je četrta kolona, pobočnica iz

Sežane, že udarila v hrbet 3. bataljonu. Tako se je 3. bataljon znašel v navzkrižnem ognju dveh nasprotnikovih kolon.

To je prisililo bataljon, da se je med bojem počasi umikal izpod ognja po grebenu proti vzhodu. S tem je nase pritegnil celo kolono, ki je prišla iz Sežane. Sicer je bil tudi cilj te kolone odstraniti partizane, ki bi bočno napadali njihove sile v napadu na Stanjel. Boj med 3. bataljonom in to kolono se je nadaljeval proti Vrabčam, kjer se je okoli 12. ure uspel odlepiti od sovražnika. S tem je odvrnil eno sovražno kolono od Stanjela, vendar je bil tudi zanj boj pri Stanjelu končan. Tega dne ni imel več nobenih spopadov. Bataljon se je nato prebijal na zborni mesto brigade, ki je bilo na območju Vitovlje in Kamnje.

Obenem s kolono iz Koprive se je pojavila tudi druga kolona iz Komna, ki je prodirala čez Kobjo glavo proti Stanjelu, in kolona iz Branika, ki je prek Lukovca prodirala čez hrib in odrezala 2. bataljon od drugih enot brigade. Ta bataljon se je tako znašel med dvema najmočnejšima sovražnima kolonama. Drugi bataljon, ko je opazil obe sovražni koloni, sploh ni napadel, temveč je sklenil, da se umakne proti Tostemu vrhu, kamor je vodila še svobodna pot. Na k. 364 je bil borov gozdiček in v njem je krožno zasedel položaje.

Sovražnik ni opazil njegovega manevra in ga tega dne sploh ni napadel. S tem ko se je 2. bataljon poceni izognil boju, je nastala težavna situacija pri drugih bataljonih na položajih pri Stanjelu. O svojem umiku ni obvestil nikogar, ker je bil odrezan od sovražnika. Kaj se je zgodilo, je štab brigade sam sklepal po tem, da na Kobji glavi ni bilo nobene boja, čeprav so pritiskale od tod močne sovražne sile na položaje pri Stanjelu.

Sovražnik je tako zelo hitro uspel očistiti obe krili brigade. Zdaj je vsa teža napada bila naperjena neposredno proti položajem drugih bataljonov pri Stanjelu.

Sovražnik je zdaj usmeril glavni napad svojih treh kolon na Stanjel. Utrjene položaje 1. bataljona je dobesedno zasul z ognjem topov, težkih minometov in oklepnih avtomobilov. Glavni pritisk je bil iz smeri Koprive in Komna. Borci 1. bataljona so s svojih utrjenih položajev na dominantnih mestih uspešno držali na primerni razdalji sovražno pehoto, ki je hotela z naskokom zavzeti Stanjel. Prikovali so jih na čistino pred položaji in odbijali vse njihove poskuse, da se približajo.

V tem je uspešno sodeloval s svojim ognjem 4. bataljon, ki je ves čas bočno tolkel tretjo kolono iz Koprive in ji ni dovolil, da napreduje k Štanjelu. To mu je uspevalo vse dotlej, dokler mu ni udarila v hrbet sovražna kolona 200 mož, ki je prišla iz Braniče čez k. 176 in ki je bila del pete kolone. To je prisililo 4. bataljon, da se je moral umakniti čez k. 301 na položaje vzhodno od Štanjela pri Sv. Gregorju.

Ko je štab brigade uvidel, da je desni bok zaradi odhoda 2. bataljona nezaščiten, je dal ukaz 5. bataljonu, naj zasede položaje zahodno od Štanjela in zaustavi prodor prve in druge kolone. Bataljon je izvršil ukaz. Odločno je napadel prodirajočega sovražnika in ustavil njegovo napredovanje. Na ta način je neposredna obramba Štanjela postala spet celo vita, položaji 1., 4. in 5. bataljona pa so tvorili čvrsto fronto, ki je sovražnik ni mogel prebiti kljub svoji veliki premoči. Bil je prisiljen, da z majhnimi skupinami poskuša čez čistino vsaj načeti obrambo 18. brigade.

Po vsakem neuspelem naskoku je znova zasipal branilce z dežjem granat topov in minometov, da bi potem spet poskušal nov prodor v obrambo, kar so borci spet krvavo odbili. Taka ostra bitka se je nadaljevala do 9. ure. Tedaj pa je iz Braniče prodril sovražni konjeniški eskadron v dolino, na Brju pa se je pojavila sedma kolona. Zdaj je postal položaj branilcev zelo kritičen, ker jim je grozila popolna obkolitev, v obroču pa bi ostali trije bataljoni brigade, štab brigade in 30. divizije.

Da bi preprečili obkolitev, sta štaba sklenila izvršiti nagel umik brigade po strminah k. 293 in k. 364 čez dolino reke Braniče in zasedi položaje na njenem desnem bregu. To je bilo treba narediti prej, kot bi fašisti postavili svojo zaporno črto po dolini. Za zaščito umika so določili 2. četo 5. bataljona, ki naj bi s težko strojnico na k. 223 zaprla dolino, s strelci pa zasedla položaje na k. 267 in omogočila umik proti Gornji Branici in Gabrju.

Okoli 11. ure je 1. bataljon prekinil ognjeno zvezo s sovražnikom in se naglo umaknil na drugo stran Braniške doline, da bi zasedel nove položaje od k. 132 do poti, ki pelje skozi gozd pri k. 216 in k. 267. Ko je bataljon zasedel položaje 2. čete 5. bataljona, ki je s tem izpolnila svojo nalogo, je ta dobila ukaz, naj po najkrajši poti in čimprej zasede sedlo pod k. 333 nad vasjo Vrtovče in zaščiti umik brigade s te strani.

Spremljevalna četa 18. brigade z zaplenjenimi nemškimi motocikli nekje na Vipavskem septembra 1944

Za 1. bataljonom so se premaknili tudi 4. bataljon in oba štaba na drugi breg Braniče. Umik je kljub nevarnemu položaju potekal v popolnem redu, enote pa so se premikale le tedaj, ko so dobile tozadevno povelje. Takoj so zasedale določene nove položaje.

Pri Stanjelu je ostal le še 5. bataljon, ki je ščitil umikanje vseh sli s Stanjela. Ko je izpolnil to nalogo, se je tudi on hitro spustil v dolino čez reko Branico, ne da bi ga pri tem oviral sovražnik.

Takoj nato je 1. četa 5. bataljona zasedla položaje severovzhodno od Braniče, usmerjene proti Braniku.

Umik iz skorajda obkoljenega Stanjela je popolnoma uspel, ne da bi sovražnik brigado oviral pri tem manevru. Kakor da ne bi verjel, da je Stanjel že brez branilcev, še nekaj časa ni prodiral v Stanjel. Bal se je, da mu partizani niso pripravili morda kakšne ukane, saj je že v prvih naskokih imel hude izgube. Ko že pol ure ni nihče odgovarjal na streljanje, je sovražnik počasi in previdno zasedel Stanjel, za katerega je moral organizirati tako široko operacijo.

Medtem so se boji prenesli v dolino Braniče. Ko so partizani že zasedli položaje na drugi strani doline, se je tik pred poldnem pojavil del pete sovražne kolone, kakih 300 mož, in

krenil proti k. 267. Tam se je kolona razdelila, en del je krenil na desno po stezi pod k. 267 proti Gabrju, drugi pa nadaljeval pot proti Srednji Branici. Ko so prišli do mosta na cesti, so jih napadle enote 4. bataljona, drugi del pa je napadel 1. bataljon. Sovražnik je bil močno presenečen, ker je pričakoval, da so partizani še vedno okoli Štanjela. Oba bataljona sta takoj prešla v odločen naskok in po kratkem boju razbila oba dela sovražne kolone. Vojaki so bežali proti gozdu pod Štanjelom, da bi se rešili partizanskih krogel. Vendar je na bojišču obležalo 30 mrtvih in 25 ranjenih, bolj pomembno pa je bilo to, da je bila kolona začasno onespособljena in ni mogla zasesti zaporne črte in preprečiti umika brigadi. Tako je nastala vrzel v sovražni razporeditvi, ki naj bi obkolila partizane. To prednost so partizani izkoristili, zbrali so svoje enote in se pripravili za nadaljnji umik proti Vipavski dolini.

Ob 12. uri so poslali še 1. četo 5. bataljona naprej proti vasi Svino z nalogo, da zasede k. 397 in prepreči prodor sovražnika proti vasi Svino in Sv. Marija, da bi se mogla medtem glavnina brigade premakniti na nove položaje.

Štab divizije in štab brigade sta sklenila, naj bataljoni zasedejo novo obrambno črto Skolj (trig. 418), Ostri vrh (k. 421), kamor so odšli ob 12.30. Morali so hiteti, da ne bi sovražnik z neko drugo kolono zaprl zaporne črte, skozi katere vrzel so se partizani izmuznili. Na nove položaje so prišli okoli 14. ure. Po vsem sodeč, je sovražnik opazil premik partizanov, ker je začel obstreljevati s topništvom tamkajšnjo okolico, toda partizanom ni prizadejal nobenih izgub. Ko so se zbrale vse čete 1., 4. in 5. bataljona, so zasedle položaje za primer, če bi prišla še kakšna sovražna kolona. Četrty bataljon je bil pri Skolju, 1. bataljon na Ostrem vrhu, 5. bataljon pa ob vaški poti pri vasi Svino in dalje proti Vrtovčam. Tod so se gibale sovražne patrulje, ki so verjetno iskale nove položaje brigade. Ob 15. uri je pri vasi Svino prišlo do spopada med takšno patruljo in patruljo 5. bataljona, ki se je končal s tem, da se je sovražna patrulja naglo umaknila.

Okoli 16. ure je sovražnik prodril iz Gabrja do vasi Potok, vendar ga partizani niso napadali, da ne bi brez potrebe odkrivali položajev, kajti topništvo je celo popoldne tolklo vas Šmarje in hribe okoli nje.

Boji so prenehali. Brigada je pravzaprav še enkrat ukažnila močnejšega sovražnika in s smelim manevrom preprečila

njegov skrbno pripravljen načrt. Bila je zbrana, vendar brez 2. in 3. bataljona, ki sta se bila takoj zjutraj ločila od glavnine.

Sklenili so, da z mrakom brigada krene čez cesto Gorica—Ajdoščina na zborna mesto pri vasi Kamnje. Da bi si zavarovali prehod čez reko Vipavo na mostu pri Velikih Zabijah, so poslali vod 1. čete 5. bataljona, naj tam postavi zasedo. Pokazalo se je, da je bila ta poteza upravičena, kajti ob mraku je sovražnik poskušal postaviti zasedo na mostu, vendar je bil napaden in pogran v beg.

Ob 19. uri je brigada zapustila položaje, se razporedila v kolono in odšla proti Velikim Zabijam. Na čelu je šel 1. bataljon, ki je imel eno četo v predhodnici, za njim pa 4. bataljon, štab 30. divizije in še 2. četa 5. bataljona. Prva četa tega bataljona je po prehodu čez Vipavo prevzela vlogo zaščitnice. Brigada je šla čez Sable proti Velikim žabljam, nato pa na Dobravlje, Škrilje in čez Rustje na Kamnje.

Kolona se je tiho premikala v temni noči. Čez most pri Velikih Zabijah je šio brez zaprek, toda sovražnik je imel zasedo pri Dobra vijah. Predhodnica kolone, 1. četa 1. bataljona, je šla zelo previdno, zato je pravočasno opazila sovražno zasedo. Obvestila je o tem kolono, nakar je 1. bataljon dobil ukaz, naj napade in prežene sovražnikovo zasedo. Bataljon se je tiho približal in iznenada napadel sovražnika, ki se je presenečen po kratkem spopadu razbil in se naglo umaknil. Pot je bila svobodna. Brigadna kolona je ob 21. uri srečno šla čez cesto Gorica—Ajdoščina in dalje brez ovir do Kamnja. Ponoči sta prišla tudi oba bataljona. Brigada je bila zopet celovita.

V tem celodnevnem boju pred Stanjelom in v dolini Branče je sovražnik imel 50—60 mrtvih, brigada pa je kljub močnemu obstreljevanju s težkim orožjem in veliki premoči sovražnika imela 1 padlega, 3 ranjene in 28 pogrešanih.⁸⁴²

S tem so se končali desetdnevni boji okoli Štanjela. Postavlja se vprašanje, ali je bilo treba pustiti 18. brigado in jo izpostaviti tako močnim sovražnim silam in nevarnosti obkrožitve? S stališča načel partizanskega bojevanja bi bil odgovor negativen. Partizanska brigada se ne bi smela spuščati v frontalne boje s tehnično močnejšim in številnejšim sovražnikom. Vendar je bila upravičena premočna obramba z aktivnimi posegi, kjer je to položaj dopuščal. To je brigada, če izvzamemo posamezne pomanjkljivosti, izpolnila. Tolkla je sovražnika, se umikala na nove položaje in udarila, kjer je

Štab zaščitnega bataljona 30. divizije septembra 1944. Z desne proti levi: Zdravko Klanjšček, politični komisar (prej tudi politični komisar 1. bataljona 18. brigade), pomočnik političnega komisarja, tretji komandant Jakob Gregorič, nato pa štabni kurir in intendant

mogla, kot na primer v dolini Braniče. V tem je bil uspeh 18. brigade. Njen smeli manever je bil toliko bolj pomemben v političnem smislu, ker je njen boj ustvaril dober vtis pri ljudeh na Krasu. Videli so, da so se partizani bojevali do skrajnih možnosti in da so le pred sovražno premočjo zapustili Stanjel. Brigada je ohranila ugled velikih skupnih zmag 19. in 18. brigade pred Stanjelom, kjer si je 19. zaslužila častni naslov »udarne«, 18. pa je s slavo ovenčala zastavo, ki jo je dobila pred temi boji in od istega ljudstva, s čimer je dokazala, da je vredna nositi ime »Bazoviška«.

Obe brigadi sta tudi dokazali, da je na dobro utrjenih položajih in z gibčnim manevrom ter vzdržljivostjo mogoče doseči uspehe in sijajne zmage, kakršni so bili boji okoli Štanjela. Čeprav je štab 30. divizije veliko tvegalo, je uspel in dosegel trojni cilj: sovražniku je prizadejal hude izgube, brigado je srečno izpeljal iz nevarnosti, prebivalstvo pa se nad našo vojsko ni razočaralo, saj je videlo, da se je brigada upirala sovražniku do skrajnih moči.³⁴³

NOVI NAPADI NA SOVRAZNI PROMET PO VIPAVSKI DOLINI

Po kratkem odmoru je brigada znova šla na področje Prvačina—Dornberk*. Zdaj so zasede postavljali posamezni bataljoni, zato je bilo več zased na raznih mestih v enem dnevu. Namen tega je bil, da se vnese še več nemira v sovražni promet in sovražne postojanke. Posebno pozornost je brigada polagala na ceste iz Gorice proti Prvačini in Dornberku, kjer so bile goste posejane postojanke, ki so čuvale železniški in cestni promet, vsakodnevno pa so se transporti premikali med postojankami.

Brigada se je 25. septembra premaknila na področje Erzelj—Brje. Njeni bataljoni so tudi tod hodili v akcije proti Gorici. Prvi je odšel v noči na 29. Septembra 2. bataljon, da bi postavil zasedo na cesti Gorica—Dornberk blizu Prvačine. Dobro so se pripravili in zamaskirali v zasedi. Sele okoli 12. ure je iz Gorice prišla kolona treh kamionov in dveh oklepni avtomobilov, ki sta bila na začetku in na koncu kolone. Na kamionih je bilo različno blago in tudi nekaj vojakov. Ko je zaseda odprla ogenj, je en kamion zajel ogenj in je obstal. Oklepna avtomobila sta nekaj časa branila kolono, potem pa sta se umaknila vsak na svojo stran in pustila kolono na cedilu. Druga dva kamiona sta tudi uspela pobegniti. Zaseda se je približala gorečemu kamionu in ujela dva sovražna vojaka z orožjem. Vozilo je popolnoma zgorelo, in tudi vse blago na njem. Drugi bataljon ni imel izgub.³⁴⁴

Nato je odšel v akcijo 1. bataljon, ki je v noči na 1. Oktobra postavil zasedo na cesti Gorica—Dornberk—Branik, pri vasi Saksida. Bataljon je moral tudi tokrat čakati do poldneva, ko je prišla sovražna kolona treh kamionov in dveh oklepnikov naravnost v zasedo. Ko so jo napadli, je takoj obstala na cesti, kajti poškodovan je bil oklepni avtomobil in dva tovornjaka. Nato so se partizani poskušali približati vozilom, vendar so jih oklepni avtomobili uspeli odbiti, pa so v tem naskoku ujeli samo 2 sovražna vojaka. Po nekoliko poskusih, da bi uničili kamione, se je bataljon umaknil z bojišča. Sovražniku sta bila uničena dva kamiona in ujeta dva vojaka. Bataljon ni imel nobenih izgub.³⁴⁵

Drugi dan je patrolja istega bataljona šla proti postojanki Dornberk, kjer se je srečala s sovražno patroljo. Pa-

trulja 3. bataljona jo je prva opazila, napadla in pri tem ubila 3 vojake, enega pa ranila.

Brigada je nadaljevala svoje bataljonske napade. Dne 2. oktobra je 2. bataljon postavil zasedo blizu vasi Gradišče na cesti med Gorico in Dornberkom, to pot na levem bregu Vipave. Okoli 10. ure je od Gorice prišla kolona 5 kamionov z vojaštvom. Kamioni so vlekli 3 protitankovske topove. Niso jih napadli, pustili so jih, da gredo v Dornberk in čakali, da bi jih napadli, ko se bodo vračali.

Nemci so se res vračali precej brezbrizno, ker niso pričakovali, da bi jih kdo napadel ob tej uri in na cesti, po kateri so že enkrat šli tega dne. Zaseda jih je napadla, ali zelo slabo, iz prevelike razdalje. Ni bila precizna v streljanju, zato so prvi rafali le splašili sovražnika. Vojaki so imeli čas, da poskačejo s kamionov. Uspeli so celo pripraviti topove in stregati na položaje bataljona. Sovražnik je začel napadati in sedaj se je morala zaseda braniti. Obstreljevanje se je nadaljevalo do noči, ko se je bataljon umaknil z bojišča. Sovražniku sta bila poškodovana 2 kamiona, 1 vojak je bil mrtev in 1 ranjen, toda uspeh zasede bi bil lahko mnogo boljši, če bi pravilno napadla iz večje bližine, kar je značilno za taktiko partizanskih zased.³⁴⁶

Dne 3. oktobra 1944 je 3. bataljon poslal bojno patruljo 5 mož na čelu s komandirjem čete Jožetom Fajtom z nalogo, da pogleda, kakšen je sovražni promet na cesti Ajševica—Gorica. Ko so opazovali promet po cesti, je prišla v bližino sovražna patrulja 5 vojakov. Komandir čete ni hotel Nemcev napasti z orožjem, da ne bi prišlo do streljanja, sklenil pa je, da jih ujamejo žive. Počasi so jim sledili do vasi Jazbine. Tarn so se Nemci porazgubili med hišami, zato so se razdelili na dve skupini, da bi jih našli v vasi. Nemci so izgleda njihovo zasledovanje opazili, zato so se med hišami skrili in čakali partizane. V vasi je bil tudi komandir čete VDV,³⁴⁷ ki je srečal dva borca iz skupine, ki je iskala Nemce.

Vprašala sta ga, če je videi, kam so šli Nemci, nakar jim je rekel, da ne ve, da so Nemci v vasi. Tedaj pa so na neoprezne partizane izza bližnjega vogala planili trije Nemci tako naglo, da ti niso niti mogli zgrabiti za orožje. Takoj so jih s cevmi svojih brzostrelk rinili k zidu z namenom, da jih ustrelijo. Ostala dva Nemca sta tekla okoli vogala, da napa-

deta še druge partizane. Natetela sta na komandirja Fajta, ki ju je v teku pokosil s svojo brzostrelko. Tedaj je šele zagledal skupino sovražnikov in njegove borce in da jih rinijo k zidu. Takoj je sprožil rafal nanje in vse tri hudo ranil. Nemci so še potem streljali in ranili dva partizana, nato pa kljub ranam pobegnili. Medtem je prišla v vas večja skupina sovražnikov, ki jo je pritegnilo streljanje. Takoj so stopili v akcijo. Partizani niso utegnili pobrati niti svoje strojnice. Morali so se naglo umakniti, da bi se rešili pred ognjem sovražnika. Tako je s svojo prisebnostjo in junaštvom komandir čete 3. bataljona Jože Fajt rešil svoje borce smrti.³⁴⁸

Sovražnik je imel v tem spopadu 2 mrtva in 3 ranjene, partizani pa 2 ranjena.

Dne 4. oktobra je 3. bataljon postavil zasedo na cesti Ajdovščina—Gorica blizu vasi Crniče, kjer se je moral dobro maskirati in prikriti, kajti na tem mestu je bilo že več napadov in je bil sovražnik ponavadi zelo previden. Okoli 11. ure se je od Gorice začelo močno brnenje, po katerem se je dalo presoditi, da prihaja številna sovražna kolona. Prišlo je res 50 kamionov v spremstvu 8 oklepnih avtomobilov. Bataljon je vseeno močno udaril po prvih kamionih, čeravno je bilo jasno, da se dolgo ne bo mogel bojevati s tolikšnimi sovražniki. En kamion je obstal močno razbit, vojaki na njem pa so bili večji del mrtvi in ranjeni. Sledila je močna reakcija sovražnika. Kolona se je ustavila, vojaki so poskakali z vozil in takoj začeli napadati zasedo partizanov. Bataljon se je nekaj časa branil, ko pa je sovražnik začel obkoljevati njegove položaje, se je umaknil proti Čavnu. Uspelo mu je, da se je umaknil brez izgub, s svojim napadom je pobil in ranil več sovražnikov in razbil 1 kamion, kolono pa zadržal nekaj ur, preden je mogla nadaljevati svojo pot.³⁴⁹

Istega dne je tudi 2. bataljon bil v zasedi na cesti pri Vogrskem. Sovražnik je, kot kaže, zvedel za njen položaj. Iz treh strani, iz Šempasa, Gorice in Prvačine so prišle močne sovražne kolone, da bi obkolile zasedo in jo razbile. Ker so jih izvidniki 2. bataljona pravočasno ob 11.30. zapazili in obvestili štab bataljona o približevanju sovražnih kolon, je le-ta sklenil, da se umakne. Bataljon je odšel proti Oseku, spotoma pa se je spopadel s sovražno kolono, ki je prodirala iz te smeri. Po krajšem boju se je izmuznil in šel čez cesto pri Crničah in naprej na Vitovlje.³⁵⁰

S tem je 18. brigada končala posamične akcije bataljonov. Dobila je ukaz, naj se premakne na Predmejo, na Krasu pa naj pusti 5. bataljon, ki naj samostojno napada sovražni cestni promet. Brigada je v noči na 5. oktober 1944 krenila na Predmejo.

PONOVNO NA HOTEDRSICO

Štab 9. korpusa je sklenil ponoviti napad na postojanko v Hotedršici. To naj bi bila že druga korpusna akcija na to postojanko, potem ko so jo nekajkrat poskušale zavzeti manjše enote.

Hotedršica je imela velik vpliv na svojo okolico in je bila tudi zelo pomembna za sovražni promet iz Idrije proti Logatcu. Povezovala je omrežje belogardističnih postojank v Dolomitih in jim bila neka prednja straža. Po uničenju domobranske postojanke v Crnem vrhu se je njen pomen še povečal, zato so jo okrepili in še bolj utrdili. V ta namen so vzpostavili pomožno postojanko nad Hotedršico na prevladujočem položaju pri Sv. Barbari, ki je ščitila to oporišče. Z njenim uničenjem bi se odprla pot proti Dolomitom in omogočil tudi dohod k železnici Postojna—Ljubljana s severozahodne strani. Še večji pa bi bil politični pomen uspešne akcije, saj bi z njo še bolj demoralizirali okupatorske pomočnike.

Po partizanskih poročilih je bilo v Hotedršici 90 domobrancev, pri Sv. Barbari pa 40. Oporišče je bilo močno utrjeno z 12 bunkerji, žičnimi ovirami in minskimi polji. Imeli so protitankovski top, 2 težki in 2 lahka minometa, precej težkih in lahkih strojnic z dobrimi zalogami streliva za vse orožje. Pri Sv. Barbari so imeli tudi 4 bunkerje, obdane s strelskimi jarki in žičnimi ovirami, v katere so napeljali tok visoke napetosti. Od orožja pa so imeli težki in lahki minomet, 6 težkih in 5 lahkih strojnic. Okolico postojanke so razsvetljevali, posamezne objekte pa povezali s telefoni.

Tudi v tem napadu je štab 30. divizije zaupal 18. brigadi napad na obe postojanki. V ta namen jo je okrepil s topništvom 9. korpusa, ki je imelo dve 100 mm havbici, 75 mm gorski top, dva 45 mm in dva 20 mm topa.

Močne bunkerje bi mogla pehota zavzeti le s topništvom, ki bi porušilo in zmečalo sovražno obrambo preden bi borci

vdrl v postojanko in jo zavzeli. Vse druge brigade so uporabili za zaščito napada proti Idriji, Logatcu, Godoviču in v druge smeri.

Da bi onemogočili sovražniku, da bi zvedel za napad, so enote koncentrirali v noči tik pred napadom. Tudi 18. brigada, ki je bila vse dotlej na Krasu in Vipavskem, je šele v noči na 6. oktober 1944 prišla na Predmejo. Vse priprave je opravila na Predmeji, da bi mogla takoj po pohodu preiti v napad. Tako so napravile tudi druge enote. Vse brigade so v noči na 7. oktober 1944 odšle proti določenim položajem, kjer so morale biti že ob 3. uri zjutraj pripravljene za boj.

Povelje za napad je pripravila divizija. Trije bataljoni naj bi napadli in zavzeli Hotedršico, en bataljon, okrepljen s 45 mm topom pa postojanko pri Sv. Barbari. Po podrobnejšem načrtu štaba brigade naj bi 1. bataljon s 45 mm topom napadel z jugovzhodne in severozahodne strani Sv. Barbaro in jo po artilerijskem ognju zavzel, temeljito porušil in potem pomagal drugim enotam brigade v napadu na Hotedršico. Drugi bataljon, okrepljen s 45 mm topom in 20 mm brzostrelnim topom, naj bi z izhodnih položajev za napad na cesti Godovič—Hotedršica kak kilometer severozahodno od Hotedršice proti zahodu prodiral do potoka, ki teče skozi Hotedršico. Po topniški pripravi naj bi skupaj s 3. bataljonom zavzel bunker je, vdrl v vas, postopno lomil obrambo v hišah in zavzel vas. Tretji bataljon je imel nalogo zasesti najprej izhodne položaje za napad severovzhodno od vasi, od potoka v bližini k. 546 do ceste Hotedršica—Logatec, in do dveh hiš na križišču cest Hotedršica—Novi Svet. Po artilerijski pripravi naj bi v sodelovanju z 2. bataljonom zavzel bunkerje in napadal vas do končnega uničenja postojanke.

Cetrty bataljon naj bi potem, ko bi zasedel Babne laze in z zahoda zaprl pot proti Godoviču, neposredno zaščitil topništvo, ki je bilo tamkaj razporejeno.

Korpusno topništvo, dve 100 mm havbici, dva 75 mm topa in brzostrelni 20 mm top, so postavili na položaje jugozahodno od oporišča tako, da je moglo iz neposredne bližine tolči sovražne bunkerje, najprej bunker na severovzhodni strani vasi, potem pa še druge.

Začetek napada naj bi bil ob 5. uri 7. oktobra 1944, ko bi vsi topovi in minometi z nenadnim ognjem iz neposredne bližine začeli uničevati bunkerje.

Kljub gosti megli in temni noči je marš uspel. Vreme se je poslabšalo, vendar so vse enote brigade prispele pravočasno okoli 3. ure na izhodne položaje za napad, ne da bi sovražnik kaj opazil. Začelo je deževati in gosta megla je zavila postojanko, da ni bilo mogoče nič videti pred seboj. Zaradi te megle so napad odložili za 30 minut, ker topništvo ni moglo delovati. To odlaganje je bilo usodno, kajti ves trud, da bi sovražnika iznenadili, je spodletel v trenutku, ko se je na zahodnem delu vasi okoli 6. ure megla nenadoma dvignila. Sovražnik je opazil partizane na položajih. Takoj je oznanil preplah in zavzel položaje in bunker je okoli vasi. Bunker na k. 621 je odprl ogenj na partizane. Sovražne mitraljeze je okreplil še ogenj minometov, ki so začeli zasipavati položaje okoli postojanke z minami. Borci na ta ogenj niso odgovarjali, ker so imeli povelje, naj ne začno streljati s pehotnim orožjem, dokler ne bo topništvo izpolnilo svoje naloge. To je ohrabilo domobrance. Hoteli so zvedeti, kakšna je moč napadalcev, ali pa so menili, da imajo opravka z majhno skupino partizanov, ki jih nadleguje. Po 15 minutah ognja se je iz postojanke prikazala skupina kakih 40 domobrancev, ki so z divjim kričanjem krenili proti položajem 2. bataljona.

Borci so jih mirno pričakali in jih s točnim ognjem prisilili, da so se hitro umaknili v postojanko. Imeli so nekaj mrtvih in ranjenih. Komaj so se umaknili v svoje utrdbe, so odprli močan ogenj iz avtomatskega orožja in minometov na položaje 2. bataljona. Kasneje so poskušali napasti še dvakrat, vendar so bili vsakič odbiti. Medtem se je megla nekoliko dvignila. Partizanske havbice in gorski topovi so mogli okoli 9. ure začeti obstreljevanje sovražnih bunkerjev. Pridružili so se jim še težki minometi. Položaj se je zato spremenil, kajti skoraj ni bilo več slišati sovražnika, ki se je moral skriti pred izstrelki. Ze so topničarji dosegli prve neposredne zadetke, komandanti pa že presojali trenutek, ko bo pot, ki jo je utrta artilerija skozi utrjeni obrambni pas, prosta, ko so topovi naenkrat utihnili! Kaj se je zgodilo? Obe 100 mm havbici, ki sta načeli trdne zidove sovražnih bunkerjev, sta iznenada utihnili zaradi hude okvare.³⁵¹

Borci 2. bataljona so se takoj začeli približevati objektom, ker so menili, da je že prišel trenutek za naskok. Na desnem krilu so se približali sovražnemu bunkerju, ki je bil na k. 541, ga zasuli z ročnimi bombami in ga zavzeli. Tudi na levem

krilu je bil naskok 2. bataljona uspešen. Zavzeli so nekaj hiš ob cesti, neka hiša pa je začela goreti. S tem je 2. bataljon načel obrambo postojanke.

Sovražnik je ves čas na vso moč streljal iz vsega orožja na 2. bataljon, zlasti je bil njegov pritisk močan na središčnem delu položajev. Boj je potekal za vsako hišo, sovražnik pa je naredil tudi nekaj protinapadov. Okoli 12. ure je bila 2. četa 2. bataljona prisiljena umakniti se, vendar je v protinapadu znova zavzela prejšnje položaje. Ves čas je bil 2. bataljon osamljen v svojem napadu, kajti sosednji 3. bataljon ni mogel s svojih položajev v napad, ker se je med njim in sovražnikom razvnelo ostro medsebojno obstreljevanje. Bunkerjev pred položaji bataljona ni uničilo topništvo, zato so zdaj sipali smrt. Tako je 2. bataljon pravzaprav imel proti sebi glavni del sovražne posadke.

Medtem so v 1. bataljonu, ki je ob določenem času zasedel položaje okoli Sv. Barbare, jurišne skupine začele čistiti žične ovire in pripravljati vrzeli za vdor v postojanko. Sovražnik jih je opazil in takoj napadel z ročnimi bombami. Prisilil jih je, da so se odmaknili od žičnih ovir. Bataljon sprva ni odgovoril na sovražnikov ogenj, ker je čakal, da topništvo začne napad.

Okoli 7. ure je komandant bataljona zaradi nejasnega položaja ukazal, naj se ves bataljon pomakne nekoliko nazaj do k. 263, dokler se stanje ne razjasni. Ko je ob 9. uri dobil zvezo s štabom brigade, je ponovno zasedel položaje zahodno in vzhodno od Sv. Barbare. Toda megla je tod ležala vse do 12. ure in ves čas ni mogel deiovati top, ki je bil določen, da podpre napad tega bataljona. Vsi poskusi, da bi vdrli v postojanko, so bili odbiti, skozi žične ovire pa ni bilo mogoče vdreti.

Boji so se nadaljevali tudi okoli glavne postojanke. Drugi bataljon ni mogel naprej, ker so domobranci organizirali močan navzkrižni ogenj. Topništvo je umaknilo svoje pokvarjene topove. Na tem odseku je nastala praznina, ker je odšel tudi 4. bataljon, da bi zaščitil topove. To so opazili domobranci. Skozi vrzel so poslali večjo skupino, da bi udarila v hrbet 2. bataljonu. Stab brigade je medtem dal povelje 3. bataljonu, naj se razširi na levo in zapre luknjo med njim in 2. bataljonom. Tako se je med tem manevrom oddelek 3. bataljona srečal z domobranci, ki so se plazili skozi odprtino med polo-

žaji obeh bataljonov, da bi udarili v hrbet 2. bataljonu. Oddelek 3. bataljona jih je takoj napadel, domobranci pa so se morali naglo umakniti v postojanko. Ob 14. uri sta začela oba 20 mm brzostrelna topa končno tolči hiše pred 2. bataljonom, v katerih so se branili domobranci. Obstreljevala sta jih do 17. ure, ko sta se morala umakniti, ker ništa imela več streliva. Bilo je očitno, da je njihov ogenj preslaboten, da bi lahko vplival na izid napada.

Ko je štab 9. korpusa videi, da ni upanja, da bi zavzeli postojanko, je ukazal, naj se 18. brigada brez 1. bataljona umakne čez Dol in Crni vrh na Ottico, 1. bataljon, ki je napadal Sv. Barbaro, pa čez Kalce in Hrušico na Podkraj.

Enote 9. korpusa, ki so ščitile napad proti Idriji, Vipavi in Logatcu so ves dan morale odbijati sovražne skupine. Nobena ni mogla priti na pomoč napadeni postojanki. Kljub dobremu načrtu in močni podpori topništva ni bilo zaželenega uspeha. Megla je onemogočila uresničiti načrt in izkoristiti topništvo.

Sovražnik se je spretno branil. S svojo taktiko protinapadov je zmedel uresničitev načrta in pravzaprav izkoristil gosto meglo, ki je legla na postojanko in se potem naglo dvignila, v svojo korist. Ko so spoznali, kje so položaji partizanov in ko so organizirali obrambo, je bila obramba postojanke uspešna. Stab brigade ni predvidel možnosti megle in ni napravil načrta za primer, ko bi topove ne mogli uporabiti. Tako so napadalci izpustili iz rok zanesljivo in preizkušeno orožje — presenečenje. Brigada se je namreč mogla v megli približati postojanki, najti ranljiva mesta v obrambnem sistemu, vdreti v postojanko in zavzeti važne objekte, topove pa uporabiti med bojem, ko bi imeli potrebno vidljivost. Tako je Hotedršica vzdržala še en napad. Tudi tokrat je bila sicer delno zavzeta, ni pa bila uničena. Ostala je trd oreh do konca vojne. Točno število pobitih sovražnikov ni znano, brigada pa je imela 4 mrtve in 12 ranjenih, od katerih so bili trije ujeti pri protinapadu domobrancev na 3. bataljon, ki je v tem boju imel sam tri mrtve.³⁵²

Tako je »Bazoviška« brigada imela že drugič precej hude boje okoli Hotedršice, vsakič jo je delno zavzela, ni je pa uspela uničiti.

V OKTOBRSKI OFENZIVI

Ko so se po končani akciji enote 9. korpusa vračale s področja okoli Hotedršice, je sovražnik že pripravil in začel z ofenzivnimi akcijami proti osvobojenemu ozemlju.

Uspešne akcije partizanov v Vipavski dolini in najnovejši napad na Hotedršico so sovražniku kazale, da poletna dolga ofenziva ni bistveno oslabila enot 9. korpusa, ki so postajale vedno bolj pereč problem v zaledju italijanskega bojišča. Nagel razvoj odpora v severni Italiji, povezan z vse močnejšo ofenzivnostjo NOVJ, ga je primoral, da ponovno poskuša vsaj z naglim udarcem razbiti in oslabiliti slovenske in italijanske partizanske enote za njegovim glavnim bojiščem. Zato je bila ta oktobrska ofenziva, ki jo je okupator sprožil proti 9. korpusu, le sestavni del široko zasnovane protipartizanske akcije, ki je ražen Slovenskega primorja zajela tudi severno Italijo. Njen namen je bil očistiti globlje zaledje nemškega bojišča od močnih partizanskih sii, ki so mu bile z vsakim dnem bolj nevarne za preskrbovanje in transport.

To akcijo so Nemci imenovali »Partisanenwoche« (teden partizanov). Ta ofenziva je bila ena najkrajših, kajti Nemcem se je mudilo in niso mogli dolgo zadrževati čet na tem ozemlju. V Slovenskem primorju je trajala le štiri dni, od 8. do 12. oktobra 1944, in je zajela predvsem območje Trnovskega gozda, Cepovansko dolino in Banjščico. Za ofenzivo so uporabili v glavnem posebej izurjene enote in policijske čete, kar je bilo v skladu s ciljem, ki so ga imeli. Ta cilj je bil zlasti požigati poslopja, pobiti in terorizirati prebivalstvo, da bi jih čimbolj odvrnili od partizanov, hkrati pa onemogočili njihovo bivanje pozimi na osvobojenem ozemlju.³⁵³

Po podatkih obveščevalne službe je za to ofenzivo sovražnik zbral in uporabil 10. SS policijski polk, 136. polk

gorskih lovcev, ki sta bila okrepljena s 83. pionirskim bataljonom 188. rezervne divizije gorskih lovcev, kozaški polk iz 159. pehotne divizije, ki je prišla z italijanskega bojišča pri Rimini, okoli 200 domobrancev in še nekaj drugih enot. Imeli so 15 tankov, 3 oklepne avtomobile, kamione ter 150 mul in konj. Skupaj naj bi po tej presoji bilo okoli 3500 mož.³⁵⁴

Vojaki 10. SS policijskega polka so bili tudi v poletni ofenzivi v teh krajih, zato so dobro poznali teren. Imeli so nalogo preiskovati hiše, ubijati ljudi in uničevati naselja.

Osmega oktobra je sovražnik zgodaj zjutraj začel pritiskati proti partizanskemu svobodnemu ozemlju v dveh smereh. Iz Gorice je prispelo v Grgar okrog 600 vojakov, odtod pa jih je 250 zavilo proti Batam na Banjško planoto. Desna kolona je šla proti Trnovemu, njo so okrepili tudi štirje tanki. Kolona kakih 200 mož je prišla okoli 7. ure tudi iz Gorice čez Kromberk na Ravnico, kjer se je združila s kolono iz Grgarja.

Bazoviška brigada je ravno tedaj prispela do Otlice po celonočnem pohodu iz Hotedršice. Stela je tedaj 1040 borcev, od tega 2. bataljon 366 mož.³⁵⁵ Z njo je bilo še korpusno topništvo in brigada »Triestina d'assalto«. Vojkova brigada je bila na Predmeji, 19. brigada je zasedla položaje Zadlog—Mala gora—Col. Na smereh sovražnega prodora torej ni bilo nobenih večjih partizanskih enot, zato je štab korpusa hitro poslal s kamioni z Lažne proti Trnovemu del zaščitnega bataljona 9. korpusa z nalogo, da zadrži prodor sovražnika proti Lokvam. Takoj za njim so prepeljali še 16. brigado prav v bližino Trnovega.

Na položaje je prispela ob 11. uri in jih zasedla od Zavrha pri Trnovem, en bataljon pa je dala v rezervo v vasi Nemci.

Bazoviška je dobila povelje, naj zasede položaje z dvema bataljonama pri Krnici, kjer naj se poveže s 16. brigado, z drugimi bataljoni pa naj zapre prehode iz Vipavske doline od Krnice do Otlice. Tudi na Krnico so pripeljali 3. bataljon s kamioni, kamor je prišel ob 15. uri. Takoj je zasedel položaje. Ena četa je postavila obrambno črto proti Vitovljam, na križišču cest na Krnici pa je bila druga četa. Drugi bataljon je štab brigade poslal, da zavaruje prehode čez Caven, preostala dva bataljona in štab brigade pa so se razmestili na Otlici.

Do večjih spopadov tega dne ni prišlo. Pred Trnovim so sovražnikovi tanki zašli v minsko polje, kjer sta bila uničena

dva, težko poškodovan pa en tank, nato pa je sovražnik počasi zasedel Trnovo. Na Banjski planoti se je tolkel bataljon «Triestine d'assalto» pri Podlaki in se je moral potem umakniti. Osemnajsta brigada tega dne ni imela nobenih spopadov s sovražnikom.

Ponoči je 16. brigada napadla sovražnika v Trnovem, vendar ga ni mogla pregnati.

Drugi dan ofenzive se je začel z gosto meglo in dežjem, kar je sovražnik izkoristil in začel v zaledje pošiljati med položaje brigad skupine v moči okoli 60 mož. Tako je uspel presekati 16. brigado in jo napadati v hrbet. Nemci so ponoči pripeljali v Trnovo nove okrepitve. Zdaj se je tam zbralo že okoli 1000 mož s tanki in topništvom.

Začeli so napadati 16. brigado, ki se je zaradi slabe preglednosti s težavo borila proti premočnemu sovražniku. Morala se je med bojem umikati proti Mali Lažni, kjer je zasedla nove položaje okoli 13. ure. Bazoviška brigada tudi tega dne ni imela bojev. Njen 3. bataljon je bil še vedno v rajonu Krnice, na pobočjih Cavnja 4. bataljon, 1. in 2. bataljon s štabom brigade pa sta bila na Otlici. Brigada je v popoldanskih urah dobila povelje, naj zasede položaje, ki jih drži Vojkova brigada okoli Male Lažne, da bi se mogla odpočiti, saj je pravzaprav do tedaj nosila glavno težo bojev s sovražnikom. Tudi to pot so za premik uporabili kamione, 1. in 2. bataljon ter štab brigade so se prepeljali z Otlice do Male Lažne in takoj začeli prevzemati položaje 16. brigade, ki se je z istimi kamioni vračala na Otlico. Uspela pa je peljati nazaj le en bataljon, ker se je medtem neka sovražna skupina prebila po gozdu in zasedla cesto med Malo Lažno in Predmejo. Tudi 18. brigada je bila razdvojena na dveh položajih. Kurirji so odnesli povelje 3. in 4. bataljonu, naj zapustita položaje in se priključita glavnini pri Mali Lažni, toda medtem je sovražnik že zasedel prostor med obema deloma brigade.

Sovražne čete so v teh dveh dneh pokazale, kakšen je pravzaprav njihov cilj v tej ofenzivi. Kamorkoli so prišle, so takoj požigale hiše in druga poslopja ter ubijale ljudi, ki so jih dobile v roke. Bližala se je zima in sovražnik je skušal s popolnim požigom Lokovca, Cepovana, Lokev in Lažne odvzeti partizanom možnost prezimovanja po vaseh. V vseh teh vaseh

so domovi zgoreli do 10. oktobra, dan kasneje pa tudi na Predmeji in Otlici.

Brigada je 10. oktobra zasedla položaje na Mali Lažni, z 2. bataljonom na k. 1118, s 1. bataljonom pa na k. 1105 tako, da sta držala z navzkrižnim ognjem križišče cest pri Mali Lažni. Druga dva bataljona sta bila še vedno pri Krnici in na Čavnu. Sovražnik je medtem že zasedel vso Cepovansko dolino in Lokve, od koder se je pripravljal za nadaljnji prodor proti Otlici in Predmeji. Ni se mu posebno mudilo, kajti ni hotel iti skozi gozdove v mraku. Pojavil se je iz Lokev pred položaji 18. brigade šele okoli 11. ure.

Titov oficir Milan Jovanović-Mita,
komandant 1. bataljona in namestnik
komandanta 18. brigade

Kolona, ki so jo cenili, da šteje okoli 1000 mož in je imela v svojem sestavu 3 tanke, je počasi prodirala proti Mali Lažni. Spredaj je šla predhodnica, ki je prva udarila na položaje brigade, ta pa je odprla močan ogenj. Prisilila jo je, da se je nekoliko umaknila. Le počakala je, da je do nje prišla glavna kolona, nato pa so takoj organizirali močan napad na brigadne položaje. S podporo topništva in tankov so napadalci prebili položaje brigade in se vklinili mednje. Prvi bataljon je bil v nevarnosti, da ga bo sovražnik obkolil, zato je štab brigade ukazal 2. bataljonu, naj zasede položaje na k. 1229

in naredi protinapad na sovražnika, da bi omogočil umik 1. bataljonu. Ko je prišel 2. bataljon na k. 1229, sta oba bataljona izvršila močan protinapad in začasno pretrgala sovražno kolono za toliko časa, da se je lahko 1. bataljon hitro umaknil čez cesto k 2. bataljonu in se izognil sovražni obkolitvi. S k. 1229 sta potem oba bataljona še naprej obstreljevala sovražnika, ki ni pokazal volje, da tega dne napreduje dalje proti Predmeji. Kazalo je, da je za ta dan dosegel svoj namen. Kasneje se je ločila od glavnine kolona kakih 400 mož, ki je šla naprej proti Hudemu polju, Mali gori in Zadlogu. To je bila leva pobočnica glavne kolone, ki je ostala še na Mali Lažni.

Iz Lokev pa je šla desna pobočnica kakih 200 mož skozi gozdove proti Krnici, Cavnu in Predmeji.

Bazoviška brigada je po tem spopadu dobila povelje, naj se zbere na Kozjih stenah. Kurirji so znova odšli na Krnico in Caven do 3. in 4. bataljona, da jima prenesejo to povelje. Ker pa sta oba bataljona že poprej dobila povelje, naj prideta v sestav brigade na položaje pri Mali Lažni, in ker sta odpotovala, preden so prišli kurirji drugič do njih, niso mogli izročiti povelja.

Bataljona sta šla vsak zase proti Mali Lažni, ne vedoč, kakšen je položaj. Tretji bataljon se je prebil in se nekako priključil sestavu brigade po končanem boju. Toda 4. bataljon, ki je s Cavena krenil okoli 6. ure, je prispel blizu Male Lažne proti večeru, ko brigade že ni bilo več tam. Iskal je zvezo, pri čemer je dvakrat naletel na Nemce in se z njimi za kratko spopadel. Ko je videi, da ni brigade, je sklenil vrniti se čez Caven v Vipavsko dolino v Kamnje. Tam je bil tedaj štab 30. divizije, ki je bataljonu razložil položaj. Dal mu je en dan odmora, potem pa naj bi krenil čez Predmejo v sestav brigade 12. oktobra, torej zadnji dan ofenzive.

Tretji bataljon so ponovno poslali na položaje pri Krnici, kjer je bil do 13. ure 10. oktobra, ko je dobil nov ukaz, da naj gre tudi on na Kozje stene. Spotoma je pri Mali Lažni naletel na nemško kolono, s katero se je spopadel v polurnem boju. Ni mogel priti na določene položaje na Kozjih stenah, ker je moral prenočiti v gozdu. Prišel je v sestav brigade šele naslednji dan okoli 15. ure, ko je bila pravzaprav ofenziva že končana.³⁵⁶

Medtem pa se je boj nadaljeval na položajih 19. brigade, ki je zasedla križišče cest Predmeja—Ajdoščina—Lokve. Tam je bil njen 1. bataljon, ki ga je okrepila 2. četa 2. bataljona 18. brigade. Držali so položaje nad skupino hiš pod k. 1019. Pri Ottici je bila Vojkova, ki je skupaj z 19. brigado imela nalogo napasti glavno sovražno kolono, ko bi prodirala od Male Lažne proti Ottici in Colu.

Premiki sovražnika dne 10. oktobra so pokazali, da gre glavna kolona, okoli 1500 mož s tanki in velikim pratežem, po cesti proti Predmeji, Ottici in Colu, pobočnice pa čez Hudo polje proti Zadlogu in čez vas Nemci proti Cavnu in Predmeji.

Korpusno poveljstvo je želelo, da 16. in 19. brigada to kolono napadeta in razbijeta. Načrt je bil res dober, toda to so bile premajhne sile, da bi mogle izvesti tak napad. Ni znano, zakaj ni štab v ta načrt vključil še 18. brigade, ki v Kozjih stenah ražen zaščite korpusnega topništva pravzaprav ni imela nobene naloge.

Dne 11. oktobra okoli 8. ure se je začela glavna sovražnika premikati proti Ottici in naprej proti Colu. Za neposredno zavarovanje so tudi zdaj prodirale pobočnice od okoli 100 mož 300—500 m nad cesto, prav po položajih, od koder bi jih mogli napasti partizani. S tem so preprečili, da bi bila glavna kolona iznenada napadena. Okoli pol enajstih je leva pobočnica, ki je štela okoli 50 mož, prišla ravno pred položaje 1. bataljona 19. brigade in 2. čete 2. bataljona 18. brigade. Nemce so pustili prav blizu, ko so jih bili prisiljeni napasti. S tem je bil načrt izdan in boj se je začel, ne samo pri 19. brigadi, temveč tudi na položajih 16. brigade. Od prvih rafalov je pred 1. bataljonom 19. brigade obležalo 15 sovražnikov, drugi pa so se hitro umaknili k svoji glavnini. Sovražnik je nato napadel s tanki in topništvom, bataljon pa se je po polurnem neenakem boju moral umakniti na višje položaje nad cesto, ki vodi v Kozje stene.

Sovražnik je seveda prodiral naprej proti Colu, kljub obstreljevanju 16. brigade. V boj so posegle vse enote 16. in 19. brigade, sovražnik pa je počasi prodiral dalje. Šele okoli 18. ure je sovražno zaščitnico odločno napadel 2. bataljon 16. brigade in jo prisilil, da se je umikala hitreje proti Colu. Sovražniku se je mudilo. Sploh se ni spuščal v zasledovanje enot, ki so ga napadle. Zvečer je bila cesta med Ottico in Predmejo svobodna.

Tudi druga pobočnica se je spopadla s 3. bataljonom 19. brigade, ki jo je napadel pri Zadlogu. Po kratkotrajnem spopadu se je bataljon umaknil, sovražnik pa je šel dalje. Na cesti so presenetili pratež 19. brigade, voz s konji, naložen s krompirjem. Ujeli so dva partizana in ju zaklali.

Spotoma je kolona vzdolž ceste strahovala in pobijala ljudi in jim požigala domove. Tega dne so požgali 28 hiš, ostale so le tište, ki so bile nekoliko bolj oddaljene od ceste, kamor si Nemci niso upali. Ustrelili so 70-letnega Franca Likarja samo zato, ker ni znal odgovoriti na neko vprašanje. Njegovi hčerki so ustrelili enoletnega otroka, ki ga je držala v naročju, krogla pa je tudi njej prebila prsa in je obležala v mlaki krvi nad mrtvim očetom. Streljali so tudi na 13-letnega Borisa Polanca, ki se je hudo ranjen v trebuh zavlekel v grmovje, naslednjega dne pa v groznih bolečinah umri.

Sovražnika je tega dne napadalo tudi zavezniško letalstvo, ki je bombardiralo sovražno kolono na cesti med Ravnico in Trnovim. Pri tem je sovražnik po partizanskih virih imel tri kamione mrtvih in ranjenih ter uničenih nekaj vozil.⁵³⁷

Naslednjega dne, 12. oktobra, je 4. bataljon 19. brigade napadel okoli 13. ure dva sovražna kamiona v spremstvu dveh tankov, ki so prišli s Cola mimo položajev tega bataljona, da bi pobrali mrtve vojake, ki so padli prejšnjega dne. Bataljon jih je napadel s strojnicami in jih prisilil, da so se umaknili proti Colu. Potem je bataljon odšel proti Sinjemu vrhu (k. 1001), kjer je naletel na sovražno zasedo 40 mož, jo napadel in pognal proti Colu, kar je bil zadnji spopad v tej ofenzivi.

Sovražna ofenziva »teden partizanov« je bila končana

13. oktobra 1944, ko so se s Cola umaknili proti Ajdovščini zadnji sovražnikovi oddelki. V primer javi s prejšnjimi je bila ta ofenziva usmerjena zlasti proti prebivalstvu in njegovi imovini. Okupatorjeve čete so prodirale le vzdolž cest. Skoraj se niso oddaljevali od njih, ražen manjših skupin, ki so jih pošiljali v hrbet partizanskih čet. S tem pa niso dosegli cilja, kajti ljudje so jih še bolj sovražili.

Po partizanskih virih je sovražnik v teh bojih imel 91 mrtvih in okoli 150 ranjenih, uničena sta bila 2 tanka, eden pa hudo poškodovan. Zaplenili so voz z raznim materialom in nekaj streliva. Partizani so imeli 13 padlih, 16 ranjenih, 17 pogrešanih, 5 konj je bilo ubitih, izgubili pa so 3 strojnice in 6 pušk.³⁵⁸

Bazoviška brigada v tej ofenzivi ni imela hudih bojev, bila je večinoma v rezervi za kritične trenutke in v zaščiti korpusnega topništva na Kozjih stenah.

Glavno težo bojev je nosila Vojkova brigada. Po končanih bojih se je 18. brigada sestala z vsemi bataljoni na Predmeji in se pripravila za nove naloge. Njen 5. bataljon je medtem deloval na Krasu in Vipavskem.

O uspešni obrambi med ofenzivo govori tudi izredno korpusno poročilo, ki pravi:

»Naše edinice so pokazale veliko borbenost in so prekrižale sovražniku nacerte tako, da je moral teritorialno omejiti svojo ofenzivo in se pod najtežjimi pogoji umikati iz borbe. Cesto od Trnovega do Lokev je moral sovražnik prehoditi v dveh dneh. Sovražna ofenziva na našem sektorju je na ta način popolnoma propadla, naše edinice pa so dosegle še eno sijajno zmago nad odurnim okupatorjem.«³⁵⁹

SODELOVANJE Z 31. DIVIZIJO NA GORENJSKEM

Brigada je po ofenzivi ostala nekaj dni na Predmeji, kar je izkoristila za reorganizacijo nekaterih svojih bataljonov. Tako so 2. bataljon okrepili novi borci sovjetskih narodnosti iz drugih enot 9. korpusa. Reorganiziral se je v pet čet, v 3. bataljonu pa so namesto dotedanjih treh čet odslej imeli le dve četi.³⁶⁰

Prvi in drugi bataljon so 16. oktobra 1944 začasno dodelili 31. diviziji, da bi jo okrepili za njene ofenzivne akcije na Gorenjskem. Bila sta operativno podrejena njenemu štabu.

Prva akcija, v kateri sta sodelovala, je bil napad Prešernove brigade na sovražno postojanko v Poljanah. Oba bataljona sta imela nalogo zaščititi napad, ki naj bi ga začeli v noči na 21. oktober 1944.

Prvi bataljon je zasedel položaje na pobočjih Zirovskega vrha in za var oval akcijo proti Idriji. Ves dan akcije od te strani ni bilo sovražnika. Bataljon je ostal na položaju in ni imel borb. Drugi bataljon so v tej akciji pridali Gradnikovi brigadi ter ga zadolžili, da zavaruje akcijo na položajih Sv. Tomaž—(k. 655)—Praprotno. Prvega dne boja tudi s te strani ni bilo nobene intervencije sovražnika. Ko 7. brigada 21. oktobra ni mogla

zavzeti postojanke, je boj nadaljevala vso noč in naslednji dan.

Drugi dan je okoli pol desetih odšla iz Škofje Loke kolona

6 kamionov in oklepni avtomobilov, ki pa ni krenila v Poljansko dolino, tem več v Selško. Sli so mimo Praprotnega do Sele. Ker je bil 2. bataljon razporejen previsoko, ni mogel napasti sovražnika, ki se je premikal bočno spodaj na cesti. Komandant 2. bataljona je ukazal 3. četi, naj se spusti do ceste, da bi mogla napasti sovražno kolono, če se bo vračala po isti poti.

Okoli pol enih je sovražnik na povratni poti prišel v zasedo 3. čete. Odprla je ogenj iz vsega orožja na presenečene vojake. Prva dva kamiona sta bila takoj zadeta. Zletela sta s ceste v reko Soro in se popolnoma razbila. Vojaki so bili skoraj vsi mrtvi in ranjeni. Kolona se je ustavila, vojaki, ki so se izkrcali iz drugih kamionov, pa so se začeli braniti ob cesti. Počasi so se uredili in kasneje so celo prešli v napad v treh kolonah na položaje 3. čete ob podpori 4 topov, ki so jih bili vlekli kamioni. Napad je trajal tri ure, četa pa jih je uspešno odbila. Nato so se spet vkrcali na kamione in se vrnili v Skofjo Loko. Kaže, da so šli v Selce po vojake, topove in strelivo, ker so se spet vračali po isti poti nazaj, da bi kasneje odšli v Poljansko dolino. Vsekakor so z napadom 3. čete 2. bataljona njihovi načrti propadli, ker so imeli hude izgube v moštvu in vozilih. Po tem boju se sovražnik ni več pojavil in 2. bataljon je svojo nalogo uspešno končal.³⁶¹

Boj za Poljane se je nadaljeval do noči. Sovražnik je iz raznih strani pošiljal pomoč napadeni postojanki, ki so jo povsod odbile brigade 31. divizije. Medtem so bili postojanki šteti zadnji trenutki. Prešernovci so odločno napadali do pol osmih zvečer, ko je postojanka padla.³⁶²

DRUGI BATALJON NAPADA POSTOJANKO GABERK PRI SKOFJI LOKI

Po uspešnem boju za Poljane je štab 31. divizije sklenil nadaljevati ofenzivo na Gorenjskem. Cilj naslednjega napada naj bi bila žandarmerijska postojanka v Gaberku, za napad pa so določili 2. bataljon 18. brigade.

Posadko je sestavljalo 16 nemških orožnikov, ki so bili zagrizeni nacisti. Postojanka je bila v šoli, ki je stala na

visokem gričku, gospodujočem nad vso okolico. Obdajali so jo visoki zidovi in žične ovire, okoli nje pa je bila čistina, široka okoli 400 metrov. Bila je zelo pripravna za obrambo. V postojanki so imeli dovolj streliva, strojnice in zelo veliko ročnih bomb. Za napad so določili noč na 25. oktober 1944.

Štab 2. bataljona je pripravil podroben načrt za napad in dal naloge svojim četam. Napadale naj bi 4. in 5. četa, 1. in 3. četa varovali napad proti Gorenji vasi, 2. četa pa proti Skofji Loki. Bataljon so okrepili s težkimi minometi 31. divizije. Ko se je znočilo, se je bataljon z Javorja začel počasi približevati postojanki na Gaberku. Ko so razporedili zavarovanje okoli postojanke, sta se 4. in 5. četa začeli tiho približavati, da bi presenetili orožnike in v naskoku zavzeli postojanko.

Toda izkušene orožnike ni bilo lahko presenetiti, ker so vedeli, da so v bližini velike partizanske enote. Bali so se napada in so bili pripravljeni vso noč na položajih. Odkrili so partizane, ko so se približevali postojanki. Preden so se mogli priplaziti čez zid, so orožniki odprli močan ogenj in vnel se je hud boj. V postojanko je bilo mogoče priti le čez visok obrambni zid, toda pod ognjem čeprav maloštevilnih orožnikov, je bilo to nemogoče. Začeli so tolči tudi partizanski težki minometi iz največje bližine. Vrgli so 40 min, toda zaman. Komaj je kak borec pomolil glavo čez zid, že je bil ranjen.

Boj se je nadaljeval in v nekaj urah sta četi imeli že 20 ranjenih, zato so napad ustavili. Le 16 orožnikov se je upiralo napadu 150 hrabrih borcev, ker jim je odličen položaj postojanke omogočil takšno obrambo. Proti jutru sta se obe četi odmaknili od postojanke v bližnji gozd. Od daleč sta blokirali postojanko, kar so opazili tudi oblegani orožniki.

Orožniki so tudi to pot prelisičili partizane. Izkoristili so nepazljivost dežurnih partizanov in se izmuznili okoli 15. ure

25. oktobra iz postojanke, po skrivnih poteh prekoračili Poljansko Soro in odšli proti Crnemu vrhu, kjer so jih opazili borci 3. bataljona Gradnikove brigade, vendar prepozno, ko so bili že pod zaščito postojanke Crni vrh. Bataljon je poslal eno četo v Gaberk. Vdrla je v postojanko in odnesla, kar se je odnesti dalo. Bilo je tudi precej streliva. Ko so to opazili borci 4. in 5. čete 2. bataljona, je bilo že prepozno. Dežurni borci 2. bataljona so, kot izgleda, zaspali in niso opazili, kaj se dogaja okoli postojanke. Postojanko so potem popolnoma

razrušili in uničili, da je bila neuporabna za stanovanje posadke.

Po akciji se je bataljon premaknil na Javorje, kjer je ostal do 29. oktobra 1944; moral je poskrbeti za svoje ranjence, nekaj pa so jih morali poslati v partizanske bolnišnice, ker so bili hudo ranjeni.

Bataljon se je nato vrnil v sestav brigade, kamor je bil že poprej odšel 1. bataljon, ki pa v vseh teh akcijah ni imel nobenih bojov in srečanj s sovražnikom.³⁶³

Še enkrat so kasneje v decembru dodelili 2. bataljon 18. brigade 31. diviziji, da bi sodeloval v napadih na sovražne postojanke na Gorenjskem, tokrat skupaj z 19. brigado.

Divizija je napadala Gorenjo vas, enote pa, ki so bile dodeljene iz 30. divizije, so imele nalogo zavarovanja. Drugi bataljon 18. brigade je 19. decembra krenil iz Podčavna proti Ledinam in Zirovskemu vrhu, kjer je obenem z 19. brigado dobil nalogo zavarovanja proti Lučinam.

Glavno vlogo v napadu na Gorenjo vas je imela Vojkova brigada, napad pa so ščitile vse druge enote 31. divizije ter 19. brigada z 2. bataljonom 18. brigade. Najbolj nevaren je bil sovražnik iz Škofje Loke. Tam je bila na položaju vsa Prešernova brigada. Tudi sovražnik iz Lučin in Dolomitov je mogel z večjimi močmi prihiteti na pomoč. To smer sta branila 19. brigada in 2. bataljon 18. brigade.

Napad se je začel 20. decembra 1944. Drugi bataljon 18. brigade je zasedel položaje na pobočjih Golega vrha (trig. 961), Trček, k. 787. Napad se je odvijal po načrtu, toda prvi dan ni bilo uspeha, zato se je nadaljeval naslednji dan. Postojanke niso zavzele, kajti v odločilnem trenutku, ko so se partizanom upirale le še nekatere slabotne točke, so prodrli Nemci iz Škofje Loke skozi položaje Prešernove brigade in v zadnjem hipu preprečili uničenje postojanke. Najtežje je bilo dejstvo, da o tem sovražnem prodoru niso bile takoj obveščene druge enote, pa se je Vojkova brigada znašla v zelo kočljivem položaju. Pomagati je morala Gradnikova, da se je mogla umakniti iz že skoraj zavzete Gorenje vasi.

Iz Lučin sovražnik ni reagiral, pa sta 19. brigada in 2. bataljon imela mir ves čas akcije.³⁶⁴

To je bila hkrati zadnja akcija, v kateri je na Gorenjskem sodelovala katera od enot 18. SNOUB »Bazoviške« z 31. divizijo.

**BOJI Z ITALIJANSKIMI FAŠISTI, DOMOBRANCI,
ČETNIKI IN NEDIČEVCI V VIPAVSKI DOLINI
IN NA KRASU**

Po sovražni ofenzivi v prvi polovici oktobra je 18. brigada največ delovala po bataljonih, redkeje sta bila dva ali več bataljonov v isti akciji.

Medtem ko sta nekaj časa bila 1. in 2. bataljon z 31. divizijo na Gorenjskem, je 5. bataljon že od septembra samostojno deloval na Krasu, 3. in 4. bataljon pa sta bila s štabom brigade v Vipavski dolini in Trnovskem gozdu.

Tako dejavnost brigade je zahteval zlasti politični položaj na terenu. Bilo je namreč potrebno preprečiti sovražno propagando po končani ofenzivi, da so partizanske enote uničene, po drugi strani pa zavreti njegove napore, da bi vzpostavil omrežje manjših postojank italijanskih fašistov, domobrancev, nedičevcev in četnikov, ki so čedalje bolj nadomeščali Nemce. S tem so hoteli okrepiti kontrolo Vipavske doline in Krasa, odvrniti ljudstvo od partizanov ter onemogočiti zbiranje in pošiljanje hrane partizanom iz teh področij, seveda pa tudi čimbolj odriniti partizane od velikih mest, Gorice in Trsta. S svojim delovanjem pa naj bi 18. brigada potisnila sovražnika v velike postojanke, preprečila sovražnikovo kontrolo vasi z majhnimi patruljami in vzpostavitev malih postojank po vaseh, hkrati pa naj bi že v kali zatrla sovražno propagando.

Vse te naloge pa je brigada lažje izpolnjevala, če je imela svoje bataljone na različnih območjih, če so delovali obenem in povsod, kjer so bili, udarjali po sovražniku. To ga je prisiljevalo, da deluje z močnejšimi kolonami, ki pa jih je seveda bilo veliko manj.

PETI BATALJON NA KRASU IN VIPAVSKEM

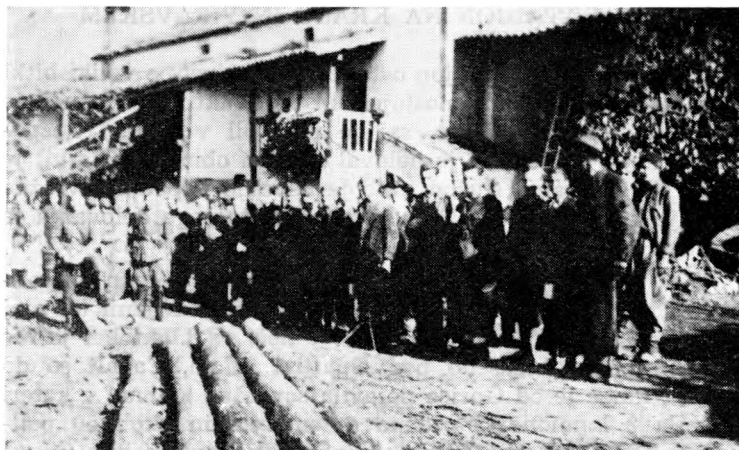
Na Krasu je 5. bataljon ostal že septembra po veliki bitki pri Stanjelu. Bil je samostojen in zelo aktiven. Poznal je odlično teren in razmere, saj je prej bil v sestavi Južno-primorskega odreda, ki je deloval na tem območju. Razvil je dobro obveščevalno službo, zato je uspešno napadal sovražne patrulje in kolone. V času svojega samostojnega delovanja je napravil nekaj uspešnih akcij.

Ko je dobil podatke, da vsak dan hodijo manjše policijske kolone po glavni cesti Trst—Gorica, je sklenil ob njih postaviti zasedo, ki naj jih napade. V noči na 8. oktober je ves bataljon postavil zasedo pod Opatjim selom. Čakali so do

10. ure, ko se je od Gorice pojavila sovražna kolona, v kateri sta bila 2 kamiona, 2 osebna avtomobila in okoli 50 policistov. Zadelo so oba kamiona in osebna avtomobila, ki so obstali in začeli goreti. Policisti, ki jih prvi rafali niso zadeli, so se začeli braniti okoli gorečih vozil. Zavzeli so položaje na nasprotni strani ceste, kjer ni bilo partizanov in odbili partizanske naskoke, da ne bi mogli pobrati orožja. Boj je trajal do 12. ure, ko so sovražniku prišli na pomoč 4 avtobusi vojakov s topom. Takoj so se razporedili in začeli napadati bataljon, ki se je moral zdaj braniti. Ko je štab bataljona uvidel, da ne bo mogel pregnati združenega sovražnika, se je okoli 13. ure umaknil proti vasi Lokvici.

Po partizanskih virih je padlo 25 in bilo 15 ranjenih policistov. Bataljon je imel 3 ranjene.³⁶⁵

Postojanke na Krasu so tedaj pošiljale patrulje od 15 do 30 mož, ki so vzdrževale zvezo med njimi in kontrolirale okolico. Hodile so zelo previdno v različnih urah, največkrat izven glavnih cest in poti, zato jim je bilo zelo težko postaviti dobro zasedo. Da bi bila zaseda uspešna, je morala biti postavljena tik ob sovražni postojanki. Tudi iz Koprive je redno odhajala patrulja v okolne vasi, bataljon pa jim je zaman postavljajl past. Vedno so ga ukanili in zasedo obšli. Zato so sklenili poslati zasedo prav blizu postojanke. Odšla je 10. oktobra v moči enega voda z nalogo, da se še ponoči dobro skrije v bližini postojanke, tako da je patrulja ne bo mogla obiti in da jo sovražnik ne bo predčasno opazil. Zaseda naj bi čakala skrita najmanj do 10. ure, ko je običajno šla sovražna patrulja na obhod.

Peti bataljon 18. brigade v bližini Komna oktobra 1944

Patrulja je res tudi tega dne, nič hudega sluteč, krenila iz postojanke. Bilo je 15 vojakov, ki jih je zaseda obsula z močnim ognjem iz neposredne bližine in jih skorajda pokosila. Na mestu je obležalo 8 mrtvih in 4 ranjeni, le trije so zbežali. Kmalu se je iz postojanke vsula prava toča krogel težkih strojnic, nato pa so začeli tolči še težki minometi po položajih zasede. Zasedi ni preostalo nič drugega, kot da se je hitro umaknila, ne da bi pobrala orožje padlih sovražnih vojakov, ker so jih ščitile težke strojnice iz bližnjih bunkerjev.

Bataljon ni dovolil oddiha sovražniku. Po vodih in četah je nadaljeval napade na njegove patrolje in promet. Ker je sovražnik pri Stanjelu postal že bolj previden, je bataljon

19. oktobra 1944 poslal vod v zasedo na cesti med Koprivo in Skopim z južne strani. Tudi tokrat so jo postavili čisto blizu postojanke. Okoli 9. ure je krenil iz Koprive kamion z 10 vojak in osebni avtomobil z oficirji. Zaseda jih je napadla s strojnicami. Vozila so obstala, vojaki pa so se začeli braniti.

V prerešetani limuzini sta bila oficir ja mrtva, en fašist pa hudo ranjen. Kamion je bil hudo poškodovan. Iz bližnje Koprive je sovražnik takoj interveniral, zato se je zaseda morala umakniti.³⁶⁸

Kmalu so po Krasu večje kolone sovražnika začele iskati partizane. Dne 22. oktobra je iz Gorice prodrla sovražna ko-

Iona kakih 150 mož čez Opatje selo proti Kostanjevici. Tam jo je pričakala partizanska četa. Po kratkem spopadu se je okoli 9. ure morala vrniti proti Gorici.

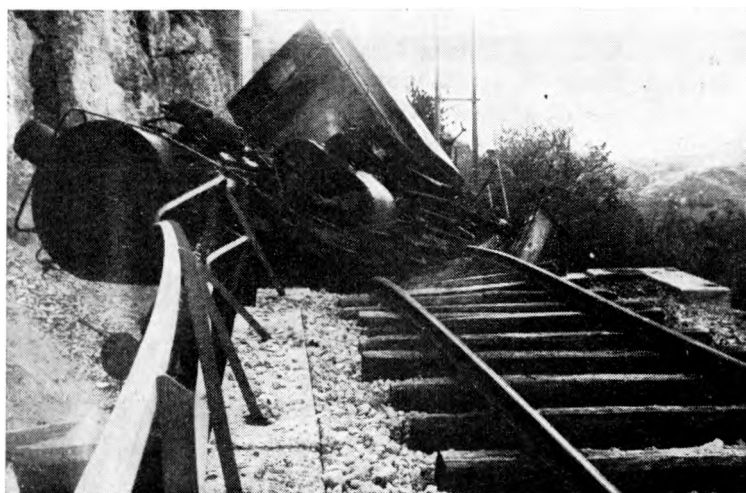
Stab bataljona je dobil podatke, da vsak dan hodi fašistična patrulja 20—30 mož pri vasi Bilje čez Vipavo s čolnom

Komandant
5. bataljona
18. brigade Tonček
Kosovel in politični
komisar bataljona
na Krasu v vasi
Sibelji pri Škrbini
oktobra 1944

na drugi breg in po bližnjih vaseh krade in terorizira prebivalstvo. Sklenil je pošteno kaznovati te roparje in končati njihove pohode.

Odredil je 1. in 3. četo, ki ju je vodil komandant bataljona. V noči na 23. oktober so na levem bregu Vipave postavili zasedo. Sredi dopoldneva so zaslišali na drugi strani reke brezskrbno kričanje vojakov. Bilo jih je 20, ki so se s čolni prepeljali čez Vipavo. Ko so se zbrali, da bi šli naprej, je po njih udarila zaseda in jih v kratkem času popolnoma uničila.

Brigadni minersko-sabotažni vod je porušil železniški most in vlak med Stanjelom in Gorico septembra 1944

Na tleh jih je obležalo 9, enega so ujeli, drugi pa so poskakali v Vipavo, rešil pa se ni nobeden. Sele drugi dan so našli še pet trupel v Vipavi. Zaplenili so strojnico s 400 naboji, 2 brzo-strelki, 5 pušk, pištolo in vojaško opremo. Poslej fašisti niso več hodili ropat čez Vipavo.³⁶⁷

Sovražnik je na to akcijo odgovoril 31. oktobra. Na Kras je iz Gorice čez Temenico proti Komnu poslal okoli 150 mož. Bataljon je zasedel položaje nad cesto Komen—Škrbina, severno od vasi, ko se je sovražnik približal položajem. Tretja četa se je s sovražnikom spopadla in bojevala vse do 18. ure, ko se je umaknil. Imel je nekaj mrtvih in ranjenih, v bataljonu pa je padel en borec.

Drugič, 3. novembra, je spet poskušala presenetiti bataljon skupina okoli 200 mož iz Gradiške, ki je na kamionih prišla naravnost pred Temenico. Bataljon je bil pravočasno obveščen. Zasedel je položaje med Sibeljo in Temenico, toda sovražnik je šel le do Temenice in se je kmalu vrnil.

Dne 5. novembra so vse enote bataljona postavljale zasede po cestah, tokrat že po povelju štaba 18. brigade, ki je prispel na Kras z drugimi bataljoni in uskladi napade na sovražnika.

Eno so postavili ob cesti Štanjel—Kopriva na k. 280. Sovražnik jo je opazil in jo obkolil z več strani, vendar se je po kratkem spopadu prebila in umaknila. Drugo so postavili na cesti južno od Repentabora blizu železniškega mostu. V zasedo je privozil okoli 8. ure sovražni kamion in tricikel z vojaki. Zaseda je iz neposredne bližine udarila po njih in jih v kratkem uničila. Sovražnik je reagiral iz bližnjih bunkerjev na železniški progi na mostu s težkimi strojnicami in zasedi onemogočil, da bi pobrala orožje s pobitih sovražnikov. Uničena sta bila kamion in prikolica s posadko, zaseda pa se je moinala umakniti.

Tretjo zasedo so poslali na cesto Dutovlje—Kopriva, vendar ni imela sreče. Sovražnik jo je prehitel in ji postavil pri vasi Gorkovci zasedo, ki jo je napadla. Morala se je hitro umakniti. Pri tem sta bila dva partizana huje ranjena, eden je bil Andrej Leban, pomočnik političnega komisarja 5. bataljona, ki jo je vodil. Ko so se vračali v taborišče, so bili še enkrat napadeni pri vasi Tomaševici, ali tokrat niso imeli izgub.

Ražen teh samostojnih pomembnejših akcij, je bataljon pošiljal pogoste patrolje in zasede, ki so sovražniku preprečevale svobodno dejavnost in ga prisiljevale, da se je bolj zadrževal v postojankah. Treba je povedati, da 5. bataljon ni bil močan, saj je v tem času štel le 125—130 mož, kar pa je omogočilo njegovo gibljivost na golem kraškem terenu in gibčno manevriranje.³⁶⁸

DELOVANJE 3. IN 4. BATALJONA

S štabom brigade sta ostala po oktobrski ofenzivi, kot smo že prej omenili, 3. in 4. bataljon. Premikala sta se po Vipavski dolini in na južnem robu Trnovskega gozda, da bi s svojim delovanjem kot glavnina brigade preprečila sovražno propagando in aktivnost po teh vaseh.

Glavnina brigade je 16. oktobra odšla z Otlice v Vipavsko dolino in se ustavila v vaseh Bratini in Crnigoji ter štiri dni ščitila prevoz hrane iz doline na Trnovo in Lokve. Morala je postavljati zasede in pošiljati patrolje čez Vipavo, proti Dobravljam in Ajdovščini.

Osemnajsta brigada na pohodu čez Banjsko planoto novembra 1944

Še istega dne, 20. oktobra, ko je prišla na Trnovo, je krenila naprej na Banjško planoto, na območje Podlaka—Podlešče. Bataljona sta nadzorovala to področje, priredila nekoliko mitingov in mobilizirala nove borce, potem pa 26. oktobra odšla v Vipavsko dolino. Zadrževala sta se na področju Štjaka, Erzolja in Braniče. Tudi tam sta mobilizirala. Četrty bataljon je na primer okrepil svoje vrste 8. novembra od 85 kar na 121 borcev.³⁶⁹

Tretji bataljon, ki je imel na Banjščici 115 mož, se je okrepil tako, da je 17. novembra štel 164 borcev.³⁷⁰

Prve dni novembra se je vključil v sestav glavnine brigade tudi 5. bataljon. Zdaj je deloval in postavljaj zasede po ukazih štaba brigade, čeravno je še vedno deloval ločeno. Tudi 3. in

4. bataljon sta delovala samostojno. Štab brigade je določil njihove naloge z dvema ukazoma z dne 29. in 31. oktobra 1944, s katerima je točno opredelil, kje bo deloval kateri bataljon in kako naj ravna med boji.³⁷¹

Bataljoni so z zasedami preprečevali aktivnost sovražnika iz okolnih postojank in se vsakodnevno spopadali s sovražnikom.

Dne 5. novembra 1944 je na povelje štaba brigade 3. bataljon postavil zasede pri vaseh Linevec, Gabrje in Slap. Za-

sede naj bi napadle sovražne patrulje, ki so prihajale pogosto iz Vipave. Prav tako nalogo je dobil 4. bataljon, ki je postavljajl zasede pri Vrtovčah in Gočah, 5. bataljon pa na Krasu. Tretji bataljon se tega dne ni spopadel s sovražnikom, ker ga ni bilo, 4. bataljon pa je imel spopad okoli 11. ure pri Gočah. Sovražna kolona je pravočasno opazila zasedo, boj pa je trajal do 14. ure, nakar se je sovražnik umaknil z nekaj mrtvimi in ranjenimi.

Zaradi brigadne dejavnosti je bil sovražnik prisiljen, da uporablja v pohodih večje sile kot dotlej. Zato pa so bili njegovi pohodi bolj redki. Brigada se je stalno premikala, hkrati pa je držala v šahu postojanke po Vipavski dolini in Krasu, čeravno se je medtem povzpela tudi na Otlico in se vrnila.

Zaradi nujnih potreb na bojišču v Italiji, so okupatorji 26. novembra 1944 nenadoma izpraznili postojanke v Vipavski dolini. To so naredili tako nepričakovano, da partizani niso mogli pripraviti vsega potrebnega, da bi izkoristili to izpraznitev. Toda znašli so se narodnoosvobodilni odbori ter komanda mesta Ajdovščine in Vipave. Iz vojašnic in javnih zgradb so pobrali vse, kar bi lahko koristilo partizanom, potem pa so hitro naredili rekrutacijo in mobilizacijo za boj sposobnih moških, zlasti tistih, ki so se izogibali obveznosti do ljudske vojske. Vsem je bilo jasno, da se bo sovražnik kmalu vrnil in znova zasedel Vipavsko dolino, zato je bilo treba pohiteti.

Bazoviška brigada je dobila nalogo, naj zavaruje to nenadno nastalo svobodno ozemlje proti Gorici in zadrži sovražnika čim dlje od Ajdovščine.

Evakuirali so precej živeža in obleke, prebivalci Ajdovščine, ki so bili prvič svobodni od kapitulacije fašistične Italije, so tudi pokazali svoje navdušenje. Pravo veselje je kalila le zavest, da se bo sovražnik kmalu vrnil. Bali so se njegovih represalij.³⁷²

V Vipavi in Ajdovščini so tište dni mobilizirali 783 moških v starosti od 17 do 50 let; od teh je odšlo v brigade 241, partizanske straže pri komandah mest so dobile 109 borcev, v delavske zaledne enote je odšlo 125 mož, v narodno zaščito 297 mož, 28 pa je bilo nesposobnih za kakršnokoli službo.³⁷³

DRUGI BATALJON OKOLI TRNOVEGA

Sodelovanje 2. bataljona v ofenzivnih akcijah 31. divizije na Gorenjskem je trajalo do 3. novembra 1944, ko je moral na povelje štaba 9. korpusa nemudoma kreniti v Spodnjo Trebušo. Od tod so tri čete takoj prepeljali s kamioni do Trnovega, kjer so takoj šle na položaje. Sovražnik je namreč prodril iz Gorice čez Kromberk in Ravnico. Z njim se je tolkla 19. brigada, ki ga je že težko zadrževala, ker so napadalcem pomagali tudi tanki in topništvo. Sovražnik je zavzel Trnovo in začel prodirati proti Lokvam, 2. bataljon 18. brigade pa ga je zadržal na novih položajih pri vasi Nemci. Na te položaje se je umaknila tudi 19. brigada. Kljub obstreljevanju sta 2. bataljon 18. brigade in 19. brigada zadržala sovražnika.

V noči na 5. november 1944 sta pri Trnovem 2. bataljon 18. brigade in 1. bataljon 19. brigade napadla sovražnika, da bi ga pregnala s položajev. Presenečenje ni uspelo. Sovražnik se je naglo umaknil na Trnovo, kjer se je pod zaščito tankov utrdil, ruski bataljon in 1. bataljon 19. brigade pa sta zasedla črto Rjavci—Kamenj breg (k. 910), jugozahodno do k. 777 pri Voglarjih.

Bataljon 18. brigade je držal položaje pri Rjavcih in Trnovem. Na teh položajih je bil večdnevne boje. Sovražnik ni mogel dalje, 19. brigada in 2. bataljon 18. brigade pa sta bila prešibka, da bi ga pregnala.

Nemško poveljniško mesto je bilo na Trnovem. Ruski bataljon je dobil točne podatke, kje je sovražni štab. Sklenili so ga napasti in uničiti. To nalogo bi opravili dve četi, ki so jima dodelili za vodiče domačine, ki so poznali vas in okolico. Četi naj bi se prikradli skozi sovražno zunanjo obrambo in zavarovanje v vasi ter tiho likvidirali stražarje pred štabom. To ni bila lahka naloga, kajti ob najmanjšem spodrselaju bi se četi znašli v zelo hudem položaju sredi postojanke. Borci in oficirji so se dobro pripravili. Odredili so dve jurišni skupini prostovoljcev za napad, drugi pa naj bi ščitili obe skupini pri umiku iz postojanke. Napadli naj bi v noči na 7. november.

Ko so vse podrobno preučili in čez dan 6. novembra prejeli še zadnje podatke, so se okoli 22. ure zvečer določene skupine pod vodstvom komandirjev čet previdno približale sovražnim objektom. Tiho so se priplazile skozi sovražne položaje in se neopaženo skrivaj vtihotapile v postojanko. Pre-

vidno so napredovale med hišami do tište, v kateri je bil sovražni štab. Največja ovira je bil stražar, ki je oprezno hodil sem ter tja in pozorno poslušal. Kot mačke so se borci plazili, ko se je stražar oddaljil, ko pa se je spet približal in se obrnil, so planili nanj in ga neslišno likvidirali. Tedaj je iz hiše slučajno prišel sovražni oficir. Ko je zagledal partizane, ki so medtem naskočili, je planil v hišo in zavpil, da bi alarmiral moštvo. Jurišne skupine so bile hitrejše od preplašenih oficirjev. Zapele so brzostrelke in zagrmele ročne bombe, ki so jih precej pokosile okoli mize, na kateri se je še kadila pečena kokoš, ki so jo bili ukradli vaščanom. Nekateri so pobegnili skozi okno na drugi strani hiše, kjer ni bilo partizanov. V postojanki je kar zavrelo, vojaki, ki so jih eksplozije bomb vrgle iz spanja, so tekli na položaje.

Napadalci se niso smeli dolgo zadrževati v postojanki. Hitro so pobrali orožje in drugo, kar je bilo pri roki. Tudi pečene kokoši niso pozabili. Ta je menjala gospodarja in je kar prav prišla borcem jurišnih skupin. Pod zaščito svojih tovarišev sta se obe jurišni skupini v splošni zmedbi brez izgub umaknili iz sovražne postojanke.

Koliko je bilo sovražnikov pobitih, ni točno ugotovljeno. Po izpovedi sodelujočih borcev je padlo 6 oficirjev in 3 vojaki, toliko so zaplenili tudi orožja. V bataljonu so bili veseli in ponosni, da so jo dobro zagodli. Sovražnik je streljal vso noč, po vasi pa so zaman iskali napadalce.³⁷⁴

Navsezgodaj zjutraj naslednjega dne je sovražnik napadel 19. brigado in 2. bataljon 18. brigade, toda tudi tokrat je bil odbit in ni mogel prebiti položajev. Boji so se nadaljevali do 10. novembra, ko je 2. bataljon zamenjala 17. brigada, on pa je krenil v Podčaven, da bi se odpočil po neprestanih bojih pri Trnovem. Tam je ostal do 23. novembra, ko je odšel v Vipavsko dolino v sestav 18. brigade.

BOJ S SOVRAZNIKOM PRED AJDOVŠČINO

Bazoviška brigada se je razporedila okoli Vipavske doline, da bi zaprla pot v Vipavo in Ajdovščino. Prvi in 4. bataljon je bil na Ottici in Colu, da bi zaprl pot proti Crnemu vrhu, Idriji in Podkraju. Bil je na položajih na križišču cest Col—Crni vrh—Podkraj. Tam je bil tudi štab brigade. Drugi ba-

taljon so poslali na položaje pri Oseku in Crničah, da zapre pot in zavaruje Ajdovščino proti Gorici. Tretji bataljon je v Stjaku imel nalogo, da ščiti smer proti Senožečam in Razdrtemu z bojnimi patruljami. Peti bataljon je bil v Šmarju, kjer je varoval in nadzoroval dohode s Krasa v Vipavsko dolino.³⁷³

To je bilo premalo za zavarovanje tolikšnega svobodnega ozemlja, vsekakor pa je bila brigada dobro razporejena, da je vsak nenadni vpad proti Ajdovščini bil nemogoč, ne da bi

18. brigada to ugotovila.

Sovražnik se je medtem pripravil, da bi ponovno vdrl in zasedel Vipavsko dolino. Glavne sile je pripravil v Gorici. Zbral je v ta namen močne oklepne enote, ker je vedel, da partizani ne bodo zlahka zapustili svobodnega ozemlja.

Partizani so hiteli na vso moč. S kamioni in vozovi so do 28. novembra odpeljali mnogo hrane iz Ajdovščine in drugih vasi, do katerih prej zaradi sovražnih posadk ni bilo mogoče priti.

Končno je sovražnik 28. novembra 1944 okoli 10. ure krenil iz Gorice. Borci 2. bataljona so kmalu zaslišali močno brnenje sovražne motorizacije, ki se je vse bolj in bolj približevala. Ob 11. uri se je pred položaji bataljona pojavil tank in kamion poln vojakov. Tank so napadli s protitankovskim metalcem min »piat« in protitankovskimi puškami, kamion pa obstreljevali s strojnicami.

Nemci so poskakali s kamiona in se začeli braniti ob poškodovanih vozilih, tank pa je s svojim topom in strojnicami tolkel po položajih bataljona in mu tako preprečil juriš. Boj je trajal v pozno popoldne, ko je sovražniku okoli 17. ure prišlo na pomoč 15 tankov. S ceste so s topovi in mitraljezi obstreljevali položaje 2. bataljona. In čeprav je bila premoč sovražnika v težkem orožju očitna, se je 2. bataljon vendarle spopadel z njim.

S svojim skromnim protitankovskim orožjem ga je prisilil, da se razvije za boj in mu je poškodoval celo 4 tanke.

Boj je trajal do trde noči, ko se je bataljon umaknil, sovražnik pa je počasi prodiral proti Ajdovščini, ki jo je to noč tudi zasedel. Po partizanskih virih je bilo 5 tankov poškodovanih in kamion uničen, bilo je tudi 8 mrtvih in 9 ranjenih. Drugi bataljon je imel 3 ranjene. Se isto noč je krenil na Banjško planoto v Podlako.

Sovražnik je ponoči prodrl tudi iz Postojne čez Razdrto in zasedel Vipavo, s čimer je bilo konec svobode v Vipavski dolini.³⁷⁶

Na Banjsko planoto, v Drago, je šel tudi 1. bataljon, štab brigade s 3. bataljonom pa se je premaknil v okolico Stjaka, kjer sta bila že 4. in 5. bataljon. V Brjah, kjer se je nastanil tudi štab brigade, je bil 4. bataljon, 5. bataljon pa je bil v Gabrju.

Sovražnik je potem v Vipavski dolini križaril s svojimi kolonami. Ko je začutil prisotnost brigade, je 2. decembra 1944

Podelitev odlikovanj pripadnikom 18. brigade od štaba 30. divizije na Colu decembra 1944. Z leve: politični komisar divizije Janko Rudolf, komandant podpolkovnik Franc Rojšek-Jaka, načelnik štaba Franjo Rustja-Canči in oficir z odlikovanji

napadel področje Erzelj—Stjak—Gabrje s treh strani. Iz Sežane je krenila kolona okoli 250 mož čez Tomaj in Štanjel, druga kolona kakih 50 mož je krenila iz Senožeč čez Vrabče v Vipavo, tretja pa jim je šla nasproti iz Vipave. Ta je štela le 30 mož z oklepnim avtomobilom.

Enote brigade so zasedle položaje, da bi pričakale sovražnika. Tretji bataljon je postavil eno zasedo blizu Vrabč in pri Štjaku, 4. bataljon pa na Ovčjem hribu (trig. 400) in k. 437 severovzhodno od Gabrja, ki naj bi preprečil prodiranje sovražnika proti Planini. Na položajih pri Lenivcu in k. 274 je 5. bataljon zavaroval razporeditev proti Vipavi.

Kolona, ki je krenila iz Sežane čez Tomaj in Štanjel na Gabrje, se je spopadla s 4. bataljonom. Po štiriurnem boju, ko je ugotovila, da ne bo mogla prodreti, se je začela umikati proti Štanjelu. Spotoma jo je obstreljevala že omenjena zaseda pred vasjo Gabrje in ji zadala nekaj izgub. Kolona se je umaknila proti Stanjelu. V tem boju je imela 14 mrtvih in 12 ranjenih, bataljon pa ni imel izgub.³⁷⁷

Skoraj sočasno se je 3. bataljon spopadel s sovražnikom, ki je prišel iz Senožeč. Boj je trajal okoli pol ure, potem se

Komandant 30. divizije Franc Rojšek-Jaka pripenja odlikovanje namestniku komandanta 18. brigade Francu Jordanu na Colu decembra 1944

Komandant 30. divizije deli odlikovanja borcem 18. brigade na Colu decembra 1944

je sovražnik umaknil. Pri tem je imel 5 mrtvih in 4 ranjene, bataljon pa enega padlega in enega ranjenega.³⁷⁸

Kolona iz Vipave je prišla le do Gabrja, kjer jo je napadel 5. bataljon. Nemci so se razpršili po hišah in se iz njih branili od poldne do 15. ure. Le oklepni avtomobil jih je rešil pred popolnim uničenjem, ko so se umikali. Sovražnik je imel več mrtvih in ranjenih, izgubil pa je še 4 mule; bataljon ni imel izgub.³⁷⁹

Tako je brigada tega dne odbila vse napade in prizadejala izgube sovražnim kolonom. Nobena ni dosegla določenega cilja.

Medtem sta na Kras prišla tudi 1. in 2. bataljon. Zdaj so bili zbrani vsi bataljoni 18. brigade. Brigada je ostala še teden dni na Krasu in Vipavski dolini. Njena osnovna naloga je bila, da zavaruje prevoz hrane iz Vipavske doline, kajti sovražnik je spet kontroliral poti, posebno še, ker je postavil novo postojanko v vasi Šmarje, kar je precej oteževalo prehod s Krasa čez Vipavo.

Brigada se je nekajkrat premaknila in tako prišla 10. decembra 1944 na območje Vitovlje—Osek. Tu je pustila 2. ba-

tal j on, z drugimi pa se je premaknila na področje Col—Podkraj, kjer je ostala do 13. decembra 1944. V brigadi so 13. decembra 1944 na Colu svečano podelili odlikovanja zaslužnim borcem in starešinam. Odlikovanih je bilo 40 borcev in bork, brez 2. bataljona, ki je bil pri Oseku.³⁸⁰

PRODOR 30. DIVIZIJE PROTI TRSTU

V noči na 14. december 1944 sta 17. in 18. brigada 30. divizije odšli s Predmeje in Cola čez Vipavsko dolino na Kras, 19. brigada in 2. bataljon 18. brigade pa sta šla v sestav 31. divizije, ki je začela nove ofenzivne operacije na Gorenjskem. Brigada je štela 6. decembra 1944 po spisku 1099 mož, 2. bataljon je sam imel 396 mož.³⁸¹

Glavnina 30. divizije je na Krasu nameravala napasti nekaj sovražnih postojank v neposredni bližini Trsta. Kljub akcijam 5. bataljona je namreč sovražnik razporedil na Krasu več manjših postojank. Zlasti so bile gosto posejane na tržaškem in spodnjem Krasu. Počutil se je dokaj varnega pred partizanskimi napadi zaradi bližine Trsta in Tržiča, kjer so bile močne sovražne sile, pripravljene za hitro intervencijo.

Odlikovanci 18. brigade na Colu 13. decembra 1944

Mimohod 5. bataljona 18. brigade mimo štaba 30. divizije ob podelitvi odlikovanj decembra 1944 na Colu

Na podlagi podatkov obveščevalne službe je štab 30. divizije menil, da bi mogli brigadi s hitrim vdorom uničiti sovražni postoj anki v vasi Skopo in Kreplje, nato pa se hitro umakniti z »vročega« področja v bližini Trsta.

Po določitih divizijskega povelja za napad naj bi obe postoj anki napadla in zavzela 18. brigada, hkrati pa zavarovala akcijo proti Koprivi, Gregorčičeva pa naj bi jo zaščitila proti Opčinam in Sežani. Stab 30. divizije je za poveljniško mesto izbral vas Dobravlje pri Tomaju. Napad naj bi se začel 16. decembra 1944 v zgodnjih jutranjih urah. Po napadu naj bi se 18. brigada razporedila na področju Štjaka in Erzelja, 17. pa na območju Vrabče—Poljana. Ko je dobila to povelje, je bila 18. brigada na Erzelju.³⁸²

Stab 18. brigade je zaupal nalogo, da napade in zavzame postojanko v Skopem, 3. bataljonu, 4. bataljonu pa da napade in zavzame postojanko v Krepljah. Prvi in peti bataljon sta ščitila proti Koprivi in Stanjelu. Oba napadalna bataljona sta organizirala po tri jurišne skupine pr osto vol jcev, ki naj bi napadle sovražne bunker je in jih uničile, nato pa skupa j z drugimi borci vdrle v vojašnice. Vse priprave so opravili že

daleč od postojank, ki so jih nameravali napasti, tako da bi posadko čim bolj presenetili. Obveščevalne patrulje pa so še naprej opazovale omenjeni postojanki in vsako spremembo sporočale štabu 30. divizije.

NEMŠKA PROTIAKCIJA

Ko so se brigade pripravljale za globok vdor na Kras, je sovražnik načrtoval vzpostavitev nove postojanke na Stjaku, da bi v povezavi s postojankami v Koprivi, Braniku, Šmarju, Vipavi in Ajdovščini še bolj okrepil svoj nadzor vzdolž železniške proge Postojna—Trst. Ze 14. decembra so v Trstu sestavili kolono 150 mož, bodočo posadko na Stjaku in jo poslali čez Stanjel. Prišla je že tisto popoldne na Stjak. Stab 30. divizije je ukazal brigadam, naj kolono pustijo pri miru, da ne bi odkrili sovražniku svoje prisotnosti na tem območju. Prepričani so bili, da sovražnik namerava le prepotovati to področje. Ko je kolona, ki se je tako zlahka in nemoteno premikala mimo močnih partizanskih enot, prišla na Stjak, se je takoj razporedila in začela utrjevati.

Zaradi nove postojanke bi bilo zadrževanje brigad na tem območju zelo nevarno, zlasti v primeru, če bi se umikale po končani akciji na Krasu. Obveščevalne patrulje in prebivalci so potrdili sovražnikov namen. Zato je štab 30. divizije izdal novo povelje, naj brigadi prvo napadeta in uničita novo postojanko na Stjaku. Napad so sklenili izvršiti takoj prvo noč na 15. december. Bazoviška, ki je bila še na Erzelju, je ukazala 1. bataljonu, naj ponoči tiho vdre v naselje ter napade in uniči sovražnika. Drugi bataljoni naj bi preprečili prihod drugih sovražnih sil, pripravljeni, da po potrebi pomagajo

1. bataljonu. O sovražni razporeditvi na Stjaku so imeli zelo malo podatkov, zato je bilo napad zelo težavno organizirati. Zlasti je bilo popolnoma neznano nočno zavarovanje.

Napadajoči 1. bataljon se je pred vasjo začel previdno v raznih smereh in v majhnih skupinah približevati sovražniku.

Tudi sovražnik je bil zelo previden. Vedel je, da še ni dobro organiziral obrambe vasi. Postavil je številne stražarje in z vso opreznostjo organiziral zavarovanje za primer nenadnega partizanskega napada. Ko se je neka skupina 1. bataljona približala sovražnemu stražarju, jo je ta prvi opazil in

imel toliko časa, da je posadko alarmiral. O presenečenju sovražnika ni bilo več govora, napad je bil odkrit. Vojaki so takoj zavzeli vnaprej določene položaje po hišah in se začeli braniti. Prvi bataljon je vdrl v vas, ker jo je sedaj, ko je bila njegova prisotnost izdana, hotel zavzeti v naskoku.

Bataljon se je znašel v hudem položaju, ko se je kmalu moral ustaviti pred hišami, v katerih so bile obrambne točke, štab brigade je poslal v pomoč še 3. in 5. bataljon. Sovražniki so bili popolnoma obkoljeni v posameznih hišah oziroma odpornih točkah. Posadka se je ogorčeno branila, vendar so se po ogorčenem boju okoli posameznih hiš morale njegove skupine počasi umikati iz hiše v hišo. Bataljoni so odločno napadali. Štirikrat so organizirali naskok in vsakič zavzeli po kakšno hišo, vendar niso mogli streti odpora. Nemci so odlično ščitili drug drugega in kljub umikanju niso imeli velikih izgub. Pri četrtem nočnem naskoku so jih partizani prisilili, da se pod zaščito strojnic umaknejo v šolo in cerkev, ki je okoli 400 m oddaljena od vasi, na gričku, od koder so se uspešno branili. Stjak je bil v rokah 18. brigade, sovražnik pa je držal cerkev in šolo, od koder jih ni bilo moč pregnati. Boj se je nadaljeval še vso noč. Sovražnik je verjetno po radiu poklical pomoč, kajti ob 7. uri naslednjega dne je čez Štanjel prišla sovražna kolona 150 mož.

Oddelki brigade so takoj zasedli položaje pred Stjakom v bližini k. 514 in jo pričakali v zasedi. Ko je prišla do teh položajev, so jo bataljoni napadli s strojnicami in takoj krenili v naskok, kar je sovražnika zmedlo. Kolona ni dala posebnega odpora, posamezne razbite skupine so se vračale proti Stanjelu. Niso se niti poskušali prebiti do svojih obkoljenih sovojakov v šoli. Z bojišča so odnesli nekaj mrtvih in ranjenih.³⁸³

Ko je štab 30. divizije spoznal, da bi mogli sovražnika v šoli in cerkvi docela uničiti šele naslednji večer, je izdal povelje, naj brigada opusti obleganje in gre v akcijo proti Skopu in Krepi jam.

Sovražnik je zdaj zaradi teh dogodkov vedel za prisotnost velike skupine partizanov. Ideja o presenečenju sovražnika je bila neizvedljiva, kajti male postojanke je zajel strah pred partizanskimi napadi in so bile v strogi pripravljenosti. Da bi sovražnika vendarle presenetil, je štab 30. divizije spremenil načrt. Partizani naj ne bi napadli zgodaj zjutraj ali ponoči kot

ponavadi, temveč ob uri, ki bi pomenila taktično presenečenje za sovražnika.

Odredil je, naj se napad začne ob 14.30, 16. decembra 1944. Sredi dneva namreč partizani niso nikoli napadali postojank, zlasti ne tako blizu velikega mesta kot je Trst. Računali so, da bo v primeru, če ne bo uspelo presenečenje, do večera še dovolj časa za uničenje postojanke, ponoči pa se bodo enote po opravljenem delu lahko umaknile s Krasa.

Brigadi sta prišli okoli poldne v bližino obeh postojank, ki naj bi jih napadli. Takoj sta se razporedili za napad. Naskok se je začel okoli pol treh, ko so se jurišne skupine previdno približale sovražnikovim objektom. Kot so predvidevali, so res presenetili sovražnika, ki ni pričakoval, da bi bil ob tej uri možen kak partizanski napad. Jurišne skupine so prodrle v notranjost naselja in zavzele zunanjo obrambo ter nekatere hiše.

V Skopem je 3. bataljon zavzel gostilno in bunker, sovražnik pa se je ogorčeno branil iz drugih hiš. Razvnela se je prava bitka okoli posameznih poslopij.

V Krepljah so jurišne skupine 4. bataljona v naskoku zavzele štiri bunkerje, sovražnik pa se je umaknil v nekaj hiš in začel srdit boj. Tretji in četrti bataljon sta kljub hudemu odporu postopoma zavzemala hišo za hišo. Kazalo je, da bo vse šlo po načrtu in da sovražnik ne bo mogel vzdržati do večera. Vendar se je tudi tokrat zgodil nemil dogodek, kot že večkrat, ki je preprečil popoln uspeh borcev. Sovražnik je z močno kolono, ki je prišla iz Koprive, prebil položaje 1. bataljona 18. brigade, ki je zavaroval to smer, in hitel na pomoč obema napadenima postojankama.

Stab divizije in 18. brigade zaradi slabih zvez ništa bila takoj obveščena o prodoru sovražnika, zato ništa mogla poslati pravočasno druge enote, ki bi ga ustavila.

Napadajoča 3. in 4. bataljon, oba že blizu popolnega uspeha, sta morala v tem dokaj težavnem položaju delno preiti v obrambo. Morala sta deli oddvojiti in se spoprijeti še z novim sovražnikom, ki je prodrl do obeh napadenih postojank. Borci se niso hoteli umakniti. Tako sta bataljona pritegnila nase še sovražne okrepitve. Huda bitka okoli obeh naselij in v postojankah se je nadaljevala do noči. Sovražna pomoč je končno prebila vrste napadalcev in se združila z bramici ter skupaj z njimi branila skupino hiš, okoli katerih so pripravili

močan navzkrižni ogenj. Napad se je nadaljeval tudi ponoči, vendar je bilo kmalu jasno, da se je zaradi takšnega razvoja akcija izjalovila.

Ko je štab divizije spoznal, kakšen je stvarni položaj, je bilo že prepozno. Ukazal je, naj enote zapustijo obleganje sovražnih postojank ter grede na že prej določena področja.

Tako sta se ob 5. uri zjutraj 17. decembra obe brigadi umaknili iz napol zavzetih postojank in odšli na zborna mesta.³⁸⁴

Treba je poudariti, da sta brigadi napadli sovražni postojanki v bližini Trsta in drugih večjih garnizij v času, ko je sovražnik že začel svojo t. i. decembrsko ofenzivo na svobodno ozemlje Primorske. To je bil tudi najverjetnejši vzrok, da sovražnik ni reagiral iz Trsta in drugih večjih garnizij, saj verjetno ni razpolagal s silami, ki ne bi bile v ofenzivi.

Neuspeh akcije je pripisati prešibkemu zavarovanju, ki se mu je pridružilo še slabo medsebojno obveščanje. K temu je treba dodati še, da 17. brigada sploh ni bila v boju in da je tudi 5. bataljon 18. brigade čakal neizkoriščen na svojih položajih. Če bi se enote mogle med seboj hitro obveščati, bi se akcija drugače končala. Kljub tem pomanjkljivostim je bila ta akcija največji napad v bližini Trsta. Povzročila je sovražniku precej skrbi in ga prisilila na določene ukrepe.

Koliko je padlo sovražnikov, doslej zaradi pomanjkanja virov ni bilo mogoče ugotoviti. Brigada je zaplenila nekaj orožja in streliva, imela je 1 mrtvega in 2 ranjena borca.

Bazoviška je takoj po končanem boju odšla na področje Štjak—Erzelj. Sovražnik se je namreč s Štjaka umaknil, ko so odšle enote 18. brigade, ki so ga napadale. Od 15. decembra dalje je bil svoboden, kar je bila zasluga takojšnjega močnega partizanskega napada. Gregorčičeva in štab divizije sta odšla na sektor Col—Predmeja, »Triestina d'assalto« pa proti Dornberku.³⁸⁵

S temi premiki je vodstvo hotelo še nadalje vezati del sovražnih sil v Vipavski dolini in na Krasu, kar naj bi zmanjšalo pritisk sovražnika v ofenzivi na Banjško in Trnovsko planoto.

Z napadom na Skopo in Kreplje pa je 30. divizija vendarle dosegla, da je sovražnik prenehal postavljati majhne postojanke po Krasu. Zato se je tudi umaknil s Štjaka. Ostalo je še precej svobodnih vasi, ki jih ni mogel kontrolirati. Tudi ni

pečiljal majhnih patrolj, ki bi hodile po vaseh. Odkar so na tem območju delovale čete 18. brigade, je ljudstvo svobodneje živel. S temi akcijami, čeprav niso popolnoma uspele, si je 3. divizija priborila svoje širše polosvobodno ozemlje, ki je segalo do bližine Trsta in kjer so na široki osnovi zbirali hrano in druge potrebe za partizanske čete.

Takšen položaj seveda sovražniku ni šel v račun. Hotel je navsak način pregnati 18. brigado s tega področja, če je že ni mogel uničiti. Verjetno je dobil podatke, kam je krenila po napadu na Skopo in Kreplje, kajti že 19. decembra sta dve močni koloni prodirali prav na Erzelj in Štjak. Kolona kakih 200 mož je šla v jutranjih urah s Štanjela čez Branico, druga, nekoliko šibkejša, pa v Gabrje. Obe koloni sta skoraj hkrati trčili na položaje brigade.

Brigada je medtem zasedla črto k. 402—Gabrje—k. 365—Eftelj—k. 409. Ko je prodrli do položajev, so ga čete napadle. Ob prvih rafalih streljalic je padlo nekaj sovražnikov, drugi pa so se razpršili, da bi poiskali zaklone pred ognjem streljalic. Ko sta se uredili, sta obe koloni začeli napadati brigado, ki jih je odbila in prisilila, da se vrnete na izhodiščne

Skupina borcev 18. brigade ob ranjenem tovarišu nekje na Erzelju prve dni decembra 1944

položaje za napad. Tedaj so šli v protinapad bataljoni 18. brigade, ki tudi niso prebili sovražne obrambe. Morali so se vrniti. Noben nasprotnik ni bil tako močan, da bi pregnal drugega s položajev, boj pa se je zavlekel do večera. Tedaj sta se koloni naglo umaknili proti Stanjelu, noseč s seboj mrtve in ranjene, ker ništa hoteli tvegati nočnega partizanskega napada. Brigada je imela 6 laže ranjenih.³⁸⁶

Sovražnik ni dosegel svojega namena, pa tudi silil ni več na to področje. Vse je kazalo, da nima več sii, ker je bila ofenziva na Trnovski in Banjški planoti že v teku. Brigada je ostala še na tem sektorju, postavljala manjše zasede, pošiljala patrulje in tako nadzorovala Kras. Hkrati pa je ščitila tudi zbiranje in prevoz živeža za druge enote 9. korpusa.

Cetrni bataljon je na primer dobil nalogo, naj postavlja zasede v bližini Vipave in napada sovražna vozila in kolone. Dne 24. decembra, že ob mraku, je postavil zasedo na cesti Vipava—Podnanos, na gričku, ki leži ob cesti na južni strani. Borci, ki so dobro uredili položaje in se maskirali, so šele ob

15. uri popoldne opazili 12 kamionov, polnih vojaštva, ki so vozili proti Podnanosu.

Ob 15.30 so se nanje že vsuli partizanski rafali, ki so poželi nekaj vojakov, zlasti šoferjev. Kolona je obstala, ražen prvega kamiona, ki je pobegnil v Podnanos. Posadka kamiona, ki je bežala, je dvignila preplah v Vipavi s tremi rdečimi raketami, kar je bil gotovo signal, da jim je potrebna pomoč.

Medtem so se posadke kamionov začele braniti okoli vozil, kjer je pač kdo mogel. Cez pol ure je že prišla pomoč iz Vipave, 15 kamionov vojske. Ustavili so se pred bojiščem in takoj začeli obkoljevati levi bok 4. bataljona, z delom sii pa napadati položaje bataljona frontalno.

V takem položaju bataljonu ni preostalo drugega, kot da se umakne. Ker to ni bilo mogoče hitro izvesti, je komandant dal povelje, naj se med bojem počasi umikajo proti vasi Manče. Bataljon se je v popolnem redu, pod zaščito zaščitnice, umaknil do Manč, sovražnik pa ga ni zasledoval. Pobral je mrtve in ranjene ter odvedel poškodovane kamione. Po partizanskih virih je bilo 25 mrtvih in večje število ranjenih, bataljon pa ni imel izgub.³⁸⁷

V DECEMBRSKI OFENZIVI

Vojaški položaj konec 1944. leta za nemško poveljstvo v Julijski krajini nikakor ni bil dober. Zavezniško bojišče v severni Italiji se je približevalo, v zaledju pa je partizanska dejavnost naraščala. Kljub vsem dotedanjim sovražnim ofenzivam je bilo svobodno ozemlje 9. korpusa še vedno takšno kot pred ofenzivami. Najvažnejši del tega ozemlja, ki je obsegalo Šentviško planoto, Banjščico in Cerkljansko, je bil Tmovski gozd, ki je partizanom dal izvrstno izhodišče za napade na sovražne objekte proti Trstu, Gorici, Vipavski dolini in dolini Soče. Iz teh razlogov ga je naše politično in vojaško vodstvo krčevito branilo in ni pustilo sovražniku, da ga stalno zaseda.

Nemci so tedaj že poskušali na območju Pivke, čez Kras in vzdolž levega brega Soče graditi obrambne položaje, na katerih naj bi njihove enote zadržale zaveznike in narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Utrjevalnih del ni bilo mogoče izvajati, če so na tem območju delovale močne partizanske enote, niti ni bilo mogoče braniti obrambne črte, ker bi se znašla med dvema ognjema. Zato je bil za sovražnika edini izhod, da začne z močno ofenzivo proti enotam 9. korpusa, jih poskuša razbiti in uničiti, če ne, pa vsaj potisniti dalje proti severu in vzhodu.

Ob mejah takratnega svobodnega ozemlja 9. korpusa ali približno na 350 kilometrov dolgi črti je bilo ob koncu leta 1944 več kot dvesto sovražnikovih postojank s kakimi 60 000 vojaki, na celem operacijskem območju 9. korpusa pa 281 postojank s 75 000 vojaki. Velik del tega vojaštva je spadai v 188. rezervno in tudi v 710. pehotno divizijo, katerih neposredna naloga je bila obramba istrskih obal in Tržaškega zaliva v primeru zavezniškega izkrcanja.

Sodeč po podatkih obveščevalne službe 9. korpusa je bilo med 75 899 sovražnimi vojaki, kolikor jih je bilo v zadnjih dneh decembra 1944, navadnih nemških vojakov 34 996, esesovcev 7396, nemških orožnikov 1789, graničarjev 998, gestapovcev 241, italijanskih vojakov 13 523, fašistov 2242, slovenskih domobrancev 7129 ter 7855 pripadnikov drugih vojaških formacij (nedičevcev, kozakov in drugih).³⁸⁸

Nacrti nemškega vodstva so vidni iz navodil, ki jih je na skupnem sestanku nemških poveljnikov v tako imenovani operativni coni »Jadransko primorje« izdal visoki komisar cone Friedrich Rainer 3. decembra 1944 v Kranju:

»Jugovzhodna fronta se nam čedalje bolj bliža. Poskusiti moramo zgraditi fronto, ki jo bomo v sili lahko držali, ali pa bo sovražnik stal na domačih tleh.

Fronto pa bomo lahko zgradili le v primeru, če bomo na tem po banditih okuženem prostoru napravili red. To je nujno. O tem sem poročal tudi fűhrerjevemu glavnemu štabu in mora nam uspeti banditizem ne samo zadržati v sedanjih mejah, temveč moramo izvesti tudi zadevno totalno čiščenje ..«³⁸⁹

Na podlagi takšnih obćih ciljev so se nemške ofenzive proti 9. korpusu vrstile ena za drugo skoraj do konca vojne.

Ko je 18. brigada pritiskala sovražnika na Krasu in v Vipavski dolini, je 31. divizija z 19. brigado in 2. bataljonom 18. brigade napadala sovražne postojanke na Gorenjskem, hkrati pa je sovražnik začel 19. decembra 1944 svojo ofenzivo proti Trnovskemu gozdu in Banjšćici, da bi uničil partizanske brigade na tem obmoćju, katerih pa v zaćetku ni bilo tam.

Sovražnik je predpostavljal, da je glavnina 9. korpusa v Trnovskem gozdu. Z naglim prodorom jo je nameraval potisniti proti Vipavski dolini in jo tam razbiti in unićiti. To je bilo vidno iz nemškega dokumenta, ki so ga našli pri visokem italijanskem oficirju, polkovniku Caralli.³⁹⁰

Za tako obsežen naćrt so zbrali in uporabili enote 188. divizije gorskih lovcev, 10. SS policijski polk, italijanski bataljon »San Marco«, del 1. srbskega prostovoljnega korpusa nedičevcev in nekaj slovenskih domobrancev, skupaj okoli 4000 do 5000 moŹ.

Nalogo, da napadajo in potisnejo nasprotnika v Vipavsko dolino in ga tam unićijo, je dobilo deset bojnih skupin.

Iz Gorice so 19. decembra krenile kar štiri kolone. Prva je šla prek Sempetra in zavila proti Dornberku, druga, ki je s seboj imela tudi tanke, je prodirala vzdolž glavne ceste naravnost proti Ajdovščini, tretja, ki so jo sestavljali predvsem pripadniki nemških policijskih enot, je pritiskala čez Trnovo proti Lokvam, četrta, v kateri je bilo okoli 500 vojakov italijanske nacionalnosti, pa je šla prek Grgarja in Banjške plano te proti Cepovanu.

Iz Idrije sta krenili dve skupini, prva je šla proti Zadlogu, druga pa proti Črnemu vrhu. Imeli sta nalogo, da postavita zaporno črto. Sedma bojna skupina je šla iz Hotedršice. Bilo je kakih 200 domobrancev, ki so šli proti Otlici. Iz Postojne je krenila močna kolona nedičevcev, ki so se po načrtu med potjo razdelili na dve bojni skupini. Prva je šla prek Cola proti Otlici, druga pa se je čez Razdrto spustila v Vipavsko dolino.

Deveta bojna skupina, ki je imela izhodišče v Sežani, je šla v smeri Stanjel—Ajdovščina, deseta bojna skupina, ki je imela izhodišče v Kostanjevici na Krasu, pa proti Gabrju in Ajdovščini.³⁹¹

Ko je sovražnik prodiral na svobodno ozemlje, na njem pravzaprav ni bilo velikih partizanskih sil. Okoli Trnovega so se borili oddelki brigade »Triestina d'assalto« in zaščitne enote štaba 9. korpusa, ki niso mogle ustaviti sovražnikovega prodiranja, Gregorčičeva pa se je uspešno tolkla z nedičevci in domobranci pred Colom in Ottico.

Osemnajsta brigada je tega dne zadrževala kolone, ki so prodirale s Krasa proti Vipavski dolini čez Stanjel in se je spopadla z njim pri Gabrju in Erzelju. Kot smo že opisali, te kolone niso prišle na cilj, temveč so se po večurnem boju umaknile.

Naslednji dan je sovražnik nadaljeval z napadi in zasedel Trnovo, Cepovan, Lokve in Spodnjo Trebušo. Postavil je nove postojanke, v Spodnji Trebuši okoli 60 Nemcev, v Cepovanu posadko od 250—300 pretežno italijanskih vojakov, na Trnovem okoli 300 mož, v vasi Nemci 150 mož in na Lokvah 200 Nemcev, na Colu pa je bilo okoli 500 nedičevcev in domobrancev. Posadke niso kazale namena, da bi opustile nove postojanke.

DEVETNAJSTA IN DRUGI BATALJON OSEMNAJSTE V PROTINAPADU

Sovražnika, ki je nadaljeval pritisk na vsem Trnovskem gozdu, so šibke sile branilcev le s težavo zadrževale. Zato je štab 9. korpusa, ki je imel v rokah načrt sovražne ofenzive in ki je spoznal, da ne bo kos sovražniku z razpoložljivimi četami v Trnovskem gozdu, ukazal 19. brigadi in 2. bataljonu 18. brigade, naj se nemudoma vrmeta v Trnovski gozd. Obe enoti, ki sta sodelovali v napadu z 31. divizijo, sta krenili proti Cerknemu takoj, ko sta dobili ukaz. Prispeli sta 22. decembra 1944 na Sebrele, kjer sta prejeli novo povelje štaba korpusa, naj napadeta v noči na 22. december ob 20. uri sovražnika v Spodnji Trebuši in ga uničita.

Stab 19. brigade je v svojem načrtu določil, naj njeni bataljoni napadajo od vzhoda in severa, 2. bataljon 18. brigade pa z juga, od Oblakovega vrha.

Bataljon je ob določeni uri bil pred Spodnjo Trebušo. Organiziral je jurišne skupine, ki naj bi prve vdrle v postojanko. Ko pa so ob določeni uri začeli prodirati v naselje, so ugotovili, da se je sovražnik tik pred napadom umaknil proti Mostu na Soči.³⁹²

Ker je bila Spodnja Trebuša svobodna, sta 19. brigada in 2. bataljon Bazoviške takoj nadaljevala premik proti Čepovanu.

Drugi bataljon je zasedel položaje na vhodu v Čepovansko dolino, da bi zavaroval napad na Čepovan, ki ga je pripravljala 19. brigada. V Čepovanu je bilo tedaj okoli 250 vojakov italijanskega bataljona »San Marco«, brigada pa je zavzela položaje okoli Čepovana, na Kobilici in na Vršju, kamor je prispela ob 5. uri 23. decembra. Medtem je pred položaje 19. brigade prišla neka sovražna kolonica, ki so jo z naskokom razbili in zaplenili celo brzostrelni 20 mm top in drugo orožje.

Brigada je potem skoraj neopaženo vdrla v Čepovan. Sovražnik je bil popolnoma presenečen. Borci so ga pregnali iz hiš, vendar se je utrdil v cerkvi in začel z odporom. Boj je trajal ves dan in še ponoči do 23. ure, ko je 19. brigadi udarila v bok z Lokovca kolona, ki je prišla na pomoč. Brigada se je morala umakniti. Obstreljevanje se je nadaljevalo do 6. ure zjutraj, ko se je sovražnik naglo umaknil proti Puštalam.

Cepovan je bil svoboden. Protinapad 19. brigade je bil zelo uspešen. Ko je druga sovražna kolona iz Mosta na Soči hotela prodreti v Čepovansko dolino, jo je na Vratih odločno napadel

2. bataljon 18. brigade in jo po kratkera spopadu nagnal v dolino Idrijce.

Devetnajsta brigada je medtem nadaljevala prodor proti Lokvam, 2. bataljon 18. brigade pa je dobil povelje, naj gre čez Gorenjo Trebušo na Lažno, da bi od te strani pomagal brigadi v napadu na Lokve.

Bataljon je šel takoj na pot in še 23. decembra proti večeru prispel čez Gorenjo Trebušo na Lažno, kjer so Nemci imeli zasedo. Vnel se je hud spopad iz neposredne bližine. Bataljon je zasedo pregnal. Cena te zmage je bila visoka. En borec je padel, 17 pa jih je bilo ranjenih in so jih morali odnesti v partizanske bolnišnice. Prvi rafali so bili namreč natančno usmerjeni. To je bil dan, ko je bataljon v enem spopadu s sovražnikom imel najhujše izgube.³⁹³

Bataljon je po kratkem krvavem spopadu prodiral dalje in je zasedel položaje severno od Lokev, kjer je ostal ves dan 24. decembra 1944. Nemci so proti večeru sicer napadli njegove položaje, vendar so se po kratkem spopadu morali vrniti na Lokve.

Devetnajsta brigada je medtem pripravila napad na Lokve. Drugi bataljon 18. brigade je dobil nalogo, naj zavaruje njen napad pred sovražno intervencijo iz smeri Trnovo—Nemci in od Grgarja. Bataljon se je ponoči napotil proti Zavrhu in v zgodnjih jutranjih urah 25. decembra zasedel položaje na črti Zavrh—k. 773 in k. 942.

Ko je 19. brigada zgodaj zjutraj 25. decembra začela napadati Lokve, je v naskoku pregnala Nemce do vaše cerkve in bližnje hiše, kjer so se utrdili in organizirali novo obrambo. Hud boj za poslednje objekte pa je postal le precej trd oreh za brigado.

Sovražnik, ki je šel v pomoč od Trnovega, je seveda nalletel na 2. bataljon 18. brigade. Napadal ga je kmalu z močnimi oddelki. Ves dan so bili boji zelo hudi, posebno pri Zavrhu na položajih 3. čete, ki je z zadnjimi močmi zadrževala nasprotnika. Ko se je bataljon tolkel s to kolono, je druga kolona, kakih 110 mož, obšla njegove položaje in odhitela na Lokve. Štab 19. brigade ni vedel za to kolono, zato so njene enote nadalj evale z napadi in poskušale popolnoma uničiti sovra-

nika. Tedaj jim je nemška kolona udarila v bok. Spričo zelo težavnega položaja je brigada morala večji del svojih sili usmeriti proti novemu sovražniku, okoli 16. ure pa je prišla od Trnovega še ena kolona. Tedaj se je morala 19. brigada umakniti na položaje okoli naselja.

Proti večeru se je tudi 2. bataljon 18. brigade umaknil proti Lokvam, 1. četo 2. bataljona pa so poslali na položaje pri Veliki Lažni.

Dne 26. decembra je sovražnik napadal položaje bataljona, vendar jih ni mogel zavzeti. Proti večeru so mu prispele na pomoč nove čete, ki so močno pritiskale in 2. bataljon 18. brigade prisilile, da se je umaknil na drugo obrambno črto severovzhodno od Lokev.

Nemci so popolnoma obkolili in po hudem boju uničili bunker, v katerem sta se dva borca 2. bataljona branila do zadnjih moči in tudi padla poleg svojega mitraljeza »brena«.³⁹⁴

Naslednji dan 27. decembra so Nemci nadaljevali z napadi, da bi 19. brigado in 2. bataljon pregnali s položajev. Poslali so svojo kolono iz Puštal proti Lokvam, da bi obkolila položaje partizanskih čet. O tem premiku je bila obveščena brigada ob pravem času. Poslala je 5. četo 2. bataljona 18. brigade v bran proti tej koloni. Četa jo je počakala na Spletnem hribu in jo zadržala, da ni mogla naprej do Lokev. Drugo kolono so poslali proti Lokvam iz Cepovana; ta je šele po celodnevnem boju uspela zavzeti k. 1185, potem pa udariti v hrbet 2. bataljonu 18. brigade in ga prisiliti, da se je umaknil proti Veliki Lažni. Z manjšo bojno skupino je sovražnik tega dne napadel tudi Lažno, kjer je bil pratež 2. bataljona 18. brigade in kuhinja. Ta se je umaknila na Gorenjo Trebušo, zato je bataljon ostal ves dan brez hrane. Ostala je tam še naslednjega dne, ker ni imela zveze z bataljonom. Bataljon je ostal seveda spet ves dan brez hrane, ražen malenkosti, ki so jo dobili od domačinov. Šele 29. decembra zjutraj se je pratež vrnil k bataljonu in normalno opravljal svoje delo.³⁹⁵

S tem bojem je bilo tudi končano sodelovanje 2. bataljona 18. z 19. brigado, ker je medtem štab 30. divizije poklical Bazoviško s Krasa, da bi okrepila obrambo divizije.

Sovražnik je medtem že zasedel večji del svobodnega ozemlja Trnovske in Banjske planote. Uspešen protinapad 19. brigade z 2. bataljonom 18. brigade od Spodnje Trebuše do Lokev je le začasno ustavil in pregnal sovražnika, ki je po-

novno zasedel izgubljene postojanke in nadaljeval s pritiskom na druge predele še nezavzetega ozemlja. Posebno je krepil pritisk od Crnega vrha in Cola, da bi čimprej presekala obrambo 30. divizije proti Lokvam. Tam so napadale močne sile nedičevcev in domobrancev, 17. brigada pa je po neprestanih bojih komaj še zadrževala sovražnika, ki je bil z vsakim dnem močnejši.

Zaradi tega je štab 30. divizije sklenil, da okrepi ta del obrambne črte z vso 18. brigado, hkrati pa tudi preuredi obrambo.

Osemnajsta brigada, ki je bila še vedno na področju Štjak—Erzelj, je krenila v noči na 27. december čez Vipavo na Predmejo, kamor je prispela ob 7. uri 28. decembra, ne da bi se srečala s sovražnikom.

TAKOJ V BOJ

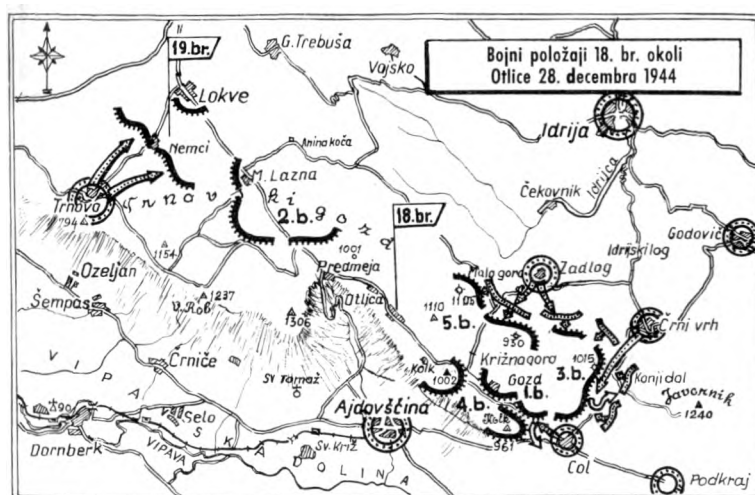
Brž ko je prišla na Predmejo, je brigada morala na položaje, kajti sovražnik je že navsezgodaj začel prodirati s treh strani. Ena močna kolona je krenila s Trnovega čez vas Nemci proti Lokvam, druga pa čez Malo Lažno na Predmejo. Tretja kolona, domobranska, je s Crnega vrha čez Col prodirala na Otlico.

Brigada je dobila nalogo, da zasede Malo Lažno—Zadlog—Otlico—Col in ne dovoli sovražnega prodora na to področje. Stab brigade je ukazal 2. bataljonu, naj zasede položaje k. 1105—križišče pri Mali Lažni—k. 1288, napade in ustavi sovražnika, ki bi prodiral s Trnovega, 5. bataljonu naj na položajih Korenina—k. 931—k. 930 zavaruje smer proti Zadlogu. Tretjemu bataljonu, ki je bil na položajih Zganci—k. 1015—Spik (k. 969) je dal nalogo, naj napade in razbije sovražnika, ki je prodiral s Crnega vrha na Col, 1. bataljon pa je zasedel črto k. 724—Gozd—k. 983, da brani razporeditev sili pred sovražnikom, ki bi prodiral po cesti s Cola proti Otlici, in da sodeluje s 3. bataljonom. Četrty bataljon, ki je bil na položajih Kolk (trig. 961)—Sinji vrh (k. 1001), naj bi preprečil prodor sovražnika od Cola in sodeloval s 1. bataljonom. Stab brigade je bil na Otlici, kjer so bile tudi prištabne enote.

S prvima dvema kolonama se je tega dne bojevala 19. brigada, z 18. brigado pa se je spopadla v smeri Crnega vrha

kolona 200 domobrancev, ki je prodirala ob cesti proti Colu. Boj je prvi začel 3. bataljon, ko pa so sovražne bojne skupine prišle tudi od Zadloga in Cola, so se boji razvneli vzdolž položajev vse brigade ražen na Mali Lažni, kamor sovražnik ni prodrl. Kolono s Črnega vrha 3. bataljon ni mogel razbiti, niti pregnati, vendar tudi sovražnik ni mogel prebiti partizanskih položajev. Boj se je nadaljeval do noči, sovražnik pa se še ni umaknil. Zasedel je položaje, pri Kampelcu pred 18. brigado.

S Cola je prodirala po cesti kolona 100 nedičevcev. Natečela je okoli 9. ure na obrambo 1. bataljona, ko je ta prešel v juriš in jo napadel z ognjem, nedičevci pa so hitro zavzeli zaklone in vrnili napad. Boj je trajal do 15. ure, ko je 1. bataljon ponovno prešel v naskok in pognal sovražnika proti Colu.

Druga kolona 150 nedičevcev in domobrancev z dvema topoma se je premikala za prvo kolono po cesti Col—Otlica. Zapazila je položaje 4. bataljona. Obstali so in jih začeli s topovi obstreljevati. Poveljstvo 4. bataljona je določilo skupino borcev s strojnico, naj se splazi za hrbet sovražniku in udari nanj. Borci so neopaženo prišli v zaledje sovražnih položajev. Ko so vžgali po njih s strojnico in drugim orožjem, je v so-

vražnih vrstah nastala zmeda. Vojaki so jo, s topovi vred, naglo ubrali proti Colu.

Sovražnik je po partizanskih virih v teh bojih z 18. brigado imel 23 mrtvih, 28 ranjenih in 3 ujete, pobite so bile 4 mule, zaplenjeno nekaj orožja in opreme. Največje izgube je imel v boju s 1. in 4. bataljonom. Brigada je imela 1 padlega in 1 ranjenega.

To noč je brigada ostala na istih položajih, saj je tudi sovražnik, ki je prodrl iz Crnega vrha, ostal na zavzeti črti.³⁹⁶

Naslednji dan je sovražnik ponovil napade od Cola in s položajev iz prejšnjega dne od Crnega vrha. Boji so bili ves dan na vseh položajih, le 2. bataljon pri Mali Lažni je imel mir. Sovražnik ni uspel, pa se je zvečer spet vrnil na Col z nekaj mrtvimi in ranjenimi.

Tudi 30. decembra 1944 je napadal brigadne čete, ki so ga ponovno odbile in pognale na Col. Imel je 5 mrtvih in 12 ranjenih, brigada pa ni imela izgub.

Najhujši boj pa se je razvil 31. decembra 1944, zadnjega dne v tem letu vojne, polnem trpljenja in naporov. Osemnajsta brigada je še vedno držala iste položaje, le da so prejšnji večer potegnili 1. bataljon s položajev in ga poslali na Krnico, da bi zaščitil dohode iz Vipavske doline in od Trnovega. Četrty bataljon je moral zdaj sam braniti smer proti Colu. Zasedel je glavni obrambni objekt Sinji Vrh (k. 1002) in črto ob cesti od k. 827 do trigonometrične točke 961.

Sovražnik, ki je hotel na vsak način zavzeti Otlico, je tega dne napadel z dvema močnima kolonama. Prva je iz Lokev čez Malo Lažno prodirala proti Predmeji. Sestavljali so jo Nemci in Italijani, v drugi koloni, ki je napadala od Cola proti Otlici, pa so bili nedičevci in domobranci. Hoteli so presekati obrambo 18. brigade in se spojiti.

Ko so sovražniki zgodaj zjutraj napadli 2. bataljon pri Mali Lažni, se je vnela srdita bitka. Stevilnejši sovražnik je nekolikokrat jurišal, vendar so ga borci 2. bataljona energično odbijali. Ko so poskušali v protinapadu pregnati napadalce, jim ni uspelo. Pri tem sta padla dva borca, Turdinazarov in Srednjev.³⁹⁷

Boji so trajali do večera, nakar so se Nemci in Italijani umaknili na Lokve.

S Cola je tega jutra krenila sovražna kolona 150 nedičevcev in domobrancev. S seboj so imeli tudi dva brzostrelna topa.

Ko so prišli pred položaje 4. bataljona, za katere so že vedeli, kje so, so se pred Sinjim vrhom razvili v strelce in krenili v napad. Sovražnika je napadla 1. četa 4. bataljona, ki je branila Sinji vrh, in ga prisilila, da je zavzel zaklone pred njenimi položaji.

Začel se je boj okoli Sinjega vrha. Čez kako uro so napadalci organizirali nov napad, četa pa jih je znova odbila in prisilila, da so se umaknili za streljaj. Zavzeli so položaje na nasprotni strani ceste in od tam streljali s strojnici in topovi.

Nedičevci so opazili, od kod tolče težka breza 4. bataljona. Poslali so svojo skupino, da obide njene položaje in jo uniči. Njihova jurišna skupina se je uspela neopaženo približati po grmovju in skalovju na razdaljo 20 m do težke strojnice, ki je slučajno prav tedaj bila brez streliva, ker ji novega še niso prinesli. Položaj je bil zelo kritičen. Na svoji opazovalnici v bližini težke strojnice je bil namestnik komandanta 4. bataljona Tiger.³⁹⁸ Opazil je plazečo se skupino in uganil, kaj namerava. Takoj je skočil iz svojega zaklona z brzostrelko v roki in zavpil: »Sovražnik je pred težko brezo! Hoče jo zavzeti, na juriš, to varisi!«³¹¹⁹

Pognal se je proti sovražniku. vrgel ročno bombo ter ga zasul z rafali svoje brzostrelke. Ko so drugi borci videli, kako je namestnik komandanta planil na sovražnika, so tudi sami planili v boj. V silnem naletu so večino pobili, ostale pa nagnali. Težka »breza« je bila rešena. Tudi 4. bataljon je težko plačal ta uspeh. V jurišu je bil hudo ranjen namestnik komandanta in je kmalu izdihnil. Tudi borec, ki mu je sledil, je padel.

Boji so se nadaljevali do večera, nakar so se nedičevci vrnili na Col. Sovražnik tudi tega dne ni dosegel nobenega uspeha. To je bila zasluga junaškega namestnika komandanta 4. bataljona, ki je s smelim jurišem v kritičnem trenutku potegnil za seboj ves bataljon, da so vsi kot eden planili na sovražnika in ga s poslednjimi bombami in naboji pognali v beg.

Sovražnik je tega dne po partizanskih virih imel čez 50 mrtvih in še več ranjenih, brigada pa 4 padle, dva iz 2. bataljona in dva iz 4. bataljona.⁴⁰⁰

Tako je končal zadnji dan v 1944. letu. Bil je eden od mnogih v tem letu, ki so bili tako krvavi, kot je bil ta. Bolj

kot sovražnik, je borce mučil hud mraz, ki je tište dni dosegel okoli -20° C, in precej visok sneg, ki je bil zapadel na Trnovski planoti. Borci so bili premalo toplo oblečeni za takšno zimo in so bili povrh še zelo slabo hranjeni. Boji so zares zahtevali nečloveške napore, sovražnik pa je bil spočit in dobro opremljen za zimo. Le visoka moralno-politična zavest je borcem pomagala, da so lahko premagovali tako hude pogoje teh bojev.

BOJI Z NEDIĆEVCI, CETNIKI IN DOMOBRANCI OKOLI OTLICE

Novo leto 1945 so borci dočakali na položajih, v boju s sovražnikom, ki je hotel na vsak način prebiti obrambo 30. divizije in zavzeti Trnovski gozd.

Osemnajsta brigada tudi sovražniku ni dovolila, da bi proslavil Novo leto. Ko so je zvečer 31. decembra 1944 umaknil

Borci pomožnega
voda si pripravljajo
hrano (december
1944)

na Col, ga je ponoči demonstrativno napadel 5. bataljon 18. brigade. Sovražnik je bil vso noč na položajih in je imel nekaj mrtvih in ranjenih, 5. bataljon pa tri ranjene.⁴⁰¹

Bazoviška je na Novega leta dan imela 1. bataljon pri Krnici, da bi zavaroval dohode od Ajdovščine in Trnovega, 2.

bataljon je bil na počitku v Dolenji Ottici, 3. bataljon na položajih vzhodno od Kolka, da ščiti razpored pred napadom iz Cola, 4. bataljon na Kolku in Sinjem vrhu, 5. bataljon pa se je po nočnem napadu na Col uinaknil v zgornji del Otlice, kjer je bil tudi štab brigade s svojimi prištavnimi oddelki.

Kvislingi na Colu so se tega dne lotili le manjšega izpada, ki ga je 3. bataljon kmalu odbil. To je bilo menda povračilo za nočni napad, kajti drugod je sovražnik miroval. Tudi naslednjega dne ni napadal. Decembrska ofenziva je bila končana. Sovražniku ni prinesla rezultatov, ki jih je pričakoval. Zasedel je le del ozemlja in postavil postojanke na Colu (350—500 nedičevcev in domobrancev), na Trnovem (okoli 200 mož bataljona »San Marco«), na Ravnici (200) in v Zagorju (70 mož).⁴⁰²

Štab 30. divizije je izkoristil zatišje za sestanek s štabi brigad, na katerem so analizirali potek bojev v pravkar končani ofenzivi, rezultate in pa tudi lastne izgube. Posebej so pregledali stanje enot in borcev, ki so v teh hudih razmerah oštre

Štab 18. brigade je prejel odlikovanja. Stojijo od desne komandant brigade Ibro Ibrahimović, načelnik štaba Joško Pečaver, politični komisar Drago Košmrl, pomočnik političnega komisarja Svetislav Popović-Puco, namestnik komandanta brigade Franc Jordan in operativni oficir Rade Isaković

zime vzdržali nečloveške napore in tokli bolje opremljenega in nahranjenega sovražnika.

Borcem je primanjkovalo zimske opreme. Zato so poslali terenskim organizacijam v Vipavski dolini in na Krasu prošnjo, naj naberejo čimveč zimske opreme, zlasti toplega spodnjega perila, nogavic in rokavic. Razpravljali so tudi o bojnih izkušnjah in napakah v dotedanjih bojih ter ugotovili, kaj je treba storiti, da bi se napake ne ponovile.⁴⁰³

Tudi glede streliva položaj ni bil rožnat. 2e prej ni bilo velikih zalog v brigadi, zdaj pa so se že skoro izčrpale. Nепrestani boji so zahtevali velike količine streliva, zato so sklenili, da je treba z njim do skrajnosti varčevati.

Bazoviška brigada je 1. januarja imela 1 težki 81 mm minomet s 25 minami, 1 lahki 50 mm minomet (30 min), 7 težkih strojnic (6530), 2 protiletalski težki strojnici (700), 9 protitankovskih pušk (320), 44 lahkih strojnic (15 102 naboja, poprečno 340 nabojev na strojnico), 34 brzostrelk (2315), 78 pušk »Mau-ser« (3779 ali 45 na puško), 230 italijanskih pušk (7369 ali 32 nabojev na puško), 13 ruskih pušk (342, 26 na puško), 49 pištol (435) in 325 ročnih bomb.⁴⁰⁴

Odmor je bil kratek. Trajal je le dva dni, kolikor je bilo sovražniku potrebno, da bi se pripravil za nadaljevanje bojev in okrepil svoje sile, da bi mogel končno prebiti obrambo partizanov. Na Col so prišle nove okrepitve nedičevcev in domobrancev.

V zgodnjih jutranjih urah 3. januarja 1945 so nedičevci iz 1. prostovoljnega srbskega korpusa in deli 3. bataljona SNVZ, okoli 500 mož s 4 topovi in 4 težkimi 81 mm minometi, krenili s Cola proti Otlici in Predmeji.

Brigadni obveščevalci so takoj obvestili štab o njihovem pohodu. Brigada je šla na položaje in jih zasedla zahodno od Oblega vrha na črti k. 931—k. 915—Ožgani grič—k. 865—Sinji vrh in k. 845, kjer so se dobro pripravili in okoli 7. ure mirno pričakovali prihod sovražne kolone.

Sovražnik, razdeljen v bojne skupine, je previdno napredoval, saj je poznal iz prejšnjih bojev že vse položaje od Cola do Predmeje. Hotel se je izogniti presenečenju.

Okoli 8. ure so prvi oddelki prišli v bližino položajev brigade, ki jih je napadla. Hud boj se je kmalu nato razvil na vsej črti. Sovražnik je razvil svoje čete za boj in začel srdito pritiskati ob podpori topov in minometov, ki so močno tolkli

Taborišče 18. brigade v Kozjih stenah v Trnovskem gozdu decembra 1944

ob cesti Otlica—Predmeja, kamor je očitno bil usmerjen glavni udarec napada. Sovražni naskok je bil odbit, nakar so sledili protinapadi 18. brigade. Boj se je nadaljeval do 11. ure, ko je nekemu sovražnemu oddelku uspelo, da se je vklinil v položaje na središčnem delu. Tedaj se je morala brigada umakniti na novo črto, od Oblega vrha (trig. 1110) pa do cerkve na Angelski gori.⁴⁰⁶

Sovražnik je prodril do teh položajev šele ob 13. uri, ko so ga spet napadli. Ponovno se je začel boj, ki je besnel do 16. ure popoldne. Tedaj se je dvignila vsa brigada in šla v naskok. Napadalci se niso mogli upirati močnemu protinapadu. Začeli so se umikati hitreje, kot so prišli, prav na Col. Združeni kvislingi so imeli tega dne 12 mrtvih in več ranjenih, brigada pa le 5 ranjenih.⁴⁰⁰

Bazoviška brigada je zavzela prejšnje položaje in ostala tam še naslednjega dne. Tudi tega dne je poskušala srečo bojna skupina, ki pa je bila šibkejša od one iz prejšnjega dne. Po kratkem boju jo je brigada v protinapadu pognala v izhodišče.

Poslej se nedičevci in domobranci niso več pojavili na bojišču. Nenadoma so 6. januarja 1945 zapustili Col in odšli v Postojno.

Minersko sabotažni vod 18. brigade ruši cesto med Colom in Ajdovščino
decembra 1944

Brigada je Col takoj zasedla ter se zavarovala proti Vipavi, Podkraju in Crnemu vrhu. Bataljoni so se razporedili v okolici Cola, 2. bataljon v Podkraju, da zavaruje proti Bukovju in Razdrtem, 4. bataljon je zasedel Zagolič in zavaroval razporeditev proti Zadlogu, 5. bataljon se je nastanil v naselju pri Cencu in Strmcu, da zavaruje proti Crnemu vrhu in Hotedršici, 1. in 3. bataljon pa sta šla na Col ter zavarovala brigado proti Vipavi in Ajdovščini.

Svobodni Col je pritegnil še druge enote k Vipavski dolini. Devetnajsta brigada se je premaknila na Otlico, 17. je ostala na Vojskem, štab 30. divizije pa je šel na Predmejo.

Enote 18. brigade so ta ugodnejši položaj izkoristile, da bi se dobro uredile. Dobile so medtem precej zimske obleke, perila, nogavic, rokavic in obutve, ki so jo zbrali prebivalci Vipavske doline in Krasa. Ljudstvo ni pozabilo svojih borcev v teh hudih dneh zime in boja. Šest dni odmora je bilo res kot nalašč za počitek moštva in dobro prehrano, kajti živž je obilo dotekal iz Vipavske doline. Tudi druge enote 30. divizije so ta oddih in možnost transporta hrane iz Vipavske doline kar dobro izkoristile in se pripravile za nove težavne naloge v bodočih dneh.

Taborišče 18. brigade v Kozjih stenah v Trnovskem gozdu decembra 1944

Sovražne trupe so se med tem stalno premikale, kar je bilo opaziti v okolici Gorice in v Vipavski dolini, pa tudi na Krasu in v Postojni. Verjetno so menjali svoje enote ali pa so se znova razporej evali, da bi organizirali zaščito jadranskega obrežja in njegovo obrambo.

To zatišje ni dolgo trajalo. Okupator je kmalu začel z izvidniškimi akcijami proti 30. diviziji. Držal je v rokah še Trnovo in Grgar, iz drugih vasi pa se je umaknil.

Dne 9. januarja 1945 je neka sovražna izvidniška enota s 30 možmi, 3 oklepnimi avtomobili in 6 motocikli krenila iz Ajdovščine proti Colu.

Brigada jo je pričakovala v bunkerjih, ki jih je naredila še italijanska vojska na črti podnožje Kolka (k. 961)—Stari grad—Col. Ko se je približala tej črti, so nanjo odprli močan ogenj iz strojnic in protitankovskih pušk, ki so jih imeli v bunkerjih. Boj je bil zelo kratek, ker se je kolonica naglo obrnila in se jadrno umaknila iz območja strojnic in protitankovskih pušk. Ob tej priložnosti so strojnice poškodovale oklepni avtomobil in motocikl s prikolico.⁴⁰⁷

Okupatorski štab je spoznal, da ne bo mogoče z majhnimi silami zavzeti Cola. Moral je pripraviti močnejši napad in iz

več smeri. Cez dva dni, 11. januarja, je krenila kolona 2. bataljona 10. SS policijskega polka iz Idrije čez Godovič na Crni vrh. Ko zaradi visokega snega ni mogla naprej, je mobilizirala civilno prebivalstvo in začela čistiti cesto Crni vrh—Col.

Štab 30. divizije je pravilno presodil, da namerava ta bataljon v sodelovanju s 3. bataljonom 1. udarnega polka SNVZ v Ajdovščini zavzeti Col, da bi si odprl prosto pot po cesti Idrija—Crni vrh—Col—Ajdovščina. Kljub temu je obrambo še nadalje moral prepustiti 18. brigadi, kajti vse enote 30. divizije so bile že razporejene na važnih smerih, 17. brigada na področju Vojsko, 19. brigada pa na Trnovem in Ottici.

Brigada je za obrambo Cola razporedila vse enote na položaje. Drugi in 5. bataljon sta zasedla utrjeno črto po pobočjih Kolka—Stari grad—Col—Podkraj in branila Col iz smeri Ajdovščine in Vipave, 3. in 4. bataljon pa je s položajem k. 1015—Pri Cencu—Kanji dol—k. 1175 ščitila razporeditev v

Štab 30. divizije NOV
v Kozjih stenah
v Trnovskem gozdu
pri 18. brigadi
decembra 1944

smeri Crnega vrha. Štab brigade s težko četo je bil nad Colom pri 2. bataljonu. Obramba 18. brigade pa se je prav tega dne še bolj oslabila, ker je 1. bataljon moral oditi v Benečijo v sestav Kobariškega vojnega področja.⁴⁰⁸

Stab brigade ni imel zdaj nobene rezerve, ker je vse bataljone razporedil okoli Cola. Ta taktična napaka je bila zelo usodna za obrambo Cola, kar je bilo očitno že prvi dan boja za Col.

Nemci so 12. januarja začeli usklajeno napadati Col z močnimi kolonami s treh strani. Prva kolona 300 mož z 1 srednjim in 3 lahкими tanki, je krenila iz Ajdovščine po cesti in ob njej počasi napredovala proti Colu. Druga kolona 150 mož je šla na Col iz Vipave čez Vrhpolje in Orešje. Ta kolona je bila posebno nevarna, ker se je prebijala med partizanskimi položaji skozi grmovje in gozdove. Tretja kolona, oddelki 10. SS policijskega polka, ki so krenili s Crnega vrha, so zaradi snega imeli v svoji sestavi celo smučarske skupine.

Sovražnik je prodrl do položajev 2. bataljona pri Starem gradu. Začelo se je ostro obstreljevanje med močnimi sovražnimi silami in utrjenim 2. bataljonom. Sovražnik je v boj poslal tanke, ki pa so naleteli na minsko polje, 1 tank je bil uničen, drugi pa poškodovan. Boj se je nadaljeval do 15. ure, ko je sovražnik uspel prebiti položaj pri 1. četi 2. bataljona in se vkliniti v zaledje 2. bataljona. Sočasno je kolona iz Vipave prebila obrambo 5. bataljona pri Podkraju. Ni ostalo drugega, kot da se 2. in 5. bataljon hitro umakneta, da jih ne bi ob-

Borci se grejejo ob ognju (18. brigada v Kozjih stenah decembra 1944)

kolili v bunkerjih. To se je zgodilo vsekakor zato, ker štab brigade ni razpolagal z rezervo, da bi zaprl vrzeli ali pa napadel sovražnika, ki je prodrli.

Veliko preglavic so tega dne povzročali sovražni smučarji iz kolone, ki je prodirala od Crnega vrha. Napadali so 3. in 4. bataljon v manjših skupinah in na različnih krajih ter ju vezali nase ves dan, čeprav niso prodrli. S tem ko so obema bataljonom preprečevali, da bi šla pomagat drugim enotam brigade, so omogočili prodor drugih kolon na Col.

Brigada se je morala umakniti s Cola in zavzeti položaje bližje Otlici, 3., 4. in 5. bataljon na črti Sinji vrh (k. 1001)—Križna gora, 2. bataljon pa na Mali gori—Polje.

Drugi bataljon je imel 1 mrtvega, 1 ranjenega in 4 pogrešane. Ranjen je bil namestnik komandanta 2. bataljona Cerečkin, ki so ga morali odpeljati v partizansko bolnišnico na zdravljenje.

- Ražen tega, da je bil uničen en tank, drugi pa poškodovan, je sovražnik imel še 8 mrtvih in 30 ranjenih, brigada pa le izgube, ki jih je imel 2. bataljon.⁴⁰⁹

2e drugi dan, 13. januar ja, je krenila močna kolona s Cola proti Otlici, da bi prodrla dalje proti Lokvam in Trnovem. Ko je prišla do položajev brigade, so jo napadli in odbili, v protinapadu pa jo je brigada prisilila, da se umakne z nekaj mrtvimi in ranjenimi na Col.

Sovražnik je kasneje napravil še nekaj manjših izpadov, vendar je bil vedno odbit.⁴¹⁰

PROTIOFENZIVA 9. KORPUSA NA TRNOVSKI PLANOTI

OSEMNAJSTA V ZAVAROVANJU NAPADA NA TRNOVO

Ko se je po končani decembrski ofenzivi prve dni januarja 1945 glavšina sovražnih sil umaknila, je na Trnovem ostala postojanka okoli 200 mož italijanskega bataljona »Fulmine« iz 10. divizije »MAS«.

Bataljon se je hitro utrjeval, pri čemer so mu pomagale še druge enote in pod njo tudi civilno prebivalstvo. Zidane hiše so spremenili v male trdnjave, okoli njih in vasi pa so zgradili 12 bunkerjev iz lesa in zemlje. Vse objekte so povezali še s strelskimi jarki ter tako vzpostavili enoten sistem obrambe vasi, ki so ga še opleli z bodečo žično oviro ter zaščitili z minskimi polji. Ko so bile utrdbe gotove, so druge enote odšle, bataljon »Fulmine« z 200 možmi pa je ostal v dobro utrjeni postojanki. Ražen lahkega orožja je imel tri težke 81 mm minomete in tri težke mitraljeze. Bil je v zvezi s postojanko v Grgarju, nadzoroval pa je vso okolico Trnovega, zlasti prehode v Vipavsko dolino, kar je partizanom oteževalo prehrano in gibanje.⁴¹¹

Trnovo je bilo zaradi svojega zemljepisnega in taktičnega položaja na vratih v Vipavsko dolino in na robu Trnovskega gozda zelo pripravno za sovražne vpade na svobodno partizansko ozemlje. Vsaka sovražna ofenziva se je doslej začela z zavzetjem Trnovega, ki je potem služilo kot izhodišče za nadaljnje operacije po Trnovskem gozdu.

Partizanski 9. korpus bi z zavzetjem Trnovega osvobodil prehod od Kromberka na Trnovski gozd, po katerem so prevažali hrano in so hodile enote v Vipavsko dolino. Kar je bilo

najvažnejše, s tem bi se moglo uporabiti za druge naloge enote, ki so tedaj morale biti stalno na položajih okoli Trnovega. Osvoboditev Trnovega bi bila velikega moralno-političnega pomena za civilno prebivalstvo Primorske in tudi za 9. korpus, ki se je bojeval v težavnih zimskih razmerah ter trpel mraz in lakoto v Trnovskem gozdu.

Štab 9. korpusa je s štabom 30. divizije pripravil zelo natančen načrt napada. Načrt je predvideval vse možnosti sovražne obrambe v naselju, še bolj pa možnosti sovražnikove intervencije iz raznih sovražnih garnizij. Treba je bilo zelo premišljeno razporediti sile, da bi napadajoča enota imela dovolj časa izpolniti nalogo in končno zavzeti postojanko.

Po podatkih obveščevalne službe je sovražnik tedaj imel v bližnjih garnizijah, na katere je računal štab 9. korpusa, naslednje sile: v Gorici okoli 10 000 vojakov raznih nacionalnosti s tanki in s topovi, v Solkanu 450 nemških vojakov, na Sv. Gori (Skalnici) 100 Nemcev s topovi, na Prevalu 62 Nemcev, v Grgarju 200 Italijanov iz 10. divizije »MAS«, v Ajševici 200 mož iz 10. SS policijskega polka s topovi, v Ajdovščini 400 domobrancev iz 3. bataljona 1. udarnega polka SNVZ, 110 pa jih je bilo iz iste enote v Vipavi. Na Colu je bilo 450 nedičevcev iz

1. prostovoljskega korpusa, na Črnem vrhu 400, v Idriji pa 140 mož iz 2. bataljona 10. SS policijskega polka. Vse skupaj je bilo torej skoraj 12 500 vojakov, proti katerim je moral korpus razporediti svoje sile, da bi zavaroval napad.

Najverjetnejše smeri sovražne intervencije so bile Gorica — Grgar—Ravnica—Trnovo, Gorica—Kromberk — Trnovo, Ajdovščina—Krnica—Trnovo in tudi Crni vrh—Col—Trnovo.

Nalogo, da zavzame postojanko, je dobila 30. divizija, korpus pa je v okolici Trnovega imel še 3. brigado »Ivana Gradnika« iz 31. divizije, za globlje zavarovanje pa italijansko divizijo »Garibaldi Natisone« ter dva korpusna divizionna topništva.

Postojanko Trnovo naj bi napadla 19. brigada »Srečka Kosovela«, v napadu pa bi jo podprla vsa artilerija 9. korpusa.

Večino svojih enot je 9. korpus razporedil v zavarovanje: brigado »Ivana Gradnika«, da zavaruje proti Gorici na položajih na črti Ajševica—Kromberk—Preval, 17. brigado, da zaščiti proti Vipavski dolini z zaporo prehodov na črti Krnica—Vitoveljski vrh—Šmihel, en bataljon te brigade pa je bil

v divizijski rezervi na Lokvah. Dvajseta brigada »Triestina d'assalto« je zapirala prehode iz Vipavske doline na Predmeji in Otlici ter je zasedla položaje k. 845—k. 959—Na hribu—Caven (trig. 1305).

Še bolj proti vzhodu je bila 18. brigada; ta naj bi zavarovala korpusno razporeditev iz smeri Vipave, Cola, Crnega vrha in Idrije.⁴¹²

Poveljniško mesto
štaba 18. brigade
med boji na Vojskem
17. februarja 1945

V ta namen je zasedla črto Kolk—Križna gora—Mala gora, in sicer 4. bataljon z eno četo 2. bataljona Kolk (k. 961)—Zagolič—k. 724 z nalogo zaščite proti Zadlogu, Crnemu vrhu in Idriji, 3. bataljon k. 1069—k. 967—Mrzli log, da zavaruje proti Crnemu vrhu, 2. bataljon in težka četa brigade pa sta bila v brigadni rezervi na Otlici, kjer je bil tudi štab brigade.⁴¹³

Divizija »Garibaldi Natisone« je varovala akcijo proti Soški dolini. Poveljniško mesto štaba 30. divizije je bilo v vasi Rjavci, drugi del štaba pa na Predmeji.

Kosovelova je začela napadati 19. januarja.

Med dvodnevnimi srditimi boji 20. in 21. januarja 1945 je 19. brigada skoraj že zavzela postojanko, ko je intervencijska kolona 3. bataljona 10. SS policijskega polka prebila zunanje zavarovanje napada in rešila ostanke posadke bataljona »Fulmine«, ki je štel le še 39 zdravih in 7 ranjenih vojakov. Ostala

je tam 15 ur, nakar so se vsi umaknili s Trnovega, ki je bilo zdaj svobodno.

Po partizanskih virih je padlo 148 fašistov, zaplenili pa so precej orožja in streliva ter druge opreme.

Divizija je imela v tem boju 18 mrtvih, 40 ranjenih in 22 pogrešanih.⁴¹⁴

Bazoviška ni imela med napadom na postojanko Trnovo nobenih bojov, kajti sovražnik iz neznanih razlogov s te strani sploh ni posredoval. Verjetno je bil vzrok tudi precej visok sneg, ki bi ga moral gaziti skozi Trnovski gozd. Borci 18. brigade pa so se te dni pošteno premrazili, ko so morali čakati v visokem snegu in v hudem mrazu na položajih.

Uničenje postojanke na Trnovem je vplivalo tudi na nacрте sovražnika, ki je nameraval vzpostaviti nove postojanke na Banjški planoti v vaših Bate in Kanalski Kal, da bi zavarovali komunikacije v Soški dolini. Tega načrta ni uresničil vse do začetka zadnje sovražne ofenzive.

Uničenje bataljona »Fulmine« je močno odjeknilo med prebivalstvom.

- DRZEN NAPAD NA DOMOBRANCE V VIPAVI

Po končani akciji na Trnovo je brigada dobila povelje štaba korpusa, naj z 2. in 4. bataljonom še naprej ščiti dohode na Otlico proti Colu in Crnemu vrhu, s 3. in 5. bataljonom pa naj gre v Vipavsko dolino, kjer naj napada sovražne patrulje in kolone, ki so se že precej svobodno gibale po vaseh, odkar tam ni bilo brigad. Tako je štab z dvema bataljonoma 24. januarja 1945 izvršil premik v vasi Lozarji in Oštini pod Cavnomo.⁴¹⁵

Štab je medtem dobil podatke o položaju v domobranski postojanki v Vipavi, ki sta jih posredovala dva domobranca. Oba sta že prej dajala obveščevalcem 18. brigade podrobne podatke o njihovi razporeditvi v vojašnicah in stražah. Odločili so se, da uničijo to domobransko postojanko. Iz obeh bataljonov so izbrali 40 prostovoljcev, ki so jih razdelili v jurišne skupine, opremljene s plastičnimi minami in ročnimi bombami. Skupine naj bi ob določeni uri prišle neslišno k postojanki, ujele stražarje, potem pa vdrle v vojašnice ter s plastičnimi minami, ročnimi bombami in brzostrelkami pobile

domobranci. Drugo moštvo obeh bataljonov naj bi akcijo varovalo proti Ajdovščini in Colu z zasedami pred Vipavo. Po načrtu naj bi napadli 25. januarja 1945 med 20. in 22. uro. Na določenem mestu naj bi napadalne skupine pričakala dva vodiča.

Oba bataljona sta zvečer krenila iz Lozarjev proti Vipavi. Ker sta zaradi velikega snega in svetle noči morala v širšem krogu obiti Vipavo, da jih sovražnik ne bi prezgodaj opazil, sta zakasnila. Namesto ob 22. uri, ko naj bi ju čakala vodiča, sta prišla na javko šele ob 1. uri 26. januarja. Zasede so bile že na svojih mestih, ko pa ni bilo vodičev, je štab brigade sklenil odložiti napad na naslednjo noč.⁴¹⁶

Bataljona sta se umaknila v vas Slap pri Vipavi, kjer sta se zavarovala in čakala.

Cez dan so obveščevalci 18. brigade znova dobili stike z obema zaupnikoma ter se dogovorili, da bo napad 26. januarja od 20. do 22. ure, ko bosta oba na stražarskem mestu proti Podnanosu.

Ta večer ni bilo nobene ovire več. Bili so blizu, bataljoni so pravočasno postavili zasede med Vipavo in Ajdovščino ter proti Colu blizu Vrhpolja. Skupina prostovoljcev s poročnikom Tončkom Kosovelom, komandantom 5. bataljona, je točno ob 20. uri prišla do prvega stražarja oziroma obveščevalca na robu postojanke, ki je prevzel vlogo vodiča do drugega stražarja pred vojašnico in pot vanjo je bila svobodna. Vodiča sta še razložila notranjo razporeditev, nakar so jurišne skupine naglo vdrle v vojašnico.

Domobranci so bili v več prostorih v pritličju in v prvem nadstropju. Tudi oni so bili ta večer budni. Prva skupina se je že na hodniku srečala s 5 domobranci, ki so že naperili orožje nanjo, vendar so jih partizani prehiteli in jih pokosili z rafali brzostrelk. Streljanje je pomenilo splošni preplah, zdaj je le hitro delovanje jurišnih skupin moglo biti uspešno. Borci so zdrveli v pritlične sobe levo in desno ter vrgli bombe, ki so vsebovale po kilogram plastika. V sobah so bili vsi pobiti in ranjeni. Toda ko so prodirali v prvo nadstropje, se niso mogli povzpeti, ker je kakih 10 domobrancev, ki so bili tam, že skočilo na noge. Takoj so planili k orožju ter z brzostrelkami in ročnimi bombami ustavili jurišno skupino, ki jo je vodil komandant bataljona. V zagrizenem spopadu so bili partizani prisiljeni, da se umikajo. Boj v vojašnici je trajal

samo 15 minut, približno okoli 21. ure, toda bil je zelo krvav za obe strani. Partizani so morali na rokah nositi 4 ranjene in 1 mrtvega tovariša še 200 metrov iz Vipave, kjer so našli kmečki voz in jih naložili nanj. Voz ni imel zaprege. Dva partizana sta prišla za ojnico, drugi pa so rinili do Slapa, kjer so ranjence šele dobro obvezali.

Odredili so vod z vozom na konjsko vprego, ki je ranjence še isto noč odpeljal čez Brje do konspirativne javke za bolnišnico.

Ko so se umaknili iz postojanke, je komandant brigade Ibro Ibrahimović dal dogovorjene signale z belo in rdečo raketo, da bi se proti Slapu umaknile tudi zasede.

Posadka je imela v zvoniku vipavske cerkve strojnico. Čeprav se je takoj oglasila, ko se je začel boj v vojašnici, ni napravila nobene škode, ker jo je ves čas držal pod ognjem partizanski mitraljezec.

Ob napadu je imel sovražnik 20 mrtvih, 15 ranjenih in 4 ujetih, brigada je imela 1 mrtvega in 4 ranjene. Zaplenili so strojnico, 4 puške, pištolo, 11 ročnih bomb, 500 nabojev, 7 plaščev in 4 obleke.⁴¹⁷

Po poročilu štaba brigade so se v tej akciji zlasti odlikovali komandant bataljona poročnik Tonček Kosovel, komandir čete Ivo Doljak in komandir težkega voda v 5. bataljonu, v 3. pa komandir čete Drago Djukić in politkomisar čete Nande, obveščevalci 18. brigade Joško Pirjevec, Pavle in Ivan Harej ter Rudolf Kodrič iz brigadne štabne čete.

Kasneje se je ugotovilo, da akcija ni popolnoma uspela tudi zaradi obvestila, ki so ga domobranci v Vipavi prejeli o prisotnosti partizanov. Ko so bili borci že v Slapu, je namreč v Vipavo prišlo neko dekle in povedalo, da je na Slapu precej partizanov. Domobranci so ji dali nalogo, naj gre domov in poišče kaj več o njih. V tem ni uspela, ker so jo prej aretirali organi OZNE in tako preprečili njeno izdajstvo. Posadka se je zaradi tega delno pripravila, kar je preprečilo uničenje postojanke in povzročilo žrtve tudi med partizani.⁴¹⁸

Po akciji sta 3. in 5. bataljon odšla iz Vipavske doline, 28. januarja je bila spet vsa brigada na Predmeji in Otlici.

Drugi bataljon je 26. januarja 1945 poslal v zasedo na cesti med Colom in Ajdovščino svojo četo. Okoli 10. ure je prišla s Cola kolona 60 mož. Ko je prišla v zasedo, je ta odprla ogenj, kolona pa je zavzela položaje ob cesti in začel se je boj.

čez pol ure je prišla v pomoč močna skupina nedičevcev s Cola, četa pa se je zaradi njene premoči umaknila. Sovražnik je imel 6 mrtvih in 10 ranjenih, četa pa ni imela izgub.⁴¹⁹

Po Vipavski dolini in na Krasu sta po napadu na Trnovo uspešno delovali tudi 3. in 17. brigada. Zadnje dni januarja 1945 je okupator dobival udarce prav tam, kjer je računal, da bo vsako partizansko dejavnost preprečil s svojimi ofenzivami.

Tudi Bazoviška brigada je poslala 28. januarja na Kras 3. in 4. bataljon. Bataljona sta v noči na 29. januar šla čez Vipavsko dolino in se ustavila v Bratinah, kjer sta se odpočila, da bi se naslednjo noč premaknila do Škrbine na Krasu. Osnovna naloga bataljonov je bila zaščititi prevoz hrane s Krasa in Vipavske doline, ki je bila namenjena enotam 9. korpusa, hkrati pa naj bi postavljala zasede sovražnim patroljam, ki so šarile po kraških vaseh.

Imela sta nekoliko manjših spopadov, ni pa bilo večje borbe. Zaščito prevoza živeža sta bataljona uspešno opravila, nato pa sta se razporedila po vaseh Crnigoi in Sv. Tomaž ob robu Vipavske doline, kjer sta ostala do 8. februarja 1945. Tudi tam sta zaščitila prevoz živeža iz Vipavske doline na Predmejo. Ko sta bataljona končala to svojo nalogo, sta v noči na 8. februar 1945 prišla v sestav brigade na področje Predmeja—Ottica.⁴²⁰

REORGANIZACIJA 2. BATALJONA

Drugi bataljon je bil po akciji na Trnovo na položajih pri Colu. Ker sovražnik tište dni ni vdiral proti Ottici, je bilo nekaj časa relativno zatišje. To zatišje je bataljon izkoristil za notranjo ureditev. Prav te dni so vsem borcem razdelili nove angleške uniforme, ker so bile prejšnje zares slabe.

Bataljon je imel pet strelskih čet, kar je precej oteževalo poveljevanje. Težko orožje je bilo po vseh četah. Takšna razporeditev je onemogočala manever in podporo z ognjem težkega orožja tistih čet, ki so je bile najbolj potrebne. V zadnji ofenzivi so imele čete tudi precej izgub in precej borcev je bilo v bolnišnicah.

Z novo organizacijo so želeli oborožitev bolj izkoristiti in doseči, da bi bilo poveljevanje bolj gibčno in praktično.

Dne 29. januarja so iz dotedanjih petih čet sestavili tri strelske čete in težko četo, ki je bila oborožena z minometi in težkimi strojnicami, protitankovskimi puškami in minometalci »PIAT«.

Tri pehotne čete so s tem postale bolj gibčne, težko četo, ki je združevala težko orožje, pa je štab bataljona dodeljeval v celoti ali po vodih tišči četi, kateri je bila njena podpora potrebna.

Po končani preureditvi so pripravili priložnostno svečanost. Čete so se postrojile v novi sestavi in v novih uniformah, da bi na svečan način razdelili 26 odlikovanj borcem in oficirjem bataljona. Odlikovanja sta podelila komandant in politični komisar 18. brigade ob prisotnosti komandanta in politkomisarja 30. divizije in člana vojaške misije Sovjetske zveze majorja Lugovskega.

Borcem je najprej čestital za uspehe in odlikovanja politkomisar brigade, nakar sta jih pozdravila še komandant in politkomisar 30. divizije, ki sta priznala, da je ta bataljon najboljša enota 30. divizije, od katerega še vnaprej pričakujejo novih podvigov in uspehov, dokler ne bodo končani boji proti skupnemu sovražniku.

Nato je bil navdušeno sprejet pozdravni govor majorja Lugovskega, ki je v imenu Rdeče armade izrazil zadovoljstvo nad bojem slovenskih partizanov proti skupnemu sovražniku, ki ga Rdeča armada podi že daleč od meja svoje domovine proti Berlinu.

Na koncu je de jal, naj še naprej s požrtvovalnostjo prenašajo težave partizanskega življenja in vojskovanja ter naj se izkažejo kot bivši borci Rdeče armade.

Bataljon je bil spet pripravljen in opremljen za nove boje in napore. Petinšestdeset bolehnih in lažje ranjenih borcev je poslal v zaledne enote, v njem pa so ostali le sposobni.⁴²¹

POLITIČNA IN VOJASKA VZGOJA V BRIGADI

Ze dejstvo, da je bila brigada ustanovljena na območju Kobarida, Tolminskega, Bovškega in Slovenske Benečije, ko so ob kapitulaciji Italije skoraj v večini vsi borci in borke prišli v partizanske vrste prostovoljno ob splošni ljudski vstaji, nakazuje, da so s seboj prinesli visoko politično zavest in željo

po svobodi. Ta zavest jim je daj ala pogum, da so se odločili za neizprosni boj proti okupatorju in domačim izdajalcem. To pa seveda ni bilo dovolj za boj proti dobro oboroženemu in izurjenemu sovražniku. Cilj, osvoboditev in lepše življenje v svobodni domovini, za katerega so se borili, ter visoka zavest je bila le osnovna sila, ki jim je dajala moč, da so zmogli napore, ki jih je terjalo življenje partizanskega borca.

Nekateri so prišli v partizanske vrste tudi tako, da so bili mobilizirani, vendar je treba pristaviti, da na silo ni bilo mogoče nikogar zadržati v partizanih. Okoliščine, v katerih so se boj evale partizanske čete, so bile takšne, da je vsakdo lahko pobegnil, če ni bil voljan ostati med partizani. Zato vse borce lahko imenujemo prostovoljce. Kmalu so bili tudi »novomobilizirani« novinci zelo hrabri in pogumni borci, enakovredni prvim prostovoljcem, kar je omogočalo nadaljevanje težkega boja s sovražnikom.

Visoko zavest, ki so jo prinesli v partizane, je v eno ti še povečalo vztrajno politično vzgojno delo, za kar so bili odgovorni vsi poveljniki, zlasti pa politični komisarji in njihovi namestniki (pozneje pomočniki v brigadah, bataljonih in četah) ter politični delegati v vodih, ki so bili po organizacijskih načelih partizanskih brigad posebej zadolženi za politično vzgojno delo.

Ker so sestavljali brigado večinoma novinci, je bila ob njeni ustanovitvi potrebna dobra politična in vojaška vzgoja, za kar pa tedaj ni bilo niti časa in ne dovolj sposobnih kadrov. Politično vodstvo, okrožni komite KPS za Tolminsko, je prav zaradi tega poslalo večino svojih partijsko-političnih delavcev v nove partizanske enote, da bi jim pomagali dvigati politično zavest novincev.

Drugi bogat vir že sposobnih političnih delavcev v brigadi so bili bivši interniranci, ki so po kapitulaciji Italije prišli iz raznih taborišč v Italiji in se priključili partizanom, kjer so takoj z vso vnemo začeli deiovati in kmalu prevzeli odgovorne politične dolžnosti v brigadi, saj je bilo med njimi veliko ilegalnih aktivistov, članov KPS in SKOJ, ki so si pridobili med svojo prejšnjo politično aktivnostjo dragocene izkušnje.

Tudi z vojaškim znanjem so bile težave. Največ borcev do tedaj ni služilo še nobene vojske in ni imelo ražen globoke zavesti niti osnovnega vojaškega znanja, da bi se moglo uspeš-

no bojevati z izurjenimi sovražniki. Toda brigada je bila, kot smo videli, ustanovljena v takšnih okoliščinah, da so borci morali oditi pri priči na položaje branit svobodno ozemlje »kobariške republike«. Ni bilo časa niti za osnovni pouk vojaških veščin. Borci so se teh osnovnih veščin morali učiti med kratkimi oddihi na položajih ali pa v taboru. Na srečo je v brigadi malemu številu starejših in izkušenih partizanov pomagalo nekaj oficirjev in podoficirjev bivše jugoslovanske vojske, ki so prišli iz raznih vojnih ujetniških taborišč. S svojim znanjem in zavzetostjo so veliko pomagali v vojaškem pouku in tako precej olajšali reševanje vprašanja vojaške vzgoje.

S tem je bilo za silo rešeno vprašanje osnovnih kadrov, toda niti eni niti drugi niso imeli dovolj znanja in izkušenj iz partizanskega vojskovanja. Tudi med starimi partizani je bilo malo takih, ki so poveljevali večjim enotam in ki so jih znali uporabljati na širšem prostoru, usklajevati boj več enot in težjega orožja na bojišču. Tako so se ob prenašanju izkušenj maloštevilnih starih partizanov šolali pravzaprav vsi med stalnimi boji s sovražnikom in se učili, kako v praksi po vezo va ti delo čet in črpati iz prakse nove izkušnje in nauke. Čeprav je to veljalo za vse partizanske enote na Primorskem, je bilo morda še bolj značilno za 18. brigado, ki je imela od ustanovitve neprestane boje s sovražnikom. Seveda je zato imela priložnost takoj pridobivati tudi dragocene izkušnje.

Oblike političnega in vojaškega pouka so bile različne. Največ, če je le bilo mogoče, so temu cilju služile politične in vojaške ure, ki so bile redne, če je le položaj to dovoljeval. Tudi takrat, kadar so se bili boji dalj časa na istem mestu, na primer v obrambi svobodnega ozemlja, so politični komisarji izkoristili kak oddih in delovali med borci ter jih na kratko obveščali o političnih in vojaških dogodkih v svetu in doma, hkrati pa jih spodbujali k vzdržljivosti v boju s sovražnikom. Da bi kolikor toliko omogočili enake pogoje, so bataljoni čete na položaju menjavali, da bi se tako vsaj za nekaj časa lahko posvetile politični in vojaški izobrazbi, kulturno-prosvetnemu delu in počitku.

Brigada je imela določen dnevni red dela in življenja za ves dan. Ta je veljal tedaj, ko ni bila v boju, pohodu ali v kaki akciji. Največ časa je bilo namenjeno politični in vojaški vzgoji.

Ob 7. uri so dežurni prebudili borce, ki so se potem umivali in si urejevali opremo. Nato je bil zajtrk. Ob 8. uri so v taborišču pred urejenimi vrstami čet in bataljona dvignili slovensko zastavo z rdečo zvezdo in sporočili dnevna povelja. Od 8. do 10. ure so bile vojaške ure in vaje, od 10. do 11.30. pa politične. Opoldne je bilo kosilo, nato pa počitek. Ob 15. uri so komandirji pregledali orožje in nato imeli do 16. ure vojaško vzgojo, politični komisarji pa do 17. ure politično vzgojo. Od 17. do 18. ure je bila večerja in spuščanje zastave, čas od 18. do 20.30. pa je bil namenjen kulturno-prosvetnemu delu in svobodni dejavnosti. Ob 21. uri pa je ves tabor ali kantonman zajel mir. Le dežurni in straže so bili na svojih dolžnostih. V štabu pa so včasih še dolgo časa delali ali se pogovarjali o položaju in novih načrtih. Tedaj je le pisalni stroj motil nočno tišino.⁴²²

Vendar je treba priznati, da je bilo le malo takšnih dni, ko je brigada lahko živela po tem dnevnem redu. Kadarkoli je bilo mogoče, so se poveljniki in komisarji trudili opraviti čimveč vzgojnih ur, ne glede na njihov vrstni red.

Da bi imeli politični komisarji potrebne pripomočke in podatke, je štab brigade organiziral zbiranje radijskih poročil. Vesti so razmnožili in dostavili vsem političnim komisarjem, ki so potem še s svojimi besedami razlagali aktualne politične in vojaške dogodke pri nas in v svetu.

Kadar je bilo na razpolago več časa, niso na političnih urah govorili le o tekočih dogodkih in razlagali splošna vprašanja boja, temveč so pripovedovali tudi o bodoči politični in socialni družbeni ureditvi, ki bi jo želeli doseči po izbojevanju svobodi. To vprašanje je bilo zlasti pereče za Primorce, ki niso za nobeno ceno več želeli biti pod gospodstvom Italije. Borci, ki so bili doma onstran Soče in iz Slovenske Benečije, so še posebej spraševali, kakšna bo prihodnost njihovih krajev in kje naj bi tekla bodoča meja med Italijo in Jugoslavijo. S tem vprašanjem so tesno povezovali svoje gospodarske probleme in dotedanje stike z bližnjo bogato ravnino Furlanije. Ta vprašanja so včasih segala na področja, o katerih je bilo tedaj še težavno odgovoriti.

Včasih so morali politični komisarji zares dobro premisliti, da so lahko pravilno odgovorili na takšna delikatna vprašanja. Poudarjali so enotnost interesov delovnih ljudi obeh sosednih narodov in slovensko-italijansko bratstvo v proti-

fašističnem boju, hkrati pa opozarjali na nevarnost vpliva imperialističnih in reakcionarnih krogov v svetu. Ražen tega so morali med bivanjem brigade na teh ozemljih voditi še posebno oster politični boj proti fašistični propagandi italijanskih šovinistov, ki nikakor niso hoteli priznati pravic Slovencev kot narodnostne manjšine v Italiji. Sovražna propaganda je tam zelo večje izkoriščala sleherni partizanski neuspeh za boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju Slovenije.

Dostikrat so bili seveda tudi politični komisarji v četah še premalo podkovani, da bi mogli uspešno preprečevati poskuse sovražne propagande, ki se je pojavljala na terenu, saj so tudi oni najpogostejše bili iz vrst delovnih ljudi in se nikoli prej niso ukvarjali s politiko.

Partizansko vodstvo se je tega zavedalo, zato jim je pomagalo na ta način, da je organiziralo vrsto kratkih političnih tečajev, ki so jih obiskovali politični delavci na terenu in v vojnih enotah. Na teh tečajih so dobili vsaj osnovno znanje in, kar je bilo najvažnejše, enotnost pogledov na linijo narodnoosvobodilnega gibanja in druga pomembnejša vprašanja. Te tečaje je organiziral politični oddelek pri štabu 30. divizije in pri štabu 9. korpusa, podoben tečaj pa je bil tudi pri pokrajinskem komiteju KPS za Primorsko. Nekatere višje politične delavce so poslali tudi na višje politične in partijske tečaje, ki jih je organiziral centralni komitej KP Slovenije in kjer so dobili gojenci širše partijsko-politično znanje. Sčasoma so vsi politični in partijski funkcionarji končali vsaj en politični tečaj, kar je močno izboljšalo njihovo delo v enotah in pomagalo k usklajenemu političnemu delovanju v vojski in na terenu.

To seveda ne bi bilo dovolj, če se ne bi še sami izpopolnjevali in se trudili, da bi bili vedno na tekočem in da bi lahko borcev odgovarjali na še tako kočljiva vprašanja. V ta namen so iz višjih poveljstev in političnih forumov dobivali različno pomožno literaturo in okrožnice o važnejših političnih dogodkih.

Osemnajsta brigada je dobila že 28. novembra 1943 prvih pet tovarišev, pomočnikov političnih komisarjev, ki so uspešno končali politično-partijski tečaj pri pokrajinskem komiteju KPS za Primorsko.⁴²³

V januarju 1944 je štab 9. korpusa organiziral petnajst-dnevni politični tečaj za politične komisarje, katerega se je

udeležil tudi politični komisar 18. brigade Franc Crnugelj-Zorko in nekateri komisarji bataljonov v brigadi.

Vendar je bil najmočnejši dejavnik politično-vojaške vzgoje vedno osebni primer, tovariški odnos do borcev, skromnost in hrabrost v boju in pomoč tistemu, ki je bil potreben. Te prvine partizanskega življenja so poleg znanja in truda v delu naj več veljale. Te so lahko utrdile avtoriteto in priljubljenost voditelja, pa naj si bo političnega ali vojaškega. Vsako drugačno obnašanje, strahopetnost, surovost do borcev in druge slabe lastnosti so vodstva in kolektiv ostro obsojali in tudi kaznovali. Tak partizan ni mogel biti funkcionar.

Globoko tovarištvo in politična zavest so prišli posebno do izraza v boju za reševanje in pomoč ranjencem. Zavest, da ne bodo nikogar pustili na bojišču, je daj ala slehernemu borcu še večji pogum. V bojih za Spodnjo Idrijo so borci 3. bataljona v jurišu na bunker na mostu imeli pri reševanju padlih in ranjenih še tri ranjene reševalce. Takšni primeri so se ponavljali skoraj v vsakem boju. Skrb za ranjene tovariše je bila zakon za vsakega, od borca do najvišjega poveljstva NOVJ.

V 18. brigadi se je ves čas borilo tudi več deklet — partizank. Bilo jih je od 18 do 30. Kot zavedna primorska dekleta so vsa vstopila v brigado prostovoljno. Bile so požrtvovalne bolničarke in borke, nekatere pa so pomagale v kuhinji in pri pratežu. Seveda so v začetku politični komisarji tudi na tem področju imeli polne roke dela, ko so govorili o enakopravnosti žensk in moških in v pobijanju sovražne propagande, ko je hotela očrniti ta zavedna dekleta in žene, ki so imele toliko poguma, da so se borile s puško v roki. Včasih so v junaštvu in vzdržljivosti celo prekašale svoje moške tovariše. Zato so uživale veliko spoštovanje. Delale so tudi kot administratorke v štabih, kot šifrantke in radiotelegrafistke in bile so celo sekretarke SKOJ, kot so bile na primer Marica Kranjc, Silva Mali in druge, Cvetka Cibej pa je bila celo pomočnik političnega komisarja 3. bataljona. Vedno so z veseljem sodelovale v kulturnem življenju, zlasti v pripravi in izvedbi raznih prireditev v brigadi in na terenu. Pokazale so se tudi kot dobre obveščevalke. Upale so se iti prav v sovražne postojanke, da bi zbrale potrebne podatke za brigado. Takšna je bila tudi Margerita Rot, ki je hrabro žrtvovala svoje mlado življenje, ne da bi kaj izdala sovražniku, ko mu je padla v roke.

Primorske žene so tudi na terenu pokazale svojo izredno prizadevnost in zavest, saj je proti koncu vojne skoro vsa organizacija narodnoosvobodilnega gibanja po mestih in vaseh slonela na njihovih ramenih. Zelo predano in pogumno so premagovale tudi največje prepreke in v vsem pomagale svojim tovarišem v partizanskih vrstah.

V brigadi je bila od ustanovitve organizacija Komunistične partije Slovenije in Zveze komunistične mladine. Komunisti in skojevci so uživali velik ugled med drugimi borci, saj so bili vsem znani kot najboljši. Tem so nalagali najtežje naloge.

V začetku, ob ustanovitvi brigade, je bilo število komunistov in članov SKOJ majhno, kajti člani KPS niso bili niti vsi stari partizani. V dobi »kobariške republike« je bilo v vsej brigadi mogoče 25—30 članov KPS in prav toliko SKOJ, ki so začeli z rednimi sestanki šele, ko so minili najburnejši časi. Po ofenzivi v novembru 1943 so celice začele sprejemati nove članke iz vrst tistih, ki so se izkazali v boj ih. Tako je organizacija KP in SKOJ v brigadi počasi rasla.

Seveda v njej ni bilo prostora za strahopetce, omahljivce in sebičneže, ki v brigadi niso imeli ugleda. Vsak član ali kandidat je moral svojo zrelost dokazati z dejanji. Mnogi dobri tovariši so prej padli v boju, kot so mogli izpolniti svojo željo, da postanejo člani.

Celice KPS so bile po četah ter v štabih, kamor je spadalo vse osebje ob štabu. Na sestankih so si člani razdelili določene naloge. V odgovornosti so bili, pa naj je šio za borca ali komandanta, pred organizacijo enakopravni. Delo je bilo razdeljeno po odsekih, na primer za politično deio in vzgojo, vojaško vzgojo in akcije, red in disciplino v taborišču, na pohodu, v boju, za stike s civilnim prebivalstvom. Vsak komunist in skojevec je bil aktivni propagandist na terenu in je lahko dobil tudi nalogo, da nekega svojega tovariša pripravi za sprejem v članstvo KPS.

Partijsko deio so vodili pomočniki političnih komisarjev brigade, bataljonov in čet. Četne celice v bataljonu je vodil od konca septembra 1944 bataljonski komite, v brigadi pa brigadni partijski sekretar. V diviziji je bil divizijski komite. Sestanki osnovnih celic so bili redni, izredni in Studijski. Izredne so sklicali zlasti pred važnimi nalogami in tudi sredi boja, če je bil položaj enote kritičen.

Zaradi večnacionalnega sestava 18. brigade je bilo delo KPS v njej nekoliko bolj delikatno kot drugod in bolj odgovorno. Posebno vprašanje so bili sovjetski državljani in drugi tujci, ki niso mogli biti člani KPJ. Državlani ZSSR v 2. bataljonu niso imeli svoje organizacije, temveč le evidenco članov KP in komsomolcev. Iz njihovih vrst so postavljali politične delegate, niso pa sprejemali novih članov ali se sestajali. Za lažjo povezavo s terenom je bil v štabu 2. bataljona ves čas tudi vsaj eden slovenski politični komisar ali namestnik. Koliko je bilo v 2. bataljonu komunistov in komsomolcev, ni znano. V ohranjenih dokumentih niso prikazani in tudi njihov operativni dnevnik ne vsebuje takšnih podatkov.

V brigadi se je število komunistov močno spreminjalo, nekateri so padli, drugi odšli v bolnišnice ali pa so bili premeščeni, sprejemali so z različno vnemo tudi nove člane. Odstotek organiziranih je bil sprva majhen, potem pa je postopoma naraščal. Aprila 1945 je bilo v brigadi 83 članov KPS, 16 kandidatov in 39 članov SKOJ, skupaj 137. Brigada je 14. aprila 1945 štela 573 borcev in bork. Organiziranih je bilo torej okoli 24 odstotkov.⁴²⁴

Ce upoštevamo, da je med moštvo všteti tudi 2. bataljon, ki ni imel organizacije KPS in SKOJ, potem lahko ugotovimo, da je bilo okoli polovico borcev organiziranih. Prav v zadnjih mesecih vojne, ko so bile okoliščine najhujše, je bila organizacija KPS in SKOJ porok brigadnih uspehov na bojnem polju.

Osemnajsta je čutila ves čas pomanjkanje sposobnega nižjega vojaškega kadra. Primorci so bili v italijanski vojski večinoma le pešaki in še to v posebnih delavskih bataljonih, pratežu in skladiščih. Ko so najboljši med njimi prevzeli dolžnosti komandirjev vodov in čet, pri oblikovanju novih enot pogosto ni bilo razlike med njimi in borci v vojaškem znanju. Nekateri od njih so se odlično znašli in postali dobri komandirji, druge pa so morali zamenjati.

Štab 27. divizije, ki je spoznal potrebe mladih brigad glede nižjega poveljniškega kadra, je oktobra 1943 v Kobaridu ustanovil podoficirsko šolo. Dne 4. novembra 1943 se je v brigado že vrnilo prvih 12 tečajnikov, ki so končali šolo in potem zelo dobro uporabljali pridobijeno znanje v svojih enotah. Nekateri od teh tečajnikov so postali odlični komandirji čet in kasneje tudi komandanti bataljonov. Ves čas od

ustanovitve do konca vojne so nato pripadniki brigade odhajali v razne vojaške tečaje in šole, ki so jih prirejali pri štabu divizije, korpusu in pri glavnem štabu Slovenije. Uspesabljali so se tudi za inženirce, artilerce, veziste in druge dolžnosti. Tečaji pri štabu divizije in 9. korpusa so bili namenjeni nižjim kadrom, v šolah pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije pa so izpopolnjevali svoje znanje komandanti brigad in bataljonov.

Ob stalni skrbi za vojaško vzgojo, ob sprotne reševanju problemov in sredi nenehnih bojev je bojna sposobnost brigade naraščala. Proti koncu vojne je 18. brigada predstavljala že visoko izurjeno in z bogatimi izkušnjami oboroženo enoto, kar je tudi dokazala v bojih za osvoboditev Primorske.

KULTURNO-PROSVETNA DEJAVNOST

Kmalu po ustanovitvi 2. »Soške«, kasneje 18. brigade, je prevzel v štabu brigade dolžnost propagandnega referenta Saša Štampihar, sposoben in nadarjen student iz Ljubljane, ki so ga že 1942. leta italijanske okupatorske oblasti internirale v taborišču Gonars pri Palmanovi. Krepko je prijel za delo in zaoral prve in res globoke brazde kulturno-prosvetnega dela v brigadi, čeprav so bile njene enote raztresene na velikem področju.

Najprej je organiziral beleženje, razmnoževanje in hitro razpečevanje radijskih poročil, nato pa tudi pisanje stenskih časopisov v četah. V bataljonih je določil borce, ki so bili pripravljeni za takšno dejavnost in ki so poskušali organizirati tudi posebne skupine borcev za različne kulturno-prosvetne naloge v enotah in med prebivalstvom. Tako so se začeli s skromnimi sredstvi in kadri v sodelovanju z mladino po vaseh porajati majhni pevski zbori in recitatorske skupine, ki so že kar uspešno delovale in so priredile celo vrsto preprostih prireditev in mitingov. Prebivalstvo se jih je rado udeleževalo, saj jim je to bilo edino razvedrilo v teh težkih dneh vojne.

Hkrati je iniciativni Saša pridno zbiral gradivo in pripravljal prvo številko brigadnega časopisa, ki ga je nameraval izdajati kljub tedanjim skromnim možnostim. Sam je bil urednik, članke in dopise pa so mu pošiljali tudi kulturni referenti bataljonov. Sovražna ofenziva na Kobarid je prepre-

čila, da bi prva številka izšla še v svobodnem Kobaridu. Tako je prva številka brigadnega lista zagledala svet po novembrski ofenzivi 25. januarja 1944 pod imenom »Soški glas«.

Brigadni časopis ni dolgo izhajal. Izšle so samo tri številke. Zadnja številka je izšla aprila 1944. Tedaj je namreč Saša Stempihar odšel iz brigade v štab 30. divizije. Njegova vitalnost se je kmalu začutila v vseh enotah divizije.

Tone Orel, načelnik
štaba 1. bataljona,
in vojni dopisnik
18. brigade Anton
Koren z obveščevalko
Uči v sredini

»Soški glas« je slikovito opisoval brigadno življenje v vseh treh številkah. Vsebuje članke kar v treh jezikih, v slovenščini, srbohrvaščini in v ruščini. Pisali so jih borci in voditelji vseh teh narodnosti v svojem materinem jeziku. V prvi številki, na primer, najdemo novoletni članek komandanta brigade Gliša Race v srbohrvaščini, kulturnik 2. bataljona Slavko Gruntar-Pepi je opisal napad na Tolmin v slovenščini, kulturnik ruske čete Gligorij Ziljajev pa je objavil že omenjeno pesmico o Titu v ruščini.

Brigadne akcije je pogosto opisoval vojni dopisnik brigade Jagodic in tudi drugi. Ni manjkalo niti humorja, šaljivi dopisi pa so posredovali tudi razne dogodivščine, ki so vzbudile včasih tudi obilo smeha. Včasih je brigadni list objavil tudi kakšno uganko, ki so jo borci v prostem času reševali, izžrebani reševalec pa je dobil določeno število cigaret.

V aprilu 1944 je odšel iz brigade tudi vojni dopisnik Jagodic. Njegovo dolžnost je prevzel Tone Orel, prej načelnik štaba 1. bataljona 18. brigade.

Saša Stempihar je napisal tudi himno 18. brigade. Ostala je nespremenjena celo vojno in so jo borci zelo radi prepevali na pohodih in oddihih. Glasila se je takole:

NASA PESEM

*Mi smo brigada Titove vojske!
Mi smo slovenska narodna moč,
ki bo prinesla krasotam Primorske,
svobodno življenje, pregnala bo noč.*

*Našega jekla pesem je silna,
krepeko doni čez polje in gore.
Njeni odmevi po zemlji slovenski,
hordam sovražnim le grozo bude.*

*Tolči in kolji »breda« iz zasede,
z bombami bomo podprli te mi.
Pojte smrt, puške ve, in mitraljezi,
dokler poslednji sovražnik živi!*

*Ti, Kobarid, še trenutek potrpi!
Se bolj bo tekla sovražna kri,
ki v potokih bo Sočo rdečila,
potlej pa naš za vedno boš Ti!*

*Sonce svobode bo spet zasijalo,
zemlja zadihala, delali vsi,
mi pa stražili branike svobode,
ki jih ustvarili bomo sami,⁴²⁵*

Zal je z odhodom Saše kulturno-prosvetno delo v brigadi precej zamrlo. Brigadni glasnik je bil ukinjen. Saša pa je organiziral izhajanje lista »Primorski partizan«, ki je postal glasilo 30. divizije. Tudi ta je skoraj na isti način obravnaval in opisoval življenje enot in borcev v brigadah, vendar ni bil tako intimen, kot je bil brigadni list »Soški glas«.

Divizijski časopis je opisoval delo in življenje vseh enot 30. divizije, hkrati pa je objavljala tudi pohvale in druga pohvalna štaba divizije. Izšlo je 13 števil. Deloval je do konca

1944. leta, ko je z odhodom Saše Stempiharja v štab 9. korpusa tudi ta ugasnil.

Zaradi neprestanih sovražnih ofenziv in surovih bojev je v 1945. letu ostalo dokaj malo časa za kulturno-prosvetno delo v brigadi in na terenu. Nekaj časa je še izhajal divizijski vestnik »Tekmujmo«, v katerem so objavljali rezultate bojev in drugih dejavnosti 30. divizije ter razglašali enote, ki so dosegle največje uspehe.

Tudi poročila štaba 9. korpusa omenjajo brigadno kulturno-prosvetno deio. V poročilu za januar 1945 na primer piše, »da je v mesecu januarju 18. brigada pripravila 1 žepni časopis, 10 stenskih časopisov, imela 6 alfabetskih ur,« da so izvežbali štiri pevske zборе in organizirali kulturno-prosvetni krožek, imeli pa še 12 vaj za kolo »Rudarka«. ⁴²⁶

Približno tako je teklo kulturno-prosvetno delo v brigadi tudi tedaj, ko ni bilo brigadnega niti divizijskega vestnika. Borci so si v kratkih presledkih med boji in premiki s kulturno-prosvetno dejavnostjo olajšali težke dni sovražnikovih ofenziv.

Brigada je mnogo sodelovala z organizacijami na terenu, kjer so se trenutno nahajali njeni bataljoni. Rada je prirejala mitinge. Povsod so jo z veseljem pričakovali, saj je bila povsod znana po bogatem programu njenih kulturnih skupin. Njen 2. bataljon, ki so ga imenovali »ruski«, je s svojimi skupinami plesalcev, pevcev in recitatorjev povsod vzbujal pravo navdušenje ljudstva in borcev.

Brigada je pripravila mnogo mitingov in celo propagandne pohode, kot je bil, na primer, februarja 1944 po zahodni Benečiji in Režiji, kjer je v vsaki vasici imela prireditev ali miting, na katerih so domačinom razlagali cilje narodno-osvobodilnega gibanja Slovenije.

Samo v mesecu juniju 1944 je brigada pripravila 18 mitingov, začevši od Pivke, po Vipavski dolini in čez Banjščico tja do Soče. ⁴²⁷

Tako je povsod, kamor je prišla 18. brigada, takoj organizirala z domačini miting ali pa kaj drugega. Pred bojem ali pa po boju s sovražnikom, vedno je bila prisotna ta dejavnost med ljudmi in enotami. Ni mogoče sešteti vseh mitingov, ker ni dovolj ohranj enega gradiva, toda lahko ugotovimo dejstvo, da je bila na tem področju aktivnost 18. brigade zelo velika.

OPERACIJA RÜBEZahl

Sovražnik ni držal rok križem. Zavezniška fronta v Italiji se je čedalje bolj približevala severni Italiji, hkrati pa so naraščale transportne težave. Kapacitete prometnih poti so bile premajhne, komunikacijske zveze pa z vsakim dnem bolj slabe in negotove.

Tudi zavezniki so začeli intenzivneje rušiti in tolči po sovražnih transportih, ki so se lahko premikali le po nekotnih železniških progah in cestah iz Avstrije čez Slovenijo in Italijo. Vsakodnevna aktivnost slovenskih in italijanskih partizanov, ki so minirali proge, jim je delala velike preglavice. Le malokatera železnica je bila sposobna za hiter promet, vse skupaj pa je bilo premalo, da bi mogli prepeljati enote in druge potrebe na fronto in s fronte.

Zaradi tega je moral okupator izkoriščati tudi ceste, katerih število pa je že zaradi zime bilo precej omejeno. Najbolj je mogel uporabljati cesto skozi postojnska vrata v Italijo, ker so bile druge čez Alpe zaradi snega pogosto neprehodne.

Partizanske enote so ovirale tudi priprave za izgraditev obrambne črte za primer naglega zavezniškega izkrcanja ali pa prodora čez italijanske severne ravnine.

Ofenziva v decembru ni dala trajnega uspeha, partizanska aktivnost proti komunikacijam in tudi uspešni napadi, kot so bili napad na Trnovo, Vipavo in drugi, so pokazali, da so partizanske sile močne. V sovražnem taboru je vedno bolj prevladovala zavest, da jih ni mogoče uničiti, marveč le potisniti od komunikacij in angažirati v aktivni obrambi.

Sovražnik je bil prisiljen organizirati novo ofenzivo z močnejšimi silami kakor dotlej.

Višji SS in policijski vodja operativne zone za Jadransko primorje je svoje povelje za ofenzivo izdal 2. februarja 1945.

To je predvidevalo večdnevno očiščevalno operacijo pod šifro »Rübezahl«, in sicer na področju severno od ceste Gorica—Ajdovščina—Postojna, se pravi, na svobodnem ozemlju 9. korpusa. Enote, ki so sodelovale v tej ofenzivi, so imele nalogo predvsem »odkriti in uničiti oziroma zapleniti skrivna skladišča materiala in partizanskih bolnišnic. V tej ofenzivi je treba odvzeti partizanom njihove baze, ki so na tem področju, in s tem zmanjšati njihovo borbenost.« To je bil skromen cilj so-vražnih enot v primeru javi s cilj i prejšnjih ofenziv.⁴²⁸

V operaciji so sodelovali 10. SS policijski polk, 3. bataljon 15. SS policijskega polka, zaščitni vod za boj proti bandam 750. stražarskega bataljona, oddelek službenih psov iz Vidma, deli 182. gorske policijske čete, deli 1. udarnega polka Slovenskega narodnega varnostnega zbora, akcijski oddelek zaščitne policije in propagandni oddelek iz Gorice, vsega skupaj okoli 3500 mož.⁴²⁹

Ražen tega je na Gorenjskem sodeloval 28. SS policijski polk, ki je uskladi svojo dejavnost s četami v Slovenskem primorju.

Sočasno s čiščenjem Trnovske planote naj bi te sile očistile tudi južno pobočje Trnovskega gozda in območje med Sem-pasom in Ajdovščino. Sovražne sile naj bi ostale v akciji pet do sedem dni, začela pa naj bi se 5. februarja 1945 jutraj.⁴³⁰

Kot bomo videli, so operacijo »Rübezahl« zaradi nj enega neuspeha morali podaljšati, po prvih načrtih pa naj bi se končala 11. februarja 1945.

Na področju, ki ga je zajela operacija »Rübezahl«, so bile prve dni februarja 1945 tri brigade 30. divizije. Devetnajsta brigada je bila na področju Podgozd—Trnovo in Krnica, 18. brigada z dvema bataljonoma na Kolku in Otlici, z dvema pa v okolici vasi Črnigoji in Sv. Tomaž, a 20. brigada »Triestina d'assalto« pa v vaseh Bratini in Črnigoji. Gregorčičeva brigada je bila še vedno na Krasu. Del 31. divizije je bil na Krasu in Vipavski dolini, drugi pa na Cerkljanskem. Italijanska divizija »Garibaldi-Natisone« je bila na področju Dolnja Trebuša—Ravne—Zakriž—Jesenica, del 2. brigade NO na Banjški planoti, Skofjeloški partizanski odred pa v bližini Rovt na Gorenjskem. Odred mornariške pehote, skrajšano Mornariški odred, ki je bil na Predmeji, so tik pred ofenzivo podredili 30. diviziji. Stab 9. korpusa je bil na Trnovski planoti, kjer so bila tudi skrivna korpusna skladišča.

Korpus se je med zatišjem pred ofenzivo bolje preskrbel z zimsko opremo, čeprav še ne zadovoljivo, in tudi zboljšal prehrano. Intendanture so pripravile tudi nekaj rezerv živeža, ki so ga pripeljale s Krasa in Vipavske doline. Rezerve so ublažile problem prehrane, ko so bili spet zaprti dohodi v Vipavsko dolino zaradi sovražnikove blokade.

Po odhodu 1. bataljona se je številčno stanje 18. brigade precej zmanjšalo. Sestega februarja 1945 je na spisku imela 637, na mestu 503 in v razhodu, naj več v bolnicah, 134 borcev.⁴³¹

Trideseta divizija je imela na mestu 2089, v razhodu pa 477 borcev, kar je bilo toliko, kot bi štela neka oslABLJENA partizanska brigada. Ker je 18. brigadi štab 30. divizije začasno dodelil še mornariški odred 9. korpusa, ki je imel na spisku 104 borce, 98 pa jih je bilo prisotnih, je imela 18. brigada tik pred ofenzivo 741 mož na spisku in 601 borca na mestu, kar je bilo za tište čase še kar lepo število.⁴³²

VKLJUCITEV ODREDA MORNARISKE PEHOTE V 18. BRIGADO

Po septembru 1943, ko je bila ob kapitulaciji Italije osvobojena skoraj vsa jugoslovanska jadranska obala od Soče do Bojane, so ustanovili tudi mornariška poveljstva, ki so združevala obalne, mornariške in otoške enote. Kmalu je vrhovni štab NOVJ spoznal, da je potrebno na Jadranu enotno poveljstvo mornarice.

Oktober 1943 je izdal odlok o ustanovitvi štaba mornarice NOVJ. Jugoslovansko obalo so razdelili na šest obalnih sektorjev. Slovenska in črnogorska obala sta imeli po en obalni sektor, hrvaška pa štiri. Jeseni 1943. leta so oblikovali 2., 3., 4. in 5. obalni sektor. Za organizacijo 1. pomorskega obalnega sektorja, ki mu je pripadala obala med rekama Mirna in Soča, pa še ni bilo pogojev, zato je vrhovni štab njegovo formiranje odložil.

Štab mornarice NOV in POJ je končno julija 1944 predložil vrhovnemu štabu, naj bi začeli pripravljati njegovo ustanovitve. Predlog je ta sprejel in ukazal, naj se mornariška skupina ustanovi pri 9. korpusu NOV in POJ. Štab mornarice je v soglasju z glavnim štabom NOV in PO Slovenije določil njene starešine.

Moštvo se je zbralo v štabu 2. pomorskega obalnega sektorja do 4. septembra 1944 v Velem Ratu na Dugem otoku. Za poveljnika so imenovali mornariškega majorja Janeza Tomšiča, za pomočnike pa določili mornariškega majorja Baldomirja Sajeta, mornariškega poročnika Ratka Pečovnika, Ružo Lavričevu pa za radiotelegrafistko in Zorko Filipičevo za šifrerko. Na pot so odšli 5. septembra 1944. Pot do Lokev pri Čepovanu, kjer je bil štab 9. korpusa, je bila dolga okoli 420 km, vodila pa je prek morja, otoka Krka, Gorskega kotarja, Javornika in Trnovskega gozda. Zavezniški čoln za reševanja letalcev, ki so padali v morje, je prepeljal skupino v Konobe na otoku Krku. Komanda mesta Krk je nato organizirala potovanje skupine po kurirski zvezi od vasi Gustinjac s čolnom na vesla do vasi Kačjaka blizu Crikvenice, od tam pa so šli peš do komande mesta Crikvenica v vasi Triblje. Potovanje so nadaljevali 9. septembra čez Delnice in Brod na Kolpi v Crmošnjice do glavnega štaba NOV in POS, del skupine pa je šel prek Mrzlih vodič do istrskega vojnega področja v bližini Snežnika.

V glavnem štabu so skupno izdelali navodila in naloge za dejavnost mornariške skupine. Sklenili so, da se v glavni štab NOV in POS vključi delegat štaba mornarice mornariški major Baldomir Saje, da bo njeno težišče dela v Trstu, skupina pa naj bo operativno in politično podrejena štabu 9. korpusa in naj se vključi v vojaško in politično organizacijo na ozemlju 9. korpusa. Pri istrskem vojaškem področju 7. korpusa je treba organizirati mornariško skupino, ki bo strokovno povezana z mornariško skupino pri štabu 9. korpusa. Vse enote NOV in POS naj zbirajo in pošljejo bivše mornarje v mornariško skupino pri 9. korpusu, kjer se bo organizirala samostojna mornariška enota. Zveza z glavnim štabom NOV in POS bo tekla prek štaba 9. korpusa.

Po prihodu v štab 9. korpusa je komandant mornariške skupine začel zbirati pomorščake iz enot 9. korpusa. Janez Tomšič je ostal na tej dolžnosti do 2. februarja 1945, ko ga je zamenjal Baldomir Saje.

Mornarji so začeli prihajati že v oktobru 1944. Med prvimi je prišel tudi major Dušan Švara-Dule, ki ga je štab korpusa postal višji za političnega komisarja mornariške skupine, vendar je to dolžnost opravljal le kratek čas. Stevilo mornarjev je hitro naraščalo, dokler niso v Čepovanu 1. novembra 1944 obli-

kovali prve slovenske mornariške čete. Njen prvi komandir je bil Janez Papier, elektromonter iz Spodnje Besnice, politični komisar čete pa Ciro Zupan-Rudi, ključavničar iz Zabnice.

Tudi na Koprskem se je mornariška skupina okrepila in je 17. novembra dobila naziv »Mornariški odred Koper (MOK)«.

Ker je število prihajajočih mornarjev še vedno naraščalo, je mornariška skupina predlagala štabu 9. korpusa, da dovoli ustanovitev mornariškega bataljona. Dne 7. januarja 1945 je bil bataljon ustanovljen. Komandant je postal kapetan Ludvik Bradeško, politični komisar pa Džoni Rauhekar-Dušan.

Štab mornarice NOVJ pa je 28. januarja 1945 ukazal, naj se bataljon preimenuje v Odred mornariške pehote in operativno podredi enoti, ki jo bo določil štab 9. korpusa. Za komandanta so imenovali poročnika Ratka Kosmača, ker je Bradeško odšel na drugo dolžnost. Kljub uradnemu imenu je bilo na Primorskem zanj udomačeno ime »mornariški odred«, prišlo pa se ga je tudi partizansko bolj šaljivo »mornarji s Krasa«.

Odred je 1. februarja dobil tudi prvo mornariško zastavo, ki so jo izdelala dekleta z Banjščice, izročili pa so mu jo v Gornji Trebuši. Od tod je odpotoval na Predmejo. Štab korpusa ga je dodelil 30. diviziji, ki ga je s svojim ukazom z dne 8. februarja 1945 podredila 18. brigadi. Postal je eden njenih bataljonov. Po prihodu je odred štel 104 mornarje in oficirje.⁴³³

Odslej je odred mornariške pehote sodeloval v vseh bojih 18. brigade do 10. aprila 1945, ko je spet postal samostojen in podrejen štabu 9. korpusa.⁴³⁴

»RÜBEZAH« I

Iz še neznanih razlogov je sovražnik začel ofenzivo dva dni kasneje, kot jo je načrtoval, kajti njegove bojne skupine so začele prodirati šele 7. februarja 1945 v zgodnjih jutranjih urah.

Glede na pozneje ugotovljeno razporeditev 10. SS in 3. bataljona 15. SS policijskega polka ter stvarno angažiranje bojnih skupin v operaciji »Rübezah I« sta najverjetneje napadala od zahoda čez Trnovo na Lokve 1. bataljon 10. in 3. bataljon 15. SS policijskega polka, z juga 3. bataljon 10. SS poli-

cijskega polka in oddelki 1. udarnega polka SNVZ, z vzhoda čez Col in Crni vrh pa 2. bataljon 10. SS policijskega polka in oddelki 1. udarnega polka SNVZ.

S prvimi stirimi kolonami se je že na položajih na črti Podgozd—Trnovo—Krnica spopadla 19. brigada in se s temi močnimi sovražnimi silami bojevala ves dan. Boji so se največ odvijali vzdolž ceste, ker je bil še vedno visok sneg. Sovražnik je do večera prodrl do Lokve in se spustil v Cepovan.

Na obrambni črti drugih enot se tega dne ni nič dogodilo. Bazoviška je pritegnila še 3. in 4. bataljon, ki sta bila pri Crnigojih in Sv. Tomažu. Prišla sta zjutraj 8. februar ja in takoj odšla na položaj.

Zaradi prodora sovražnika na Lokve in v Cepovan je 18. brigada popravila svojo razporeditev. Peti bataljon je bil na Mali gori (k. 969 in k. 1066) ter postavil zasede v smeri Zadlog—Crni vrh, 4. bataljon je zasedel položaje Sinji vrh (k. 1001)—Obli vrh (trig. 1110), 2. bataljon je bil na Kolku (trig. 961) in Zagoliču, da bi zavaroval smer proti Colu, 3. bataljon pa na položajih Kolk—Gozd, kamor je prišel ob 10. uri in takoj stopil v boj, ki se je že razvnel na odseku 2. bataljona. Mor-nariški odred, ki je bil tega dne podrejen 18. brigadi, je bil v rezervi na Ottici.⁴³⁵

Navsezgodaj je sovražna predhodnica 25 mož krenila iz Cola proti Kolku, 500 metrov za njo pa kolona 150 nedičev-cev in domobrancev. Drugi bataljon je kolono ustavil, okoli 10. ure pa je prišel na pomoč še 3. bataljon. Oba bataljona sta zadrževala napadalca do večera, ko sta se na povelje štaba brigade umaknila, ker je sovražnik tega dne prebil obrambo 19. brigade in zasedel Predmejo. S tem je brigadi pretila ne-varnost udarca v hrbet. Četrta in 5. bataljon tega dne ništa imela bojev.

Bataljoni so zasedli nove položaje na črti Obrezovec (k. 1113)—Obli vrh (trig. 1110)—Ožgani grič (k. 915)—k. 931—k. 1105—Marni vrh (k. 1080)—Tisovec. S teh položajev so obvla-dovali ceste Col—Predmeja, Crni vrh—Zadlog—Ottica ter Zad-log—Tisovec.

Kosovelova brigada je po vdoru sovražnika na Predmejo zavzela položaje ob cesti Predmeja—Mala Lažna—Lokve in tam ostala.

Tudi 20. brigado je sovražnik po krajših spopadih pregnal s položajev in jo potisnil na Caven, kjer se je potem zbirala.

Naslednjega dne, 9 februar ja, so sovražne kolone že navsezgodaj pritisnile na 18. brigado iz nekoliko strani. S Predmeje je krenila kolona iz 1. bataljona 10. in 3. bataljona 15. SS policijskega polka v moči okoli 800 mož, medtem ko je šla iz smeri Križne gore druga kolona 150 mož, verjetno iz 3. bataljona 10. SS policijskega polka. Brigada je napadla to kolono in jo v naskoku celo razpršila po hišah v vasi Kolku, od koder so se potem branili ves dan. Proti večeru je padla gosta megla. Boji so prenehali, enote brigade pa so stale na istih položajih. Sovražnik je imel nekaj mrtvih in ranjenih.⁴³⁶

Sovražnik, ki je tudi ostal na položajih, je naslednjega dne, 10. februarja, že zjutraj začel znova napadati. Boj se je začel z močnim topniškim ognjem. Topovi so bili nekje blizu Ajdovščine in so tolkli čez hribe. V tem so jim pomagale topniške izvidnice, ki so bile v prvih vrstah napadalcev, kajti izstrelki so bili precej točni. Nekateri enote so morale sprejti položaje, da bi se izognile izgubam.

Sovražno patroljo 15 mož s tremi mulami, ki je šla s Cola proti Kolku, je napadla brigadna težka strojnica in ubila 7 vojakov in mule, drugi pa so se razbežali. Piena ni bilo močče pobrati.

Štab brigade je poslal izvidniško patroljo treh borcev 2. bataljona proti Otlici z nalogo, da ugotovi, če je tam sovražnik. Na Otlici so padli v zasedo, ki je ujela enega borca, druga dva pa sta pobegnila in poročala štabu bataljona, kaj se je zgodilo.

Nemci so ujetega partizana odpeljali do neke hiše, kjer so postrojili okoli 100 svojih vojakov, da bi gledali ustrelitev ujetega partizana, ki jim ni hotel ničesar povedati o svoji enoti.

Štab bataljona in brigade sta takoj poslala težko četo 2. bataljona na kraj, kjer so ujeli njihovega borca, da Nemce napade in svobodi ujetega tovariša. Prišli so prepozno, ker so ga medtem že ustrelili. Četa se je približala na okoli 500 m sovražni skupini, hitro postavila težke strojnice in jo napadla. Zdaj so vzklike sadistične objestnosti zamenjali kriki smrtnega strahu, kajti mnogo jih je na mestu obležalo mrtvih, drugi pa so se v paniki razbežali. Tedaj se je začel boj za mrtve. Partizani so želeli odnesti svojega mrtvega tovariša in orožje, ki je ležalo tod okoli, Nemci pa so hoteli to preprečiti in odnesti svoje mrtve in ranjene. Boj je trajal še več kot pol ure,

ko so Nemcem prišle na pomoč bližnje enote. Partizani so se morali umakniti. V tem spopadu je sovražnik po partizanskih virih imel sprva 15, potem pa še 7 mrtvih in več ranjenih. Težka četa, ki je svojega borca dostojno maščevala, ni imela izgub.

Sovražni oddelki, ki so prodrli na Ottico, tega dne niso šli v napad. Kaže, da so le zbirali podatke o partizanskih položajih, da bi naslednjega dne začeli odločnejšo akcijo.⁴³⁷

V gosti jutranji megli 11. februarja so se sovražnikove čete vkleinile med položaje 2. in 4. bataljona in začele napadati brigado v bok in v hrbet, kar je seveda imelo zelo neugodne posledice.

Štab brigade je po prejemu poročila o tej nevarnosti ukazal 5. bataljonu, naj hitro krene z Male gore v protinapad na sovražni klin na k. 1113. Tarn sta ga že napadla 2. in 4. bataljon. Sovražnik se je trdovratno branil, podpirala pa ga je tudi artilerija.

Popoldne je kakih 300 sovražnih vojakov prebilo obrambo 2. bataljona, zato sta se morala 2. in 4. bataljon umakniti na kakih 200 m višje ležeče položaje. Ko je medtem prispel tudi 5. bataljon, so s skupnimi močmi uspeli zadržati obrambno črto in preprečiti globji prodor sovražnika. Z nočjo so boji prenehali, Nemci pa so se umaknili na Ottico, noseč s seboj mrtve in ranjene. Poročila govore, da so imeli čez 20 mrtvih.⁴³⁸

Naslednjega dne, 12. februarja, je sovražnik močno obstreljeval s topništvom iz doline, na bojišče pa je pošiljal le manjše izvidniške oddelke, ki se niso spuščali v dolgotrajnejši boj, temveč so se hitro umaknili, če so prišli v stik z enotami na položaju. Bilo je jasno, da se je sovražnik pripravljal za glavni napad na položaje okoli Otlice in Predmeje. Na položajih je ostala le še 18. brigada, vse druge enote korpusa pa so se iz Trnovskega gozda že umaknile.

Da ne bi brigada postala plen prevelikih sovražnih sii in da ne bi omogočil sovražniku, da bi jo obkolil, je štab 30. divizije sklenil brigado potegniti iz boja. Dal je ukaz, naj odide na območje Vojskega.

Brigada se je v teku noči zbrala in ob 6. uri 13. februarja odšla čez Mrzlo rupo. Razporedila se je na območju Gornje Trebuše, Vojskega in Masore, kjer je imela nekaj dni zasluženega oddiha.

Ves čas bojov od 8. do 13. februarja je bila prehrana moštva zelo pomanjkljiva, saj je sovražnik že prve dni ofenzive zasedel središnji del Trnovskega gozda, kjer so bile skrite korpusne rezerve živeža. Brigada je imela le tište rezerve, ki jih je nosila s seboj, kar pa je bilo premalo. Za prehrano moštva so bili tište dni zaklali konja in mulo. Vsak borec je dobil na dan le košček konjskega mesa in malo močnika, kar je bilo v tako hudi zimi več kot premalo.

Po verj etno pretiranih partizanskih poročilih so imele enote 10. SS policijskega polka in 12. ter 13. četa 3. bataljona 1. udarnega polka SNVZ, v petih dne, ko so brigado napadale, 79 mrtvih in 91 ranjenih. Brigada je imela dva mrtva, 7 ranjenih, enega ujetega, izgubljena pa je bila tudi ena protitankovska puška.⁴³⁹

S 13. februarjem je bil končan prvi del operacije »Rübezahl«. Sovražnik je zasedel svobodno ozemlje do črte Cepovan—Lokve—Mala Lažna in do doline reke Belce. Imel je občutne izgube in je našel le nekaj skladišč okoli Predmeje.

Sovražne čete niso zasledovale partizanskih enot, temveč so se umaknile v vasi Col, Otlica, Predmeja, Trnovo in Grgar.

Medtem sta 3. in 17. brigada uspešno delovali na Krasu in v Vipavski dolini, kjer sta se s sovražnikom nenehno bojevali. Na Gorenjskem pa sta delovali dve brigadi 31. divizije.

»RÜBEZahl II«

Ceprav je sovražnik z operacijo »Rübezahl I« potisnil 30. divizijo globlje v Trnovski gozd in od komunikacij v Soški in Vipavski dolini, ni dosegel svojih ciljev. Glavnina 30. divizije je bila še vedno relativno blizu na območju Vojsko—Lokve—Trebuša in v bojih ni pretrpela poraza. Od skladišč 9. korpusa so našli le enega, v katerem je bilo 97 pušk in 20.000 nabojev.⁴⁴⁰

Operativni štab višjega SS in policijskega vodje v operativni coni Jadransko primorje je sklenil s silami, ki so dotlej sodelovale v ofenzivi, napasti in preiskati področje Vojskega, Gornje Trebuše in dolino reke Belce ter uničiti skrivna skladišča, da bi onemogočili življenje partizanskih sii. Dal je smernice, naj uničijo po možnosti vse zgradbe, ki bi mogle služiti partizanom kot zavetišče. Ražen čet, ki jih je imel, je ta štab angažiral še italijanski planinski polk »Tagliamento«.⁴⁴¹

Ofenziva se je ponovno začela 16. februarja 1945. Proti Vojskemu je krenilo v zgodnjih jutranjih urah troje kolon. Prva bojna skupina je začela prodirati z Otlice čez Mrzlo rupo

Štab 18. brigade
februarja 1945 na
Vojskem: spredaj
komandant Ibro
Ibraimović, za njim
z leve političen*
komisar Bukovec
Alojz-Nani, načelnik
štaba Slavko Jereb
in Franc Nemgar

in Suhar na Vojsko, druge dve, obe iz Idrije in iz sestava 2. bataljona 10. SS policijskega polka, pa sta krenili iz dveh strani na Vojsko, prva z okoli 250 možmi, prek Spodnje Idrije čez Kanomljo, druga, ki je štela okoli 200 mož, pa čez Kočevše.

Vse tri bojne skupine je pričakala 18. brigada na položajih okoli Vojskega, 5. bataljon in Mornariški odred od k. 1110 po grebenu proti Na ogalcah, 3. in 4. bataljon pa na položajih Perdenski vrh (trig. 983) in severozahodno od Vojskega. Široka razporeditev brigade je omogočila možnost manevra.

Pustili so, da se sovražne kolone približajo. Ko so vse tri kolone prodrle na plato Vojskega, sta jih napadla 5. bataljon in mornariški odred z ognjem strojnic in pušk. Sovražnik se

je kmalu uredil in začel prodirati proti položajem bataljona in odreda. Po kratkem boju sta bila prisiljena na umik proti naselju Na ogalcah, kjer sta se razporedila na črti k. 1061—Na ogalcah.

Tega dne so se borci mornariškega odreda še posebno izkazali v odbijanju sovražnih kolon, ki so prodirale proti položajem njihovega odreda na k. 1171 in po grebenu proti Na ogalcah.

Komandir čete Tomaž Hafner je bil prvi, ki je pokazal, kako je treba voditi boj s sovražnikom. Pustil je, da so se mu sovražniki približali, nato pa je iz neposredne bližine vsul na njih ogenj svoje brzostrelke. Padlo je pet vojakov sovražne predhodnice, drugi pa so se naglo umaknili. S tem je prisilil sovražnika, da se razvije. Tedaj so stopili v boj tudi drugi borci, od katerih se je najbolj izkazal mitraljezec Bruno Brandalin iz Trsta, ki je s svojim mitraljezom preprečil prodiranje sovražnika na položaje odreda. Toda sovražnik je bil premočan in četa se je morala umakniti na druge položaje. Pri tem umiku je vso težino boja s sovražnikom prejel na sebe Bruno s svojim mitraljezom in ga zadržal toliko časa, dokler se četa ni uredila na novih položajih. Tedaj mu je komandir čete dal povelje, naj se umakne tudi on na nove položaje.

Ko je izgledalo, da bo sovražnik uspel četo pregnati tudi z novih položajev, je nenadoma za sovražnikovim hrbtom zapela strojnica. Takoj je bilo v sovražnih vrstah nekaj žrtev. Nastala je zmeda, sovražnik pa ni več mogel pregnati čete s položaja, ker je moral del sii usmeriti na partizansko skupino za svojim hrbtom.

Ta podvig so napravili trije borci mornariškega odreda, ki so pod vodstvom desetarja Ivana Škarice iz Kaštel Starega pri Splitu odšli v patroljo proti Mrzli rupi. Ko je komandir patrolje spoznal, da je med tem sovražnik napadel položaje njegovega odreda, so se vrnili in se neslišno priplazili sovražniku za hrbet. Napadli so prav v trenutku, ko so se napadalci pripravljali, da napadejo odred. Vse tri je za to junaško dejanje pohvalil štab odreda, štab 18. brigade pa jih je predlagal za odlikovanje »znak hrabrosti«. Odlikovanja so jim 23. februarja 1945 izročili pred strojem celega odreda.⁴⁴²

Po zavzetju Vojskega so napadalci nadaljevali prodor v dveh smereh, z eno kolono zahodno proti Smodinu, z drugo pa vzhodno proti Skratovšču, 18. brigada pa je v protinapadu obe

koloni potisnila nazaj na Vojsko, od koder ništa več poskušali prodirati.

Tedaj je pobudo vzel v roke štab 18. brigade in začel preurejati svoje čete za napad. Tretji bataljon je dobil nalogo, naj napade sovražnik na Vojskem. Nalog je v popoldanskih urah tudi izpolnil. Ta drzen napad je sovražnika presenetil, zabarikadiral se je po hišah in se branil iz njih. Četrty bataljon je ta čas napadel kolono, ki je prihajala iz Mrzle rupe. Pri Šinkovcu ji je preprečil pot proti Gornji Trebuši, kamor je hotela prodreti. Branila se je do večera, nato pa se je umaknila v Mrzlo rupo.

Boji so sicer z nočjo prenehali, vendar je štab 18. brigade kljub temu pripravljala nočni napad na Vojsko. Zanj je določil 3. in 4. bataljon, 2. in 5. bataljon ter mornariški odred pa so dobili nalogo, naj zasedejo položaje okoli Vojskega, zaščitijo brigado pred morebitno intervencijo in ne dovolijo, da bi sovražnik pobegnil z Vojskega.

Četrty bataljon naj bi napadel z zahoda od Jlenka, 3. bataljon pa z jugozahodne strani, od k. 795. Napad naj bi se začel ob 1. uri po polnoči 17. februarja 1945.

Ko so se bataljoni začeli oprezno približevati, niso imeli podatkov, kakšno zavaravanje je postavil sovražnik. Četrty bataljon je naletel na sovražno zasedo šele tik pred vasjo. Zapletel se je v boj z njo, kar je omogočilo Nemcem, da so zavzeli položaje po hišah in okoli naselja. Tretji bataljon se je spopadel z njimi, ko so že bili na položajih. V boju v vasi bataljona ništa mogla izgnati Nemcev iz hiš, zato sta se po eni uri obstreljevanja umaknila. Sovražnik je streljal še vso noč, verjetno prepričan, da so partizani obkolili naselje. Ker bataljona ništa uresničila presenečenja, napad ni uspel, vendar je pomenil močan psihološki pritisk na sovražnika, saj so ga partizanske čete med ofenzivo napadale ves dan in še vso noč. Sovražnikove izgube niso znane.

Tudi naslednjega dne, 17. februarja, je brigada napadala sovražnika na Vojskem, oziroma ko je krenil z Vojskega. Spričo stalnega pritiska in tudi iz strahu, da ne bi doživeli še enega nočnega napada, so se Nemci začeli hitro umikati. Med premikom z Vojskega so jih spremljali rafali težkih strojnic. Tudi tista kolona, ki je prebila noč v Gornji Trebuši, je padla v zasedo 4. bataljona 18. brigade. Morala se je poslužiti stran-

skih poti proti Mrzli rupi, na bojišču pa je obležalo okrog 20 mrtvih.

Sovražnik se je umaknil hitreje, kot je prišel. S tem umikom so se končali boji 18. brigade v okviru operacije »Rübezahl II«, ki se je, kot smo videli, za sovražnika končala precej neuspešno.

Bazoviška brigada je v drugem delu ofenzive s svojo aktivno taktiko in manevrom dosegla, da se je operacija spremenila v nekoristne pohode sovražnih kolon, ki so jih partizani trdovratno napadali.

V teh bojih je bilo na sovražni strani po partizanskih virih 57 mrtvih; od teh jih je 20 padlo v zasedi 4. bataljona. Brigada je imela le nekaj ranjenih.

Nemci so, kot kaže, tokrat imeli za takšen cilj, kot je obkolitev in razbitje partizanov na Vojskem, prešibke sile. Dejstvo, da se je tedaj, ko so bile partizanske enote angažirane v bojih po Trnovskem gozdu in na Vojskem, premikala kolona v moči okoli 2000 mož po cesti Postojna—Vipava—Ajdovščina—Gorica in brez motenj prispela v Gorico, pa govori, da je bil sovražnikov cilj drugačen. Izkoristili so odsotnost partizanskih čet za nemoten promet po dolini.

Tudi druge enote 30. divizije so napadale sovražnika in mu prizadejale občutne izgube.⁴⁴³

PROTIUDAREC V VIPAVSKO DOLINO

Po teh dogodkih se je 10. SS policijski polk z okrepitevami umaknil v svoja izhodišča. Razporedil se je na robu Trnovskega gozda, v Grgarju, na Trnovem in Colu, v Vipavski dolini pa je zasedel zaporno črto ob glavni cesti Gorica—Ajdovščina—Postojna.

Na zahtevo štaba 9. korpusa so začela napadati sovražne postojanke okoli Trnovskega gozda zavezniška lovsko-bombarderska letala. V napadih so sodelovale tudi eskadrilje letalstva NOVJ, ki so imele svojo bazo na otoku Visu. Tako so 21. februarja bombardirala Col in povzročila hudo paniko, saj svojih postojank nemško letalstvo ni več branilo, ker na tem področju niso več imeli letal. Na Colu je bilo 5 mrtvih in 6 ranjenih. Letala so 23. februarja napadla in mitraljirala tudi domobransko postojanko na Veharšah pri Idriji.

Štab 9. korpusa je imel v načrtu skupno akcijo letalstva in 30. divizije na Cepovan in Trnovo, vendar do tega ni prišlo, ker so izpraznili te postojanke sami tik pred napadom. Skoda, ki so jo povzročili takšni napadi lovskih letal, ni bila velika, pa tudi izgube niso bile hude. Večji učinek je imelo na sovražnika dejstvo, da ga tolče ražen zavezniškega tudi letalstvo NOV in POJ. To mu je dalo vedeti, da bo v bodoče moral v boju z 9. korpusom računati tudi s tem.

Okupator je bil pravzaprav v trenutni krizi. Njegova napadalnost je splahnela, pod pritiskom partizanskih čet pa se je moral umakniti tudi z že zavzetega ozemlja.

Štab 9. korpusa je seveda izkoristil ugoden operativni položaj in izdal povelje, naj 31. divizija usmeri svojo ofenzivno dejavnost proti Gorenjski in Dolomitom, 30. divizija pa proti sovražnim postojankam ob robu Trnovskega gozda in v Vipavski dolini.

Nemške čete, ki so med tem že izpraznile Cepovan in Lokve, so se še vedno zadrževale na Trnovem. Zato je štab 9. korpusa ukazal ponovni napad na Trnovo. Da bi zavaroval akcijo, je poklical 3. brigado »Ivana Gradnika« iz Vipavske doline in Krasa, 17. brigado pa z območja Erzolja in Stjaka. Prišle so tudi topniške enote 9. korpusa z Gornje Trebuše.

Za izvedbo napada so določili Bazoviško brigado, ki se je približala k Trnovemu in se pripravila za napad. Ta naj bi se začel v noči na 24. februar 1945. Odložiti so ga morali za eno noč, ker se 3. brigada ni mogla pravočasno prebiti skozi sovražno zaporno linijo na glavni cesti Gorica—Ajdovščina in zavzeti položaje zaradi zavarovanja proti Gorici.

Ko so bile 18. brigada in druge enote zvečer 24. februarja pripravljene, so ugotovile, da se je sovražnik tik pred napadom, preden ga je mogla 18. brigada obkoliti, naglo umaknil proti Grgarju.⁴⁴⁴

Ker je bila pot v Vipavsko dolino zopet svobodna, je štab 9. korpusa izdal povelje, naj brigade udarijo v Vipavsko dolino in razbijejo zaporno črto ob glavni cesti Gorica—Ajdovščina—Vipava. Bazoviška brigada je še istega dne ob 15. uri dobila nalogo, naj napade in razbije sovražnikovo zavarovanje med Gorico in Ajdovščino ter zavzame postojanko na Taboru.

UNICENJE SOVRAŽNE POSTOJANKI NA TABORU

Zasedba skoraj vseh vasi ob glavni cesti in številne zasede ob njej naj bi preprečile prehajanje partizanov čez cesto ter zavarovale promet. Zasedli so tudi vasico Tabor in se utrdili v nekaj hišah. Naselje je na gričku in gospoduje nad cesto. Na položajih je bilo tudi nekaj topov. Sosedna postojanka je bila v Crničah in drugih vaseh ob cesti.

Komandant Ibro
Ibraimović in
politični komisar
18. brigade Alojz
Bukovec-Nani 7
brigadno zastavo
v Kamnjem
februarja 1945

Po divizijskem načrtu je 18. brigada imela nalogo napasti zaporno črto od Crnič do vasi Potoče in ta odsek očistiti od sovražnih enot.

Stab brigade je vlogo napadalne enote, ki naj bi uničila sovražno postojanko na Taboru, dodelil 2. bataljonu. Z eno strelsko ter s težko četo naj bi napadel postojanko, z drugima dvema četama pa se zavaroval proti Črničam in Oseku. Nalogo, da napade in očisti vasi Ostini in Kamnje, je dobil 4. bataljon,

ki naj bi ražen tega z eno četo zasedel še k. 274 ter greben vzhodno od nje. Peti bataljon naj bi napadel in očistil teren od Črnič do k. 187 pri vasi Malovše ter zavaroval napad 2. bataljona z juga. Tretjemu bataljonu so zaupali čiščenje odseka od vasi Malovše od k. 187 in Potoč. Mornariški odred je ostal v brigadni rezervi v vasi Lozarji, kjer je bil tudi štab 18. brigade. Napad naj bi se začel ob polnoči 25. februarja 1945.

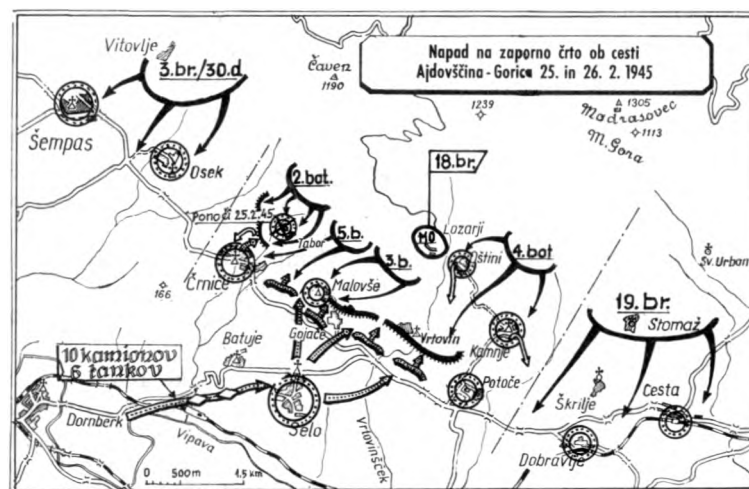
Zahodno od 18. brigade je od Črnič proti Sempasu napadala 3. brigada 31. divizije, vzhodno od vasi Potoče in Dobravlje pa 19. brigada. Obe brigadi sta s svojo razporeditvijo in nalogami dobro varovali tudi Bazoviško.

Dan poprej, 24. februarja, so oddelki nemške 188. divizije gorskih lovcev začeli ofenzivo na Krasu in v Gorenji Branici iz izhodišč v Opčinah, Sežani, Storjah in Vrabčah. V akciji je sodelovalo okoli 1300 mož. Kolone te divizije so sistematično in natančno pregledovale ozemlje ter potiskale partizanske enote proti Vipavski dolini, da bi jih na zaporni črti uničile. Na področju, ki ga je zajela ofenziva, so bile le manjše partizanske enote iz sestava komande mesta, kajti 3. brigada 31. divizije in 17. brigada 30. divizije sta že prejšnjo noč odšli. V takem položaju je pomenil napad na zaporno črto veliko presenečenje in je popolnoma preprečil izpolnitev načrta 188. divizije gorskih lovcev.⁴⁴⁵

Bazoviška brigada, ki se je brez težav spustila v Vipavsko dolino, je začela po bataljonih zavzemati izhodiščne položaje. Drugi bataljon je prišel na položaje za napad nekoliko prej, ob 22. uri, druge enote pa so prispele eno uro pozneje. Signal za splošen napad na zaporno črto je bil začetek napada na sovražno postojanko na Taboru.

Napad se je začel nekaj čez 23. uro, ko so se jurišne skupine, te so štejele po deset borcev, iz 2. čete 2. bataljona popolnoma neopaženo približale hišam na Taboru. Sočasni napad skupin je ob močni podpori težke čete sovražnika tako presenetil, da ni utegnil organizirati svoje obrambe. Po zelo kratkem boju je bila postojanka zavzeta, del posadbe pobit, drugi pa so pobegnili proti Črničam.

Sovražnik je poskušal s protinapadom iz Črnič znova osvojiti postojanko, toda 1. in 3. četa 2. bataljona sta ga energično odbili, 2. četa pa je zasedla položaje na Taboru in organizirala obrambo.

Med tem časom so se že razplamteli ogorčeni boji po vsej zaporni črti, ki je bila kmalu razbita vzdolž vse ceste od Ajdovščine do Šempasa.

Naslednjega dne, 26. februarja, je ob 3.30 sovražniku prišlo na pomoč iz Gorice čez Prvačino do vasi Sela deset kamionov vojske v spremstvu šestih tankov. Ko so se vojaki izkrkali, so krenili v napad. Ker jih je bilo nekaj v civilnih oblekah, so neopaženo smuknili na spoju med 3. in 5. bataljonom v zaledje brigade. Okoli 7. ure zjutraj so se priplazili za hrbet 2. četi 2. bataljona na Taboru in jo začeli obkoljevati. Vendar je 2. bataljon opazil nevarnost in napadalec v protinapadu odbil. Pri tem je težka četa uporabila zaplenjeni top in izstrelila 15 granat. Po krajšem boju so bili Nemci prisiljeni na nagel umik v dolino.⁴⁴⁶

Po teh dogodkih je 2. bataljon prevzel del obrambne črte od vasi Raven do Kamnjega, kjer je nadaljeval boj.

Ob 8. uri je kakih 200 mož napadlo položaje 4. bataljona. Ena njegova četa je zasedla Malo brdo (k. 274), druge pa so držale greben vzhodno pri k. 274. Na to točko, ki jo je držala 1. četa, je sovražnik usmeril svoje glavne sile. Najprej je obsul Malo brdo z dežjem granat brzostrelnih topov in težkih minometov, nato pa je začel pritiskati. Četa je vzdržala do 11. ure, ko je bila prisiljena na umik proti Kamnju na naslednji polo-

žaj in zasesti k. 229. Tudi 2. četa se je morala zaradi tega umakniti bližje vasi Oštini. Boj se je nadaljeval na novih položajih, sovražnikovo prodiranje pa je bilo ustavljeno. Ob

14. uri popoldne so na tem sektorju že popolnoma prenehali napadi, na drugih odsekih fronte 18. brigade so bili boji do večera.

Brigada je imela zvečer 26. februarja čvrsto v svojih rokah črto Pri Ušajih—Ravne—Kamnje—Lozarji in Oštini. Na Taboru je 2. bataljon zaplenil polavtomatski 45 mm top s 75 naboji, štiri konje, puško, 2000 nabojev za strojnice, precej zimskih plaščev in živeža. Pri napadu je 2. četa 2. bataljona imela tri padle. Padli so borci Radijonov, Saranov in Pastuhov, kasneje pa je padel tudi politični komisar te čete Kaumbajev. Sovražnik je imel 15 mrtvih in več ranjenih.⁴⁴⁷

Navsezgodaj zjutraj 27. februarja so okupatorji znova napadli brigado, da bi jo pregnali čim dlje od glavne ceste. Cete so bile na istih položajih, ki so dominirali nad okolico prav do glavne ceste. Ker so pričakovali, da ne bo mogoče zlahka pregnati partizanskih čet s teh dominantnih položajev, so že ponoči pripeljali iz Gorice nekaj baterij topov. Te so začele tolči položaje, vendar so branilci vzdržali ogenj. Začeli so celo iskati vrzeli na spoj ih, skozi katere bi vdrl v obrambo. Okoli

10. ure se je skušala vtihotapiti bojna patrulja 25 mož iz vasi Kamnje po neki grapi proti vasi Potoče.

Napadel jo je 4. bataljon in ji preprečil, da bi prodrla v zaledje brigade. Tudi frontalne sovražne poskuse so bataljoni povsod odbili z izgubami. Ko ni mogel s čelnimi napadi, je sovražnik okoli poldne poslal iz Ravnice nad Grgarjem kolono kakih 200 mož, naj po južnih pobočjih Cavna udari v hrbet brigade, štab brigade pa je dal povelje 4. bataljonu, naj spremeni svoje položaje, zasede rob vasi pod Kuci jem in to sovražno kolono napade v bok, ko bi se pojavila. Bataljon jo je res napadel in jo prisilil, da se je branila. Stab brigade je nato ukazal, naj se bataljon pomakne še višje, pod strmine Cavna, kjer se je potem bojeval s sovražnikom do 18. ure, ko je ta prekinil boj in se umaknil. V boju s 4. bataljonom je bilo po podatkih njegovega operativnega dnevnika 30 mrtvih in 25 ranjenih, medtem ko je imel bataljon le dva mrtva, 7 pa so jih pogrešali. Bataljon je izgubil tudi strojnico, brzo-strelko in 5 pušk.⁴⁴⁸

Tudi drugi trije bataljoni 18. brigade so bili ogorčene boje s sovražnikom, ki je napadal frontalno. Ves dan je tolklo topništvo in jurišala pehota, ki jih ni mogla pregnati s položajem. Po presoji štaba brigade so tega dne izstrelili okoli 2000 granat in min iz topov in težkih minometov. Ko je padla noč, so prenehali ti brezuspešni boji in napadi.

Štab 30. divizije je dal ukaz, naj se v noči na 28. februar brigade umaknejo iz Vipavske doline, da bi se izognile udarcem sovražnikovih sili, ki jih je bilo pričakovati naslednjega dne.⁴⁴⁹

V teh bojih se je zlasti izkazal mitraljezec Franc Dangos iz 4. bataljona, ki je s svojo strojnico pokosil 17 Nemcev iz tište kolone, ki je krenila iz Ravnice. Kasneje je padel tudi on, zadela ga je topovska granata, ki je ubila tudi njegovega pomočnika in uničila strojnico.

Brigade so bile že tri dni v boju, bile so že utrujene ter potrebne odmora in popolnitve s strelivom.

Po podatkih iz partizanskih virov je imel sovražnik v teh tridnevnih bojih 59 mrtvih in 37 ranjenih, Bazoviška pa 10 padlih, 16 ranjenih in 11 pogrešanih.⁴⁵⁰

Ko se je 18. brigada umaknila s položajev, je ponoči odšla na Trnovo, kjer se je odpočila.

Za junaške boje v Vipavski dolini je dobila zaslužen priznanje, ki ga je izrekel štab 30. divizije v svojem dnevnem povelju. To se glasi:

»Po neuspeli sovražni ofenzivi na naše osvobojeno ozemlje, v kateri so sovražne sile imele nalogo, da vsaj razbijejo, če že ne uničijo naše edinice, so brigade naše divizije prešle kljub izredno težkim vremenskim pogojem v protinapad, likvidirale Trnovo, nato vdrle v Vipavsko dolino in že v prvem odločnem jurišu likvidirale novopostavljeno postojanko Tabor ter zadale sovražniku 59 mrtvih in veliko število ranjenih. Zaplenjen je polavtomatski top, 4 konji, veliko municije in druge vojaške opreme.

Dva dni so trajale izredno težke borbe s številčno močnejšim sovražnikom pod izrednim artilerijskim ognjem, saj je sovražnik urgel več kot 2000 granat. V teh bojih je 18. brigada pokazala izredno požrtvovalnost, samopremagovanje in dobro vodstvo v borbi, za kar štab 30. divizije izreka vsem borcem, podoficirjem in oficirjem ter političnim komisarjem

POHVALO IN PRIZNANJE

Posebno pohvalo izreka štab 30. divizije ruskemu bataljonu, ki je z energičnim jurišem zavzel postojanko Tabor, zaplenil polavtomatski top, 4 konje ter mnogo opreme in municije. Štab 18. brigade naj predloži najboljše borce za odlikovanje,⁴⁵¹

»RÜBEZ AHL III«

Ceprav ni dosegel uspehov, ki jih je želel, je sovražnik s pravo trdoglavostjo nadaljeval operacijo »Rübezahle«.

Bazoviška brigada je po prihodu na Trnovo takoj zasedla obrambno črto, ki jo je utrdila že bivša italijanska vojska, Kucelj (k. 1239)—Veliki rob (trig. 1237)—Caven (trig. 1190)—južno Vitovski vrh (k. 919)—k. 626 ter vzpostavila zvezo s 3. brigado »Ivana Gradnika«, ki je zasedla položaje proti Podgozdu. V notranjosti so se enote te brigade razporedile pri Voglarjih in Rjavcih.

Kosovelova brigada je bila na črti Bratini—Črnigoji—Predmeja, Gregorčičeva pa Navorše—Petrogalovc—Obli vrh. S takšno razporeditvijo je hotela 30. divizija zaščititi poti s Trnovskega gozda in sovražniku onemogočiti, da bi zopet zaprl pristop v Vipavsko dolino in odrinil divizijo globoko v Trnovski gozd.

Sovražnik je takoj krenil za brigadami, ki so se umaknile iz Vipavske doline. Ze 28. februarja 1945 je kolona v moči 450 mož začela prodirati iz Ravnice v Trnovski gozd. Glavni napad je usmerila na spoj med 3. in 18. brigado pri Voglarjih. Po krajšem boju se je uspela vkliniti. Daleč ni mogla, kaj ti obe brigadi sta takoj poslali svoji rezervi na področje sovražnega vdora. Najprej so ustavile napredovanje, nato pa šle v protinapad, odločno razbile klin in vrgle sovražnika nazaj. Brigadi sta potem zavzele prejšnje položaje, napadalci pa so se razporedili pred brigadno črto.

Na odseku 17. brigade je tega dne prišlo do manjšega izpada iz Cola proti Predmeji, ki pa je bil po kratkem obstreljevanju odbit.

Ti boji so pomenili izvidniško dejavnost na obodih svobodnega ozemlja 9. korpusa. Ves 1. maree 1945 je bilo opaziti le delovanje izvidniških patrolj.

Proti večeru so se nemške enote umaknile iz Ravnice in odšle v Grgar, brigade pa so ostale na istih položajih. Bilo je zatišje pred nevihto, kajti okupator je začel pripravljati in zbirati nove sile, da bi nadaljeval operacijo »Rübezahl«.

Operativni štab višjega SS in policijskega vodje za operativno cono Jadransko morje je izdal 2. marca 1945 povelje, s katerim je oblikoval združeno skupino »Löwe« (Lev) in ji določil, da prepreči 9. korpusu izhod v Vipavsko dolino, potem pa napadajoč iz območja Ravnica—Britof z zahoda, z vzhoda pa v smeri Dol—Otlica—Predmeja uniči glavnino 30. divizije.⁴⁵²

S posebnim poveljem je določil tudi štab te skupine (12 oficirjev), vlogo komandanta pa je prevzel osebno general-lajnant policije Globocnik.⁴⁵³

Skupina »Löwe«, ki je štela okoli 5000 mož, je bila sestavljena iz dveh bojnih skupin. Bojno skupino »Zuschneid« so sestavljale 11. in 12. četa 3. bataljona in 2. bataljon (brez ene čete) 10. SS policijskega polka, okrepljeni 3. bataljon 15. SS policijskega polka, del 188. policijske gorske izvidniške čete, dva bataljona 1. prostovoljnega srbskega korpusa (nedićevci) in en bataljon kavkaške kozaške divizije, skupaj 25 čet s približno 3000 možmi.

Ta bojna skupina je imela nalogo zapreti obroč severno od ceste Ajdovščina—Šempas in preprečiti prodor partizanov v Vipavsko dolino s severa, nato pa potisniti partizane na sever in jih z močnim desnim krilom iz rajona Dol—Otlica—Predmeja napadati proti severozahodu, udarjajoč v bok in zaledje enot, utrjenih na položajih Krnica—Sedovec. Nedićevske sile, ki so jih poslali na Col, so dobile nalogo, da napadejo na področju Križne gore.

Bojno skupino »Köstermann« sta sestavljala dva bataljona 730. polka 710. pehotne divizije, okrepljena s pionirskim vodom in vodom baterije 112. topniškega polka, 3. bataljon (brez dveh čet) 10. SS policijskega polka s topovsko baterijo, 1. četa 1. bataljona 10. SS policijskega polka, akcijska enota varnostne policije in del izvidniške čete 182. gorskega policijskega polka, skupaj 13 čet z okoli 2000 možmi.⁴⁵⁴

Skupina je imela nalogo, da 2. marca 1945 ob 16. uri napade Crnovnik (trig. 859) severno od vasi Podgozda in zavzame Lokve. S svojim desnim krilom naj bi zavzela Trnovo,

nato pa s stalno zaporno erto na cesti Lokve—Predmeja preprečila umikanje partizanskih čet proti severa.⁴⁵⁵

V zgodnjih jutranjih urah 2. marca 1945 je skupina »Löwe« začela prodirati v dveh kolonah, iz Ajdovščine proti Predmeji in s Cola proti Otlici. Zaradi goste megle ništa mogli zjutraj uporabiti topništva. Napade sta 17. in 19. brigada povsod odbili. Boji so se razvijali celo dopoldne. Ko so uporabili še svojo rezervo in jo podprli s topniškim ognjem, so v popoldanskih urah uspeli potisniti 1. bataljon 19. in del 17. brigade ter se povzpeli na rob Trnovske pianote. To je bil edini rezultat prvega dne napada združene skupine »Löwe«.

Bazoviška brigada je bila na položajih ves dan. Sovražnik je ni napadel. Tudi Gradnikova brigada je imela miren dan.⁴⁵⁶

Glavni napad na njene položaje je bojna skupina »Zusehneid« začela 3. marca zjutraj po enourni topniški pripravi, ki je bila precej točna. Enote so morale menjati položaje, da ne bi imele velikih izgub. Takoj po končanem ognju so sovražne enote krenile v napad. Glavni udarec so usmerile na desno krilo 3. brigade proti vašem Voglarji in Nemci.

Kmalu so se vklinile in zavzele del bojne črte, s čimer sta 3. in 17. brigada zašli v hud položaj, zlasti zato, ker so začele prodirati v njuno zaledje. Tudi njun protinapad so napadalcı odbili in nadalj evali prodor v globino zaledja.

Zaradi nevarnosti obkolitve je štab divizije izdal povelje, naj se obe brigadi umakneta in zavzameta novo obrambno črto, od Krnice na robu Trnovskega gozda čez Kameni breg do Spletnega hriba pri Lokvah.

Ko je sovražna skupina »Zuschneid« ob 15. uri zopet napadla partizane, so jo na novih položajih povsod odbili. Zasedla je položaje pred obrambno črto in čakala, da bi prišla rezerva. Okoli 17. ure popoldne se je začel nov močan napad na položaje 18. brigade. V hudi enourni bitki, v kateri je bil sovražnik nekajkrat odbit, je sovražna skupina »Zuschneid« končno prebila obrambo brigade, ta pa je bila prisiljena, da se ponovno premakne na nove položaje. Pod zaščito 2. bataljona so se 3., 4. in 5. bataljon umaknili na položaje vzporedno s cesto Lokve—Mala Lažna, 5. bataljon pa je dobil zvezo z 19. brigado, ki je bila pri Mali Lažni. Drugi bataljon je s svojo težko četo v rajonu Gozd zasedel položaje severno od Lokev, Mor-nariški odred pa je bil na cesti Lokve—Lažna pri k. 1046 v brigadni rezervi.⁴⁵⁷

Sovražnik je tega dne prodril na Ottico in Predmejo. Obe brigadi, 17. in 19., sta se bojevali zlasti okoli Rdeče hiše na Predmeji. Kmalu je zaradi sovražnega prodora pri Trnovem štab 30. divizije moral poslati 19. brigado na Malo Lažno, da bi zavarovala razporeditev divizije proti Predmeji.

Gregorčičevo pa so po teh bojih poslali čez Kozje stene, naj po stezi, ki vodi čez Medvedji hrib in Poslušajne, krene na Mrzlo rupo kot rezerva 30. divizije. Vendar je na ta način ostalo levo krilo obrambe odkrito, sovražnik pa je imel svobodno pot do položajev, kjer sta bili 18. in 19. brigada.⁴⁵⁸

Gradnikova brigada se je ves dan bojevala s sovražnikovimi skupinami, ki so prodirale po cesti Zavrh—Lokve in Nemci—Lokve ter se je morala umikati vzporedno z enotami 18. brigade proti Lokvam.

Tako je sovražna skupina »Löwe« uspela potisniti partizanske enote do črte Lokve—Mala Lažna—Bukovec in zavzeti vse vasi na obronkih Trnovskega gozda. Odrinila jih je globoko v Trnovski gozd, ni pa obkolila ali razbila nobene. To je nameraval sovražnik storiti sedaj z naglimi prodori v notranjost Trnovskega gozda, kjer bi potem razbili obe skupini, ki sta se trudili, da kot klešče objameta 30. divizijo.

Naslednjega dne, 4. marca, je sovražnik že zgodaj zjutraj začel napadati proti Lokvam od vasi Nemci in Zavrh ob močni podpori topništva in težkih minometov. Prva se je spopadla

3. brigada »Ivana Gradnika«, kmalu zatem pa so se z napadalci spoprijele tudi enote 18. brigade. Glavni udar je bil usmerjen proti Lokvam. Po srditih bojih obeh brigad so končno Nemci sredi dopoldneva zavzeli Lokve in takoj nadaljevali prodor proti Lažni. Enote 18. brigade so se umaknile jugovzhodno od Lokev, okoli poldne pa je v sodelovanju z Gradnikovo že šla v protinapad na desni bok od Gozda. Razvnela se je huda bitka, sovražnik pa je bil začasno ustavljen. Ker pa so druge nemške sile prodrle proti Lokvam tudi s Predmeje, sta brigadi bili v nevarnosti, da bosta obkoljeni. V takem položaju sta se morali umakniti.

Bazoviška brigada je odšla proti Bukovcu in Zelenem robu, kjer je 19. brigada že bila pri barakah 9. korpusa, ki so bile zgrajene globoko v gozdu in dobro skrite.

Sovražnik pa je energično prodiral. Zavzel je Lažno in s kolono kakih 400 mož nadaljeval pot v dolino Trebuše po strmi poti ter zavzel Gornjo Trebušo. Druga kolona skupine

»Zuschneid« se je zmuznila mimo položajev 19. brigade po skriti gozdni poti in dalje pri k. 982 na cesti Ottica—Predmeja do Petrovega hriba in Ledenice (k. 1090), s čimer je bila presekana pot Mala Lažna—Mrzla rupa. Tako sta se praktično združili bojni skupini »Köstermann« in »Zuschneid«. Gospodarili sta na cestah Mrzla rupa—Mala Lažna in Mala Lažna—Lokve—Lažna ter obvladovali Gornjo Trebušo, obe brigadi, 18. in 19., pa sta bili sami, obkoljeni globoko v Trnovskem gozdu.⁴⁵⁹

Očitno oba štaba brigad ništa imela točnega pregleda, kaj se dogaja tega dne, in ništa vedela, kam je stvarno sovražnik prodr. Dobila sta le obvestilo, da je sovražnik zavzel Mrzlo rupo, ne pa tudi Gornjo Trebušo. To je vplivalo na njuno odločitev, kam naj se prebijeta iz sovražnega obroča. Sklenili sta, da se v noči na 5. maree 1945 prebijeta v dolino Trebuše. Izbrala sta komaj prehodno stezo, ki vodi s Podanovca po globokem klancu v dolino h Gornji Trebuši.

BRIGADI V SOTESKI

Ko sta se štaba brigad dogovorila o smeri preboja, oblikovanju kolone in si razdelila naloge v tem težavnem nočnem pohodu v dolino Trebuše, je prva krenila 18. brigada. Na čelu kolone je bil 2. bataljon, za njim štab in 3. bataljon, potem pa še 4. in 5. bataljon.

Za njimi se je premikala 19. brigada, ki je imela v zaščitnici 3. bataljon. Ko je bilo vse pripravljeno, se je ob 20. uri začel premik in spuščanje v dolino. Težko so se borci prebijali po ozki in s snegom pokriti spolzki stezi. Nekaterim borcem je med potjo spodrsnilo. Padli so čez strme skale v globoko sotesko. Dva borca iz 2. bataljona 18. brigade sta se celo smrtno ponesrečila, ko sta padla čez strmo skalovje.⁴⁶⁰

Napredovali so zelo počasi. Kolona je vsa izmučena prišla šele jutraj na dno soteske. Namesto odmora v bližnji Trebuši pa jih je na izhodu pričakala močna nemška zaseda, ki je takoj začela streljati na izmučene borce na čelu 2. bataljona. V tem težavnem položaju je 2. bataljon takoj jurišal na sovražno zasedo in se z bojem prebil na drugo stran doline. Z njim sta se prebila še štab 18. brigade in 3. bataljon, toda 4. in 5. bataljon 18. brigade in vsa 19. brigada so ostali v strmi soteski.⁴⁶¹

Devetnajsta, ki je šla za 18. brigado malo pozneje, je bila šele na pol poti, ko se je v dolini začel boj z nemško zasedo. Sele ko je dohitela 4. in 5. bataljon Bazoviške, ki se ništa prebila, je štab 19. brigade spoznal resnost položaja. Takoj je ukazal 3. bataljonu, naj se vrne, pred vhodom v sotesko zasede položaje in naj za nobeno ceno ne dovoli sovražniku, da ga zavzame. Kar pet partizanskih bataljonov je bilo v strmi soteski brez možnosti, da bi se umaknili iz nje po kaki drugi poti.

Ker je sovražnik že zapiral izhod in bi lahko vsak čas zaprl tudi vhod v sotesko, so bili v zelo nevarni pasti. Tudi v bližini vhoda v sotesko so bile dovolj močne sovražne sile, da bi mogle trdno zapreti to past. V primeru odkritja, da so v soteski tolikšne partizanske sile, bi s pridom uporabili letala in minomete. Borci so bili utrujeni zaradi neprestanih bojev v zadnjih treh dneh, dolgih pohodov in slabe prehrane. Ves dan so ždeli lačni in obsojeni na negotovost v soteski.

Najhuje je bilo z ranjenci, ki so jih enote nosile s seboj še od zadnjih bojev. Morali so jih nositi po strmih stezah, sedaj pa so v res neugodnem položaju brez hrane, strokovne pomoči in nege čakali na rešitev iz zagate.

Tega dne so napor presegli meje zmogljivosti borcev. Nekateri so imeli privide in kazali znake živčnega zloma. Komandirji in politični komisarji so imeli ves dolgi in naporni dan obilo dela, da so takšne pomirili ter ohranili red in disciplino.

TOVARIŠKA POMOČ 17. BRIGADE

V kakšni nevarnosti so bile enote v soteski, je bilo jasno, ko je 5. marca 1945 popoldne prodrla do njenega vhoda nemška kolona okoli 150 mož, ki po vseh izgledih ni niti slutila, da je v soteski pet partizanskih bataljonov. Takoj jo je napadel 3. bataljon 19. brigade. Razvnel se je hud boj. Ker je oslabljeni 3. bataljon ni mogel pregnati, se je začel umikati proti Bukovici (k. 1448) in tako potegnil za seboj sovražnika, da se ne bi spustil v sotesko. To bi bilo lahko usodno, saj bi bili v tem primeru bataljoni v soteski med kladivom in nakovalom.⁴⁶²

Ko je štab 30. divizije zvedel, v kakšnem nevarnem položaju so njene enote, je ukazal naj divizijska rezerva, 17. bri-

gada in del 3. brigade »Ivana Gradnika«, v noči na 6. maree energično napadeta sovražnika v Gornji Trebuši. Cilj tega napada je bil angažirati nemške sile, osvoboditi izhod iz soteske ter omogočiti 18. in 19. brigadi, da se rešita iz zagate.⁴⁶³

Po vsemu sodeč, Nemci niso imeli podatkov, da so partizanske čete še v soteski. Menili so, da so se prebile skozi zasedo. Drugače ne bi bilo mogoče razložiti dejstva, da so izpustili iz rok ugodno priložnost, ko bi na lahek način uničili polovico partizanske divizije.

Gregorčičeva in Gradnikova brigada sta se dobro pripravili in s prvim mrakom začeli napadati Gorenjo Trebušo. Nemci so kmalu potegnili moštvo iz zased v postojanko. S tem je bil uresničen osnovni cilj napada.

To so blokirani bataljoni 18. in 19. brigade izkoristili in se neopaženo izmuznili iz soteske. Šli so čez cesto med Gorenjo in Dolnjo Trebušo, nekaj časa celo po mrzli vodi in kamenju hudourniške reke Trebuše, potem pa so krenili proti Vojskemu, kamor so prišli proti jutru, ne da bi jih kdo oviral.

Cepprav so bili vsi borci do kraja izčrpani in lačni, so bili zadovoljni in vedri, ker so se jasno zavedali, iz kakšnega hudega položaja so se rešili.

Bazoviška se je zbrala na Vojskem, 19. brigada pa je odšla v Mrzlo rupo.⁴⁶⁴

Po poročilih štaba 18. brigade je imela sovražna stran v treh dneh boja 61 mrtvih, 54 ranjenih in dva ujeta, zaplenili pa so dve puški, 600 nabojev in drugo vojaško opremo, brigada pa je imela 7 mrtvih, dva sta bila ranjena in eden pogrešan.⁴⁶⁵

Sovražnik je v operaciji »Rübezahl«⁴⁶⁶ začasno nekajkrat potisnil glavnino 9. korpusa globlje v Trnovski gozd in jo odrinil od Vipavske in Soške doline. S tem so partizanske enote začasno izgubile manevrski prostor in svoje baze v Trnovskem gozdu. Še bolj pa so zaradi zimskih razmer občutile oddaljenost od Vipavske doline zaradi slabe prehrane. Trpela je zlasti 30. divizija, ki se je ponavadi prehranjevala na tem področju.

Sovražnik, ki se je tega zavedal, je postavil prav zategadelj ob robu Trnovskega gozda močne postojanke, ki so nadzorovale prehode proti Vipavski in Soški dolini.

Med ofenzivo so se partizanske čete precej zmanjšale, bataljoni so postali šibki. Novih borcev ni bilo mogoče mobi-

lizirati, saj so primorske vasi dotlej že dale 9. korpusu več partizanskih borcev, kot so zmogle. V njegovih vrstah je bilo že mnogo mladoletnih prostovoljcev in precejšnje število deklet in žena.

Neprestani boji so razredčili partizanske vrste, bolnišnice so bile polne ranjencev, ki jim je bila potrebna daljša nega, da bi se mogli vrniti v svoje enote, mnogi pa so ostali invalidi.

REORGANIZACIJA BRIGADE

Po preboju iz soteske pri Gorenji Trebuši sta se brigada in mornariški odred razporedila na Vojskem. Najprej so odnesli ranjence, ki so bili potrebni zdravniške pomoči, do bližnje javke za partizansko bolnišnico »Pavla«, brigada pa se je končno vsaj malo odpočila ter napolnila rezerve streliva.

Do tedaj je brigada imela pet bataljonov, ne upoštevajoč bataljona v Benečiji, za katerega je bilo jasno, da ga ne bo več v sestav brigade.

Štab brigade je sklenil reorganizirati tudi bataljone, ki so bili ražen 2. bataljona precej slabotni. Četrty bataljon je, na primer, imel 5. marca le 93 borcev in bork, nič močnejša ništa bila tudi 3. in 5. bataljon.⁴⁶⁶

Štab brigade je ukazal, naj se 4. preimenuje v 1. bataljon. Četrty bataljon pa je postal bataljon, ki je deloval v Brkinih, na Krasu in v slovenski Istri, na ozemlju Istrskega odreda ki ga je štab 30. divizije s poveljem z dne 27. januarja 1945 dodelil brigadi. Začasno je le administrativno pripadal brigadi, pošiljal pa ji je številne novice, ki jih je mobiliziral na svojem velikem operativnem področju. Pri štabu brigade so bili še vod za zvezo, ki je imel radijsko oddajno postajo za zvezo s štabom divizije, kurirje in telefone za zvezo z brigadnimi oddelki, zaščitni vod, ki je imel nalogo varovati štab in bližnje enote, sanitetni vod, ki je vzdrževal majhno brigadno ambulanto, če ni bilo boja, v boju pa je razvijal brigadno previjališče.

Ražen teh enot je bila pri štabu brigade še četa težkega orožja, v kateri so bili težki in lahki minometi in težke strojnice ter protitankovske puške in metalci protitankovskih min PIAT.

Takšno četo je imel tudi 2. bataljon. Ta pa je delovala v okviru bataljona.

Brigada je imela še minersko-sabotažne vode (MSV); pri štabu brigade enega, ki je deloval z enotami brigade, in pri 4. bataljonu dva, ki pa sta delovala samostojno ob sovražnih komunikacijah. Ražen teh enot je bil pri štabu brigade še intendantski vod, ki je skrbel za brigadni pratež in kuhanje hrane. Ta največkrat najvažnejša prištabna enota ni imela lahke naloge, saj so bile njene vreče pogosto prazne in ni mogla ničesar razdeliti bataljonskim kuhinjam, zlasti v sovražni ofenzivi. Intendanti brigade so bili tesno povezani z gospodarskimi komisijami na terenu, od katerih naj bi dobivali dovolj živil, vendar pogostokrat niso mogli opraviti nalog zaradi hude revščine pasivnih krajev.

Bataljoni, ki so bili pri štabu brigade, so bili tudi po reorganizaciji precej šibki, saj sta 1. in 3. štela vsak le nekaj čez sto mož. Pod brigadnim poveljstvom je še nadalje ostal mornariški odred, ki je imel nekaj čez 90 borcev. Ceprav so enote, ki so bile formalno pod poveljstvom 18. SNOUB »Bazoviške«, štejele čez tisoč mož, je brigadno jedro imelo 8. marca 655 mož po spisku, dejansko pa le 451. Odsotnih je bilo 214 pripadnikov brigade, med njimi največ ranjencev, ki so se zdravili po bolnišnicah, in gojenci v raznih šolah in tečajih. Svoje borce in druge je brigada redno pošiljala v šole in tečaje. Samo 4. bataljon je sicer štel čez 300 mož, bil pa je daleč od jedra brigade in nanj pri operacijah niso mogli računati.⁴⁶⁷

Ker so hkrati postavili tudi poveljniški kader, se je jedro brigade notranje utrdilo in bilo pripravljeno za nove boje, ki so jih čakali in v katerih se je pokazalo, da je bil ta ukrep popolnoma pravilen, saj se je udarna moč bataljonov povečala.

Brigada je ves čas svojega obstoja dobivala nove borce s terena, kjer se je trenutno nahajala. Dobila jih je z mobilizacijo vojaških zavezancev, ki so bili še doma, in prostovoljcev, mlajših fantov in pa deklet, ki niso bili dolžni vstopiti v vojsko. Seveda je treba opozoriti, da je bila ta obveznost služenja v narodnoosvobodilni vojski veliko bolj moralnega značaja, saj se je sleherni lahko izognil s tem, da je šel na neosvobojeno ozemlje ali pa v okupatorska velika mesta. Mobilizacijo so vodili odbori OF ali krajevni narodnoosvobodilni odbori prek svojih mobilizacijskih komisij.

Na ta način je brigada v 1944. letu dobila 618 borcev in bork, ki so bili iz raznih krajev Primorske. V januarju jih je prišlo 12, v februarju 32, v marcu 72, v aprilu 15, v maju 221, junija 37, v juliju, avgustu in septembru 113 in do konca leta še 125 borcev in bork. To pa niso bili edini viri novih borcev. Se vedno so prihajali tudi iz raznih oddaljenih taborišč v Italiji, ali pa so prestopili iz raznih kvizlinških enot v partizane.⁴⁹⁸

V primeru javi z začetnim obdobjem so jo sestavljali zdaj borci iz cele Primorske in ruski bataljon. Od pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov je ostalo le nekaj borcev v težki četi.

Od začetka 1945. leta do konca vojne brigada ni dobila novih borcev, ker je bila zaradi stalnih sovražnih ofenziv in neprestanih bojov okoli Trnovske planote vsaka mobilizacija nemogoča. Na področju teh operacij pa že ni bilo nobenega moškega, sposobnega za orožje, ki bi ne bil v vojski. Edini vir novih borcev je postal 4. bataljon na Krasu in v slovenski Istri, ki je občasno poslal v enote 9. korpusa nove borce in kompletne čete.

NA TRNOVSKI IN BANJSKI PLANOTI PO OFENZIVI

Nove postojanke na robu Trnovskega gozda naj bi preprečile partizanskim četam svobodo gibanja. V Cepovanu je bil sedež poveljstva 3. bataljona 10. SS policijskega polka. Manjše postojanke je razmestil v vaseh Lokovec, Lokve in Lažna, ki naj bi nadzorovale tudi področje obeh Trebuš, Vojškega in Mrzle rupe. Bataljon kavkaške kozaške divizije je zasedel Trnovo in Krnico ter zaprl dohod v Vipavsko dolino s severozahodne strani, 2. bataljon 10. SS policijskega polka z zaščitno policijsko četo »Schmidt« pa je zavzel Predmejo, Dol in Otlico, da bi zaprl dostop v Vipavsko dolino s severovzhodne strani. Bataljon 1. srbskega pr osto vol j nega korpusa je zasedel Petrogalovec in Gozd v bližini Cola ter nadziral prehode proti Mrzli rupi in Crnem vrhu. Oddelek tako imenovanega 1. udarnega polka SNVZ pa se je razmestil v vasi Slokarji, da bi nadzoroval prehode v Vipavsko dolino s severa.

Vsem tem kvizlinškim silam je poveljeval komandant 2. bataljona 10. SS policijskega polka. Nemška razporeditev je

bila tokrat boljša, saj so zasedli vasi tudi v notranjosti in ne le na robu Trnovskega gozda.⁴⁸⁹

Komandant 10. SS policijskega polka, ki je bil odgovoren za celotno področje, je dobil povelje, da morajo biti vedno uporabne ceste Cepovan—Britof—Trnovo—Sedavše—Gorica, Krnica—Lokve, Col—Predmeja—Lokve ter Ajdovščina—Lokavec—Predmeja. Ražen tega naj bi enote, ki so šteje skupaj 2500 mož, vneto iskale partizanske sile na svojem področju in jih napadale.

Obveščevalna služba 9. korpusa je ugotovila, da je v Cepovanu 250, Lokovcu 300, Lokvah 150, na Lažni 80, Trnovem 250, v Grgarju 600, med Predmejo in Colom pa 1000 sovražnikovih vojakov in da so se te močne posadke začele utrjevati v strahu, da se ne bi ponovila usoda Trnovega. Postoj anke morajo računati na močne prodore partizanskih čet, je opozarjal v svojih poveljih general Globocnik.⁴⁷⁰

Razporeditev sovražnih enot kaže, da je bil njihov cilj zavarovati dobre izhodiščne položaje za novo ofenzivo na Primorskem, za katero so že začeli zbirati sile in se nanjo temeljito pripravljati. Njen cilj je bil uničiti 9. korpus, kar mu v dotedanjih ofenzivah ni uspelo.

Na ozemlju, ki ga je zasedel sovražnik, ni bilo trenutno nobene večje partizanske enote, tod so hodili le kurirji in izvidniške patrulje.

Bazoviška brigada je bila na Vojskem. To je nekako zvedela tudi nemška posadka v Idriji. Ta je poskušala brigado napasti in pregnati.

BOJI NA VOJSKEM

V zgodnjih jutranjih urah 13. marca je iz Idrije krenila kolona okoli 250 Nemcev čez Kanomljo na Vojsko. Brž ko je bil štab brigade obveščen o njenem pohodu, je ukazal, naj bataljoni zavzamejo položaje in jo napadejo.

Prvi bataljon se je razporedil pri naselju Kočevše in po grebenu nad cesto, ki vodi od vasice Gnjezda pri Vojskem proti Mrzli rupi, 3. bataljon na k. 1011 in severno od 1. bataljona, mornariški odred pa od Rovtarjevega vrha do k. 1061. Drugi bataljon naj bi zasedel Kotlovski vrh (k. 1165) in dalje po grebenu do spoja s 1. bataljonom. Težka četa je bila 150 m za osamljeno hišo, ki stoji južno od križišča ob cesti Vojsko—

Gnjezda. Cete naj bi nadzirale dolino Kanomlje in Čekovnika ter napadle sovražnika, čim bi prodrli do te obrambne črte. Enote so zasedle položaje že sredi dopoldneva, sovražnik pa je zelo počasi in previdno napredoval.

Nemci so pričakovali, da jih bodo nekje napadle in pričakale partizanske čete, zato so se premikali z orožjem v roki, pripravljeni na napad. Na brigadne položaje so trčili okoli 15. ure, premikajoč se v manjših kolonah ob cesti proti Kočevšam. Takoj so jih napadli. Vojaki so plegli in se razporedili za napad. Kmalu so zavzeli dominantno točko 200 m severovzhodno od prvih hiš vasi Gnjezde, ki je bila požgana. Od te točke so zavzeli črto od ceste do okoli 200 m od k. 1037.

Ko je težka četa brigade končala kratko obstreljevanje napadalcev z dvema težkima minometoma, je brigada krenila v napad. Del sili je napadala s čela, obe krili sovražnih položajev pa je z manjšimi skupinami hotela obkoluti. V boju, ki je sledil, je sovražnik trdovratno vztrajal, vendar je po enournem boju brigada zavzela vasico, napadalci pa, ko so zaščitili svoje boke, so na novih položajih nadaljevali boj.

Čim so bataljoni uredili svojo bojno črto, so organizirali nočni napad, ki so ga začeli ob 20. uri. Prvi nočni naskok ni uspel, ker so bili nasprotniki na položajih in so z dobro organiziranim navzkrižnim ognjem odlično ščitili drug drugega. Pričakujoč, da bodo po odbitju partizanskega napada sovražne čete počivale, je štab brigade, ki je na vsak način hotel izkoristiti noč, organiziral ponovni napad.

Ob 22. uri so bile jurišne skupine narejene in so oprezno krenile pred svojimi bataljoni. Imele so nalogo, da se tiho priplazijo do sovražnikovih položajev in jih zasujejo z ročnimi bombami. Tudi to pot sovražnika ni bilo mogoče ukaniti. Le na nekaterih mestih so se uspele približati in vreči bombe, druge pa so še pravočasno opazili. V tej nočni bitki so Nemci še zadržali položaje. Obstreljevanje se je nadaljevalo do 3. ure zjutraj, ko se je moštvo brigade umaknilo na kratek počitek do 5. ure.

Drugi dan 14. marca ob 5. uri je brigada ponovno napadla. Na desnem krilu sta zavzeli prejšnje nemške položaje dve četi 2. bataljona, levo od teh 3. bataljon in 1. bataljon, nato pa še mornariški odred. Ob 8. uri so izdali ukaz za splošni napad, enote pa so krenile čez pol ure, ko so vse čete pobile potrebna navodila. Dve četi 2. bataljona sta obšli so-

vražno levo krilo, da bi ga z bočnim napadom razbili. Tretji bataljon je udaril skupaj z mornariškim odredom, 1. bataljon pa je zaradi težavnega zemljišča zakasnil, zato so Nemci še mogli navzkrižno tolči po tistih četah, ki so napadale s čela, in so še celo izvršili protinapad na desnem krilu brigadne razporeditve. To krilo je pod njegovim pritiskom popustilo ter hkrati s 3. bataljonom odstopilo na izhodiščnih položajih. Napad ni uspel in sovražnik se je še vedno obdržal na svojih položajih.

Štab brigade je v ponovnem napadu okrepil z dvema četama 1. bataljon, štab 30. divizije pa mu je dodal še svojo udarno četo. Napad se je ponovno začel ob 15. uri in 30 minut.

Zamisel ponovljenega napada je bila ista, le sile so bile okrepljene s tremi četami, levo napadalno kolono pa so poslali zaradi težavnega zemljišča poprej, da bi lahko pravočasno prispeła na položaj in uskladila začetek napada z drugimi enotami brigade.

Ko sta se desna in leva napadalna kolona približevali, sta držala sovražnika pod ognjem 3. bataljon in mornariški odred. Ko je bil manever bočnih kolon ob 18. uri končan, je 2. bataljon silovito udaril na sovražno desno krilo, ga takoj potisnil nazaj in razbil. Tedaj sta napadla še 3. bataljon in mornariški odred, ki sta tudi zavzela sovražno obrambno črto.

Čeprav sta 1. bataljon in udarna četa 30. divizije tudi tokrat zakasnila, sta udarila na sovražnika prav tedaj, ko so drugi že razbili obrambo. Napadla sta silovito. Tudi levo krilo je bilo s tem razbito. Partizani so v naskoku v celoti vrgli Nemce iz utrjenih položajev. Začeli so se naglo umikati z grebena na greben proti dolini Kanomlje, brigada pa je začela energično pregon sovražnika, ki jo je zadrževal s svojimi zaščitnimi oddelki, da bi se glavnina lahko hitreje umikala. Bataljoni so mu sledili do Kočevš in Raven, ko je štab 18. brigade izdal povelje, naj prenehajo, ker je bilo jasno, da sovražne glavnine ne bo mogoče potolči.

Ko se je sovražnik odlepil, se je naglo umaknil v Idrijo. Prvi bataljon je zasedel položaj na Ravnah, 3. bataljon pa pri Trohi, da bi zavaroval proti Idriji. Druge enote so se vrnile na Vojsko.

Čeprav je bil boj uspešen, moramo reči, da je bil načrt štaba brigade pomanjkljiv v tem, ker niso nobene enote poslali v sovražnikovo zaledje, da bi mu v kritičnem trenutku, ko so

čete vrgle sovražnika s položajev in ga razbile, zaprla pot umika. To bi brigadi omogočilo, da bi nemško kolono popolnoma potolkla in uničila.

Sovražna kolona je imela po partizanskih virih 32 mrtvih in 46 ranjenih, izgubila je strojnico z rezervno cevjo in drugim priborom ter 8850 nabojev, dve puški, pištolo, signalno pištolo, 15 ročnih bomb, 15 okvirov za zbrojevko, 7 pa za težko brezo ter kar 800 min za minomet in mnogo druge opreme.

Tudi Bazoviška brigada je imela pet padlih in šest ranjenih. Izgubila je strojnico s 450 naboji in puško.⁴⁷¹

Tako se je zaradi veččega manevriranja in odločne akcije spremenil sovražnikov poskus, da v dvodnevni bitki napade in razbije brigado na Vojskem, v njegov poraz.

PROTIUDAREC PROTI TRNOVSKI IN BANJSKI PLANOTI

Ko je štab 9. korpusa pripravljal protiudarec partizanskih čet, ki so si opomogle in se pripravile za nove napore in boje, sta bila Trnovski gozd in Banjska planota še vedno v sovražnikovih rokah. Možnost, da 9. korpus podpre tudi letalstvo, je povečala gotovost, da bo mogoče pregnati sovražnika z zasedenega ozemlja.

Ofenzivni ukrepi naj bi tudi otežkočili sovražnikove priprave za novo ofenzivo, ki jo je štab korpusa pričakoval, in mu onemogočili, da bi ozemlje, ki ga je že zasedel, uporabil kot izhodiščni položaj za nadaljevanje svojih akcij.

Protiudarec je štab hotel izvesti v dveh fazah. V prvi naj bi 30. in 31. divizija v silovitem naletu ob podpori zavezniškega letalstva očistili Banjsko planoto, Cepovansko dolino in Trnovski gozd, v drugi fazi pa naj bi 30. divizija vdrla v Vipavsko dolino in napadla tamkajšnje četniške posadke. Medtem naj bi 31. divizija zasedla Col, Predmejo in Otlico ter s tem 30. diviziji varovala svobodno odstopnico.

Italijanska divizija »Garibaldi-Natisone« je imela nalogo varo vati akcijo proti Idriji in Mostu na Soči.

Stab 9. korpusa je obema divizijama določil podrobne naloge; 30. diviziji (brez 19. brigade), naj v prvi fazi njena 17. brigada osvoji Lokve, 18. brigada Predmejo in Otlico, mornariški odred pa prodre na Krnico, 31. diviziji pa, naj napade

postojanke na Lažni, v Cepovanu in na Lokovcu, nato pa **zasleduje** umikajočega se sovražnika čez Banjsko planoto oziroma čez Trnovo proti Gorici.⁴⁷²

Zavezniško letalstvo bi tik pred napadom enot napadlo določene sovražnikove postojanke, kar bi omogočilo, da bi jih v naskoku zavzeli.⁴⁷³

Bazoviška brigada je v okviru tega načrta dobila nalogo, naj se hitro premakne z Vojskega k Predmeji in Otlici ter ju 16. marca 1945 po bombardiranju zavezniškega letalstva napade in zavzame, nato pa z mornariškim odredom prodre proti Krnici.

Njena kolona, ki je krenila v noči na 16. maree 1945 čez Mrzlo rupo in Poslušajne na Predmejo, je v jutranjih urah na območju Male gore, pri k. 1176, naletela na četniško zasedo. Takoj jo je napadla in pregnala, vendar je zato izgubila nekaj časa. Ko je nadaljevala pot proti Predmeji, je srečala močno nemško kolono, ki se je premikala proti Mrzli rupi. Prišlo je do spopada, v katerem so se Nemci odločno prebili in nadaljevali svoj pohod proti Mrzli rupi in v Idrijo. Ker je brigada zaradi te kolone znova izgubila čas, je letalstvo seveda začelo bombardirati postojanki poprej, kot je brigada mogla priti na izhodiščne položaje za napad.

Ko je brigada le prišla do Predmeje, je ugotovila, da se je posadka že umaknila, ostala pa je še na Otlici. Bataljoni so začeli uvodne boje, da bi jo zavzeli, njena posadka pa se je hitro umaknila v dolino. Tako je 18. brigada na razmeroma lahek način izpolnila svojo nalogo. Še istega dne sta mornariški odred in 3. bataljon prodrli na Krnico in ugotovila, da se je sovražnik takoj umaknil v Trnovo, čim je opazil, da se partizanske enote približujejo. S tem je bil načrt na tem odseku fronte popolnoma uresničen, pot v Vipavsko dolino pa je bila spet prosta.⁴⁷⁴

Tudi 17. brigada je izpolnila svojo nalogo. Čim so zavezniška letala začela bombardirati, se je sovražnik umaknil, in sicer še prej, ko je prišla do Lokev. Zasedla jih je brez boja.

Podobne uspehe so dosegle tudi druge brigade 9. korpusa. Prvo fazo protiudarca je korpus končal s popolnim uspehom. Protiudarec je bil kratek in silovit. K uspehu je veliko pomagalo letalstvo, ki je prvič sodelovalo v tako širokem obsegu s četami 9. korpusa. Sovražnik je hitro presodil, da ima opr-

viti z dobro pripravljeno operacijo, kar ga je prisililo, da se je moral nemudoma umikati, če ni želel prepustiti svojih čet uničenju.

Na zaključku prve faze korpusne ofenzive je bil 1. bataljon 18. brigade na Angelski gori, da zavaruje steže proti Slokarjem, 2. bataljon na Sinjem vrhu in k. 1110, da zaščiti proti Colu, ena četa 3. bataljona pa na križišču cest za Krnico, Trnovo in Vitovlje zaradi zaščite proti Vitovljam. Glavnina 3. bataljona je bila na Krnici kot brigadna rezerva. Mornariški odred se je razporedil južno od Jenčerije (trig. 1154) nasproti postojanke v Trnovem, štab 18. brigade s težko četo pa je bil pri 3. bataljonu na Krnici.⁴⁷⁵

Ta pomemben uspeh korpusa seveda še ni pomenil, da se bo sovražnik odrekel izgubljenemu ozemlju, ki ga je potreboval za izhodiščne položaje nove velike ofenzive, ki jo je skrbno pripravljaval prav v času, ko je 9. korpus udaril na njegove postojanke. Komaj so se njegove enote umaknile, so že začele s poskusi, da bi ga znova osvojile. Umik in ponovni manjši napadi so bili manifestacija sovražnikove aktivne obrambe, dokler ne bi prispele okrepitve. To je bila bitka za čas. Zato so bile partizanske enote, ki so sodelovale v protinapadu, kmalu vpletene v boje s temi aktivnimi kolonami in niso mogle uresničiti druge faze načrta. Začeli so se hudi boji, ki niso prenehali do začetka zadnje velike sovražne ofenzive.

Že 17. marca 1945 se je brigada spopadla z dvema sovražnima izvidniškima kolonama, ki sta pritiskali od Cola in Ajdovščine. Prvi se je spopadel 3. bataljon s kolono, ki je prišla iz Vipavske doline. Boj je trajal štiri ure, končno so jo zadržali. Ko je bataljon zamenjala 17. brigada, se je skupno z mornariškim odredom, težko četo in štabom brigade premaknil na Predmejo in Otlico, kjer so bili tudi drugi brigadni oddelki.

Oddelki 2. bataljona so se spopadli z izvidniško patruljo, ki je s Cola krenila proti Sinjemu vrhu. Po nekaj strelih se je razbežala in se vrnila na Col.

Tak je bil začetek dolgotrajnih bojev brigade. Ti boji so potem brez oddiha prešli v zadnjo sovražno ofenzivo, ki je bila najbolj krvava in naporna v zgodovini primorskih partizanskih čet.

Drugega dne, 18. marca 1945, je začela od Cola prodirati sovražna kolona kakih 350 mož proti Otlici. Ko je ob 9. uri udarila na položaje 2. bataljona, se je začel boj. Poskušala jih

je prebiti, toda bataljon jo je odbil. Boji so trajali do 18. ure, ko se je umaknila na Col.

Brigada je ostala na istih položajih tudi 19. marca, ko se je končal protiudarec 9. korpusa.

Če seštejemo žrtve obeh strani v teh bojih, lahko ugotovimo, da je imel sovražnik 6 mrtvih in 24 ranjenih. Brigada je zaplenila le eno puško in 500 nabojev streliva, 23 okvirov za strojnice in nekaj druge opreme, imela je 6 ranjenih, dva pa so ujeli.⁴⁷⁶

POSLEDNJA SOVRAŽNA OFENZIVA

V marcu 1945 se je vojaški položaj nacistične Nemčije na vseh bojiščih že hudo poslabšal. Sovjetske čete so v zmago-slavnem pohodu prodirale proti osrčju razmajane Hitlerjeve »trdnjave«. Čez Madžarsko so se približevale mejam Avstrije in Prekmurja, na zahodnem bojišču pa so bile zavezniške čete že na nemških tleh. V Italiji so tekle zadnje priprave za preboj »gotske« črte. Jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska je na severu uspešno napadala na sremskem bojišču, na jugu pa pripravljala zadnje udarce, da bi čez Liko in Gorski kotar, v sodelovanju z mornarico NOV in POJ pa ob morski obali, prodrla do Reke, Istre in Trsta.

Nemško poveljstvo za Jadransko primorje je zaskrbljeno ugotavljalo, da se zavezniki lahko izkrcajo v Istri in Tržaškem zalivu in s tem onemogočijo odstop njihovih čet z italijanskega bojišča. Ta nevarnost je bila še bolj verjetna, ko so zvedeli, da so v Italiji močne sile, s katerimi bi zavezniki lahko izvedli takšno operacijo. Nemško poveljstvo je 12. marca 1945 razglasilo stanje pripravljenosti, hkrati pa pripravilo načrt za obrambo jadranske obale.

Morsko obrežje naj bi branile tri divizije 97. armadnega korpusa, 237. divizija v Istri, 188. divizija gorskih lovcev v Tržaškem zalivu, 710. pehotna divizija pa ob morskem obrežju med ustjema Soče in Tilmenta. Od osem kozaških polkov, kolikor jih je tedaj bilo v Furlaniji, so štiri dodelili 7.10. pehotni diviziji kot rezervo, trije naj bi zasedli obrambno črto »Seestern 2« na severnem robu Furlanije, en polk pa naj bi zaprl še dolino Tilmenta severozahodno od Tarčenta.

V korpusni rezervi sta ostala 10. SS policijski polk in 3. bataljon 15. SS policijskega polka na ozemlju Gorice in Opčin, 24. SS brigada kraških lovcev v okolici Vidma in 7. šolski

bataljon 7. SS divizije »Prinz Eugen«, ki je bil na območju Gradiške.⁴⁷⁷

Nemci so upravičeno pričakovali povečano aktivnost partizanskih čet, ki so hotele oslabiti njihovo obrambo in olajšati izkrcanje zavezniških čet, če bi do tega prišlo na tem odseku jadranske obale.

Višji SS in policijski vodja za Jadransko primorje je ukazal 10. SS policijskemu polku, naj okrepi izvidniško dejavnost na območju Gorice, Cola in Mosta na Soči, 1. bataljonu SS policijskega polka »Bozen« na sektor ju Tolmina in Kobarida, a kozaškemu konjeniškemu polku, naj okrepi svojo izvidniško dejavnost v Slovenski Benečiji.⁴⁷⁸

Sovražnik se je zavedal, da ne more računati na čvrsto protidesantno obrambo jadranske obale in njegovega zaledja, kolikor ne bo uspel očistiti svojega zaledja partizanskih enot. Vsi dotedanji poskusi in napor, da bi uničili 9. korpus ali ga vsaj pregnali na sever, so bili brez uspeha. Zato je nameraval v tej ofenzivi izboljšati načrt in pripraviti toliko svojih čet, da bi končno pregnal z ozemlja Slovenskega primorja vsaj večje partizanske enote.

To pot je nemško poveljstvo res zbralo toliko nemških in kvistlinških čet kot še za nobeno ofenzivo v 1944. in 1945. letu, čeravno so bile več kot potrebne na drugih bojiščih. To je nedvomen dokaz pomembnosti vloge 9. korpusa na ozemlju Slovenskega primorja ob koncu druge svetovne vojne.

Nemško poveljstvo je vodstvo prvega dela ofenzive zaupalo višjemu SS in policijskemu vodji 18. vojaškega okrožja generalu Ervinu Rösenerju, drugi del pa je vodil general Globocnik, višji SS in policijski vodja za Jadransko primorje. Pod njunim vodstvom so napravili načrt, ki naj bi imel dva poglobljena dela. V prveru delu bi temeljito očistili Gorenjsko in Cerkljansko. Temu delu ofenzive so nadeli ime »Frühlingsanfang« (začetek pomladi). V drugem delu naj bi očistili Banjško planoto, Čepovansko dolino in Trnovski gozd. Ta del ofenzive so imenovali »Winterende« (konec zime).⁴⁷⁹

Kako so biti ti ukrepi važni, kaže dejstvo, da je v načrtih za boj proti partizanom, kot so zvedeli korpusni obveščevalci, sodeloval celo komandant nemških sii v Italiji feldmaršal Kesserling, ki je z gauleiterjem Rainerjem in komandantom 97. armadnega korpusa Ludwigom Küblerom in generalom Globocnikom pretresel načrt ofenzive.⁴⁸⁰

Sovražnik je za to ofenzivo zbral močne sile. Po podatkih iz nemških in partizanskih virov je v prvem delu sovražne ofenzive »Frühlingsanfang« sodelovalo okoli 15 000 mož. To so bile nemške, italijanske, nedičevske, četniške, kozaške, grške in domobranske čete, prav vse zvrsti kvislingov, ki so jih imeli na razpolago.

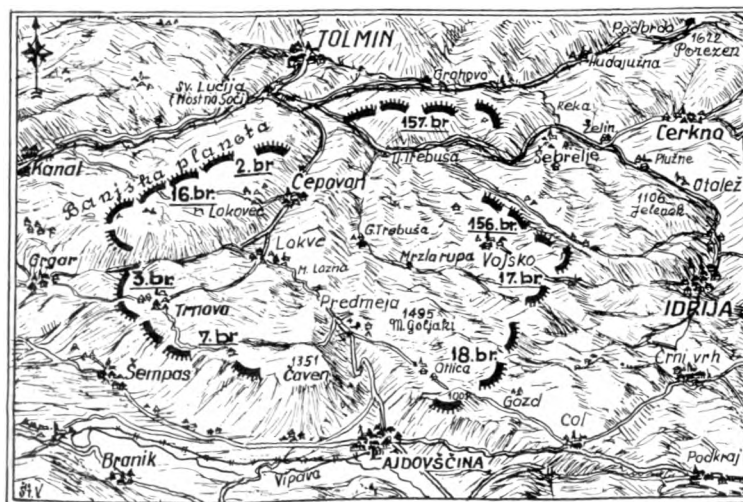
Ofenziva na Gorenjskem in Cerkljanskem je zajela le majhen del enot 9. korpusa: 19. brigado 30. divizije, dve brigadi divizije »Garibaldi-Natisone«, Skofjeloški odred, inženirski bataljon 31. divizije in nekatere zaledne enote. Nekatere čete so imele v teh bojih precej hude izgube.⁴⁸¹

»WINTERENDE«

Sovražna ofenziva na Trnovski gozd in Banjsko planoto se je začela hkrati z ofenzivo na Cerkljanskem, čeravno sovražne enote sprva niso bile posebno aktivne, ker so se tedaj še krepile, da bi mogle skleniti obroč okoli enot 9. korpusa.

Dne 19. marca 1945 so bile okoli glavnine 9. korpusa že močne sile. Na višinskih položajih nad levim obrežjem reke Idrijce in vzdolž ceste Reka—Bukovo—Baška grapa je bila

Sovražnikova ofenziva »Winterende« (Situacija 19. 3 1945)

bojna skupina »Blank« z okoli 3500—4000 možmi, na Banjsko planoto je prišla 24. SS brigada kraških lovcev, ki je kot bojna skupina imela ime »Hahn«. Iz Gorice je v smeri Trnovo—Lokve napadala bojna skupina »Bikowski« (2. kozaški polk brez enega bataljona), v Vipavski dolini pa je držala zaporno črto Gorica—Ajdovščina—Vipava četniška Dinarska divizija. Na črti Col—Crni vrh—Idrija so bili četniki in deli

1. udarnega polka SNVZ.

Po razpoložljivih virih so te enote štejele okoli 23 000 mož, ko pa so jih še okrepili, je v bojih sodelovalo okoli 30 000 vojakov. Operativne enote 9. korpusa, ki so se nahajale v tem širokem obroču, preden so se začeli boji v operaciji »Winter-ende«, so štejele okoli 3000 partizanov.⁴⁸²

Na obkoljenem ozemlju je bilo ražen operativnih enot še mnogo zalednih čet in ustanov in tudi predstavniki ljudske oblasti. Ta množica je pogosto operativne enote ovirala, ker so le-te morale skrbeti tudi za njihovo varnost.

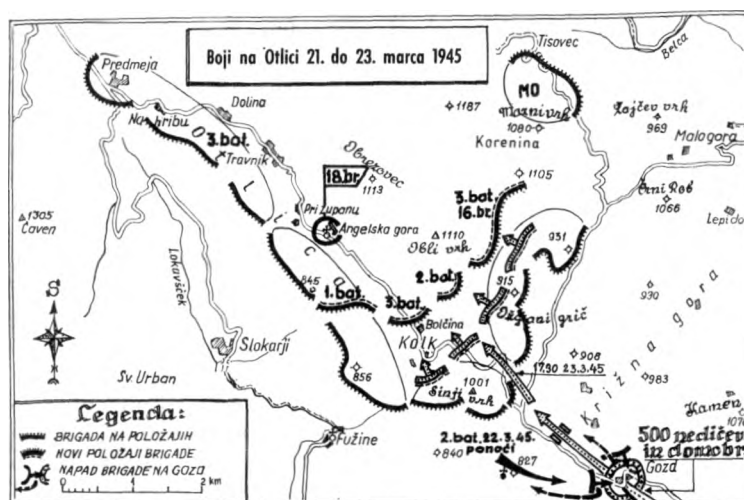
BOJI PRI OTLICI

Bazoviška brigada je bila med sovražnimi pripravami za ofenzivo v spopadih z večjimi ali manjšimi izvidniškimi kolonami in patruljami. Zlasti so bile aktivne iz smeri Cola proti Otlici, zato je štab sklepal, da bo ta smer ena od glavnih smeri napada.

Tudi štab 9. korpusa je posvečal izredno važnost obrambi proti Colu, kajti sovražnik bi s hitrim prebojem na tej smeri lahko presekal celotno obrambo 9. korpusa in preprečil umikanje enotam, ki so se bojevale okoli Trnovega.

V ta namen je štab 9. korpusa poslal na ta obrambni odsek še 3. bataljon 16. brigade »Janka Premrla-Vojka« iz 31. divizije, da okrepi obrambo 18. brigade proti Colu.

Bazoviška je zasedla v noči na 20. maree 1945 nove položaje, in sicer: 1. bataljon Na hribu z nalogo, da hkrati nadzoruje in zavaruje steže, ki vodijo iz Vipavske doline proti Predmeji in Otlici; 3. bataljon položaje od Korenine do Predmeje, da zapre prihode iz Slokarjev in Vipave; 2. bataljon se je razporedil na k. 845—Sinji vrh (k. 1001)—k. 865 in branil proti Colu; pravkar prispeli 3. bataljon 16. brigade pa je prevzel obrambo proti Colu na črti k. 865—Ožgani grič (k. 915)—

k. 931. S svojim levim krilom je imel na k. 865 zvezo z 2. bataljonom. Mornariški odred je bil v rajonu Otlice v brigadni rezervi.

Tega dne ni bilo bojev. Obe strani sta pošiljali le izvidniške patrulje. Neka kozaška patrulja je presenetila patruljo 2. bataljona. Ujela je njenega borca Atajeva, toda drugi so jo takoj napadli in jo razgnali, Atajev pa je pobegnil k svojim.⁴⁸³

Čeravno ni bilo več jih spopadov, je tega dne povsod pokalo prav zaradi dejavnosti in spopadov patrulj obeh nasprotnikov. Tudi pri sosedih je bilo podobno, 17. brigada je bila že drugi dan v hudih bojih s sovražnikom, ki je prodiral iz Idrije proti Vojskemu.

NOČNI NAPAD NA GOZD PRI OTLICI

Ker je sovražna skupina dan poprej zasedla v naselju Gozd skupino hiš severno od k. 877, je štab 30. divizije ukazal 18. brigadi, naj jo v naslednji noči napade in uniči.

Brigada je dobila tudi brzostrelni 20 mm top, za napad pa je odredila 2. bataljon, ki je bil na položajih v bližini.

V noči na 22. marec 1945 je 2. bataljon organiziral napadalne skupine, ki naj bi ob podpori topa in težkih 81 mm mi-

nometov začele napadati opolnoči. Skupine so se s topom približale postojanki in iz neposredne bližine začele streljati na sovražnika, nakar so čete 2. bataljona kmalu zavzele hiše na levem, na desnem krilu pa je sovražnik dal hud odpor. Okoli 4. ure zjutraj je prišla pomoč s Cola, ki je preprečila uničenje postojanke. Ko je štab brigade uvidel, da ni mogoče obvladati do jutra sovražnih sil, ki so prišle na pomoč, je ukazal, naj se bataljon umakne.

Sovražnik je imel po partizanskih virih 7 mrtvih in 11 ranjenih, brigada pa le dva ranjena. Zaplenili so zaboj streliva ter nekaj odej in šotork.⁴⁸⁴

Ponoči je 18. brigada nekoliko popravila obrambno črto. Okrepila je obrambo proti Colu in se zavarovala proti Crnemu vrhu in Zadlogu. Tretji bataljon je še ostal na Predmeji in prevzel del položajev 1. bataljona, 1. bataljon pa se je pomaknil bližje k 2. bataljonu in zasedel greben nad Otlico, k. 845—Kolk-k. 845. Zdaj je imel 2. bataljon na Sinjem vrhu ožji odsek do k. 865, 3. bataljon 16. brigade pa od k. 865—Ožgani grič—k. 931. Mornariški odred so poslali k Tisovcu na k. 1068 z nalogo, da zaščiti levo krilo brigade.

2e zjutraj 22. marca 1945 je kakih 350 mož, ki so imeli močno podporo topov in težkih minometov, krenilo proti Otlici in z vso silo udarilo na desno krilo 2. bataljona, da bi prebilo obrambo in potem udarilo v hrbet vsej brigadi. Drugi bataljon je vztrajno odbijal te sovražne juriše, čeprav so topovi in minometi na njegove položaje izstrelili okoli 350 granat in min. S svojimi protinapadi je bataljon sovražnika celo prisilil, da se brani. Po nekaj urah brezuspešnih bojov se je umaknil na Col. Napadalci so imeli 10 mrtvih in 15 ranjenih, brigada pa dva padla in enega ranjenega.⁴⁸⁵

BOJI OKOLI SINJEGA VRHA

Sinji vrh je navaden skalnat hrib, precej zaraščen z nizkim grmovjem. Gospoduje nad cestnim križiščem Col—Otlica in Col—Zadlog. Zemljišče je zelo neprimerno za obrambo zlasti zaradi ogromnih skal, ki jih napadalec lahko uporablja za približevanje branilcem tudi podnevi.

Deveti korpus, ki se je branil na Trnovski planoti, je bil praktično že obkoljen na tako majhnem prostoru, da je po nem-

ških taktičnih principih že nastal trenutek, ko ga bi bilo treba razrezati na manjše dele in te postopoma uničevati.

Sovražnik je za to operacijo izbral smer čez Sinji vrh, koder naj bi bil usmerjen glavni udarec prodora v notranjost Trnovskega gozda. Bojna skupina s Cola naj bi se prebila čez Otlico na Predmejo in dalje proti Lokvam, kjer naj bi se združila z bojno skupino »Bikowski«. Toda na Otlico ni bilo mogoče priti, če napadalec ni obvladal Sinjega vrha. Zato je ta postal ključna točka za sovražnika in tudi za partizanske enote.

Ze zgodaj zjutraj 23. marca 1945 je začela s Cola prodirati sovražna kolona kakih 500 mož, nedičevcev in domobrancev, ki ji je pomagal močan topniški ogenj. Najprej so tolkli položaje 2. bataljona na Sinjem vrhu in položaje 3. bataljona 16. brigade na k. 865. Nato je napadla pehota, ki je močno pritiskala prav na spoju med 2. bataljonom 18. in 3. bataljonom 16. brigade, vendar sta oba bataljona uspela zadržati sovražnika. Okoli 17.30 pa je sovražnik vendar le prodril na spoju in zavzel del obrambe 3. bataljona na k. 865.

S tem prodorom je bila ogrožena vsa obrambna črta. Zlasti je bilo nevarno za Sinji vrh, ker so napadalci lahko prišli za hrbet 2. bataljonu. Zato je štab brigade ukazal, naj se enote umaknejo na nove položaje. Na desnem krilu je 1. bataljon zasedel k. 845, 2. bataljon med njo in Oblim vrhom (k. 1110), na njegovem pobočju pa se je razporedil 3. bataljon 16. brigade, katerega položaji so se raztezali še za kak kilometer proti severu.

Tretji bataljon 18. brigade je bil v drugi liniji za temi položaji nad Kolkom, na k. 845 in pri Bolčini. Mornariški odred je bil pod Tisovcem na k. 1068 za zaščito boka, težka četa pa pri kapelici na Ottici pri štabu brigade.

Nemci z nedičevci in domobranci so zasedli Sinji vrh in k. 865. Dalje niso mogli, morali so se zadovoljiti s tem izrednim uspehom. Začeli so se takoj utrjevati, da bi mogli naslednji dan nadaljevati prodor proti Ottici in Predmeji.

Po partizanskih virih so imeli 20 mrtvih in 23 ranjenih, 18. brigada pa je imela enega padlega in šest ranjenih.⁴⁸⁰

Na drugih odsekih bojišča so se bili sicer boji, ni pa bilo nobenih sprememb.

Sovražnik je zgodaj zjutraj 24. marca 1945 nadaljeval napad. Najprej je močno s topovi obstreljeval desno krilo obram-

be in sredino. Bojna skupina kakih 500 mož se je potem razvila za napad. Zlasti se je razvnel boj pred 2. bataljonom 18. brigade in 3. bataljonom 16. brigade, ki sta odbila vse juriše. Boj je trajal ves dan. Zvečer je bil sovražnik še vedno tam, kjer je bil zjutraj. Ostai je na položajih tudi to noč.

Stab 9. korpusa, ki je ugotovil, da je z zavzetjem Sinjega vrha ogrožena zelo pomembna smer obrambe, je ukazal 31. diviziji, naj pošlje 3. brigado v pomoč Osemnajsti, na dosedanjih položajih pri Trnovem pa naj pusti le svoj 1. bataljon.

Zaradi oslabiljene obrambe je sovražnik, ki je začel napadati prav na odseku, s katerega sta se umikala 2. in 3. bataljon 3. brigade, prebil položaje in začel naglo prodirati proti Lokvam.⁴⁸⁷

Tudi na Banjški planoti je potisnil 16. brigado 31. divizije in 2. brigado NO. Vojkova se je umaknila proti Lokvam in Predmeji, 2. brigada NO pa se je prebila čez Vipavsko dolino na Kras. Tako je glavnina 9. korpusa ostala na zelo majhnem prostoru Predmej a—Otlica—Voj sko—Trebuša.

Cim je Gradnikova brigada prišla na Otlico, je krenila na bojišče pri Sinjem vrhu. Njen 3. bataljon je prevzel položaje 3. bataljona 18. brigade, ki se je pomaknil v levo proti Mali gori. Tak način premeščanja bataljonov iz različnih brigad ni bil dober, saj so med bataljoni 18. brigade bili 2. in 3. bataljon 3. in 3. bataljon 16. brigade in še mornariški odred. Stab 18. brigade ni poznal ne starešin ne borcev, ki so bili kar iz treh brigad. To je otežkočalo poveljevanje in pravilno uporabo čet.

Ko je štab 30. divizije dobil poročilo, da so prišli bataljoni 3. brigade, je dal povelje, naj v skupnem protinapadu vse te sile zavzamejo Sinji vrh.

PROTINAPAD NA SINJI VRH

Po načrtu napada naj bi napadali štirje bataljoni, 1. bataljon 18. brigade na desnem krilu oziroma na jugozahodnem pobočju Sinjega vrha, kjer naj bi sodeloval z 2. bataljonom 18. brigade, ki naj bi napadel frontalno na Sinji vrh, 2. bataljon 3. in 3. bataljon 16. brigade pa na levem krilu. V sodelovanju z 2. bataljonom 18. brigade naj bi po zavzetju Sinjega vrha prodirala do Gozda.

Za napad na Sinji vrh je 2. bataljon pripravil več jurišnih skupin iz borcev, ki so dobro poznali zemljišče, saj so ga sami branili nekaj dni poprej.

Napad se je začel ob 23. uri s splošnim naskokom vseh štirih bataljonov. Sovražnik se je kmalu začel umikati po pobočju Sinjega vrha. Juriš na sam vrh je 2. bataljon začel opolnoči. Skupine so se tiho priplazile do sovražnih položajev, nato pa iznenadno in nezadržno napadle in v kratkem boju razbile sovražno obrambo. Vojaki so se v paniki umikali proti Colu. Ob 1.30 25. marca 1945 je bil Sinji vrh zavzet. 2e drugič je menjal gospodarja. Tudi drugi bataljoni so zavzeli položaje, ki so jih prejšnji dan morali prepustiti sovražniku. Pri tem napadu je sovražnik pretrpel velike izgube. Imel je 30 mrtvih in 35 ranjenih. Zaplenili so težko strojnico »Maksim« s 17 okviri streliva, strojnico, 18 pušk, protitankovsko puško (angleško), 5700 nabojev za »šarec«, 4800 nabojev za »Maksim«, 800 za težko »breda«, 350 za puške in mnogo druge vojaške opreme in materiala. Brigada je imela dva mrtva in pet ranjenih.⁴⁸⁸

Usoda vojne je hotela, da so se na Sinjem vrhu med seboj pomerili bivši rdečearmejci. Eni so bili v vrstah partizanov, drugi pa v 2. kozaškem polku, ki je bil sestavni del nemške nacistične vojske.

S padcem Sinjega vrha je bil sovražnik na isti črti, s katere je začel napadati prvega dne ofenzive. Tudi partizani so zasedli iste položaje.

Drugi bataljon se je umaknil v zaledje na Otlico, da bi se odpočil, saj je bil dalj časa v hudih bojih, na položajih pa je bila še vedno zmeda glede poveljevanja. Zopet so bili med seboj pomešani bataljoni iz raznih brigad, kar je oviralo poveljevanje. Prvi bataljon 18. brigade je bil od k. 845 do podnožja Sinjega vrha, 2. bataljon 3. brigade na Sinjem vrhu, 3. bataljon 16. brigade na k. 865, 3. bataljon 3. brigade na Ožganem griču in k. 931, 3. bataljon 18. brigade in mornariški odred pa sta bila na starih položajih.

Sovražnik se je na Colu po hudem porazu 25. marca mrzlično pripravljal in zbiral sile za nov napad. Po večdnevni bojih je bila osnovna smer napada v tej ofenzivi še vedno v rokah partizanov.

Cutila se je okrepljena dejavnost izvidniških patrolj. Ena je v moči 30 mož okoli 8. ure poskušala tipati proti k. 827. Ko je prišla v njeno bližino, so jo napadli. Uspela je postaviti

strojnico in začela obstreljevati Sinji vrh. S točnim ognjem minometov jo je uničila težka četa 18. brigade.

Zavezniško letalstvo je bilo tega dne zelo delavno. Na področju Mrzle rupe je odvrгло 5 ton moke in nekaj riža ter margarino, sol in čaj. Ta količina pa je bila premajhna za nekaj tisoč ljudi, katere je ražen sovražnika začela pritiskati tudi lakota, ker so bili odrezani od bogatih dolin. Letalstvo je napadlo tudi sovražne postojanke na Colu, v Idriji, Mostu na Soči in neko sovražno kolono med Colom in Ajdovščino. Tam so letala uničila dva kamiona vojaštva.⁴⁸⁹

Ta pomoč zavezniškega letalstva, čeprav je bila majhna, je pomenila ugodno moralno podporo borcem 9. korpusa v tej hudi sovražni ofenzivi.

PONOVNO V ROKAH SOVRAŽNIKA

Sovražnik je že ob 5. uri 26. marca začel močno obstreljevati položaje s topovi in minometi. Posebno hud ogenj je usmeril na Sinji vrh. S Cola sta krenili dve bojni skupini, ena v moči 300 mož na Sinji vrh, druga s 150 možmi pa na k. 865. Boj se je začel že okoli 6. ure. Kmalu se je videlo, da ima sovražnik premoč, zlasti pa zelo močno podporo topništva in težkih minometov. Nekaj sovražnikovih jurišev na Sinji vrh je 2. bataljon 3. brigade odbil, okoli 7.30 pa se je moral umakniti. Zaradi tega se je s k. 865 umaknil še 3. bataljon 16. brigade. V obrambi je nastala vrzel. Cez eno uro, po neuspelem protinapadu, so se morale umakniti tudi enote 18. brigade, da jim ne bi sovražnik prišel za hrbet. Sinji vrh je padel drugič v tej ofenzivi.

Prvi bataljon 18. brigade je zavzel položaj od k. 845 (južno od Angelske gore) do roba proti Vipavski dolini, 2. bataljon 3. brigade in 3. bataljon 16. brigade na Oblem vrhu (k. 1110), 3. bataljon 3. brigade pa k. 845 jugozahodno od Kolka. Ena četa 2. bataljona 18. brigade je zasedla Obrezovec (k. 1066), glavnina bataljona pa je bila v rezervi na Otlici. Tretji bataljon 18. brigade in mornariški odred sta ostala na svojih položajih.

Sovražnik je nadaljeval napad v upanju, da bo končno razbil partizansko obrambo. Takoj je usmeril svoje sile na Obli vrh, topniški ogenj pa je vodil pehoto od točke do točke.

Ta vrh je bil zadnja prepreka do Otlice. Z močnim pritiskom na partizansko desno krilo je začel prodirati proti k. 845, kjer ga je okoli 15. ure ustavila odločna obramba 1. bataljona. Stab brigade je spoznal, kako nevaren je sovražnikov prodor. Organiziral je protinapad, v katerem sta sodelovala od Obrezovca (k. 1113) 1. in 2. bataljon 18. brigade. Odločni naskok obeh bataljonov je sovražnika prisilil, da se je začel umikati. To so izkoristile še druge enote 3. in 16. brigade ter ga preganjale prav do Sinjega vrha. Protinapad se je končal okoli 20. ure. Sovražnik pa je obdržal v rokah Sinji vrh.⁴⁹⁰

SINJI VRH SPET OSVOJEN

Ta uspešni protinapad treh brigad je bil le ponovni uvod v boje za Sinji vrh. Stab 18. brigade je organiziral nočni napad, ki se je začel opolnoči. Za napad je določil 1. in 2. bataljon 18. brigade, 2. bataljon 3. brigade pa je imel na levem krilu napadalnih bataljonov od podpori brzostrelnega topa nalogo napasti in zavzeti naselje Gozd.

Ruski bataljon je organiziral jurišne skupine iz istih borcev, ki so ga že pred dnevi osvojili in ki jim je bil poznan že vsak kamen in grm. Zato so se kljub sovražnikovi budnosti neslišno povzpeli prav do sovražnikovih položajev in jih v nenadnem naskoku napadli. Ko so se vklinili med položaje, so se boji nad vse srdito razvili po vsej črti. Sovražnik je počasi izgubljal svoje obrambne točke eno za drugo. Ob 3. uri zjutraj 27. marca je bil Sinji vrh spet v rokah 1. in 2. bataljona 18. brigade. Tudi 2. bataljon 3. brigade je zavzel k. 865. S tem so bili v rokah osvobodilnih borcev vsi položaji, ki so jih prejšnji dan izgubili.

Pred 1. in 2. bataljonom Osemnajste je ležalo 24 mrtvih vojakov, tri pa so ujeli. Brigada je imela dva huje in enega lažje ranjenega. Zaplenila je protiletalsko strojnico z dvema rezervnima cevema, strojnico »zbrojevko« in »bredo«, tri brzostrelke, 16 pušk, 9 pištol, dva daljnogleda, 14 zabojev streliva, 35 ročnih bomb, 13 šotorskih kril, 15 odej, 8 plaščev ter mnogo druge vojaške opreme.⁴⁹¹

Po hudem nočnem porazu sovražnik 27. marca 1945 ni napadal. Le 2. bataljon 3. brigade je doživel napad kolone kakih 400 mož. Odbil jo je. Bataljoni so se nekoliko odpočili. Stab

divizije, ki je poskušal urediti poveljevanje, je zamenjal enote, ki so ji bile podrejene iz drugih brigad. Pod 18. brigado je ostal le mornariški odred.

Sovražni obroč okoli 9. korpusa pa je bil kljub trdovratnemu odporu čedalje ožji. Tudi druge brigade so se premaknile na Predmejo, Otlico in Mrzlo rupo. Na tem malem prostoru so bile 28. marca skoraj vse enote 9. korpusa. Razporeditev sli obrambe so zdaj nekoliko spremenili.

Osemnajsta je držala položaje od k. 865 pri cesti Col—Otlica do k. 1068 pri Tisovcu, 1. bataljon na k. 865, 3. bataljon na k. 931, 2. bataljona pa je zasedel Zajcev vrh (k. 969)—Malo goro—Crni rob (k. 1066). Mornariški odred je ostal na istih položajih.

Levo od 18. brigade, na Sinjem vrhu in dalje proti Otlici je bila razporejena 3. brigada »Ivana Gradnika«.

Sovražnik tudi tega dne ni napadal, pač pa so bile zelo aktivne izvidniške patrulje, ki so ves dan vznemirjale partizanske enote. Vzdrževale so stik z njimi in jim preprečevale, da se ne bi izmuznile iz relativno majhnega obroča, v katerem je bil skoraj ves 9. korpus in ki je zajel del Trnovskega gozda, Predmejo, Otlico, Vojsko in Mrzlo rupo.

Sovražni štabi so hiteli pritegovati vse močnejše sile, s katerimi bi končno udarili po glavnini korpusa, jo razbili in uničili. Za uresničenje takšnega cilja so bile zdaj precej realne možnosti. Močne okrepitve so se zbirale zlasti na področju Crnega vrha nad Idrijo in Zadloga. 26. marca je prišlo na Cerkljansko okoli 750 pripadnikov domobranskega bataljona, dolomitskih domobranskih postojank in grških kvislingov, ki so jih pripeljali iz Borovnice, kjer so stražili železniško progo.

Dne 27. marca so bili že na Crnem vrhu, kjer se jim je naslednji dan pridružil še 2. bataljon 1. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa, ki je prispel iz Idrije.⁴⁹²

V dveh dneh relativnega miru se je okoli 9. korpusa razporedilo veliko sovražnih enot. Bojna skupina »Blank« (10. SS policijski polk, 1. in 2. bataljon nedičevcev) je zavzela Jagersšče in Sebelje ter se pripravljala za napad proti Oblakovemu vrhu in Vojskem. Levo od nje je bojna skupina »Dippelhofer« (2. domobranski bataljon, posadke dolomitskih postojank, 150 grških kvislingov, SS podoficirska šola iz Ljubljane in neke enote kozaških kvislingov) s svojo glavnino zasedla področje Crnega vrha nad Idrijo, Zadloga in Idrijskega Loga, njeni za-

porni položaji pa so segli prav do Cola, ki so ga prejeli od Djujičevih četnikov. Južneje je bojna skupina »Lerch« zasedla zaporne položaje na črti Col—Ajdoščina—Sempas—Gorica. Sestavljena je bila iz četnikov srbske Dinarske divizije, domobrancev 1. slovenskega udarnega polka SNVZ in drugih enot.

Njihova glavna naloga je bila, da ne dovolijo obkoljenim partizanskim četam proboj v Vipavsko dolino in na Kras.

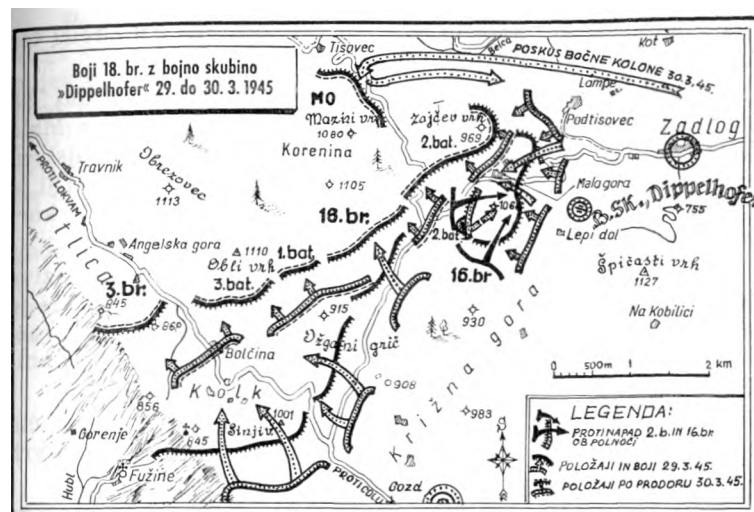
Na območju Cola so Nemci sesta vili iz nedičevskega bataljona in iz ene četniške brigade, ki je bila prej na področju **Crnega** vrha in ki je prišla v noči na 28. maree na Col, posebno bojno skupino, ki naj bi ponovno osvojila Sinji vrh. Na Colu je bil še bataljon 2. kozaškega polka in neke italijanske policijske enote. Od Lokev je napadala bojna skupina »Bikowski« (2. kozaški polk brez enega bataljona, ki je bil na Colu). Bojna skupina »Hahn« (24. SS brigada kraških lovcev) pa je po čiščenju Banjške planote začela prodirati čez **Cepovan** in po dolini Trebuše proti Gornji Trebuši in Vojskem.

Tako se je okoli 9. korpusa navidezno zelo mirnega dne 28. marca 1945 sovražni obroč še bolj okrepil z novimi enotami in postajal čedalje ožji. **Se** nikoli ni sovražnik uspel tako čvrsto in na tako majhnem prostoru obkoliti toliko enot 9. korpusa.

Stab 9. korpusa je dobro vedel, da se bo moral **prebiti** iz obroča. Ena glavnih smeri proboja je bila smer proti Pivki in na Notranjsko, zato je držal kar tri brigade na tej smeri. To so bile Gradnikova in Vojkova iz 31. divizije in Bazoviška iz 30. divizije. Ko bi odprle pot, bi se skozi vrzel izmuznile še druge enote 9. korpusa. Toda štab korpusa je menil, da položaj še ni tako **kritičen** in da se bo še mogoče **boriti** s sovražnikom, ki je stiskal obroč, kajti zapustiti Primorsko je bila ob bližnjem koncu vojne zelo tvegana odločitev. Sklenil je napasti pri Zadlogu in razbiti sovražno bojno skupino »Dippelhofer«.⁴⁹³

BOJI PRI ZADLOGU

Tega dne, 29. marca, je bila gosta megla. Pred položaji 18. brigade vse dopoldne ni bilo nobene vidljivosti. Domoobranci so izkoristili meglo in se okoli poldne priplazili do položajev 2. bataljona na desnem krilu brigadne razporeditve pod **Crni** rob (k. 1066). Njihovi topovi in minometi so odprli ogenj v slepo in so tolkli daleč okoli položajev 2. bataljona.

Zatem so šli v napad. Drugi bataljon je odbil nekaj njihovih naskokov, nakar je šel v protinapad in napadalce vrgel na izhodiščne položaje. Pri tem je enega domobranca ujel.

Ko je sovražniku prispela okrepitev, so znova napadli Crni rob. Tudi to prodiranje je 2. bataljon ustavil, v protinapadu napadalce zavrnil in ujel dva domobranca.⁴⁹⁴

Toda sovražnik je ob 18. uri popoldne začel tretji napad s še močnejšimi silami, podkrepjenimi s topovskim in minometnim ognjem. V hudih bojih je 2. bataljon, potem ko je večkrat odbil juriš svežih čet, moral okoli 19. ure odstopiti s Crnega roba (k. 1066), ki je imel zdaj enak taktični pomen kot Sinji vrh, ker je preprečeval prodor proti Otlici.

V tem kritičnem položaju na desnem krilu brigadne obrambe, prav tedaj, ko je prodrli sovražnik na Crni rob, je prišla v pomoč 16. Vojkova brigada. Skupaj z 2. bataljonom je organizirala nočni napad, da se izgubljeni položaj zavzame.

O polnoči so se med protinapadom 16. brigade in 2. bataljona 18. brigade razvneli na Crnem robu hudi boji. Čeprav so se domobranci trdovratno branili, niso mogli vzdržati pritiska in so morali po hudem triurnem odporu odstopiti. Crni rob sta zavzela 2. bataljon 18. in dva bataljona 16. brigade.

Sovražnik je imel precej hude izgube, 2. bataljon pa je izgubil svojega politkomisarja Hartija Burambajeva, ki je pa-

del v boju. V protinapadu so zaplenili strojnico z 9 okviri ter 2000 nabojev za brzostrelko in nekaj druge opreme.⁴⁹⁵

Na drugih odsekih obrambe v obroču se je položaj 29. marca zelo poslabšal. Sovražnik je z Lokev prodril na Malo Lažno in jo ob podpori treh tankov zasedel. Tudi na Vojskem se je 17. brigada komaj upirala bojni skupini »Blank«, ki ji je pretila z obkolitvijo. Imela je zvezo z drugimi enotami 9. korpusa le še čez Mrzlo rupo.⁴⁹⁸

Bazoviška je bila 30. marca na istih položajih. Ofenziva je dosegla vrhunec, sovražnikov obroč je bil sklenjen. Bilo je potrebno le še udariti z močnimi silami v nekaj smereh, razbiti glavnino 9. korpusa in njene dele potem posamično uničevati.

Sovražnik, ki se je zavedal tega, je hotel na vsak način zavzeti še dva ključna položaja obrambe v obroču, Sinji vrh in Crni rob.

Ob 7. uri se je začel ponovni napad na Crni rob, ki so ga izgubili ponoči. Močne sveže čete so začele napad po ognjeni podpori topov in minometov. Koto je branil 2. bataljon 18. brigade, ki je bil v boju že od prejšnjega dne in še ni imel nobenega počitka. Borci bataljona so s skrajnimi naporji odbijali sovražnika vse do 12. ure. Tedaj pa je nasprotna stran uvedla svežo rezervo. Bataljon se je moral pod pritiskom premočnih sii umakniti. Odstopanje 2. bataljona je zahtevalo popravek vseh položajev 18. in tudi 16. brigade.

Neka sovražna skupina se je poskušala vriniti za hrbet 18. brigade. Sia je po soteski reke Belce in se povzpela na Tisovec. Tam je naletela na položaje Mornariškega odreda, ki jo je napadel in pogнал v dolino ter tako preprečil sovražnikov načrt udarca v hrbet brigadi.

Po umiku s Črnega roba (k. 1066) je 3. bataljon zasedel položaje od k. 845 do Oblega vrha (trig. 1110) in desno vzdrževal zvezo z Gradnikovo brigado. Na Oblem vrhu, do 500 m južno od k. 1105, je bil 1. bataljon, 2. bataljon pa na črti k. 1105—Zajcev vrh (k. 969). Mornariški odred je bil še naprej na položajih nad Tisovcem (k. 1068). Težka četa brigade je bila razporejena pri neki hiši zahodno od Oblega vrha.

Po partizanskih virih je imel sovražnik tega dne v bojih z 18. brigado 15 mrtvih in 10 ranjenih, medtem ko je imela brigada dva padla in enega ranjenega.⁴⁹⁷

Po hudih bojih s 3. brigado je okoli 13. ure padel tudi Sinji vrh. Sovražnik je imel zdaj v svojih rokah vse ključne objekte za prodor proti Otlici. Boji so potem, ko so sovražniki prodrli na te objekte, prenehali, obe strani pa sta se pripravljali, da bi izvedli še poglobitno in poslednjo akcijo, so-sovražnik udar po obkoljeni glavnini 9. korpusa, partizani pa, da bi se iz obkolitve rešili.

Tudi na Vojskem so napadalci močno pritisnili na 17. brigado in jo prisilili na umik proti Mrzli rupi. Obroč okoli 9. korpusa se je močno zožil. Bil je skrajni čas, da se korpus prebije in izogne razbitju. Stab 9. korpusa in štabi divizij so stali pred odločitvijo, kako in kje se prebiti iz obroča.

IZ OBROCA V ZASEDE

V noči med 30. in 31. marcem so sicer enote svoje položaje malo popravile, vendar je bil 9. korpus 31. marca že stisnjen na majhnem prostoru od Predmeje do Sinjega vrha in od Otlice do Mrzle rupe. Premer obroča, ki ga je držal še v svojih rokah, je znašal komaj šest kilometrov. Na tem majhnem prostoru so bile ražen operativnih enot še zaledne enote, zavezniške vojaške misije, ranjenci ter mnogi organi civilnih oblasti.

Sovražnik je slutil, da ima v rokah velik plen. Pritegnil je vse razpoložljive sile, da bi mogel zadati udarce iz večih strani in uničevati obkoljene enote.

Druge rešitve ni bilo kot takoj šen preboj iz obroča, preden bo to prepozno. Da bi bilo mogoče uresničiti zamisel preboja v treh smereh, ki je dozorela v štabu korpusa, so enote morale vzdržati še en dan sovražnega pritiska, medtem pa bi se pregrupirale in oblikovale kolone za vsako smer preboja a ter bi se po kolonah razdelili ranjenci, zaledne čete in organi politične oblasti.

Sovražniku se je mudilo. 2e zgodaj zjutraj je začel napadati proti Otlici. Najprej je obstreljeval položaje s topništvom in težkimi minometi ter težkimi strojnimi. Nato so začele frontalno napadati močne kolone, po pobočjih dominantnih položajev pa so pritiskale pobočnice in obkoljevale žarišča obrambe. Silovito so napadli zlasti položaje, ki so branili dostop k Otlici, kjer so s težavo odbijali sovražnika vse do 12.30. Prva sta se morala umakniti 1. in 3. bataljon 18. bri-

gade, sovražnik pa je zavzel Obli vrh (k. 1110) in k. 931. Nato se je morala umakniti na nove položaje vsa brigada, pa tudi 3. brigada je morala poravnati svoje položaje.

Bazoviška brigada je zasedla črto Obrezovec (k. 1113)—k. 1105—Zajcev vrh (k. 969)—Tisovec (k. 1068). Ko so se brigadne enote premikale na nove položaje, je sovražnika zadrževala četa 2. bataljona, ki je imela stik s sovražnikom. Ta je počasi napredoval ob močni podpori topov in minometov.⁴⁹⁸

Ko je sovražnik prišel do nove črte obrambe, je kmalu napadel celo fronto od Otlice do Male gore. Umika ni bilo več. Bramici so morali vzdržati za vsako ceno do noči na tej edini črti, ki je še omogočala preboj iz obroča. To jim je tudi uspelo.

Z nočjo so začeli uresničevati načrt štaba 9. korpusa. Vse enote so se razdelile v tri velike skupine, ki naj bi se prebile v tri različne smeri.

Prva kolona, ki so jo sestavljali štab divizije »Garibaldi-Natisone«, 156. brigada »Bruno Buozzi« in 157. brigada »Guido Picelli« naj bi se prebila iz obroča pri Predmeji skozi Trnovski gozd, šla med vasmi Trnovo in Nemci, nato pa čez cesto Gorica—Lokve in prek Puštal na Banjško pianoto. V drugi koloni je bil štab 31. divizije, 7. brigada »Franceta Prešerna«, 16. brigada »Janka Premrla-Vojka« in ranjenci premične bolnišnice. Ta naj bi se prebila proti Črnemu vrhu ter čez cesto Idrija—Crni vrh in Godovič—Crni vrh proti Pivki. V tretji koloni, ki je bila največja, so bili štab 9. korpusa z njegovimi odseki, korpusno topništvo brez topov, ki so jih zakopali, zaledne enote, politični in oblastveni organi, štab 30. divizije z Bazoviško brigado in Mornariškim odredom ter 3. brigado »Ivana Gradnika« iz 31. divizije. Ta kolona naj bi se prebila proti Mrzli rupi, kjer je bila na zavarovanju že 17. brigada 30. divizije. Ko bi se le-ta pridružila, bi se kolona prebijala čez Idrijco na Cerkljansko in potem dalje na Gorenjsko. Ceravno je bila ta kolona najštevilnejša, je treba povedati, da je bilo v njej več kot polovica moštva iz neborbenih enot in civilistov, kar je oteževalo njeno prebijanje.

Sovražnik je tega dne tako močno pritiskal, obroč pa je bil tako ozek, da so morali na položaj vsi, ki so mogli držati za orožje. Iz moštva odsekov štaba korpusa so oblikovali bojno skupino, ki se je bojevala skupaj z borci operativnih enot. Delno so jih poslali v brigade, da bi okrepili njihove vrste.

Tudi 1. bataljon 18. brigade je dobil 23 borcev, ki so pripadali raznim odsekom štaba 9. korpusa.⁴⁹⁹

Osemnajsta je dobila okoli 20. ure povelje štaba 30. divizije, naj se naglo umakne s položajev in krene v vlogi predhodnice te tretje kolone proti Vojskemu.

Okoli 22. ure je bila brigada pripravljena. Tudi druge enote so že prispele. Vsa kolona je krenila v smeri Kozje stene—Hudo polje—Mrzla rupa—Vojsko. V splošni zmedzi zaradi hitrega premika s položajev je prišlo celo do hude napake. Štab brigade je pozabil obvestiti o premiku in formiranju kolone Mornariški odred, ki je zato ostal prepuščen sam sebi na položajih na Tisovcu na skrajnem desnem krilu.

Štab odreda je opazil, da se neke enote umikajo mimo njihovih položajev. Ker niso prejeli nobenega povelja, jim je stvar postala sumljiva. Hitro so poslali kurirje, naj poiščejo zvezo s štabom brigade, ti pa so se vrnili in povedali, da na položajih ni več nikogar. Štab Mornariškega odreda je tedaj na lastno pobudo sklenil, da bodo tudi oni zapustili položaje in krenili proti Mrzli rupi, kamor so se premikale druge enote. Šele na poti so dohiteli 3. brigado, ki je bila v zaščitnici glavne kolone korpusa. Začasno so se priključili njej, ko so zvedeli, da je 18. brigada v predhodnici že daleč spredaj.⁵⁰⁰

Zaradi poznejših dogodkov odred ni imel več zveze s štabom 18. brigade. Samostojno se je prebijal prek Cerkljanskega vrha in potem do Crnega vrha v Polhograjskih Dolomitih in nazaj do Vojskega. Pri tem je imel velike izgube, zvezo s štabom pa je dobil šele 10. aprila 1945 na Vojskem.⁵⁰¹

Sovražniku ni ostal prikrit mane ver glavne kolone 9. korpusa. Tolkel je s topovi proti Mrzli rupi. Ta ogenj je bil neučinkovit, kajti granate so padale daleč od kolone in niso napravile nobene škode. No, pri tem je bilo važno nekaj drugega. Sovražnik je vedel za smer umika glavne kolone iz obroča. Hotel ji je zapreti pot, da se mu ne bi izmuznila. Okrepil je svoje sile okoli Vojskega, jih razporedil v globinske zasede in z več kolonami krenil proti Mrzli rupi.

Gregorčičeva brigada, ki je varovala korpus na sektorju Mrzle rupe, je dobila nalogo, naj svoj 3. bataljon pošlje v zasedo proti Gorenji Trebuši, drugi bataljoni pa naj se vključijo v svojo divizijo.

BOJ NA ŽIVLJENJE IN SMRT

Glavna kolona je nemoteno prišla do Mrzle rupe in nadaljevala pot zahodno od Vojskega, kamor je prišla okoli 4. ure zjutraj. Nato je kolona krenila čez Kotlovski vrh in se spustila v dolino potoka Gačnika po rahlih pobočjih proti vasi Na ogalcah.

Osemnajsta na čelu kolone je že šla mimo hiš na robu strmine, ki se nagiba kakih 400 m in prehaja potem v globoko dolino Kanomlje.

Nihče ni slutil, da je kolona s tem že globoko zašla v sovražne globinske zasede. Sovražnik jo je že prej opazil in jo pustil v zasedo, da bi potem udaril po vsej njeni dolžini.

Zasede so odprle ogenj, ko je predhodnica 18. brigade prišla na sredino strmine med vasico Na ogalcah in Oblakovim vrhom. Prvi streli so padli od Oblakovega vrha, na katerem so bile tudi sovražne zasede. Ta strel je bil nekak signal za splošen napad po vsej koloni. Zaropotalo je na vseh straneh.⁵⁰²

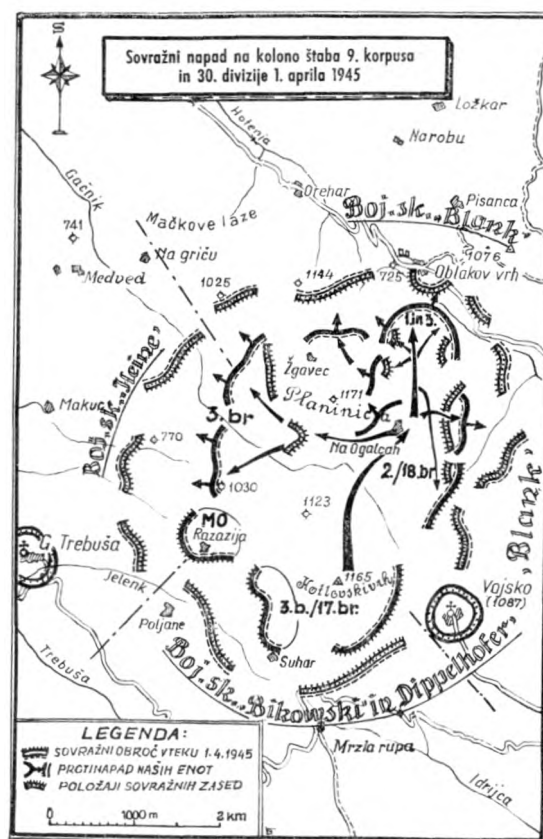
Tedaj je štab korpusa spoznal vso kritičnost položaja. Nemci niso bili le na Gorenji Trebuši, pač pa tudi na Vojskem, Na ogalcah, na Planinici in njenih južnih grebenih ter celo onstran Oblakovega vrha.⁵⁰³

Bilo je okoli 5. ure 1. aprila 1945. V tem času je ob tej uri že dovolj svetilo. Sovražnik je imel vso korpusno kolono pred seboj, kot da je nalašč nastavljena ognju njegovih zased.

Ze ob prvih rafalih so padli tudi prvi borci. Čeprav je bilo nekaj zmede, sta štab korpusa in 30. divizije hitro in energično ukrepala. Ker je bil večji del kolone na čistini in v dolini potoka Gačnika, kjer čez dan ne bi bilo mogoče ostati pod sovražnim ognjem, sta tem enotam ukazala, naj z jurišem osvojijo najbližje dominantne vrhove in jih trdno drže do večera.

Osemnajsta je dobila nalogo, naj zavzame in obdrži položaje na severu, na grebenu nad vasico Na ogalcah, kar je hitro opravil 1. bataljon, greben proti Oblakovemu vrhu in dalje proti Dolenji Trebuši je zavzel 3. bataljon, 2. bataljon, pri katerem je bila tudi vojna misija Sovjetske zveze na čelu s podpolkovnikom Ribačenkom pa je dobil nalogo, naj iz doline potoka Gačnika, pri Mlincih, zavzame grebene, ki se nad

njim razprostirajo proti Vojskemu. V tem naskoku so sodelovali tudi člani misije, podpolkovnik Ribačenko pa je bil ranjen. Ranjen je bil tudi komandir čete Boris Maljinikov. Nemci so se jim bili priplazili na razdaljo 5 m ter jih zasuli z ročnimi bombami in ognjem brzostrelk.⁵⁰⁴

Gregorčičeva brigada (brez 3. bataljona, ki je bil v zasedi pri Gorenji Trebuši), naj bi napadla in zavzela vasico Na ogalcah in potem branila položaje proti Vojskemu skupaj z 2. bataljonom 18. brigade. To je bila smer, kjer je sovražnik najmočnejše pritiskal. Gradnikova brigada naj bi kot zaščit-

nica ščitila tudi levi bok glavn'Jne korpusa proti Gorenji Trebuši, kjer je bil že na položajih 3. bataljon 17. brigade. Mornariški odred je na lastno pobudo zasedel položaje pri Razaziji in tako ščitil desni bok Gradnikove brigade iz smeri Vojskega.

Vse enote so se s tolikšnim poletom in junaštvom zagnale v naskok, da je moral sovražnik povsod zapustiti položaje, ki so jih naše enote potem zasedle. Razvneli so se ogorčeni boji na življenje in smrt, najbolj ogorčeni in krvavi v vsej ofenzivi. Sovražnik je ves dan nenehno napadal, da bi zavzel izgubljene položaje in potem končno razbil obkoljene enote, ali v tem ni uspel.

Boj se je nadaljeval do noči. Enote 9. korpusa so vzdržale, vendar je bila cena uspeha precej visoka. Le iz 18. brigade je padlo 11 borcev, 10 pa jih je bilo ranjenih. Samo 1. bataljon je imel v srditih bojih Na ogalcah šest mrtvih in ranjenega komandanta bataljona. Brigada je izgubila strojnico in precej opreme, zaplenila pa je dva zaboja streliva, pištolo in nekaj opreme. Partizanski viri poročajo, da je sovražnik tega dne imel pred položaji 18. brigade 24 mrtvih in 10 ranjenih.⁵⁰⁵

IZ OBROCA PROTI SENTVIŠKI PLANOTI

Bližala se je noč. Štab korpusa je presojal, v katero smer naj bi se prebili iz obkolutve. Najbližje je bilo Cerkljansko, čez Šebrelje. Tako je, kot izgleda, sklepal tudi sovražnik, kajti tja se je premikalo precej njegovih čet. Proti večeru so iz Dolenje Trebuše in od drugod začele prihajati okrepitve na Oblakov vrh in v dolino Kanomlje ter zasedati okoliške vrhove. Smer proboja proti Cerkljanskemu je zato štab korpusa zavrgel. Končno se je odločil za zelo drzno smer vzdolž globače potoka Gačnika in Trebuše čez Dolenjo Trebušo in Prapetno na Šentviško planoto. Sklep je bil povsem pravilen, ker je sovražnik povsod drugod pričakoval proboj, le čez Dolenjo Trebušo ne, zato tam ni bilo njegovega vojaštva.

Bilo je precej težavno zbrati vse moštvo, ki je bilo na položajih od Perdenskega vrha do Mrzle rupe v obliki podolgovate elipse. Predpostavljali so, da so sovražne zasede v dolini Idrijce pri Dolenji Trebuši. Zato so v predhodnico odredili 18. brigado, ki naj bi odprla pot in potem zavarovala prehod cele kolone.

Povelje štaba 30. divizije je brigadi kot predhodnici kolone v proboju čez dolino Idrijce ukazoval umik s položajev, premik čez Zgavec in Dolenjo Trebušo, nato pa nakazovalo nalogo, naj pri Prapetnem zaščiti prehod cele kolone na Sentviško planoto.

Brigada je brez težav zapustila položaje, ker je sovražnik pred nočjo nehal napadati. V pričakovanju proboja je budno pazil na položajih in čakal, kje se bo začel. To je omogočilo brigadi, da se je hitro zbrala in takoj krenila proti Dolenji Trebuši. Borci so šli oprezno po pobočju ob potoku Gačniku z orožjem v rokah. Bili so pripravljeni, da se z jurišem prebijejo, toda o sovražniku ni bilo niti sledu. Nemci so vse moštvo na tem odseku umaknili, da bi močnejše zasedli cerkljansko smer proboja in so pustili to, po njihovi presoji malo verjetno smer proboja čez Dolenjo Trebušo nezaščiten ...

Partizanska kolona je prišla v Dolenjo Trebušo, ki je bila svobodna. Hitro so poveljniki postavili zasede, da bi zavarovali prehod čez most in cesto, brigada pa je hitela v nasprotni breg proti vasi Prapetno. Tudi tam ni bilo sovražnika. Brigada se je izmuznila iz obroča brez enega strela in zasedla položaje, ki so ščitili pot cele kolone korpusa.

Za 18. brigado sta brez motenj prišla še 17. brigada (brez 3. bataljona) in štab 30. divizije.

Ker so Nemci nekako le opazili, kam se partizani prebijajo, so hitro poslali močno enoto v Dolenjo Trebušo, ki se je spopadla z zasedo 18. brigade in jo potisnila iz doline Idrijce. S tem ko so ponovno zasedli Dolenjo Trebušo, so kolono presekali na dvoje, točno pred štabom 9. korpusa, ki je bil prisiljen zaviti proti Vršam. Tudi štab korpusa se je prebil. Sele drugi dan se je priključil glavnini 30. divizije na Sentviški planoti.⁵⁰⁶

Precej enot, ki so bile v zadnjem delu kolone, sploh ni prišlo na Sentviško planoto. Med njimi je bil tudi mornariški odred. S položajev pri Razaziji je krenil za kolono. Ko je izgubil zvezo, se je začel samostojno prebijati proti Cerkljanskemu. Sei je do Vojskega, kjer je padel v sovražno zasedo, nakar se je vrnil proti Mrzli rupi, kjer je spet trčil na sovražnika. Potem je šel vzhodno od Vojskega in uspel priti do Krnice pri Oblakovem vrhu in potem na Cerkljansko.⁵⁰⁷

Se bolj so se razbile zaledne enote in kolonice političnih organov. Nekatere se pri prvem napadu 1. aprila zjutraj niso

držale glavnine, temveč so se oddvojile in začele iskati rešitev na svojo roko. Mnoge so seveda postale plen nemških zased, ali pa so imele precej hude izgube.⁵⁰⁸

Od operativnih brigad se ni razbila niti ena, imele pa so hude boje in žrtve, ki pa so bile bolj nujna posledica neprestanih bojev v tej dolgi vrsti ofenziv, kot pa posledica zadnjega boja v obroču. Tudi tišči bataljoni, ki so se začasno ločili od svojih matičnih brigad, niso bili razbiti. Prebijali so se kot celota. Tudi 18. brigada, ki je bila ves čas sovražne ofenzive v hudih in neprekinjenih bojih, je ostala cela, izgubila je le padle in težje ranjence.

Sovražnik je tako izgubil izredno priložnost, da razbije glavnino 9. korpusa. Tega se je tudi zavedal. Svoj bes je izlil nad civilnim prebivalstvom in ujetimi partizani, ranjenci in političnimi aktivisti, ki so mu padli v roke.⁵⁰⁹

Štab 30. divizije, 17. (brez 3. bataljona) in 18. brigada ter 2. bataljon 3. brigade 31. divizije so na Šentviško planoto prišli okoli 6. ure 2. aprila 1945. Čeprav so bili vsi borci močno utrujeni, so morali takoj na položaje, da bi preprečili morebitno presenečenje.

Osemnajsta je dobila nalogo, da zasede Ponikve, Pečine in Prapetno ter nadzoruje ceste, ki vodijo na planoto iz doline Bače in Idrije.

Sovražnik tega dne še ni napadel Šentviške pianole, čeprav je vedel, da so se prebile tja glavne sile korpusa. Bil je zavzet s preiskovanjem zemljišča na Vojskem in v dolini Kanomlje v upanju, da bo naletel na izgubljene skupinice partizanov. Največ pa je k temu pripomoglo zavezniško letalstvo, ki ga je poklical na pomoč glavni štab NOV in POS. Njihova letala so intenzivno napadala ter ves dan bombardirala in obstreljevala sovražne položaje ter ceste Idrija—Oblakov vrh—Dolenja Trebuša. Zaradi »letalske« ofenzive se niso smela nikjer pojavljati sovražna vozila ali pa velike kolone, skratka, podnevi niso mogli delati večjih premikov. Letala so bombardirala tudi nekaj postojank, med katerimi tudi Vojsko, kjer so zadela Likarjevo gostilno, v kateri je bil nedičevski štab, ga uničila in vrgla v zrak 26 voz streliva, ki je bilo tam shranjeno.⁵¹⁰

Tega dne je štab 9. korpusa dobil sporočilo, da se je 31. divizija s svojo kolono in okoli 300 ranjenci korpusne premične bolnišnice uspešno in brez ovir prebila na Pivko. Štab

korpusa ni vedel le, kaj je z italijansko divizijo »Garibaldi-Natisone«, od katere ni prejel še nobenega poročila. Bila mu je tudi še neznana usoda 19. brigade 30. divizije, ki je bila na Gorenjskem.

Bazoviška je ta miren dan vsestrano izkoristila. Čeprav na položajih, se je moštvo odpočilo, najedlo in uredilo opremo in orožje. Popolnili so strelivo, ki ga je nekim enotam že močno primanj kovalo tako, da so enakomerno razdelili vse, kar so imeli. Zavezniška letala so istega dne vrgla na Sentviško planoto tudi nekaj hrane in streliva, kar je prišlo res v pravi čas. Tako so se zmanjšale skrbi zaradi streliva, čete pa so se pripravile na nove boje, osvežile in odpočile. Politični komisarji so poskrbeli, da so dobili sveža poročila o položaju na bojiščih pri nas in drugod, kajti enote niso bile na tekočem glede položaja, odkar so se začeli boji v tej sovražni ofenzivi. Dobre vesti o razvoju dogodkov po vsem svetu pa so vlili še več poguma in dvignili moralo vsem partizanom, ki so bili pripravljeni za zadnji obračun z okupatorji.

BOJI NA SENTVISKI PLANOTI

Nemško poveljstvo je pripravilo še en poskus, da bi napadlo enote 9. korpusa, ki so se mu tako poceni izmuznile iz obročja pri Dolenji Trebuši. Izgleda, da ni bilo med posameznimi enotami dobrih zvez, saj v tem primeru ne bi 3. aprila skupina 12 mož s konjsko vprego šla proti vasi Prapetno, očitno z namenom, da bi naropala živež za svojo enoto. Zaseda Bazoviške brigade, ki je bila na cesti Slap—Prapetno, jo je okoli 12. ure napadla. Ubila je enega vojaka in oba konja, drugi pa so pobegnili. Patrulja brigade z minerei, ki je šla proti Dolenji Trebuši, je ugotovila, da v njej ni sovražnika. Minirala je most čez Idrijco in ga vrgla v zrak.⁵¹¹

Po poročilih, ki sta jih dobivala štab korpusa in 30. divizije, se je 4. aprila začel sovražnik umikati z Vojskega. Umaknil se je tudi iz Sebrej. S Crnega vrha je krenil 2. domobranski bataljon v Cerknico pri Rakeku, 2. bataljon nedičevskega 1. polka pa na Planino pri Rakeku. Po tem bi se dalo presoditi, da sovražna ofenziva pojenjuje.⁵¹²

Res so opazovalci že zgodaj zjutraj opazili sovražnikov premik iz Vojskega proti Dolenji Trebuši. Dve koloni po 300 mož sta šli proti Slapu in dalje proti Mostu na Soči.

Bazoviška je dobila ukaz, naj takoj zasede položaje na južnih pobočjih Šentviške pianote in napade obe sovražnikovi koloni. Drugi bataljon je zasedel položaje jugozahodno od Pečin, nad Slapom in cesto, ki vodi za Pečine, do pokopališča v Rutah, 3. bataljon položaje v Rutah in proti vzhodu na pobočjih nad cesto Slap—Dolenja Trebuša, 1. bataljon pa na položajih 1 km južno od vasi Na trati ter nad cesto Slap—Dolenja Trebuša. Težka četa in štab brigade sta bila na Slemenu.

Okoli 7. ure dopoldne 4. aprila 1945 se je sovražna kolona začela spuščati po grebenih Oblakovega vrha v dolino Idrije pri Dolenji Trebuši, nakar je hotela nadaljevati pot proti Slapu. Okoli 8. ure se je pri Slapu že znašla pred položaji 18. brigade, ki jo je na povelje začela obstreljevati. Po presenečenem sovražniku je zaropotalo vzdolž vse kolone. Doživel je isto, kar se je zgodilo korpusni koloni na Oblakovem vrhu, nenadni in sočasni napad po vsej koloni. Mnogi sovražniki so padli mrtvi ali ranjeni, drugi pa so takoj zavzeli položaje ob cesti in se začeli obstreljevati z enotami brigade.

Med hudimi boji vzdolž položajev od Na trati do Pečin je kolona zaman poskušala izvojevati prehod proti Mostu na Soči.

V popoldanskih urah je iz Idrije prišla sovražniku pomoč, ki je okrepila pritisk na desno krilo 1. bataljona Na trati. Prebila je ohrambo 1. bataljona in ga prisilila, da se umakne na rezervni položaj. Tudi 2. bataljon se je moral upirati povečanemu pritisku sovražnika. Njegovi naporji so bili neuspešni.

Okoli 19. ure zvečer je sovražna kolona prenehala napadati in se umaknila v dolino Idrije, le ena skupina je še ostala na dominantnih položajih nad cesto.

Brigada je dobila povelje, naj se zbere na Prapetnem in pripravi za pohod proti vasi Daber in Sebelje.

Sovražnik je imel po partizanskih podatkih 29 mrtvih in prav toliko ranjenih, 18. brigada pa tri padle, tri ranjene ter enega ujetega. Zaplenila je zaboj streliva in dve kompletni vojaški opreji.⁵¹³

S tem je 18. brigada končala svojo poslednjo preizkušnjo v tej ofenzivi.

Štab 9. korpusa in 30. divizije ništa želela, da bi se glavnina divizije zapletla v dolge in hude boje na Šentviški planoti, ki jo je mogoče hitro in zelo tesno obkoliti. Borci so imeli tudi že malo streliva, ki ga je bilo potrebno čimprej popolniti.

To bi bilo izvedljivo, če bi se približali skritim korpusnim skladiščem.

Ražen tega je štab korpusa že imel podatke, da so okupatorji zapustili Šebreljsko planoto in Vojsko. Zato je izdal povelje, naj se v noči na 5. april enote s Šentviške pomaknejo na Šebreljsko planoto.

Z območja Prapetna je kolona čez Daber in Tilnik, nato pa čez reko Idrijco prišla na Šebrelje brez preprek, čete pa so se okoli 8. ure 5. aprila 1945 razporedile na določenih položajih. Ukrep je bil popolnoma pravilen, ker so se tako izognile hudim bojem. To se je pokazalo še tišči dan.

Sovražnik, ki je imel podatke, da se na Šentviški planoti zadržuje štab 30. divizije in okoli 400 njenih borcev, je poslal

1. bataljon 10. in 3. bataljon 15. SS polka, da jih obkoli in napade. Ko so te in še druge sovražne enote vdrle iz doline Soče in Baške grape na Šentviško planoto ter jo pregledale, seveda niso našle nobenega partizana. To je bila tudi poslednja sovražnikova akcija v tej ofenzivi.⁵¹⁴

Osemnajsta brigada je še istega dne dobila povelje, naj se premakne na Vojsko. Povelje je izpolnila v noči na 6. april 1945 ob 3. uri zjutraj. Tam ni bilo sovražnih sil. Razporedila se je na Vojskem, 1. bataljon na Rovtarjevem vrhu, na Rovinavšah pa 2. bataljon, ki je eno četo dal v zasedo na kanomeljsko križišče proti Idriji.

Za brigado je bila ofenziva končana, začele pa so se hude skrbi glede preskrbe borcev s strelivom in opremo. Prehrana je spet postala pereče vprašanje, ki so ga morali reševati precej hitro vsi štabi, da bi bile oslABLJENE partizanske čete sposobne za velike naloge, ki so jih čakale v končnem obračunu s sovražnikom za osvoboditev Primorske. To so bile velike naloge, zato so v tem relativnem zatišju imeli polne roke dela. Politični komisarji so morali pripraviti borce za te zadnje boje in razlagati, kako je treba ravnati v času, ko bodo osvobajali mesta in vasi Primorske.

POSLEDICE SOVRAZNIKOVE OFENZIVE

Bazoviška brigada je bila med ofenzivo v neprestanih hudih bojih, začeni od Otlice nad Ajdovščino do Šentviške planote. Bojevala se je z mnogo močnejšimi sovražnimi sila-

mi, zato je imela tudi hude izgube v moštvu in orožju. Niti era brigadna enota se ni razbila ali ločila. Le v zadnjem obdobju ofenzive se je mornariški odred ločil iz sestava brigade in se ji zaradi razgibanosti dogodkov ni mogel priključiti do konca sovražne ofenzive.

Brigada je imela med ofenzivo 33 mrtvih, 47 ranjenih, stiri ujete in 65 pogrešanih borcev, izgubila je torej 147 mož.

Od orožja je izgubila pet strojnic, okoli 100 pušk, lahki minomet 45 mm, 750 nabojev za strojnico in 2200 za puško.

Partizanski viri poročajo, da so bile sovražnikove izgube 264 mrtvih, 262 ranjenih in šest ujetih, kar pomeni, da je izgubil 532 mož. Zaplenila je težko strojnico »Maksim«, šest strojnic, protitankovsko puško, tri brzostrelke, 30 pušk, devet pištol, signalno pištolo, 44 zabojev streliva in 15 670 nabojev raznega drugega streliva, skupaj 51 670 nabojev za puške in strojnice, ražen tega pa še mnogo druge vojaške opreme.^{51r}

Ze ti podatki kažejo, da je bila bojna sreča spremenljiva. Se bolj pa kažejo, kako srditi so bili boji.

Poudariti je treba pomen zaplenjenega streliva, ki je omogočilo, da je brigada mogla vzdržati dolgotrajne boje za Sinji vrh in druge. Zaplenjeno strelivo je namreč takoj uporabila proti sovražniku.

Ugotoviti je treba tudi to, da so bili boji 18. brigade po večini napadalnega značaja.

Za svoje hrabro držanje v ofenzivi je 18. udarna narodnoosvobodilna brigada »Bazoviška« dobila priznanje. Stab 30. divizije je v dnevnem povelju z dne 7. aprila 1945 sporočil to pohvalo vsej partizanski narodnoosvobodilni vojski na Primorskem. Dnevno povelje se glasi:

»Za prizadevnost 17. in 18. brigade v zadnji ofenzivi štab 30. divizije izreka vsem borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem 17. in 18. brigade

PRIZNANJE IN POHVALO

za požrtvovalnost, vztrajnost in borbenost. Posebno pohvalo izrečamo 2. bataljonu 18. brigade »Bazoviške« ter namestniku komandanta te brigade tovarišu poročniku Rdeče armade Anatoliju Djačenku in politkomisarju 17. brigade »Simona

Gregorčiča» majorju Francu Črnuglju-Zorku za iznajdljivost, spretnost in odločnost pri poveljevanju.

Oba štaba brigad naj takoj predlagata štabu 30. divizije najboljše borce za odlikovanje.«⁵¹

Stevilčnost brigade je bila po ofenzivi res majhna. Dne 8. aprila 1945 je imela po spisku 586 mož, na mestu pa le 401 partizana. Od 185 mož, ki so tega dne manjkali v stroju, jih je bilo največ v partizanskih bolnišnicah, v šolah in v patroljah za dovoz hrane.

Nič bolje ni bilo v drugih enotah 30. divizije, ki je imela tega dne po spisku sicer 1959 mož, na mestu pa le 1173. Okoli 40 odstotkov borcev oziroma 786 je bilo odsotnih. Če upoštevamo, da je divizija 19. januarja 1945, to je pred ofenzivo, imela po spisku 3030 mož, potem je dovolj zgovorno povedano, kolikšne žrtve je zahtevala ta huda poslednja ofenziva od moštva 30. divizije.⁵¹⁷

Posledice zimske ofenzive so bile glede streliva še bolj občutne kot pri moštvu, saj so čete potrošile skoraj vse rezerve. Zaplenjene količine streliva niso mogle nadoknaditi primanjkljaja, ki se je čutil v vseh enotah 9. korpusa. Drugo pereče vprašanje je bila prehrana. Borci so bili do skrajnosti izčrpani in sestradani. Tudi osebna oprema, obleke, plašči, obutev, je bila zelo slaba, dosti borcev je bilo skoraj bosih in raztrganih.

Stab 9. korpusa je zahteval pomoč od zaveznikov, kajti prebivalstvo na ozemlju, ki ga je zajela ta ofenziva, ni imelo ničesar niti zase. Pretila je lakota. Sovražnik je temeljito izpolnil povelja svojih vodstev, naj na ozemlju, ki ga zasedejo, temeljito uničijo vse, kar bi moglo služiti partizanom. Pod stalnim pritiskom glavnega štaba NOV in POS so že 8. marca priletela letala in odvrгла okoli tri tone hrane. Pošiljke pa so prihajale tudi po ofenzivi. Letala so odvrгла v 14 dneh okoli 50 ton hrane, kar je bilo res dragocena pomoč.

Najhujši problem je bilo še vedno strelivo. Zavezniki so ga pošiljali malo, verjetno jim ni šlo v račun, da bi postali partizani ob koncu vojne preveč močni na delikatnem ozemlju Julijske krajine, kjer so se križali interesi povelj ne politike. Bilo je potrebno precej prepričevanja, končno pa so le poslali dovolj streliva, zlasti za strojnice in puške zavezniškega porekla. Tega streliva od sovražnika ni bilo mogoče dobiti.

Brigade, ki so se okrepile, nahranile, oblekle in popolnile s strelivom, so bile okoli 20. aprila 1945 pripravljene za svojo zadnjo ofenzivo na okupatorja in njegove opričnike.

Medtem, ko je bila brigada na Vojskem, ni bilo večjih bojev. Dne 10. aprila 1945 se je sicer udarila z močnejšo nemško patroljo, ki je prišla iz Idrije, vendar sta jo dve četi 2. bataljona po kratkem spopadu pri Kočevšah kmalu nagnali v izhodišče.

Uspehi na zavezniških bojiščih so dvigali borcem pogum in bojaželnost, zlasti še uspehi Jugoslovanske armade na srem-ski fronti in napredovanje 4. armade in mornarice NOVJ proti Reki.⁵¹⁸

DEJAVNOST 4. BATALJONA

Čeprav smo ta 4. »kraški« bataljon 18. brigade »Bazoviške« že omenili, je potrebno posvetiti nekaj besed njegovi predzgodovini in na kratko orisati njegovo delo v času, ko se je brigada tolkla na Trnovski planoti. Ta bataljon ne gre zamenjati z njenim 4. bataljonom, ki je na Krasu deloval v 1944. letu kot odredni bataljon brigade, ker je nastal iz Istrskega odreda 7. korpusa.

Štab 7. korpusa NOV in POJ je namreč 1. septembra 1944 ukinil Istrski odred, ki je deloval na območju Slovenske Istre, Pivke in Krasa, ustanovil pa je 4. bataljon 9. brigade 18. divizije 7. korpusa NOV in POJ. Dobil je nalogo, naj organizira tri samostojne čete. Prva naj bi delovala južno od Trsta v zaledju Koprškega zaliva, druga v Brkinih, tretja pa na Pivki in v okolici Ilirske Bistrice. Bataljon naj bi še organiziral dva minersko-sabotažna voda (MSV), prvega za ceste Trst—Reka in drugega za železniško progo Trst—Št. Peter in Št. Peter—Reka. Naslednja naloga je bila mobilizacija novincev in zbiranje materialnih sredstev. Bataljon je bil zelo močan, saj je 15. septembra 1944 štel 394 borcev in borkov.⁵¹⁹

Januarja 1945 je prišlo do nove razmejitve med 7. in 9. korpusom NOV in POJ. Ker je področje, na katerem je deloval ta bataljon, postalo del ozemlja 9. korpusa, je 4. bataljon tudi spadal pod poveljstvo štaba 9. korpusa. Štab 9. korpusa ga je podredil s svojim poveljem z dne 27. januarja 1945 štabu 30. divizije, ta pa ga je takoj dodelila 18. brigadi, ki je tedaj

že imela svoj četrti bataljon pri štabu brigade. Tako je imela brigada vse do reorganizacije dva četrta bataljona. Tedaj je že imel pet čet, ki so delovale od Pivke do Koprškega zaliva⁶²⁰

Naloge 4. bataljona so ostale iste kot prej. Deloval je samostojno, le v organizacijskem pogledu in administrativno je pripadal štabu 18. brigade.

Ko so se brigade 9. korpusa boj evale v srednjem delu Slovenskega primorja in na Gorenjskem, so v Brkinih, Pivki in Krasu ter slovenski Istri delovale le čete 4. bataljona. Zato je bila njegova vloga zelo pomembna.

S tem, ko so opravljale akcije v času bojov enot 9. korpusa med sovražno ofenzivo na Trnovski planoti, so te čete sovražniku dokazovale, da so partizani tudi izven njegovega območja. Moral je zaščititi komunikacije in imeti posadke, ki bi sicer lahko okrepile sile v ofenzivi. Prav zaradi takšne njegove vloge so te posadke stalno zasledovale njegove čete in jih poskušale uničiti, te pa so uspešno manevrirale v medprostorih številnih sovražnih postojank. Kljub naporom sovražnika se je bataljon uspel zadržati na določenem območju do konca vojne.

Bataljon je uspešno zbiral nove borce in jih pošiljal po nalogu 9. korpusa v brigade. Večkrat je poslal tudi celo četo in večje število kadra.⁶²¹

Cete so postavljale zasede po cestah in napadale sovražne patrulje in nemške kolone. Preprečevale so sovražnikovo ropanje in kontrolo vasi. Ščitile so delo odborov OF in transporte živeža.

Cete so naredile tudi več akcij. Uspešna akcija je bil napad dne 7. aprila 1945, ko je 1. četa pod vodstvom političnega komisarja Franca Kuntariča pričakala sovražnika, ki je šel ropat po vaseh. Ob cesti med vasmi Tatre in Markovščina so postavili zasedo sovražni skupini, ko se je vračala s polnim vozom naropane živeža. Četa jo je napadla in po polurnem boju skoro uničila. Ubitih je bilo devet, ranjenih šest sovražnikov in zaplenila je bila strojnico s 1000 naboji, osem pušk in konja. Vprežno živino z naloženim živežem je četa vrnila vaščanom.

Druga večja akcija je bil napad na motorizirano kolono 12. aprila 1945 pri vasi Gradišče na cesti Reka—Trst. Zasedo

je to pot postavila 4. četa. Iz smeri Trsta je prišla kolona 15 kamionov vojaštva.

Prvi odmerjeni rafali so zadali precej izgub sovražniku, vendar je moštvo hitro poskakalo s kamionov in začelo boj z zasedo. Ker je bil sovražnik v premoči, se je četa po enournem boju morala umakniti. Izgub ni imela, bataljon pa je potem poročal, da je bilo na sovražni strani okoli 20 mrtvih in ranjenih.

Bataljon je v svojih številnih manjših akcijah v času, ko je bil priključen 18. brigadi, uničil 55, ranil 30, ujel 24 vojakov in oficirjev. Pri tem je zaplenil eno strojnico, 27 pušk, tri brzostrelke, pet pištol in 3000 nabojev streliva, konja, več tisoč kilogramov raznih živil in tudi precej opreme.⁵²²

V času, ko so druge enote 9. korpusa šle v zadnjo ofenzivo za osvoboditev Primorske, je bil pri bataljonu namestnik komandanta 9. korpusa Jože Klanjšek-Vasja, ki je dal navodila za delovanje bataljona. Bataljon je imel 25. aprila 1945 1. in 2. četo s štabom bataljona na področju Ilirske Bistrice, 3. četo v Brkinih, 4. četo pa na Pivki. Na ukaz namestnika komandanta 9. korpusa je bataljon moral poslati iz svojega sestava 1. četo, zato so dotedanjo 4. četo preimenovali v 1. četo, bataljon pa je imel spet le tri čete.

V skladu z dobijenimi smernicami za osvoboditev Primorske je bataljon krenil 27. aprila proti Trstu in Slovenski Istri. Komandant bataljona je z 2. četo odšel proti Kopru, za njo pa je še krenila 1. četa pod vodstvom političnega komisarja bataljona, medtem ko je 3. četa pod vodstvom načelnika štaba krenila proti Trstu čez Kras.

Ko se je komandant bataljona z 2. četo približal Kopru, je prišel v stik z Mornariškim odredom Koper, komando mesta Köper in s četo narodne obrambe. Dogovorili so se, kako napasti in osvoboditi Koper. Napad je sledil v noči na 29. april 1945. Zjutraj je bilo mesto že v rokah partizanov. Četa je takoj mobilizirala in z zaplenjenim orožjem oborožila okoli 500 novincev. Odšli so na položaje nad Koprom proti Skofijam, kjer so ostali do 2. maja 1945.

Tudi 1. četa se je spotoma močno okrepila z novinci. Stela je 165 mož, ko se je priključila 2. četi pri Skofijah.

Zaradi naglega razvoja dogodkov tista četa, ki so jo poslali korpusu, ni uspela priti v njegov štab, temveč se je na Krasu priključila 3. četi. Pod poveljstvom načelnika štaba

Srečka Viciča je bilo zdaj okoli 200 borcev, ki so krenili proti Trstu.

Komandant bataljona je bil major Matevž Sivec, politični komisar bataljona pa je bil Franc Kuntarič.⁵²³

MINERSKO-SABOTAZNI VODI (MSV) 18. SNOUB »BAZOVIŠKE«

Vsaka brigada 9. korpusa NOV in POJ je imela v svojem sestavu minersko-sabotažni vod (skrajšano MSV), nekateri partizanski odredi so imeli čete, divizije pa celo inženirske bataljone. Ker je bil sovražni promet njihov osnovni cilj, je bilo celotno omrežje železniških prog in cest na operativnem ozemlju 9. korpusa pod stalnimi udarci teh posebnih enot.

Naloge MSV so bile, da samostojno ali v sestavu brigade napadajo in rušijo železniške proge, važne cestne objekte, ob napadih brigade pa miniraj o kasarne, bunker je in podobno.

Se pred ustanovitvijo 2. »Soške« oziroma kasnejše 18. brigade je imel bataljon »Andreja Manfrede« svoj minersko-sabotažni vod. Komandir tega prvega zgornjesoškega partizanskega minersko-sabotažnega voda je bil stari in izkušeni miner Ivan Cebokli iz Starega Sedla pri Kobaridu.

Po navodilih komandanta bataljona Franca Uršiča-Joškota je temeljito porušil ceste Tolmin—Kobarid in Kobarid—Čedad, Kobarid—Bovec in Kobarid—Breginj—Cepletišče. Porušili so ražen malih mostičev čez gorske potoke in visokih škarp tudi velike mostove čez reko Nadižo pod Breginjem in pri Sankvirinu ter čez Učejo pri Zagi. Ta rušenja so nekako omejila svobodno ozemlje 18. brigade takoj ob njeni ustanovitvi.

Dobro porušene ceste in mostovi so omogočili 18. brigadi, da zadrži v svojih rokah mesec dni tako važno cestno križišče, kot je Kobarid.

Ta prva obsežna rušenja so omogočile velike količine razstreliva, ki so ga zaplenili ob kapitulaciji Italije v skladiščih italijanske vojske v Tolminu. Toda tudi te velike zaloge so kaj kmalu porabili. Pomanjkanje streliva bi kmalu zavrlo delovanje minersko-sabotažnega voda, če ne bi s svojo partizansko iznajdljivostjo našli rešitve. Domačini minerji so štabu brigade predlagali, naj organizira poseben minerski vod, ki bo zbiral razstrelivo po bojiščih prve svetovne vojne v okolici

Kma in Mrzlega vrha, kjer je ležalo veliko starih granat velikega kalibra.

To so tudi storili. Demontiranje granat, ki so ležale v kavernah in strelskih jarkih 25—28 let v vlagi, dežju in snegu, je bilo pravo junaštvo, kajti ob najmanjši pomoti pri razdiranju vžigalnikov je minerjem pretila smrtna nevarnost. Vod partizanskih minerjev so sestavljali sami prostovoljci, komandir voda pa je bil Ludvik Makuc.⁵²⁴

2e med »kobariško republiko« so porušili šest večjih mostov in 13 manjših ter okoli 500 m ceste. Po novembrski sovražni ofenzivi je brigada takoj po svoji reorganizaciji začela napadati sovražne komunikacije. Večkrat je porušila cesto Tolmin—Kobarid—Bovec in pretrgala tudi mednarodni telefonski kabel Rim—Berlin, speljan pod zemljo ob cesti Čedad—Kobarid—Bovec.

Največje rušenje ceste je napravil vod decembra 1943 pri Kluzah na cesti Bovec—Rabelj, ki je bila potem pretrgana do konca vojne. Spomnimo se tudi uničenja rudnika v Rablju ob koncu decembra 1943. Obe akciji so opravili minerji 3. bataljona pod vodstvom komandanta Franca Uršiča-Joška.

Minersko-sabotažni vod je sodeloval v vseh napadih brigade na železniško progo v Soški dolini in Baški grapi, ob napadu na sovražno postojanko v Avčah, januarja 1944, pa je porušil dva večja železniška mosta. Sodeloval je v pohodu 30. divizije v Slovensko Benečijo februarja 1944 in v drugih akcijah, na primer v napadu na Vipavo junija 1944, ko je vrgel v zrak vipavski grad s posadko vred. Pri ponovnem napadu brigade na Avče je v sodelovanju z gojenei minersko-sabotažnega tečaja 9. korpusa uničil veliki železniški most na dolžini 30 metrov. Več samostojnih akcij je vod opravil na progi Ljubljana—Postojna, ki jo je v aprilu in maju 1944 trikrat miniral. Porušil je 700 m železniških tirov, promet pa je bil prekinjen 26 ur.

Ko se je 18. brigada konec avgusta 1944 okrepila z bataljonom Južno-primorskega odreda, je dobila še en minersko-sabotažni vod, ki je deloval na železniških progah Postojna—Trst, Trst—Tržič—Ronke in Sežana—Gorica. Tedaj se je število akcij povečalo, ker je brigada ražen MSV-1 imela še MSV-2. Oba minersko-sabotažna voda sta do konca 1944. leta dvanajstkrat napadla železniško progo, pri tem porušila 660 m

tirov in uničila osem lokomotiv, 40 vagonov, dva kamiona, oklepni avtomobil, 1500 l olja in 500 kg smodnika, porušila tri stolpe električnega daljnovoda pri Trstu in tri stolpe ob železniški progi na Nabrežini.

Zaradi teh akcij je bil promet prekinjen skupaj za 190 ur. Partizanska poročila navajajo, da je v uničenih vagonih izgubilo življenje 319 sovražnih vojakov in oficirjev.

Zelo uspešna akcija je bila na vojaški transport. Izvedli so jo 15. novembra 1944 pri Košani, kjer je iztiral vojaški transportni vlak in je bilo okoli 200 mrtvih in ranjenih. O tej akciji govori tudi sovražnikovo policijsko poročilo, ki pravi:

»Na železniški progi pri Št. Petru je bil izvršen atentat na potniški vlak, ki je krenil iz Št. Petra ob 19.35. Okoli 3 km pred Košano je pred prvim vagonom eksplodirala mina. Vlak se je iztiral. Prišlo je do velikih žrtev. Število ranjenih in mrtvih znaša 188 mož. Na mestu nesreče je bilo 60 mrtvih, trije so umrli med prevozom in sedem v Postojni. Kdo je naredil ta atentat, do sedaj še ni znano.«⁵²⁵

Januarja 1945, ko se je priključil 18. brigadi še 4. bataljon 9. brigade, ki je samostojno deloval na Pivki, v Brkinih in Slovenski Istri, so začeli delovati kar trije MSV, ki so bili v sestavu brigade pod njenim poveljstvom.

Do konca vojne so opravili še sedem uspešnih napadov na železniško progo in pri tem porušili 500 m tirov, uničili pet lokomotiv, 37 vagonov, šest kamionov in dva oklepna avtomobila. Ujeli so 17 sovražnikov ter zaplenili 15 pušk, tri pistole in 1500 nabojev.

Če seštejemo podatke iz poročil o delovanju minersko-sabotažnih vodov 18. SNOUB »Bazoviške« v vsem času njihovega obstoja, potem ugotovimo, da so porušili osem cestnih in šest železniških mostov in več je število mostičev, 1612 m železniške proge, 1500 m telefonskih linij in šest električnih stolpov. Zaplenili so kamion, dve strojnici, 30 pušk, pet pištol in 2000 nabojev. Uničili so 13 lokomotiv, 75 vagonov, osem kamionov, tri oklepne avtomobile. V uničenih vagonih je bilo ubitih ali ranjenih 519, ujetih pa 34 sovražnih vojakov in oficirjev.

Kaj so vsebovali uničeni vagoni, ni znano, le iz nekega poročila je razvidno, da je bilo uničeno 12 vagonov z rezervnimi deli za letala. Transport je bil namenjen v Italijo.

Promet je bil na napadenih progah prekinjen za 363 ur ali skupaj 15 dni in tri ure.

Ti kratki in še vedno nepopolni podatki kažejo, kako veliki so bili uspehi teh malih partizanskih diverzantskih enot 18. brigade. Treba pa je še upoštevati, da je bila večkrat njihova aktivnost omejevana zaradi nezadostnih količin razstreliva. Tedaj so se morali zadovoljiti s fizičnim načinom rušenja. Te vode so sestavljali prostovoljci, ki so skoraj vsi končali minersko-sabotažne tečaje pri štabu 9. korpusa.⁵²⁶

V BOJIH ZA OSVOBODITEV TRNOVSKE PLANOTE

Sovražnik je ob koncu svoje ofenzive pustil na Trnovski in Banjski plano ti svoje postojanke. Te niso bile močne. Kaže, da je sovražnik presojal, da je v ofenzivi dosegel mnogo večje uspehe, kot so bili v resnici, in da je bil prepričan, da je onesposobil enote 9. korpusa za ofenzivne akcije. Vse zasedeno območje je nadzoroval 10. SS policijski polk, ki je imel 1. bataljon na Slapu pri Mostu na Soči, 2. bataljon na Slokarjih pod Predmejo in na Otlici, kjer sta bili še dve četi domobrancev iz 1. udarnega polka SNVZ. Tretji bataljon tega polka je imel postojanke na Voglarjih, Lokovcu, na Lažni, Zavrhu, Podlaki in v Puštalah. Poveljstvo polka je dobilo navodilo, kako naj kontrolira to območje, in da so »nove koncentracije sovražnika opažene na sektorju Trebuše in Vojsko. Te je treba s pomočjo izvidniške dejavnosti pravočasno odkriti in ugotoviti, zlasti banditske sile na sektorju Trnovo, Lokve in južneje na Banjski pianoti, nato pa jih uničiti«. ⁵²⁷

Sovražnik je iz teh postojank pošiljal vsakodnevno močne patrolje in postavljaj zasede na mogočih prehodih. Hotel je preprečiti, da bi se večje partizanske enote vrnile na ozemlje Trnovskega gozda. Toda njegove sile so bile vsekakor premajhne, da bi se mogle uspešno upreti 9. korpusu, ki se je pripravljaj, da v ofenzivnem naskoku sovražnika za zmeraj prežene s tega ozemlja.

Obveščevalna služba 9. korpusa in divizij je pridno zbiralaj podrobne podatke o sovražniku, da bi omogočila štabom pripravaj načrtov za napad.

OSVOBODITEV ZA VRHA

Načrte so res pripravili in končno so brigade začele boje za osvoboditev Trnovske planote.

Bazoviška brigada je bila pred začetkom teh bojev še vedno precej šibka. Dne 17. aprila je imela po spisku le 502, na mestu pa 438 mož, seveda brez 4. bataljona, ki je bil na Krasu. Prvi bataljon je štel 68, drugi 247, tretji 85, težka četa 48, štab brigade s prištabnimi enotami pa 54 mož. V bolnicah je bilo 64, v šolah pa 18 mož.⁵²⁸

Oborožitev brigade je bila naslednja: težki minomet 81 mm s 30 minami, 2 lahka minometa 50 mm s 60 minami, 1 PIAT z 11 minami, 2 težki strojnici »breda« s 3500 naboji, 3 »šarci« z 2680 naboji, 19 strojnic, in sicer ena »zbrojevka« (s 750 naboji), 16 »brenov« (12 860), 2 »bredi« (1280) ter 51 brzo-strelk (8550), 44 pištol (429), 149 pušk »mauser« (2560), 16 pušk »breda« (800), 146 angleških pušk (9930), 2 polavtomatski (130) in 1 protitankovska puška (75) ter 341 ročnih bomb.

V tem pregledu ni prikazan 4. bataljon, ki je deloval samostojno in ni vplival na akcije 18. brigade. Vse strelivo je bilo pri moštvu. Brigada ni imela nobenih rezerv, zato so morali s strelivom zelo štediti.⁵²⁹

V takšnem položaju je brigada 19. aprila 1945 prejela od štaba 30. divizije povelje, naj napade Zavrh, kar je bilo sestavni del načrta 30. divizije za čiščenje Trnovskega gozda v sklopu ofenzive 9. korpusa proti morju.

Na Zavrhu je bilo 85 mož 3. bataljona 10. SS policijskega polka, ki so prebivali v petih hišah. Imeli so straže in izvidnico nad vasjo, niso pa še utegnili napraviti bunkerjev in drugih utrdb. Naloga posadke je bila nadzorovati naselja Trnovo in Nemci ter preprečiti dostop partizanom v Vipavsko dolino.

Bližnja postojanka je bila v Spodnjem Lokovcu, kjer je bilo 70—80 mož iz tistega bataljona, ki je bil na Zavrhu. S patroljami so nadzorovali Banjško planoto. Tudi v Puštalah je bilo kakih 100 mož iz tega bataljona istega polka. Ti so nadzorovali Čepovansko dolino.

Bazoviška brigada je hkrati dobila nalogo, naj njen 1. bataljon postane rezerva divizije. Za napad na Zavrh ji je bilo dodeljeno tudi topništvo.⁵³⁰

Brigada se je ponoči z 19. na 20. april premaknila z Vojškega do Velike Lažne, kjer je ostala čez dan. Zvečer pa je odšla proti Zavrhu, kjer je takoj zasedla položaje za napad.

Po načrtu štaba 18. brigade naj bi 2. bataljon napadel postojanko v treh bojnih skupinah. Z južne strani naj bi napadle 1. četa, 2. četa z vodom iz 3. čete z vzhoda, en vod 3. čete pa naj bi napadel Puštale ter tako sovražniku preprečil, da med napadom na Zavrh priskoči na pomoč. Tretji bataljon je zasedel položaje jugozahodno od Zavrha na k. 845 in 856. Prvi bataljon v divizijski rezervi pa je bil 1 km zahodno od Zavrha.

Bojne skupine 2. bataljona so se postojanki previdno približevale. Po načrtu naj bi prišle na izhodišni položaj za napad okoli 1. ure po polnoči. V svojem prodiranju do postojanke je leva skupina pri požgani vojašnici naletela na minsko polje. Morala ga je obiti, da bi se izognila žrtvam. Zato so z napadom zakasnili okoli 15 minut. Stražar jih je opazil in dal znak za preplah.

Policisti so zasedli položaje v hišah in začeli streljati na prihajajoče napadalce, ki so se kljub sovražnikovemu ognju z vzkliki »Hura! Juriš!« energično približevali. Razvnel se je boj okoli hiš, ki so jih nemški policisti trdovratno branili, 2. bataljon pa je čedalje bolj stiskal obroč. Okoli 3. ure, ko so videli, da jim preti nevarnost popolne obkolitve in potem uničenja, so se branilci umaknili v dolino proti vasi Puštale. Borci 2. bataljona so jim bili za petami. Pregarjali so jih prav do vasi, kjer jih je zaščitil tamkajšnji nemški oddelek. Okoli 5. ure je bil boj končan. Postojanka na Zavrhu je bila likvidirana za vedno. To je bila prva vas, ki jo je osvobodila 18. brigada v zadnjih bojih s sovražnikom.

Okupatorji so imeli štiri mrtve in enega ujetega, 2. bataljon pa je imel štiri huje in dva lažje ranjena. Zaplenil je strojnico »šarec« s 5000 naboji, puško, 20 min za težki minomet in konja hkrati s tremi tovornimi sedli.⁵³¹

Brigada je takoj zasedla položaje, da bi mogla odbiti sovražno intervencijo, ki jo je pričakovala. Tretji bataljon je blokiral vas Zagorje in zasedel položaje od Ravnice do k. 797, 2. bataljon pa od k. 797 do Zavrha in trig. 859, 1. bataljon, ki je bil v rezervi, pa so zjutraj izkoristili, da pregleda okolico Zavrha, če se kje ne skriva kakšen Nemec. Raziskoval je zemljišče do 10. ure, ko je dobil ukaz štaba 30. divizije, naj

takoj krene na Banjško planoto zaradi napada na sovražno postojanko v Podlaki.⁵³²

Se preden je uspel priti na Banjško planoto, je Vojkova brigada že pregnala sovražnika iz Spodnjega Lokovca in Puštal, Gradnikova pa iz Podlake. Ko so Nemci v protinapadu ponovno zasedli vas, sta jih napadli obe brigadi in jih pregnali. S tem je bil prvi del ofenzive 9. korpusa uspešno zaključen.

BOJI PRI GRGARJU IN ZAGORJU

Sovražnika je iznenadil močan ofenzivni sunek 9. korpusa. Na vsej obrambni črti, z Zavrha, Puštal, Spodnjega Lokovca in Podlake se je moral umakniti. Odgovor je kmalu sledil.

V Grgar je prišla okrepitev 200 mož, ki so takoj krenili proti Zavrhu in ob 7. uri začeli prodirati proti položajem 2. in

3. bataljona 18. brigade. Pred položaji so se razvili v strelce, brigada pa je morala odbiti nekaj njihovih naskokov. Ko niso mogli naprej, so se vkopali pred brigadno obrambno črto, da bi počakali okrepitev. Okoli 16. ure so organizirali nov napad. Zlasti so udarili po levem krilu 3. bataljona, ki se je moral umakniti na nove položaje, brigada pa je pripravila protinapad obeh bataljonov, ki sta sovražnika prisilila na umik na prejšnje položaje. S tem so tega dne boji prenehali.

Tudi 1. bataljon je imel boj. Ko je prišel na Banjško planoto, je zasedel položaje pri vasi Madoni na levem krilu 16. brigade, ki je opoldne napadla sovražnika v vasi, ga presenetila in mu zadala več mrtvih in ranjenih.

Druga četa 1. bataljona, ki je bila v zasedi na cesti Grgar—Madoni, je kmalu morala odbijati napad sovražne konjeniške kolone. Razpršila jo je. Imela je več mrtvih, drugi pa so se vrnili v neredu v Grgar.

Tako je 30. divizija po svojem ofenzivnem šunku proti Gorici povsod odbila sovražnikove protinapade in obdržala v svojih rokah zavzeto ozemlje.

Okupator je 22. aprila že v zgodnjih jutranjih urah, okoli 5.30, začel znova napadati. Težišče svojega napada je usmeril na obrambno črto 2. in 3. bataljona 18. brigade nad vasjo Zagorje in Ravnica. Vojaki so se približali na razdaljo 20 m, bataljona pa sta jih odbila. To so ponovili nekajkrat. Ko ni mogla prodreti pehota, so začeli obstreljevati 2. in 3. bataljon

brigade s topništvom in minometi, brigado pa je uspešno podpiralo topništvo 9. korpusa, ki je bilo razporejeno v bližini Zavrha. Dobro je tolklo cesto Fobca—Puštale, po kateri sovražnik ni mogel premikati svojih čet. Boji so se nadaljevali ves dan brez sprememb na položajih. Sovražne izgube so neznanе, brigada pa je imela enega padlega.⁵³³

Istega dne ob 5. uri je bil iz Grgarja napaden tudi 1. bataljon pred vasjo Madoni. Upiral se je močnim silam do 7. ure, potem pa se je počasi začel umikati proti Podlaki. Štab 16. brigade je namreč ta bataljon poslal na črto Fobca—k. 561, naj nadzoruje cesto Grgar—Puštale in zaščiti levi bok 3. in 16. brigade 31. divizije, ki sta se tolkli v bližini Podlake.

V bojih s 1. bataljonom je sovražnik imel 20 mrtvih in več ranjenih, on pa enega huje in enega laž je ranjenega, potem pa je dobil povelje štaba 30. divizije, naj se vrne v sestav svoje brigade. Bataljon se ji je priključil 23. aprila zjutraj na Zavrhu.⁵³⁴

JUNASKI PODVIG MITRALJEZCA

Boje okoli Grgarja so tište dni odlikovali mnogi primeri junaštva, saj je vse borce prežemala zavest, da so priča zadnjim šunkom sovražnika. Vsi so se nesebično in hrabro borili proti nemškim policistom. Takšen primer junaštva je ostal zapisan v dokumentih 3. bataljona 18. brigade.

Mitraljezec Franc Škerlj, doma s Krasa, je bil s svojim »brenom«⁵³⁵ nerazdružljiv prijatelj. Z njim je znal ravnati kakor malokateri, ražen tega pa je bil sila miren in hladnokrven tudi v najtežjih trenutkih.

Tega dne je napravil s svojim »brenom«⁵³⁶ podvig, o katerem je ves bataljon s ponosom govoril. Nemci so srdito napadali in hoteli na vsak način prodreti na Zavrh. Pomočnik političnega komisarja 3. bataljona 18. brigade je opisal v svojem poročilu junaštvo mitraljezca Škerlja takole:

»Naš bataljon je bil na položajih na grebenih proti Grgar ju. Sonce je sijalo, vse je bilo mirno, le v daljavi so regljale strojnice ter grmeli topovi in minometi.

Tedaj nam je kurir prinesel poročilo, da se moramo nekoliko premakniti, en »bren«⁵³⁷ in en »šarec«⁵³⁸ pa premestiti na druge položaje bližje Grgar ju. Takoj smo krenili. »Bren«⁵³⁹ si

je našel lep zaklon, »šarec« pa je zasedel neko golo visino. Izza grmovja pred položaji »brena« se je čez čas pojavila skupina švabov. Mitraljezec Skerlj jih je videi, se je pripravil, točno pomeril in nato na vso moč vžgal po njih. Saržerji so se praznili, Švabi padali, drugi pa so se razbežali po grmovju. Z boka se začuje močno streljanje na naš »šarec«, ki se je moral takoj umakniti malo nazaj.

Sovražnik je začel naskok, hrabri Skerlj pa jih je z »brenom« zadržal, dokler so se drugi borci umikali na nove položaje. Ko Nemci pridejo na razdaljo 30 metrov, hrabri Skerlj pripravi nov saržer in ga izstreli, nato pa se mora umakniti, ker mu preti obkolitev.

Ko se je vrnil do svojih tovarišev na stare položaje, jim je s smehom na ustih pripovedoval o podrobnostih boja z Nemci, ki jih je kosil s točnim ognjem svojega »brena« na razdaljo 30 metrov.«

Dne 23. aprila 1945 je brigada zasedla položaje na pobočju k. 845 jugozahodno od Zavrha in po grebenu do k. 643 vzhodno od Zagorja in Sedovca. Vod 2. bataljona je bil še vedno na k. 845 v zaščitnici proti Puštalam. Na položaju sta bila 2. in 3. bataljon, 1. bataljon, ki se je tega jutra vrnil v sestav brigade, pa je dobil ob 10. uri ukaz štaba 30. divizije naj odide na Predmejo in okrepi obrambo 17. brigade.

V noči na 23. april 1945 sta 18. in 7. brigada poskušali v nočnem napadu razbiti sovražnikovo črto, ki je branila dohode v dolino. Določili so 3. bataljon in eno četo 2. bataljona, da bi napadala na levem krilu, bataljon 7. brigade pa na desnem krilu. Organizirali so prostovoljne bombaške skupine, ki naj bi se priplazile do sovražnih strelskih jarkov in vrgle ročne bombe vanje, potem pa bi še drugi skočili za njimi in položaje zavzeli.

Toda tudi sovražnik je bil oprezen. Opazil je bombaše in začel streljati nanje. Zdaj so vsi šli v naskok, da bi zavzeli položaje, kar jim je delno uspelo. Nobena stran ni mogla pregnati druge, boji pa so se nadaljevali še ves dan ob nespremenjeni črti do poznega večera, ko so prenehali.⁵³⁵

Tudi 24. aprila sta bila dva bataljona 18. brigade na položajih nad Grgarjem in Ravnico, 1. bataljon pa na Predmeji pri 17. brigadi.

Sovražnik je že ob 6. uri začel s topovi močno obstreljevati položaje. Zlasti je doživljal hud topniški ogenj 2. bataljon.

Po obstrelj evan ju so nemški oddelki šli v napad, 2. bataljon pa jih je zavrnil. Sovražni pritisk ni odnehal, zlasti pri k. 728, do 16. ure popoldne.

Tudi 1. bataljon se je pri Predmeji spopadel s patroljo 25 mož, ki se je pojavila okoli 11. ure. Po prvih rafalih se je razbežala in pustila na bojišču dva mrtva in enega ranjenega.

Sovražnik je 24. aprila v boju z 18. brigado imel 13 mrtvih in 12 ranjenih, brigada pa enega padlega in enega ranjenega.⁵³⁶

Proti večeru je dobila povelje, naj prepusti svoje položaje 7. brigadi 31. divizije in takoj krene proti Otlici. Ko je predala obrambo, je zvečer krenila proti Mali Lažni.

Opolnoči je prispela pred Predmejo in že je šla na položaje, ko je prejela nov ukaz, naj takoj krene proti Krnici, kjer se je baje pojavilo 400 četnikov, ki so se povzpeli iz Vipavske doline. Ko je prišla na Krnico in se razporedila, je ugotovila, da so se četniki že vrnili v Vipavsko dolino. Opazovalci so opazili le dve sovražni koloni pri Ravnah, ki pa ništa prišli do položajev 18. brigade.⁵³⁷

OSVOBODITEV OTLICE IN PREDMEJE

Med tem je 31. divizija uspešno očistila področje Trnovskega gozda. Pod njenim pritiskom se je sovražnik umaknil tudi s Trnovega.⁵³⁸

Le na Otlici, Predmeji in Colu so še trdovratno zapirali dohode k Vipavski dolini in Krasu. Po virih obveščevalcev je bilo na Predmeji 120 policistov iz 2. bataljona 10. SS policijskega polka, ki so vzdrževali zvezo s kakimi 200 domobranci na Otlici. Ti so pripadali 3. bataljonu 1. udarnega polka SNVZ iz Ajdovščine. Nastanjeni so bili po hišah. Imeli so protitankovski top in so držali dominantne položaje okoli Otlice in zvezo s postojankami na Colu in Predmeji. Na Sinjem vrhu je bila še stalna posadka 80 policistov že omenjenega 2. bataljona 10. SS policijskega polka. Na Colu je bilo 200 mož iste enote. Ražen medsebojne zveze so vzdrževali zvezo tudi z Vipavo. Na Črnem vrhu je bilo nekaj čez 55 policistov, v Idriji pa 180, vendar ti niso mogli vplivati na potek napada 30. divizije na te poslednje postojanke na Trnovski pianoti. V Ajdov-

ščini je bilo še okoli 400 domobrancev. Žanje je bilo malo verjetno, da bi si upali priti na pomoč na Otlico.⁵³⁹

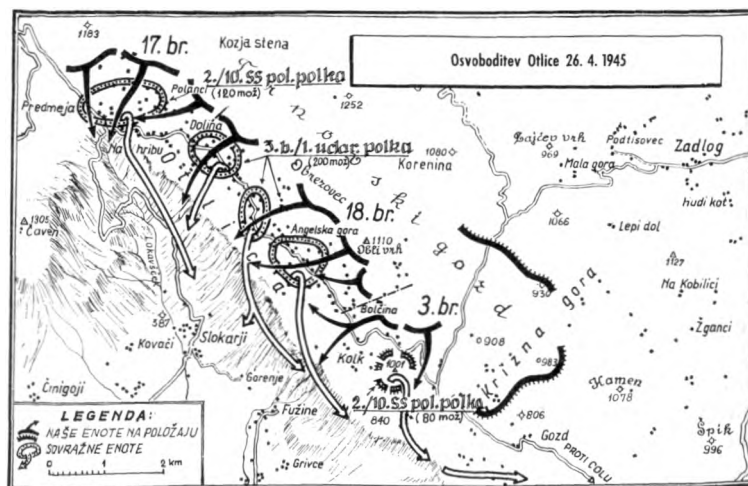
Tak je bil položaj pred napadom na Otlico in Predmejo, zadnji okupatorski postojanki, ki sta branili partizanskim enotam pohod na Trst. Bilo je jasno, da je sovražnik že pri koncu svojih moči in da ne bo mogel poslati mnogo sili na pomoč napadenim postojankam. Zato je bilo treba pripraviti dober načrt, z odločnim udarcem osvoboditi še ta del Trnovske planote in tako odpreti pot proti Trstu in Gorici.

Stab 30. divizije je 18. brigadi 25. aprila ukazal, naj osvobodi Otlico, medtem ko je za napad na Predmejo določil 17. brigado.⁵⁴⁰

Po načrtu štaba 18. brigade naj bi napadel Otlico 2. bataljon, 1. in 3. bataljon pa sta ga na obeh bokih ščitila pred morebitno intervencijo s Cola in Predmeje.

Zvečer 25. aprila je brigada krenila s Krnice in prišla na Otlico ob 3. uri zjutraj naslednjega dne. Spotoma se ji je pridružil tudi 1. bataljon, ki je bil na položajih pri Predmeji in dodeljen 17. brigadi.

Pri napadu na Otlico je sodelovala tudi 3. brigada 31. divizije. Njen 3. bataljon je bil med napadalnimi bataljoni, z enim bataljonom je ščitila akcijo proti Zadlogu in Črnemu vrhu, z drugim pa proti Sinjemu vrhu in Colu.

Na ta način je 2. bataljon 18. brigade bil dobro zavarovan iz vseh smeri in je mogel vse sile dati v napad na postojanko.

Na Otlici so enote 18. brigade takoj napadle, čim so prišpele na izhodiščne položaje.

V silovitem naletu je 2. bataljon takoj presekala zvezo med Predmejo in Otlico ter začel zavzemati postojanko. Čeprav se je sovražnik ogorčeno boril in branil, so uspešno osvajali hišo za hišo. Ni se mogel upreti razjarjenim borcem kar štirih bataljonov. Ob 8.30 26. aprila 1945 so zavzeli zadnjo hišo sovražne obrambe. Otlica je bila osvobodjena. Tokrat za vedno. Sovražnik je v glavnem uspel pobegniti. Naglo se je umikal na Col, spotoma pa pobral tudi posadko s Sinjega vrha.

Sočasno so se pod pritiskom 17. brigade Nemci umikali s Predmeje proti vasi Slokarji. S tem je bila osvobodjena vsa Trnovska planota do Cola, pot v Vipavsko dolino pa odprta. Sovražnik ni nikjer interveniral, kajti napad je bil tako silovit in hiter, da za to ni bilo časa.

Partizanski viri poročajo, da je imela sovražna stran v boju za Otlico 19 mrtvih, 15 ranjenih in 14 ujetih, izgubila pa je še 8 strojnic, 40 pušk, 15.750 nabojev streliva, 7 konj, tri vozove, 400 ročnih bomb ter mnogo drugega vojaškega materiala in živeža.⁵⁴¹

Osvoboditev Otlice in Predmeje je bila pomembna in uspešna akcija. Enotam 9. korpusa je odprla pot v Vipavsko dolino in dalje proti Trstu ter jim omogočila, da so mogle sodelovati v operacijah za osvoboditev Trsta, Gorice in Tržiča, kar je bil končni cilj 9. korpusa.

Pomen te zmage je v svojem dnevnem povelju z dne 26. aprila 1945 izrazil tudi štab 30. divizije.

Povelje se glasi:

»V dneh, ko Jugoslovanska armada v svojem zmagoslavnem osvobodilnem pohodu osvobaja mesta in cele pokrajine od okupatorja in domačih izdajalcev, le-ti pa širijo med primorskim ljudstvom lažno vest, da so enote 9. korpusa obkoljene in uničene, so enote 17. in 18. brigade ter 3. brigade 31. divizije in artilerije 9. korpusa v silnem naletu likvidirale sovražni postojanki na Predmeji in Otlici, kjer je bilo okoli 350 sovražnih vojakov.

V tej akciji je bilo ujetih 20, več desetih (40) ubitih sovražnikov, zaplenjenih več težkih mitraljezov in težki minomet. S tem so enote 17., 18. in 3. brigade z artilerijo 9. korpusa pokazale veliko vzdržljivost in iznajdljivost ter borbenost v boju proti okupatorju in domačim izdajalcem. Vsled tega izreka štab 30. divizije vsem borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem

*POHVALO IN PRIZNANJE,*⁵⁴²

ZADNJI DAN NA ROBU TRNOVSKE PLANOTE

Brigada je 27. aprila 1945 po zavzetju Otlice takoj zasedla položaje na Kolku, da bi preprečila morebitni sovražnikov poskus, da bi se vrnil na Otlico. Prvi bataljon je bil na desnem krilu na k. 856 (Navorše), kjer je imel stik s sosednjo 19. brigado, 3. bataljon je bil jugovzhodno od k. 856 do k. 840, 2. bataljon pa razporejen od k. 840 in Sinjega vrha do k. 865 južno od Ožganega griča. Štab brigade in prištabne enote so bile na Otlici.

Brigada je zavarovala poti in steže, ki vodijo v Vipavsko dolino in nadzorovala Sinji vrh. Pošiljala je močne patrulje. Sovražnik se ni pojavil, enote pa so mir izkoristile, da bi se odpočile in popolnile strelivo.⁵⁴³

Ta mirni dan je bil zadnji, ki ga je brigada še preživela na obronkih Trnovske planote, ki ji je tolikokrat dajala varno zavetje, kajti še istega dne je dobila 30. divizija povelje, naj se pripravi za pohod čez Vipavsko dolino in Kras proti Trstu.

Kakšna je bila pred začetkom tega pohoda 18. brigada? Brez 4. bataljona je 27. aprila štela po spisku 554, na mestu pa je bilo 472 borcev, 63 jih je bilo v bolnišnicah. Njen 4. bataljon je bil še vedno na Krasu, Pivki, v Brkinih in Slovenski Istri, štel pa je okoli 300 mož, ki so bili razdeljeni v štiri samostojne čete.⁵⁴⁴

Tako je 18. brigada pravzaprav štela 854 mož. Četrty bataljon ni sodeloval z glavnino 18. brigade do 2. maja 1945, ko se je del tega bataljona vključil v njen sestav.

Toda dogodki na bojiščih so že z bliskovito naglico približevali konec druge svetovne vojne. Ni bilo časa za počitek, položaj je terjal ukrepe, da bi dosegli končni cilj boja na Primorskem.

Enote 4. armade so tedaj že izvoj evale veliko zmago v boju za osvoboditev Reke, saj so njene divizije že hitele proti Trstu. Tega dne je najgloblje prodrla 20. divizija. Dobila je povelje štaba 4. armade, naj iz dodeljenih tankov, motorizirane pehote, inžinerije in topništva sestavi motomehanizirano skupino in jo usmeri proti Trstu.⁵⁴⁵

Štab 9. korpusa, ki je bil še s svojo glavnino v Trnovskem gozdu, je 24. aprila 1945 prejel od glavnega štaba NOV in POS ukaz vrhovnega komandanta maršala Tita, ki se je glasil: »Naredite 9. korpusu, da se razporedi oko Trsta i da več sada počne uvodne borbe za Trst.«

Glavni štab NOV in POS je glede na to preklical vse odredbe in smernice, ki niso bile povsem v duhu maršalovega ukaza, in zahteval, naj korpus deluje kar najhitreje in se po radiu takoj poveže s 4. armado.⁵⁴⁶

Štab 9. korpusa, ki je nemudoma ukrenil vse, da bi se povelja maršala Tita in glavnega štaba NOV in POS uresničila, je sklenil poslati enote korpusa v dveh ešalonih. V prvem ešalonu je bila 30. divizija, okrepljena s topništvom korpusa, ki naj bi krenila še isto noč proti Trstu, v drugem ešalonu pa 31. divizija z ostalimi enotami, ki naj bi šla za 30. divizijo v naslednji noči. Ker je bila 17. brigada pri Krnici, 18. brigada na področju Otlice, 19. brigada na položajih pri Colu in Zadlogu, štab 30. divizije pa na Predmeji, se je divizija lahko hitro zbrala in krenila na pohod.

Štab korpusa je na Predmeji sklical sestanek štabov divizij in brigad ter jim dal še poslednje smernice za operativno delovanje, postopek z ujetniki, odnose do zaveznikov, ljudske oblasti in civilnega prebivalstva, da bi vse enote na enak način ravnale v tej poslednji ofenzivi za osvoboditev Slovenskega primorja.⁵⁴⁷

POHOD PROTI TRSTU

Ko je štab 30. divizije pripravljala načrt za pohod, ni bila lahka odločitev, katera pot bi bila najboljša, da bi enote prišle pravočasno do Trsta. V Vipavski dolini in na Krasu je bil še vedno sovražnik. Zlasti so bili številni četniki, ki so se iz osvobojenih delov Jugoslavije umikali proti zahodu. Teh je bilo po Vipavski dolini in na Krasu okoli 4300. Bilo je še 700 domobrancev, vseh vojakov okupacijskih sil pa je bilo v Slovenskem primorju okoli 30 000.

Sklenili so, da krene 18. brigada ob prvem mraku čez Vipavsko dolino na Kras ter zasede območje Vrtovče—Hruševica—Štanjel. Ko bi zbrali brigado na Predmeji, bi krenili čez Bratine, Dobravlje, Velike Zabije in Vrtovče na Štanjel.

2. brigado bosta šla tudi dva topa korpusne artilerije in štab 30. divizije.

Štab brigade je po prejemu povelja razmotril položaj in izdal povelje za organizacijo pohoda. Zaradi možnosti, da bo potrebno razbijati sovražne zasede, je odredil predhodnice. To nalogo je dobil 2. bataljon. Bil je hkrati tudi predhodnica divizije. Vse nepotrebno, kar bi otežkočalo premik, so pustili Ha Otlici.

Do mraka je bila brigada pripravljena za pohod. Vsem borcem so poveljniki in politični komisarji razložili nalogo brigade in cilj nočnega pohoda. Z navdušenjem so pozdravili Vest, da gredo v boj za osvoboditev Trsta in Primorske.

Kolona 18. je bila največja, saj je bila najštevilnejša brigada. Posebno je bil močan 2. bataljon, ki je medtem vključil vse borce iz sovjetskih dežel, ki so bili v enotah 9. korpusa. Štel je skoraj 400 mož.⁵⁴⁸

V brigadni koloni je bil tudi štab 30. divizije in artilerija 9. korpusa. Potem ko se je uredila na Predmeji, se je brigadna

kolona previdno v največji tišini spustila po cesti Predmeja—Ajdovščina v Vipavsko dolino. Sovražnik se je že umaknil iz vseh vasic okoli Ajdovščine in Vipave v Ajdovščino. Zato je bila pot čez Slokarje svobodna. Brez ovir je kolona prišla do vasi Bratini, nato pa krenila dalje proti vasi Dobravlje zahodno od Ajdovščine. Predhodnica 2. bataljona je pri Dobravljah naletela na četniško zasedo in jo razbila. Bataljon pa se ni zadovoljil s tem, da je pregnal zasedo, temveč ji je sledil v Dobravlje in napadel četniško postojanko.

V silnem naletu sta 2. bataljon in 1. četa 1. bataljona presenetila četnike in po kratkem boju zavzela in uničila postojanko. Pri tem sta 16 četnikov pobila, 15 ujela, drugi pa so pobegnili. Zaplenila sta 46 pušk, tri brzostrelke, štiri pištole z mnogo streliva in drugega materiala. Uničila sta dva topa in težko strojnico, ker jih ništa mogla vzeti s seboj.⁵⁴⁹

Pohod je brigada nadaljevala proti vasi Velike Zabije, kamor je predhodnica prišla ob 3. uri 29. aprila. Na mostu čez Vipavo je bila nova četniška zaseda, ki jo je 2. bataljon z jurišem tako energično razgnal, da so potem četniki povsod bežali pred brigado. Imela je svobodno pot do Stanjela, kamor je prišla ob 8. uri istega dne, ne da bi naletela na sovražnika. Četniki so se že panično umikali iz vseh kraških vasi proti Gorici in se šele tam zbrali.

Brigada se je razporedila po vaseh, kot je določal divizijski ukaz, 1. bataljon v vasi Hruševica, 2. bataljon v Vrtočah, 3. bataljon na Kobdilju, štab brigade s težko četo in štabnimi oddelki pa je zasedel Stanjel, kjer se je razporedil tudi štab 30. divizije in korpusna artilerija.

Ljudstvo je povsod navdušeno sprejemalo borce, kjerkoli so se pojavili. Gledalo je v njih osvoboditelje, ki so pregnali četniške zločince, ki so zadnje dni vojne počenjali hud teror.

Po dolgih mesecih sovražnih ofenziv so borci 18. brigade zopet prišli na Stanjel, tokrat kot osvoboditelji. Ni bilo mnogo časa, da bi se veselili z ljudstvom, morali so naprej h končnemu cilju. Brigada je ostala na omenjenih položajih le do 14. ure istega dne. Potem je nadaljevala pohod proti Trstu.

Sovražnik, ki je pravzaprav bežal pred partizanskimi enotami, se je okoli 15. ure umaknil tudi iz Dutovelj, brigada pa je vkorakala v vas okoli 17. ure. Navdušeno so jo pričakali domačini, ki so organizirali pravo ljudsko manifestacijo. Glav-

nina brigade je ostala v Dutovljah, njen 3. bataljon pa je šel naprej in zasedel vas Kreplje.

Borci niso bili spričo občega navdušenja prav nič utrujeni, čeprav so v 24 urah napravili pohod iz Trnovskega gozda, prehodili čez 30 km in prišli v bližino Trsta. Do mesta je bilo le še pičlih 10 km.

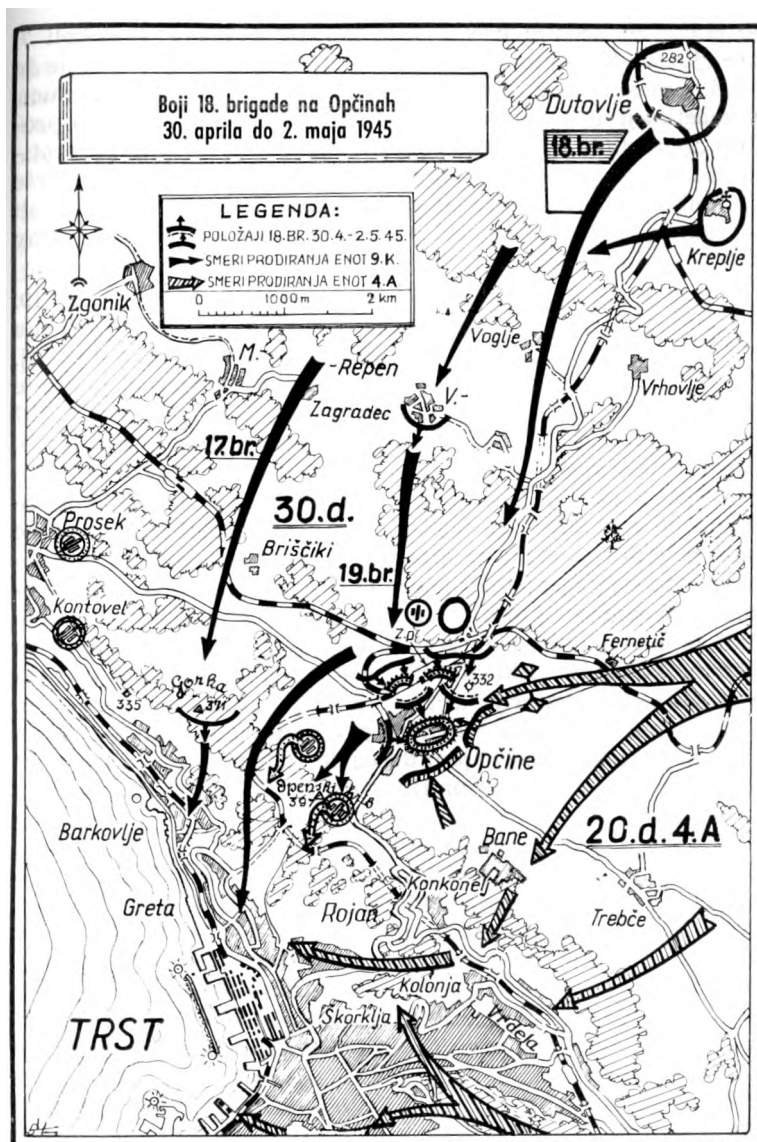
Ponos borcev je bil nepopisen. Vsi, ki niso bili službeno zadržani, so sodelovali v splošnem ljudskem veselju. Toda tudi zdaj je imela brigada le kratek oddih, kajti zopet je dobila povelje, naj krene proti Opčinam in stopi v boj. Ob 4. uri zjutraj 30. aprila je že morala zapustiti Dutovlje.⁵⁵⁰

Medtem sta tudi drugi dve brigadi 30. divizije uspešno izpolnili svojo nalogo na Krasu. Gregorčičeva brigada je vkorakala v Komen, potem pa takoj krenila naprej proti Zgoniku, da bi blokirala Prošek in Kontovel ter potem vdrla v tržaška predmestja. Ponoči je zavzela položaje nad cesto med Opčinami in Prošekom ter z delom sili napadla in zavzela k. 371 nad Barkovljami. Od tod je nadzirala cesto Tržič—Trst. Kosovelova brigada je prodrla do Pliskovice ter šla takoj naprej proti Repentabru. Skupaj z udarno četo 30. divizije ga je napadla in zavzela ter pri tem ujela 15 Nemcev. Potem je krenila proti Opčinam in jih začela napadati. Tako je 30. divizija v eni sami noči in enem dnevu prišla ne le na Kras, kakor je bilo v načrtu divizije, temveč celo do predmestij Trsta in Opčin.⁵⁵¹

BOJI ZA OSVOBODITEV OPCIN

Štab 30. divizije je 30. aprila izdal povelje, naj 18. brigada prevzame položaje 19. brigade in blokira Opčine, nato pa postojanko energično napade in zavzame. Gregorčičeva naj se zbere in krene zahodno od Trsta čez Gorko in takoj v osvobojene Barkovlje, dobi v Trstu zvezo s poveljstvom 1. sektorja in komando mesta, hkrati pa se naj poveže tudi z 19. brigado. Kosovelova brigada naj bi s položajem pri Opčinah krenila čez k. 305 in 397 ob robu tržaških gričev v sam Trst čez Monte Santo, se povezala s 17. brigado in Tržačani, nato pa napredovala v središče mesta ter na poti uničevala sovražnika.⁵⁵²

Bazoviška je dobila to povelje že v Dutovljah okoli 4. ure 30. aprila 1945. Takoj se je zbrala vsa brigada in čez pol ure

so enote že krenile proti Opčinam, kamor so prišle okoli 7. ure zjutraj. Takoj se je povezala s štabom 19. brigade, ki je že od 4. ure skupaj z udarno četo 30. divizije napadala Nemce.

V začetku je imela uspeh, zavzela je železniško postajo in prodrla do središča naselja. Ko je sovražnik napravil močan protinapad, ki ga je močno podprlo topništvo stalnih baterij širše obrambe Trsta, se je morala nekoliko umakniti. V svojih rokah je zadržala železniško postajo. S temi boji se je pravzaprav začela huda in krvava bitka za osvoboditev Trsta in Opčin.

Cim je 18. brigada dobila potrebna obvestila od štaba 19. brigade, so njene čete prevzele in zasedle položaje. Brigada je sredi dopoldneva 30. aprila 1945 začela svoj poslednji boj, ki pa je bil eden najhujših. Drugi bataljon je zasedel položaje od železniške postaje do tunela in k. 307, 3. bataljon od k. 307 do k. 317, 1. bataljon pa je bil v rezervi na k. 351. Stab brigade, težka četa in druge prištabne enote so bile na k. 362.

Opčine so bile nekaka trdnjava utrjene zunanje obrambe Trsta. Po zavzetju tega obrambnega vozla ga ni bilo več moč braniti. Položaji okoli naselja in v njem so bili utrjeni z mnogimi bunkerji, zgrajenimi povečini iz armiranega betona in povezanimi med seboj s strelskimi jarki. Utrjene položaje je imelo tudi topništvo, ki so ga sestavljale tri baterije topov 150 in 88 mm, ki so bili hkrati tudi protiletalski. To topništvo sta okrepili še dve bateriji, ki sta bili na položajih pri Sv. Križu. Ker sta bili še dve bateriji tudi pri Kontovelu in dve na Prošekcu, te so s svojim ognjem dosegale tudi položaje naših enot v boju za Opčine, je razumljivo, da je bil topniški ogenj zelo močan.

V postojanki so bile enote raznih rodov in služb. Sprva je bilo na Opčinah kakih 900 vojakov, ki so bili stalna posadka utrdb. To število je zadnje dni naraščalo, kajti prihajale so enote, ki so se umikale pred 4. armado iz Istre in Brkinov. Poveljstvo obrambe je prevzel komandant 30. trdnjavskega pionirskega štaba. Prvi dan boja je razpolagal z nekaj sto možmi iz raznih mornariških enot in četo 1088. pionirskega bataljona. Se isti dan je prišla iz Tržiča 901. pionirska četa, naslednjega dne, 1. maja, pa je prišlo iz Istre še kakih 1500 mož, ki so se jim 2. maja pridružili še vojaki 1109. obalnega topniškega divizionarja ter mornarji mornariških enot iz Sesljana. Tako se je v obrambi Opčin nabralo do 2. maja 1945 nič manj kot 2600 sovražnih vojakov.⁵⁵³

Zaradi stalnega naraščanja sovražnikovih moči in tudi za-grizene obrambe položajev ob močni podpori topništva je prišlo do dolgotrajnih in krvavih bojov za osvoboditev Opčin. Sovražnik se je tako odločno branil, ker se je želel predati zahodnim zaveznikom.

Prvi je prišel v stik s sovražnikom 2. bataljon, ko je zasedel položaje 19. brigade pred Opčinami. Napadel je in zavzel prve bunkerje zunanje obrambe. Ker 19. brigada še ni odšla proti Trstu, sta ob 8.30 začeli obe brigadi splošni napad.

Po hudem enournem boju je 19. brigada ponovno zavzela izgubljene položaje pred železniško postajo, vzporedno z njo pa sta napredovala tudi 2. in 3. bataljon 18. brigade. Desno krilo 2. bataljona je prodrlo v bližino topniških položajev, ki so bili na rahlem grebenu zahodno od naselja.

Sovražnik je začel napadalce močno obstreljevati s topovi in je prešel v protinapad, s katerim jih je potisnil nazaj in prisilil, da se umaknejo na novo črto.

Na železniški postaji sta se uspeli zadržati dve četi 3. bataljona 18. brigade. Ob 14.30 sta se obe brigadi ponovno pripravili in ponovili napad ter potisnili sovražnika tako, da so bataljoni 18. brigade sedaj popolnoma obvladali položaje, ki jih je prej zavzela 19. brigada.

Drugi bataljon je trdno držal železniško postajo, 3. bataljon je bil desno od nje in je prodril do k. 316. Zasedel je položaje na obeh straneh železniške proge in se povezal z 9. brigado 20. divizije 4. armade, ki je pravkar prispela od Sežane in takoj stopila v boj. To je zelo razbremenilo pritisk na 18. brigado.⁵⁵⁴

Sovražno topništvo je medtem s svojim zapornim ognjem neusmiljeno tolklo po položajih okoli Opčin. Napadati podnevi je bilo nemogoče, zato so se enote zadržale na zavzetih položajih in na železniški postaji.

Srečanje in stik borcev 4. armade in 9. korpusa med naskokom na Opčine je obojim vzbudilo res veliko veselje, vendar sovražnikov ogenj ni dovoljeval nobenih manifestacij. Srečanje 18. brigade 30. divizije 9. korpusa in borcev 9. brigade 20. divizije 4. armade in njuno bratstvo in enotnost v orožju je moralo zaliti še veliko krvi borcev obeh brigad.

Bazoviška brigada je imela tega dne tri padle in 14 ranjenih, kar zgovorno govori o srditosti bojov. Sovražnikove izgube niso znane v celoti. Med naskokom so ujeli dva esesov-

ska oficir ja in zaplenili dve brzostrelki in dve pištoli. Uničili so eno težko strojnico in eno lahko ter nekaj bunkerjev.⁵⁵⁵

Ko je proti večeru 19. brigada zapustila položaj pri Opčinah, je odšla čez Openski hrib, in v teku noči že vdrla skozi sovražno obrambo v Trst in do jutra 1. maja 1945 zavzela štiri vojašnice v Via Udine. Desno od nje je 17. brigada prodrla v Barkovlje, jih zavzela ter vdrla v Trst od severozahoda do radijske postaje.

Z vzhodne strani se je Trstu približevala močna mehanizirana skupina 20. divizije, ki je prodirala proti Trstu v treh kolonah. Desna kolona, 9. brigada s tankovskim bataljonom, se je vplela v srdite boje skupaj z 18. brigado pri Opčinah, dve koloni pa sta šli naravnost v Trst.

Štaba 18. in 9. brigade sta se takoj dogovorila o nadaljnjem sodelovanju v bojih za uničenje sovražnika na Opčinah. Sklenila sta, da bosta še isto noč poskušala zavzeti postojanko s silami obeh brigad in ob podpori bataljona tankov.⁵⁵⁶

SKUPNI BOJI SLOVENSKE IN DALMATINSKE BRIGADE

Iz nepojasnjenih razlogov do tega prvega skupnega nočnega napada ni prišlo. Vse enote so ostale na zavzetih položajih do jutra naslednjega dne.

Prvega maja je 1. bataljon držal položaje od ceste Opčine—Prošek pri kilometrskem znaku 12 do železniške postaje na severni strani Opčin, 2. bataljon je bil levo od železniške postaje do bližnjega tunela, 3. bataljon pa na k. 332, kjer se je povezal s 1. bataljonom 9. brigade 20. divizije, ki je bil na položajih še južneje. Težka četa se je razporedila pri neki hiši severno od železniške postaje, štab brigade pa je bil na k. 418.

Sovražnik s svojim topništvom ni nehal tolči položaje obeh brigad. Borci so bili prisiljeni iskati zavetišča pred topovskimi granatami.

V ponovnem dogovoru s štabom 9. brigade so sklenili, naj bi se začel skupen napad ob 10.30.

Obe brigadi sta začeli ob tem času res napadati in potem počasi osvajati posamezne bunker je in utrdbe. Sovražnik se je še vedno ogorčeno boril za vsako ped zemljišča. Kljub hudemu odporu so se bataljoni približali središču Opčin, sovraž-

nik pa je še bolj okrepil topovski ogenj na prodirajoče enote partizanov. To je povzročilo tudi hude nove žrtve pri obeh brigadah.

Nemška pehota je poskusila tudi nekaj protinapadov, ki so bili odbiti. Kljub premoči in močnemu topniškemu ognju sta 18. in 9. brigada očistili vzhodni del Opčin in prodrli do cerkve. Tarn sta naleteli na novo utrjeno obrambno črto in še močnejši topovski zaporni ogenj. Morali sta se ustaviti, boji pa so se nadaljevali na teh položajih še ves dan in pozno v noč.⁵⁵⁷

Drugi bataljon 18. brigade je kljub močnemu ognju zadržal svoje položaje ter dva tovarna vlaka, polna vojaškega blaga. Nemci so se hoteli na vsak način znova polastiti obeh vlakov, v čemer pa niso uspeli. Spričo neposrednosti bojev je bilo nesmiselno evakuirati ta ogromen vojni plen, ki so ga zadržali v svojih rokah borci 2. bataljona do konca bojev.

Brigada je imela 1. maja zelo hude izgube, največ od sovražnikovih topov. Bilo je 10 mrtvih in 20 ranjenih. Tudi enote 9. brigade 20. divizije so imele tega dne občutne izgube. Po končanih bojih se je videlo, da tudi sovražnikove izgube niso bile majhne.⁵⁵⁸

Sovražnik je dobival še vedno nove okrepitve. Namesto da bi bila njegova moč čedalje slabotnejša, je bila številnejša in prodornejša, ker so se branili na manjšem prostoru.

Medtem so se boji v Trstu nadaljevali ves dan. Gregorčičeva brigada, prodirajoča z zahodne strani v mesto, se je bojevala za železniško postajo, ki jo je sovražnik trdovratno branil, 19. brigada pa je z enim bataljonom vdrla čez Rojan do novega tržaškega пристanišča, z drugim bataljonom pa zavezala Konkonelj in se povezala z enotami 4. armade, ki so prodirale iz jugovzhodne strani mesta. Boji so se bližali h koncu. Bili so povsod zelo srditi, kajti Nemci so se hoteli predati četam zahodnih sii. Mnogo so v Trstu partizanom pomagale enote komande mesta Trst, delavski bataljoni, ki so prvi v mestu začeli boj proti Nemcem.

Tudi druge enote 9. korpusa so energično čistile zadnje ostanke okupatorjev iz ozemlja Slovenskega primorja. Enaintrideseta divizija je zasedla Tržič in Gorico, z delom sii pa je prodrla do Zagrada na Soči, kjer se je srečala s predhodnico zavezniške Novozelandske divizije. Na drugem bregu Soče so čete operativnega štaba za zahodno Primorsko osvobodile vso Soško dolino, Brda in Slovensko Benečijo ter skupaj z itali-

janskimi enotami »Garibaldi« zavzele Cedad in Tarčent ter prodirale proti Vidmu, glavnemu mestu Furlanije, v katerem so se že tolkli italijanski garibaldinci.⁵⁵⁹

V noči na 2. maj sta 18. brigada in 9. brigada 20. divizije napadli sovražnika pri železniški postaji, da bi ga potisnili čim dalje od zaplenjenih tovornih vlakov z vojaškim materialom. Sovražnik, ki je začutil to namero, je poslal okrepitev. Prišlo je do hudih bojov okoli železniške postaje. Položaji so prehajali zdaj v ene, zdaj v druge roke. Končno je 18. brigada dokončno pregnala sovražnika od postaje, zadržala položaje ter zavarovala zaplenjeni kompoziciji. V jutranjih urah je 1. bataljon držal kasarne na Opčinah, 2. bataljon je bil pred in zahodno od železniške postaje, ki ni bila več v dosegu sovražnega pehotnega orožja, 3. bataljon pa je bil še bolj vzhodno od 2. bataljona proti cesti in k. 332, kjer je imel zvezo z enotami 9. brigade 20. divizije. Težka četa, štab brigade in druge štabne enote so bile na istih mestih kot prejšnji dan.

Brigada je 2. maja 1945 v jutranjih urah pretrpela hudo izgubo. Sovražnikova krogla je ob 6.10 smrtno zadela komandanta brigade poročnika Franca Nemgarja. Ostrostrelec ga je zadel prav tedaj, ko je pregledoval položaje, ki so jih zavzeli v nočnem napadu. Tako je brigada v tem hudem zadnjem boju izgubila poleg drugih še svojega hrabrega komandanta.

TedANJI pomočnik političnega komisarja brigade Zvone Rak se tega tragičnega dogodka spominja takole:

»Zgodaj zjutraj mi je komandant Nemgar po telefonu sporočil, da prihaja na položaj 1. bataljona, pri katerem sem se nahajal že od prejšnjega dne. Opozoril sem ga na nemške ostrostrelce in da so položaji bataljona oddaljeni samo okoli 100 m od naših in da je sleherno premikanje na naši strani zelo težavno in nevarno. Nemgar ni nikoli prišel do položajev 1. bataljona. Obležal je smrtno ranjen od krogle nemškega ostrostrelca kakih 400 m od položajev 1. bataljona.

Težko je opisati, kaj so borci in starešine preživljali v trenutku, ko so zvedeli, da so izgubili svojega komandanta. Žalost, bolečina in srd so se strnili v eno samo misel, maščevati ga. V 1. bataljonu smo formirali jurišne skupine, na čelu katerih so bili politični komisar bataljona, oficirji štaba in komandirji čet. Vsi so se javili prostovoljno. Tako je bilo tudi v drugih dveh bataljonih.«⁵⁶⁰

Takoj zjutraj so se znova vneli hudi boji okoli železniške postaje. Sovražnik je zbral sile in poskušal storiti vse, da bi zavzel postajo. Brigada ga je odbila in trdno držala v svojih rokah osvojene položaje.

V popoldanskih urah je prišel v sestav brigade del nje-nega 4. bataljona, ki je dotlej deloval samostojno. Drugi del tega bataljona pa je uspešno sodeloval s komando mesta Koper, četo narodne obrambe in Mornariškim odredom Koper v osvobajanju Kopra in okolice. V sestav brigade sta prišli 1. in 3. četa 4. bataljona, okoli 200 mož z načelnikom štaba bataljona na čelu.

Ker je sovražnikovo topništvo še vedno hudo obstreljevalo prostor zlasti v smeri železniške postaje, so sveži 4. bataljon 18. brigade takoj poslali v napad na topniške položaje nad Opčinami z nalogo, naj jih zavzame in posadko uniči. Da bi bil napad uspešnejši, so organizirali močno podporo topništva 4. armade. Po kratki ognjeni pripravi so se borci 4. bataljona s takšnim poletom pognali v napad, da so kmalu dosegli topniške položaje. Sovražnik jih je moral naglo umakniti za nekaj kilometrov proti Prošek, vendar zdaj niso mogli več neposredno tolči položajev brigade. Hrabri Brkinci in Pivčani so tako pregnali sovražne topničarje, ki so povzročili toliko težav ves čas, odkar so se začeli boji za osvoboditev Opčin. Zdaj je bil sovražnik brez močnega podpornega ognja topov. K temu uspehu so pomagale tudi druge enote, ki so zavzele topniške položaje pri Prošek in Kontovelu, od koder so prejšnje dni tolkli težki topovi na položaje okoli Opčin. Spremembo položaja sta izkoristili obe brigadi in začeli takoj napadati.

Boji so se kmalu premaknili do hiš v naselju, kje je sovražnik večje manevriral s svojimi rezervami. Toda tudi sedaj so bili boji srditi.

Brigada je tega dne napredovala okoli 400 m v notranjost obrambe. Do večera je 1. bataljon zasedel položaje nad cesto Opčine—Prošek do k. 316, 2. bataljon je bil 300 m južneje in vzhodno od železniške postaje, 3. bataljon je zasedel hiše in položaje okoli cerkve v Opčinah, 4. bataljon pa je po zaključku akcije za topniške položaje zavzel svoje mesto na položajih med 1. in 3. bataljonom. Zvečer je minersko-sabotažni vod miniral cesto Opčine—Prošek, da onemogoči prihod novih okre-pitev.

Brigada je tudi tega dne utrpela občutne izgube. Imela je šest mrtvih in 15 ranjenih.⁵⁶¹

Druge enote 9. korpusa so že končale boje. Triglavska divizija je držala v svojih rokah Tržič, Gorico in Nabrežino. Enote operativnega štaba za zahodno Primorsko so v sodelovanju z italijanskimi partizani zasedle Videm. Meja ozemlja, ki sa ga zasedle jugoslovanske narodnoosvobodilne enote, je tekla po črti Humin—Tarčent—Videm—Cedad, iz Krmina pa so partizanski bataljon potisnili četniki, ki so čez Sočo pribežali iz Gorice pred enotami 31. divizije. Boji z njimi so se nadaljevali na obronkih Brd. Južneje pa so dosegle breg Soče.

V Trstu se je sovražnikov odpor omejil le na nekaj točk, kjer so se branili zagrizeni nemški in italijanski fašisti, ki so se hoteli na vsak način predati zaveznikom.

Ko so v Trst dne 2. maja 1945 prišle zavezniške predhodnice, so njihovi štabi takoj stopili v zvezo z Nemci in se začeli pogajati o predaji.⁵⁶²

Dne 3. maja je bila 18. brigada na tistih položajih, ki jih je dosegla v bojih prejšnjega dne. Ponoči ni napadala, saj je bilo treba borcem dati vsaj malo počitka. Štaba 18. in 9. brigade pa sta pripravila načrt, da zjutraj ob močni podpori topov in tankovskega bataljona znova napadejo Opčine in jih končno osvobodijo.

Nekaj minut pred 4. uro je začela tolči artilerija, okoli 4. ure pa sta šli obe brigadi in tankovski bataljon v napad. Sovražnik se je bil za vsak bunker in hišo, o predaji ni hotel niti slišati. Bataljoni so kljub uporni obrambi počasi napredovali in očistili večino naselja, hišo za hišo. Prvi bataljon je okoli 10. ure dopoldne pregnal sovražnika iz zahodnega dela in zavzel nepoškodovano vojaško skladišče, ki ga je bil sovražnik zelo trdovratno branil.

Ob 10. uri so se pojavili prvi angleški tanki. Nemci so takoj izobesili belo zastavo, vendar so tanki šli naprej proti Dutovljam, Nemci pa nadaljevali boj s partizanskimi četami.

Bazoviška brigada in oddelki 20. divizije 4. armade so počasi, vendar gotovo napredovali. Ob 14. uri sta sovražnika stisnili v skrajni zahodni del Opčin. Umikal se je na dominantne položaje nad vojašnicami. Od vseh strani so ga obklojevali 18. brigada in bataljoni 4. armade.

Tedaj se je spet pojavila skupina angleških tankov pod poveljstvom nekega kapetana novozelandske divizije, ki je sto-

pri v zvezo z Nemci. Ti bi se hoteli predati le njemu. Tega pa ni dovolil komandant 20. divizije podpolkovnik Bogdan Pecotić, češ, Nemci so prired popolnim uničenjem in obkoljeni. Zavezniki so se odstrajali razgovore o predaji pa je nadaljeval komandant 20. divizije k nemškemu poveljniku pet minut odloga, da premisli o predaji, v nasprotnem bodo enote JA nadaljevale boj do njihovega popolnega uničenja. Vse enote so prenehale z ognjem in kalem izid razgovorov.

Po preteku petih minut je komandant 20. divizije prejel odgovor nemškega poveljnika, ki se je vdal z besedami: »Izročam Vam, gospod podpolkovnik, vso nemško garnizijo in ves vojaški material ter Vas priznam za zmagovalca.«⁵⁶³

S tem so preriehalo boji okoli Trsta, Nemci so se povsod vdali. Na Opčinah se je vdalo 29 oficirjev, 2682 vojakov in podoficirjev ter 300 ranjencev. Iz števila ranjenih je mogoče sklepati, kako so bili boji za Opčine srditi. Koliko je padlo vojakov na nasprotni strani, doslej ni najti poročil. Po presoji udeležencev jih je bilo nekaj sto.

Bazoviška brigada je okoli 17.30 dobila povelje štaba 30. divizije, naj svoje položaje prepusti 10. hercegovski brigadi 20. divizije. Ves plen in ujetnike, ki so se vdali na Opčinah, je po tem dogovoru prepustila 20. diviziji 4. armade, brigada pa je s tem končala svojo bojno pot⁵⁶⁴

VISOKA CENA ZMAGE

V srditih bojih za osvoboditev Opčin s premočnim sovražnikom, ki so ga ves čas krepile nove enote iz Istre in Trsta, je brigada drago plačala svojo zmago. Več kot 10 odstotkov moštva je padlo ali bilo ranjeno, njene vrste so se zmanjšale za 82 borcev in oficirjev. Od tega jih je padlo 23, 59 pa bilo ranjenih. Med padlimi je bil tudi komandant brigade Franc Nemgar.

Hude izgube so bile tudi med borci 9. brigade 20. divizije. Lahko rečemo, da so bili boji za osvoboditev Opčin najbolj krvavi v okviru operacij za osvoboditev Trsta in okolice, če izvajamo resko fazo operacije.

Komandant 18 brigade poročnik Franc Nemgar je bil rojen 5. decembra 1891 v Laze pri Logatcu. Pred vojno je

bil v bivši Jugoslaviji aktivni orožnik. Po zasedbi je odklonil službo italijanskemu okupatorju, povezal se je z osvobodilnim gibanjem in začel aktivno delati za OF. V začetku 1942. leta so ga okupatorske oblasti aretirale in poslale v internacijsko taborišče v Gonarsu. Tam se je pridružil osvobodilni organizaciji. Ob kapitulaciji Italije je z drugimi vred pobegnil iz taborišča in vstopil v Dolomitski partizanski odred. Zaradi svoje hrabrosti in vojaškega znanja je hitro napredoval in kmalu postal komandir čete. Ko so ga premestili v brigado, je postal komandant bataljona in potem namestnik komandanta

3. brigade »Ivana Gradnika«. Odlikoval se je v napadu na postojanko Crni vrh pri Idriji, kjer je bil huje ranjen v glavo, vendar se je vrnil v boj, čim so mu jo obvezali, in je sodeloval v jurišu, dokler ni bila postojanka zavzeta. Zaradi hrabrosti in bojevitosti so ga postavili za komandanta 16. brigade »Janka Premrla-Vojka« 31. divizije, kjer je ostal do 8. marca 1945, ko je postal komandant 18. SNOUB »Bazoviške«, se pravi prav v najhujših dneh sovražne ofenzive.

Od bojev na Sinjem vrhu do zadnjega dne boja za osvoboditev Opčin je bilo povsod prisotna njegova komandantska skrb in volja ter spretnost in hrabrost. Svoje življenje je dal, ko je v svoji komandantski skrbi pregledoval položaje, da bi prihranil življenja svojih borcev in pripeljal brigado k zadnji veliki zmagi. To je bila hkrati najhujša izguba 30. divizije v zadnjih bojih za osvoboditev Primorske.

Padlega komandanta so svečano pokopali v Opčinah. V znak priznanja je ljudstvo Opčin imenovalo eno ulico po njegovem imenu.

Po partizanskih virih je imela cela 30. divizija v teh bojih 50 padlih in 124 ranjenih. Polovico teh izgub je bilo iz 18. SNOUB »Bazoviške«.⁵⁶⁵

SLOVO 2. BATALJONA

Po končanem boju za Opčine je še istega dne prišlo povelje štaba 30. divizije, naj se zberejo vsi borci 2. bataljona in težke čete, ki so bili sovjetski državljani, in na čelu z Anatolijem Ignjatovičem Djačenkom krenejo v Šempas. Sovjetski predstavniki so zahtevali, naj se takoj vrnejo v domovino.⁵⁶⁶

Stab 2. bataljona 18. brigade na čelu s komandantom Anatolijem Ignjatovičem Djačenkom v Vipavski dolini ob koncu vojne 5. maja 1945. Stoji v sredini z oficirsko kapo na glavi

Tako ta bataljon 18. brigade, ki je bil eden najboljših bataljonov 9. korpusa, ni mogel s svojimi tovariši, borci 18. brigade, vkorakati v Trst. To povelje je hudo prizadelo moštvo bataljona, saj jih je veliko sodelovalo s slovenskimi bojovníki od ustanovitve brigade do poslednjega krvavega boja za osvoboditev Opčin.

Bratstvo protifašističnih borcev različnih narodov se je kovalo v 18. brigadi v krvi, skozi hude dni in v veselju, skozi boje in na pohodih. Hudo je bilo izpolniti to povelje, ki je pomenilo, da se bodo borci, katerih tovarištvo se je utrdilo v bojnih naporih, ločili prav v času, ko so izbojevali toliko drago svobodo, plačano s krvjo borcev vseh narodnosti 18. brigade. Bilo je mnogo ganljivih prizorov, tudi solze so tekale po zago-relih in trdih licih borcev, ki se niso ustrašili najhujših sovražnih ofenziv.

Neradi so se ločili, saj so se zavedali, da se skoraj zagotovo ne bodo nikoli več videli, kar je bilo v tistih urah zmagoslavja po tolikih skupnih tegobah podobno črnemu oblaku sredi sončnega dne. Toda povelje je bilo jasno in časa malo, morali so se posloviti.

Zbor 2. (ruskega) bataljona po končanih bojih za Opčine 5. maja 1945 v Sempasu na Vipavskem

Se enkrat je 2. bataljon uredil svoje vrste ob vrstah drugih borcev brigade, prvi njegov komandant Anatolij Djačenko pa je strumno predal raport štabu 18. brigade, ki je še enkrat opravil svečan pregled 2. bataljona. V kratkem govoru se je politični komisar brigade zahvalil za njihove uspehe v skupnem boju proti istemu sovražniku in jim zaželel, naj povsod širijo bratstvo med narodi in obrazlože boj jugoslovanskih narodov, katerega priče so bili in sodelavci.

Potem je bataljon krenil proti Sempasu.

Za zasluge v bojih za osvoboditev Primorske je 88 borcev tega bataljona prejelo odlikovanja, preden so odpotovali proti svoji domovini.

Mnogi med njimi so dobili tudi čine Jugoslovanske armade, Anatolij Ignjatovič Djačenko pa je bil povišan v majorja. Bil je eden od redkih preživelih, ki je bil v 18. brigadi od prvega dne njegovega oblikovanja v Kobaridu pa do konca vojne. Imel je veliko zaslugo, da se je iz sovjetskih državljanov, ki so kakorkoli prišli v 9. korpus, oblikoval bataljon, ki je potem v številnih bojih dostojno predstavljal narode in narodnosti Sovjetske zveze.

ZMAGOSLAVNI PRIHOD BRIGADE V TRST

Medtem je brigada že dobila povelje štaba 30. divizije, naj naslednjega dne vkoraka v Trst. Ta zadnji pohod 18. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade »Bazoviške«, pohod v osvobojeni Trst je bil nedvomno najlepša nagrada za borce te brigade po dolgi in krvavi poti, ki jo je prešla od svoje ustanovitve v Kobaridu do Opčin.

Nepopisno veselje je zavladalo med borci, ko so zvedeli, da bodo vkorakali v Trst, kjer so bile že druge brigade 30. divizije. Takoj je izginila utrujenost z njihovih lie, ki so izražala zavest, da je njihova bojna pot rodila popolen uspeh. Osvobojena je bila vsa Primorska s Trstom, Gorico, Tržičem, Slovenska Istra, Slovenska Benečija, jugoslovanske zastave z rdečo zvezdo pa so se vile v Vidmu, Cedadu, Krminu, Tarčentu in Huminu. Vsi Slovenci ob zahodnih mejah so doživeli svobodo, ki so jo priborili borci 9. korpusa in slavne 4. armade.

Vsak je hotel čimbolj urediti sebe, svojo opremo in orožje. Brigada je bila hitro pripravljena za premik. Prvič bo krenila na pohod, ne da bi mislila na boj, kot zmagovalci bodo vkorakali njeni borci v Trst.

Brigada se je postrojila, urejenim in veselo razpoloženim enotam je bilo ob 7. uri 4. maja 1945 dano povelje za premik proti Trstu. Vso pot je med strumnim korakom veselo prepevala partizanske pesmi. Okoli 10. ure je prikorakala v Trst. Prvo se je ustavila pri kasarnah v ulici »Rosetti«, potem pa je krenila proti topniškim kasarnam »Doberdob«, dokler se ni ustavila na Trgu enotnosti, kjer se je razporedila v »Caffé dei Spechi«. Uredila si je prostore za stanovanje, prevzela zavarovanje Trga enotnosti in pomagala vzdrževati red v mestu. S tem se je končala njena bojna pot od Kobarida do Trsta.⁵⁶⁷

Po odhodu 2. bataljona je bila zelo šibka. Dne 6. maja 1945 je imela v svojem sestavu le 308 borcev. Treba je pripomniti, da je bil v njenem sestavu tudi del 4. bataljona, čeravno le s polovico moštva in da je že precej moštva odšlo iz brigade na razne druge dolžnosti.⁵⁶⁸

V smislu povelja štaba 9. korpusa z dne 3. maja 1945 se je moštvo 30. divizije vključilo v 2. divizijo Narodne obrambe.⁵⁶⁹

SKLEPNA BESEDA

Čeprav je 18. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Bazoviška« zrasla iz ljudske vstaje na širšem območju Kobarida, zgornjega Posočja in vzhodne Benečije ob kapitulaciji fašistične Italije, je bila ena od osnovnih partizanskih brigad Slovenskega primorja. Bojna pot jo je vodila po vsem operativnem območju 9. korpusa, po vsem Slovenskem primorju in Gorenjskem zahodno od Save.

Še več. Lahko trdimo, da je bila 18. SNOUB »Bazoviška« po svojem sestavu mednarodna brigada narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. V svojih vrstah je združevala borce iz vsega sveta. Najštevilnejši so bili Slovenci, vendar je vojna usoda pripeljala v njene vrste tudi številne protifašiste iz drugih jugoslovanskih pokrajin, ki so se vračali iz ujetniških in koncentracijskih taborišč v Italiji. V njej je našlo začasno varstvo čez sto bivših vojnih ujetnikov iz dežel angleško govorčnega sveta od Velike Britanije, Južne Afrike do Nove Zelandije, nato pa so se v njenem 2. bataljonu zbrali ruski borci, ki so bili doma na širnih prostranstvih Sovjetske zveze. Ta bataljon je sodeloval v brigadnih bojih do konca vojne in je postal celo najboljša enota v sestavu 30. divizije NOVJ.

Brigada je nastajala in se razvijala v močno partizansko enoto med boji, ki niso prenehali do popolne osvoboditve Trsta. Njeno življenje označuje neprekinjena vrsta hudih naporov na pohodih, v napadih in v obrambi, ob hkratnem pomanjkanju celo osnovnih bojnih potrebščin in hrane. Spričo požganih in uničenih naselij so borci brigade večkrat prebili ure počitka in spanja na prostem, med ruševinami hiš in v skromnih kolibah kot pa v toplih kmečkih domovih, še tako podjetni intendant je pa jim pogosto niso mogli priskrbeti do vol j živeža, dobre obutve in tople obleke. Nesebično in požrtvovalno pri-

Zbor 18. udarne brigade »Bazoviške« na proslavi desetletnice vstaje primorskega ljudstva na Okroglici septembra 1953

morsko ljudstvo je bilo njen najboljši vir preskrbe tudi tedaj, ko je začela v izdatnejši meri pritekati zavezniška pomoč.

Vendar so bili cilji, za katere se je borila brigada, močnejši od vseh tegob vojnega časa. Borec se sredi primorskega ljudstva in zanj, za njegovo priključitev k novi Jugoslaviji, za uničenje nacizma na slovenskih tleh, so njeni borci, poveljniki in politični komisarji čutili v ljubezni in žrtvi, ki so jo dajali slovenski ljudje od Julijskih Alp do jadranske obale, najmočnejšo podporo. Ljudstvo je trpelo z brigado in brigada z njim. Zato je bila končna zmaga nj una skupna zmaga.

Po grobi presoji je Bazoviška na svoji bojni poti prešla čez 2000 km. Po ohranjenih dokumentih je zavzela 15 in delno razbila 10 sovražnih postojank, njena in druga poročila partizanskih štabov pa govore, da je pobila 4196, ranila 1736 in ujela 610 sovražnih vojakov. V zasedah in spopadih je uničila 4 tanke, 9 oklepnih avtomobilov in 57 kamionov, njeni minerei pa so razbili in poškodovali 19 lokomotiv, 75 železniških vagonov, 8 železniških in 6 cestnih mostov ter 1680 m železniških tirov.

Iz ohranjenih poročil je razvidno, da je zaplenila dva topa, 9 težkih minometov, 15 težkih in 52 lahkih strojnic, 34 brzo-

streik, 560 pušk, 66 pištol, veliko streliva in vojaške opreme ter 53 konj in mul.

Zal ni bilo niti iz ohranjenih dokumentov niti s povojnimi anketami mogoče rekonstruirati njenega celotnega sestava. Mnogo dokumentov je bilo namreč uničenih že med vojno, nekateri so prišli v roke sovražniku in še niso dostopni, zgodilo pa se je tudi, da spričo hudih bojev, utrujajočih pohodov in sovražnih ofenziv sploh niso beležili dogodkov in pisali poročil.

V gradivu, ki se je ohranilo, je zelo malo imen borcev. Zato lahko le presojamo, koliko borcev in bork je šio skozi njene vrste. Bilo jih je čez dva tisoč.

Glede žrtev so podatki nekoliko bolj znani, toda še zdaleč niso točni. Avtorju je bilo mogoče sešteti 393 padlih, 749 ranjenih in 30 ujetih, vendar je od tega lahko ugotovil le del borcev poimensko.

Tako bo verj etno za vedno ostalo skrito pred brigadno zgodo vino še veliko število njenih junakov, ki so svojo žrtev, danes tiho in nemo vpleli v njeno bojno pot.

Ostalo pa je njihovo delo.

OPOMBE

¹ Mnogi prebegli Primorci, ki niso mogli dobiti dela v Sloveniji, so šli tudi v druge kraje Jugoslavije s trebuhom za kruhom v tovarne in rudnike ter iskali druge možnosti zaposlitve. Branko Babič-Vlado, doma iz Trsta, si je moral delo poiskati v Bosni. Delal je v rudniku, kjer se je vključil v boj za delavske pravice. Med prvimi je bil 1941. leta med bosenskimi partizani, kjer je postal celo politični komisar odreda, 1942. leta pa je prišel v Sloveni jo ter kot izkušen organizator odšel na Primorsko. Veliko je pomagal pri razvijanju osvobodilnega gibanja, zlasti v Trstu.

² Vid Vremec, »Andrej Manfreda«, rokopis.

³ Tone Ferenc, Kratek pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem Primorju od decembra 1942 do septembra 1943, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, št. 1, stran 139, 149 in 157.

⁴ Poročilo bataljona »Simona Gregorčiča« za September 1942, fase. 215/III v arhivu Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (dalje AIZDG).

⁵ Poročilo alpske operativne cone z dne 23. februarja 1943, fase. 219/1 v AIZDG; Zbornik dokumentov in podatkov o narodno-osvobodilni vojni narodov Jugoslavije, VI. del, Borbe v Sloveniji, knjiga 4 (dalje Zbornik VI/4), dok. št. 129.

⁶ Prav tam. Takšno kolono neoboroženih je osebno vodil tudi komandant alpske operativne cone narodni heroj Mirko Bračič.

⁷ Poleti 1943. leta je bilo na Primorskem okoli 90.000 vojakov.

⁸ Dušan Pirjevec-Ahac, »Boj za osvoboditev Primorske in Trsta«, rokopis, stran 20, fase. 215/III v AIZDG. Po tem viru je padlo okoli 110 italijanskih vojakov in 5 partizanov, po italijanskih poročilih pa so bile izgube manjše.

⁹ Zbornik VI/5, dok. št. 51.

¹⁰ Podatki o izgubah se razlikujejo. Po italijanskih virih je tedaj padlo 43 borcev, medtem ko je očevidec Ladislav Durjava-Aleš v svojih zapiskih omenjal le 33 padlih.

¹¹ Direktiva za pohod 6. brigade »Ivana Gradnika« z dne 24. maja 1943, fase. 219/1 v AIZDG.

¹² Poročilo politkomisarja čete 5. brigade z dne 12. maja 1943, fase. 215/11 v AIZDG.

is Prav tam; Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Nova Gorica 1966, stran 30.

¹⁴ Poročilo štaba Primorske operativne cone o pohodu brigad skozi Benečijo z dne 11. junija 1943 in 20. julija 1943, fase. 219/III v AIZDG.

¹⁵ Tretji bataljon Severnoprimskega odreda je že 1. marca 1943 dobil od štaba Primorske operativne cone navodila, naj pomaga Italijanom pri organizaciji gibanja v Furlaniji, fase. 219/III v AIZDG.

¹⁸ Navodila za delovanje Beneške čete je izdal namestnik komandanta glavnega štaba NOV in POS Jaka Avšič dne 20. julija 1943. (Vid Vremec, »Kobariška republika«, članek, TV-15, št. 40, z dne 8. 9. 1968.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

¹⁹ Zapisi Tolminskega okrožja, fase. 575 v AIZDG in izpoved Franca Črnuglja-Zorka. Tone Ferenc, Kratek pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem primorju od decembra 1942 do septembra 1943, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, št. 1, str. 150.

^{20,21} Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, strani 158, 161 in 164.

²² Ilka Devetak, doma iz Tolmina, je bila poročena z italijanskim generalom Benianijem, ki ga je leta 1941 zajela angleška vojska v Libiji. Ika se je v 1942. letu povezala z narodnoosvobodilnim gibanjem in je bila terenska obveščevalka. Kot žena italijanskega generala je imela mnogo znancev in je uživala zaupanje italijanskih oficirjev. Njen znanec je bil tudi general Massini. Vse to ji je omogočilo, da je prišla do zelo važnih novic in podatkov, katere je potem prenesla partizanskemu vodstvu. Po prihodu Nemcev, jo je nekdo izdal. Odpeljali so jo v nemško taborišče, kjer je tudi umrla.

²³ Massini ni odšel takoj v Italijo, ker se je bal, da pade Nemcem v roke. Ostal je nekaj časa pri partizanih v Kobaridu in je kasneje po partizanskih zvezah odšel v Italijo. Ostal je mož beseda. Borii se je do konca vojne proti Nemcem in je postal komandant italijanskih partizanov v Piemontu.

²⁴ Andrej Kavčič-Kovač iz Zatolmina, ustni vir.

²⁵ Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

²⁶ Andrej Kavčič-Kovač, ustni vir.

²⁷ Andrej Kavčič-Kovač, ustni vir in Stanko Petelin, »Od Triglava do Trsta«, Ljubljana 1963, stran 116.

^{28, 29} Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 161.

³⁰ Janko Kofol-Tine, ustni vir. Doma iz Volč pri Tolminu in med prvimi partizani na Tolminskem. Kasneje je postal komandant bataljona v 18. brigadi.

³¹ Olga Skočir, ustni vir. Doma iz Kamna pri Kobaridu. Potem je bila bolničarka v 18. brigadi.

³² »Tovariš«, 1955, št. 34, str. 932.

^{33, 34} Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

³⁵ pravo ime Alpina ni znano. Ta vod se je kasneje priključil italijanskim enotam »Garibaldi«, ko so prišle na to področje.

³⁶ Franc Črnugelj-Zorko, Ivan Likar-Sočan, Janko Kofol-Tine, Miloš Mavrin, Anton Kebe, Slavko Konavec-Vanja in Leopold Košir-Zmago, ustni viri.

³⁷ Jože Durli-Beput, Joško Ožnjak, Ivan Podreka-Giovanin in Franc Blažič-Toma, ustni viri.

³⁸ Dr. Marjan Zdravljich in Slavko Konavec-Vanja, ustni vir.

³⁹ Janko Kofol-Tine, Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir; Joško Ožnjak »Pod Matajurjem«, Ljubljana 1969, str. 143–150; Avgust Čedrmac-Kališ je bil domačin iz Ščigle pri Podbonescu, ki je imel zvezo z Beneško četo še pred kapitulacijo Italije. Bil je zelo hraber in drzen borec.

⁴⁰ Dnevnik Toneta Tinčela-Cuffole, fase. 215 v AIZDG.

⁴¹ Joško Ožnjak, »Pod Matajurjem«, str. 154.

⁴² Zdravko Klanjšček, ustni vir, in dr. Ferenc Tone, Kapitulacija Italije, str. 236–240.

⁴³ Na rojstni hiši Andreja Manfrede so po vojni v spomin na ta dogodek vzdali spominsko ploščo z datumom ustanovitve bataljona.

⁴⁴ Franc Črnugelj-Zorko, rokopis »Na zahodnih mejah«.

⁴⁵ Janko Kofol-Tine in Franc Črnugelj-Zorko, ustni viri.

⁴⁶ Ivan Likar-Sočan, kasneje narodni heroj. Poročilo rajonskega komiteja za Bovško z dne 11. novembra 1943, fase. 575 v AIZDG.

⁴⁷ Miloš Mavrin in Franc Črnugelj-Zorko, ustni viri.

⁴⁸ Franc Črnugelj-Zorko in Maks Miklavič iz Kobarida, ustni vir.

⁴⁹ Franc Črnugelj-Zorko in Ivan Likar-Sočan, ustni viri.

⁵⁰ Janko Kofol-Tine in Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

⁵¹ Istega dne, ko so partizani prišli v Bovec na razgovore, je Bovška četa imela hudo bitko z enotami 193. polka 71. divizije pri vasi Strmec. Kljub razgovoru je nemški komandant poslal iz Bovca svoji četi, ki je poskušala prodreti v Kobarid, okrepitev.

⁵² Maks Miklavič in Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

⁵³ Ivan Podreka-Giovanin, Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir. — Štab bataljona je zvedel za te zaloge žita bivše italijanske vojske od nekega delavca iz mlina, ki je stopil v partizane. Povedal je, kje so te ogromne zaloge in da jih lastnik mlina hoče zadržati zase. Akcijo omenja v svojem dnevniku tudi Tone Tinčel-Cuffola, fase. 215 v AIZDG.

⁵⁴ Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

⁵⁵ Anton Bavec-Cene, Mirko Zlatnar, Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

⁵⁶ FLN za Furlanijo je dne 7. oktobra 1943 odobrila predloženo organizacijo. Komandant brigade, ki je dobila ime »Garibaldi-Friuli«, je postal Mario Modotti-Tribuno.

⁵⁷ Zbornik VI/7, dok. št. 120; dr. Slavko Zore-Griša, Anton Bavec-Cene, Franc Črnugelj-Zorko, Mirko Zlatnar, Franjo Bavec-Branko, ustni viri.

⁵⁸ Tako so ga imenovali tudi sovražniki, glej zapise sekretarja fašistične stranke v Gorici od 13. 9. 1943 do 30. 4. 1944 v AIZDG.

⁶⁹ Franc Črnugelj-Zorko, Franjo Bavec-Branko, ustni vir.

⁶⁰ Tone Tinčel-Cuffola, dnevnik, fase. 215/1 v AIZDG. V dnevniku je zapisano tudi to, da so Benečani in on zbrali in dali angleškim oficirjem posojilo 25.000 lir. Oba majorja sta podpisala celo obveznico in izjavljala, da bo to angleška vlada po vojni izplačala.

⁶¹ Ime ji je bilo Zorka. Bila je rojena v Angliji; njen oče je bil Anglež, mati pa Slovenka, doma s Starega Sedla pri Kobaridu. Ziveli so v Angliji. Ko je pred vojno hotela obiskati materin dom, se ni mogla vrniti. Ob kapitulaciji Italije se je pridružila partizanom in je bila v štabu 18. brigade kot administratorka.

⁶² Zbornik VI/7, dok. št. 120; spomin avtorja.

⁸³ Njuni imeni ništa znani, ker sta kmalu padla v novembrski sovražni ofenzivi 1943 na Matajurju.

⁶⁴ Poročilo štaba 18. brigade z dne 27. oktobra 1943 govori, da je odšla skupina 80 angleških vojakov. (Fase. 273/1 v AIZDG).

⁶⁵ Tone Tinčel-Cuffola, dnevnik, fase. 215/1 v AIZDG. Cuffola je v svojem dnevniku zapisal: »1000 Nemcev je iz smeri Tarčeta prišlo. Sli so čez Vrh in se spustili v Landar. Poleg partizanov so Nemce tolkli tudi starejši možakarji Benečani. Ob 7. uri se je začel nad Landarjem napad partizanov, Nemci pa so se zabarikadirali. Ob 9. uri je prišel bataljon iz Loga in Angleži, pa so postavili zasede. Nemci so se prebijali nazaj, noseč mrtve in ranjene, obležale so samo mule. Zvedeli smo, da so imeli 60 mrtvih. Iz jeze so v Dolenji Mirsi požgali 60 hiš«.

⁶⁶ Zbornik VI/7, dok. št. 120.

^{67>68} Zbornik VI/7, dok. št. 120.

⁶⁹ Leopold Košir-Zmago, Franc Črnugelj-Zorko, Janko Kofol-Tine, ustni vir in spomin avtorja. Te shranjene stvari je uporabljala bolnišnica v dolini Tolminke še vse leto 1944.

⁷⁰ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 574.

⁷¹ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 580; Janko Kofol-Tine, ustni vir; spomini avtorja.

⁷² Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 580. Štab nemške armadne skupine »B« je o teh bojih poročal v Hitlerjev glavni stan: »162. turkestanska pehotna divizija je končala očiščevalno akcijo v dolini Nadiže severno od Čedada (15 km vzhodnoseverovzhodno od Vidma). 88 banditov je bilo mrtvih, 78 pa ranjenih«. Te številke so zelo pretirane. Izgube 2. soške brigade so bile sorazmerno majhne.

⁷³ Zbornik VI/7, dok. št. 251.

⁷⁴ Velimir Pavlović iz čačka je bil med prvimi srbskimi borci, ki so prišli iz taborišč v Italiji. Izkazal se je kot neustrašen borec. Kmalu je postal priljubljen in v brigadi je napredoval od borca do komandanta bataljona.

⁷⁵ Zbornik VI/7, dok. št. 251 in 252.

⁷⁹ Zbornik VI/7, dok. št. 209.

⁷⁷ Vasja Kogej je prišel s štabom Goriške divizije v Kobarid.

⁷⁸ Zbornik VI/7, dok. št. 268.

⁷⁹ Zbornik VI/8, dok. št. 39.

⁸⁰ Ukaz glavnega štaba NOV in POS z dne 17. oktobra 1943; Zbornik VI/8, dok. št. 39.

⁸¹ Povelje štaba 27. divizije z dne 12. 10. 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

⁸² Saša Stempihar je bil Student iz Ljubljane. Bil je interniran v Gonarsu, od koder je odšel v partizane ob kapitulaciji Italije. Imel je velike organizatorske sposobnosti, napisal je koračnico 18. brigade in več člankov v brigadnem listu.

⁸³ Povelje štaba Goriške divizije z dne 15. 10. 1943, fase. 273/IV v AIZDG.

⁸⁴ Stanko Rupnik je bil skoraj ves čas od kapitulacije Italije dalje učitelj in komandant partizanskih šol pri štabu 27. divizije in kasneje pri štabu 9. korpusa.

⁸⁵ Te zračne napade je opisal v svojem dnevniku tudi Tone Tinčel-Cuffola, fase. 215/1 v AIZDG.

⁸⁶ Poročilo rajonskega komiteja za Bovško z dne 1. 11. 1943, fase. 575 v AIZDG.

⁸⁷ To izjavo je dal Franc Melan iz Svina pri Kobaridu na njegovem obnovi jenem domu avgusta 1953 polkovniku Francu Črnuglju-Zorku in avtorju.

⁸⁸ Zal se je po vojni to tudi zgodilo. Fašistični elementi so tedaj borce beneške čete obtožili izdaje Italije in koristoljubnega ropanja po vaseh. Med procesom, ki je bil v Firencah, je Italija razglasila amnestijo za vse, ki so storili med vojno kakšna kazniva dejanja po veljavnih zakonih, razen če se niso omadeževali s krvjo. Na podlagi tega odloka so obtožence oprostili.

⁸⁹ Zbornik VI/7, dok. št. 246 in VI/8, dok. št. 46.

⁹⁰ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 583.

⁹¹ Zbornik VI/8, dok. št. 329.

⁹² Zbornik VI/8, dok. št. 324 in 325.

⁹³ Poročilo komande armadne skupine »B« z dne 3. novembra 1943, NAW-N-T 501, film 266, fotokopija št. posnetka 1018 v AIZDG.

^{94,95} Poročilo štaba 18. brigade z dne 15. decembra 1943; Zbornik VI/9, dok. št. 73.

⁸⁶ Avtor in Rade Belič (tedaj obveščevalni oficir v štabu 18. brigade), ustni vir.

⁸⁷ Komandant 3. bataljona je bil bivši italijanski rezervni oficir Albin Volarič iz Kobarida. V bojih okoli Zage se je pred mesecem dobro izkazal, v tem sovražnem napadu, ko je pretila obkolitev 3. bataljona, pa je izgubil pogum. Umaknil je bataljon in ga potem zapustil v najhujšem trenutku, sam pa je pobegnil v Italijo, kjer je tudi ostal.

⁹⁸ Zbornik VI/8, dok. št. 42 in VI/9, dok. št. 73.

⁹⁹ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 587–588.

¹⁹⁰ Komandir ruske čete je bil bivši poročnik Rdeče armade Anatolij Ignjatovič Djačenko, po rodu Ukrajinec. Ko se je začela vojna, je stopil v partizansko vojaško akademijo in bil povišan v čin poročnika. S skupino diverzantov so ga poslali v zaledje fronte v Ukrajini, kjer je postal poveljnik neke diverzantske enote. V vsem letu 1942 je vodil razne akcije v zaledju fronte. V začetku

1943 se je hudo ranjen zdravil v neki vasi. Italijanske enote, ki so preiskovale vasi, so ga za jele in z drugimi vred odgnale v taborišča v Italiji. Ob kapitulaciji Italije je pobegnil in prišel v partizane s skupino sovjetskih ujetnikov v Kobarid. Organiziral je rusko enoto in postal njen prvi komandir.

¹⁰¹ poročilo štaba 18. brigade z dne 15. decembra 1943; Zbornik VI/9, dok. št. 73.

¹⁰² p_{rav} tam.

¹⁰³ Poročilo štaba 18. brigade z dne 28. oktobra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

¹⁰⁴ Grigorij Aleksandrovič Ziljajev je bil eden od ruskih borcev, ki so med prvimi prišli v 18. brigado. Do konca vojne je pisal bataljonski dnevnik, v katerem je opisal vse boje in življenje svojega bataljona. V oblikovanju dnevnika so sodelovali tudi drugi borci. Dnevnik je predal arhivu IZDG v Ljubljani, ko je bil leta 1966 gost Zveze združenj borcev NOV Slovenije.

los poročilo štaba 18. brigade z dne 28. oktobra 1943, fase. 273/1 v AIZDG; NAW-N-T, film 266, posn. 1018 v arhivu Vojaškega zgodovinskega instituta (AVZI).

i«* Poročilo štaba 18. brigade z dne 30. oktobra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

¹⁰⁷ Leopold Košir-Zmago, ustni vir. Italijani so v Bovcu zgradili travnat vojaški aerodrom.

los poročilo štaba 18. brigade z dne 30. oktobra 1943, fase. 273/1 v AIZDG. To sta bila Joško Ožnjak in Marjan Budigoj. Prvi je bil beneški borec iz Klodiške doline v Benečiji. Leta 1944 je bil komandir čete, potem pa namestnik komandanta in ob koncu vojne komandant Beneškega bataljona.

Marjan Budigoj, drugi hrabri beneški borec, je prav tako kot Ožnjak ostal ves čas vojne v partizanih. Bil je komandir voda v Beneški četi. Ko so ustanovili Beneški bataljon, je postal komandir čete. Po vojni je zaradi posledic ran in vojnih naporov umrl.

los poročilo štaba 18. brigade z dne 30. oktobra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

¹¹⁰ To je bil Alfred Gorenjšček iz Kobarida.

¹¹¹ Dr. Slavko Zore-Griša, ustni vir; spomin avtorja; Poročilo štaba III. O. Z. Alpske z dne 5. 11. 1943, fase. 219/2 v AIZDG.

¹¹² Zbornik VI/8, dok. št. 153 in VI/9, dok. št. 73. Sovražne izgube so pretirane. Podatki so iz brigadnega poročila, ki je bilo napisano na podlagi izpovedi očitidcev v boju. Stevilo pogrešanih je bilo veliko, vendar se je večji del teh borcev vrnil v partizanske enote in se dalje boril.

ns Franc Blažič-Tom je bil komandir Šentlenartske čete, ki je bila vključena v 4. bataljon 18. brigade.

¹¹⁴ Ožnjak Joško, ustni vir.

¹¹⁵ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 591.

¹¹⁶ Operativno poročilo komandanta 18. brigade z dne 2. novembra 1943, fase. 273/1 v AIZDG; Zbornik VI/8, dok. št. 61 in 62.

Brigada je imela tudi okoli 30 ranjencev, ki jim je morala zagotoviti daljšo zdravniško nego. Ker je bila kapaciteta partizanske bolnišnice pri Breginju premajhna, so tištim borecem, ki so bili

doma iz teh krajev, dovolili, da so se zdravili na svojih domovih ali pri sorodnikih.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Vasja Kogej, Mirko Zlatnar, ustni viri; Zbornik VI/9, dok. št. 73. Sovražne enote so pripadale nemški 71. diviziji armadne skupine »B«, NAW-N-T. 501, film 266, posn. št. 1018. v AIZDG.

¹¹⁹ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 591.

¹²⁰ Prav tam. Ferenc je ugotovil le omenjeni SS bataljon, za druge pa le predpostavlja, ker so prišli pred tem bojem na to območje.

¹²¹ Zbornik VI/9, dok. št. 73; Mirko Zlatnar, ustni vir.

¹²² Narodni heroj Marko Redelonghi, po rodu Benečan iz Zapotoka pri Breginju. V boju okoli Matajurja je del borcev 4. bataljona padel, večji del pa se je samostojno prebijal čez Nadižo v svoj kraj. Marko je z Alfonzom Peratom in drugimi komandirji 4. bataljona krenil po nalogu štaba 18. brigade na Breginjsko, da bi zbral svoj bataljon. Uspeli so zbrati okoli 150 mož, od katerih so jih 50 poslali v 18. brigado, ostali pa so se vključili kot 2. bataljon v Briško-beneški odred. Marko je postal spet komandant bataljona. Dne 12. aprila 1944 je vodil napad na letališče Belvedere pri Vidmu, kjer so uničili devet nemških letal, posadko pa pobili. V boju, ki je sledil, je bil ranjen. Zdravil se je v partizanski bolnišnici blizu Breginje a. Nemci so u jeli kurirja, ki je med mučenjem povedal, kje je ta bolnišnica, nato so jo obkolili in napadli. Ranjeni partizani niso mogli nikamor. Borili so se do zadnjega. Padlo je vseh 21 partizanov, ranjenci in osebje. Med njimi je bil tudi Marko, ki se je boril do zadnjega naboja, nato pa aktiviral ročno bombo. On je edini Benečan, ki je postal narodni heroj Jugoslavije.

¹²³ Zbornik VI/9, dok. št. 73.

¹²⁴ »Partizani pobegniti, jaz ostati sam«.

¹²⁵ Vasja Kogej, Zlatnar Mirko, ustni vir; spomin avtorja.

¹²⁶ Poročilo glavnega štaba NOV in POS vrhovnemu štabu NOV in POJ, Zbornik VI/9, dok. št. 42; poročilo štaba 18. brigade z dne 15. decembra 1943, fase. 273/1 v AIZDG. Spomini Vasje Kogej a, Mirka Zlatnarja in avtorja.

¹²⁷ Obsodba vojaškega sodišča 18. brigade z dne 12. novembra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

iss povelje štaba 27. divizije z dne 11. novembra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

¹²⁹ Ukaz štaba 27. divizije z dne 2. novembra 1943, fase. 273/1 v AIZDG.

¹³⁰ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, stran 627.

¹³¹ Okrožna komisija VOS za Brda je 16. 11. 1943 poročala, da je 16. 11. prispela nemška konjica, eskadron, ki odgovarja bataljonu vojaštva in da ima naj bolj šo opremo, poslan pa bo v čiščenje v Brda. (Izvirnik v AIZDG.)

¹³² Zbornik VI/8, dok. št. 108.

¹³³ poročilo štaba 18. brigade o napadu na Doblarje, Čiginj in Kozarišče, fase. 273/1 v AIZDG.

¹³⁴ To so bile enote (236. topniški polk in deli 162. turkestan-ske divizije), ki jim je poveljeval že omenjeni podpolkovnik baron Peter vai Le Fort.

¹³⁵ O teh bojih je 19. novembra 1943 zvečer razpravljalo tudi vrhovno nemško poveljstvo. Na sestanku je bil navzoč tudi Hitler. Ta je baje pripomnil: »Kolikokrat pa je bilo to območje že očiščeno?« (Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije*, stran 630).

¹³⁸ Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije*, stran 628.

¹³⁷ Zbornik VI/9, dok. št. 73. Spomini Vasje Kogej, Radojice Perovića Jožeta Vodnika-Maroka in avtorja.

¹³⁸ Poročilo štaba 18. brigade z dne 11. novembra 1943; Zbornik VI/9, dok. št. 16.

¹³⁹ Poročilo komandanta brigade z dne 12. novembra 1943 fase. 273; I v AIZDG.

¹⁴⁰ Zbornik VI/8, dok. št. 150; »Soški glas«, št. 1, članek Pepija Gruntarja.

in Retro Marcandelli-Mark je bil doma iz Milj pri Trstu. V partizane je vstopil v koželjsko taborišče na Krimu kot italijanski vojak. Leta 1942 je odšel na Primorsko. Skoraj ves čas se je zadrževal v Brdih, Benečiji in Furlaniji, da bi organiziral italijanske partizane. Ob kapitulaciji Italije se je pridružil 18. brigadi. Postal je komandant 5. bataljona, po razformiranju pa je spet ostal na tem področju, najprej v Briško-beneškem odredu in potem v operativnem štabu za zahodno Primorsko, kjer je bil do konca vojne. Po nesreči je 8. maja 1945 umrl v Vidmu, nakar so ga prepeljali in pokopali v njegovem rojstnem kraju v Milj ah pri Trstu.

¹⁴² Poročilo pomočnika političnega komisarja 27. divizije Darka Marušiča, Zbornik VI/7, dok. št. 264.

¹⁴³ Zbornik VI/8, dok. št. 46.

¹⁴⁴ Poročilo štaba 5. bataljona in poročilo političnega komisarja 5. bataljona Milana Osredkarja z dne 2. decembra 1943, fase. 286/4 v AIZDG.

¹⁴⁵ Zbornik VI/9, dok. št. 73.

¹⁴⁶ Zbornik VI/9, dok. št. 103.

¹⁴⁷ Zbornik VI/9, dok. št. 20.

¹⁴⁸ Zbornik VI/9, dok. št. 48.

14» po vojni se je delno razjasnil ta primer. Potrdil se je namreč sum, da je neuspešnost napada povzročil neki brigadni obveščevalec, doma z Gorenjskega, ki je pred kratkim časom prišel iz nemške vojske in se pridružil partizanom. Ker je dobro obvladal nemščino, so ga poslali v Tolmin, da bi prinesel podatke o nemški razporeditvi. Po vojni je pobegnil k Angležem. Takrat so govorili, da je bil med vojno povezan z gestapom.

¹⁵⁰ Zbornik VI/9, dok. št. 37.

¹⁵¹ Zbornik VI/9, dok. št. 88; Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir; avtorjevi spomini.

¹⁶² Zbornik VI/9, dok. št. 70. Upravnik bolnišnice 32. divizije je bil dr. Đuro Jauković, sanitetni oficir bivše jugoslovanske vojske, ki je v partizane vstopil z drugimi oficirji iz italijanskih taborišč vojaških ujetnikov.

¹⁶³ Zbornik VI/9, dok. št. 159.

¹⁵⁴ poročilo komandanta 3. bataljona 18. brigade z dne 20. decembra 1943, fase. 286/2 v AIZDG; Zbornik VI/9, dok. št. 62 in VI/10, dok. št. 14.

¹⁵⁵ Zbornik VI/9, dok. št. 62 in VI/10, dok. št. 14. Poleg že navedenih virov sta mnoge podrobnosti o napadu posredovala narodni heroj Janko Likar-Sočan in takratni namestnik komandanta 3. bataljona Gemenih Silvester-Srečko, ki sta se udeležila napada.

¹⁵⁶ Avtorjevi spomini. Kot zanimivost navajamo, da nemški vojaki vso vojno niso nikoli prišli v Lepenjo, ražen kot ujetniki. To je bil redek košček naše zemlje, na katerega ni stopila nemška noga. Tudi kasarne so ostale cele. Danes so preurejene v planinski dom.

¹⁵⁷ Planinska oprema italijanske vojske je bila v kasarnah pri Lepenji še nedotaknjena od kapitulacije Italije.

¹⁵⁸ iss poročilo štaba 18. brigade z dne 3. januarja 1944, fase. 286/2 v AIZDG. Dnevnik in spomini avtorja.

¹⁵⁹ Dnevnik in spomini avtorja.

¹⁶⁰ Spomini avtorja in zapisi iz njegovega dnevnika. Kasneje ni šla 18. brigada nikoli več na Bovško. Na tem območju je potem deloval bataljon Briško-beneškega odreda, kasneje pa operativnega štaba za zahodno Primorsko.

¹⁶¹ Zbornik VI/9, dok. št. 81.

¹⁶² poročilo 2. bataljona 18. brigade z dne 19. decembra 1943, fase. 237/1 v AIZDG.

¹⁶³ Poročilo 2. bataljona 18. brigade, Zbornik VI/9, dok. št. 110; Poročilo štaba 27. divizije o napadu na Grant in Nemški Rut, Zbornik VI/9, dok. št. 122 in 141.

¹⁶⁴ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 31. decembra 1943, Zbornik VI/9, dok. št. 159.

¹⁶⁵ Zbornik VI/9, dok. št. 158 in 159.

¹⁶⁶ Avtorja te pesmice smo odkrili po vojni. Bil 75-letni kmet Matija Kenda s Šentviške gore, Zakraj št. 42. Z ženo Marijo sta pomagala partizanom, kolikor sta pač mogla. V prvi svetovni vojni je bil ruski vojni ujetnik in je ob revoluciji pristopil k Rdeči armadi, v kateri je bil tri leta. Svoje otroke je vzgojil v naprednem duhu in vsi so bili partizanski borci.

¹⁶⁷ Zbornik VI/10, dok. št. 39.

¹⁶⁸ «« Zbornik VI/10, dok. št. 79.

¹⁶⁹ Zbornik VI/10, dok. št. 74 in 79; Spomini avtorja.

¹⁷⁰ Zbornik VI/10, dok. št. 65.

¹⁷¹ Povelje štaba 9. korpusa z dne 14. januarja 1944, fase. 274/1 v AIZDG; Po dnevniku in spominu avtorja.

¹⁷² Povelje štaba 32. divizije z dne 16. januarja 1944 za organizacijo obrambe, fase. 286/1 v AIZDG, Zbornik VI/10, dok. št. 92.

¹⁷³ Zbornik VI/10, dok. št. 104; Dnevnik in spomini avtorja ter Jožeta Kluna-Pavleta in Radojice Perovića.

¹⁷⁴ Danilo Šorović je bil že pred kapitulacijo Italije komandant Gradnikove brigade.

¹⁷⁵ Nemci so takoj zasedli betonske bunkerje bivše italijanske vojske, ki niso bili porušeni, čeprav je bilo Trnovo prej v rokah partizanov.

- ¹⁷⁸ Zbornik VI/11, dok. št. 3.
- ¹⁷⁷ Poročilo štaba 19. brigade z dne 18. januarja 1944, fase 286/1 v AIZDG.
- ITS poročilo štaba 18. brigade o uničeni koloni pri Lokovcu z dne 18. januarja 1944, Zbornik VI/10, dok. št. 104.
- ¹⁷⁹ Dnevnik in spomini avtorja; Anton Bavec-Cene, ustni vir.
- ¹⁸⁰ Poročilo štaba 18. brigade o bojih pri Lokvah z dne 21. januarja 1944, Zbornik VI/10, dok. št. 126.
- ¹⁸¹ Pavlina Zagar, doma iz Zage pri Bovcu, je bila bolničarka 3. bataljona 18. brigade od njegove ustanovitve. Bila je zelo požrtvovalna in vedra ter zato zelo priljubljena med borci bataljona. Ker je bila tudi hrabra, ni mogla vzdržati, da ne bi sama jurišala na sovražnika. Krogla ji je prestrelila prsi med jurišem. Težko rano je preživela in se tudi potem borila v partizanskih vrstah.
- ¹⁸² Zbornik VI/10, dok. št. 126 in VI/11, dok. št. 2 in 3.
- ¹⁸³ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 1. 2. 1944, fase. 224/11 v AIZDG.
- ¹⁸⁴ Dnevno povelje štaba 9. korpusa z dne 1. 2. 1944, fase. 224/11 v AIZDG.
- ¹⁸⁵ Zbornik VI/10, dok. št. 84.
- ¹⁸⁶ Zbornik VI/10, dok. št. 138.
- ¹⁸⁷ Zbornik VI/10, dok. št. 151.
- ¹⁸⁸ Zbornik VI/10, dok. št. 144.
- ¹⁸⁹ Zbornik VI/10, dok. št. 165.
- iso podatki so zbrani iz dokumentov o bojih za december 1943 in januar 1944. Zaradi nedostopnosti sovražnih dokumentov ni mogoče preveriti izgube nasprotne strani.
- ¹⁹¹ Zbornik VI/6, dok. št. 139. Prvi pohod brigad je vodil namestnik komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Jaka Avšič.
- ¹⁹² Zbornik VI/10, dok. št. 183.
- ¹⁹³ Ukaz vrhovnega štaba NOV in POJ, Zbornik VI/11, dok. št. 183.
- ¹⁹⁴ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 3. februarja 1944, fase. 224/1 v AIZDG.
- iss, 19« zbornik VI/11, dok. št. 103.
- ¹⁹⁷ Mirko Grom iz Vipavske doline je bil mlad, hraber in neustrašen borec. Ob kapitulaciji Italije je zavoľo svoje hrabrosti in iznajdljivosti postal komandir čete, po bitki na Lokvah pa namestnik komandanta 2. bataljona 18. brigade. Vsem borcem je bilo žal mladega poveljnika, ki je hrabro padel v jurišu na sovražne kamione.
- ¹⁹⁸ Poročilo štaba 18. brigade o napadu na sovražne kamione pri Stupici, Zbornik VI/11, dok. št. 27.
- ¹⁹⁹ Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.
- ²⁰⁰ « poročilo štaba 30. divizije, Zbornik VI/11, dok. št. 103.
- ²⁰¹ Zbornik VI/11, dok. št. 70.
- ²⁰² Spomin Olge Skočir, ki je bila med izvidniki. Njena rojstna hiša stoji točno ob mostu na desnem bregu Soče v Kamnem. Kot odlični poznavalec okolice je pripeljala te tri izvidnike čez Sočo.
- ²⁰³ Spomin Franca Črnuglja-Zorka.

²⁰⁴ Poročilo o pohodu 30. divizije v Benečijo, Zbornik VI/12, dok. št. 70; Operativno poročilo št. 135 štaba 9. korpusa NOV in POJ z dne 15. marca 1944, fase. 224/11 v AIZDG.

²⁰⁵ p₀ pripovedovanju Boška Dedejiča-Popa, Gliše Raca in Franca Crnuglja-Zorka.

²⁰⁶ poročilo štaba 18. brigade o številčnem stanju na dan 24. januarja 1944, fase. 274/a v AIZDG.

²⁰⁷ »Soški glas«, št. 2, fase. 274/a v AIZDG; Franc Črnugelj-Zorko, ustni vir.

²⁰⁸ Depeša 18. brigade z dne 26. februar ja 1944, fase. 286/11 v AIZDG.

²⁰⁹ Poročilo vojnega dopisnika 18. brigade Toneta Orla, »Soški glas«, št. 2 v AIZDG.

²¹⁰ »Stalin nas bo vse postreljal.«

²¹¹ Grigorij Ziljajev-Griša je pisal tudi bataljonski dnevnik, ki ga je po vojni odkupil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. S tem je pripomogel, da so ohranjeni podvigi 2. bataljona 18. brigade in razni drugi podatki o življenju borcev, ki so bili iz Sovjetske zveze.

Glede brigadnega lista »Soški glas« je imel največ zaslug prvi brigadni kulturnik Saša Stempihar.

²¹² Avtor pesmi je Grigorij Ziljajev-Griša, propagandist 2. bataljona.

»Soški glas« jo je objavil v latinici in jo je bilo treba v ruščini slovnico nekoliko popraviti. Prosti slovenski prevod se glasi:

»Tito. Jutri praznujemo rojstvo heroja, voditelja partizanskih odredov in NOVJ. V naših srcih čustvo živo plamtí, a v žilah kri kipi in valovi.

Ti si rasel za ljudstva in zrasel za bitke, narode vodiš v boj za seboj. Tvoje ime bodo poznali rodovi, ovenčan s slavo ljudski heroj.

Ti dvignil si v boj ljudstva Balkana, sovražnike navdajaš s silno grozo. Ti tolčeš, fašistične uničuješ šakale, Ti slavni, ljudski, vsega sveta heroj.

Tebe so za heroja oznanila ljudstva in Te za maršala našega priznala. S Tvojim imenom v boj gredo naše čete, nesoč v srcih voditelja svetio ime.

Zivi in zdrav bodi še več kot sto let! Ti si srečo prinesel ljudstvom za vedno. V boj gredo čete s Tvojim imenom, naš Tito, veliki, res vèliki človek.«

²¹³ Poročilo štaba 18. brigade, Zbornik VI/12, dok. št. 31.

²¹⁴ Povelje štaba 9. korpusa za napad na Hotedršico, Zbornik VI/11, dok. št. 47.

²¹⁶ Spomin avtor ja.

2i« Pravo ime ni znano. Bil je doma iz okolice Mostarja in po-
zneje interniran. Ob kapitulaciji Italije se je priključil 18. brigadi.

²¹⁷ Poročilo organizacijskega štaba slovenskega domobranstva z dne 21. marca 1944, fase. 283 v AIZDG.

²¹⁸ Zbornik VI/12, dok. št. 47; Spomini in dnevnik avtor ja.

²¹⁹ Spomini in dnevnik avtorja.

²²⁰ Povelje za ponovni napad na Hotedršico z dne 21. marca 1944, Zbornik VI/12, dok. št. 49.

²²¹ Zbornik VI/12, dok. št. 82; Spomini in dnevnik avtorja.

²²² Stab 16. brigade »Janka Premrla-Vojka« do tedaj še ni vedel, da bodo na to področje prišle enote 30. divizije, ker še ni dobil tozadevnega povelja.

²²³ Dnevnik in spomini avtorja.

²²⁴ Povelje za napad na Spodnjo Idrijo, Zbornik VI/12, dok. št. 76.

²²⁵ Poročilo komandirja čete bataljona »Heine«, Zbornik VI/12, dok. št. 150.

²²⁶ Politični komisar 3. bataljona Oskar Kaus, doma iz Bovškega, je zaradi te akcije postal težki vojni invalid.

²²⁷ Drugi bataljon je vodil vodič, ki je imel nalogo, da ga pripelje na levi breg Idrijce. V temi se je izgubil v gozdu. Ob začetku napada so bili še vedno na desnem bregu Idrijce. Ko je slučajni rafal svetlečih krogel preletel kolono, se je prestrašil in pobegnil. Bataljon se je nekako priplazil do Idrijce, ki pa je na tem mestu bila globoka in deroča. Ker niso mogli priti čez reko, so se vrnili nazaj na Razpotje, ne da bi o tem ob vestili štab brigade.

²²⁸ Operativno poročilo štaba 9. korpusa o bojih pri Spodnji Idriji, Zbornik VI/12, dok. št. 120 in 150; Dnevnik avtorja.

²²⁹ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 27. aprila 1944, fase. 22/1 v AIZDG.

²³⁰ Stanko Petelin, Med Triglavom in Trstom, stran 221; Poročilo bataljona »Heine« o napadu na Ledine, Zbornik VI/12, dok. št. 151.

²³¹ Naša kontraobveščevalna služba je pozneje odkrila to sovražno obveščevalno omrežje in ga razbila.

²³² Zbornik VI/12, dok. št. 94.

²³³ Janko Rutar, doma iz Kobarida, je preživel nemška taborišča in se po vojni vrnil domov; ustni vir.

²³⁴ Ujete borce so odvedli v zapore v Begunje, pozneje pa jim je uspelo, da so pobegnili in se vrnili v Idrijsko-tolminski odred. Tedaj so povedali, kako so bili ujeti.

²³⁵ Dnevnik in spomini avtorja.

²³⁶ Poročilo komandanta bataljona »Heine«, Zbornik VI/12, dok. št. 151.

²³⁷ Rade Isaković, ustni vir.

²³⁸ Nemci si niso mogli razlagati odkod ta napad, niti niso vedeli, da je prišla 18. brigada. V poročilu o operaciji »Renata« je komandant bataljona »Heine« tožil, da je bil obroč slab. Sodil je, da so se velike partizanske enote izmuznile in nato obroč od zunaj močno napadle. To je bilo po njegovem zelo neugodno, zato je predlagal, naj v bodoče to boljše izvedejo. (Zbornik VI/12, dok. št. 151.)

²³⁹ To je bil Milan Stres iz Kobarida, sin edinec znanega anti-fašista.

²⁴⁰ Zbornik VI/13, dok. št. 38 in dnevnik avtorja.

²⁴¹ Stanko Petelin, Med Triglavom in Trstom, stran 211; Zbornik VI/12, dok. št. 151 in VI/13, dok. št. 38.

²⁴² Zbornik VI/13, dok. št. 204; Spomin avtorja, ki je tedaj bil na poveljniškem mestu štaba 17. brigade.

²⁴³ Akcijo je naredila skupina diverzantov Vojkove brigade v noči na 22. april 1944. Vodil jih je obveščevalec Vojkove Tadek Sadewsky, Poljak po rodu. Zgorelo je 670 sodov bencina.

²⁴⁴ Poročilo štaba 18. brigade z dne 28. aprila 1944, Zbornik VI/13, dok. št. 38.

²⁴⁵ Ukaz glavnega štaba NOV in POS št. 272 z dne 26. aprila 1944 v AIZDG; Zbornik VI/13, dok. št. 101.

²⁴⁶ Povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 24. aprila 1944, Zbornik VI/13, dok. št. 25.

²⁴⁷ Admiral Franjo Rustja-Canči, ustni vir; dnevnik avtorja.

²⁴⁸ poročnik Boško Dedejič-Pope je bil v tej borbi hudo ranjen v glavo skozi vilice. Odpeljali so ga z drugimi težjimi ranjenci v bolnišnico »Pavla«. Tarn se je zdravil. Ze skoraj zdrav je postal žrtev akcije sovražnega agenta. Umri je v bolnišnici. Proglašen je za narodnega heroja.

²⁴⁹ poročilo štaba 30. divizije z dne 13. maja 1944, Zbornik VI/13, dok. št. 90.

²⁵⁰ »Tekmujmo«, št. 1 v AIZDG; dnevnik avtorja.

²⁵¹ Zbornik VI/13, dok. št. 149.

²⁵² »Tekmujmo«, št. 2 v AIZDG.

²⁵³ Zbornik VI/13, dok. št. 125.

²⁵⁴ Operativno poročilo štaba 30. divizije št. 1062 z dne 6. junija 1944 v AIZDG.

²⁵⁵ Vestnik o vojaškem tekmovanju 30. divizije »Tekmujmo« št. 3 in 4 v AIZDG; dnevnik Ziljajeva o bojih 2. bataljona 18. brigade, prav tam.

²⁵⁶ povelje štaba 30. divizije za napad z dne 24. maja 1944, fase. 22 v AIZDG.

²⁵⁷ Zbornik VI/13, dok. št. 124.

²⁵⁸ »Kdo gre? Stoj!«.

²⁵⁹ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 1. junija 1944, fase. 226/1; Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 6. junija 1944, fase. 22 in operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

²⁶⁰ Zbornik VI/13, dok. št. 145.

²⁶¹ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 6. julija 1944, fase. 22/1 v AIZDG in poročilo župana in župnika iz Sv. Križa pri Ajdovščini o uničenju nemškega tanka pri Ajdovščini, arhiv SNVZ v AIZDG.

²⁶² Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

²⁶³ Zbornik VI/14, dok. št. 2 in 30.

²⁶⁴ Poročilo štaba 30. divizije z dne 6. junija 1944, fase. 475/1 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 21 in 30.

²⁶⁵ Dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

²⁶⁶ Situacijsko poročilo štaba 30. divizije z dne 27. junija 1944, fase. 276/1; Poročilo obveščevalnega centra 30. divizije za junij 1944, fase. 274/a v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 31.

²⁶⁷ Dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

²⁶⁸ Zbornik VI/14, dok. št. 61; »Tekmujmo«, vestnik 30. divizije št. 9 v AIZDG.

- ²⁶⁹, ²⁷⁰ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.
- ^{2.1} Poročilo štaba 30. divizije z dne 23. junija 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 68; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade.
- ²⁷² Poročilo štaba 30. divizije o napadu na Vipavo z dne 23. junija 1944 v AIZDG, fase. 222/11; »Primorski partizan«, glasilo 30. divizije, št. 2, stran 2 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 72 in 78.
- ^{2.3} Povelje štaba 30. divizije za premik na šentviško planoto, fase. 226/1 v AIZDG.
- ²⁷⁴ Povelje štaba 9. korpusa z dne 27. junija 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Poročilo štaba 30. divizije o napadu na Baško grapo, prav tam; Zbornik VI/14, dok. št. 86.
- ²⁷⁵ Povelje štaba 9. korpusa za napad na Baško grapo z dne 27. junija 1944, fase. 22 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 87.
- ²⁷⁶ »Primorski partizan«, glasilo 30. divizije, št. 3-4 v AIZDG.
- ²⁷⁷ Drugi bataljon Idrijsko-tolminskega odreda, ki je bil na desnem bregu Bače v zavarovanju, je vse begunce ujel blizu Kuk planine. Bilo je okoli 120 italijanskih vojakov. (Dnevnik avtorja).
- ²⁷⁸ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 283; Zbornik VI/14, dok. št. 107 in 109.
- ²⁻⁹ Poročilo štaba 30. divizije z dne 6. julija 1944, fase. 226 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 109.
- ²⁸⁰ »Primorski partizan«, glasilo 30. divizije, št. 13, stran 3 v AIZDG.
- ²⁸¹, ²⁸², ²⁸³ »Partizanski dnevnik« z dne 18. julija 1944 v AIZDG.
- ²⁸⁴ Povelje za napad štaba 30. divizije z dne 13. julija 1944 in poročilo štaba 30. divizije o napadu na Soško dolino z dne 17. julija 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Zbornik VI/14, dok. št. 121.
- ²⁸⁵ Poročilo štaba 18. brigade o napadu na postojanko Lovšin z dne 19. julija 1944; »Primorski partizan« št. 14, stran 3 v AIZDG; Zbornik VI/15, dok. št. 11 in 27.
- ²⁸⁶ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. oktobra 1944, fase. 22 v AIZDG; Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 308; Vojkova brigada, stran 349.
- ²⁸⁷ Petnajstdnevno operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 7. avgusta 1944, fase. 273/1 v AIZDG; Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 349.
- ^{2S8} p_0 zaključku, ki ga izvaja Stanko Petelin v svoji knjigi »Vojkova brigada«, stran 350, je iz Gorenje vasi bržkone krenil 28. SS policijski polk, orožništvo in domači domobranci, iz Idrije 2. bataljon 10. SS policijskega polka, enote 139. polka pa iz Postojne.
- ²⁸⁹ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade; »Primorski partizan«, št. 14, stran 3 v AIZDG.
- ²⁹⁰ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. oktobra 1944 v AIZDG.
- ²⁹¹ Poročilo štaba 30. divizije z dne 4. in 5. avgusta 1944 in petnajstdnevno poročilo te divizije z dne 7. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Poročilo Bazoviške brigade z dne 24. julija 1944, prav tam; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade, prav tam.
- ²⁹² Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944 v AIZDG.
- ²⁹³ Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 356.

²⁹⁴ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Zbornik VI/15, dok. št. 34 in 54.

²⁹⁵ Dnevnik 2. bataljona 18. brigade; »Primorski partizan« št. 14; Petnajstdnevno poročilo štaba 30. divizije z dne 7. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG.

²⁹⁶ Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944 v AIZDG.

²⁹⁷ Kronika 2. bataljona 18. brigade Gregorija Samina v AIZDG, fase. 286/10.

²⁹⁸ Poročilo štaba 30. divizije z dne 5. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG.

²⁹⁹ Poročilo štaba 30. divizije za 4. in 5. avgust 1944, fase. 226/1 v AIZDG.

³⁰⁰ Poročilo komandanta bataljona »Heine« z dne 13. avgusta 1944 v AIZDG.

³⁰² To so bile 2. in 4. četa bataljona »Heine«, prav tam.

³⁰³ prav tam.

³⁰⁴ »Primorski partizan«, št. 7 v AIZDG.

³⁰⁵ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁰⁶ Kapetan Škrabar je pozneje pripovedoval in opisal njihov boj z nemškoasedo. Dne 23. marca 1945 je na potovanju v Trst padel blizu Vogrskega.

Narodni heroj Ivan Turšič-Istok se je rodil 29. septembra 1922 na Rakeku. V partizane je stopil marca 1942 v »Rakovsko« četo bataljona »Miloša Zidanška«. Kmalu je postal politkomisar čete, pozneje pa bataljona. Na Primorsko je prišel oktobra 1942 z Loškim odredom. Komandant 30. divizije je bil od 1. maja do smrti.

³⁰⁷ Poročilo bataljona »Heine« z dne 13. avgusta 1944 v AIZDG.

³⁰⁸ prav tam; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 363; Gradnikova brigada, stran 318.

³⁰⁹, ³¹⁰ »primorski partizan«, št. 9 v AIZDG.

³¹¹ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 322.

³¹² Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³¹³ Komandant 188. rezervne gorske divizije, general Hans von Hösslin, je osebno ukazal, naj zažgo Cepovan, Lokve, Lokovec in Lažno in dal ubiti Tomaža Savlija, Franca Šuligoja, Alojza Hvalo, vse iz Lokovca, in Jožeta Premca iz Čepovana. (Vojno tožilstvo 4. armade JA v Beogradu.)

³¹⁴ Zbornik VI/15, dok. št. 66 in VI/16, dok. št. 27; »Primorski partizan«, številke 5–13; Poročilo štaba 30. divizije z dne 5. in 19. 8. 1944; Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. oktobra 1944, vse v AIZDG.

³¹⁵ Povelje štaba 30. divizije za zaščito prevoza ranjencev z dne 8. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Operativno poročilo 9. korpusa z dne 5. septembra 1944 v AIZDG; Zbornik VI/15, dok. št. 94.

³¹⁶ Povelje štaba 9. korpusa št. 466 z dne 7. avgusta 1944 v AIZDG.

³¹⁷ Povelje štaba 30. divizije za zaščito ranjencev z dne 8. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Zbornik VI/15, dok. št. 94.

³¹⁸ Stanko Petelin, »Gradnikova brigada«, stran 332.

- ³¹⁹ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.
- ³²⁰ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade in kronika 2. bataljona Gregorija Samina, fase. 286/10 v AIZDG.
- ³²¹ Povelje štaba 30. divizije z dne 22. 8. 1944, fase. 226/1 v AIZDG.
- ³²² Zbornik VI/16, dok. št. 15 in 31.
- ³²³ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. septembra 1944, fase. 22 v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 16.
- ³²⁴ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. septembra 1944, fase. 22/1 v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 31; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade in Saminova kronika 2. bataljona, fase. 286/10 v AIZDG.
- ³²⁵ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. septembra 1944, fase. 22/1 in operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.
- ³²⁶ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. septembra 1944, fase. 22/1 v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 31, 33 in 76; Spomini Dušana Ukmarja, ki pa žal ni napisal polnih imen za vse borce; v AIZDG.
- ³²⁷ Dnevno povelje štaba 30. divizije z dne 30. avgusta 1944, fase. 226/1 v AIZDG.
- ³²⁸ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.
- ³²⁹ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Stan-ko Petelin, »Gradnikova brigada«, stran 341–347.
- «so Dne 5. septembra 1930 je fašistično vojaško sodišče v Trstu obsodilo na smrt z ustrelitvijo protifašistične borce Franca Marušiča, Ferdinada Bidovca, Alojza Valenčiča in Zvonimirja Miloša, ki so jih naslednjega dne ob zori ustrelili na Bazo vici.
- ³³¹ Po pripovedovanju dr. Aleksandra Gala-Petra, takratnega referenta sanitete 30. divizije.
- ³³² »Primorski partizan«, št. 11; »Partizanski dnevnik« z dne 15. septembra 1944 v AIZDG; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.
- ³³³ Po obveščevalnem poročilu 30. divizije z dne 8. septembra 1944 naj bi v Stanjel prišlo 100 Nemcev in 50 Italijanov.
- ³³⁴ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 20. 9. 1944, fase. 22 v AIZDG.
- ³³⁵ Janez Benedik, Kosovelova brigada v borbi za Stanjel, »Bo-rec« 1950, št. 9, stran 189. Iz poročila 137. polka 188. rezervne divi-zije gorskih lovcev z dne 11. septembra 1944 se vidi, da je pred Koprivo bila napadena kolona njenih in italijanskih policijskih enot ter da je imela nekaj mrtvih (Arhiv sekretariata za notranje zadeve SRS).
- ³³⁶ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 11. septembra 1944, fase. 226/1 v AIZDG.
- ³³⁷ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 20. septembra 1944 v arhivu Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu (AVZI).
- ³³⁸ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 11. septembra 1944 in operativno poročilo štaba 9. korpusa št. 2090 z dne 20. sep-tembra 1944 v arhivu Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu.
- ³³⁹ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 16. novembra 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Poročilo 30. divizije z dne 11. septembra

1944 v arhivu Vojaškega zgodovinskega instituta v Beogradu; Zbornik VI/16, dok. št. 33.

³⁴⁰ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 17. septembra 1944, fase. 226/1 v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 37; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade.

³⁴¹ Poročilo SNVZ iz Senožec z dne 20. septembra 1944 v AIZDG.

³⁴² Poročilo štaba 9. korpusa z dne 19. septembra 1944 o bitki pri Stanjelu v AVZI; Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 16. septembra 1944, Zbornik VI/16, dok. št. 49 in 52.

³⁴³ Stanko Petelin, Boj pri Stanjelu, »Vojaški informator«, št. 3/1964.

³⁴⁴ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁴⁵ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 16. oktobra 1944 fase. 226/1 v AIZDG.

³⁴⁶ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 91.

³⁴⁷ Vojska državne varnosti.

³⁴⁸ Tekmovalno poročilo 18. brigade za mesec oktober 1944, fase. 286/16 v AIZDG. Jože Fajt je bil doma iz Renč pri Mirnu, padel je kmalu po tem dogodku, 7. oktobra 1944, pri napadu na Hotedršico.

³⁴⁹ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. oktobra 1944 v arhivu Vojaškega zgodovinskega instituta v Beogradu.

as« p_{rav} tam; Dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁵¹ Za havbice ni bilo prave municije. Izdelovali so jo sami tako, da so napolnili izstreljene tulce granat s plastikom, zato so počile cevi.

³⁵² Poročilo štaba 9. korpusa o napadu na Hotedršico z dne 14. oktobra 1944, fase. 22/1 v AIZDG; Poročilo 4. bataljona štabu 18. brigade od 1. do 15. oktobra 1944, fase. 287/1 v AIZDG; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade; Petnajstdnevno poročilo štaba 1. bataljona 18. brigade od 1. do 15. oktobra 1944, fase. 288a v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 89, 92 in 111.

³⁵³ Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 402.

³⁵⁴ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 18. oktobra 1944 št. 2232 v arhivu Vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu.

³⁵⁵ poročilo partijskega komiteja KPS 30. divizije z dne 27. oktobra 1944, fase. 2-V-12/II v arhivu CK ZKS.

³⁵⁶ Petnajstdnevno poročilo 3. in 4. bataljona za 1.—15. oktober 1944, fase. 287/11 v AIZDG.

³⁵⁷ Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 412; Izredno vojaško poročilo štaba 9. korpusa z dne 18. oktobra 1944, fase. 224/1 v AIZDG.

³⁵⁸ Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 18. oktobra 1944, fase. 22/1; Petnajstdnevno poročilo štaba 30. divizije z dne 16. oktobra 1944, fase. 226/11; Poročila 2., 3. in 4. bataljona 18. brigade, fase. 288 a in 287/11 v AIZDG.

³⁵⁹ izredno poročilo štaba 9. korpusa z dne 18. oktobra 1944, fase. 224/1; Stanko Petelin, Vojkova brigada, stran 402—412; Zbornik VI/16, dok. št. 119.

³⁶⁰ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Petnajstdnevno poročilo 3. bataljona 18. brigade od 1.—15. oktobra 1944, fase. 288 a v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 124.

³⁶¹ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁶² Stanko Petelin, »Prešernova brigada«, stran 468.

³⁶³ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG; Stanko Petelin, »Gradnikova brigada«, stran 372, 373 in 401; Zbornik VI/17, dok. št. 24.

³⁶⁴ Stanko Petelin, »Gradnikova brigada«, stran 401—403; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade; Zbornik VI/17, dok. št. 26.

³⁶⁵ poročilo 5. bataljona 18. brigade z dne 15. oktobra 1944, fase. 287/11 v AIZDG; Zbornik VI/16, dok. št. 124.

³⁶⁶ Poročilo 5. bataljona 18. brigade z dne 13. novembra 1944, fase. 287/III v AIZDG; Zbornik VI/17, dok. št. 32.

³⁶⁷ Poročilo 5. bataljona 18. brigade z dne 13. novembra 1944, fase. 287/1 v AIZDG.

³⁶⁸ Petnajstdnevno poročilo 5. bataljona 18. brigade, fase. 287/III v AIZDG.

³⁶⁹ Poročilo 4. bataljona 18. brigade z dne 17. novembra 1944, fase. 287/1 v AIZDG.

³⁷⁰ poročilo 3. bataljona 18. brigade z dne 17. novembra 1944, fase. 288 a v AIZDG.

³⁷¹ Povelja štaba 18. brigade z dne 29. in 31. oktobra 1944, fase. 287/1 v AIZDG.

³⁷² Po obveščevalnih virih 9. korpusa je tedaj odšla iz Slovenskega primorja 71. pehotna divizija, v Gorico pa so prišle nove enote, ki pa niso mogle zasesti vseh izpraznjenih postojank ob pravem času. (Obveščevalno poročilo štaba 30. divizije z dne 28. novembra 1944, fase. 274/a v AIZDG.)

³⁷³ Poročilo vojne oblasti 9. korpusa, sanitetni odsek, z dne 10. decembra 1944, fase. 223 v AIZDG.

³⁷⁴ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade in kronika 2. bataljona 18. brigade Gregorija Samina, fase. 286/10 v AIZDG; Zbornik VI/17, dok. št. 42 in 62.

³⁷⁵ Poročilo-depeša štaba 30. divizije z dne 26. novembra 1944, fase. 226/IV-1 v AIZDG.

³⁷⁶ Poročilo štaba 30. divizije z dne 15. novembra 1944, fase. 275/1; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁷⁷ ³⁷⁸ Poročilo štaba 30. divizije z dne 15. decembra 1944, fase. 224/1 v AIZDG.

³⁷⁹ Poročilo 5. bataljona 18. brigade z dne 5. decembra 1944, fase. 287/III v AIZDG.

³⁸⁰ Depeše štaba 30. divizije z dne 12. decembra 1944, fase. 276/VI-1; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁸¹ Poročilo komiteja KPS 30. divizije z dne 6. decembra 1944, fase. 2-V-12/II v ACK ZKS.

³⁸² Povelje za napad štaba 30. divizije z dne 14. decembra 1944, fase. 226/1 v AIZDG.

³⁸³ Poročilo štaba 30. divizije z dne 18. decembra 1944, fase. 226/1-1; Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade, fase. 286/IV v AIZDG.

³⁸⁴ Operativni dnevniki 3. in 4. bataljona 18. brigade za 16. in 17. december 1944, fase. 288/II in 286/IV v AIZDG.

³⁸⁵ Povelje štaba 30. divizije z dne 18. decembra 1944, fase. 226/1 v AIZDG.

³⁸⁶ Poročilo štaba 18. brigade z dne 20. decembra 1944, fase. 288/II in operativni dnevnik 4. bataljona za 19. december 1944, prav tam, v AIZDG.

³⁸⁷ Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade za 24. december 1944, fase. 288/II v AIZDG.

³⁸⁸ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 410—411.

³⁸⁹ Dr. Ivo Juvančič, Slovensko primorje in Istra, Beograd 1953, stran 419.

³⁹⁰ Tretji bataljon 2. brigade NO je 19. decembra 1944 napadel in uničil blizu vasi Bate avtomobil polkovnika Caralle in zaplenil načrt ofenzive.

³⁹¹ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 411—412; Podatki iz zaplenj enega zemljevida italijanskega polkovnika Caralle v AIZDG.

³⁹² Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. januarja 1945, fase. 274; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade G. Ziljajeva v AIZDG.

³⁹³ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

³⁹⁴ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade. Pisec dnevnika Ziljajev ni navedel imen teh dveh junaških borcev svojega bataljona, ki sta se do smrti branila v bunkerju, da bi zaščitila umik svojih tovarišev.

³⁹⁵ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade in operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. januarja 1945, fase. 22 v AIZDG.

³⁹⁶ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 28. decembra 1944, fase. 275/IV; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade za isti dan; Operativni dnevnik 4. bataljona z dne 28. decembra 1944, fase. 288/VII v AIZDG.

³⁹⁷ Dnevnik 2. bataljona 18. brigade ne navaja imen padlih, temveč le priimke.

³⁹⁸ Zal do izida knjige ni bilo mogoče ugotoviti pravega imena.

³⁹⁹ Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade za 31. december 1944, fase. 286/IV v AIZDG.

⁴⁰⁰ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade; Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade za 31. december 1944, fase. 286/IV; Operativno poročilo štaba 9. korpusa z dne 5. januarja 1945, fase. 22 v AIZDG.

⁴⁰¹ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 28. januarja 1945, fase. 287 v AIZDG.

⁴⁰² Poročilo štaba 30. divizije z dne 10. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁰³ Poročilo štaba 18. brigade z dne 2. januarja 1945, fase. 288 a/III v AIZDG.

⁴⁰⁴ 40« Poročilo štaba 30. divizije z dne 10. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁰⁵ Poročilo štaba 30. divizije z dne 10. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁰⁸ poročilo štaba 9. korpusa z dne 12. januarja 1945, fase. 20 v AIZDG. Bataljon se ni več vrnil v njen sestav.

⁴⁰⁹, ⁴¹⁰ Mesečno operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 28. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade Ziljajeva v AIZDG.

⁴¹¹ Deseto divizijo »MAS« so sestavljali Italijani, pripadala pa je tako imenovani »italijanski republikanski vojski«, katere vrhovni komandant je bil fašistični general Graziani. Ta je 3. januarja 1945 dodelil divizijo višjemu vodji SS in policije operativne cone »Jadransko primorje«, generalu Globocniku v Trstu za boj proti partizanom. Dne 11. januarja so določili, naj »Fulmine« organizira postojanko v Trnovem (Povelje Globocnika z dne 11. 1. 1945, fase. 199/1 v AIZDG).

⁴¹² Povelje štaba 30. divizije z dne 17. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴¹³ Povelje štaba 18. brigade z dne 18. januarja 1945, last Tončka Kosovela.

⁴¹⁴ Relacija o bojih za Trnovo štaba 30. divizije z dne 26. januarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴¹⁵ Povelje štaba 9. korpusa z dne 24. januarja 1945, fase. 276/IV v AIZDG.

⁴¹⁶ Poročilo štaba 18. brigade z dne 27. januarja 1945 o napadu na Vipavo. Izvirnik hrani Tonček Kosovel.

⁴¹⁷ Poročilo štaba 18. brigade z dne 27. januarja 1945, prav tam.

⁴¹⁸⁴¹⁹ Mesečno poročilo štaba 30. divizije z dne 28. januarja 1945, fase. 226/III v AIZDG.

⁴²⁹ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 7. februarja 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴²¹ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade G. Ziljajeva v AIZDG.

⁴²² Dnevni red v kantonmanu štaba 18. brigade, fase. 286/1 v AIZDG.

⁴²³ Povelje štaba 18. brigade o postavitvi na dolžnosti z dne 28. novembra 1943, fase. 286/11 v AIZDG.

⁴²⁴ Poročilo pomočnika političnega komisarja 18. brigade z dne 14. aprila 1945, fase. 274/IV v AIZDG.

⁴²⁵ »Soški glas«, št. 2. v Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani.

⁴²⁶ Poročilo štaba 9. korpusa z dne 31. januarja 1945, fase. 22 v AIZDG.

⁴²⁷ »Primorski partizan«, številka 1, stran 3 in 6 v AIZDG.

⁴²⁸ Povelje vodstvenega štaba višjega SS in policijskega vod je operativne cone za Jadransko primorje z dne 2. februarja 1945, fase. 299/1 v AVZI.

⁴²⁹ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 90 in 91.

⁴³⁰ Povelje višjega SS in policijskega vodje v operativni coni za Jadransko primorje z dne 11. februarja 1945, fase. 199/1 v AVZI.

⁴³¹ Številčno stanje 30. divizije za čas od 1. 1.—28. 4. 1945, osebna beležka Antona Bavca—Ceneta.

⁴³² Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 8. februar 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴³³ Janez Tomšič, »Naši borci«, glasilo zveze združenj borcev NOV občine Piran, str. 8–9 in 11–14; operativno poročilo štaba odreda mornariške pehote štabu 18. brigade z dne 10. aprila 1945, fase. 287/11 v AIZDG.

⁴³⁴ Dne 27. aprila 1945 je mornariška skupina pri štabu 9. korpusa dobila ukaz, naj se z odredom mornariške pehote premakne na Kras in v bližino Trsta, da bi mogla sodelovati pri osvoboditvi Trsta in slovenskega obrežja. Skupaj z enotami 30. divizije se je odred prebil v Trst in 2. maja 1945 zasedel obrežje. Takoj so ustanovili Pomorsko obalno komando Trst, ki je nadzorovala morsko obrežje od izliva Soče do Mirne in imela svoj sedež v Trstu.

Zelo uspešno je delo val v teh zadnjih bojih tudi Mornariški odred Koper, ki je v sodelovanju z oddelki 4. bataljona 18. brigade, čete Narodne obrambe in komande mesta Koper osvobodil slovensko morsko obalo do Trsta, posta vii potrební nadzor in se priključil sestavi Pomorske obalne komande Trst. Komandant te komande je bil postal mornariški podpolkovnik Kazimir Renčelj-Cene, politični komisar pa Viljem Klemenc, prej komandant in politični komisar mornariške skupine pri štabu 9. korpusa.

⁴³⁵ Ker ni mogel delo vati na obali slovenskega morja, se je Mornariški odred bojeval kot pehotni bataljon 9. korpusa. Odred je bil organiziran za izpolnitev nalog ob zaključku operacij ob slovenski obali.

⁴³⁶ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 9. februar 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴³⁷ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 10. februar 1945, fase. 287/III; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade za isti dan, v AIZDG.

⁴³⁸ Prav tam in dnevnik 4. bataljona 18. brigade za 11. februar 1945, fase. 286/IV v AIZDG.

⁴³⁹ Operacijski dnevnik štaba 18. brigade z dne 13. februarja 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁴⁰ Fase. 199 v AVZL.

⁴⁴¹ Direktiva operativnega štaba višjega SS in policijskega vodje operativne cone Jadransko primorje z dne 11. februarja 1945, fase. 199/1 v AIZDG.

⁴⁴² Predlogi za odlikovanje borcev mornariškega odreda, fase. 274 a v AIZDG.

⁴⁴³ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 19. februarja 1945, fase. 226/1, in operativni dnevnik štaba 18. brigade za 16. in 17. februar 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁴⁴ Sovražnik je pri umiku s Trnovega naletel na položaje 2. bataljona 3. brigade »Ivana Gradnika« pri vasi Sedovec. Del njegovih sili se je bil s partizani, drugi pa so se naglo umikali v Grgar. Na Prevalu jih je napadla še desetina 3. brigade, ki je ščitila minerje na cesti. Dva voza s konji sta naletela na mine. (Poročilo načelnika štaba 31. divizije z dne 24. februarja 1945, fase. 276/1 v AIZDG.)

⁴⁴⁵ Poročilo štaba 30. divizije z dne 30. marca 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁴⁶ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁴⁷ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG. Dnevnik ne na va ja imen v celoti.

⁴⁴⁸ Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade za 27. februar 1945, fase. 286/IV v AIZDG.

⁴⁴⁹ Poročilo štaba 30. divizije z dne 8. marca 1945, fase. 226/1; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁵¹ Dnevno povelje štaba 30. divizije z dne 20. marca 1945, fase. 274/1 v AIZDG.

⁴⁵² Povelje Globocnika z dne 2. marca 1945, fase. 199/1 v arhivu VZI Beograd.

⁴⁵³ Povelje za organizacijo štaba združene skupine »Löwe«, prav tam.

⁴⁵⁴ Približno število na podlagi presoje, da je nemška policijska četa štela naj man j 140—150 mož.

⁴⁵⁵ Povelje štaba skupine »Löwe« z dne 2. marca 1945, fase. 199 v AVZI.

⁴⁵⁸ Poročilo o bojih 30. divizije z dne 15. marca 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁵⁷ Dvomesечно poročilo 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁵⁸ Poročilo štaba 30. divizije z dne 15. aprila 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁵⁹ Kosovelova brigada je imela tega dne na k. 982, severoza-hodno od Predmeje, zasedo s telefonskim aparatom. Iz neznanih razlogov ta ni ob vestila brigade o pojavu nemške kolone, zato so šli Nemci brez vednosti štaba proti Ledenici. (Poročilo štaba 19. bri-gade z dne 9. marca 1945, fase. 226/1 v AIZDG.)

⁴⁶⁹ Dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁸¹ Poročilo štaba 30. divizije z dne 8. marca 1945, fase. 226/1 v AIZDG.

⁴⁸² Poročilo štaba 19. brigade z dne 9. marca 1945, fase. 226/11 v AIZDG.

⁴⁸³ Poročilo o bojih 30. divizije z dne 8. marca 1945, prav tam.

⁴⁸⁵ Dvomesечно poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/11 v AIZDG.

⁴⁶⁶ Operativni dnevnik 4. bataljona 18. brigade, fase. 286/IV v AIZDG.

⁴⁸⁷ Poročilo štaba 4. bataljona 18. brigade z dne 25. aprila 1945, fase. 288 a/III v AIZDG. Številčno stanje brigade iz dnevnika 30. divizije za 8. maree 1945, ki ga hrani Anton Bavec-Cene.

⁴⁶⁸ Poročilo štaba 30. divizije z dne 11. julija 1944 o mobiliza-ciji, fase. 274/1 in z dne 13. decembra 1944, fase. 274 a v AIZDG.

⁴⁶⁹, 470 Povelje višjega SS in policijskega vodje za Jadransko primorje z dne 6. marca 1945, fase. 129 v AIZDG.

⁴⁷¹ Dvomesечно operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁷² Kosovelova brigada je odšla 12. marca na Cerkljansko, da bi se odpočila in reorganizirala, hkrati pa je tudi zavarovala hrbet glavnini 9. korpusa na Vojskem.

^{4,3} Poročilo o bojih 30. divizije z dne 12. aprila 1945, fase. 226 v AIZDG; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 100–115.

⁴⁷⁴ Dvomesečno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III; Poročilo o bojih 30. divizije z dne 15. aprila 1945, fase. 226; Operativna dnevnik 1. in 2. bataljona 18. brigade za 15. in 16. maree 1945, fase. 286/II v AIZDG.

⁴⁷⁵ Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁷⁶ Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade od 16. do 19. marea 1945 v AIZDG.

⁴⁷⁷ Ukaz generala Globocnika z dne 11. marea 1945, fase. 199 v AVZI; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 112.

^{478, 479} ukaz generala Globocnika z dne 15. marca 1945, fase. 199 v AVZI.

⁴⁸⁰ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 114.

⁴⁸¹ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 117–122.

⁴⁸² Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 128–131; Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁸³ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 20. maree 1945, fase. 287/III; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁸⁴ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 22. maree 1945, fase. 287/III in operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade za isti dan, oboje v AIZDG.

^{485, 486} Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. marca 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁴⁸⁷ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, stran 478.

«ss Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 137.

⁴⁸⁹ Prav tam; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega Primorja, str. 140.

^{490, 491} Dvomesečno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁹² Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 143.

⁴⁹³ Brzjavka štaba 9. korpusa glavnemu štabu NOV in POS z dne 28. marca 1945, fase. 221 v AIZDG.

^{494, 495} Dvomesečno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁹⁶ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 146.

⁴⁹⁷ Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III; Operativni dnevnik 2. bataljona 18. bri-

gade in operativni dnevnik 1. bataljona 18. brigade za dan 30. marca 1945, fase. 286/11 v AIZDG.

⁴⁹⁸ Operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁴⁹⁹ Operativni dnevnik 1. bataljona 18. brigade, fase. 286/11 v AIZDG.

^{500,501} poročilo štaba Mornariškega odreda z dne 10. aprila 1945, fase. 287/11 v AIZDG.

⁶⁰² Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 151.

⁵⁰³ ^{p_{rav}} tam; Dnevnik 2. bataljona 18. brigade v AIZDG.

⁵⁰⁴ Šefa sovjetske misije so le laž je ranili in so mu takoj dali potrebno pomoč. Tudi šef angleške misije je bil ranjen, in sicer na mestu, kjer so bili odseki štaba korpusa.

sos, so« Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

⁵⁰⁷ Operativno poročilo štaba Mornariškega odreda z dne 10. aprila 1945, fase. 287/11 v AIZDG.

sos Tega dne je padlo več oficirjev štaba 9. korpusa in zaled-nih enot ter aktivistov. V boju pri Vojščici sta padla bivši koman-dant 19. brigade Anton Šibelja-Stjenka in Saša Štempihar, prvi vodja propagandnega odseka štaba 18. brigade, tedaj pa vodja pro-pagandnega oddelka 9. korpusa. Padel je tudi vodja Mornariške grupe pri štabu 9. korpusa Baldomir Saje in vodja oddelka OZNE 9. korpusa Miro Pere-Maks. (Stanko Petelin, Osvoboditev Sloven-skega primorja, stran 153.)

⁵⁰⁹ Na cesti pri Krekovšah v zgornji dolini Idrijce so poklali in zmetali v ogenj 11 ranjenih partizanov, na Kočevšah pa sta šest-najstletna domobranca postrelila 30 talcev, največ žena, starčkov in otrok. (Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 153.)

⁶¹⁰ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 155, in dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

su, ⁵¹² Dvomesečno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

sia ^{p_{rav}} tam; operativni dnevnik 2. bataljona 18. brigade za 4. april 1945 v AIZDG; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 155–157.

⁵¹⁴ Povelje višjega SS in policijskega vodje operativne cone za Jadransko primorje z dne 3. aprila 1945 v AVZI. Po tem pove-lju se je sovražna ofenziva končala 6. aprila 1945.

sis, si« Dvomesečno operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG. Kot izgubljene puške so v poročilih prikazali tudi tište, ki so jih imeli pogrešani borci. Mnogi so se pozneje vrnili v brigado ali pa v druge enote.

⁵¹⁷ Številčno stanje 18. brigade in 30. divizije 8. aprila 1945.

⁵¹⁸ Dvomesečno poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 161–162.

⁵¹⁹ Poročilo štaba 4. bataljona 9. brigade z dne 15. septembra 1944, fase. 299/1 v AIZDG.

⁵²⁰ povelje štaba 9. korpusa in štaba 30. divizije z dne 27. januarja 1945, fase. 225/1 v AIZDG.

⁵²¹ Poročilo štaba 4. bataljona 18. brigade z dne 25. aprila 1945, fase. 288/11 v AIZDG.

⁵²² Poročila štaba 4. bataljona 18. brigade z dne 15. in 31. marca 1945, fase. 300/1, in z dne 25. aprila 1945, fase. 288/11 v AIZDG.

⁵²³ Poročila štaba 4. bataljona 18. brigade z dne 25. aprila 1945, fase. 288/11, in z dne 2. maja 1945, fase. 300 v AIZDG.

⁶²⁴ Zal je Ludvik Makuc pozneje, ko je brigada odšla na Banjško planoto, začel pijančevati. Dezertiral je k sovražniku v Tolmin in hkrati izdal svoj vod, ki so ga napadli in razbili. Postal je celo komandir domobrancev v Tolminu. Ob koncu vojne je bil ujet in obsojen za svoje izdajstvo na smrt.

⁵²⁵ Poročilo policijskega vodje SNVZ v Postojni z dne 18. novembra 1944, fase. 274/a v AIZDG.

⁵²⁶ Poročila štaba 18. brigade, 30. divizije in 9. korpusa, glej Zbornik VI/13, dok. št. 90 in 114; VI/16, dok. št. 161; poročila 4. bataljona 18. brigade z dne 19. februarja 1945, fase. 301, in 25. aprila 1945, fase. 286/III; poročilo štaba 18. brigade z dne 30. septembra 1944, fase. 286/16, štaba 30. divizije z dne 1. junija 1944, fase. 273/1 in štaba 9. korpusa z dne 30. septembra 1944, fase. 22/1 v AIZDG.

⁵²⁷ Povelje generala Globocnika z dne 7. aprila 1945 v AVZI.

^{528,529} Dvomesечно poročilo štaba 18. brigade z dne 20. aprila 1945, fase. 287/III in fase. 274 b v AIZDG.

⁵³⁰ povelje štaba 30. divizije z dne 19. aprila 1945, fase. 287/V v AIZDG.

^{531,532} poročilo štaba 18. brigade z dne 21. aprila 1945, fase. 287/5 v AIZDG.

⁵³³ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 22. aprila 1945, fase. 287/6 v AIZDG.

⁵³⁴ Poročilo 1. bataljona 18. brigade z dne 23. aprila 1945, fase. 287/6 v AIZDG.

⁵³⁵ Poročilo Franca Groma iz 3. bataljona 18. brigade z dne 27. aprila 1945, fase. 287/7 v AIZDG.

⁵³⁶ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 25. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG.

^{537,538,539} stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 186.

⁵⁴⁰ Povelje štaba 30. divizije za napad z dne 24. aprila 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁴¹ Operativno poročilo štaba 18. brigade o napadu na Otlico z dne 26. aprila 1945, fase. 287/III in operativni dnevnik štaba 18. brigade z dne 25. in 26. aprila 1945, fase. 287/11, v AIZDG.

⁵⁴² Dnevno povelje 30. divizije z dne 26. aprila 1945, fase. 287/III v AIZDG. Podobno pohvalo je izrekel tudi štab 9. korpusa v svojem dnevnem povelju z dne 27. aprila 1945. V njem je pohvalil vse enote in navedel skupne rezultate plena, 10 strojnic, en težki minomet 81 mm, en PIAT, 60 pušk, tri vozove streliva in štiri vozove razne vojaške opreme.

⁵⁴³ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 28. aprila 1945, fase. 287/4 v AIZDG.

⁵⁴⁴ Operativno poročilo 4. bataljona štabu 18. brigade z dne 25. aprila 1945, fase. 288/III v AIZDG.

⁵⁴⁵ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 200.

⁵⁴⁶ Brzjojavka glavnega štaba NOV in POS štabu 9. korpusa z dne 28. aprila 1945 v AIZDG. Stab 4. armade je nameraval 9. korpus po prvotnem načrtu usmeriti proti Soči in Furlaniji, da bi osvobodil Gorico in Tržič in prodrli čim dlje v Furlanijo.

⁵⁴⁷ Franc Crnugelj-Zorko, ustni vir. Takrat je bil politični komisar 17. brigade.

⁵⁴⁸ Povelje štaba 9. korpusa za odhod 2. bataljona iz sestava 18. brigade z dne 3. maja 1945, fase. 274/IV v AIZDG.

⁵⁴⁹ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 29. april 1945, fase. 274/II v AIZDG; izjava Zvoneta Raka v AIZDG.

⁵⁵⁰ Operativni dnevnik štaba 18. brigade za 29. april 1945, fase. 274/1.

⁵⁵¹ Operativno poročilo štaba 30. divizije z dne 30. aprila 1945, fase. 287/1 v AIZDG.

⁵⁵² Povelje štaba 30. divizije z dne 30. aprila 1945, fase. 286/16 v AIZDG. To povelje je 18. brigada dobila z zamudo, ko so bili boji za Opčine že v polnem teku.

⁵⁵³ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 208; Operacijski dnevnik štaba 18. brigade za 30. april 1945, fase. 274/II v AIZDG.

⁵⁵⁴, ⁵⁵⁵ Operacijski dnevnik štaba 18. brigade za 30. april 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁵⁶ »Nocoj bomo začeli z napadom na Opčine skupno s 4. armado, ki bo pripravila tanke. Brez tankov ne gre. Sovražnik se trdo brani.«, pravi radijsko poročilo komandanta 18. brigade štabu 30. divizije z dne 30. aprila 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁵⁷, ⁵⁵⁸ Operacijski dnevnik štaba 18. brigade za 1. maj 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁵⁹ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 215.

⁵⁶⁰, sei Operacijski dnevnik štaba 18. brigade za 2. maj 1945, fase. 274/11 v AIZDG; Izjava polkovnika Zvoneta Raka v AIZDG.

^{582,5}«3 stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 218.

⁵⁶⁴ Operacijski dnevnik štaba 18. brigade za 3. maj 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁶⁵ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 221; operativni dnevnik štaba 18. brigade do 3. maja 1945, fase. 274/11.

⁵⁶⁶ povelje štaba 30. divizije z dne 3. maja 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁶⁷ povelje štaba 30. divizije z dne 3. maja 1945, fase. 274/11 v AIZDG.

⁵⁶⁸ Operativno poročilo štaba 18. brigade z dne 6. maja 1945, fase. 287/4 v AIZDG.

⁵⁶⁹ Povelje štaba 9. korpusa z dne 3. maja 1945, fase. 274 v AIZDG.

POVELJSTVA 18. SNOUB »BAZOVISKE«

ŠTABI BRIGADE:

Komandanti:

1. Franc Ogrin (od 1. do 19. oktobra 1943)¹
2. Tone Bavec-Cene (od 20. oktobra do 19. decembra 1943)
3. Gliša Raco (od 20. decembra 1943 do 2. marca in od 3. maja do 15. junija 1944)
4. Boško Dedejić-Pope (vršilec dolžnosti od 2. marca do 18. marca 1944)²
5. Franjo Bavec-Branko (od 18. marca do 1. maja 1944)
6. Sreten Djenadija (od 15. junija do 2. julija 1944)³
7. Nikola Vidačić (od 2. julija do 14. septembra 1944)
8. Ratko Marjanović (od 14. septembra do 10. oktobra 1944)⁴
9. Ibro Ibrahimović (od 10. oktobra 1944 do 7. marca 1945)
10. Franc Nemgar (od 8. marca do 2. maja 1945)⁵
11. Anton Korenčič-Tarzan (od 3. do 6. maja 1945)

Politični komisarji:

1. Franc Crnugelj-Zorko (od 1. do 19. oktobra, od 29. novembra do 28. decembra 1943 in od 8. januarja do 4. marca 1944)
2. Slavko Zore-Griša (od 20. do 24. oktobra 1943)
3. Vasja Kogej (od 24. oktobra do 29. novembra 1943)
4. Milan Osredkar (od 28. decembra 1943 do 8. januarja 1944)
5. Jože Klun-Pavle (od 4. marca do 4. aprila 1944)
6. Dušan Ukmar (od 4. aprila do 2. julija in od 1. do 15. septembra 1944)⁶

¹ Padel v začetku 1945. leta na poti s Primorske na Dolenjsko.

² Ranjen 10. maja 1944 pri Senožečah, umri kasneje v bolnišnici »Pavla«.

³ Umri po vojni v Sarajevu.

⁴ Umri po vojni v Sarajevu.

⁵ Padel 2. maja 1945 v boju na Opčinah.

⁶ Umri 1954. leta.

7. Drago Košmrl (od 2. julija do 10. avgusta in od 20. oktobra 1944 do 20. januarja 1945)
8. Vlado Grbec (od 10. avgusta do 1. septembra 1944)
9. Lado Švigelj-Mojzes (od 15. septembra do 20. oktobra 1944)
10. Alojz Bukovec-Nani (od 20. januarja do 15. marca 1945)
11. Emil Bukovac-Mile (od 15. marca do 6. maja 1945)

Namestniki komandanta:

1. Franjo Bavec-Branko (od 1. oktobra 1943 do 1. februarja 1944)
2. Franc Uršič-Joško (od 1. februarja do 4. marca 1944)⁷
3. Boško Dedejić-Pope (od 4. marca do 10. maja 1944)
4. Milan Jovanović-Mita (od 1. junija do 1. julija 1944)
5. Jože Gračner-Zmago (od 1. do 28. julija 1944)⁸
6. Mitar Dabanović (od 1. avgusta do 14. septembra 1944)
7. Anton Korenčič-Tarzan (od 14. septembra do 1. oktobra 1944)
8. Franc Jordan (od 1. oktobra do 25. decembra 1944)
9. Anatolij Ignjatovič Djačenko (od 3. januarja do 2. maja 1945)

Pomočniki političnega komisarja:

1. Milan Osredkar (od 1. oktobra do 19. oktobra 1943)
2. Mirko Zlatnar (od 20. oktobra do 29. novembra 1943)
3. Mirko Bizjak (od 29. novembra do 28. decembra 1943)
4. Jože Klun-Pavle (od 28. decembra 1943 do 5. februarja 1944)
5. Stanko Muzlovič (od 5. februarja do 24. aprila 1944)
6. Jože Bajt (od 24. aprila do 2. avgusta 1944)
7. Anton Kržišnik-Ljubo (od 2. avgusta do 30. oktobra 1944)
8. Svetislav Popović-Puco (od 30. oktobra do 18. decembra 1944)
9. Tine Tolar-Čiro (od 18. decembra 1944 do 23. marca 1945)
10. Ivan Mihevc-Janez (od 23. marca do 28. aprila 1945)
11. Zvone Rak (od 28. aprila do 6. maja 1945)

Načelniki štaba:

1. Radojica Ignjatović-Grujica (od 1. oktobra do 22. oktobra 1943)⁹
2. Nikola Vidačić (od 22. oktobra do 12. novembra 1943)
3. Radivoje Perović (od 12. novembra 1944 do 14. marca 1945)
4. Vaso Vukčević (od 15. marca do 10. julija 1944)
5. Bogomil Premelč (od 30. julija do 1. septembra 1944)
6. Franc Sivec (od 1. septembra do 3. oktobra 1944)
7. Rade Isaković (od 3. oktobra do 10. oktobra 1944)

⁷ Ranjen in ujet 22. avgusta 1944 na Krnu, ubit v tržaških zaporih konec aprila 1945.

⁸ Padel 28. julija 1944 v bojih pri Lažni blizu Lokev

• Padel 20. novembra 1943 v sovražni ofenzivi blizu vasi Ronec v vzhodni Benečiji.

8. Joško Pečaver (od 10. oktobra 1944 do 26. januarja 1945)
9. Slavko Jereb (od 26. januarja do 1. maja 1945)
10 Leopold Caharija-Pepi (od 2. do 6. maja 1945)

Sekretar ji SKOJ:

Jože Klun-Pavle, Kazimira Kranjc-Marica, Pavlina Zagar, Svetislav Popović-Puco, Silva Mali in Radivoj Urbas.

Operativni oficirji:

Vaso Vukčević, Franc Kronja, Edvard Sitar-Majd, Rade Isaković, Anton Škerl, Karlo Lavrenčič in Rastimir Zurič.

Obveščevalni oficirji:

Rade Belič, Srečko Hrastnik, Janko Kodeli, Simon Hrast, Dušan Zvodar, Franc Vidmar, Joško Pečaver, Stojan Zigon, Anton Devetak, Rafael Samec, Joško Pirjevec, Bruno Dobravec in Edo Marušič.

Intendantje:

Alojz Breznik, Janko Rutar, Branko Nikitović-Ljubo, Ljubo Vitković, Marjan Mebejak, Franc Zega in Radko Gorkič.

Sanitetni referenti:

Milorad Bogojević-Jastrebo, Edo Lautičar, Srečko Janežič in veterinar Aleksander Kusmajeli.

STAB i BATALJONOV:

Komandanti:

1. bataljon: Anton Pečnik, Jože Gačnik, Jože Vodnik-Marok, Franc Jordan, Mitar Dabanović, Miladin Stojanović, Stanko Paulus, Milan Jovanović-Mita, Franc Cuk-Slavec in Janko Bregar-Vojko.
2. bataljon: Janko Kofol-Tine, Leopold Košir-Zmago, Sreten Djenadija, Anatolij Ignjatović Djačenko, Aleksander Kazančev in Boris Raisov Raisović.
3. bataljon: Franc Uršič-Joško, Slavko Volarič, Dušan Mijić, Boško Dedejić-Pope, Janez Simončič, Franc Rupert, Franc Sivec, Bogdan Terzić, Stane Bačar, Leopold Caharija-Pepi in Herman Cuder.

4. Bataljon: Viktor Lazar-Slovenko, Alojz Furlan, Svetislav Popović-Puco in Matevž Sivec.
5. bataljon: Frane Uršič-Joško, Pietro Mercandelli-Mark, Jože Blazon, Karlo Maslo, Tonček Kosovel in Mihajlo Trampuš.

Politični komisarji:

1. bataljon: Anton Koncut-Sočenko, Stane Zagar, Zdravko Klanjšček, Drago Košmrl, Zvonko šušteršič, France Kalan, Ivan Mlekuš, Albin Grmek in Milan Vidrih.
2. bataljon: Miloš Mavrin, Ivo Travnik, Stojan Smrkolj, Kudi Rus, Srčan Gruntar, Boris Barambajev, German Malov in Badmajev Harti.
3. bataljon: Anton Konavec-Stjenka, Oskar Kaus, Franc Matelič, Franc Grm, Oskar Mahnič, Venceslav Jeras, Milan Stare, Mirko Fišer in Milan Stare.
4. bataljon: Ljubo Podlipec, Janez Benedik, Alojz Bukovec-Nani in Franc Kuntarič.
5. bataljon: Zdravko Klanjšček, Milan Osredkar, Mirko Bauraubar, Alojz Pahor-Gregor, Andrej Leban in Leopold Jazbec.

Namestniki komandantov:

1. bataljon: Anton Mastek, Ivan Matoh, Miladin Stojanović, Franc Božič, Franc Stres, Velisav Pavlovič in Alojz Furlan.
2. bataljon: Leopold Košir-Zmago, Anatolij Ignjatovič Djačenko, Slavko Konavec-Vanja, Mirko Grom, Nazar Kajanov, Aleksander Kazančev in Mihaljenko Efremovič Amin.
3. bataljon: Silvester Gianfrate-Srečko, Boško Dedejič-Pope, Ivan Doljak in Slavko Sovdat.
4. bataljon: Marko Redelonghi, Franc Bolčič, Vinko Budna in Tiger.¹⁰
5. bataljon: Avgust Stare, Angel Antončič in Franc Belič.

Pomočniki političnih komisarjev:

1. bataljon: Ljubo Podlipec, Anton Dovgan, Albin Grbec, Alfonz Jaklič, Albin Grmek, Mirko Koren, Milan Trpinc, Dušan Kodrič in Franc Bratuša.
2. bataljon: Zdravko Klanjšček, Anton Kebe, Tone Tratnik in Ivan Travnik.
3. bataljon: Cvetka Čibej, Stanko Muzlovič, Franc Grm, Miloš Hočevar, Srečko Čebren in Anton Dovgan.

¹⁰ Pravega imena ni bilo mogoče najti.

4. bataljon: Andrej Prinčič, Danilo Kobal, Ludvik Petelin in Frane Vidmar.
5. bataljon: Alojz Mavrič, Miro Fišer, Andrej Leban, Tine Završnik in Rudi Petelin.¹¹

**SESTAV POVELJSTEV 18. SNOUB »BAZOVIŠKE«
DNE 15. APRILA 1945**

Štab brigade: komandant Franc Nemgar, politični komisar Emil Bukovac-Mile, namestnik komandanta Anatoli j Ignjatovič Djačenko, pomočnik političnega komisarja Janez Mihevc, načelnik štaba Slavko Jereb in pooblaščenec OZNE Janez Stražar.

Operativni odsek: Anton Škerl, Karlo Lavrenčič in Rastimir Zurič.

Obveščevalci brigade: Stojan Zigon, Anton Devetak, Joško Pirjevec, Rudi Kodrič, Slavko Trošt, Marjan Mozetič, Karlo Zoradber in Mario Devetak.

Orožarji brigade: Srečko Orel in Joško Kapucin.

Administracija: Milan Semič in Alenka Vouk.

Saniteta: dr. Edo Lautižar, Srečko Janežič in veterinar Aleksander Kusmajeli.

Intendantura: Ljubo Vitković, Marjan Mebejak, Franc Zega, Franc Benčina, Karlo Leban, Franc Bizjak, Avgust Dimnik, Milan Pirjevec, Grigorij Popović, Srečko Trampuš in Aleš Pavlič.

1. bataljon:

štab: komandant Franc Čuk-Slavec, politični komisar Milan Stare, pomočnik političnega komisarja Angel Bandelj, intendant Alojz Jerem, sekretar SKOJ Aleksander Modic, bataljonski bolničar Alojz Verč in orožar Alojz Šček.

1. četa: komandir Franc Labođa-Branko, politični komisar Rudolf Frandelič in pomočnik političnega komisarja Leander Bandelj.
2. četa: komandir Zorko Antončič, politični komisar Albin Grmak in pomočnik političnega komisarja Stanko Bandelj.

2. bataljon:

Štab: komandant Boris Raisov Raisovič, politični komisar German Malov, načelnik štaba Džavad Atakilović Akimov, bataljonski

¹¹ Imena funkcionarjev 18. brigade so zbrana na podlagi dosegljivih spisov v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, spominov preživelih borcev in po večkratnih pozivih v listu »TV-15«, naj se javijo vsi bivši borci brigade. Ker še vedno dopuščamo možnost, da niso zajeti vsi bivši poveljniki, se avtor vnaprej opravičuje in tudi, da nikakor ni bilo mogoče sestaviti spiska četnih in vodnih poveljstev.

zdravnik Mihael Ragimovič Kulibekov, orožar Vladimir Nikolajevič Malibog in. administrator Gregorij Aleksandrovič Ziljajev.

1. četa: komandir Mihael Viktorovič Kolesnikov in politični komisar Aleksander Vasiljevič Koraljev.
2. četa: komandir Bruno Nikolajevič Kozlovski in politični komisar Anatolij Ismangulovič Samov.
3. četa: komandir Aleksej Filipovič Kiseljev in politični komisar Sajahnat Barambajev.
4. četa: komandir Nazar Kajunovič Kajunov in politični komisar Vasilij Grigorij Malnikov.

3. b a t a l j o n :

Štab: komandant Ivan Doljak, politični komisar Franc Kalan, pomočnik političnega komisarja Stanko Čebren, načelnik štaba Drago Jukić, bataljonski bolničar Mihajlo Azirov, orožar Jože Kapucin, intendant Jože Planinšek in administrator Vinko Gaber.

1. četa: komandir Silvester Kranjc, politični komisar Bruno Marušut in pomočnik političnega komisarja Stojan Zerjal.
2. četa: komandir Albin Kompare, politični komisar Nande Deržanc in pomočnik političnega komisarja Franc Grm.¹²

¹¹ Spisek poveljniškega sestava 18. brigade z dne 15. aprila 1945, fase. 288/1. v AIZDG. V tem spisku ni 4. bataljona, ki je tedaj še vedno deloval samostojno na območju Pivke, Brkinov in Slovenske Istre.

KAZALO KRAJEV IN IMEN

A

Abduhaparjev 256
 Ahten (Atimis) 182
 Ajba 107, 109, 147, 172, 177, 273
 Ajdovščina 7, 153, 156, 157, 202,
 203, 205, 244, 245, 259, 260, 261,
 262, 263, 265, 266, 267, 277, 279,
 280, 307, 309, 317, 322, 325, 325,
 326, 328, 330, 332, 338, 341—
 344, 346, 353, 356, 357, 368, 369,
 379, 381, 383, 384, 390, 398, 403,
 406, 409—413, 416, 419, 420, 435,
 440, 446, 447, 450, 454, 455, 463,
 468, 472, 473, 479, 482, 497, 513,
 519, 549
 Ajševica (pri Kromberfcu) 416
 Ajžla (pri St. Petru Slovenov)
 43, 48, 98, 99
 Akimov Atakilovič Džavad 567
 Ambrožič Lado-Novljan 156
 Angelska gora (pri Otlici) 483,
 514
 Anhovo 104, 155, 177, 272, 291
 Anina koča 486
 Antončič Angel 566
 Antončič Zorko 567
 Asamov 275
 Avče 51, 83, 109, 146—150, 153,
 272—276, 280, 306—308, 504
 Avšič Jaka 538, 546
 Atajev 474
 Azirov Mihajlo 568

B

Babacki Stevo 262
 Babič Branko-Vlado 537

Bača pri Modreji 281, 283, 285—
 287
 Bačar Stane 565
 Badmajev Harti 566
 Badoglio Pietro 18, 19
 Bajt Jože 564
 Balle tino 52
 Bane (pri Opčinah) 338, 521
 Bandelj Angel 567
 Bandelj Leander 567
 Bandelj Stanko 567
 Barambajev Boiris 566
 Barambajev Sajahnat 568
 Barandajev Aleksej 256
 Barča (pri Matajurju) 179
 Barkovlje 520, 521, 524
 Bartel (severno od Ledin) 237,
 239, 240
 Basarič Milan 262, 265
 Bate (pri Grgarju) 364 418, 555
 Batu je 450
 Baurauber Mirko 556
 Bavec Anton-Cene 7, 9, 17, 44,
 49, 64, 113, 539, 546, 556, 558,
 563
 Bavec Franjo-Branko 3, 46, 232,
 539, 540, 563, 564
 Bavec Olga 9
 Bavec Zdravko 330
 Bazovica 5, 11—13, 249, 335, 552
 Bazovnik (pri Spodnji Idriji)
 217
 Bebler Aleš-Primož 68
 Begunje 227
 Belič Franc 566
 Belič Rade 541, 565

Benčina Franc 567
 Bendija (na Vojskem) 492
 Benedik Janez 339, 552, 566
 Benetke 57, 136
 Beniani 538
 Benkovec (pri Tolminu) 112
 Beograd 9, 551—553
 Berginc Franc 292
 Berlin 11, 122, 422
 Beve Anton 256, 275
 Bevk France 150
 Bidovec Ferdinand 249, 335, 336, 552
 Bilje (pri Mirnu) 377
 Bizjak Franc 567
 Bizjak Mirko 564
 Blažič Frane-Tomo 32, 539, 542
 Blažon Jože 566
 Bodrež (pri Kanalu) 147, 148, 273
 Bogojević Milorad-Jastrebnik 232, 565
 Bohinjska Bistrica 51, 281
 Bolčič Franc 566
 Bolčina (pri Ottici) 314, 474, 476, 483, 486
 Borjana 51, 88
 Borovnica 481
 Bosnič Milan 256
 Bošković Filip 101
 Botra Janko 319
 Bovec 13, 14, 23, 29, 30, 36, 38, 40, 42, 47, 50, 51, 55, 56, 58, 69—71, 73—75, 77, 78, 80, 81, 83—85, 87—89, 103, 112, 120, 122, 126, 130—135, 137, 503, 504, 539, 542
 Božič Franc-Franda 9, 566
 Bračič Mirko 537
 Bradeško Ludvik 438
 Brajnik Alojz 319
 Brandalin Bruno 444
 Brandt Hans 40
 Braniča 449
 Branik 260, 266, 346—349, 351, 355, 390, 472
 Bratini (pri Škriljah) 343, 379, 421, 435, 453, 486, 518, 519
 Bratuša Franc 265, 566
 Brdo (pri Breginju) 181
 Brdo (pri Gorenji vasi) 297
 Brdo (pri Ponikvah) 166
 Brebovnica (pri Lučinah) 229, 231
 Bregar Janko-Vojko 565
 Breginj 25, 26, 29, 30, 47, 51, 65, 70—72, 76, 83, 85, 87, 89, 94, 96, 101, 111, 116, 122, 503, 542, 543
 Brekovice (pri Zireh) 235
 Brenner 280
 Brezje (zahodno od Breginje) 116, 181
 Breznik Alojz 565
 Breznik (pri Zireh) 217, 237, 296
 Brezovo (pri Srpenci) 71—75, 78, 79
 Brišče 91
 Briščiki (pri Opčinah) 521
 Britof (pri Grgarju) 454, 463
 Brje (pri Koprivi) 350, 355, 385, 420
 Brnas (pri Sovodnjem) 40, 107, 108, 183
 Brod na Ko'pi 437
 Brovč Andrej-Janko Baški 13, 20
 Bucek Jože 289
 Budigoj Marjan 542
 Budina Vinko 566
 Bukovac Emil-Mile 7, 9, 564, 567
 Bukovec (na Zirovskem vrhu) 213, 456
 Bukovec Alojz-Nani 9, 443, 448, 564, 566
 Bukovje 250, 256, 268, 270, 271, 321, 322, 410
 Bukovo (pri Cerknem) 51, 142, 247, 250, 286, 287, 279, 300, 301, 472
 Buramibajev Harti 483

C

Caharija Leopold-Pepi 9, 565
 Cajtlerji (pri Koritnici) 139
 Car (pri Dolenji Trebuši) 492
 Caralla 397, 555
 Cerknica 495

Cerkno 51, 68, 224, 225, 227, 236,
240, 296, 297, 299—301, 304,
399, 472
Cesta (pri Ajdovščini) 260, 325,
450
Col 143, 153, 244—247, 250, 306,
321, 322, 332, 364, 368, 369, 383,
385—389, 393, 398, 402—414, 416
—421, 439, 440, 442, 446, 453—
455, 462, 463, 466, 488, 469, 417
—473, 475—479, 481, 482, 513—
515, 517
Crikvenica 437
Cuder Herman 256, 265

C

Čačak 540
Cadrg (pri Tolminu) 24, 26, 109,
111, 123, 184
Čajni vrh (prd Idriji) 217
Čebolki Ivan 503
Čebrown Srečko 566
Čebrown Stanko 568
čedad 21, 23, 24, 29, 32, 33, 36,
44, 46, 47, 50—52, 54, 55, 58,
59, 70, 74, 78, 103, 105, 107, 108,
178, 180, 181, 183—186, 503,
504, 526, 528, 533, 540
Čedrmac Avgust-Kališ 32, 33,
539
Čekovnik (pri Idriji) 243, 403,
464
Čelo (pri Kneži) 285
Čenebla 116, 117
Čepletišče 503
Čeplez (pri Cerknem) 299, 300
Čepovan 51, 118, 146, 152—155,
157—160, 197, 224, 225, 271,
276, 277, 280, 290, 297, 300, 302,
304—310, 313, 315, 316, 318, 365,
398—401, 437, 439, 442, 447, 462,
463, 467, 472, 482, 551
Cernetiči (pri Trbilju) 184
Cezsoča 65, 71, 132
Čibej Cvetka 427, 566
Čiginj 104—106, 109, 110, 112,
113, 543
Copi Franc-Borutin 20, 24
črmošnjice 437

Čmeja (pri Prosnidu) 70, 76, 81,
83, 85
čmiče (pri Ajdovščini) 202, 259,
260, 266, 268, 280, 328, 343, 344,
346, 357, 384, 403, 448—450
Čmigoji 379, 420, 435, 439, 453,
514
Crni vrh nad Idrijo 331—334, 358,
362, 372, 383, 398, 402—404, 410,
412, 413, 414, 416—418, 439,
462, 472, 473, 475, 481, 482, 487,
492, 495, 513^ 530
Čmugelj Franc-Zorko 9, 18, 20,
23, 27—30, 36, 40, 42, 46, 63,
64, 191, 196, 427, 499, 538—
541, 544, 546, 547, 562, 563
Čuk Franc-Slavec 565, 567

D

Dabanovič Mitar 137, 200, 336,
564, 565
Daber (pri Sentviški gori) 492,
496, 497
Damčenko Ivan 278
Dančenko Vasilij 275
Dangos Franc 452
Dapčević Milutin 49
Davča 297
Debenje 172, 187 189
Dedejič Boško-Pope 131—133,
137, 163, 177, 195, 207, 232, 255,
256, 547, 549, 563—566
Delnice 437
Derganc Nande 568
Deskle 173, 291, 292
Devetak Anton 565, 567
Devetak lika 21, 538
Devetak Mario 567
Dimnik Avgust 567
Djačenko Ignjatovič Anatolij 77,
163, 199, 216, 231, 234, 239, 275,
304, 323, 498, 530—532, 541,
565—567
Djenadija Sreten 137, 140, 154,
163, 278, 563, 565
Djukuč Drago 420
Doblarji 104, 109, 146—149, 172
—174, 297, 543
Dobračeva 237

Dobravlje (pri Ajdovščini) 260, 343, 353, 379, 449, 450, 518, 519
 Dobravlje (pri Tomaju) 389
 Dobrovec Bruno 293, 294, 565
 Doge (pri G. Trbilju) 184
 Dol (pri Čepovanu) 163
 Dolenja Mirsa 32, 540
 Dolenja Trebuša 435, 459, 462, 472, 489, 491—496
 Dolenje (v Benečiji) 107, 185
 Dolga njiva (južno od Pilav) 274, 276, 291
 Dolina (pri Predmeji) 474, 514
 Dol jak Ivan 420, 566, 568
 Dolje (pri Tobninu) 109, 112, 194
 Dolnje Lome 211, 243
 Dolnji Lokovec 306
 Dolnji Mršin (nad Nadižo) 179, 180
 Dolnji Ročinj 178
 Dolnji Trbilj 104
 Dolnji Vrsnik 237
 Dorambajev 262
 Domberk 260, 263, 265, 266, 325, 327, 330, 338, 346, 355, 356, 393, 398, 403, 450
 Dovgan Anton 566
 Draga (pri Slapu) 290, 297, 305, 306, 385
 Draz Fortunat 289
 Dreka 106, 107, 109, 110, 178, 187
 Drežnica (pri Kobaridu) 14, 81, 84, 85, 125, 132, 134
 Duplje (pri Vipavi) 279
 Durban (v Južnoafriški uniji) 52
 Durjava Ladislav-Aleš 537
 Durli Jože-Beput 31, 539
 Dutovlje 338, 346, 379, 519—521, 528

E

Edilov Orzali 262
 Erzelj (nad Vipavo) 266, 314, 316, 346, 347, 348, 355, 380, 386, 389, 390, 393, 394, 398, 402, 447

F

Fajt Jože 356, 357, 553
 Fajt Stojan 262
 Federi Slavko 108

Ferenc Tone 8, 537—544
 Ferjančič Dušan 7
 Ferjančič Duška 9
 Femetiči 521
 Filipič Zorko 437
 Firenze 541
 Fišer Mirko 566, 667
 Fobca (pri Grgarju) 511
 Fojda (Faedis) 36, 50, 51, 83, 181, 182
 Foni (pod Kolovratom) 14, 56, 109, 110, 187, 189
 Fomazarič Alojz 319
 Frandelič Rudolf 567
 Furlan Aleks 265
 Furlan Alojz 566

G

Gaber Vinko 568
 Gaberče (pri Senožečah) 254
 Gaberk (pri Škotfji Loki) 371, 372
 Gabrje (pri Erzeltu) 335, 346, 348, 350, 352, 380, 385—387, 394, 398
 Gabrje (pri Tolminu) 51, 109
 Gabrovica (pri Komnu) 346
 Gačnik Jože 565
 Gala Aleksander-Peter 552
 Gemenih Silvester-Srečko 545
 Geršelj Darko 275
 Gianfrate Silvester-Srečko 9, 125, 566
 Gibbon 52
 Globocnik Odilo 454, 463, 471, 556, 558, 559, 561
 Globoko (pri Tmovem) 312, 313
 Glošče (pri Livku) 179
 Gnidovica (pri Kambreškem) 106, 191
 Gnjezda (pri Voj&kem) 463, 464
 Goče (pri Vipavi) 381
 Godovič 204—209, 211, 215, 222, 224, 331—333, 359, 403, 412, 487
 Gojače (pri Cmičah) 317, 325, 450
 Golač Branko 262
 Golobi (pri Livku) 179, 183
 Gomiselj Virgilij 262
 Gonars (pri Palmanovi) 34, 35, 116, 430, 541

Gončar Tanja 77
 Gora (nad Idrijo) 212, 213, 217,
 222, 235, 241, 297
 Gorenja Trébusa 51, 297, 307,
 400, 401, 403, 438, 441, 442, 445,
 447, 456, 457, 459, 460, 462, 472,
 482, 486, 488—491
 Gorenja vas 213, 215, 225, 227,
 238, 297, 298, 300, 372, 373, 550
 Gorenje (pri Ajdovščini) 483, 514
 Gorenjšček Albert 9, 542
 Gorica 23, 31, 35, 36, 57, 62, 103,
 136, 143, 144, 152, 153, 158, 172,
 173, 184, 202, 203, 227, 233, 259
 —263, 265, 266, 272—281, 291,
 295, 306, 307, 309, 316, 325, 327
 —330, 335, 341—345, 353, 355—
 357, 364, 374—378, 381, 382, 384,
 396, 398, 411, 416, 435, 446, 447,
 450, 451, 463, 467, 470, 471, 473,
 482, 504, 510, 514, 515, 519, 525,
 528, 533, 540, 554, 562
 Gorje (pri Cerknem) 297, 299,
 300
 Gorkič Radko 565
 Gornje Loime 211, 243
 Gornje Novake 296, 300
 Gornji Lokovec 305
 Gornji Mršin (nad doilino Na-
 diže) 179, 180
 Gornji Trbilj 106, 109, 184, 186,
 191
 Gornji Vrsnik 217, 237
 Goropeke (pri Zireh) 217, 297
 Govejek (pri Razpotju) 217, 237,
 239, 240
 Gozd (pri Otlici) 402, 403, 439,
 455, 456, 462, 472, 474, 477, 480,
 483, 487, 514
 Gračner Jože-Zmago 46, 123,
 311, 312, 564
 Gradišče (pri Markovščini) 501
 Gradišče (pri Prvačini) 356
 Gradiška 184
 Grahovo 120, 138, 140, 142, 164,
 165, 281, 285, 289, 293, 297, 472
 Grant 138, 139, 545
 Grapa (na Bači) 286
 Gravnar Ivan-Zapad 13
 Graziani Rodolfo 556
 Grbec Albin 566
 Grbec Vlado 564
 Gregorič Cvetko 265
 Gregorič Jakob 354
 Gregorin Branko 173
 Greta (pri Trstu) 521
 Grgar 51, 153, 274, 291, 306, 307,
 364, 398, 400, 411, 415, 416, 442,
 446, 447, 451, 454, 463, 472, 510
 —512, 557
 Grin Vasilij 256
 Grivce (pri Ajdovščini) 514
 Griže (pri Godoviču) 205
 Grm Franc 566, 568
 Grmek Albin 566, 567
 Grom Franc 561, 566
 Grom Mirko 180, 546, 566
 Gruden (pri Kalcah) 205
 Grudnica (pri Slapu) 297
 Gruntar Slavko-Pepi 9, 431, 544
 Giuntar Srčan 566
 Gujamiš Gojko 141
 Gusev Aleksej 262
 Gustinjac (na Krku) 437

H

Hafner Tomaž 444
 Halmatov Aleksej 256
 Hamburg 134
 Harej Ivan 319, 420
 Harej Pavle 420
 Herceg Mate 265
 Hitler Adolf 19, 74, 544
 Hobovše (pri Sovodnu) 298
 Hočevar Miloš 7, 9, 566
 Horjul 205
 Hotavlje 293, 296—298
 Hotedršica 204—212, 215, 220,
 249, 332, 333, 358, 359, 362—
 364, 398, 410, 547, 548, 553
 Hössilin Hans 551
 Hrast Simon 565
 Hrastnik Srečko 565
 Hruševica (pri Štanjelu) 518, 519
 Hruševje (pri Postojni) 259, 268,
 271
 Hrušica (pri Podkraju) 210, 211,
 322, 362
 Hudajužna 51, 120, 138, 140, 142,
 164, 165, 285, 289, 297, 301, 472

Hudi kot (pri Zadlogu) 514
Humin 528, 533
Hvala (pri Cepovanu) 159, 492
Hvala Alojz 551

I

Ibraimović Ibro 407, 420, 443,
448, 56a—565
Idrija 158, 159, 204—208, 211,
213, 215, 216, 220, 222, 224, 225,
227, 228, 235, 236, 241, 243, 244,
248, 281, 282, 286—288, 290,
293, 296, 297, 298, 300—303,
307, 310, 314, 331—335, 355,
359, 362, 370, 383, 398, 403, 412,
416, 417, 443, 463, 465—467,
472—474, 479, 481, 487, 494,
496, 497, 500, 513
Idrija pri Bači 167, 286, 297, 307
Idrijski Log (pri Godovieu) 481
Idrsko (pri Kobaridu) 38, 39, 47,
60, 84, 91
Ignjatović Radojica-Grujica 36,
46, 107, 108, 564
Iirska Bistrica 251, 500, 502
Isaković Rade 9, 407, 548

J

Jageršče (nad Idrijo) 299, 302,
481
Jaklič Alfonz 566
Jakopič Albert-Kajtimir 62, 108
Janežič Srečko 565, 567
Javorč (na Zirovskem vrhu) 213,
228, 229, 231, 236, 238
Javorje (pod Blegošem) 372, 373
Jazbec Leopold 566
Jazbine (pri Vogrskem) 356
Jeras Venceslav 566
Jereb Slavko 443, 565, 567
Jerem Alojz 567
Jerovica (na Sentviški gori) 166,
286, 288
Jesenica 300, 435
Jesenice 276, 280, 295
Jim (Južnoafrikanec) 54, 95, 96
Joe (Novozelandec) 54, 95, 97
Jordan Franc 9, 329, 330, 340,
386, 407, 564, 565

Jovanović Milan-Mita 366, 564,
565
Jovanović Milorad-Jastrebn 257
Jukič Drago 568
Jurij VI (angl. kralj) 53
Jurišče 250, 251, 253
Just Vili 275
Juvančič Ivo 555

K

Kačjak (pri Crikvenici) 437
Kajunov Kajunović Nazar 566,
568
Kal (na Šentviški gori) 166
Kal (nad Kanalom) 51, 149, 150,
152, 153, 171, 276, 297, 306—
308, 418
Kal (pri Bovecu) 83
Kalan France 566, 568
Kalantov Lav 77
Kalce 205, 208, 209, 362
Kalič Leonid 256
Kambreško (nad Ročinjem) 51,
85, 106, 109, 110, 113, 172, 174
—178, 184, 185
Kamnje (pri Ajdovščini) 346, 448
Kamno (pri Kobaridu) 26, 51,
80, 83, 109, 110, 122, 180, 184,
189, 349, 353, 367, 338
Kanal 51, 83, 109, 146, 147, 153,
172, 173, 175, 176, 184, 186, 271
—276, 291, 472, 546
Kanalski Lom 307
Kanalski vrh 273
Kanomlja 297, 333, 343, 346, 491
Kante Joško 319
Kapucin Joško 567, 568
Kašče Matija-Bovčan 127—129
Kaštel Stari (pri Splitu) 444
Katič Lazo 265
Kaumbajev 451
Kaus Oskar 548, 566
Kaus Stanko 289
Kavčič Andrej-Kovač 9, 20, 21,
538
Kazančev Aleksander 236, 240,
256, 565, 566
Kazarje (pri Postojni) 269, 270
Kebe Anton 141, 539, 564
Kenda Matija 545

Kesserling Albert 471
 Kindžigalijev Sabir 275
 Kiseljev Filipovič Aleksej 568
 Kladje 296, 298, 300
 Klanjšček Zdravko 7, 8, 9, 47,
 ⁴
 Klanjšek Jože-Vasja 324, 502
 Klavže 164, 165, 194, 281—283,
 286, 288
 Klemenc Viljem 557
 Klobučarji 106, 110, 178, 184—186
 Klodič 28, 32, 47, 51, 106, 116, 187
 Klonte 293
 Klun Jože-Pavle 7, 9, 113, 155,
 545, 563—565
 Kluže (pri Bovcu) 126, 128
 Kneža (v Baški grapi) 16, 51,
 120, 139, 164, 165, 281—284,
 286, 288, 293, 297
 Knežević Vladimir-Volodja 49,
 108, 123
 Kobal Danilo 567
 Kobarid 11, 18, 21, 24, 27—30,
 36, 40—42, 44, 46, 48, 50, 51,
 54, 56, 57, 59, 60, 62, 64—66,
 69—73, 75—77, 79—85, 87—89,
 96, 101, 103, 108, 110—113, 117,
 118, 120, 122, 126, 131, 135, 137,
 178—186, 189, 190, 192, 276,
 282, 303, 422, 429—432, 471,
 503, 504, 532—534, 538—542,
 548
 Kotbdilj (pri Stanjelu) 315, 316,
 346—348, 519
 KobjeGlava (pri Stanjelu) 346
 —349
 Kočevše (pri Vojskem) 463—465,
 443, 500, 560
 Kodeli Janko 7, 9, 140, 565
 Kodrič Branko 251, 340
 Kodrič Dušan 294, 566
 Kodrič Rudolf 420, 567
 Kofol Janko-Tine 18, 25, 29, 47,
 114, 538, 539, 540, 565
 Kogej Vasja 62, 246, 540, 543,
 544, 546
 Kojsko 21
 Kolenc Crt 141
 Kolesnikov Viktorovič Mihael
 568
 Koljkov Vasilij 303, 319
 Kolonja (predmestje Trsta) 521
 Komac Ivan 65
 Komac Rudi 65
 Komen 346, 347, 349, 376, 378,
 520
 Kompare Albin 568
 Konavec Anton-Stjenka 47, 76,
 132, 566
 Konavec Slavko-Vanja 9, 29, 32,
 539, 566
 Koncut Anton-Sočenko 46, 100,
 566
 Konkonelj (pri Opčinah) 521,
 525
 Konobe (na Krku) 437
 Kopačnica 298
 Koper 438, 502, 527, 557
 Kopriva 338, 339, 341, 346—350,
 375, 376, 379, 389, 390, 392, 552
 Koraljev Vasiljevič Aleksander
 568
 Koren Alojz-Janez 125
 Koren Anton 431
 Koren Mirko 566
 Kotrenčič Anton-Tarzan 563, 564
 Korenina (pri Predmeji) 486
 Korita (pri Žireh) 217, 237, 239
 Koritnica (pri Bovcu) 58, 199
 Koritnica (pri Grahovem) 120,
 138, 139, 142, 143, 281, 282, 285,
 286
 Korno (pri Krminu) 51
 Korpcija (pri Vojskem) 486
 Kosi (pri Kambreš'kem) 107—109
 Kosmač Ratko 438
 Kosovel Tonček 7, 377, 419, 420,
 556
 Kostanjevica (nad Aibo) 172
 Kostanjevica (na Krasu) 377, 398
 Košana 505
 Košir Anton 319
 Košir Leopold-Zmago 9, 16, 29,
 30, 57, 80, 121, 139, 162, 539,
 540, 542, 565, 566
 Košmrlj Drago 9, 407, 564, 566
 Kovač Albin-Jaka 13, 20
 Kovači (pri Ajdovščini) 514
 Kovaljev Aleksander 77

- Kozaršče (pri Tolminu) 104, 105, 112, 113, 543
 Kozica (pri Št. Lenartu) 83
 Kožbana 51, 83, 84
 Kraj (pod Kolovratom) 186, 187, 191
 Krajc Jože-Zakelj 21, 31
 Kranj 397
 Kranjc Kazimira-Marica 9, 232, 239, 427, 565
 Kranjc SiJvester 568
 Kravanja Ferdo-Skalar 12, 13, 17, 20, 23, 24, 27—30, 40
 Kravanja Franc-Stojan 265, 292
 Kravar (pri Srednjem) 104, 184
 Krekovšče (ob Idrijci) 486, 560
 Kreplje (pri Dutovlju) 389, 391—394, 520, 521
 Krmin 35, 51, 528, 533
 Km (nad Tolminom) 221, 181, 184, 190, 192
 Krnica (nad Vitovljami) 268, 309, 312, 315—317, 364—367, 404, 406, 416, 435, 439, 454, 455, 462, 463, 466—468, 513, 514, 317
 Kromberk 9, 152, 364, 382, 415, 416
 Kronja Franc-Stojan 289, 565
 Kmčil Anton 32, 33
 Kržišni'k Anton-Ljubo 564
 Kulibekov Ragimovič Mihael 568
 Kuletič Radislav 265
 Kumar Andrej-štric Marko 13
 Kuntarič Franc 501, 503, 566
 Kusmajeli Aleksander 565, 567
 Kuzlovski Nikolajevič Bruno 568
 Kübler Ludwig 471
 Kveder Dušan-Tomaž 62, 69, 289
- L
- Labinje (pri Cerknem) 299, 300
 Laboda Franc-Branko 567
 Ladra (pri Kobaridu) 28, 47, 51, 70, 109
 Landar 54, 540
 Lautižar Edo 565, 567
 Lavar (pri Hotedršici) 205
 Lavrenčič Karlo 565, 567
 Lavrič Ruža 437
- Lazar Viktor-Slovenko 47, 566,
 Laze (pri Dreki) 178
 Laze (pri Planini) 529
 Lazi (ob Idrijci) 492
 Lažna (pri Čepovanu) 152, 158, 159, 163, 307, 309, 310, 312—316, 319, 364, 365, 400, 401, 455—457, 462, 463, 467, 484, 507, 509, 551
 Laže (pri Razdrtem) 253, 254, 268
 Leaksembajev Danilo 256
 Leban Andrej 379, 566, 567
 Leban Budna 330
 Leban Ivan-Brada 29, 32, 33
 Leban Karlo 567
 Ledenica (pri Predmeji) 558
 Ledine (nad Idrijo) 212, 213, 215, 217, 224, 225, 227, 232—241, 243, 275, 293, 296, 297, 299, 373, 548
 Ledinica (pri Dobračevem) 237
 Le Fort Peter 10, 544
 Lenivec (pri Erzelju) 380, 386
 Lepenja (pri Soči) 83, 117, 126, 127, 130—132, 135—137, 545
 Lepi Dol (pri Zadlogu) 474, 483, 514
 Lesa (pri Klodiču) 107
 Leskošek Franc-Luka 62, 67, 69
 Laskovca (pod Krnom) 83
 Leskovec (pri Godoviču) 205
 Leskovica (pod Blegošem) 296
 Leškar Anton 163
 Levpa (pri Avčah) 147, 149, 150, 276
 Libušnje (pri Tolminu) 83
 Lig (pri Kanalu) 109, 110, 172, 175—177
 Likar Franc 369
 Likar Ivan-Sočan 9, 29, 30, 38, 76, 539, 545
 Linz 57
 Lipa (pri Tarčetu) 46, 51
 Lister Anton 134
 Livek 13, 16, 44, 51, 73, 83, 91, 92, 172, 179, 183, 185, 186
 Livške Ravne 178, 179, 186
 Lizzerò Mario — Limo Andreia 67, 116

- Ljubin 288, 297
 Ljubljana 3, 8, 9, 34, 205, 206,
 222, 246, 268, 280, 281, 290, 295,
 320, 321, 332, 358, 430, 481, 504,
 537—539, 541, 547
 Log Čezsoški 42, 47, 70, 71, 75,
 78
 Log (pri Ajdovščini) 180, 277
 Log (pri Bodrežu) 146—148
 Log (pri Bovcu) 83, 112, 122, 127,
 128
 Log (pri Tarčetu) 32, 65, 540
 Logaršče (pri Modreji) 281—284,
 286, 287
 Logatec 204—206, 208, 212, 215,
 220, 222, 225, 332, 358, 359,
 362
 Logje (pri Breginju) 88, 89, 181,
 182
 Lokavec (pri Ajdovščini) 346
 Lokev (pri Sežani) 338
 Lokovec (pri Čepovanu) 151—
 154, 157, 159, 162, 163, 169, 249,
 171, 290, 292, 297, 362, 462,
 463, 467, 472, 507, 546, 551
 Lokve 51, 152—163, 169, 172, 197,
 249, 271, 276, 277, 280, 297, 304,
 307, 309—318, 331, 364—368,
 370, 379, 382, 398—404, 414, 417,
 437—439, 442, 447, 455—457,
 462, 463, 466, 467, 472, 473, 476,
 477, 482, 484, 487, 507, 546, 551
 Lokvica (pri Opatjem selu) 375
 Lom (pri Mostu na Soči) 109
 Lome (pri Idriji) 217
 Lovšin (v Baški grapi) 292, 293,
 550
 Lozarji (pri Vrtovinu) 325, 418,
 419, 449—451
 Lože (pri Vipavi) 346
 Ložkar (pri Šebreljah) 490, 492
 Lučine 213—215, 228, 229, 373
 Lugovski 422
 Lukovec (pri Braniku) 349
- M
- Macaroli (pri Tarčetu) 181
 Magozd (pri Kobaridu) 71, 76,
 78, 81, 84
 Mahnič Lado 289
 Mahnič Oskar 566
 Mahnič Rudi-Brkinc 62, 67,
 100, 107, 116
 Male Zabije (pri Ajdovščini) 260,
 346
 Malibog Nikolajevič Vladimir
 568
 Malnikov Grigorija Vasilij 568
 Malovrh Iva 265
 Manfreda Andrej 11, 36, 43, 539
 Manfreda Ignac-Simon 29
 Manfreda Marija 9
 Manfredi (pri Slapu) 297
 Marašut Bruno 568
 Marcela Marija 265
 Maribor 280, 281, 538
 Marija Celje (pri Kanalu) 186
 Markiči (pri Ligu) 100
 Marof (pri Spodnji Idriji) 217
 Marušič Darko 67, 68, 116, 544
 Marušič Franc 249, 336, 552
 Maruškoivec (pri Otaležu) 243
 Maslo Karlo 336, 566
 Massini Luigi 21—24, 27, 538
 Mastek Anton 101
 Mašeri (pod Matajurjem) 91, 93
 Matajur 18, 29, 91—94, 97, 106,
 179
 Matas Josip-Andrić 251
 Matelič Franc 288, 289, 566
 Matoh Ivan 566
 Mavrič Alojz-Oton 33, 567
 Mavrin Miloš 7, 9, 18, 29, 30,
 47, 121, 139, 539, 566
 Mebejak Marjan 565, 567
 Medana 13, 51
 Medved (pri D. Trebuši) 490,
 492
 Medveš (pri Stupici) 91, 93, 94,
 97
 Medvešček Alojz 101
 Melan Franc 541
 Mercandelli Pietro-Mark 17, 102,
 116, 544, 566
 Mihajl Arkadij 262
 Mihaljenko Efremovič Amin
 566
 Mi'halič Dušan 7, 9
 Mihevc Ivan-Janez 564, 567
 Mijič Dušan 199, 218, 565

Miklaveč (pri Hotedršici) 210
 Miklavič Maks 9, 140, 539
 Milje (pri Trstu) 17, 102, 544
 Miloš Zvonimir 249, 336, 552
 Mirzajev Grigorij 77
 Mlekuš Ivan 566
 Modic Aleksander 567
 Modotti Mario-Tribuno 539
 Modreja i (pri Mostu na Soči)
 112—114, 284
 Modrejce (pri Mostu na Soči)
 112
 Mokraška vas (pri Spodnji Id-
 rijji) 217
 Moor Peteir 289
 Morsko (pri Kanalu) 173, 174
 Most na Soči (Sv. Luci ja) 62,
 104, 109, 112—114, 118, 120, 139,
 141, 146—149, 153, 154, 167,
 186, 204, 224, 225, 272—274, 281
 —284, 286—290, 297, 300, 307,
 399, 400, 466, 471, 472, 479,
 495, 496, 507
 Mozetič Marjan 330, 567
 Možina Dušan 232
 Mravlje (pri Novakih) 296, 300
 Mrzla draga (pri Lokvah) 159,
 309
 Mrzla rupa (pri g. Trebuši) 297,
 304, 315, 320, 321, 462, 463, 467,
 472, 479, 481, 484—491, 493
 Mrzla voda (pri Rablju) 127.
 128
 Mrzla Vodica (pri Delnicah) 437
 Mrzli Log (pri Cmem vrhu) 206,
 417
 Muhovec 237
 Muserov Ivan 275
 Mussolini Benito 18, 19, 293
 Muzlovič Stanko 9, 239, 564, 566

N

Nabrežina 505, 528
 Na griču (pri D. Trebuši) 490,
 492
 Na hribu (pri Predmeji) 426, 514
 Na kobilici (pri Zadlogu) 483, 514
 Na ogalcah (pri D. Trebuši) 443,
 444, 489, 490, 492
 Na plešah (pri D. Trebuši) 492

Na robu (pri D. Trebuši) 490,
 492
 Na trati (pri Sentviški gori) 496
 Nemci (pri Trnovem) 297, 309,
 312, 315, 368, 398, 400, 402, 403,
 455, 456, 487, 508
 Neme (Nimis) 33, 51, 116
 Nemgar Franc 443, 526, 529, 563,
 567
 Nemški Rut 138, 139, 545
 Nenezić Ljubo 262
 Nikitovič Branko-Ljubo 565
 Nova Gorica 538
 Nova Oselica 297, 298
 Novak Ante 150
 Novak Avgust 256, 265
 Novake (pri Cerknem) 297
 Novine (pri Cerknem) 300
 Novi svet (pri Hotedršici) 359
 Novo mesto 82

O

Oblakov vrh (pri D. Trebuši)
 490, 491, 492, 494
 Oblica (pri Srednjem) 106
 Obloke (pri Hudajužni) 140, 141
 Oborče (ob Idriji) 98, 99, 100,
 105, 167, 172, 184
 Ogrin Franc 46, 63, 64, 563
 Okivnik (pri Sp. Idriji) 303
 Okroglič Avgust 275
 Opatija 377
 Opatje selo 375
 Opčine 389, 449, 470, 520—533,
 562
 Orehek (pri Cerknem) 124, 300
 Orel Srečko 567
 Orel Tone 431, 547
 Orešje (pri Colu) 413
 Orutin Marija 319
 Osek (pri Sempasu) 202, 260, 261,
 266, 325, 328, 342—345, 357,
 384, 387, 442, 450
 Osredkar Milan 46, 116, 141, 544,
 563, 564, 566
 Oštini (nad Vrtovinom) 260, 418,
 448, 450, 451
 Otalež (pri Cerknem) 243, 297,
 298, 300, 472

- Otllica (nad Ajdovščino) 249, 250, 262, 263, 266, 267, 280, 309, 321, 322, 362, 364, 365, 360, 368, 379, 381, 383, 398, 402—404, 406—410, 412, 414, 417, 418, 420, 421, 435, 439—443, 454—457, 462, 466—468, 472—481, 483, 485, 487, 497, 507, 513—518, 561
- Otošče (pri Razdrtem) 254
- Ozeljan (pri Sempasu) 260, 265, 325, 403
- Ožnjak Jožko 9, 85, 539, 542
- P
- Pahor Alojz-Gregor 330, 566
- Palmanova 35
- Papier Janez 438
- Pastuhov 451
- Paulus Stanko 199, 230, 565
- Pavlica Just 265
- Pavlič Aleš 567
- Pavlovič Velisav 9, 59, 540, 566
- Pecotič Bogdan 529
- Pečaver Joško 407, 565
- Pečine (nad Slapom) 163, 166, 167, 280, 286, 287, 492, 494, 496
- Pečnik Anton 565
- Pečnje (pri Matajurju) 91, 92, 93, 96
- Pečovnik Ratko 437
- Pelicon Srečko 289, 292, 319
- Perat Alfonz 9, 101, 543
- Pere Miro-Maks 560
- Perović Radojica 101, 5s., 545, 564
- Perovšek Franc-Krčan 18
- Pervanja Marija-Anamarija 17
- Petelin Ludvik 567
- Petelin Rudi 567
- Petelin Stanko-Vojko 7, 538, 548, 550, 551—556, 559—562
- Petrogalovc 453, 462
- Petrovič Radivoje 7
- Pičulin Anton 292
- Piran 557
- Pirjevec Dušan-Ahac 537
- Pirjevec Joško 420, 565, 567
- Pirjevec Milan 567
- Pivka (St. Peter) 243, 246, 250—253, 256—258, 268—271, 320, 332, 396, 433, 482, 487, 500, 502, 505, 516
- Planina 259, 298—300, 321, 386, 495
- Planinšek Jože 568
- Plasuljev Semjon 77
- Platišče (pri Kobaridu) 33, 122, 181
- Plave 51, 103—105, 107, 170, 172, 175, 186, 189, 274, 276, 291, 292
- Pliskovica (pri Dutovljah) 346, 520
- Plužne (pri Bovcu) 83
- Plužne (pri Šebreljah) 297, 300, 472
- Podbndo 51, 113, 139, 120, 141, 194, 273, 276, 280, 281, 285, 288 —OQn 470
- Podčaven 373, 383
- Podgora 297, 343
- Podgozd 435, 439, 453, 454
- Podkraj 247, 250, 270, 321, 322, 362, 383, 388, 403, 410, 412, 413, 472
- Podlaka 297, 365, 380, 384, 507, 510, 511
- Podlešče 380
- Podlipec Ljubo 9, 47, 101, 566
- Podmelec (pri Kneži) 194, 281, 282, 286
- Podnanos (pri Vipavi) 395, 419
- Podraga (pri Vipavi) 346
- Podreka Ivan-Giovanin 9, 539
- Podrtija (pri Idriji) 217, 333
- Podtisovec (pri Zadlogu) 483, 514
- Poiane Boris 369
- Polanci (pri Predmeji) 486, 514
- Polica 106
- Poljane (pri Gorenji Trebuši) 490, 492
- Poljane (pri Škofji Loki) 370, 371
- Poljane (pri Vrabčah) 389
- Polje (pri Colu) 414
- Poljubin (pri Tolminu) 23, 109, 112
- Poljubinske Ravne 27
- Ponikve (pri Sentviški gori) 164, 166, 194, 196, 286—290, 297, 492, 494

- Ponikve (pri Štanjelu) 347, 348
 Ponteba 117
 Popovič Grigorij 567
 Popovič Svetislav-Puco 209, 407, 564, 565, 566
 Poslušajne 456, 467, 486
 Postojna 197, 202, 205, 206, 208, 246, 250, 253, 254, 256, 257, 259, 268, 269, 270, 277, 321, 358, 385, 390, 398, 409, 411, 435, 446, 505, 550, 561
 Potoče (pri Kamnju) 254, 448—451
 Potok 263, 352
 Povelnitov Lenj 262
 Prapetno 124, 491—493, 495—497
 Prapotno 50, 103, 105
 Praprotnica (pri Dreki) 178
 Praprotno (pri Škofji Loki) 370, 371
 Praprotno brdo 214
 Predmeja 153, 156, 157, 159, 160, 197, 206, 243, 268, 271, 277, 307, 309, 315, 321, 323, 330, 331, 335, 358, 350, 364, 366—368, 388, 393, 402—404, 408—410, 417, 420, 421, 435, 438—442, 453—457, 462, 463, 466—468, 472—477, 481, 485—487, 507, 512—515, 517—519, 558
 Premelč Bogomil 564
 Premrl Janko-Vojko 335—337
 Prestranek 259
 Pretovče (nad Tolminom) 109
 Prinčič Andrej 567
 Pri Ušajih (Crnice) 451
 Prošek 520—522, 524, 527
 Prosnid 81, 182
 Prvačina 260, 263—265, 316, 326, 327, 330, 355, 357, 450
 Pušno (pri Kombreškem) 108, 109, 110, 184, 185, 191
 Puštale 307, 399, 401, 487, 507—512
- R**
- Rafoelj 29, 30, 38, 58, 126—130, 168, 504
 Raeo Gliša 9, 137, 142, 163, 196, 218, 248, 431, 547, 563
 Radijanov 451
 Radulović Dušan 262, 265
 Rainer Friedrich 397, 471
 Rai so v Raisovič Boris 565, 567
 Rak Zvone 9, 526, 562, 564
 Rakek 320, 321, 334, 495, 551
 Rauhekar Džoni-Dušan 438
 Ravberkomanda 321
 Ravne (v Reziji) 70, 71
 Ravna (na Banjščicah) 173
 Ravne (pri Cerknem) 300, 301, 435
 Ravne (Knežke) 111
 Ravne (pri Crničah) 260, 450, 451, 513
 Ravne (pri Drežnici) 75, 78, 81, 83
 Ravne (v Benečiji) 184
 Ravne (pri Tolminskem Lomu) 172
 Ravne (pri Vrsniku) 235, 465
 Ravne Zalbče 109
 Ravnica (pri Tmovem) 152, 156, 364, 369, 382, 407, 416, 451—454, 509, 510, 512
 Ravnik (pri Hotedrščici) 205
 Razazija (pri g. Trebuši) 490, 492, 493
 Razdrto 253, 254, 259, 268, 269, 270, 271, 277, 279, 348, 384, 385, 398, 410
 Razpotje 212, 213, 215, 217, 219, 220, 235, 237, 239—241, 297, 548
 Rebec Drago-Kovač 20, 24
 Redelonghi Marko 29, 30, 33, 94, 98, 101, 543, 566
 Reka 251, 252, 470, 500, 501, 517
 Reka (ob Idrijci) 300—302, 472
 Renče 266, 553
 Renčelj Kazimir-Cene 557
 Repen 521
 Reya Anton-Sever 13
 Ribačenko 323, 324, 489, 490
 Rim 11, 122
 Rjavci (pri Trnovem) 382, 417, 453
 Robič (pri Kobaridu) 37
 Robidnica (pri Cerknem) 296, 297
 Robidišče (pri Breginju) 51, 83, 84, 88, 90

- Ročinj 109, 110, 146—149, 172,
175, 178, 186, 273
Rogi (pri Kombreškem) 107, 108,
109
Rojan 521, 525
Rojšek Franc-Jaka 385, 386
Ronec (pri Sovodnjem) 91, 183
Ronke 504
Rösener Ervin 471
Rot Margerita 183, 427
Rovte 215, 435
Rudolf Janko 385
Rukin (pri G. TrbiJju) 185, 186
Rupert Franc 565
Rupnik Stanko 64, 541
Rus Rudi 566
Rustja Franjo-Čanči 248, 250,
251, 385, 549
Rustji (pri Ajdovščini) 353
Rutar Anton 264, 265
Rutar Janko 227, 548, 565
- S
- Sabotin Hakim 275
Sadewsky Tadek 549
Saje Baldomir 437, 560
Sajevče 250, 251, 256, 268, 270,
271
Saksid (pri Dornberku) 266, 355
Saluzzo 12
Samarkand 77
Samec Rafael 565
Samin Gregorij 304
Samov Ismangulovič Anatolij
275, 319, 568
Sankvirin (na Nadiži) 36, 39, 42,
44, 46, 50, 52, 54, 60, 70, 73,
88, 177, 503
Sedovec (pri Tmovem) 463, 512,
545, 557
Selca (pri Zeleznikih) 371
Selce (pri Kamnem) 47, 58, 70,
74, 80, 81, 184, 371
Selišče (pri Kamnem) 57, 76
Selo (pri Dornberku) 260, 346,
403, 450
Selo (pri Kneži) 139, 194
Selo (pri Mostu na Soči) 83, 109
Semič Milan 567
Senožeče 253, 254, 256, 268, 269,
338, 384, 386, 553
- Sesljan 522
Sežana 253, 256, 262, 266, 335,
338, 346, 349, 386, 389, 398, 449,
504
Sibelja (pri Škrbini) 377, 378
Simčič Majda 289
Simončič Janez 141, 288, 289,
565
Sitar Edvard 565
Sivec Anton 275
Sivec Franc 293, 294, 564, 565,
Sivec Matevž 503, 566
Skalar Peter 12, 13
Skočir Olga 538, 546
Skok Jože 275
Skopo (pri Dutovljah) 376, 389,
391—394
Slap (na Idrijci) 163, 167, 197,
281, 286, 287, 290, 297, 380, 492,
495, 496, 507
Slap (pri Vipavi) 419, 420
Slapnik (pri Kožbani) 184
Slavina (pri Postojni) 250, 253,
257, 259, 338
Slokarji (pri Ajdovščini) 157,
260, 462, 468, 473, 486, 507, 514,
515, 519
Smrkolj Stoj an 506
Soča (pri Bovcu) 83, 110, 131
Solkan 50, 291, 416
Sovdat Slavko-Sužid 29, 275, 566
Sovoden 227, 297, 298
Sovodnje 83, 91, 92, 98, 183
Sovra (pri Zireh) 217
Spik Karei 275
Spodnja Idrija 51, 212, 213, 215
—217, 219, 220, 222, 225, 226,
235, 241, 249, 297, 302, 303, 333,
427, 443, 548
Spodnji Lokovec 153, 510
Spodnji Trbilj 105, 107
Srednje 51, 83, 104—110, 172, 178,
184, 185—187, 191
Srednji Trbilj 107
Srnljak (pri Zirovskih Krnicah)
228, 237, 239, 240
Srpenica 42, 71, 74, 76, 78, 80,
81, 85
Stanovišče (pri Breginju) 81, 83
—85, 88
Stante Peter-Skala 336

Stara Oselica 297
 Stare Alojz 319
 Stare Avgust 566
 Stare Edvard 265
 Stare Milan 566
 Stare Milan 566, 567
 Stari grad 411—413
 Staro sedlo (pri Kobaridu) 503, 540
 Stojanović Milan 265, 266
 Stomaž (pri Ajdovščini) 260, 346, 450
 Stopnik (pri Dolenji Trebuši) 297
 Stražar Janez 567
 Stražišče (pri Podbrdu) 138, 139
 Stres Frane 566
 Stres Milan 548
 Strmec 38, 39, 43, 539
 Stupica (v dolini Nadiže) 30, 32, 33, 37, 39, 46, 51, 52, 70, 76, 78, 81, 91, 92, 122, 180, 181, 546
 Subit 51, 181
 Suhor (pri Mrzli rupi) 443, 490
 Suspicion Grigorij 77
 Sv. Barbara (pri Hotedršici) 205, 207, 212, 358, 359, 361, 362
 Sv. Gora 416
 Sv. Gregor 340, 350
 Sv. Jakob 172, 186, 189
 Sv. Križ (pri Ajdovščini) 260, 267, 346, 403, 522, 540
 Sv. Trije kralji 213—215
 Sv. Lucija (pri Šempasu) 51, 328
 Sv. Marija 266, 343, 352
 Sv. Tomaž 370, 403, 421, 435, 439
 Sv. Urban 228, 260, 267, 325, 450, 474, 486
 Svino (pri Kobaridu) 24, 29, 36, 65, 541
 Svino (pri Šmarju) 346, 347, 352

S

Šaksimbutov Ivan 278
 Santič Sreten-Cale 47
 Sapjani 251
 Šavli Franc - Tone Medved 13
 Šavli Tomaž 551
 Šček Alojz 567

Sebrelje (pri Cerknem) 297, 302, 399, 472, 481, 491, 492, 495, 496, 497
 Šempas 260, 261, 267, 328, 343, 344, 346, 403, 435, 449, 450, 454, 472, 482, 530, 532
 Šempeter (pri Gorici) 398
 Sentviška gora 492, 545
 Sibelja Anton-Stjenka 560
 Sifrer Anton 275
 Sinkarev 275, 276
 Šinkovec (pri G. Trebuši) 445, 486, 492
 Širola Vitomir-Pajo 251
 Škarica Ivan 444
 Škerlj Anton 565, 567
 Škerlj Franc 511, 512
 Škofije 502
 Škofja Loka 225, 227, 231, 281, 300, 371, 372
 Škrabar Leopold-Vanja 313, 314, 551
 škratovšče (pri Vojskem) 444
 Škrbec Alojz 275
 Škrbina (pri Komnu) 346, 378, 421
 Škrilje (pri Dutovljah) 353, 450
 Šmarje (pri Stanjelu) 263, 335, 345, 348, 352, 384, 387, 390
 Šmihel (pri Hruševju) 416
 Šorović Danilo 156, 545
 Stanjel 266, 315, 325, 337—354, 375—379, 386, 389—391, 394, 395, 398, 518, 519, 552, 553
 Štempihar Saša 64, 239, 430—433, 541, 547, 560
 Števerjan (pri Gorici) 50
 Štjak (pri Stanjelu) 346, 348, 380, 378, 385, 386, 390, 391, 393, 394, 402, 447
 St. Jošt 205
 St. Lenart 31, 51, 54, 55, 74, 83, 99, 105, 107, 172, 179, 183, 186
 Štorje (pri Sežani) 346, 338, 449
 Št. Peter Slovenov 31, 32, 33, 44, 51, 54, 74, 76, 83, 92, 180
 Sturm Anton 13, 33
 Šturmovec (pri Vojskem) 303
 Šuligoj Almira 319
 Šuligoj Franc 551
 Suštersi Zvonko 566

Švara Dušan-Dule 437
Svigelj Lado-Mojzes 564

T

Tabor (pri Črničah) 447—450
Tabor (pri Domberku) 263, 266
Tabor (pri Vrabčah) 346, 348
Tarčent 26, 30, 33, 36, 47, 50, 51,
70, 102, 117, 122, 199, 470, 526,
528, 533, 540
Tarčet (ob Nadiži) 51, 54
Tatre 501
Tavčar Virgil 262, 265
Tejkal Jože-Planinc 139
Terzič Bogdan 565
Tinčel Tone-Cuffol 33, 539, 540
541
Tipana (pri Prosnidu) 33
Tisovec 474, 483
Tito (Broz Josip) 129, 133, 136,
137, 145, 168, 171, 200, 201, 276,
290, 431, 432, 517, 547,
Tjerenov Vasilij 256
Tomaj 338, 348, 386
Tomaševica (pri Komnu) 379
Tomšič Janez 437, 557
Tolar Tine-Čiro 564
Tolmin 9, 14, 15, 21—23, 30, 36,
38, 39, 42, 47, 50, 51, 56, 58,
59, 61 70, 71, 73, 74, 76, 78, 80,
81, 83, 84, 87, 104, 108—115,
118, 120—124, 136, 172, 178, 180,
184, 186, 189, 190, 192, 281, 282,
284, 288, 431, 471, 472, 503, 504,
538, 544, 561
Tolminski lom 109, 149, 307
Topolovo (pri Klodiču) 107, 178,
186
Trampuš Mihajlo 566
Trampuž Srečko 567
Tratnik Tone 566
Travnik Ivan 7, 9, 566
Travnik (pri Predmeji) 474, 483,
486
Trbiž 108, 127, 129, 280
Trčmun 183
Trebče (pri Opčinah) 521
Triblje (pri Crikvenici) 437
Trnovo (pri Gorici) 152—154, 156,
157, 160, 161, 224, 276, 277, 307,
309, 312—317, 364, 365, 369, 370.

379, 380, 382, 383, 398, 400—
404, 406, 407, 411, 412, 414—
416, 418, 421, 434, 435, 438, 545,
556, 557
Trnovo (pri Kobaridu) 51, 71—
76, 79—81, 84, 122, 183
Trošt Slavko 567
Trpinc Milan 566
Trst 7, 69, 102, 136, 197, 202, 246,
250, 254, 255, 262, 266, 268—270,
280, 281, 295, 320, 321, 331, 332,
345, 374, 375, 388—390, 392—
394, 396, 437, 444, 470, 500—
502, 504, 505, 514—518, 520—
525, 528, 529, 531, 533, 537, 551,
552, 556, 557
Tržič 136, 388, 504, 515, 520, 522,
525, 528, 533, 562
Turšič Ivan-Iztok 248, 313, 314,
551

U

Ubeljsko 253
Ukanje (pri Oborčah) 100, 172
Ukmar Dušan 214, 239, 328, 330,
336, 337, 552, 563
Urbas Radivoj 565
Uršič Franc-Joško 18, 29, 30, 36,
37, 39, 41, 42, 44, 47, 73, 76, 114,
126, 200, 503, 504, 564, 565, 566
Uršič Janko 71, 72
Usejinov Firudin 275
Ustje (pri Ajdovščini) 259, 260,
346
Utana (pri Št. Lenartu) 98, 99

V

Valenčič Alojz 249, 336, 552
Varšek Ivan 18
Veharše (pri Idriji) 205, 446
Velike Zabije (pri Ajdovščini)
346, 353, 518, 519
Veliki dol 338
Veliki Repen (pri Dutovljah) 346
Veli Rat (Dugi otok) 437
Verč Alojz 567
Verdi Ančka 9
Vicič Srečko 503

- Vidačić Nikola 64, 101, 339, 563, 564
 Videm (Udine) 21, 41, 51, 102, 108, 184, 435, 470, 540, 544
 Vidmar Franc 565, 567
 Vidrih Milan 566
 Vilfan Jože 62 67, 69, 116, 335, 336
 Vipava 153, 202, 205, 245, 247, 259, 263, 264, 266, 268, 277—279, 307, 316, 325, 332, 338, 346, 348, 353, 362, 378, 379, 381, 383, 385—387, 390, 395, 402, 410, 412, 413, 416—420, 434, 446, 447, 473, 504, 513, 526, 528, 533, 550
 Vipolže (pri Medani) 21, 24, 50, 103
 Viskorša 33, 181
 Vitez (pri Hotedršici) 205
 Vitkovič Ljubo 565, 567
 Vitovlje 156, 260, 261, 266, 267, 325, 328, 343, 349, 357, 364, 387, 450, 462
 Vljasevič Dušan 235
 Vodnik Jože-Marok 161, 544, 565
 Vodnjak (pri Roncu) 183
 Voglarji (pri Trnovem) 153, 309, 312, 382, 453, 455, 507
 Voglje (pri V. Repnu) 521
 Vogriči (nad Čiginjem) 187
 Vogrsko 326—328, 357, 551
 Vojsko 243, 297, 303, 304, 321, 403, 410, 412, 417, 441, 442—445, 446, 459, 460, 462, 463, 465—467, 472, 474, 477, 481, 482, 484, 485—495, 497, 500, 507, 509, 558
 Vojščica (pri Vojskem) 492^ 560
 Volarič Albin-Slavko 47, 541, 565
 Volarič Rudi-Stojan 29
 Volarje (pri Tolminu) 27, 80, 109—111, 180, 184, 189, 192
 Volče (pri Tolminu) 23—25, 56, 83, 84, 109, 112, 114, 120, 184, 186, 191, 192, 538
 Volčja draga 263—265, 327
 Voronjež 77
 Vouk Alenka 567
 Vrabče (pri Podnanosu) 259, 346, 349, 384, 389, 449
 Vrata (pri Čepovanu) 280, 290, 306, 400,
 Vremec Vid 537
 Vrhnika 205
 Vrhovec (na Banjščicah) 149, 153, 271, 297, 308
 Vrhovlje (pri Kojskem) 172
 Vrhovi je (pri V. Repnu) 346, 521
 Vrhpolje (pri Vipavi) 278, 346, 413, 419
 Vrsnik 213, 236, 239, 240, 297
 Vrsno (pri Kobaridu) 81, 85, 109, 181, 190
 Vrščevo (pri Sp. Idriji) 235
 Vrše (pri D. Trebuši) 492, 493
 Vrtovče (pri Šmarju) 350, 352, 381, 518, 519
 Vrtovin 260, 317, 325, 343, 450
 Vujevič Vojko 256, 262
 Vukčević Vaso 564, 565
 Vuković Anton 256
- W
- Whitekal (v Angliji) 52
 Wilson 290
- Z
- Zadlaz 123
 Zadlog (pri Čmem vrhu) 243, 322, 364, 367—369, 398, 402, 403, 410, 417, 439, 475, 481—483, 514, 517
 Zadbje (pri Lučinah) 229
 Zagoda (pri Idriji) 333
 Zagolič (pri Colu) 244, 247, 410, 417, 430
 Zagomilca (pri šentviški gori) 286
 Zagrad 525
 Zagradec 521
 Zagorje (pri Trnovem) 407, 509, 510, 512
 Zajc Anton 319
 Zakriž (pri Cerknem) 299, 300, 435
 Zannini Licurgo 21
 Zapotok (sev. od Kožbane) 172
 Zapotok (pri Tarčetu) 181, 543
 Zarmanov Kubinžan 256, 262
 Zatolmin 23, 24, 109, 111, 112, 538
 Zavrh (pri Avčah) 147

Zavrh (pri Debenju) 187
 Zavrh (pri Trnovem) 309, 312,
 364, 400, 456, 507—509, 511, 512
 Završnik Tine 567
 Zdravljic Marjan 9, 32, 539
 Zgonik 520, 521
 Zlatnar Mirko 7, 9, 44, 49, 64,
 73, 110, 113, 196, 242, 248, 539,
 543, 564
 Zoradber Karlo 567
 Zore Leopold 275
 Zore Slavko-Griša 7, 9, 49, 64,
 82, 539, 542, 563
 Župan Ciro-Rudi 438
 Zurič Rastimir 565, 567
 Zvodar Dušan 293, 294, 565

2

Zabčce (pri Tolminu) 112, 123
 Zabije 348, 353

Zabnica 438
 Zaga 39, 42, 47, 55, 58, 65, 70,
 71, 73—81, 85, 89, 118, 126, 503,
 541, 546
 Zagar Pavlina 9, 161—163, 546,
 565
 Zagar Stane 101, 566
 Zega Franc 565, 567
 Zerjal Stojan 568
 Zgavec (pri Vojskem) 490, 493
 Zganci (pri Črnem vrhu) 514
 Zibrše (pri Hotedršici) 205
 Zigon Stojan 565, 567
 Ziljajev Aleksandrovič Gligorij-
 Griša 77, 200, 201, 431, 542, 547,
 549, 555, 568
 Ziri 213, 217, 224, 227, 228, 235,
 236, 237, 238, 296, 297, 298
 Zirovske Krnice 227, 236, 240

VSEBINA

UVODNA BESEDA	7
NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE NA TOLMINSKEM IN V ZGORNJEM POSOCJU PRED KAPITULACIJO FAŠI- STICNE ITALIJE	11
USTANOVITEV BRIGADE.....	20
Kapitulacija Italije v zgornjem Posočju in na Tolminskem	20
Ljudska vstaja v zgornjem Posočju in na Tolminskem . . .	27
Brda in Benečija.....	31
Interniranci iz italijanskih taborišč prihajajo v partizane	34
Ustanovitev bataljona »Andreja Manfrede« in njegovi boji	36
Pogajanja z nemškim poveljnikom v Bovcu.....	40
Rešitev tisoč ton pšenice in moke.....	43
USTANOVITEV 2. SOŠKE BRIGADE (BODOCE »BAZOVIŠKE«).....	45
Operativni štab soških brigad.....	49
Svobodno ozemlje soških brigad.....	50
Zavezniški vojaki iz italijanskih taborišč.....	52
Obramba »kobariške republike«.....	54
Nemški paketi.....	56
Prvi napad na sovražno postojanko.....	57
Nov napad pri Sankvirinskih mostovih.....	58
Ustanovitev 27. (goriške) divizije NOV in POJ.....	61
Nemško letalstvo napada vasi na svobodnem ozemlju . . .	65
Življenje na svobodnem ozemlju.....	66
Sovražna ofenziva na svobodno ozemlje.....	69
Prvi nemški sunek in poraz 3. bataljona.....	71
Boji okoli Trnovega in Žage, 27. oktobra.....	74
Tretji dan bojev za Kobarid.....	75
Neuspel protinapad.....	78
Neuspešen napad sovražnih letal.....	79
Neuspel polet.....	82
Padec Kobarida.....	82

Prodiranje Nemcev proti Breginju.....	87
Nemški poraz pred Breginjem.....	89
Boj na Matajurju	90
Nemški smučarji v napadu.....	94
Marko ne pusti Nemce na Matajur.....	94
Mednarodna borca Jim in Joe.....	95
Skozi sovražne obroče.....	97
Nepremišljen korak Sočenka.....	100
Reorganizacija bataljonov.....	101
Nemška ofenziva v Brdih in Benečiji.....	103
Protiukrepi štaba 27. divizije.....	103
Neuspel napad v dolini Soče.....	104
Sovražni prodor v Brda in Benečijo.....	105
Manever »beneškega« dela 18. brigade.....	108
Napad na Tolmin.....	111
Konec sovražne ofenzive in posledice.....	115
Akcije 5. bataljona v zahodni Benečiji.....	116
Reorganizacija 27. divizije po ofenzivi.....	118
Še enkrat na Tolmin.....	120
Boj za zaščito ranjencev.....	122
Boji 3. bataljona na Bovškem.....	124
Alpski lovci potolčeni.....	130
Nemški ranjenec.....	134
Čez Julijske Alpe do Krna	134
Prihod Titovih oficirjev.....	136
Na železniško progo v Baški grapi.....	137
Nemški napad na Grant in Nemški Rut.....	138
V nove napade na sovražnika v Baški grapi.....	140
Novoletna darila primorskega ljudstva.....	143
Na prometne žile v dolini Soče.....	145
Ljudski zbor na Kalu.....	150
BRIGADA V SOVRAŽNI JANUARSKI OFENZIVI NA	
BANJŠČICAH IN LOKVAH.....	152
Sovražne priprave in partizanski protiukrepi.....	152
Uničenje sovražne kolone pri Lokovcu.....	153
Nočni napad na sovražnika na Trnovem.....	156
Letalski napad na Lokve.....	158
Boj na Lokvah.....	158
Priznanje.....	162
Neuspel napad na Baško grapo.....	164
Beg italijanskih bersaljerjev.....	167
Dva meseca vzpona 18. brigade »Soške«.....	167
\ POHOD V SLOVENSKO BENEČIJO.....	170
Položaj v Slovenski Benečiji po novembrski ofenzivi	170
Prehod čez Sočo.....	171

Tretji bataljon pomaga Kosovelovi.....	176
Udarci po sovražnih prometnih poteh v dolini Soče in Nadiže.....	177
Sovražna izvidnica pri Golobih.....	179
Rušenje ceste in uničeni kamioni pri Stupici.....	180
Propagandni pohod po zahodni Benečiji.....	181
Čez Nadižo v vzhodno Benečijo.....	183
Boj na Kolovratu.....	186
Preboj čez Sočo.....	189
Prehod 2. bataljona čez Sočo	191
Značilnosti pohoda 30. divizije v Slovensko Benečijo . .	192
V NOVE BOJE.....	194
Čez Baško grapo spet na Sentviško planoto.....	194
Svečana prisega Osemnajste.....	195
Prva gledališka predstava.....	197
Preureditev brigade.....	198
Napad na kolono pri Črničah.....	202
BOJI NA OBMOČJU IDRIJE.....	204
Napad na Hotedršico.....	204
Pomoč gradnikovcem.....	210
Spet na Hotedršico.....	211
Nesporazum z vojakovi.....	212
Na Žirovski vrh in nazaj.....	213
Boji za Spodnjo Idrijo.....	215
Napad nadaljuje topništvo.....	21.9
Nočni juriš na Spodnjo Idrijo.....	220
NEMSKA OFENZIVA NA OBMOČJU LEDIN, ŽIROV	
IN CERKLJANSKEGA	224
Nemške priprave.....	224
Usodno čakanje.....	225
V prehranjevalni akciji v Polhograjskih Dolomitih . . .	227
V nemški zasedi.....	229
Podvig »naših« Nemcev.....	233
Sovražna ofenziva se je začela.....	234
Protinapad Osemnajste.....	236
Vzroki in posledice poraza na Ledinah.....	241
DELOVANJE BRIGADE NA OBMOČJU ČRNEGA VRHA,	
COLA, PREDMEJE IN PIVKE.....	243
Premik čez Črni vrh in boji pri Colu.....	243
Proslava 25-letnice KPJ na Colu.....	245
Namesto gradnikovcev — Nemci.....	246
»Soška« postane 18. udarna »Bazoviška«.....	248
Po orožje v Juršiče.....	250
Srečanje z brigado »Vladimira Gortana«.....	251

Zopet čez železnico.....	252
Napad na motorizirano kolono pri Senožecah.....	253
Novi borci s Pivke.....	256
OFENZIVA NA VIPAVSKEM.....	259
Pohod v Vipavsko dolino.....	259
Napad na kolono pri Ajdovščini.....	259
Na železniško progo.....	263
Spet v zasedo.....	266
Napad na postojanko na Razdrtem.....	268
MESEC DNI OFENZIVNIH AKCIJ V DOLINI SOČE	
IN BAČE.....	272
Napad na Avče in rušenje velikega mostu.....	272
Smel vdor prostovoljcev v Vipavo.....	277
Tretja korpusna akcija — napad na Baško grapo	280
Neuspeh prvega dne.....	282
Uspešna zaščita napada divizije.....	283
Razširitev uspeha 31. divizije.....	285
Spopad pri Ponikvah.....	286
Ponovno v Soško dolino.....	290
Uničenje postojanke Lovšin v Baški grapi.....	292
POLETNA NEMŠKA OFENZIVA.....	295
Potek sovražne ofenzive.....	297
Nočno srečanje dveh utrujenih nasprotnikov.....	301
Izkoriščen predah in nove izkušnje.....	305
Nadaljevanje sovražne ofenzive.....	306
Protinapad na Lažno in Lokve.....	310
Napad na fašiste pri Prvačini.....	316
Konec sovražne ofenzive.....	317
V zaščiti prevoza ranjencev.....	320
Šef sovjetske vojaške misije pri 2. bataljonu.....	323
SPET NA KRASU IN V VIPAVSKI DOLINI.....	325
Okrepitev brigad z moštvom partizanskih odredov . . .	326
Napad iz zasede pri Dornberku.....	327
Boj s sovražno motorizacijo.....	328
V zaščiti napada na Črni vrh.....	331
Bazoviška brigada dobi bojno zastavo.....	335
Uspešno sodelovanje 18. in 19. brigade v bojih pri Štanjelu	338
Drugi poskus sovražnika.....	341
Udarci po sovražnih kolonah pri Ajdovščini.....	342
Ponovno na cesti pri Oseku.....	343
Boj proti sedmim sovražnim kolonom pri Štanjelu . . .	345
Novi napadi na sovražni promet po Vipavski dolini . . .	355
Ponovno na Hotedršico.....	358

V OKTOBRSKI OFENZIVI.....	363
Sodelovanje z 31. divizijo na Gorenjskem.....	370
Drugi bataljon napada postojanko Gaberk pri Škofji Loki	371
BOJI Z ITALJANSKIMI FAŠISTI, DOMOBRANCI, CETNIKI IN NEDICEVCI V VIPAVSKI DOLINI IN NA KRASU.....	374
Peti bataljon na Krasu in Vipavskem.....	375
Delovanje 3. in 4. bataljona .	379
Drugi bataljon okoli Trnovega.....	382
Boj s sovražnikom pred Ajdovščino.....	383
Prodor 30. divizije proti Trstu.....	388
Nemška protiakcija.....	390
V DECEMBRSKI OFENZIVI	396
Devetnajsta in 2. bataljon Osemnajste v protinapadu . .	399
Tako v boj.....	402
Boji z nedičevci, četniki in domobranci okoli Otlice . . .	406
PROTIOFENZIVA 9. KORPUSA NA TRNOVSKI PLANOTI .	415
Osemnajsta v zavarovanju napada na Trnovo.....	415
Drzen napad na domobrance v Vipavi.....	418
Reorganizacija 2. bataljona.....	421
Politična in vojaška vzgoja v brigadi.....	422
Kulturno-prosvetna dejavnost.....	430
OPERACIJA RÜBEZahl.....	434
Vključitev odreda mornariške pehote v 18. brigado . . .	436
»Rübezahl« I.....	438
»Rübezahl« II.....	442
Protiudarec v Vipavsko dolino.....	446
Uničenje sovražne postojanke na Taboru.....	448
»Rübezahl« III.....	453
Brigadi v soteski.....	457
Tovariška pomoč 17. brigade.....	458
Reorganizacija brigade.....	460
Na Trnovski in Banjški planoti po ofenzivi.....	462
Boji na Vojskem.....	463
Protiudarec proti Trnovski in Banjški planoti.....	466
POSLEDNJA SOVRAŽNA OFENZIVA.....	470
»Winterende«	472
Boji na Otlici.....	473
Nočni napad na Gozd pri Otlici.....	474
Boji okoli Sinjega vrha.....	475
Protinapad na Sinji vrh.....	477
Ponovno v rokah sovražnika.....	479
Sinji vrh spet osvojen.....	480

Boji pri Zadlogu.....	482
Iz obroča v zasede.....	485
Boj za življenje in smrt.....	489
Iz obroča proti Sentviški planoti.....	491
Boji na Sentviški planoti.....	495
Posledice sovražne ofenzive.....	497
Dejavnost 4. bataljona.....	500
Minersko-sabotažni vodi (MSV) 18. SNOUB »Bazoviške« .	503
V BOJIH ZA OSVOBODITEV TRNOVSKE PLANOTE ...	507
Osvoboditev Zavrha.....	508
Boji pri Grgarju in Zagorju.....	510
Junaški podvig mitraljezca.....	511
Osvoboditev Otlice in Predmeje.....	513
Zadnji dan na robu Trnovske planote.....	516
POHOD PROTI TRSTU.....	518
Boji za osvoboditev Opčin.....	520
Skupni boji slovenske in dalmatinske brigade.....	524
Visoka cena zmage.....	529
Slovo 2. bataljona.....	530
Zmagoslavni prihod brigade v Trst.....	533
SKLEPNA BESEDA.....	534
OPOMBE	537
POVELJSTVA 18. SNOUB »BAZOVIŠKE«.....	563
KAZALO KRAJEV IN IMEN.....	569

Knjižnica NOV in POS 21

Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje tradicij NOB
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije

Predsednik Zdravko Klanjšček

Franjo Bavec-Branko

BAZOVIŠKA BRIGADA

Rokopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dne 14. aprila 1970

Strokovna recenzenta
dr Tone Ferenc in Zdravko Klanjšček

Lektor Peter Breščak

Opremil Vladimir Lakovič

Založila odbor Bazoviške brigade v Ljubljani
(zanj Anton Bavec)

in »Partizanska knjiga-« v Ljubljani
(zanjo Milko Stolf)

Natisnila in vezala tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani
julija 1970 v 1600 izvodih

Klišeje izdelala klišama »Ljudske pravice« v Ljubljani